

1 MUZEUL DE ISTORIE A ORAȘULUI BUCUREȘTI

MATERIALE
DE ISTORIE
ȘI MUZEOGRAFIE

MATERIALE DE ISTORIE ȘI MUZEOGRAFIE

1964

MUZEUL DE ISTORIE A ORAȘULUI BUCUREȘTI

48868/89

Redactor responsabil : FLORIAN GEORGESCU
Secretariat de redacție : *Paul Cernovodeanu, Alexandru Cebuc și*
Petre Daiche

CUVÎNT INTRODUCTIV

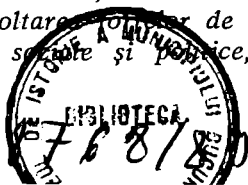
Pentru valorificarea cercetărilor colectivului științific al Muzeului de istorie a orașului București s-a inițiat alcătuirea prezentului volum de „Materiale de istorie și muzeografie”.

Conținutul său, divizat în mai multe părți: „Studii și articole de istorie”, „Articole de muzeografie”, „Note și comunicări”, „Recenzii” — este foarte variat și aduce numeroase contribuții atât la tratarea unor probleme mai puțin cunoscute din istoria Bucureștilor, cât și la popularizarea unor colecții și piese valoroase din patrimoniul Muzeului de istorie a orașului București.

În alcătuirea acestor materiale au fost antrenați și unii specialiști din afară, cercetători ai Institutului de Istorie a Partidului Muncitoresc Român de pe lângă C.C. al P.M.R., ai Institutului de Istorie al Academiei R.P.R. ș.a.

Multe din materialele publicate în acest volum au fost prezentate în cadrul ciclurilor de conferințe și comunicări organizate de Muzeul de istorie a orașului București între anii 1961—1963. Considerăm că publicarea acestui volum constituie un stimulent pentru cercetători, spre a continua și adânci studierea diferitelor probleme ale istoriei orașului București, necunoscute încă în măsură suficientă, mai ales cu privire la perioadele de istorie modernă și contemporană. Continuarea publicării cercetărilor științifice și a colecțiilor se impune deci ca o necesitate, contribuind astfel la răspindirea în rîndul maselor a problemelor complexe legate de istoria Capitalei R.P.R.

În culegere se tratează în mod aprofundat unele probleme legate de începuturile mișcării muncitorești în București, lupta proletariatului din Capitală sub conducerea P.C.R. pentru promovarea unei publicistici revoluționare și democratice în perioada 1933—1944, dezvoltarea unor aspecte edilitar-urbanistice a Capitalei între cele două războaie mondiale și în anii puterii populare ș.a. Un grup de materiale se referă la istoria feudală și modernă a orașului București; sînt tratate de asemenea probleme legate de dezvoltarea economiei de producție, mai puțin cercetate pînă în prezent, aspecte sociale și politice, aspecte edilitare și administrative etc.

Relevăm ca un fapt pozitiv în prezentarea culegerii noastre ponderea pe care au căpătat-o materialele de istorie modernă și contemporană bucureșteană față de acelea privind orînduiri sociale mai vechi, precum și atenția acordată problemelor muncii cultural-educative de masă și conservării patrimoniului muzeal. Cîteva materiale popularizează în mod științific unități și colecții ale muzeului, ca: Muzeul pompierilor, Colecția Maria și Dr. George Severeanu, biblioteca ș.a. Prin prezentarea a numeroase piese de valoare din patrimoniul muzeal, este ilustrată pe de o parte bogăția și varietatea colecțiilor Muzeului de istorie a orașului București, iar pe de alta se aduc la cunoștința cercetătorilor date inedite asupra valorii lor.

Subliniem de asemenea faptul că ilustrarea a numeroase articole din prezenta culegere se datorează bogatului fond — în mare parte inedit — al fototecii Muzeului de istorie a orașului București, care este astfel pusă la dispoziția celor interesați în cunoașterea istoriei Capitalei R.P.R.

O problemă cu totul nouă înfățișată în volumul de față este aceea a redării experienței acumulate de colectivul muzeului în unele aspecte ale activității cultural-educative și anume aceea a completării conținutului expoziției de bază prin expoziții volante la locul de muncă, în întreprinderi și instituții, care permit într-o formă ușor accesibilă prezentarea unor exponate de interes deosebit, făcînd în acest fel să crească interesul oamenilor muncii pentru istoria orașului.

De asemenea prin publicarea unor studii legate de conservarea și restaurarea pieselor de muzeu se urmărește lărgirea schimbului de experiență și a preocupărilor în acest domeniu.

Culegerea de „Materiale de istorie și muzeografie” reprezintă un efort al colectivului Muzeului de istorie a orașului București, de a valorifica preocupările de ordin muzeistic și unele rezultate obținute în munca de cercetare științifică, avînd drept scop să contribuie la cunoașterea mai adîncită a istoriei orașului București.

FLORIAN GEORGESCU

Directorul Muzeului de istorie a orașului București

MOMENTE DIN ÎNCEPUTURILE MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI ÎN ORAȘUL BUCUREȘTI

de AUGUSTIN DEAC

Orașul București, fiind principalul și cel mai mare centru industrial din țară, cu un număr însemnat de muncitori organizați, a cunoscut de-a lungul deceniilor în orînduirea capitalistă numeroase acțiuni revoluționare, pe care muncitorimea bucureșteană le-a declanșat împotriva exploatatorilor, a regimului burghezo-moșieresc, pentru condiții de muncă și de trai mai omenești, pentru obținerea unor revendicări cu caracter politic.

Revoluția pașoptistă deși a zguduit din temelii orînduirea feudală din România, nu a dus la realizarea obiectivelor burghezo-democratice pe care le-a proclamat. Claca și iobăgia nu au fost abolite, orînduirea capitalistă nu devenise dominantă, unirea și independența urmau a fi înfăptuite. Dar forțele progresiste au continuat să acționeze pentru realizarea acestor deziderate sociale și naționale.

Odată cu intensificarea dezvoltării capitaliste a României, burghezia a abandonat definitiv idealurile revoluționare, tendințele către schimbări burghezo-democratice și a căzut la înțelegere cu moșierimea, pentru a înăbuși lupta poporului.

Îi revenea deci proletarietului din România, care se forma și dezvolta ca clasă, sarcina istorică de a duce societatea înainte, sarcina de a fi conducătorul și călăuzitorul transformărilor necesare în direcția burghezo-democratică, pe cale revoluționară¹⁾.

Ca în întreaga țară și în București începutul mișcării proletare sub aspectul organizatoric a fost marcat de asociațiile, casele de ajutor reciproc, care atunci întruneau nu numai muncitori, dar și patroni.

Pe această cale a solidarității muncitorii pornesc spontan, împinși de necesitatea asigurării mijloacelor de trai pentru ei și familiile lor în caz de boală, moarte, invaliditate și lipsă de lucru.

Prima asemenea organizație apare în București în perioada puternicelor frământări sociale și politice din preajma unirii, în perioada luptei pentru statornicirea orînduirii capitaliste, cînd muncitorimea nu se transformase încă dintr-o „clasă în sine” într-o „clasă pentru sine” și nu se desprinsese din frontul antifeudal, ca o forță de sine stătătoare.

¹⁾ Gheorghe Gheorghiu-Dej — „Articole și Cuvîntări”, Ed. a IV-a ESPLP, Buc., 1953, p. 362.

împinși de greutatea materiale, ajutați de militanți progresiști, lucrătorii tipografi din București hotărâsc în 1858 înființarea unei case de ajutor reciproc numită „Casa de prevedere și economie a lucrătorilor tipografi”.

Caracteristic pentru aceste prime organizații muncitorești este faptul că în conducerea lor, pe lângă muncitori intrau și patroni. Prezența patronilor se explică în primul rând prin slaba dezvoltare a capitalismului, când în atelierele tipografice contradicțiile dintre lucrători și patroni nu se făcuseră încă acut simțite. Cu toate că se afla sub puternică influență patronală, Casa de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi era o asociație muncitorească — care tindea către îmbunătățirea situației membrilor ei.

Faptul că primii lucrători care înființează asemenea organizații au fost tipografii, nu este întâmplător. Era un fenomen destul de răspândit în Europa veacului al XIX-lea ca primii care pășesc pe calea organizării să fie lucrătorii tipografi. Aceasta se explică prin situația lor socială, prin tradițiile și obișnuința lor de organizare aduse încă din bresle și în sfârșit, prin însuși caracterul profesiei, care cerea un grad mai înalt de cultură și de cunoștințe.

Și ceilalți muncitori din alte ramuri de producție tindeau spre organizare. Acțiunile de înființare a unei organizații cuprinzând pe toți lucrătorii din România, indiferent de profesie, cunosc o intensificare în vara anului 1872, când apare la București ziarul „Uvrietur” cu scopul de a fi „acea foaie înainte mergătoare, care trîmbița și prepara unirea lucrătorilor”. Articolul program din primul număr al ziarului lămurea scopurile urmărite de gazetă și de viitoarea societate. Obiectivele principale erau: „îmbunătățirea stării lucrătorilor, de a lua măsuri pentru asigurarea unui viitor care ar putea fi trist, pentru noi, dacă se va urma tot astfel ca pînă acum”.¹⁾

În urma acestor pregătiri, la 1 octombrie 1872 a avut loc la vechiul Ateneu o întrunire, la care adoptîndu-se proiectul de statut publicat în prealabil de ziarul „Uvrietur” a luat ființă „Asociația generală a lucrătorilor din România”. Și în această asociație alături de lucrători au intrat și patroni, ceea ce a împiedicat asociația să devină o organizație revoluționară, de luptă.

Ca rezultat al accelerării dezvoltării relațiilor capitaliste, situația lucrătorilor a continuat să se înrăutățească simțitor. Patronii ridicau continuu numărul orelor de muncă, se muncea între 12—16 ore, în unele ateliere chiar 18 și 20 ore. Salariile, la rîndul lor, marchează o tendință de descreștere față de costul vieții, în baza procesului de pauperizare relativă și absolută generat de legile dezvoltării capitaliste. Dacă între 1866—1872, un muncitor tipograf avea un salariu de 160—200 lei, în 1881 abia mai primea 100 lei pe lună. Numeroase ateliere funcționau în localuri insalubre, vătămătoare sănătății. În aceste condiții organizarea lucrătorilor a îmbrăcat o formă nouă — asociația profesională.

În scopul de a opune rezistență ofensivei patronale și pentru a obține revendicări economice, la 30 sept. 1879 s-a format în București „Deșteptarea, Societate generală a lucrătorilor tipografi din România”, care-și propunea: „dezvoltarea spiritului, ridicarea și îmbunătățirea pozițiunii morale și materiale a lucrătorilor tipografi”.

¹⁾ Vezi „Telegraful” din 13 iulie 1872.

Într-un apel lansat către lucrătorii tipografi din România, comitetul noii asociații înștiința că „Frații noștri, din capitala României, nemaiputând privi cu nepăsare decadența treptată a pozițiunii lucrătorilor tipografi, s-au întrunit cu toții și consultându-se, au constituit o asociație numită „Deșteptarea”¹⁾. Deci, „Deșteptarea” era o asociație profesională muncitorească ce-și propunea ca obiectiv, pe lângă ajutorarea reciprocă și educația culturală a muncitorilor, în primul rînd apărarea intereselor lucrătorilor din ramura respectivă, organizarea luptei economice de mărire a salariului, împotriva duratei insuportabile a zilei de muncă etc.

În afara lucrătorilor tipografi au pornit, în anii de după războiul de independență, pe calea unirii în diferite asociații profesionale și muncitorii altor ramuri de producție. Faptul este menționat de ziarul „Vocea lucrătorului tipograf” în următoarele rînduri: „Frații noștri, lucrătorii celorlalte branșe, nu rămîn mai pe jos, ci ne întrec, dînd semne de existență, se întrunesc să se consulte, decid și lucrează pentru binele, progresul și prosperitatea lor”.²⁾

Paralel cu mișcarea muncitorească atît în alte orașe din țară, cît și în București începe mișcarea socialistă. Au apărut astfel în deceniul al 8-lea al veacului al XIX-lea cercuri denumite revoluționare, socialiste, în jurul cărora s-au strîns tineri intelectuali cu vederi radicale.

Lipsa de maturitate a proletariatului în acești ani a determinat conținutul de clasă al primelor cercuri socialiste. Caracterul lor nu era încă proletar ci revoluționar-democrat. Membrii lor nu înțelegeau rolul istoric al proletariatului, nu vedeau locul acestuia în conducerea luptei poporului pentru eliberarea sa din lanțul exploatării. Ei își îndreptau atenția în primul rînd asupra suferințelor țărănimii, militau pentru rezolvarea în spirit revoluționar democrat a celei mai acute probleme din viața socială — a problemei agrare.

Cu toate aceste limite, importanța cercurilor revoluționare, consta în aceea că ele, exprimînd starea de spirit revoluționar din România, au continuat tradițiile de luptă ale revoluționarilor democrați de la 1848, în frunte cu Nicolae Bălcescu. Cercurile revoluționare au un mare merit în studierea și răspîndirea pentru prima dată a marxismului în țara noastră.

Din amintirile lui Zamfir Arbore aflăm unele precizări ale începutului răspîndirii propagandei socialiste în București. După relatările sale reiese că în 1876, la București, în jurul lui Nicolae Codreanu — s-a format un grupuleț de tineri care „începu a se interesa de literatură, de știință într-un mod conștient”.

Unii tineri din țara noastră, în majoritate studenți, împreună cu revoluționarii ruși, refugiați în România datorită persecuțiilor țariste, discutau literatura revoluționară, ca de pildă opera lui Cernîșevski — „Ce-i de făcut?”. Le era cunoscut și „Capitalul” lui Marx. Ei citeau de asemenea cărțile și studiile lui Comte, Spencer, Darwin, Bakunin, Louis Blanc, Lassalle și a altora, studiau cu atenție lucrările lui N. Bălcescu și V. Conta.

În perioada războiului pentru cucerirea independenței de stat a României, cercul revoluționar din București, a susținut lupta poporului român pentru cucerirea independenței naționale. În articolul redacțional „Răzbelul” din nr. 1 al ziarului „Socialistul” — apărut la București la 26 mai

1) „Timpul” din 11 nov. 1879 și „Romînul” din 16 nov. 1879.

2) „Vocea lucrătorului tipograf”, nr. 13 din 30 noiembrie 1881.

1877, deși în principiu se condamneau războaiele, vărsările de sânge, redacția se declara solidară cu războiul de independență, subliniind: „Azi însă e timpul când românii, în avântul și entuziasmul suvenirilor trecute, iau armele pentru a-și apăra independența”.¹⁾

După războiul de independență, pe lângă rodnică și intensă activitate desfășurată de cercul socialist din Iași, care a dus o acțiune propagandistică printre muncitorii cismari, curelari, tâmplari, contribuind la organizarea lor profesională pe de o parte și la scoaterea unor importante reviste socialiste ca „Contemporanul” și „Revista Socială” pe de altă parte, și în orașul București, cercul socialist a desfășurat o vie activitate. În 1883, apare la București revista „Emanciparea”, publicație bilunară a cercului socialist din capitală. Revista își propunea să fie apărătorul muncitorilor de la orașe și sate — făcea apel la tinerimea cultă să întreprindă împreună cu ea „lupta pentru luminarea și emanciparea poporului”. În coloanele revistei „Emanciparea” s-a publicat un studiu prescurtat după „Capitalul” lui K. Marx.

Ca urmare a unei intense activități desfășurate de socialiștii din București, la sfârșitul anului 1884 a început să funcționeze în strada Franzelari, în apropiere de strada Rahovei, Cercul de studii sociale „Drepturile omului”, care a avut și un organ al său, cu același nume. Din relatările contemporanilor, în sala unde se țineau conferințele se afla o masă mare acoperită cu un postav roșu, pe pereți se aflau câteva steaguri roșii, iar în jurul sălii o mare pancardă albă pe care se citeau în litere mari negre: „Cercul de studii sociale — Drepturile omului”. Cercul de Studii sociale organiza în fiecare duminică dimineața conferințe în cadrul cărora se expuneau diferite probleme legate de viața economică, socială și politică a României, de răspîndirea ideilor socialiste la noi în țară.

Cercul de studii sociale a organizat la 6/18 martie 1885 în sala Dacia — aniversarea Comunei din Paris, iar la 12 aprilie 1885, cu ocazia participării la înmormântarea lui C. A. Rosetti, în care socialiștii români vedeau un precursor al lor, delegația cercului a desfășurat pentru prima oară pe străzile Capitalei steagul roșu.

Semnificativ este că la ședințele Cercului de studii sociale au început să participe literați, scriitori, artiști neînregimentați în nici un partid politic și muncitori. Printre ei se afla lucrătorul tipograf Al. Ionescu, apoi colegul său Al. Georgescu, pe urmă curelarul N. I. Acelenescu, strungarul C. Olcescu de la atelierele căilor ferate de la Gara de Nord, croitorul Niță Pițurcă și alții, care devin militanți de seamă ai mișcării muncitorești socialiste de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Cu ajutorul primilor muncitori socialiști se vor înființa în București, iar apoi și în alte orașe, *mai multe asociații profesionale muncitorești*, cu un accentuat caracter antipatronal. În cadrul acestor asociații, vor începe muncitorii discutarea nemulțumirilor lor și organizarea acțiunilor lor revendicative.

De menționat că față de acțiunile spontane, individuale, neorganizate, ale lucrătorilor din Capitală, îndreptate împotriva exploatării capitaliste, ca cele din 1848 ale ucenicilor de la tipografiile din București sau ale tutungierilor din 1872, care s-au declarat pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai, acum în deceniul al nouălea, acțiunile lucrătorilor au devenit din ce în ce mai organizate.

¹⁾ „Socialistul”, din 26 mai 1877.

Astfel, în semn de solidaritate cu cei 2 lucrători concediați de la întreprinderea tipografică „Carol Göbl”, izbucnește la 1 octombrie 1886 greva lucrătorilor de la întreprinderea respectivă. Lor li s-au alăturat și lucrătorii de la tipografia „Modernă”. Ei au cerut imediată reprimire a celor destituiți. La 5 octombrie s-a ținut la Cișmigiu o întrunire publică a greviștilor, pentru a arăta în fața a peste 100 de muncitori adunați motivele pentru care cei de la „Carol Göbl” au declarat grevă.

După informațiile lui Anton Bacalbașa (unul din cei mai activi propagandiști socialiști printre muncitorii din București în anii 1886—1890) prima grevă la a cărei organizare s-au amestecat socialiștii a fost cea de la fabrica de furnituri militare, pielărie și încălțăminte „Mandrea și Leon”, izbucnită la sfârșitul lunii septembrie 1886, când lucrătorii de la secția curelărie, au părăsit fabrica pe motivul scăderii salariilor. Cu toată intervenția poliției și amenințările cu expulzarea a lucrătorilor străini, greva a fost bine organizată și s-a terminat cu victoria greviștilor.

Ca urmare a acestei greve a luat ființă „Societatea lucrătorilor curelari din România”, prima societate profesională de clasă a acestei categorii de lucrători, înființată cu ajutorul cercului socialist din București.

Primele succese obținute printre muncitori au dat imbold intensificării propagandei socialiste în București. Încă din toamna anului 1886, Cercul de studii sociale înștiința „pe toți cei care se ocupă cu cercetarea chestiunilor sociale”, că în urma reorganizării sale la 1 noiembrie 1886 își deschide atât sala de conferințe cât și cea de citire „în Salonul Mare al hotelului Fieschi din Strada Șelari”¹).

O dată cu răspîndirea ideilor socialiste muncitorii din alte ramuri de producție au început să se convingă din ce în ce mai mult că interesele lor sînt contrarii intereselor patronilor și în consecință trebuie „să se organizeze în corp deosebit”.

Rezultatele propagandei nu au întîrziat să se arate, concretizîndu-se în primul rînd prin înființarea unor noi societăți profesionale.

La București — conform constatărilor presei socialiste — devenise evidentă în 1887 existența unei mișcări înaintate printre muncitorii industriali — care se deșteaptă și încep să alcătuiască asociații (societăți) pe baza luptei de clasă. Astfel, la 19 noiembrie 1887 peste 1000 de lucrători în frunte cu C. Olcescu s-au adunat în sala din str. Doamnei pentru a pune bazele „Societății generale a lucrătorilor în fier și lemn”²). Societatea înființată dispunea de mai multe secții, dintre care cea mai importantă și numeroasă era la Atelierele căilor ferate de la Gara de Nord.

În România, datorită condițiilor specifice de dezvoltare a clasei muncitoare, unirea socialismului științific cu mișcarea muncitorească cunoaște un proces îndelungat. Acest proces a fost marcat de înființarea în toamna anului 1887 la București, a „Cercului muncitorilor”, prima organizație cu caracter politic a clasei muncitoare din România. O lumină asupra rolului destinat „Cercului muncitorilor” atît pe plan local cît și în procesul unirii mișcării muncitorești pe scară națională, aduce articolul intitulat „Organizarea muncitorilor”, apărut în organul cercului „Dezrobirea” în anul 1887. Scopul de căpetenie — se arată în articol — trebuie să fie unirea tuturor muncitorilor într-un partid puternic, care să fie partidul muncitorilor. De aceea, „o dată ce muncitorii vor fi organizați în societăți de breaslă, toate

¹ „Lampa” din 9 nov. 1886.

² „Lupta” din 24 nov. 1887.

societățile din-un district să se unească într-o tovarășie mai mare, care să formeze Cercul muncitorilor din districtul acela". Membrii cercului muncitorilor erau în marea majoritatea muncitori *din toate ramurile industriale*, precum și intelectuali socialiști. Cercul muncitorilor desfășoară o activitate similară în unele privințe cu fostul Cerc de studii sociale. În sediul cercului din Sala Sotir din Piața Amzei nr. 12 bis se țineau conferințe socialiste săptămânale și discuții ocazionale ale muncitorilor din București.

În anul 1888 — an de răscolă țărănești, muncitorimea bucureșteană organizată, s-a solidarizat din primele zile cu răscolale izbucnite. În toiul represuniilor sîngeroase, Cercul Muncitorilor din București publică un apel care era o puternică expresie a solidarității, și chema muncitorimea Capitalei ca în fața măcelului organizat de clasele stăpînitoare „să nu stea cu nepăsare, ci să-și ridice glasul de protest”, pentru a împiedica curgerea sîngelui nemăsurat¹). Aceasta a fost cea mai înaintată poziție din rîndurile clasei muncitoare față de răscolă.

Cu toată dorința lor de a ajuta pe țărani răscolați, muncitorii bucureșteni, ca de altfel muncitorii din întreaga țară, nu ajunsesă încă la necesitatea înțelegerii conducerii răscolale de către proletariat și a făuririi alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare.

În anul 1888, frămîntările sociale, — cu toată cruzimea cu care armata reprimase răscolalele țărănești — au continuat, deplasîndu-se de la sat la oraș. Cercul muncitorilor din București a contribuit la organizarea luptei proletariatului român împotriva exploatării capitaliste. În luna iunie 1888 a izbucnit în București o puternică mișcare a tipografilor, care au ajuns pînă la declararea de către cei 400 de lucrători tipografi din Capitală a grevei generale. Aproape o săptămînă n-a putut să apară nici un ziar. Greva a fost inițiată și condusă de Cercul Muncitorilor și după 20 zile s-a terminat cu victoria parțială a lucrătorilor.

O amploare și mai mare a avut-o greva de la Atelierele Gării de Nord din București, izbucnită în vara aceluiași an și la care au participat peste 900 de muncitori. În fruntea acestor lupte se afla C. Olcescu. Unul din principalele momente ale grevei, a fost acela cînd armata care a descins la atelierele căilor ferate din Calea Griviței, i-a somat pe muncitori să reia lucrul, iar aceștia au refuzat și încolonați, îndreptîndu-se spre sediul Cercului Muncitorilor din Piața Amzei au demonstrat pe străzile Capitalei, avînd în frunte steagul asociației.

Greva de la atelierele Căilor ferate a fost cea mai importantă grevă nu numai din București ci și din întreaga țară, de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

În ciuda represuniilor exercitate de către poliție și patroni, vreme de mai bine de o lună muncitorii s-au purtat vitejește, deși — după cuvintele lui Anton Bacalbașa, — erau așa de curînd veniți în mișcare, deși le lipseau cu desăvîrșire practica lucrului și nu aveau aproape nici un capital de existență.

Din greva de la atelierele Gării de Nord, deși înfrîntă și cu consecințe grele, muncitorii au tras învățăminte prețioase. În acest sens sînt concludente constatările făcute la 11 septembrie de ziarul „Muncitorul”. „Dar învinși sau învingători, muncitorii au făcut un pas însemnat în calea luptei de clasă, au înțeles acum printr-o grevă mai mult decît prin ani de propagandă, că între dînsii și partidele stăpînitoare e o prăpastie și că mîn-

¹ Dezrobirea din 2 aprilie 1888.

tuirea muncitorilor nu putea veni decât de la dinșii înșiși. Acum vor vedea că vorba lui Marx și Engels „Proletari din toate țările, uniți-vă” trebuie să fie lozincă mișcării muncitorești”.

La 14 iulie 1889, s-a ținut la Paris, Congresul de constituire a Internaționalei a II-a. La acest congres participă și delegați ai muncitorilor din București. Alături de creșterea mișcării muncitorești și de pătrunderea tot mai puternică a ideilor marxiste, hotărârile Internaționalei a II-a, ca lupta pentru obținerea zilei de muncă de 8 ore, sărbătorirea zilei de 1 Mai etc. au stimulat lupta clasei muncitoare din România și în primul rând a muncitorilor din București.

La sfârșitul anului 1889 apare la București gazeta „Revolta”, care în curînd își schimbă titlul în „Steagul Roșu”. Totodată muncitorii socialiști din București iau hotărîrea de a transforma Cercul muncitorilor într-un Club al muncitorilor. La 3 februarie 1890, are loc în capitală prima întrînire a membrilor clubului. În aceeași lună apare și gazeta „Munca”, organ al Clubului muncitorilor din București.

„Clubul muncitorilor” a fost o organizație muncitorească superioară Cercului muncitorilor. Clubul urmărea, după cum se menționa în statut: „Să statornicească frăția și solidaritatea în general între toți lucrătorii din țară și în special între muncitorii din Capitală, precum și să lupte pentru îmbunătățirea stării materiale, morale și politice a muncitorilor, să se organizeze într-un partid al lor, servind ca simbre în jurul căruia să se organizeze toate puterile partidului muncitorilor”¹⁾. Clubul muncitorilor din București a devenit nucleul în jurul căruia s-au strîns muncitorii și cercurile muncitorești din celelalte orașe, care apoi au încheiat în anul 1893 Partidul social-democrat al muncitorilor din România. Clubul muncitorilor din București a depus o intensă activitate de răspîndire a marxismului, acțiune începută de cercurile socialiste. Pe lîngă traducerea unor articole din operele lui Marx și Engels în anii 1890—1892, a fost tradusă în limba romînă și editată geniala lucrare „Manifestul Partidului Comunist”.

Clubul muncitorilor din București a sărbătorit, an de an, în lumina indicațiilor Internaționalei a II-a — ziua internațională a proletariatului — 1 Mai. — În București, de 1 Mai au avut loc numeroase mitinguri în cunoscuta grădină „Trocadero” din Filaret, și mari manifestații de stradă, cu drapele roșii și cor în frunte, la care au participat, alături de cei 4 mii de muncitori organizați și țărani din împrejurimi și chiar militari.

Reafirmarea viguroasă a mișcării socialiste pe arena luptei politice și mai ales succesele crescînde ale propagandei tocmai în ajunul începerii campaniei electorale din noiembrie 1890, au provocat reacția guvernului conservator care a recurs la măsuri extreme pentru a paraliza existența Clubului. Din dispoziția prefectului poliției, prigonirile împotriva socialiștilor s-au întetit. Conform relatărilor unui socialist contemporan pe numeroși muncitori socialiști persecuțiile „i-au lipsit de piinea zilnică, pe mulți i-au făcut să fugă din București, pe mulți i-au bătut, închis, dat judecății pe nedrept”²⁾. Totodată întrunirile publice întreprinse de socialiști au fost atacate de bătăuși și agenți ai poliției. Localul Clubului și al redacției „Munca” au fost devastate³⁾. Printre alte măsuri, prefectul poli-

1) „Munca” din 25 febr. 1890.

2) „Munca” din 24 februarie 1891

3) Idem 12 august 1890.

ției obligă pe proprietarii de locuri să refuze socialiștilor închirierea unor săli de întruniri. În consecință, pe tot parcursul anilor 1890—1892 Clubul Muncitorilor s-a peregrinat de la un capăt la celălalt al Bucureștilor: din str. Academiei 24 în iunie 1890 a fost nevoit să se mute în casele maior Mișu din str. Doamnei nr. 5, apoi pe lângă Mitropolie, la hotelul „Nemțoaica” din str. Bibescu Vodă, și de abia la sfârșitul lui aprilie 1891 se va reinstala în Sala Sotir din piața Amzei nr. 26, unde va fi și sediul Partidului Social-democrat din România până în decembrie 1894.

Înființarea P.S.D.M.R. (martie 1893) a constituit o etapă importantă și pentru mișcarea muncitorească din București. Acțiunile muncitorimii bucureștene au fost axate atît pe revendicări economice cît și pe cele politice. În nenumărate manifestații și mitinguri, organizate fie cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Mai, fie cu alte ocazii, muncitorii bucureșteni au cerut îmbunătățirea condițiilor materiale de trai, repausul duminical, ziua de muncă de 8 ore, votul universal etc. De asemenea, luptele greviste ale muncitorilor bucureșteni cresc și cuprind ramuri diferite de producție.

Astfel avem greva generală a muncitorilor tăbăcari din Capitală, greva lucrătorilor tipografi, a celor de la Arsenalul Armatei, a muncitorilor brutari, croitori, cismari, tâmplari, a conducătorilor de tramvaie etc.

Totodată muncitorimea bucureșteană a organizat numeroase manifestații de stradă sub lozincă „Vrem repausul duminical”. Sub presiunea maselor, Parlamentul a fost nevoit în martie 1897 să voteze o jumătate de zi liberă.

Creșterea luptelor greviste, dezvoltarea conștiinței de clasă a muncitorilor din Capitală a dus la extinderea și întărirea organizațiilor profesionale și politice. Clubul muncitorilor, deveni un loc central de adunare și dezbateră a problemelor muncitorești. Acum se înființează și cluburi pe sectoarele în care era administrat Bucureștiul, aceasta pentru a cuprinde pe cîți mai mulți muncitori. Totodată, datorită acțiunilor elementelor înaintate din București s-a început, în 1896, prin crearea „Uniunii Sindicatelor Breslelor din București”, să se centralizeze conducerea asociațiilor profesionale.

În condițiile creșterii mișcării muncitorești de masă, s-a intensificat în cadrul P.S.D.M.R.-ului, lupta elementelor de stînga împotriva politicii oportuniste a majorității conducerii partidului. Curentul de stînga era susținut în primul rînd de elemente proletare din Capitală, care se situau în fruntea organizațiilor muncitorești și conduceau luptele muncitorilor. Printre aceștia, un rol deosebit l-au jucat vechi militanți: lucrătorii Alexandru Ionescu, I. C. Frimu, N. Pișuncă, Arghir Parna, Iorgu Ionescu, precum și elementele intelectuale ca C. Z. Buzdugan, Anton Bacalbașa, Dr. Ștefan Stîncă, Raicu Ionescu Rion, Iosif Nădejde-Armașu și alții.

Etapă nouă în care a intrat capitalismul pe plan mondial începînd cu sfârșitul secolului al XIX-lea, adică etapa imperialismului, cu ascuțirea tuturor contradicțiilor sociale, naționale și internaționale, a făcut ca și în mișcarea muncitorească din România să se ascuță divergențele dintre aripa înaintată și elementele oportuniste, burghezo-liberale din conducerea P.S.D.M.R., care-și atribuiau denumirea de „generoși”, și care porniseră un atac fățiș împotriva mișcării muncitorești, urmărind distrugerea P.S.D.M.R.

În sala Appel, din strada Doamnei, la sediul P.S.D.M.R., seară de seară se desfășurau aprige discuții între muncitorii înaintați, care cereau luarea de măsuri menite să contribuie la susținerea mișcării muncitorești și elementele burghezo-liberale Nădejde I., Morțun Gh., Diamandy și altele, hotărâte să trădeze deschis mișcarea socialistă.

Elementele înaintate ale muncitorimii și în primul rând cele din București au înțeles monstruozitatea acțiunii întreprinse de trădători. În jurul luptătorilor Al. Ionescu, I. C. Frimu și mai târziu Ștefan Gheorghiu și Alecu Constantinescu și altora, se strâng elementele proletare cele mai combative, care vor continua lupta sub steagul roșu al proletariatului internațional.

În aceste momente grele pentru mișcarea muncitorească din România, comitetul executiv al Clubului muncitorilor din București, printr-un manifest scos cu ocazia zilei de 1 Mai 1899 îndemna: „Înainte mereu spre a dovedi că oricât guvernele claselor stăpînitoare ar prigoni și închide pe luptătorii pentru dreptate, oricât unii ar dezerta din mișcarea muncitorilor în tabăra exploatatorilor — mișcarea muncitoare nu pierde, ci din ce în ce devine mai puternică, mai neînvinsă”.

După desființarea vremelnică a P.S.D.M.R., în condițiile înrăutățirii stării materiale a muncitorilor, creșterii șomajului, ca efect al crizei economice din 1899—1903, muncitorimea din România și în primul rând muncitorii din Capitală au dus lupta împotriva intensificării exploatării.

Sediul Consiliului general al partidului fiind prea costisitor, muncitorii și-au ales un nou sediu în pasajul Fieschi din str. Șelari (de fapt sediu societății „Munca”), unde aduc și biblioteca fostului partid, steagul roșu și actele rămase. Aici au început, timid, din nou, să desfășoare acțiuni socialiste. În cadrul conferințelor ținute la acest sediu modest, pe lângă muncitori au ținut numeroase conferințe și intelectuali ca Dr. Voinov, Dr. Marinescu etc.

Burghezia și-a intensificat atacurile împotriva mișcării muncitorești căutînd să destrame și organizațiile profesionale muncitorești. În acest scop, regimul burghezo-moșieresc duce o acțiune de dizolvare a asociațiilor profesionale existente încă din secolul trecut și legiferează în 1902, prin legea reacționară Misir, crearea corporațiilor în care muncitorii din micile întreprinderi erau obligați să intre alături de patroni. Aceste corporații serveau exclusiv interesele patronilor.

Muncitorii nu au văzut, de la început, fața adevărată a acestor corporații, crezînd că pe această cale vor putea obține o serie de revendicări economice și politice. În consecință, mulți muncitori au intrat în aceste corporații.

Elementele revoluționare care și-au dat seama încă de la început de pericolul ce-l reprezentau aceste corporații — acela de a abate clasa muncitoare de la lupta ei revoluționară — au depus mari eforturi pentru a lămuri pe muncitori asupra acestui pericol. A trebuit să treacă însă cîțiva ani pînă cînd muncitorii, pe baza propriei lor experiențe, — s-au încredințat de caracterul anti-muncitoresc al corporațiilor. Experiența luptelor din anii 1902—1904 pentru cucerirea conducerii corporațiilor i-a făcut pe muncitori să înțeleagă mai bine necesitatea creerii unor organizații proprii de clasă — sindicatele — care să le apere interesele.

Pentru a îndruma pe muncitorii din Capitală, în anul 1901, citeva elemente înaintate editează gazeta „Apărătorul”, care sfătuia pe muncitori să înlăture discordiile dintre ei și să se unească „pentru ca, cu puteri unite să putem duce la bun sfârșit lupta noastră, căci numai prin unire vom câștiga”¹⁾).

Socialiștii din București au folosit societatea „Munca” condusă de I. C. Frimu, în rândurile căreia se grupau muncitorii de diferite bresle și mai ales lucrători de la Căile Ferate, metalurgiști, apoi Cercul „România muncitoare”, care-și avea sediul în strada Șelari, pentru propagarea ideilor socialiste și pentru reorganizarea mișcării.

În anul 1902 a apărut în București seria I-a a gazetei „România Muncitoare” editată de elementele muncitorești înaintate, încadrate în cercul „România muncitoare”. Existența acestui cerc și apariția gazetei a avut un rol important pentru mișcarea muncitorească de la noi. În activitatea cercului și în materialele apărute în gazetă se oglindesc în mod clar încercările muncitorilor de a crea sindicate proprii, în pofida legii Misir. După apariția a 23 de numere, gazeta a fost însă interzisă până la 1 Mai 1904, când cu prețul unor mari greutăți, gazeta a apărut din nou sub forma de număr unic pentru ca începând din anul 1905 să apară seria a II-a a gazetei „România muncitoare”. Activitatea cercului „România muncitoare”, și apariția gazetei cu același nume au ținut trează flacăra conștiinței socialiste în rândurile muncitorilor, demonstrând practic că „mișcarea muncitorească nu moare”.

În ciuda legii Misir acțiunile muncitorilor pentru crearea unor organizații sindicale bazate pe lupta de clasă continuă să se desfășoare în interiorul și în afara corporațiilor. La adunările corporațiilor, după plecarea patronilor, muncitorii rămâneau în continuare și se sfătuiau cum să facă pentru a forma sindicate proprii.

Pentru a demonstra clar că într-adevăr mișcarea muncitorească nu și-a încetat activitatea odată cu trădarea așa-zisilor „generoși”, așa cum ar fi vrut burghezia, este suficient să arătăm că între 1901 și 1904 printre numeroasele acțiuni ale muncitorimii se înscriu și grevele declarate de lucrătorii tramvaiști, muncitorii din diferitele ateliere tipografice, precum și muncitorii de la imprimăriile statului din București.

Anii 1905—1907 marchează etapa de avânt a mișcării muncitorești de la noi, care s-a dezvoltat pe fondul realităților social-economice din țara noastră. Asupra mișcării muncitorești din Capitală a avut o influență revoluția burghezo-democratică din Rusia din 1905 cu care muncitorimea bucureșteană s-a solidarizat.

La întrunirea de la 24 ianuarie 1905 organizată de către cercul muncitoresc în sala „Eforia” din București, în ciuda interzicerii acestei întruniri de către autorități, muncitorii și-au manifestat solidaritatea cu revoluția rusă, ridicând totodată probleme legate de lupta de eliberare a proletariatului român, hotărând reorganizarea pe baze noi a mișcării muncitorești din România și înființarea sindicatelor. Întruniri de solidaritate cu muncitorimea rusă au avut loc în multe centre ale țării.

La 27 ianuarie a apărut ziarul ocazional „Jos despotismul” (număr special scos de cercul „România muncitoare”) consacrat în întregime situației din Rusia.

¹⁾ „Apărătorul” din 3 iunie 1901.

Cu prilejul comemorării a unui an de la revoluția rusă, la 8 ianuarie 1906 a avut loc la București un mare miting la care au luat parte peste 3.000 de muncitori; în moțiunea votată se sublinia: „Muncitorimea din București, adunată în sala Băilor Eforiei pentru a sărbători aniversarea zilei de 9 ianuarie, considerînd că lupta proletariatului rus împotriva autocratismului este lupta muncitorimii de peste tot pămîntul; că prin nimicirea țarismului cade cel mai puternic sprijin al capitalismului asupritor din toată țara; și, se asociază la grandioasa manifestare a proletariatului internațional, stă ca o singură armată, unitară în țel și mijloace, avînd același interes și aceleași aspirațiuni“.

Ca urmare a creșterii avîntului mișcării muncitorești se intensifică la noi procesul de organizare mai temeinică a muncitorilor, creîndu-se sindicatele, organizații proprii de luptă ale clasei muncitoare, bazate pe principiile luptei de clasă. În orașul București, încă în primele zile ale anului 1905, au loc o serie de adunări, consfătuiri ale muncitorilor pe ramuri de producție, care hotărăsc organizarea lor în sindicate. La începutul anului 1905 muncitorii tîmplari din capitală, avînd în frunte pe I. C. Frimu, pun bazele sindicatului lor. În același an, se înființează sindicatul cismarilor, strungarilor, zidarilor, dulgherilor, curelarilor etc. Astfel se ajunge — în scurt timp — la creierea de zeci de sindicate. „Scopul sindicatului — prevedea statului sindicatului strungarilor — este de a grupa pe toți strungarii mecanici, de a dezvolta spiritul lor de colegialitate, de a-i face conștienți de interesele lor. Sindicatul va urmări unirea și solidaritatea tuturor lucrătorilor fără deosebire de naționalitate și cu toți organizați împreună să-și poată apăra nevoile și interesele lor“. Merită să subliniem în acest sens Chemarea comitetului sindical al lucrătorilor în fier și metal din București „Către lucrătorii turnători în fontă și metale, către lucrătorii metalurgiști din capitală“, care îndemna la organizare: „Lucrători turnători, multe asociații ați făcut în Capitală, mai mult sau mai puțin folositoare. Dar toate aceste asociațiuni mulțumită felului lor de organizare nu au putut să corespundă nevoilor lucrătorilor. Numai sindicatul a fost și va fi asociația care va corespunde timpului și nevoilor lucrătorilor, căci sindicatul nu este numai asociația de ajutor reciproc, ci el mai are și mărețul scop de a strînge în rîndurile lor toți lucrătorii fierului din această breaslă. Prin ele se poate pregăti lupta pentru mărirea salariilor și scăderea orelor de muncă, introducerea de regulamente în ateliere așa după cum interesele lucrătorilor o cer, ridicarea prestigiuului de clasă al lor etc.“

Față de toți cei interesați, față de toate direcțiunile fabricilor și atelierelor, trebuie să cereți să fiți considerați ca oameni și ca factori principali care contribuie prin munca lor la dezvoltare și la progres, nu numai ca niște instrumente de exploatare.

Deci lucrători ai fierului, uniți-vă și intrați în sindicatul lucrătorilor în fier, înregimentați-vă ca și în jurul steagului său și prin forțe unite și conștiinți ridicate să pornim la luptă pentru cîștigarea unei bucăți de pîine, pentru pregătirea altei vieți cu alte orizonturi“.

Ca urmare a creșterii numărului sindicatelor s-a simțit nevoia centralizării lor. În vara anului 1906 are loc la sediul mișcării sindicale, de la Hôtel de France“, devenit mai tîrziu „Grand Hôtel“ prima consfătuire a

sindicatelor din România care a creat primul organ central al organizațiilor sindicale : Comisia Generală Sindicală.

Anii 1905—1906 cunosc mari mișcări greviste. Astfel au loc mari greve ale muncitorilor de la uzinele „Lemaître”, „Wolff” ale muncitorilor tâmplari, cismari, și tăbăcari din București. O importanță politică deosebită au avut grevele salariaților statului (a factorilor poștali, a muncitorilor de la regie și chibrituri) care au reușit în perioada aceasta, să dezvăluie cu putere și curaj exploatarea crâncenă la care erau supuse masele muncitoare din țara noastră, să arate adevărul cu privire la așa zisa „înflorire” a României burghezo-moșierești.

La instituțiile și întreprinderile statului lucrătorii și micii funcționari erau tot atît, uneori chiar mai mult exploatați, decît în întreprinderile particulare.

În articolul „Statul patron”, publicat după serbarea jubileului regal, „România muncitoare” menționa : „Statul nu se îngrijește de soarta celor ce produc bogățiile țării, dimpotrivă, dă ajutor patronilor. Statul jubilează !... El încasează miile de franci storși din vîlga cetelor de robi flămînzi”.

Stăruința claselor exploatare de a acoperi, cumva, în anul jubileului, trista, dar adevărata față a țării, a dus la intensificarea și mai mult a exploatarea salariaților săi. Un fapt important care ilustrează situația reală a unor funcționari de la întreprinderile statului din această perioadă este greva factorilor poștali din Capitală. Acești mici funcționari ai poștei duceau o viață grea, plină de lipsuri. Salariile erau mici, iar munca istovitoare. Orele de muncă ale factorilor poștali erau 12—14 pe zi și pentru care primeau un salariu derizoriu¹⁾. Din aceasta trebuiau să-și întrețină familia, să-și facă singuri haine și încălțăminte, care, ținînd cont de specificul muncii lor, era cea mai repede distrusă, să plătească o serie de alte obligații către stat ș.a. Amenziile se foloseau din plin. Orice pretinsă abateră era considerată un fapt grav pentru care cel în cauză trebuia să plătească, sub formă de amendă, suma impusă. Bătăia era unul dintre mijloacele nelipsite, folosite de șefii de birou pentru a-și impune autoritatea în rîndul factorilor, pentru a-i determina astfel să renunțe la lupta pentru îmbunătățirea situației lor. „Căci — sublinia România muncitoare — trebuie să se știe că la poșta din București funcționează biciul și pumnul”²⁾. În legătură cu situația factorilor poștali, ziarul „România muncitoare”, mai relatea că : „Micimea imensă a salariului, munca istovitoare, mizeria nemai-pomenită, tratamentul îngrozitor și infam, nedreptățile nemaipomenite — toate acestea trebuiau în mod fatal să umple cupa răbdării și s-o reverse”³⁾.

Sub impulsul și al altor lupte muncitorești care se desfășurau, lucrătorii poștali au declarat grevă. Ei au mers în corpore la cercul „România muncitoare” unde, sub conducerea unei delegații formate din greviști, s-a alcătuit un memoriu în care cereau revenirea la salariile de mai înainte, adică fiecare factor să primească salariul stabilit, costumele de lucru și încălțăminta să fie date de direcție, conducătorii poștali să fie aleși

¹⁾ „Buletinul telegrafic poștal”, nr. 9, din 1906, p. 6.

²⁾ „România muncitoare” din 16—23 iulie 1906, p. 4.

³⁾ *Idem*, din 23—30 iulie 1906.

din factori și nu din afară, concediul anual de 20 zile, reînființarea schimbului de curse suprimat, nici unul din factorii greviști să nu fie concediat.

Greviștilor li s-au alăturat și soțiile care au venit la cercul „România muncitoare” în număr mare pentru a-i încuraja în luptă. Ele au arătat că lupta soților lor este dreaptă întrucât viața grea pe care o duc nu mai poate continua.

Făcînd o apreciere a sprijinului pe care soțiile l-au dat greviștilor, ziarul „România muncitoare” arată că: „Tari de dreptatea cauzei lor, femeile au înfruntat cu bărbăție asaltul polițiștilor care nu voiau să le lase a împărți manifestele greviștilor. Ele s-au arătat tot timpul demne și curajoase”¹).

Văzînd proporția pe care o ia greva, poliția a hotărît ca un mare număr de jandarmi să asigure paza palatului poștelor. „Dimineața” relatează că: „Deoarece e probabil ca muncitorii din Capitală, solidarizîndu-se cu factorii greviști să facă astăzi, duminică, o manifestație pe străzile Capitalei, armata va fi consemnată în diferite puncte ale orașului pentru a interveni în caz de tulburări”²). În tot timpul desfășurării grevei, presa anunța că: „Intrările în palatul poștei continuă să fie pázite de jandarmi cu baioneta la armă. Dar și cu prilejul acestei întruniri, poliția a avut grijă să-și trimită agenții în rîndul greviștilor pentru a-i determina să mai rabde și să renunțe la cererile lor cel puțin pînă la toamnă...”³).

Încercările direcției poștelor și a agenților poliției de a înăbuși greva au fost însă fără rezultat, deoarece după o săptămînă de luptă încordată, sub presiunea crescîndă a factorilor poștali și datorită faptului că greva s-a desfășurat tocmai în perioada jubileului, cînd în țară se găseau mulți oaspeți, direcția poștelor a fost nevoită să accepte rezolvarea majorității cererilor lor.

Greva factorilor poștali a fost preludiul al încă cîtorva lupte muncitorești de proporții asemănătoare, ce-au avut loc imediat după terminarea ei.

Astfel, în luna august a avut loc greva muncitoarelor de la Regie din Capitală. La fabrica de tutun „Belvedere” lucrau peste 1000 de lucrătoare, începînd de la vîrsta de 13—14 ani. Înrautățirea continuă a situației materiale a muncitoarelor a constituit cîmpul cel mai prielnic pentru ca în perioada de avînt a mișcării muncitorești ele să se încadreze activ, alături de ceilalți muncitori, în lupta împotriva exploatarei. Greva care a avut loc a confirmat pe deplin acest lucru. Cauza imediată a grevei a fost mai ales scăderea într-un timp scurt de trei ori a salariilor.

În aceste condiții, muncitoarele au hotărît declararea grevei. Ele s-au adunat în curtea fabricii vrînd să iasă în corpore în stradă.

Porțile au fost însă imediat încuiate iar curtea fabricii a fost înconjurată de armată. La încercarea muncitoarelor *de a ieși* totuși, „au fost crunt lovite, trîntite pe jos, și înjurate cu cele mai sălbatice cuvinte”⁴). După o luptă dîrză între polițiști și muncitoare, prin solidaritatea și dîrzenia lor, acestea au silit pe polițiști să le deschidă porțile. Ele au mers la cercul „România muncitoare”, unde au întocmit un memoriu pe care l-au trimis printr-o comisie formată ad hoc la Ministerul Finanțelor. Memoriul

¹ „România muncitoare” din 23—30 iulie 1906.

² „Dimineața” din 17 iulie 1906.

³ „Adevărul” din 15 iulie 1906.

⁴ „România muncitoare”, 6 august, 1906.

prevedea o serie de cereri ale grevistelor care exprimau dorința de a li se îmbunătăți situația grea în care se aflau.

Vestea despre greva muncitoarelor de la Regie s-a extins repede și în rîndul muncitorilor de la celelalte fabrici din Capitală și mai ales în rîndul ceferiștilor, a căror situație era asemănătoare cu cea a muncitoarelor de la Regie și care se aflau la mică distanță de Regie. În acest sens ziarul „Dimineața” consemna: „Greva lucrătoarelor de la Regie a adus o mare fierbere și printre lucrătorii de la C.F.R. Între lucrătoarele de la Regie sînt soții de ceferiști, de aceea ceferiștii în număr de 3.000 s-au hotărît să declare grevă de solidaritate”¹⁾).

Ca măsură de „precauțiune” autoritățile burghezo-moșieresc au mobilizat armata pentru a fi gata să înăbușe lupta muncitorilor.

În semn de solidaritate cu muncitoarele greviste de la Regia Monopolurilor Statului, muncitorimea organizată din Capitală a hotărît ținerea unei întruniri în sala Dacia. În vederea unei cît mai largi participări au fost răspîndite 5.000 de manifeste. Cu toate încercările poliției de a opri ținerea întrunirii, postînd agenți pe la toate colțurile apropiate locului de întrînire, spunîndu-le muncitorilor, pentru a-i deruta, că nu se mai ține întrunirea, muncitorii nu s-au lăsat înșelați și întrunirea a avut loc. Ea a fost deschisă prin intonarea „Internaționalei”. După întrunire a avut loc o mare manifestație pe străzile Capitalei. Manifestația s-a bucurat de simpatia tuturor muncitorilor. Pe străzi, chiar cei care încă nu auziseră despre amploarea grevei se alăturau manifestanților. În cursul manifestației răspînditorii ziarului „Romînia muncitoare” și ai celorlalte publicații muncitorești făceau propagandă privind cei 40 de ani de mizerie și minciună pe care conducerea statului îi prezenta ca ani de „progres”.

Am relatat mai pe larg două din înclcășările de clasă pe care le-a dus muncitorimea bucureșteană la începutul secolului al XX-lea. Ele constituie modelul în spiritul cărora s-au desfășurat și celelalte acțiuni greviste purtate de muncitorii din Capitală, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale celui următor.

Obținerea numai prin lupte a revendicărilor cerute, a dovedit că statul burghezo-moșieresc nu satisface de bună voie revendicări pentru muncitori, că rolul său este de a apăra interesele claselor pe care le reprezintă, că pentru obținerea unei vieți mai bune muncitorimea trebuie să se organizeze și să lupte.

Sprîjinul primit de greviști din partea cercului „Romînia muncitoare” și a muncitorilor organizați în syndicate din Capitală, și susținerea lor i-au apropiat și mai mult de syndicate, i-au făcut pe greviști să înțeleagă rolul și importanța organizațiilor muncitorilor în obținerea unor condiții de muncă și de trai mai bune.

Muncitorimea conștientă din Capitală s-a plasat pe poziții înaintate față de lupta revoluționară a țărănimii împotriva moșierilor și a statului burghezo-moșieresc. Această poziție s-a afirmat cu deosebire în timpul răscoalelor țărănești din 1907, cînd ea a organizat numeroase acțiuni de solidarizare cu țărani răsculați. Într-un manifest adresat de elemente înaintate din Capitală concentraților și rezerviștilor se spunea: „Dacă va fi nevoie și dacă va fi cu putință, dați-vă de partea răsculaților ca să luptați contra acestui dușman (clasele exploatatoare). Niciodată gloanțele voastre

¹⁾ „Dimineața”, din 5 august 1906

în pieptul țăranilor asupriți. Trageți în vînt". Pentru aceasta autorii manifestului au fost judecați de către autoritățile burghezo-moșieresti iar conducerea oportunistă a mișcării socialiste a dezaprobat manifestul și pe autorii lui i-au acuzat de călcare a „liniei mișcării”.

În numeroase întruniri, ca cea din martie 1907 la care au participat 5.000 de muncitori sau din 17 iunie 1907 cu peste 7.000 de muncitori bucureșteni, s-au dezbătut probleme legate de situația țăranilor. La multe din aceste întruniri ținute în sediul cercului „România Muncitoare” din Calea Rahovei, a vorbit și muncitorul timpelar Voicu Andreescu-Riureanu, care ca un mare orator, animator de mase, de pe tribuna sediului muncitoresc a vestejit ororile guvernului burghezo-moșieresc și cerea alăturarea țăranimii la lupta proletariatului, pentru dreptate socială. Teama guvernului a fost atît de mare încît acesta a dat dispozițiuni la polițiști și jandarmi să împînzească Calea Rahovei și străzile din împrejurimi. Considerînd că aceste măsuri nu vor fi suficiente pentru a preîntîmpina pericolele din partea clasei muncitoare și a țăranimii, guvernul a mai dat dispoziții ca să se fortifice Palatul Justiției, lucru care s-a și făcut, aducîndu-se în fața Palatului garnizoane înarmate pînă și cu tunuri.

În același an, clasele exploatatoare au deslănțuit o cumplită teroare și asupra mișcării muncitorești. Numeroase sedii au fost închise, iar unii conducători au fost arestați iar alții expulzați. Cu ocazia expulzării unor socialiști din Capitală, la Gara de Nord a avut loc o puternică manifestație de solidarizare cu cei expulzați. Numai arestarea unor militanți revoluționari printre care și D. Marinescu și maltratarea muncitorilor a pus capăt acestei împunătoare manifestări.

Cu toată teroarea regimului burghezo-moșieresc îndreptată și împotriva muncitorimii, mișcarea muncitorească din Capitală se afla în continuă creștere. Sub conducerea elementelor înaintate și mai ales a celor din Capitală, în 1910 s-a reușit să se reorganizeze partidul politic al clasei muncitoare — Partidul Social Democrat.

După refacerea partidului, muncitorimea bucureșteană, alături de întreaga clasă muncitoare a luat poziție hotărîită atît împotriva legilor anti-muncitorești, votate de parlamentul burghezo-moșieresc (cum a fost așa numita lege „Orleanu”) cît și împotriva politicii imperialiste de jaf și cotropire dusă de guvernele conservator și liberal.

La marele miting socialist din 1910, ținut în sala „Băile Eforiei” de exemplu, organizat împotriva corporațiilor, au participat peste 5.000 de lucrători. De remarcat că la miting au luat parte și delegați ai sindicatelor din Ploiești, Bacău, Galați, Cîmpina și Constanța. Luptătorul neînfricat Ștefan Gheorghiu, a vorbit cu multă înflăcărare. În încheierea discursului său el arăta: „Cu noi e forța, cu noi e dreptul. Și de aceea să continuăm să ne organizăm, să continuăm cu întărirea noastră, cu luminarea noastră”¹). Apoi muncitorii într-un imens convoi au manifestat pe stradă.

Totodată, în Capitală au avut loc marile întruniri muncitorești de protestare împotriva legii care răpește dreptul de asociații și grevă. Elementele înaintate din mișcare au publicat în acest scop, următorul manifest: „Muncitori, cetățeni, nu poate fi lucrător care suferă exploatarea patronilor, nu poate fi cetățean partizan convins al libertăților publice care să primească cu resemnare legea contra asociațiilor și grevelor. Împotriva

¹ „Adevărul” din 6 ianuarie 1910.

acestei legi de ură de clasă și de despotism trebuie să se ridice toată suflarea muncitorească, toți salariații industriei private, ca și acei ai statului, toți exploatații cărora li se ia dreptul de asociațiune profesională și dreptul de grevă, adică cele mai puternice arme de luptă contra arbitrarului și pentru apărarea intereselor lor. Împotriva acestei legi trebuie să se ridice toți cetățenii, toți adevărații iubitori ai libertăților și ai democrației și care văd în această lege scelerată un atentat direct la libertățile și drepturile noastre, un început pentru noi și încă și mai mari stîrbiri a constituției și o împingere a țării pe calea despotismului. Cine poate să mai nege oare acest drept sfînt al muncitorimii ?” — se întreabă „Romînia muncitoare”. „Cu toată legea scelerată și în mîna instituțiunii celei mai reacționare și barbare, muncitorii n-au putut renunța, n-au putut ocoli ultima armă care le mai rămîne cînd orice altă cale le e refuzată, greva”¹⁾.

În Capitală în anii 1912—1914 s-au declanșat numeroase și importante greve, ca cele de la Arsenal, de la fabrica de mașini „Vulcan” și „Vatra Luminoasă”, marile greve ale tipografilor, cismarilor, ale muncitorilor de la întreprinderea metalurgică „Lemaître” a pavatorilor de la tramvaie, a tîmplarilor de la societatea „Rahova”, a turnătorilor de la întreprinderea „Hornstein”, a metalurgiștilor de la „Katz”, a ucenicilor de la „Ciroiu”, greva lucrătorilor de la „Haine gata”, greva de la fabrica de tricotațe „Schubert” și „Filaret” și multe altele. De relevat este faptul că numai la grevele metalurgiștilor și a tăbăcarilor, au participat zeci de mii de muncitori.

De amintit totodată, că cu ocazia grevei tăbăcarilor, 4.000 de muncitori au protestat împotriva abuzurilor poliției. După terminarea mitingului care s-a ținut în cartierul Tabaci, cu pancarde roșii, muncitorii au manifestat pe străzile Cuza Vodă, Lînăriei, Bd. Tăbăcari, str. Tăbăcari, Verzișor și Elena Cuza. În dreptul fostei fabrici „Gr. Alexandrescu”, manifestații au strigat „Jos exploataorii nemiloși !”.

Muncitorimea bucareșteană s-a ridicat la lupta împotriva odioasei monarhii, demasoiind-o ca pe o caracatiță, ce are în stăpînire importante bogății supte din exploatarea și impilarea poporului muncitor. Din multe acțiuni îndreptate împotriva familiei regale, amintim marea întrunirea de la clubul socialist din Capitală, din aprilie 1913, cînd muncitorimea organizată în mișcarea votată sublinia: „Cetățenii adunați în Sala Clubului social-democrat după ce au ascultat pe oratori, luînd în considerare că votarea a 100.000 de lei votați prințului Carol, după cele 300.000 lei votați tatălui său, după cei 150.000 lei votați reginei și după cei 128.000 lei dați regelui sub numele de domeniu al coroanei, afară de lista civilă, constituie prețul ce oligarhia noastră îl plătește dinastiei pentru rolul de strajă a interesului de partid și de clasă ce joacă aceasta din urmă, considerăm că acest jaf al averii publice, care se face paralel cu indiferența absolută pentru nevoile adevărate ale poporului, nu va fi înlăturată atît timp cît va exista sistemul electoral censitar, care dă toată puterea politică în mîinile oligarhiei. Întrunirea invită pe toți cetățenii și muncitorii a intra în rîndurile partidului social-democrat și a lupta pentru dobîndirea votului universal, egal, direct și secret pentru toți supușii romîni. Jos monarhismul ! Jos oligarhia ! Trăiască Republica Socială !”²⁾.

¹⁾ „Romînia muncitoare”, din 15 martie 1912.

²⁾ „Idem din 4 aprilie 1913.

În perioada premergătoare intrării României în primul război mondial, clasa muncitoare a luptat împotriva tiririi României în acest măcel, organizând în semn de protest adunări, numeroase greve, manifestații de stradă, care au avut un pronunțat caracter politic: „Împotriva războiului, pentru pace”.

În anii neutralității armate a României, datorită miilor de oameni care participau la întrunirile de protest împotriva pregătirilor de susținere a guvernanților români și împotriva războiului în general, sala Dacia a devenit neîncăpătoare. Mulțimea ocupa nu numai curtea dar și strada.

Astfel, la 19 iulie 1914, în Capitală a avut loc adunarea la care au participat peste 8.000 de cetățeni, inclusiv țăranii din împrejurimile orașului, în care s-a protestat împotriva pregătirilor de intrare a României în acest război imperialist.

De o semnificație deosebită este „Moțiunea” aclamată printr-un delir de ovații și strigăte: „Jos războiul!”, „Muncitorimea organizată din Capitală, adunată la Dacia la chemarea P.S.D., astăzi 19 iulie în fața împrejurărilor grave internaționale și a primejdiei războiului dezlănțuit de intrigile, anarhia și tirania capitalistă a statelor moderne, se ridică împotriva politicii de învrăjbire, de cucerire și de omor a acestor state, care prin imperialismului și militarismul lor sărăcesc popoarele, țin pe loc civilizația și amenință a ne întoarce spre barbarie.

Proletariatul român, solidar prin idealuri și prin interese cu întreg proletariatul lumii, într-un glas cu dînsul, își afirmă voința-i neclintită de a apăra cu orice preț pacea binefăcătoare.

Proletariatul român se ridică împotriva intrigilor austro-ruse, care amenință însăși independența și existența statelor mici din Balcani, între care se prenumără și România.

Proletariatul român cere guvernului să păstreze neutralitatea cea mai completă și să puie toată trecerea lui în cumpăna situației internaționale spre a contribui la restabilirea și păstrarea păcii.

Proletariatul român salută mișcarea clasei muncitoare organizată din apus, care lucrează spre a împiedica izbucnirea conflagrației europene și care are ca lozincă: „mai bine Revoluția decît războiul!”...¹⁾.

Anul 1915 se caracterizează în București printr-un șir neîntrerupt de întruniri antirăzboinice organizate de muncitorimea bucureșteană, condusă de elementele sale înaintate.

În același an, s-au răspîndit peste 52.700 de manifeste numai în Capitală, care chemau la luptă împotriva războiului.

Elementele înaintate din mișcarea muncitorească a Capitalei au făcut să apară în ziarul muncitorilor „Lupta zilnică” din 13 februarie 1916 sub titlul „Războiul și îndatoririle muncitorimii”, cuvîntarea pe care V. I. Lenin a ținut-o în 1915 la Zimmerwald. Învățătura leninistă cu privire la problemele războiului, păcii și revoluției a ajutat cadrele cinstite din mișcarea muncitorească să se organizeze pe drumul revoluționar al luptei împotriva războiului imperialist.

Muncitorimea din Capitală s-a solidarizat cu lupta eroică a muncitorilor din Galați îndreptată împotriva războiului imperialist. La 19 iunie 1916 a avut loc la București un mare miting la care I. C. Frimu, înfierînd crimele guvernului reacționar prin asasinarea mișelească a celor 9 munci-

¹⁾ „România muncitoare” din 22 iulie 1914

tori, a cerut maselor prezente la miting să lupte pentru înlocuirea societății bazată pe nedreptate cu o „societate bazată pe dreptate, pe egalitate, pe socialism”. La 20 iunie, ziua înmormântării muncitorilor Spiridon Vrînceanu, Pascal Zaharia și a celorlalți uciși, în București s-a declarat greva generală, iar la mitingul de doliu, la care au participat peste 10.000 de muncitori, a fost din nou înfierată această crimă pusă la cale de autoritățile burghezo-moșierești.

Intrarea României în august 1916 în războiul imperialist a însemnat dezlănțuirea unui val de teroare împotriva mișcării muncitorești. Organizațiile clasei muncitoare au fost dizolvate, presa muncitorească interzisă. Mai târziu jaful și teroarea ocupanților germani a domnit în toată Capitala.

În fruntea acțiunilor contra ocupanților germani și contra războiului a stat muncitorimea capitalei. Ea a început să-și refacă organizațiile de partid organizându-și activitatea pe baze ilegale. În martie 1917, sub conducerea organizațiilor muncitorești ilegale, a avut loc o puternică demonstrație a femeilor muncitoare din București.

Din cele relatate succint mai sus reiese că, multe clădiri din orașul București, sedii ale organizațiilor muncitorești de la începutul mișcării socialiste pînă în 1917 de pe străzile Franzelari, Amzei, Șelari, Trinității 16, Lascăr Catargi 21, Primăverii 31, Calea Victoriei 95, Sf. Ionică, Doamnei, Rahovei 108, precum și marile săli Sotir, Appel, „Băile Eforiei”, „Dacia”, „Ovidiu”, „Pomul verde”, grădinile Trocadero, Cișmigiu, Filaret și multe altele, amintesc despre bogata și multilaterală activitate desfășurată de muncitorimea bucureșteană, în vederea dezbaterii problemelor legate de răspindirea socialismului științific, organizării ei profesionale și politice, în formularea revendicărilor și în declanșarea unor puternice mișcări greviste. În această perioadă, cu sprijinul material și moral al muncitorilor în capitală, s-au editat peste 50 de ziare muncitorești și socialiste, care au înlesnit și mai mult legăturile între cei exploatați.

Prin toate aceste acțiuni care au fost numai în parte relevante mai sus, duse în ciuda măsurilor de teroare din partea autorităților burghezo-moșierești, și temperate, nu rare ori, de elementele oportuniste, burghezo-liberale din mișcare, muncitorimea din Capitală s-a postat în prima linie de luptă a clasei muncitoare din România, împotriva exploatării burghezo-moșierești, pentru obținerea unor revendicări cu caracter burghezodemocratic.

Războiul imperialist a adîncit și mai mult mizeria maselor populare. Atît acesta cît și influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie din Rusia au grăbit radicalizarea maselor muncitoare, ceea ce a permis începerea unei perioade de avînt revoluționar a mișcării muncitorești, în fruntea căreia s-a aflat muncitorimea bucureșteană, avînt revoluționar de luptă în care proletariatul român și-a făurit un partid de tip nou marxist-leninist, capabil să organizeze și să conducă masele exploatare, forțele patriotice, în vederea răsturnării de la putere a burgheziei și moșierimii și să construiască o societate lipsită de exploatare pentru fericirea tuturor celor ce muncesc.

INFLUENȚA LUPTELOR MUNCITORIMII DIN 1933 ASUPRA DEZVOLTĂRII PRESEI REVOLUȚIONARE ȘI DEMOCRATICE ÎNDRUMATE DE P.C.R. DIN ORAȘUL BUCUREȘTI (1933—1944)

de **TITU GEORGESCU**

Bucureștii și-au îndeplinit cu cinste rolul de centru al mișcării muncitorești revoluționare din România. Concentrarea unui însemnat număr de întreprinderi industriale, de transport și comerciale grupa un mare număr de muncitori, îi lega pe probleme comune și ducea la realizarea solidarității proletare, ca o forță de care reprezentanții burgheziei, moșierimii, ai autorităților guvernamentale, concentrați la rîndul lor în același mare centru, trebuiau să țină seama cu prioritate.

Sînt numeroase evenimentele, faptele, datele istoriei moderne și contemporane, care atestă Bucureștii ca cel mai efervescent focar al luptei de clasă din România burghezo-moșierească. În Capitala țării s-au creat diferite asociații muncitorești și au apărut o serie de gazete socialiste; aici s-a desfășurat prima mare grevă proletară, cea a lucrătorilor de la căile ferate în 1888. În București s-au grupat numeroase elemente înaintate ale mișcării muncitorești și în jurul lor au gravitat elementele socialiste din alte orașe și regiuni, care au pus bazele în 1893 Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România. În acest oraș s-au creat puternice sindicate, s-au purtat acerbe lupte greviste și au avut loc mari manifestații antirăzboinice și pentru pace pînă în 1916. București a fost centrul recunoscut de întreaga mișcare muncitorească a luptei revoluționare în perioada avîntului mișcării revoluționare din România (1917—1921). Spre secția din București a Partidului Socialist erau îndreptate privirile secțiilor din țară în plină frămîntare și ele, pentru clarificarea politică a mișcării și crearea unui partid de tip nou, marxist-leninist. Greva generală din România, care a avut în proletariatul bucureștean stegarul acestei uriașe ridicări muncitorești, a dus la creșterea prestigiului mișcării revoluționare din București, iar linia grupărilor comuniste și a aripei stîngi a Secției Partidului Socialist din Capitală, avea să devină în acea perioadă linia generală a mișcării

muncitorești din România. Pe aceste temeiuri s-a organizat, tot în București, primul congres al Partidului Comunist Român.

Problemele muncitorimii bucureștene, reflectate în organele de presă revoluționare, între care la loc de frunte se situau „Lupta de clasă” și „Socialismul” erau în fond problemele întregii clase muncitoare din România. Bucureștii, permanent centru politic-administrativ și cel mai important centru muncitoresc, erau locul unde acționau legal, după 1924 ilegal, organele conducătoare ale P.C.R. și se editau majoritatea gazetelor mișcării revoluționare.

Odată cu crearea P.C.R. „a început o etapă nouă în lupta proletariatului și a maselor muncitoare. În fruntea lor se afla acum un conducător devotat pînă la capăt cauzei dezrobirii celor ce muncesc, hotărît să conducă la victorie lupta poporului pentru eliberarea de orice exploatare și asuprire”¹.

Eroice și mari sînt paginile de luptă înscrise de muncitorimea bucureșteană sub conducerea partidului comunist. Numeroși comuniști, revoluționari din București au fost întemnițați, schingiuși și au căzut în luptă pentru viitorul fericit al poporului nostru, pentru independență, pace și socialism. În București, ca de altfel în întreaga țară, comuniștii, cadrele devotate marxism-leninismului, intereselor poporului și propășirii sale, au avut de înfruntat grele și uneori mari piedici în calea strîngerii legăturilor cu masele și organizării luptei lor. Elemente dușmănoase, lichidatoriste, aventuriste, promotoare ale luptei fracționiste fără de principii din anii 1929—1930, împingeau partidul pe calea distrugerii, iar unele străine de suflul revoluționar al poporului muncitor negau rolul proletariatului Bucureștilor, al organizațiilor sale comuniste ca centru al mișcării muncitorești din România. Negau existența unui proletariat concentrat în marile întreprinderi ale Capitalei, combativ și capabil de mari lupte revoluționare. Aceste elemente, rupte de clasa muncitoare, de popor, nu vedeau în plin centrul Bucureștilor cei peste 7 000 de muncitori ceferiști și clocotul revoluționar care îi stăpînea și nici forța muncitorilor de la multe alte întreprinderi ale Capitalei.

Bucureștii s-au afirmat puternic cu toată vigoarea, de la înălțimea rolului lor de centru al mișcării muncitorești, o dată cu pregătirea și desfășurarea eroicelor lupte de la Grivița din ianuarie-februarie 1933.

Marea bătălie de clasă la care s-a ridicat muncitorimea ceferistă și în primul rînd muncitorii de la „Grivița”-București întruchipa opoziția maselor largi împotriva politicii de fascizare și de jefuire a poporului, dusă de clasele dominante.

„Grivița” a devenit un simbol al luptei împotriva exploatării și a pericolului fascismului, al luptei pentru democrație și independența patriei.

„Muncitorii din București — scria Scînteia în 1933 — ne-au indicat calea. Să pășim pe ea cu mai multă înverșunare căci este singurul drum care duce la izbîndă”². Alături de ceferiști se aflau în luptă muncitorii petroliști.

În condițiile în care dictatura fascistă se instaurase în Germania, iar în România cercurile cele mai reacționare trecuseră la ofensivă pentru a aduce la putere fascismul, direcția principală spre care trebuia concentrată

¹) Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări* 1959—1961, p. 432.

²) „Scînteia”, nr. 4 din 15—28 februarie 1933.

activitatea partidului comunist pentru mobilizarea maselor era lupta contra pericolului fascismului și războiului imperialist ca cel mai mare pericol.

Conținutul principal al activității Partidului Comunist din România în lupta contra fascizării țării a fost dat tocmai de legătura sa mereu mai strânsă cu masele, prin mijlocirea unor noi forme organizatorice, a unor metode noi de acțiune, care îmbinau munca ilegală cu cea legală sub cele mai variate forme, în scopul atragerii celor mai largi pături sociale interesate în împiedicarea fascizării României.

Presa partidului comunist ilegală și legală reflecta acest conținut, cu elementele noi intervenite în propaganda partidului după 1933, îndeplinindu-și rolul de propagator, agitator și organizator colectiv în rândul proletariatului, țărănimii, a intelectualității, al largilor pături neproletare care nu erau cuprinse în formele organizatorice de activitate revoluționară.

În presa îndrumată de partid din această perioadă poate fi urmărit modul cum Partidul Comunist din România, ținând seama de experiența luptelor din 1933, care au constituit o verificare strălucită a liniei frontului unic, și-a concentrat atenția asupra realizării unității de acțiune în întreprinderi între comuniști și social-democrați, între membrii sindicatelor unitare ilegale și ai sindicatelor reformiste, cu șomerii și muncitorii neorganizați, între organizațiile tineretului muncitor¹⁾. Majoritatea acțiunilor de luptă purtau pecetea frontului unic și erau legate de împotrivirea față de măsurile reacționare antidemocratice ale guvernului liberal și față de dezmățul bandelor fasciste²⁾.

La București, de pildă, în august 1934, metalurgiștii de la „Malaxa”, împreună cu muncitorii de la „Titan” au demonstrat pe străzile Capitalei sub lozincile: „Jos fascismul!”, „Jos războiul!”, Grevele din 1934 de la căile ferate, din industria metalurgică, de la fabricile textile, desfășurate în front unic, marcau creșterea nivelului conștiinței politice a clasei muncitoare.

Luptele din ianuarie-februarie 1933, prin înaltul lor nivel de organizare, prin amploarea și spiritul lor revoluționar, au avut o mare influență asupra activității Uniunii Tineretului Comunist și, în genere, asupra tineretului muncitor. Această influență s-a resimțit cu precădere în organizarea și participarea activă a tinerilor la acțiunile contra pericolului fascist.

Presa revoluționară cuprinde bogate informații din anii 1933, 1934, 1935 despre mișcarea de tineret care a crescut și s-a dezvoltat, participând la activitatea tuturor forțelor antifasciste din România.

În presa îndrumată de partid sînt înserate numeroase manifestări de solidaritate ale țărănimii muncitoare cu luptătorii ceferiști și petroliști în ianuarie-februarie 1933 și în timpul procesului de la București și Craiova. Acestea constituiau dovezi clare ale marilor posibilități de unire a luptei muncitorimii cu cea a țărănimii muncitoare.

Înlăturarea unor practici stîngiste din activitatea partidului, ca urmare a suflului nou creat de luptele din 1933, precum și creșterea prestigiului clasei muncitoare și a Partidului Comunist din România, au avut o înrîurire directă asupra intelectualității cinstite, patriotice, interesate în propășirea democratică a țării.

¹⁾ *Va!ul revoluționar din România și sarcinile P.C.R. Învățămintele luptelor din februarie 1933, ale proletariatului ceferist; cf. Documente din istoria Partidului Comunist din România 1929—1933*, București, E.S.P.L.P., vol. III, 1956, p. 596—597.

²⁾ „Ecoul” din 25 august 1934; „Cuvînt nou” din 3 noiembrie 1934; „Ecoul” din 11 noiembrie 1934 ș.a.

O adevărată ofensivă pe tărîm ideologic, cultural a început partidul comunist după 1933, continuînd să apropie o însemnată parte a intelectualității cinstite de problemele politice ale luptei antifasciste pentru pace și să creeze o opinie democratică, activ antifascistă în rîndurile intelectualității romînești.

Partidul Comunist a învățat să se apropie mai bine de mase, a dobîndit experiență și curaj mai mult în a aborda nu numai probleme greviste și sindicale, ci și probleme de interes general politic care priveau și alte clase și pături sociale.

Partidul comunist a găsit calea activizării mai eficiente în jurul clasei muncitoare a intelectualității progresiste, a funcționării nevoiașelor, a micilor întreprinzători, a pensionarilor, invalizilor, studenților, pentru a crea o largă opinie de masă antifascistă, antirăzboinică. Pentru aceasta partidul comunist s-a sprijinit pe un însemnat număr de organizații de masă democratice create între 1933 și 1937.

Activitatea antifascistă a partidului comunist pentru atragerea maselor a fost susținută în permanență de o bogată presă ilegală și legală.

Publicistica cea mai prodigioasă a P.C.R. în timpul ilegalității s-a dezvoltat tocmai în perioada pregătirii, desfășurării și care a urmat luptelor muncitorimii din 1933. București, Capitala țării, s-a dovedit a fi cel mai activ centru al publicisticii revoluționare, democratice și antifasciste.

În condițiile unei adînci ilegalități, prigoanei și arbitrarului guvernanților, ale abuzurilor nesfîrșite din partea cenzurii burgheze, partidul comunist, dînd dovadă de o mare operativitate, pricepere, experiență și tenacitate, a reușit să editeze un impresionant număr de gazete și reviste ilegale și legale. Aceasta presupunea un vast aparat alcătuit din mii de tovarăși — redactori, corespondenți, muncitori tipografi, difuzori ai gazetelor — și toate se realizau în tănuite acțiuni ale membrilor P.C.R., simpatizanților, membri ai sindicatelor sau ai altor organizații de masă, muncitori, intelectuali patrioți, cu dragoste pentru progresul țării. Cînd organele represive își dădeau seama că au de a face cu gazete ale Partidului Comunist, le interziceau imediat, sigilau sediile, arestau redactori, tipografi, distribuitori. Este grăitoare alarma din toamna anului 1934 provocată în rîndurile autorităților de către marele număr de gazete legale ale P.C.R. Siguranța informa Ministerul de Interne, iar Direcția poliției își exprima nedumerirea pentru faptul că presa legală comunistă aruncă în circulație „25—30.000 de exemplare, la care se poate adăuga fără exagerare 5—6.000 exemplare din presa ilegală”¹). Acestea erau citite de zeci de mii de oameni ai muncii.

Fiecare organizație de masă legală, nou creată, avea și gazeta proprie. Aceste gazete se intitulau „independente”, „umanitare”, „culturale”. Ori de către ori erau interzise sub acuzarea că „nu respectă profilul” titlaturii, apăreau de fiecare dată cu nume schimbate, sau altele noi, astfel încît nici o clipă să nu rămînă necunoscute chemările partidului împotriva fascismului². Oricît de sălbatică a fost prigoana, oricît de mari au fost

¹) Arhiva C.C. al P.M.R., fond nr. 24, dosar nr. 4150, fila 149.

²) O serie de articole cu caracter antifascist au fost publicate și în unele ziare burgheze, cum au fost „Dimineata”, „Adevărul”, „Zorile” și altele, fie de redactori comuniști cu prestigiu cum au fost Alexandru Sahia, fie de către gazetari democrat-burghezi sau intelectuali antifasciști.

lipsurile materiale și oricât de multe sacrificii s-au cerut comuniștilor, P.C.R. nu a lăsat nici o problemă importantă a maselor, nici un moment politic însemnat, nici o indicație prețioasă de luptă care, sub o formă sau alta, prin presa ilegală sau legală, să nu fi fost aduse la cunoștință maselor.

Vasta muncă politică desfășurată de către Partidul Comunist din România prin organizațiile sale ilegale, în rîndurile proletariatului, pentru făurirea unității de acțiune muncitorești, prin organizațiile sale de masă legale, în rîndurile păturilor largi populare pentru antrenarea lor la lupta antifascistă, prin presa sa ilegală și legală cu o întinsă rază de răspîndire, a avut urmări de necontestat asupra opiniei publice din țara noastră¹⁾.

Presa comunistă a fost o armă încercată a partidului nostru în marea luptă de eliberare de sub jugul exploatării și asupririi burghezo-moșierești, pentru apărarea intereselor maselor și a independenței patriei. Istoria presei comuniste din România reflecta istoria mișcării muncitorești revoluționare, istoria contemporană a poporului nostru.

Dînd o înaltă apreciere rolului activității presei comuniste, în raportul tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej cu prilejul aniversării a 40 ani de la crearea P.C.R. se sublinia: „O armă puternică de răspîndire în mase a cuvîntului partidului, de propagare a ideilor marxist-leniniste a fost presa ilegală — „Scînteia”, „Lupta de clasă”, nenumăratele publicații și broșuri editate de partid. Cititorii, care au astăzi la îndemînă în tiraje de sute de mii și milioane de exemplare presa partidului, ediții complete ale operelor marxism-leninismului, o vastă literatură politică, își pot cu greu reprezenta activitatea plină de abnegație pe care o desfășurau comuniștii în ilegalitate pentru a tipări și răspîndi cuvîntul partidului”.

Presa Romîniei socialiste, condusă de partid, poartă cu cinste, mai departe tradițiile înaintate ale presei comuniste ilegale, ale presei democratice, antifasciste, îndrumată de partid.

SCÎNTEIA. Organul Comitetului Central al Partidului Comunist din România. București, 15 august 1931 — 8 octombrie 1940. Apariția ziarului „Scînteia”, organ al Comitetului Central al Partidului Comunist din România, reprezintă un eveniment de importanță istorică în viața partidului și a mișcării muncitorești din țara noastră. Ziarul publică documente ale Partidului Comunist din România. Dintre articole și materiale: „Conferința muncitorilor ceferiști, petroliști, minieri contra ofensivei burgheziei”, „Eroica luptă a ceferiștilor din București”, „Eroicele lupte și victorii ale muncitorilor petroliști din Ploiești și Valea Prahovei”, „Campația din străinătate pentru apărarea ceferiștilor”, „Front Unic de luptă împotriva fascismului”, „Lupta contra fascismului”, „Jos monarhia — stîlpul exploatării și asupririi”. Ziarul publică zeci de articole, materiale și informații despre realizările U.R.S.S.

Apreciind activitatea desfășurată de „Scînteia” în perioada ilegalității, în salutul C.C. al P.M.R. adresat ziarului, în 1956, se arăta :

„De un sfert de veac „Scînteia” stînd cu fermitate la postul său de luptă ca purtător de cuvînt al partidului, slujește cu credință, sub steagul gloriios al comunismului, interesele vitale ale poporului.

¹⁾ Date complete privind arhivele, bibliotecile unde se află organele de presă înseriate, precum și precizări pentru formatul în care au apărut, periodicitatea, caracterul literelor ș.a. — pot fi urmărite în lucrarea consacrată bibliografiei presei P.C.R.: „Presa P.C.R. și a organizațiilor sale de masă 1921—1944”, Ed. Științifică, 1963.

În condițiile cruntei prigoane dezlănțuite de clasele exploatare, „Scînteia” ilegală însușea și organiza masele muncitoare de la orașe și sate la luptă împotriva exploatarei capitaliste-moșierești, împotriva fascismului și a reacțiunii, pentru independență națională, pentru pace, pentru democrație și socialism”.

„Scînteia” era organul central de presă prin care P.C.R. îndruma, organiza și mobiliza masele la lupta împotriva exploatarei, a asupririi, a pericolului fascist. Articolul de fond al primului număr preciza că „Scînteia” își impune apariția „pentru ca tovarășii să-și poată desăvîrși cunoștințele în toate chestiunile teoretice și practice ale mișcării revoluționare”. Luptînd pentru călirea ideologică, politică a membrilor partidului, „Scînteia” a fost un instrument luminos cu ajutorul căruia P.C.R. înarma pe comuniști cu bogate cunoștințe ale activității revoluționare teoretice și practice.

LUPTA DE CLASA. Organ al Partidului Comunist din România. București. Iunie 1926—decembrie 1939. Organ teoretic al Comitetului Central al Partidului Comunist din România.

„Lupta de clasă” a răspîndit în țara noastră principiile marxist-leniniste, a îndrumat din punct de vedere teoretic elementele revoluționare, a luptat cu tărie pe tărîm ideologic împotriva oportunismului, pentru consolidarea unității și tăriei P.C.R. Condusă de partid, „Lupta de clasă” a apărut cu consecvență interesele vitale ale maselor muncitoare, fiind un activ mobilizator al celor ce muncesc împotriva exploatarei și asupririi. „Lupta de clasă” a apărut în mai multe serii — prima în 1920, a II-a în 1926, a III-a în 1934 și a IV-a în 1938.

Crunta prigonire a partidului nostru, a mișcării muncitorești, a făcut imposibilă apariția continuă a revistei. Dar cu toate aceste întreruperi, determinate de arestările, condamnările, iar adeseori și de asasinările acelor care scriau, tipăreau și răspîndeau „Lupta de clasă”, revista a oglindit cu fidelitate în paginile ei continuitatea luptei duse cu dîrzenie și eroism de Partidul Comunist Român, avangarda revoluționară a proletariatului, de la momentul înființării sale. Numeroase articole și studii analizează situația social-politică și economică din România, abordează probleme ale vieții de partid, relațiile de clasă, demască regimul burghezo-moșieresc și monarhia, denunță conținutul reacționar al dictaturii carliste, al fascismului, mobilizînd masele la lupta revoluționară. Revista publică o serie de fragmente din lucrări scrise de V. I. Lenin. În paginile revistei sînt publicate o serie de documente ca: „Statutul P.C.R.”, „Rezoluția din iulie 1934 a Comitetului Central al Partidului Comunist din România cu privire la „Procesul conducătorilor proletariatului ceferist și petrolist, însemnătatea lui și sarcinile mișcării revoluționare”, „Declarația Comitetului Central al Partidului Comunist din România asupra recunoașterii Uniunii Sovietice de către statul român”, „Raportul la Plenara a VI-a a Comitetului Central al Partidului Comunist din România”.

FEBRUARIE. Organul Comitetului Raional de Verde al Partidului Comunist din România. Secțiunea București. August 1933 — 1 februarie 1934. Gazetă ilegală, cu menirea de a mobiliza oamenii muncii, cu deosebire muncitorii de la atelierele „Grivița”, la luptă revoluționară împotriva regimului burghezo-moșieresc. Dintre articolele publicate: „Sentința din procesul ceferiștilor și datoria noastră de clasă”. „Organizațiile fasciste și lupta tineretului muncitor”, „Trăiască Revoluția din Octombrie!”.

INTREBARI ȘI RASPUNSURI. Organ de propagandă al Comitetului Central al Partidului Comunist din România. București. Septembrie 1932

— noiembrie 1933. Revistă ilegală. Dintre problemele la care dă răspuns revista: „Ce înseamnă aplicarea justă a tacticii de Front Unic de jos”, „Care este rostul comitetelor de acțiune?” „Tactica Frontului Unic și sarcinile partidului nostru”, ș.a. în care se reflectă orientarea justă spre realizarea frontului unic. „Ce este nou în situația politică din România în urma evenimentelor din februarie 1933?”, „Care este calea dezvoltării fascismului în România?”. „Cum trebuie să organizăm și să pregătim lupta șomerilor?”

BULETINUL COMITETULUI DE ACȚIUNE ÎMPOTRIVA RĂZBOIULUI. București, 23 August 1932 — 4 februarie 1933. Redacția și administrația: București, str. Suvenir nr. 7. Publicație editată legal. În gazetă sînt publicate articole și materiale referitoare la mișcarea împotriva războiului imperialist: „Apelul Comitetului de acțiune împotriva războiului”, „Conferința antirăzboinică din București”. Articolul „Greșelile mișcării antirăzboinice” al tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej elucidează o serie de probleme ideologice ale mișcării antirăzboinice din țara noastră și enunță cu limpezime telul ei fundamental.

BULETINUL. Organ al Partidului Comunist din România. București, 1931 — iunie 1935. Organ ilegal al C.C. al P.C.R., publică documente de partid, articole și materiale de directivă, pentru a le populariza în rîndurile cadrelor și membrilor de partid.

SIRENA. Organ al Comitetului local al Ajutorului Roșu București. Iulie 1933. Gazetă ilegală, editată de Ajutorul Roșu din București. Printre articolele și materialele publicate: „Procesul ceferiștilor”, „Doftana”, „Jilava și Văcărești”.

SIRENA CEFERISTA. Ziar de Front Unic de luptă al muncitorilor ceferiști. București. August 1933. Ziar ilegal care mobilizează oamenii muncii în sprijinul luptătorilor ceferiști. Articolele sînt mobilizatoare pentru apărarea deținuților revoluționari: „Procesul C.F.R.”, „Un nou atac al direcției”, „Accidente”, „Mitraliere la fiecare atelier și secție”.

TINARUL LENINIST. Organul Central al Uniunii Tineretului Comunist din România. București, decembrie 1924 — 1 mai 1936. Organul central a U.T.C., editat ilegal, prin problemele abordate a jucat un rol important în educația politico-ideologică a tineretului revoluționar din țara noastră, în stringerea rîndurilor tineretului muncitoresc și țărănesc în jurul Partidului Comunist Român. După 1933, publică numeroase articole consacrate mobilizării tineretului împotriva pericolului fascist. O serie de articole demască monarhia, cheamă tineretul la apărarea independenței patriei.

TINARA GARDA. Organul secțiunii București a Uniunii Tineretului Comunist. București. Aprilie 1932 — februarie 1935. Gazetă ilegală editată de org. U.T.C. din București. De menționat articolele „Scăpați de ocnă pe tovarășii ceferiști”, „Dizolvarea organizațiilor revoluționare”, „Jos războiul de jaf!” La rubrica: „Frontul muncii”, gazeta publică informații despre situația tinerilor din fabricile: „Lyons”, „Voina”, „Norma”, „Horstein”, „Mociornița”, atelierele C.F.R. „Grivița”, „Textra”, „Venus”, „Malaxa”.

MOMENTUL social-economic-literar. Decembrie 1933. Redacția și administrația: București, str. Carol Davila nr. 25. Revistă legală antifascistă, care se adresează cu deosebire tineretului intelectual. Numeroase articole și materiale abordează problemele educației în școli, ale șomajului intelectual. Dintre articolele pe această temă: „Anul universitar 1933—1934”, „Școala și noua ofensivă culturală”, „Numerus clausus și șomajul intelectual”, „Ajutorul de șomaj al tinerilor”, „Crima sufletească a tineretului”.

LUPTA UNIVERSITARA. Organ de apărare a intereselor studențești. 3 februarie 1933. Redacția și administrația: București, Calea Plevnei nr. 62. Publicație legală care mobilizează masele de studenți la organizare și luptă pentru îmbunătățirea situației lor economice, educă studențimea în spirit democratic, antifascist. Dintre articolele și materialele publicate: „Schimbarea guvernului”, „Presa”, „Situația de la Academia Comercială”, informații cu privire la viața și luptele studenților mediciniști etc.

ALARMA. Organul antimilitarist al Comitetului Central al Partidului Comunist din România. București, martie 1932 — octombrie 1933. Organ ilegal al C.C. al P.C.R. — de luptă pentru mobilizarea oamenilor muncii împotriva pregătirilor războiului imperialist.

Dintre articolele publicate: „Muncitorii ceferiști în fața justiției militare”. „Către muncitorii și țăranii din contingentul 1932”, „Patria socialistă în pericol”. Articolele arătau pericolul care îl reprezintă un război imperialist. „Pe spinarea muncitorimii se fac noi înarmări”, „Sub masca serbărilor se ascund exerciții și manevre războinice”, „Congresul antirăzboinic din Amsterdam și atitudinea delegaților comuniști”, „Concediile de vară în armată — prilej pentru exploatarea soldaților”.

BRAZDA. Organ al Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist din România. București. Noiembrie 1931 — iunie 1935. Organ ilegal al U.T.C. Articolele și materialele publicate au un conținut revoluționar, antifascist: „Conversiunea datoriilor”, „Către recruții 1932”. „25 de ani de la răscoalele țărănești”, „Luptați contra stării de asediu”, „Jos dictatura ciocailor. Jos regele călău !”, „Jos Garda de fier”. Gazeta mai publică informații despre luptele țăranilor, știri cu privire la realizările din U.R.S.S. precum și poezii cu conținut social, revoluționar.

APARATORUL. Februarie 1933, București, str. Bursei nr. 1. Organ de apărare a deținuților politici antifasciști și de demascare a abuzurilor, samavolnicilor și terorii regimului burghezo-moșieresc.

Dintre articolele publicate: „Un nou cod penal”, „O gardă ce-și zice de fier”. Ziarul demască prigonirea apărătorilor acuzaților politici, cheamă masele la solidarizare cu luptătorii ceferiști.

STEAGUL ROȘU. Organul Partidului Comunist din România. Secțiunea București. Iunie 1929 — martie 1937. Ziar ilegal care are rolul de a îndruma lupta membrilor de partid și a oamenilor muncii din Capitală. Ziarul publică documente de partid, articole de orientare ideologică, materiale cu indicații organizatorice, informații etc. Ziarul publică informații din înțepinderile și instituțiile din Capitală, precum și știri asupra situației în închisori.

BULETINUL COMITETULUI CENTRAL AL AJUTORULUI ROȘU DIN ROMÂNIA. București. Ianuarie 1931 — martie 1935. Organ ilegal al C.C. al Ajutorului Roșu. Dintre articolele și materialele publicate: „Situația deținuților politici din închisorile din România se agravează din ce în ce mai mult”, „Pe drumul refacerii organizației noastre într-o organizație de masă”, „Procesul din Calea Griviței”, „Front unic proletar de luptă pentru eliberarea ceferiștilor și a întăririi prizonierilor politici”. „Solidaritate internațională, izvor de forță și izbândă”.

BULETINUL Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist din România. București. Decembrie 1930 — iunie 1935. Organ ilegal al C.C. al U.T.C. Dintre documentele, articolele și materialele publicate: „Rezolu-

ția Biroului al U.T.C.R.", „Cotitura spre munca de masă", „Situția politică și sarcinile noastre".

BULETINUL DE ACȚIUNE ÎMPOTRIVA FASCISMULUI. București, 23 octombrie 1933 — 28 ianuarie 1934. Redacția și administrația : București, str. Poliției nr. 5. Publicație legală, editată de Comitetul Național Antifascist. Dintre articolele și materialele publicate : „Apelul Comitetului Antifascist", „Să înceteze provocările", „Incendiatorii Reichstagului se demască", „Guvernul face politica struțului față de fasciști", „Fascismul se demască", „Fascismul și războiul", „Războiul în pregătire". Sînt publicate documente ale mișcării antifasciste, informații despre constituirea de secții.

BULETINUL CONSILIULUI GENERAL AL SINDICATELOR UNITARE. București, Decembrie 1932 — aprilie 1934. Organ central ilegal al sindicatelor revoluționare. Dintre articolele și materialele publicate : „Învățămintele din luptele economice decurse în ultimul timp", „Lupta pentru ajutorarea imediată și permanentă a șomerilor", „Să împiedicăm concedierea celor 40.000 de funcționari", „Schimbarea guvernului național-țărănesc și luptele din februarie", „Lupta pentru realizarea Frontului Unic de luptă", „Importanța muncii printre femeile muncitoare", „Pentru un congres de Front Unic de luptă al ceferiștilor".

CAZARMA. Organ antimilitarist al Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist din România. București. Mai 1931 — august 1935. Organ ilegal al C.C. al U.T.C. Destinat tinerilor soldați. Gazeta conține numeroase articole care demască pregătirile de război împotriva Uniunii Sovietice, cuprinde informații despre situația grea a soldaților din unitățile militare din țară, indicînd totodată metode de organizare și luptă. Sînt publicate numeroase informații din unitățile militare, care descriu suferința și mizeria la care erau supuși soldații din armata burghezo-moșierească.

DESCATUȘAREA. Organul Ajutorului Roșu din România. București. Mai 1931 — 1 mai 1935. Gazetă ilegală, editată de C.C. al Ajutorului Roșu, în vederea mobilizării maselor de oameni ai muncii împotriva terorii și samavolniciei autorităților burghezo-moșierești, pentru ajutorarea deținuților politici și a familiilor acestora, pentru cucerirea amnistiei politice. Gazeta publică de asemenea informații din închisori, știri cu privire la mișcarea antifascistă, informații cu privire la succesele din U.R.S.S.

LA LUPTA. Organ al Comitetului Raional de Negru. Organizația de Ilfov a Partidului Comunist din România. București. 1933 — aprilie 1934. Dintre articolele publicate : „Trăiască 1 Mai de luptă!", „Recursul a fost cucerit. Înainte pentru eliberarea ceferiștilor", „Teroarea de la Mocion- nița". Gazeta publică știri despre situația și frământările muncitorilor din fabricile : „Voina", „SET", „Lemaître", „Suchard" și „Mioara".

LUPTA SINDICALA. Organul Comisiei Locale a sindicatelor muncitorești din Capitală (legal). 4 decembrie 1932 — 24 martie 1935. Redacția și administrația : București, str. Decebal nr. 6. Gazetă sindicală care dezbate problemele organizării luptelor economice și politice ale muncitorimii din București : „Teroarea se înăsprește", „Sprijin Ajutorului Muncitoresc", „Alegerile comunale", „13 Decembrie 1918 — 13 Decembrie 1932", „Luptele textiliștilor bucureșteni", „Ajutorul de șomaj și patronatul", despre acțiuni muncitorești de la fabrica „Saturn", de la C.F.R., „Malaxa", „S.T.B.".

NAZUINȚA CELOR CE MUNCESC. Organul Comitetului Central al Ligii Muncii (legal). 9 decembrie 1933. Redacția : București, str. Vistie-

rului nr. 25. Gazeta militează pentru Front Unic Muncitoresc, împotriva pericolului fascismului și a terorii regimului burghezo-moșieresc. Dintre articole și materiale: „Fascismul”, „Cum e exploataată țărănimea”, „Regimul politicilor în închisorile românești”, „Crima judiciară de la Leipzig”.

TRIBUNA LUCRATORILOR COAFORI-FRIZERI. Organ al Sindicatului coafori-frizeri. 26 noiembrie 1933. Redacția și administrația: București, Calea Victoriei nr. 49. Gazetă legală a Sindicatelor Unitare. Gazeta dezbate problemele economice și politice ale muncitorilor coafori și frizeri. Într-o serie de articole și note sînt demascați liderii reformiști din fruntea C.G.M.

RASCOALA. Gazetă pentru argați, țărani săraci și mijlocași. Organ al Comitetului județean București. Iunie 1934. Gazeta ilegală, pentru mobilizarea țăranimii muncitoare la luptă revoluționară, împotriva regimului burghezo-moșieresc. Gazeta mai cuprinde informații cu privire la jefuirea și mizeria țăranilor din satele: Gălbinași, Fundeni, Fîntîna Doamnei și Bragadiru.

ȚINARUL CFR-ist. Organ al celei U.T.C.-ului de la atelierele C.F.R. București. Februarie 1934. Gazetă ilegală a uteciștilor de la „Grivița”. Articole și materiale: „De la atelierul de vagonaj”, „Din iadul (căminul) ucenicilor din atelierele Grivița”, „Tovarăși, tineri muncitori, ucenici, la luptă contra atacurilor direcțiunii!”, „Către recruții noștri”.

SPICUIRI DIN PRESA. Editat de Comitetul județean din Ilfov al Partidului Comunist din România. București, 15 februarie 1934. Publicație ilegală, cu caracter de Buletin informativ. Dintre articolele și materialele publicate: „Bilanțul luptelor revoluționare din 1933”, articole pe probleme ale întăririi legăturilor P.C.R. cu masele.

ASA. 5 martie 1934 — 29 iulie 1934. Redacția: București, str. Ionescu Gion nr. 14. Revistă antifascistă cu preocupări culturale și politice. Revista publică materiale consacrate demascării pericolului de război imperialist care împinge lumea spre conflagrații mondiale. Sînt date știri privind activitatea antifascistă a femeilor din țară și străinătate.

BOLȘEVICUL. Organ de critică al Comitetului organizației București a Partidului Comunist din România. Mai 1934. Buletinul a apărut ilegal. Dintre articolele publicate: „Împotriva războiului”, „Propaganda antimilitaristă”, „Învățămintele căderilor”, Publicația conține de asemenea materiale de îndrumare a activității celulelor.

AMICII U.R.S.S. Organ legal al Asociației „Amicii Republicilor Sovietice Socialiste”. București, 16 octombrie 1934, str. Inginer Saligny nr. 6. Articolele publicate urmăresc să popularizeze realizările din prima țară socialistă și corespondențe: „Rostul nostru”, „Ce ne scriu aderenții”, „Cum este privită Asociația Amicii U.R.S.S.”.

FARUL ROȘU. Organ al Comitetului Raional de Galben al organizației de Ilfov a Partidului Comunist din România. București, Februarie 1934 — ianuarie 1935. Gazetă ilegală. Articole și materiale: „Greva demonstrativă de la fabrica de textile Regina Maria”, informații despre situația muncitorilor de la S.T.B., „Leonida”, „Balcani”. Ziarul conține „Rubrica tineretului”.

FRONTUL ROȘU. 1934. Organul Comitetului Raional de Albastru al Partidului Comunist din România. Secțiunea București.

NOI VREM PĂMÎNT. Gazetă pentru argați, țărani săraci și mijlocii. București, Ianuarie 1934 — iulie 1935. Gazetă ilegală, editată de C.C. al P.C.R. Dintre articolele și materialele publicate: „Nu lăsați pe boieri, că-

măritori și statul lor să vă mai jefuiască. Numai astfel veți scăpa de înfometare!", „Nu converșiunea, ci ștergerea datoriilor", „Uniunea Sovietică în fruntea luptei pentru păstrarea păcii".

STUDENTUL LENINIST. Organul local al organizației comuniste studențești București. Martie 1934. Publicație ilegală pentru studenți, având rolul de a-i mobiliza la acțiuni revoluționare, în jurul clasei muncitoare și sub conducerea ei.

BECCA ROȘIE. Organ al secției sindicale. București. Februarie 1934. Gazetă de uzină, editată ilegal. Ziarul conține chemări de încadrare în sindicatele revoluționare, precum și informații despre situația muncitorilor din secțiile fabricii. Sînt publicate știri despre luptele greviste ale proletariatului.

UMANITATEA. 2 septembrie — 29 octombrie 1934. Redacția și administrația: București, Calea Victoriei nr. 55. De semnalat articolele și materialele: „Congrese muncitorești", „Mișcările din Spania", „O instituție parazitară: Camera de muncă", „Artiștii proletari", „Șomerul intelectual". Numeroase reportaje descriu viața și lupta muncitorilor din diferite întreprinderi din țară.

MALAXISTI. București. Gazetă de uzină, editată ilegal în preajma lui 1 Mai 1934. Editorialul: „Ce este un ziar de fabrică și pentru ce apare?", articolul „1 Mai 1934", precum și informațiile cu privire la situația muncitorilor din uzină.

ECHIPA. 7 octombrie — 25 noiembrie 1934. Redacția: București, str. Ionescu-Gion nr. 14. Revista are preocupări principale de domeniul politicii interne și internaționale. Dintre articolele: „Gloanțele de la Marsilia", „Statul țărănesc", „Uniunea Sovietică și copiii".

CONSTRUCTORUL. Organul Sindicatului muncitorilor din industria construcției. București. 26 august — 18 noiembrie 1934. Redacția și administrația: București, str. Eugen Carada nr. 9. Organ legal al Sindicatului revoluționar al muncitorilor constructori din București. Gazeta cheamă pe muncitorii constructori la organizare și luptă, demască pe reformiștii ca spărgători ai unității sindicale, dezvăluie conținutul reacționar al fascismului. Ziarul publică informații de pe șantierele din București, știri interne și internaționale.

AZ EPITOMUNKAS. Organul Sindicatului muncitorilor constructori din București. 26 august 1934 — 11 noiembrie 1934. Redacția: București, str. Belvedere nr. 12. Gazeta apare ca ediție în limba maghiară a publicației „Constructorul".

JILAVA ROȘIE. Iulie 1935 — decembrie 1935. Gazeta a apărut ilegal, fiind redactată de deținuții comuniști din închisoarea „Jilava". Dintre articole: „Importanța luptei ce o pregătim pentru cîștigarea regimului", „Despre importanța participării la munca culturală", „13 Decembrie". „Războiul italo-abisinian", „Frontul Popular Antifascist și atitudinea Partidului național-țărănesc", „Importanța relucrării relațiilor dintre România și U.R.S.S.".

FABRICA ȘI OGORUL. Organul Blocului Muncitoresc-Țărănesc, din București. Iunie — iulie 1933. Printre articolele și materialele publicate: „Procesul ceferiștilor", „Prelungirea stării de asediu", „Periferia și primăria", „Tineretul și rolul lui de azi", „Lupta antifascistă a maselor".

CRIZA. București. 28 aprilie — 19 mai 1935. Gazeta luptă pentru demascarea tendințelor burgheziei de a arunca pe umerii clasei muncitoare urmările crizei. Numeroase articole și materiale sînt consacrate dezvăluirii condițiilor grele economice ale maselor muncitoare: „Revendicările muncitorilor de la atelierele C.F.R.-Grivița”, „Viața de mizerie a funcționarilor publici”, „Pepinierele de tuberculoză din magazinele Capitalei”, „Exploatarea de la Metaloglobus”. O serie de articole și materiale descriu situația și lupta muncitorilor de la fabricile „Haug”, „Venus”, „Saturn”, „Mioara” etc.

CRITICA. Artă-Literatură-Filozofie-Sociologie. București 7 februarie 1935 — 14 iulie 1935. Redacția și Administrația: București, str. Louis Blank, nr. 21. Revistă legală. Articole: „Doi ani de la incendiarea Reichstagului”, „Studenții și politica”, „Concepția materialistă a istoriei”, „Romain Rolland despre rolul intelectualilor”.

ORIZONT. Organul Ligii contra prejudecăților. București. 24 februarie — 28 aprilie 1935. Redacția: București, str. Mexic nr. 3. Revistă editată legal pentru răspîndirea cunoștințelor științifice, lupta împotriva misticismului, prejudecăților și superstițiilor, a reacționarismului politic și șovinismului. O serie de documente și materiale oglindesc activitatea Ligii contra prejudecăților.

DRUMUL FEMEII. București, 25 martie — 22 iunie 1935. Redacția și administrația: București, B-dul Elisabeta, nr. 7. Gazeta demască inegalitatea economică și politică a femeilor din România burghezo-moșierească. Gazeta publică articole împotriva fascismului și războiului imperialist, pentru pace și prietenie cu U.R.S.S.

SA NE DAM MÎINILE! Ziar local de Front Unic al organizației din București a Partidului Comunist din România. București. Iulie 1935 — februarie 1936. Gazetă ilegală. De menționat articolele pentru realizarea F.U.M.: „Ce suferă și ce vor muncitorii din depourile C.F.R.?”, „Frontul Unic cere înfăptuiri”, „Să ne dăm mîinile pentru Frontul Popular”.

STUDENTUL ROMÎN. 30 octombrie 1935 — 31 mai 1936. Redacția și administrația: București, str. Doamnei nr. 14. Publicație legală, editată pentru studenți de Frontul studențesc democrat. Gazeta militează pentru promovarea intereselor studențești, demască fascismul și șovinismul, analizează și îndrumă luptele studențești. Dintre articolele și materialele publicate: „Studențimea și țărani”, „Congresul mondial pentru pace”, „Acțiunea de la Facultatea de drept”, „Frontul studențesc democrat”.

TÎNARA GENERAȚIE politică-socială-literară. Redacția și administrația: București, str. Răsuri nr. 3. Revistă studențească antifascistă, editată legal. O serie de articole și materiale conțin date cu privire la acțiunile studențești.

STUDENTUL EVREU. Publicație lunară de luptă studențească. București. 10 ianuarie 1935 — 19 aprilie 1935. Redacția și administrația: București, str. Sfinților nr. 47. Revistă antifascistă pentru studenții evrei. Articole: „Dreptul la viață”, „Numerus Clausus”, „Despre legea antidemocratică a avocaților”. Revista publică interviurile unor oameni de știință care se ridică împotriva antisemitismului, precum și informații studențești.

ERA NOUA. Revistă lunară de filozofie, literatură, știință. Februarie — aprilie 1936. Redacția și administrația: București, str. Brezoianu nr. 18. Revistă legală, editată de partid la mijlocul deceniului patru. „Era nouă” a

jucat un rol de seamă în afirmarea ideologiei clasei muncitoare, în cultura din țara noastră. Dintre articolele și studiile de filozofie și sociologie: „Criza științei” (Studiul, apărut în continuare în cele trei numere ale revistei, abordează problemele filozofice ale științelor moderne ale naturii în lumina lucrării lui V. I. Lenin, „Materialism și empiriocriticism”), „Misticismul și filozofia românească”, „Note asupra mișcării de monografie sociologică”. În domeniul istoriei: articolul „115 ani de la mișcarea democratică a lui Tudor Vladimirescu”, iar în cel al învățământului „Impasul școalei”. Sînt tratate probleme economice ale României și a altor țări: „Bilanțul economic al anului 1935 în U.R.S.S.”, „Expoziția echipelor de lucru studențești”, „Criza generală”.

ARENA-politică-social-edilitară. Februarie—iunie 1936. Redacția: București, str. Pasajul Imobiliara. Publicație legală editată de partid cu scopul de a îndruma și mobiliza masele împotriva pericolului fascist pentru Frontul popular, pentru apărarea deținuților politici. „Arena” publică numeroase articole și materiale privind situația și lupta muncitorilor din uzine și fabrici, relatări cu privire la grevele de la întreprinderile textile, analizează metodele de conducere a mișcării greviste. Dintre articolele și materialele publicate: „Gărzile antifasciste: imperativul zilei”, „Tineretul are nevoie de pace”, „Activitatea Blocului Democratic”, „După 1 Mai”, „Însemnătatea Congresului Sindicatelor C.F.R.”, „Pentru pregătirea Congresului sindicatelor ceferiste”, „Vrem amnistie pentru deținuții antifasciști”, „Frontul Popular și țărănimea”, „Tot despre Congresul fier-metal”, „De la frontul comun al meseriașilor”.

BLOCUL. 1936. Apare sub îngrijirea Comitetului Central al Blocului pentru apărarea libertăților democratice. Redacția și administrația: București, str. Aurelian nr. 50. Blocul militează pentru crearea unui larg Front Popular antifascist în articolele „Fascismul contra națiunii”, „Fascismul în România”, „Blocul democratic și politica guvernului”.

ATLAS. 18 ianuarie 1936 — 1 mai 1936. Redacția: București, str. Zaharia nr. 10. Publicație cu preocupări dominante de domeniul politicii. Dintre articolele și materialele publicate: „Noi provocări războinice”, „Libertățile noastre constituționale”, „Procesul Thälmann”, „Amnistia — o revendicare a democrației”, „Iarăși Doftana”, „În pragul Congresului sindicatelor ceferiste”, „Problema funcționarilor publici”.

DRUMUL TINERETULUI. Oganul Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist. București. Decembrie 1936. Organ ilegal al C.C. al U.T.C. care apare în continuarea „Ținărului leninist”. Dintre articolele și materialele publicate: „13 Decembrie o zi împotriva exploatării și a prigoanei”, „Tineri, nu lăsați satul pradă domnișorilor fasciști”, „Poliția școlară”.

REPORTER. Săptămînal ilustrat — politic — literar și artistic. 6 decembrie 1933 — 6 februarie 1938. Redacția: București, Calea Victoriei 33. Revistă democratică, antifascistă. La mijlocul anului 1937 revista trece sub influența hotărîită a partidului, sfîrșind prin a deveni o publicație de partid. Dintre articolele pe teme politice, se desprind cele consacrate combaterii fascismului: „Frontul contra gărzii de fier”, „Apusul fascismului”, „Procesul incendierii Reichstagului”. Revista publică numeroase articole care demască hitlerismul, iau apărarea Spaniei republicane, popularizează succesele forțelor democratice din lumea întreagă. Bogat reprezentată, partea

literară se distinge prin publicarea de lucrări aparținând unor cunoscuți scriitori progresiști.

DACIA NOUA. 1937—1938. Redacția : București, str. Academiei nr. 1. Axa revistei o constituie problemele culturii și ale politicii internaționale, privite în lumina năzuințelor democratice ale tineretului. Dintre articole : „Adevăratul război contra trusturilor”, „Social-democrații în pragul anului 1938”, „Germania cere colonii”, despre pericolul fascist, „De la dadaism și suprarrealism la realismul social”, „Despre eroism”, „Necesitatea culturii sociale și politice”.

ȘTIRI. București — 1938. Publicație ilegală, editată de P.C.R. De menționat articolele : „România și interesele speciale ale Germaniei”, „Regimul de distrugere a antifasciștilor la închisori”, „Campania în favoarea Spaniei trebuie întărită”, „Atacul guvernului împotriva sindicatelor muncitorești”, articole despre primejdia războiului imperialist.

COMENTAR. București. 3—14 iunie 1938. Redacția și administrația : București, str. Romană nr. 17. Revistă legală editată de partid cu ajutorul unui grup de intelectuali democrați. Sînt publicate articole împotriva pericolului fascist. „Totalitarismul în derută”, „Avantpostul ungar” etc. Sînt publicate recenzii, note pe teme culturale, cronici.

LUPTA TINERETULUI. Organul Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist din România. București, 15 martie 1940. Publicație ilegală. Articolele și materialele publicate arată drumul luptei revoluționare a tineretului împotriva pericolului fascist. Lupta Tineretului publică informații despre acțiunile tineretului din țară, precum și știri din U.R.S.S.

TINARUL LUPTATOR. Organul Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist. Secțiunea România. București. Septembrie 1940. Gazetă ilegală, editată de C.C. al U.T.C. care demască politica trădătoare a burgheziei și moșierimii care nu s-au împotrivit răpirii nordului Transilvaniei.

BULETIN INFORMATIV. București. 10 octombrie 1941 — 6 iunie 1942. Publicație ilegală editată de partid. Publicația conține informații asupra desfășurării războiului, despre mișcarea de rezistență din țările subjugate de hitleriști despre poziția potrivnică războiului hitlerist și dictaturii fasciste.

BULETIN INFORMATIV PENTRU LUPTA PATRIOTICĂ A TINERETULUI ROMÂN. București. 15 aprilie 1942 — 4 iulie 1942. Gazetă ilegală. Dintre articolele și materialele publicate : „România sub cizma hitleristă”, „Lupta pentru salvarea patriei”, „Lupta pentru pîine și pace de la atelierele C.F.R.—Grivița”, „Datoria tineretului în ceasurile de față”, „Lupta contra plecării tinerilor muncitori în Germania”.

ROMÂNIA LIBERĂ. Foaie de informații a Frontului Unic Național de luptă pentru independență, democrație, pace, pîine, București. 15 aprilie 1942 — 20 aprilie 1942. Publicație ilegală cu conținut antihitlerist, apărută sub forma unui buletin de știri.

ROMÂNIA LIBERĂ. Ziar patriotic. București. 28 ianuarie 1943 — 23 august 1944. Ziar ilegal central, îndrumat de partid, „România liberă” a adus o contribuție de seamă la mobilizarea forțelor patriotice din România la lupta împotriva ocupanților hitleriști și a dictaturii antonesciene, pentru ieșirea României din război și alăturarea țării coaliției antihitleriste. Dintre

articolele și materialele publicate: „Chemarea Comitetului Uniunii Patrioților“, „Manifestul de 1 Mai 1944 al Frontului Unic Muncitoresc“, „Declarația Uniunii Patrioților“, „Poporul român trebuie să împiedice nimicirea sa“, „Armatele hitleriste se apropie de catastrofă“, „Sprijiniți Armata Roșie“.

„România Liberă“ a militat pentru unirea într-un larg front a tuturor forțelor patriotice, antifasciste, antihitleriste, a luat atitudine împotriva politicii contrare intereselor naționale dusă de șeful PNȚ, Iuliu Maniu, a chemat neconținut armata să se alăture luptei drepte, antifasciste, antihitleriste, pentru libertate națională și independență. În editorialul primului număr se arată: „Sunăm chemarea la unire sub cutele gloriosului și neînvinșului drapel al independenței și libertății naționale și nu cunoaștem ca dușmani decât pe cotropitorii și pe trădătorii de neam ce le servesc drept unelte“.

BULETINUL CAPITALEI. București. 1944. Organ ilegal de partid. Dintre articolele și materialele publicate: „Chemarea la unire și la luptă, pentru pace, pentru izgonirea nemților din țară, pentru doborârea regimului Antonescu de trădare, pentru o Românie liberă, independentă și democratică“, „Armata să nu asculte de trădătorii de țară“, „Viața în întreprinderi. Lupta muncitorilor împotriva teroarei hitleriste“.

BULETIN DE RADIO. București, 20 aprilie 1944 — 14 mai 1944. Buletin informativ, apărut ilegal pentru mobilizarea maselor contra dictaturii militarofasciste și a războiului hitlerist. Dintre articolele și materialele publicate: „Manifestul Frontului Patriotic“ (1 Mai 1944), „Declarația Guvernului Sovietic cu prilejul intrării Armatei Sovietice pe teritoriul României“.

CHEMAREA. Organul Comitetului Central al Uniunii Patriotice. București. 22 iulie 1944. Gazetă patriotică antihitleristă, editată ilegal, sub îndrumarea P.C.R., cu menirea de a mobiliza oamenii muncii împotriva ocupanților hitleriști și a cliii antonesciene, pentru ieșirea României din război și încheierea păcii cu U.R.S.S.

BULETINUL APĂRĂRII PATRIOTICE. București. Iunie 1944 — 1 august 1944. Gazetă ilegală apărută sub îndrumarea P.R.C. cu orientare net antifascistă, antihitleristă. Gazeta conține articole care demască teroarea dezlănțuită împotriva patrioților, informații din închisori și lagăre, în legătură cu masacrele de la Rîbnița etc.

MARELE PLAN AL ORAȘULUI BUCUREȘTI RIDICAT DE MAIORUL BORROCZYN ÎNTRE 1844—1846 *

de FLORIAN GEORGESCU

Perioada administrației militare provizorii ruse și a domniilor regulamentare a constituit o etapă însemnată în procesul de prefaceri edilitare prin care a trecut Capitala Țării Românești în prima jumătate a secolului trecut. Pentru prima oară în istoria orașului, Regulamentul Organic prevedea — în afara reorganizării administrative a Capitalei prin crearea Sfatului Orășenesc¹⁾ — și anumite norme de modernizare și sistematizare conținute într-un „*Regulament pentru starea sănătății, înfrumusețarea și paza bunei orînduiei în Politia Bucureștilor*”, adoptat de Adunarea Obștească de revizie la 14 aprilie 1831²⁾.

Dezideratele exprimate în acest proiect de sistematizare — ca și în altele care i-au succedat³⁾ — reflectau tendințele burgheziei de-a adapta orașul noilor condiții social-economice impuse de dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste, în condițiile descompunerii feudalismului.

Cu toate îmbunătățirile edilitar-urbanistice incontestabile înregistrate de Capitala țării în perioada regulamentară (delimitarea întinderii orașului, noua sa împărțire administrativă, unele pavări de ulițe, alinieri de clădiri, începuturi de canalizare, extinderea iluminatului public, crearea de fântâni și cișmele ș.a.⁴⁾), totuși în ansamblul lor aceste măsuri au rămas insuficiente, contribuind doar la sporirea contrastului dintre centru, ce a căpătat o înfățișare relativ civilizată și mahalalele mărginașe, locuite de ma-

* Fragment din lucrarea „Dezvoltarea edilitar-urbanistică a orașului București în anii 1831—1848” (în mss.).

¹⁾ La 15 noiembrie, cf. C. Moisiu, *Primul Stat Orășenesc al Bucureștilor*, în „Bucureștii Vechi. Buletinul Societății istorico-arheologice „Bucureștii vechi”, anii I—V (1934), p. 144, nr. 7.

²⁾ *Regulamentul Organic...*, Buc., ed. II-a, 1847, p. 517—544 și „Analele parlamentare ale României”, tom. I, partea I (1831), Buc., 1890, p. 442—488.

³⁾ Dintre care cel mai însemnat este acel din 1836, păstrat de Arh. St. Buc., *Municipiul București*, dos. 306/1836, și publicat de ing. Gh. Vîrtoșu, *Un vechi proiect pentru sistematizarea Bucureștilor (1836)*, Buc., 1935 (Extras din „Urbanismul: Monitor al Uniunii Orașelor din România”, anul XI (1935), nr. 1—6 (ianuarie—iunie), p. 42—54).

⁴⁾ Menționate în special de Dan Berindei, *Dezvoltarea urbanistică și edilitară a orașului București în perioada regulamentară și în anii Unirii (1831—1862)* în „Studii” XII (1959), nr. 5, p. 133—158.

sele populare, care au rămas mai departe în mizerie și în lipsurile îndurate de veacuri. Acest fapt explicabil prin limitele de clasă ale burgheziei — se datora atât lipsei de interes manifestată în extinderea transformărilor modernizatoare asupra întregului oraș, cât și opoziției retrograde și egoiste a virfurilor boierimii conservatoare — deținând încă un rol de seamă în viața statului — ce nu era dispusă să accepte inerentele sacrificii materiale reclamate de opera de sistematizare a Capitalei, limitându-se doar la contribuții meschine și interesate.

În pofida greutăților amintite, orașul București se dezvoltă, deși în mod anarhic. La 1831 Capitala cuprinzând 78 mahalale cu 10.074 case — era împărțită din punct de vedere administrativ în cinci „văpsele”, corespunzătoare vechilor plăși și anume: vâpseaua roșie (Pl. Tirgului din Lăuntru), cu 11 mahalale și 1.139 case; vâpseaua galbenă (Pl. Podului Mogoșoaiei) cu 21 mahalale și 2.323 case; vâpseaua verde (Pl. Gorgani) cu 13 mahalale și 1.872 case; vâpseaua albastră (Pl. Broșteni) cu 15 mahalale și 2.594 case și vâpseaua neagră (Pl. Tirgului de Afară) cu 18 mahalale și 2.146 case¹). Orașul număra o populație de 58.791 locuitori, în afară de circa 10.000 flotanți și 1.795 străini²). Din punctul de vedere al compoziției sociale, populația era alcătuită din 2.598 boieri, 38.523 de persoane din „clasa de mijloc” (10.375 dintre aceștia fiind meșteșugari și negustori patentari³), 10.833 slugi, 1.252 cler (inclusiv familiile preoților) și 3.386 țigani robi⁴).

La 1838 se înregistrează o creștere numerică a populației de 4.413 persoane, numărul total al locuitorilor din București (afară de flotanți și străini) ridicându-se acum la 63.204, al mahalalelor la 80, iar al caselor la 10.601⁵). Procesul de mărire a orașului continuă, deoarece după datele cuprinse în „Almanahul Statului” pe 1842, populația Bucureștilor atinsese acum cifra de 80.000 de locuitori, numărul mahalalelor crescuse la 86, iar al caselor la 10.884⁶).

Dezvoltarea orașului, înmulțirea locuitorilor, extinderea limitelor sale teritoriale și nevoia de adaptare la noile condiții social-economice generate de capitalism, au obligat administrația orășenească la enunțarea unor principii de sistematizare pentru care s-a resimțit nevoia ridicării unui plan foarte dezvoltat al Capitalei, cu indicarea curbelor de nivel, spre a se putea studia alinierea străzilor și a clădirilor, crearea de piețe și grădini, secarea bălților și desființarea maidanelor ș.a. Executarea unui asemenea plan, la cererea Sfatului Orășenesc al Politiei Bucureștilor, a fost efectuată între 1844— 1846, de către 8 tehnicieni sub conducerea maiorului Rudolf Artur Borroczy, inginer topograf la secția inginerescă de pe lângă Departamentul Treburilor din Lăuntru.

¹) Arh. St. Buc., *Politia București*, dos. 1798 bis/1831 (dosar cu rezumat în hărți centralizatoare a celor 5 vâpsele).

²) „*Tabla statistică a Politiei București, alcătuită în luna lui decembrie 1831*”, (Muzeul de istorie a orașului București, nr. inv. 23120), reproducă în facsimil de N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 250.

³) „*Tablă statistică a patentarilor din București la 1831*” (Arh. St. Buc., *Catagrafii*, dos. 83/1831).

⁴) *Tablă statistică a Politiei București, alcătuită în luna decembrie 1831* (M.I.B. nr. inv. 23120), reproducă în facsimil de N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1939, p. 250.

⁵) Arh. St. Buc. *Catagrafii*, dos. 82—86/1838 (tabelele generale recapitulative întocmite pt. fiecare vâpsea). Rezultatele finale ale catagrafiei din 1838, au fost publicate și în „*Curierul Românesc*”, an XI (1840) nr. 64 (5 august), p. 240.

⁶) „*Almanahul Statului...*”, Buc., 1842, p. 195.

Planul Borroczyn — cunoscut îndeobște cercetătorilor numai prin ediția sa redusă la scară, litografiată în 1852 — constituie cel mai complex document cartografic realizat cu privire la Bucureștii începuturilor orînduirii capitaliste, fiind net superior tuturor celorlalte planuri ale vechiului oraș, știute pînă în prezent. De aceea nu considerăm lipsită de interes succinta prezentare a planurilor Capitalei ridicate în prima jumătate a secolului al XIX-lea, pentru a constata, prin comparație, marea valoare științifică și documentară a planului Borroczyn.

Se știe că pînă în 1812, toate planurile Bucureștilor pe care le cunoaștem pînă astăzi, cu excepția sumarei schițe a lui Sulzer — au fost ridicate, începînd din 1770, de ofițerii topografi ruși sau austriaci, din necesități militare, în timpul războaielor purtate cu turcii.

Prima inițiativă internă de a ridica un plan al orașului folosind la delimitarea marginelor sale și necesar unei împărțiri administrative mai raționale, aparține marelui agă Nicolae Golescu, care în urma unei anaforale, înaintată lui Alexandru vodă Suțu, împreună cu paharnicul Ianache Hafta, a obținut încuviințarea domnului la 25 decembrie 1819, ca fiind asistat de „arhitectonul” Gustav Freywald „*să ridice... planul în hartă mare, cu arătare de toate podurile cele mari, de toate ulițele tîrgului, de toate mahalalele, de toate ulițele mahalalelor care răspund în drumurile cîmpului, de toate cotiturile apei Dîmboviței și de cîte alte ființe sînt în trupul Politii, după cea de acum ființă și... toate acestea să fie prin osebite fețe și numere, după meșteșugul ingineriei, cu tîlmăcirea deslușită la orice număr în osebită parte a hartei și cu scară prin care să se poată măsura orice parte de loc*”, chibzuindu-se în același timp „*prin care loc și semne se cuvine a se socoti hotarele Politii...*”¹⁾.

Nu știm dacă s-a ridicat acest plan al orașului la 1819, deoarece în arhivele din țară nu am găsit nici o mențiune asupra lui. Totuși existența unei schițe a sectorului bisericilor sf. Vasile și Popa Cosma (sf. Nicolae Tabacu) de pe Podul Mogoșoaiei, avînd casele însemnate cu cifre și litere, însoțind un raport al consulului prusian din București, Ludwig von Kreuchely-Schwerdtberg din 24 noiembrie 1822 cu privire la arderea caselor cămărașului Filip Lenș din acea regiune²⁾, ne îndreptățește a crede că planul întocmit de Freywald sau de altcineva a existat într-adevăr, dar atît originalul cît și copiile s-au pierdut.

O scrisoare puțin cunoscută trimisă din București în primăvara anului 1821, în timpul răscoalei poporului de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, amintește de o altă încercare de a se ridica un plan al orașului, rămasă însă probabil și aceasta în stare de proiect³⁾.

Odată cu stabilirea domniilor pămîntene, negustorii, patronii de „fabrici” și ateliere manufacturiere din oraș, cu toții reprezentanți ai unei burghezii în formare, încearcă să impună și pe plan edilitar unele măsuri

¹⁾ V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, vol. XIII, Buc., 1898, p. 286—287.

²⁾ E. Hurmuzaki, *Documente cu privire la istoria romînilor*, vol. X, Buc., 1897, p. 191, nr. CCLX; schița este reprodusă și de N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, p. 235.

³⁾ Din scrisoarea unui arhitect anonim (poate Josef Hartl?) adresată unui arhon-paharnic: „*Dacă ași avea numai 500 lei, eu cum n-am de lucru, ași ridica planul Bucureștilui, mai ales acum cînd nu umblă nici o caleașcă pe drum. Și acești 500 lei mi-ar ajunge de a plăti salahorii. Acest proiect mi-au făcut Monsiu Fraivald, eu bucuroș să dau osteneala, dar a plăti salahorii nu pot*” (cf. C. Erbiceanu, *Documente inedite privitoare la istoria națională, politică și bisericească a romînilor în „B.O.R.”*, XVII (1893), p. 388).

de îmbunătățire a gospodării Capitalei corespunzătoare noilor condiții socio-economice, în luptă cu inerția și opoziția boierimii retrograde. Printre aceste inițiative se numără și sarcina încredințată „arhitectonului” Moritz von Ott de a ridica un nou plan al orașului, lucrarea fiind terminată la 22 ianuarie 1823, după cum rezultă dintr-un pitac al lui Grigore vodă Ghica¹⁾). Din nefericire nici acest plan nu a putut fi găsit pînă în prezent în arhivele noastre.

O dată cu intrarea în vigoare a dispozițiilor Regulamentului Organic — cu obligația delimitării precise a întinderii orașului, al cărui perimetru atingea la 1830 suma de 9.800 stînjeni²⁾ — s-a instituit în 1833 o comisie dependentă de Sfatul Orășenesc al Politiei Bucureștilor, pentru alcătuirea „hărții orașului”. Acest plan supus discuțiilor a fost revizuit în anul următor de către organele competente ale Sfatului, fixîndu-se înălăuntrul său „închîpuierea și întinderea fiecăreia vopseli, cum și ocolul Politiei”³⁾). Nici acest plan nu s-a păstrat însă pînă astăzi. Se știe doar că a fost ridicat în 12 planșe⁴⁾ fiind încredințat la 17 octombrie 1834 „arhitectonului” Politiei, Michel Sanjouand, spre a-l ajuta la redactarea unui proiect de modernizare și sistematizare a Capitalei, înaintat la 10/22 ianuarie 1835 domnitorului Alexandru Ghica⁵⁾).

Singurele planuri generale⁶⁾ ale orașului București din epoca regulamentară, care au parvenit pînă în zilele noastre, în afara celui executat de inginerii topografi ruși în timpul războiului cu turcii din 1828—1829, conservat în original în Arhiva militară istorică centrală de stat a U.R.S.S. din Moscova⁷⁾), sînt acelea întocmite de polcovnicul Vladimir de Blaremburg și

¹⁾ Ioan C. Filitti, *Încercări de reforme în Muntenia sub Grigore Ghica 1822—1827* în „Convorbiri literare”, an XL (1906), p. 918, nr. 4 și *Principatele Romine de la 1828 la 1834*, Buc. 1934, p. 125; Dan Berindei, *Cu privire la biografia inginerului și „arhitectonului” Moritz von Ott* în „Monumente și Muze. Buletinul Comisiei Științifice a Muzeelor și Monumentelor istorice și artistice”, vol. I (1958), p. 209.

²⁾ Emil Virtosu, Ion Virtosu și Horia Oprescu, *Începuturi edilitare 1830—1832. I. Documente pentru istoria Bucureștilor*, Buc., 1936, nr. II, p. 3—4.

³⁾ Gh. Virtosu, *Un vechi proiect pentru sistematizarea Bucureștilor* (1836), p. 6.

⁴⁾ Arh. St. Buc., *Municipiul București*, dos. 245/1834, fo. 3.

⁵⁾ Vasile Panopol, *Cercetări de arhive asupra activității arhitecților și asupra arhitecturii din Moldova și Muntenia între anii 1840—1860*, Buc., 1954 (mss. CSCAS, Dir. generală a Monumentelor Istorice).

⁶⁾ Din această cauză nu luăm în discuție planul întocmit la 1847 de inginerii hotarnici Pleșoianu și Apostol Dimitrescu, înfățișînd o porțiune a Bucureștilor, cuprinsă între actuala șosea Mihai Bravul și Calea Moșilor, care reprezintă posesiunile mănăstirii Pantelimon în oraș, cf. L. Moga, *Un plan inedit de la 1847 al unui sector din orașul București* în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, an. XXX (1937), fasc. 94 (octombrie—decembrie), p. 179—184.

⁷⁾ Fond 438, dos. 440, f. 1, în copie fotografică la Biblioteca Centrală de Stat București, secția manuscrise și microfîlme nr. inv. M.F.I. 122. Deși planul este interesant, redînd pentru întia oară întinderea teritorială a plășilor și o seamă de edificii publice și monumente, fiind totodată corect executat din punct de vedere tehnic de sublocotenentul de stat major Sernskanț și de topograful de clasa I-a Kuzmin între 28 august și 1 noiembrie 1828, totuși din punct de vedere al conținutului, al detaliilor topografice și al numărului de clădiri și terenuri înserate nu poate sta alături de planul Borroczy, net superior prin amploarea și precizia amănuntelor ce îl caracterizează. Asupra planului din 1828 vezi I. Ionașcu, *Planul cartografic inedit al orașului București din anul 1770*, în „Studii” XII (1959), nr. 5, p. 118 și *Date statistice noi despre București în anii 1810—1811*, culese din Arhivele Moscovei, în „Revista Arhivelor” — seria nouă — anul II (1959), nr. 1, p. 180, n. 33, precum și Daniela Bratu, *Hărți necunoscute ale Bucureștiului* în „Luceafărul”, an. II (1959), nr. 18 (15 sept.), p. 16 (cu o reproducere fotografică).

de Gheorghe Ghica, fost mare postelnic, fiul domnitorului Grigore IV Ghica.

Cel dintâi datează din 1842 și a fost publicat la București în „*Anuarul Prințipatului Țerei Românești*” în editura lui Friedrich Walbaum, la o scară de 1:2000 stînjeni (adică 1:20.000) și colorat după cele 5 „văpsele” componente ale Capitalei; un plan identic, dar necolorat, a fost tipărit în același an, în „*Annuaire de la Principauté de Valachie*”, destinat uzului străinilor. Orașul este înfățișat schematic, cu principalele artere de circulație, barierele și edificiile mai de seamă civile și religioase¹⁾; execuția sa este însă destul de rudimentară și nu poate folosi decât la o orientare generală.

Același caracter îl are și schița necolorată rămasă în manuscris, redactată în limba franceză de Gheorghe Ghica după marele foc din 1847 și păstrată în original la Biblioteca Națională din Paris, sub titlul „*Plan de Bukarest (capitale de la Valachie)*”, par Georges Ghica²⁾. Pe acest plan sînt înfățișate biserici și mănăstiri, edificii publice, hoteluri, grădini, ulițe³⁾ etc, menționîndu-se într-o notă marginală totalul numărului de locuitori, case, biserici, hoteluri, teatre, edificii publice și poduri⁴⁾; nu se indică scara la care a fost alcătuit.

Nici unul din planurile amintite pînă aici, — inclusiv cele datorate ofițerilor străini — nu au atins complexitatea și perfecțiunea execuției tehnice întîlnite la marele plan al orașului București ridicat la scara de 1:1000 stînjeni, în 100 de planșe colorate, de 8 ingineri topografi, sub conducerea maiorului Borroczyński între 1844—1846, adevărat monument cartografic al trecutului Capitalei noastre, păstrat astăzi în original, din nefericire incomplet, în Biblioteca Academiei R.P.R.

Înainte de a trece la examinarea amănunțită a acestei importante realizări de o mare valoare documentară, socotim necesar a înfățișa unele date biografice pe care le cunoaștem asupra autorului ei principal, Borroczyński.

Rudolf Artur baron von Borroczyński, ofițer rus de origine germană⁵⁾, după ce a participat la campania din Principate în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829, s-a stabilit în Țara Românească, servind în miliția pămînteană ca inginer topograf.

În această calitate el a ridicat în 1832 planul moșiei Băneasa din apropierea Bucureștilor, fiind răsplătit cu 174 lei prin „otnoșenia” Marelui Vor-

¹⁾ Planul înserează (în ordinea legendei) 27 biserici, 3 piețe, 17 „zidiri” publice, 7 consulate ale țărilor străine, 3 localuri de poștă (românească, rusească, austriacă) și 4 birturi, în total 58 edificii civile și religioase și 3 piețe. În plus, în afara legendei, sînt menționate în cuprinsul planului barierele, ulițele principale, mănăstirile, grădinile Bellu, Scufa și Belvedere, precum și zălanaua Hagi Moscului.

²⁾ Asupra acestui plan aflat în microfilm și la Biblioteca Centrală de Stat, mss. nr. inv. M.F.I. 122, vezi D. Bratu, *op. cit.*, p. 16.

³⁾ În plan sînt notate 21 biserici, 4 mănăstiri, Mitropolia, 14 monumente și edificii publice, 2 hoteluri, 2 localuri de poștă (românească și rusă), 3 consulate (grec, rus și francez), 2 bariere (Podul Mogoșoaiei și Tîrgul de Afară), șoseaua Kisselev, Podul Mogoșoaiei, Podul Calicilor, Podul de Pămînt, ulița Pantelimonului și cîmpia Filaretului. Este indicată și porțiunea arsă în incendiul de la 1847. Se amintește altitudinea orașului: 255 picioare deasupra nivelului mării.

⁴⁾ 115.000 locuitori, 120.000 case, 302 biserici, 4 hoteluri, 2 teatre, 35 edificii publice și 10 poduri. Cifrele din această notă sînt în majoritatea lor eronate și nu pot fi luate în considerare.

⁵⁾ Johann Ferdinand Neigebaur, *Beschreibung der Moldau und Walachei* Leipzig, 1848, p. 294; Victor Papacostea, *Un observator prusian în țările române acum un veac*, Buc., 1942, p. 66.

nicii, purtind numărul 2707¹⁾). Doveditu-se și sîngiuța și destonica în serviciu, căpitanul Borroczyn a primit dispoziții din partea generalului Kisselev prin ordinul adresat la 6 ianuarie 1834 Comitetului administrativ al orașului Brăila, de a ridica planul acelei localități „spre îndreptarea ulițelor și închipuirea clădirilor”, misiune pe care a executat-o pînă la 18 martie 1834²⁾, servindu-se pentru înfăptuirea cît mai grabnică a lucrării și de un alt plan al Brăilei, redactat anterior de podpolcovnicul S. Riniey³⁾. Tot în 1834 Borroczyn se îngrijea de asigurarea carelor cu boi, transportînd materialele necesare „meremetului” (reparațiilor) palatului domnesc (casele lui Dinicu Golescu de pe Podul Mogoșoaiei)⁴⁾.

În timpul domniei lui Alexandru Ghica, Borroczyn este înaintat la rangul de maior⁵⁾, devenind aghiotant al domnitorului⁶⁾. La 1843 el a fost eliberat din armată spre a servi în cadrul secției ingineresti create pe lîngă Departamentul Treburilor din Lăuntru⁷⁾. Între 1844—1846 Borroczyn a condus lucrările pentru ridicarea noului plan al orașului București, ce alcătuiește obiectul studiului de față; pentru destoinicia arătată cu această ocazie, el a fost numit la 30 iunie 1846 șef al secției ingineresti, partea tehnică, în locul polcovnicului Vladimir de Blaremburg, încetat din viață⁸⁾. Tot lui Borroczyn i s-a încredințat și sarcina sistematizării Cîșmigiului, prin asanarea mlaștinilor de acolo în vederea amenajării frumoasei grădini care a fost creată pe acel teren⁹⁾. De asemenea Borroczyn a făcut parte, împreună cu horticultorul saxon Karl Wilhelm Mayer și inginerul hidrotehnician Jean Baptiste Marsillon, din Comitetul de organizare a serbării inaugurării fîntînilor de pe Șoseaua Kisselev (21 sept. 1847)¹⁰⁾.

În urma marelui incendiu ce a pustiit centrul orașului București la 23 martie 1847¹¹⁾ agentul din Principate al Societății de asigurări austro-

¹⁾ Analele Parlamentare..., vol. IV, partea I (1833—1834), Buc., 1893, p. 227.

²⁾ Lucrarea purta titlul de „Plan et projet de l'amélioration des rues et emplacements publics de la ville de Brailov présenté à l'approbation de Son Altesse Sérénissime le Prince, par le capitaine et aide de camp de S.A.S. R[odolphe] v[on] Borroczyn”.

³⁾ Radu Perianu, *Planul orașului Brăila din 10 mai 1830 în în amintirea lui Constantin Giurescu la douăzeci și cinci de ani de la moartea lui (1875—1918)*, București, 1944, p. 387—390.

⁴⁾ Arh. St. Buc., *Vornicia București*, dos. 3587/1834.

⁵⁾ Prin ofisul domnesc din 6 octombrie 1836, publicat în „Curierul Românesc”, an VII (1836), nr. 83 (11 decembrie), p. 329.

⁶⁾ În „Cheltuielile Ștabului Prințului” pe anii 1839 și 1840, maiorul Borozin (Borroczyn) este trecut cu o leafă anuală de 11.715 lei, cf. „Analele Parlamentare...”, vol XI, partea I (1841—1842), Buc., 1900, p. 654 și 722.

⁷⁾ Ioan C. Filitti, *Domniile romine sub Regulamentul Organic 1834—1848*, Buc., 1915, p. 327.

⁸⁾ „Buletinul Gazetă Oficială”, 1846, nr. 46 (4 iulie), ofis domnesc nr. 203, p. 181.

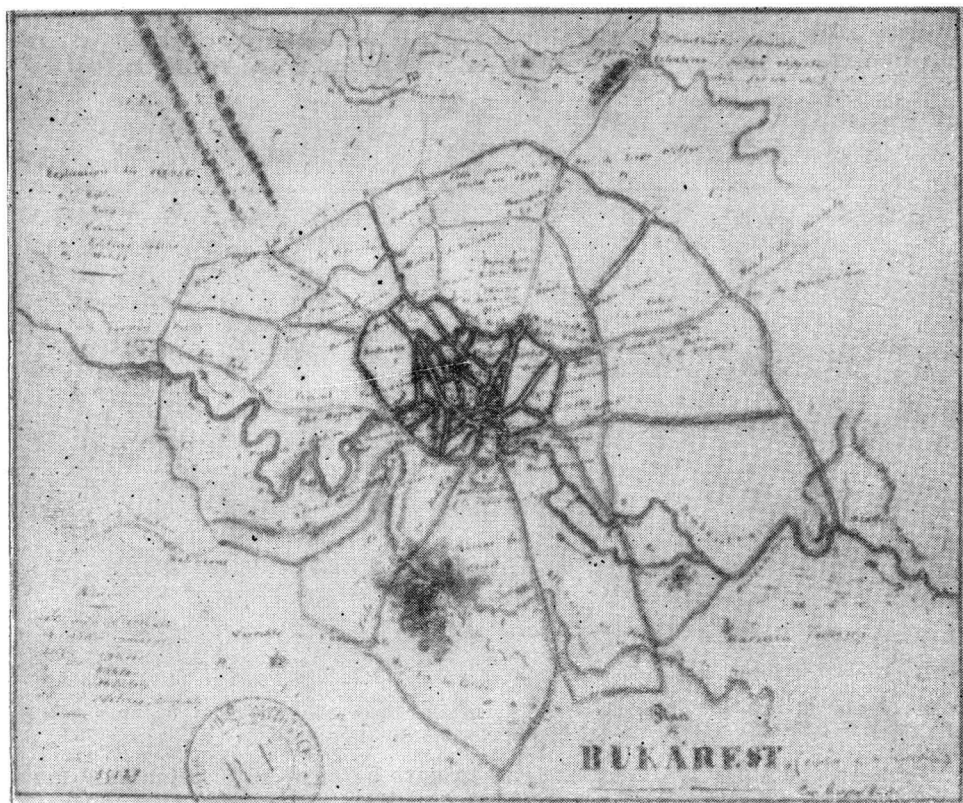
⁹⁾ „Analele Parlamentare...”, vol. XIV, partea I (1846—1847), Buc., 1905, p. 883. Vezi și G. Potra, *Grădina Cîșmigiu în Din Bucureștii de altădată*, Buc. 1942, p. 8.

¹⁰⁾ Arh. St. Buc., *Minicipiul București*, dos. 1500/1847, fo. 1.

¹¹⁾ Borroczyn asistat de inginerul Eduard Schweder a ridicat în plan porțiunea arsă din centrul orașului la scara 1:300 stînjeni, publicată ca supliment la nr. din 8 aprilie 1847 al ziarului „Bukarester Deutsche Zeitung”, sub titlul „Situations Plan des am 23 März 1847 a St. Abgebrannten Stadttheiles von Bukurest mitgetheilt von B[aron] R[udolf] v[on] B[orroczyn]. Gezeich[net] v[on] E[duard] Schweder, Ingenieur. În plan se precizează că partea incendiată a orașului se întindea pe o suprafață de 158.730 stînjeni pătrați, arzînd 1850 clădiri (686 imobile, 1142 prăvălii și dugheni, 10 hanuri și 12 biserici).

italiene din Triest, a înaintat domnitorului Gheorghe Bibescu la 29 aprilie/ 11 mai 1847 un memoriu privind stabilirea unui birou de asigurări împotriva pagubelor provocate de foc; acesta, în rezoluția asupra propunerii, a însărcinat pe Borroczyn să procure datele necesare cerute de amintita companie de asigurări. Conformându-se dispozițiilor primite, după cum rezultă din raportul șefului Departamentului Treburilor din Lăuntru, Alexandru Villara, din 16 iulie 1847, Borroczyn a înaintat agentului interesat

Planul orașului București, alcătuit la 1847 de Gheorghe Ghica

datele privind numărul caselor din București, întinderea orașului, felul construcțiilor ș.a.¹⁾. Pe de altă parte, pentru a se înlătura urmele dezastrului din martie 1847 și a se sistematiza porțiunea din oraș distrusă de incendiu, a fost instituită prin ofis domnesc o comisie — alcătuită din marele agă Iancu Manu, șeful Poliției, vornicul Ioan Oteteleșeanu, fost Președinte al Sfatului Orășenesc al Poliției Bucureștilor, maiorul Borroczyn în calitate de șef al secției ingineresti și arhitectul Anton Heft — însărcinată cu elaborarea unui plan de reconstrucție și aliniere a clădirilor Capitalei, recoman-

¹⁾ I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800—1850*, vol. II, București, 1958, p. 932, nr. 722.

dându-i-se și rezervarea unor locuri de piețe la Sf. Gheorghe și pe locul vechii pușcării de la Sf. Anton ¹⁾).

Membrii comisiei au înaintat domnitorului un raport la 6 mai 1847 privitor la propunerile lor referitoare la „regularea ulițelor și înfrumusețarea părții orașului bîntuit de focul întîmpla la 23 martie”, potrivit planului de sistematizare a pieții Sf. Gheorghe întocmit de Borroczyn ²⁾. În urma acestor recomandări, Sfatul Orășenesc al Capitalei a acordat „bileturi” (adică învoiri) proprietarilor de pe ulițele bîntuite de incendiu de a-și reclădi casele și prăvăliile „prin preschimbări de locuri” după planul de aliniere alcătuit de Borroczyn ³⁾, ce a inițiat totodată și lucrările în vederea înfrumusețării bisericii Curtea veche și a spațiului înconjurător ⁴⁾.

PEFICTP8

Registru de bariere, biserici, clădirile publice și alte obiecte...

Bariere		Biserici		Clădiri publice		Alte obiecte	
Nr.	Descriere	Nr.	Descriere	Nr.	Descriere	Nr.	Descriere
1	Biserica Sf. Gheorghe	1	Biserica Sf. Gheorghe	1	Biserica Sf. Gheorghe	1	Biserica Sf. Gheorghe
2	Biserica Sf. Anton	2	Biserica Sf. Anton	2	Biserica Sf. Anton	2	Biserica Sf. Anton
3	Biserica Sf. Petru	3	Biserica Sf. Petru	3	Biserica Sf. Petru	3	Biserica Sf. Petru
4	Biserica Sf. Ioan	4	Biserica Sf. Ioan	4	Biserica Sf. Ioan	4	Biserica Sf. Ioan
5	Biserica Sf. Maria	5	Biserica Sf. Maria	5	Biserica Sf. Maria	5	Biserica Sf. Maria
6	Biserica Sf. Mihail	6	Biserica Sf. Mihail	6	Biserica Sf. Mihail	6	Biserica Sf. Mihail
7	Biserica Sf. Dimitrie	7	Biserica Sf. Dimitrie	7	Biserica Sf. Dimitrie	7	Biserica Sf. Dimitrie
8	Biserica Sf. Nicolae	8	Biserica Sf. Nicolae	8	Biserica Sf. Nicolae	8	Biserica Sf. Nicolae
9	Biserica Sf. Vasile	9	Biserica Sf. Vasile	9	Biserica Sf. Vasile	9	Biserica Sf. Vasile
10	Biserica Sf. Gheorghe	10	Biserica Sf. Gheorghe	10	Biserica Sf. Gheorghe	10	Biserica Sf. Gheorghe
11	Biserica Sf. Anton	11	Biserica Sf. Anton	11	Biserica Sf. Anton	11	Biserica Sf. Anton
12	Biserica Sf. Petru	12	Biserica Sf. Petru	12	Biserica Sf. Petru	12	Biserica Sf. Petru
13	Biserica Sf. Ioan	13	Biserica Sf. Ioan	13	Biserica Sf. Ioan	13	Biserica Sf. Ioan
14	Biserica Sf. Maria	14	Biserica Sf. Maria	14	Biserica Sf. Maria	14	Biserica Sf. Maria
15	Biserica Sf. Mihail	15	Biserica Sf. Mihail	15	Biserica Sf. Mihail	15	Biserica Sf. Mihail
16	Biserica Sf. Dimitrie	16	Biserica Sf. Dimitrie	16	Biserica Sf. Dimitrie	16	Biserica Sf. Dimitrie
17	Biserica Sf. Nicolae	17	Biserica Sf. Nicolae	17	Biserica Sf. Nicolae	17	Biserica Sf. Nicolae
18	Biserica Sf. Vasile	18	Biserica Sf. Vasile	18	Biserica Sf. Vasile	18	Biserica Sf. Vasile
19	Biserica Sf. Gheorghe	19	Biserica Sf. Gheorghe	19	Biserica Sf. Gheorghe	19	Biserica Sf. Gheorghe
20	Biserica Sf. Anton	20	Biserica Sf. Anton	20	Biserica Sf. Anton	20	Biserica Sf. Anton
21	Biserica Sf. Petru	21	Biserica Sf. Petru	21	Biserica Sf. Petru	21	Biserica Sf. Petru
22	Biserica Sf. Ioan	22	Biserica Sf. Ioan	22	Biserica Sf. Ioan	22	Biserica Sf. Ioan
23	Biserica Sf. Maria	23	Biserica Sf. Maria	23	Biserica Sf. Maria	23	Biserica Sf. Maria
24	Biserica Sf. Mihail	24	Biserica Sf. Mihail	24	Biserica Sf. Mihail	24	Biserica Sf. Mihail
25	Biserica Sf. Dimitrie	25	Biserica Sf. Dimitrie	25	Biserica Sf. Dimitrie	25	Biserica Sf. Dimitrie
26	Biserica Sf. Nicolae	26	Biserica Sf. Nicolae	26	Biserica Sf. Nicolae	26	Biserica Sf. Nicolae
27	Biserica Sf. Vasile	27	Biserica Sf. Vasile	27	Biserica Sf. Vasile	27	Biserica Sf. Vasile
28	Biserica Sf. Gheorghe	28	Biserica Sf. Gheorghe	28	Biserica Sf. Gheorghe	28	Biserica Sf. Gheorghe
29	Biserica Sf. Anton	29	Biserica Sf. Anton	29	Biserica Sf. Anton	29	Biserica Sf. Anton
30	Biserica Sf. Petru	30	Biserica Sf. Petru	30	Biserica Sf. Petru	30	Biserica Sf. Petru
31	Biserica Sf. Ioan	31	Biserica Sf. Ioan	31	Biserica Sf. Ioan	31	Biserica Sf. Ioan
32	Biserica Sf. Maria	32	Biserica Sf. Maria	32	Biserica Sf. Maria	32	Biserica Sf. Maria
33	Biserica Sf. Mihail	33	Biserica Sf. Mihail	33	Biserica Sf. Mihail	33	Biserica Sf. Mihail
34	Biserica Sf. Dimitrie	34	Biserica Sf. Dimitrie	34	Biserica Sf. Dimitrie	34	Biserica Sf. Dimitrie
35	Biserica Sf. Nicolae	35	Biserica Sf. Nicolae	35	Biserica Sf. Nicolae	35	Biserica Sf. Nicolae
36	Biserica Sf. Vasile	36	Biserica Sf. Vasile	36	Biserica Sf. Vasile	36	Biserica Sf. Vasile
37	Biserica Sf. Gheorghe	37	Biserica Sf. Gheorghe	37	Biserica Sf. Gheorghe	37	Biserica Sf. Gheorghe
38	Biserica Sf. Anton	38	Biserica Sf. Anton	38	Biserica Sf. Anton	38	Biserica Sf. Anton
39	Biserica Sf. Petru	39	Biserica Sf. Petru	39	Biserica Sf. Petru	39	Biserica Sf. Petru
40	Biserica Sf. Ioan	40	Biserica Sf. Ioan	40	Biserica Sf. Ioan	40	Biserica Sf. Ioan
41	Biserica Sf. Maria	41	Biserica Sf. Maria	41	Biserica Sf. Maria	41	Biserica Sf. Maria
42	Biserica Sf. Mihail	42	Biserica Sf. Mihail	42	Biserica Sf. Mihail	42	Biserica Sf. Mihail
43	Biserica Sf. Dimitrie	43	Biserica Sf. Dimitrie	43	Biserica Sf. Dimitrie	43	Biserica Sf. Dimitrie
44	Biserica Sf. Nicolae	44	Biserica Sf. Nicolae	44	Biserica Sf. Nicolae	44	Biserica Sf. Nicolae
45	Biserica Sf. Vasile	45	Biserica Sf. Vasile	45	Biserica Sf. Vasile	45	Biserica Sf. Vasile
46	Biserica Sf. Gheorghe	46	Biserica Sf. Gheorghe	46	Biserica Sf. Gheorghe	46	Biserica Sf. Gheorghe
47	Biserica Sf. Anton	47	Biserica Sf. Anton	47	Biserica Sf. Anton	47	Biserica Sf. Anton
48	Biserica Sf. Petru	48	Biserica Sf. Petru	48	Biserica Sf. Petru	48	Biserica Sf. Petru
49	Biserica Sf. Ioan	49	Biserica Sf. Ioan	49	Biserica Sf. Ioan	49	Biserica Sf. Ioan
50	Biserica Sf. Maria	50	Biserica Sf. Maria	50	Biserica Sf. Maria	50	Biserica Sf. Maria

O parte din planșa 10: „Registru de bariere, biserici, clădirile publice și alte obiecte...”

La 4 decembrie 1847 pentru felul în care a reușit să sistematizeze partea incendiată a orașului din jurul mănăstirii sf. Gheorghe Nou, comisia orînduită pentru alinierea și împărțirea locurilor proprietarilor bîntuiți de foc, a adresat mulțumirile sale maiorului Borroczyn considerat a fi „un bărbat cu cunoștințe tehnice și cu o sîrguință și pătrundere cinstită” ce a izbutit „printr-o dreaptă și exactă întocmire de împărțire a locurilor să... poată împăca a fieșcăruia nălucită pretenție...” ⁵⁾.

După incendierea mănăstirii sf. Gheorghe Nou la 1847, Eforia mănăstirilor închinată sf. Mormînt, obținînd aprobarea patriarhului Ierusalimu-

¹⁾ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 412; „Vestitorul Românesc”, XI (1847), nr. 35 (6 mai), p. 137—138.

²⁾ „Buletin. Gazetă Oficială”, 1847, nr. 32 (6 mai), p. 126—127.

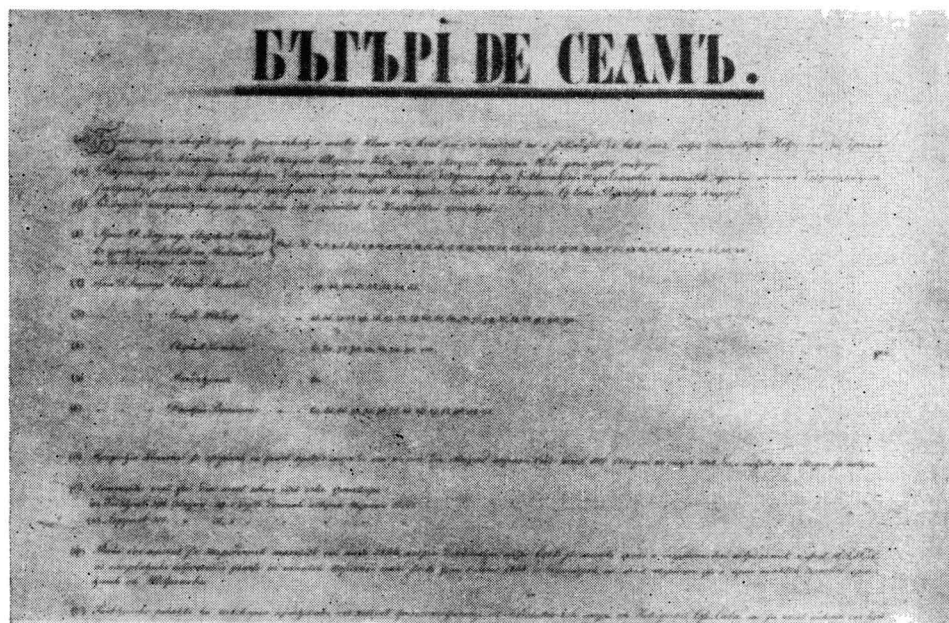
³⁾ *Ibidem*, nr. 63 (14 septembrie), p. 253; nr. 65 (18 septembrie), p. 259—262 și nr. 67 (27 septembrie), p. 269.

⁴⁾ *Ibidem*, nr. 68 (1 octombrie), p. 273 și nr. 69 (3 octombrie), p. 277—278.

⁵⁾ Dr. G. Severeanu, *Bucureștii sub focul cel mare din 1847, în „Urbanismul...”* anul IX (1932), nr. 3—4 (martie—aprilie), p. 95.

lui de a repara lăcașul, s-a învoit pentru aceasta cu arhitectul orașului, Xavier Villacrosse. O comisie compusă din arhitecții Anton Heft, Alexandru Orescu și Johann Schlatter, cărora li s-a alăturat și maiorul Borroczyn, a fost împuternicită să examineze planurile lui Villacrosse; membrii comisiei au preconizat ridicarea din temelie a unei clădiri religioase de mari proporții, care să se armonizeze cu edificiile din prejur și cu tendințele de modernizare ale orașului. Noua clădire a bisericii sf. Gheorghe Nou, construită după indicațiile acestor specialiști, a fost terminată la 1856¹⁾.

De opera cartografică a lui Borroczyn se mai leagă și ridicarea în plan a cunoscutului han Constantin Vodă de pe Podul Mogoșoaiei efectuată

O parte din planșa 89 : „Băgări de seamă“.

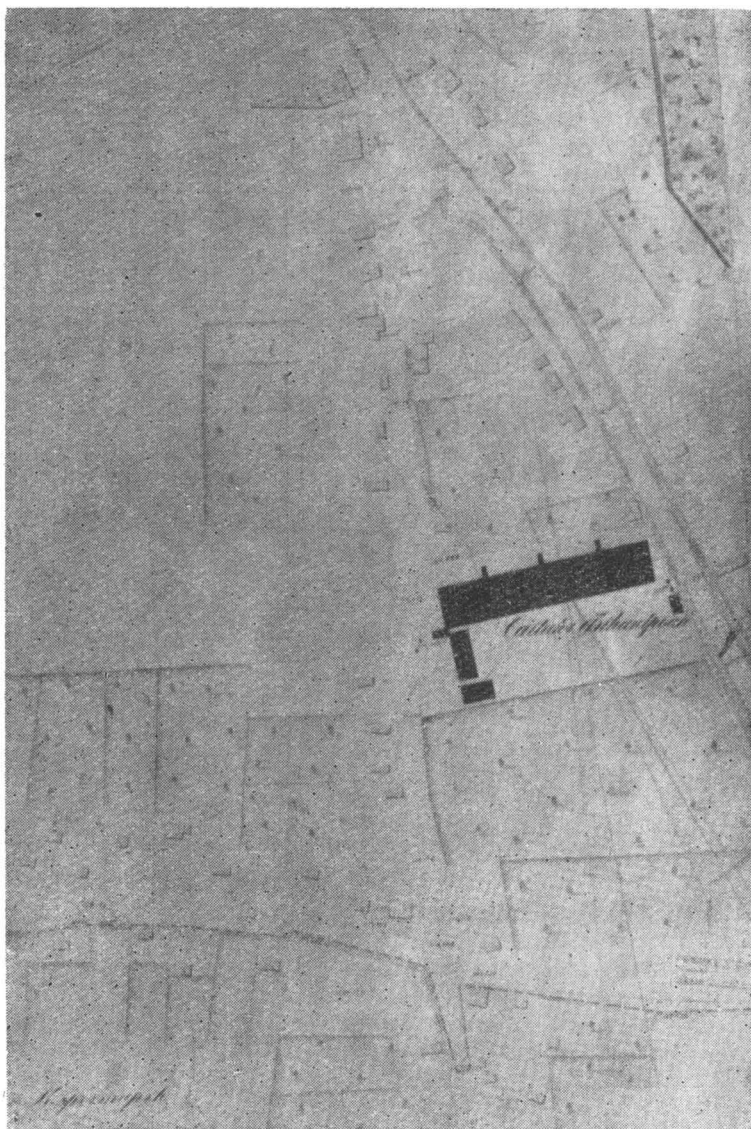
la 30 martie 1848²⁾, precum și litografierea în 1852, prin dispoziția domnitorului Barbu Știrbei, a marelui plan al orașului alcătuit sub directivele sale între anii 1844—1846, însă la o scară redusă de 1:10.000 stînjeni³⁾.

¹⁾ Teodora Voinescu, *Principii conducătoare în restaurarea monumentelor artistice de la Bibescu și pînă azi*, în „Analecta”, vol. II, Buc., 1944, p. 144.

²⁾ Arh. St. Buc., *Planuri, Jud. Ilfov*, nr. 38 și 39: „Planul situației hanului Constandin (I) Vodă pentru catul de jos la raportul cu nr. 29. București, 1848, martie 30” și un alt plan, cu titlul identic, „pentru catul de sus”. Cele două planuri poartă semnătura autografă „R. Borroczyn”.

³⁾ Planul s-a pus în vânzare la 1853 (Arh. St. Buc., *Municipiul București*, dos. 2317/1853), iar la cererea Marelui Vorniciei a fost împărțit și pe la mănăstiri (*Ibidem*, dosare bisericești, *Mitrop. București*, dos. 38/1853). Se constată a fi fost tipărit într-un tiraj destul de mare, de vreme ce în febr. 1853, Direcția Generală a Lucrărilor Publice are nevoie de 100 „eczemplare necolorate” pentru studiile preliminare realizării canalului și pavajului de pe Podul Mogoșoaiei. („Buletinul Oficial”, 1853, nr. 2 (13 febr.), p. 6).

Ultima știre pe care o mai deținem asupra talentatului inginer topograf, devenit colonel în retragere, o reprezintă adresa Căimăcămiei Țării Românești cu nr. 177 din 26 iulie 1858, prin care i se primea demisia de la conducerea Serviciului Tehnic al Departamentului de Interne, acordându-i-se

Spitalul Filantropia și împrejurimile sale (planșa 4)

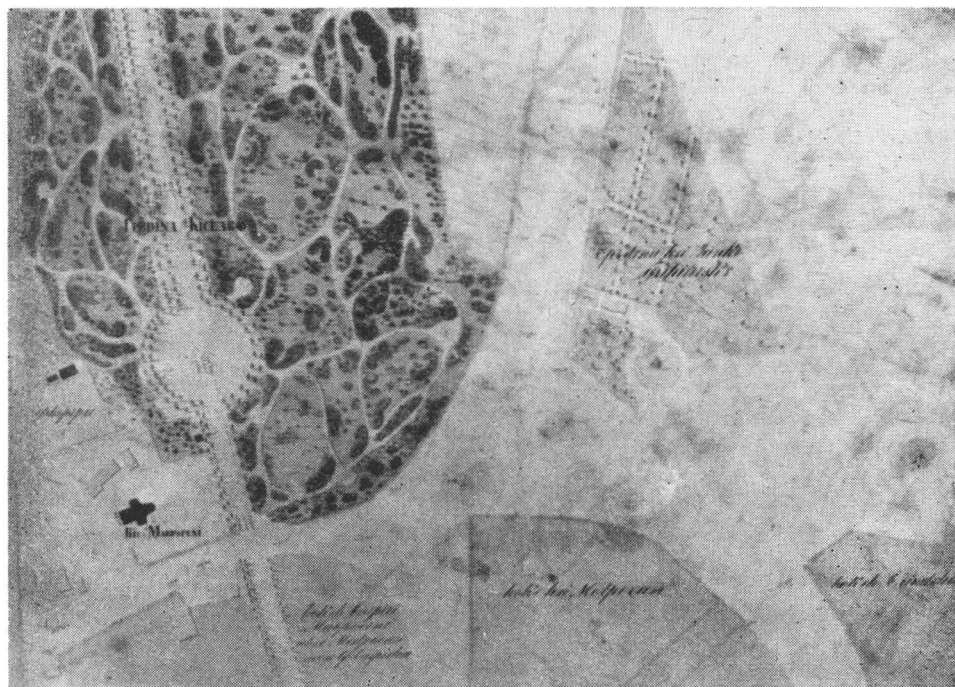
dreptul de a purta „mondir“ în demisie¹⁾; el locuia la acea dată în str. Boteanului, în casa Movilă²⁾.

¹⁾ „Buletinul Oficial“, 1858, nr. 60 (1 august), p. 237.

²⁾ *Ibidem*, nr. 79 (6 octombrie), p. 315.

Pentru destoinicia și calitățile arătate în îndeplinirea misiunilor cu care fusese însărcinat în perioada administrației provizorii militare ruse și în timpul domniei lui Alexandru Ghica, lui Borroczyn, tehnician reputat al secției ingineresti de pe lângă Departamentul Treburilor din Lăuntru i s-a încredințat la 19 august 1843 prin adresa nr. 912 a acestui Departament, „ridicarea planului regulat al acestii capitale și nivelăției ulițelor ei”¹⁾, operație de mare răspundere, ce căpătase și aprobarea domnitorului țării prin ofisul nr. 615. Totodată, se aducea la cunoștința lui Borroczyn și „arătarea” Sfatului Orășenesc al Politii Bucureștilor cuprinsă în raportul său cu nr. 3003 prin care cerea „ca să se coprinză în plan și lărgimea fiecărei uliți din

Grădina Kisselev (planșa 5).

Capitală” pentru ca „să se poată da ulițelor și alinierea cuvenită”, cheltuielile urmînd a fi suportate de casa Sfatului Orășenesc²⁾. În felul acesta reieșea clar scopul practic al întocmirii planului la o scară foarte mare, necesar cunoașterii amănunțite a extinderii orașului și fixării marginelor sale, localizării instituțiilor publice, edificiilor civile și religioase, grădinilor și terenurilor virane, repartiției diferitelor proprietăți în oraș, în vederea viitoarei sale sistematizări de către serviciul de arhitectură al Sfatului Orășenesc. Consulul prusian în țările romîne, Neigebaur, preciza în plus că „lucrarea... a fost poruncită de prințul Bibescu, odată cu o nivelare exactă,

¹⁾ Arh. St. Buc., Ministerul Lucrărilor Publice, dos. 52/1844 („Delă după punerea la cale făcută în anul 1843 deslușită în porunca Departamentului din Lăuntru cu nr. 912 pentru ridicarea planului orașului București și obșteasca nivelăție a ulițelor ei”), fo. 1—1 v°.

²⁾ Ibidem.

în scopul de a distribui apa din mareașă conductă realizată în anul 1845 și de a croi străzi noi..."¹⁾

La 23 septembrie 1843 prin adresa nr. 3973 Sfatul Orășenesc aducea la cunoștiința populației Capitalei că „hotărîndu-se a să ridica planul Capitalei București și obșteasca nivelafie a ulițelor... este a să începe lucrarea în cursu acestor zile și pentru ca să se îndeplinească această lucrare după toată cuviința, să face poftire tuturor de obște ca să privegheze fiecare de a nu să scoate sau a se sminti vreunu din semnele ce să vor pune de orînduiții în această lucrare ca să se poată săvîrși cu eczacitate și fără cea mai mică greșală”²⁾.

Podul Mogoșoaiei între barieră și casele Filipescu (planșa 16)

Lucrările preliminare de măsurători și calcule în vederea ridicării planului, sub conducerea lui Borroczyn, asistat de inginerul Karl Weyrach, „arhitectonul” orașului Craiova, Hermann, calfa de dulgheri de la secția tehnică și Ștefan Doda din personalul Sfatului, n-au început însă decît la 24 martie 1844³⁾. Pentru ușurarea deplasărilor pe teren, Borroczyn reclama

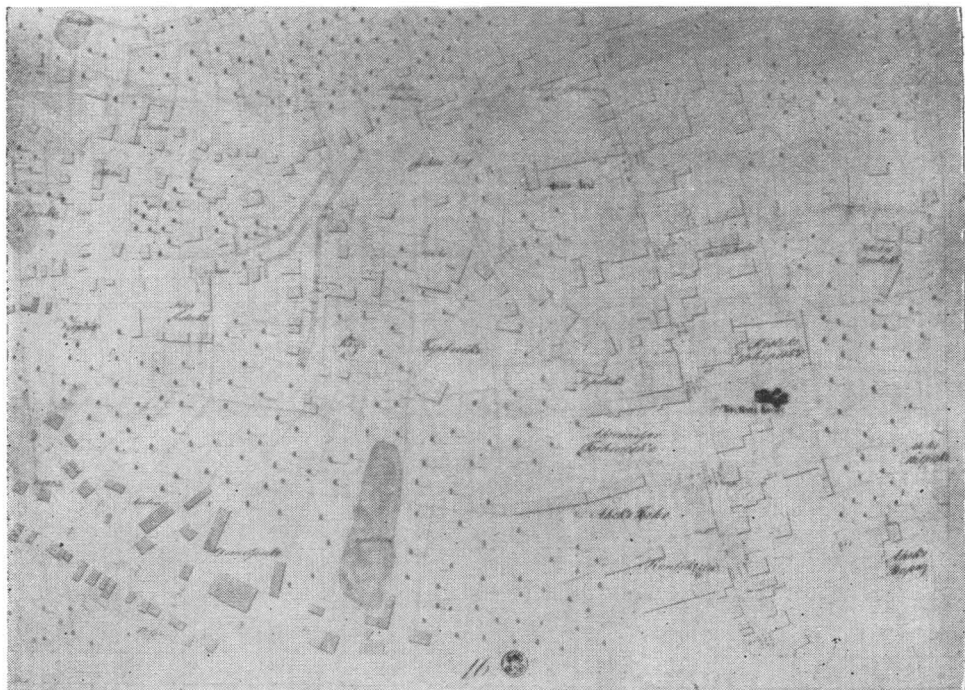
¹⁾ Johann Ferdinand Neigebaur, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, p. 294—295; V. Papacostea, *op. cit.*, p. 67.

²⁾ „Buletin-Gazetă Oficială”, 1843, nr. 87 (27 septembrie) p. 329. Mai multe amănunte la Arh. St. Buc., Municipiul București, dos. 1164/1843. („Delă pentru întocmirea planului Capitalei și a obșteștii nivelafiei”).

³⁾ Ibidem, *Min. Lucrărilor Publice*, dos. 52/1844, fo. 2 (original autograf în limba franceză). Vezi și raportul lui Weyrach (*ibid.*, fo. 25), care a fost înlocuit din funcția de „arhitecton” al orașului Craiova cu Teodor Tili, prin ordinul Departamentului Treburilor din Lăuntru nr. 1604 din 29 mai 1844 către secția ingînerească, (*ibid.*, fo. 46), spre a se putea ocupa „neturburat” de lucrările ridicării planului Capitalei.

Departamentului Treburilor din Lăuntru prin adresa nr. 84 din 10 aprilie 1844 concursul dorobanților de la Agie, insistînd de asemeni și pentru punerea în aplicare a dispozițiilor Sfatului privind interzicerea scoaterii semnelor, instalate ca repere în diferite locuri ale orașului, de către populație¹⁾.

La 9 mai 1844, Secția inginerească a Departamentului a rînduit ca ajutoare lui Borroczyn pe topografii Grigorie Politimos și Ștefan Lespezeanu²⁾. La 21 mai, încheindu-se operațiile preliminare, conducătorul lucrărilor înainta Departamentului o dare de seamă privind rezultatele muncii sale (alcătuirea triangulației, observațiile astronomice etc.)³⁾.

Podul Mogoșoaiei între casele Lens și Cantacuzino (planșa 16)

Ridicarea propriu zisă a planului fiind o operație costisitoare și deosebit de dificilă în condițiile cerute de Sfat, Borroczyn s-a adresat domnitorului Gheorghe Bibescu în iunie 1844 apelînd la ajutorul a încă 8 ingineri topografi pentru începerea efectivă a lucrărilor pe teren⁴⁾, după împărțirea orașului în 99 de sectoare, al 100-lea fiind suplimentar pentru a îngloba și mănăstirea Văcărești pe atunci în afara marginilor Bucureștilor; el a reclamat totodată peste sumele primite în valoare de 2.264 lei⁵⁾, un supliment

¹⁾ *Ibidem*, fo. 2—v⁰.

²⁾ Ordinele nr. 54 și 60 din 9 mai 1844 ale Secției ingineresti (*ibidem*, fo. 5—6).

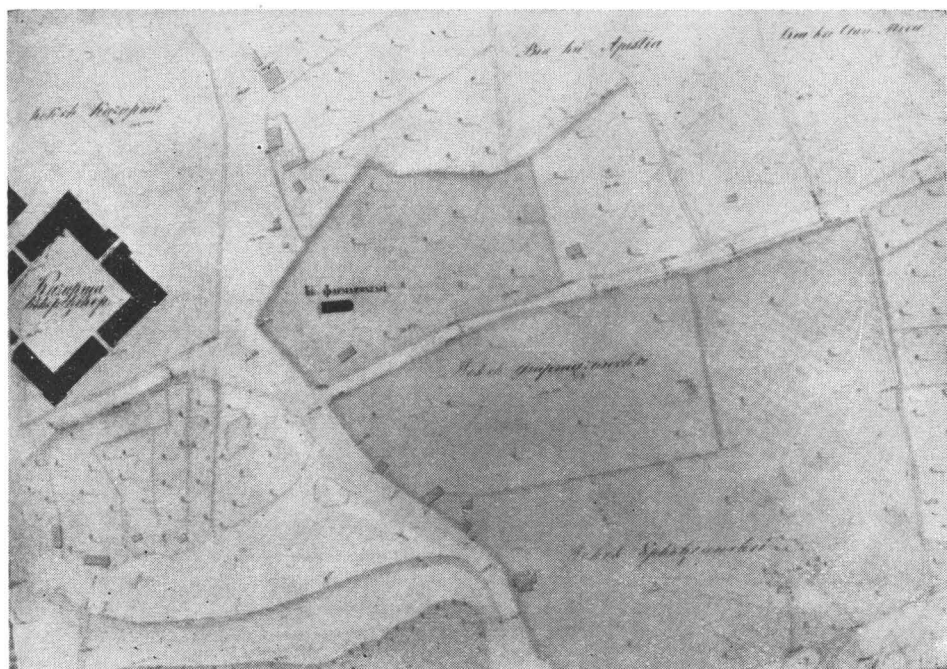
³⁾ *Ibidem*, fo. 31—31 v⁰ (original autograf în limba franceză).

⁴⁾ *Ibidem*, fo. 48—48 v⁰, 65 (copie).

⁵⁾ Secția inginerească slobozise lui Borroczyn 664 lei, pentru cheltuieli efectuate, prin adresa nr. 57 din 9 mai 1844 (*ibid.*, fo. 10), apoi încă 1.200 lei cu adresa nr. 74 din 15 mai 1844 (*ibid.*, fo. 24) și din nou 400 lei, prin adresa nr. 103 din 29 mai 1844 (*ibid.*, fo. 33).

de încă 600 lei pentru acoperirea cheltuielilor. Cererile lui Borroczyn au fost probate¹⁾, dându-se în același timp dispoziții la 10 iulie 1844 redactorului Buletinului Statului să publice înștiințarea șefului inginer al Statului, Blaremborg, prin care invita tehnicienii să se prezinte pentru ridicarea planului, începînd din luna august următoare²⁾. În decurs de o jumătate de an au fost primite ofertele inginerilor Eduard Popovici³⁾, A. Carim⁴⁾ și Karl Flexi⁵⁾ și a „geometrului” Eduard Schweder⁶⁾.

În luna februarie 1845 Borroczyn a întocmit un formular de „instrucții pentru inginerii însărcinați cu amăruntul măsurătoarei spre închipuirea planului Capitalei pînă la măsura de 1/1000 parte din măsura cea firească adică

Cazarma călăreșilor sf. Gheorghe de pe Podul de Pământ (planșa 25)

de 1 țol decimal în potrivire cu 10 stînjeni și cu deamăruntul nvelație care nemijlocit urmează după măsurătoarea originală”⁷⁾. Acest îndreptar cuprindea 18 articole de dispoziții tehnice, dintre care cele mai interesante sînt articolele 6—9 pe care le reproducem în întregime :

¹⁾ Adresa Departamentului către Secția ingierească nr. 1733 din 5 iunie 1844 acordînd prin ofis domnesc cei 6.000 lei ceruți de Borroczyn (*ibid.*, fo. 47).

²⁾ Adresa șefului Inger al Statului nr. 194 din 10 iulie 1844 (*ibid.*, fo. 81).

³⁾ Oferta inginerului Eduard Popovici sezător în hanul Papazoglu din Văp-seaua roșie către Secția Inginerească cerînd a fi angajat a lucra la plan (*ibid.*, fo. 101).

⁴⁾ Oferta de angajare către Borroczyn, redactată în l. franceză la 20 sept. 1844 (*ibid.*, fo. 152).

⁵⁾ Oferta de angajare din 21 ian. 1845, redactată în l. germană (*ibid.*, fo. 224).

⁶⁾ Oferta de angajare făcută Secției Inginerești la 9 sept. 1844 (*ibid.*, fo. 131).

⁷⁾ *Ibidem*, fo. 238.

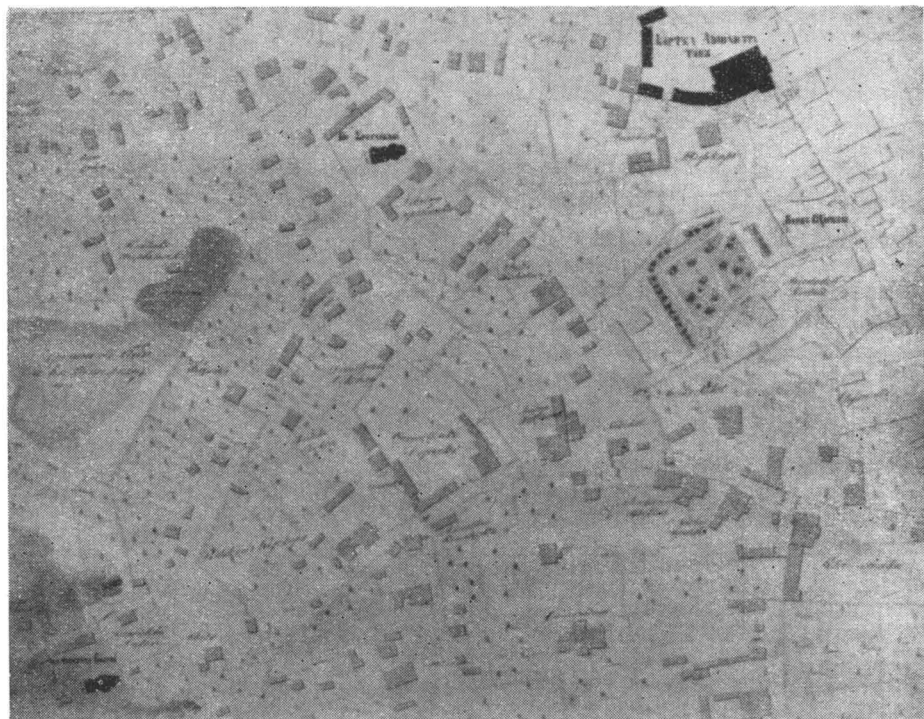

„Art. 6 — Se însemnează mai jos mărunturile ce este dator inginerul a hotări pe planșeta sa” :

„a) Poziția, lungimea și lărgimea tuturor ulițelor mari și mici, a locurilor publice și particulare, cu toate variațiile și cu obiectele ce se afla lângă dinsele”.

„b) Toate bălțile, canalurile și malurile riului și obiectele de care să mărginește”.

„c) Va hotări toate nemișcătoarele obiecte pentru lungimea și lărgimea câte se află pe ulițe și pe locuri slobode, precum și clădirile cele

Cartea Administrativă, palatul și parcul Știrbei (planșa 27)

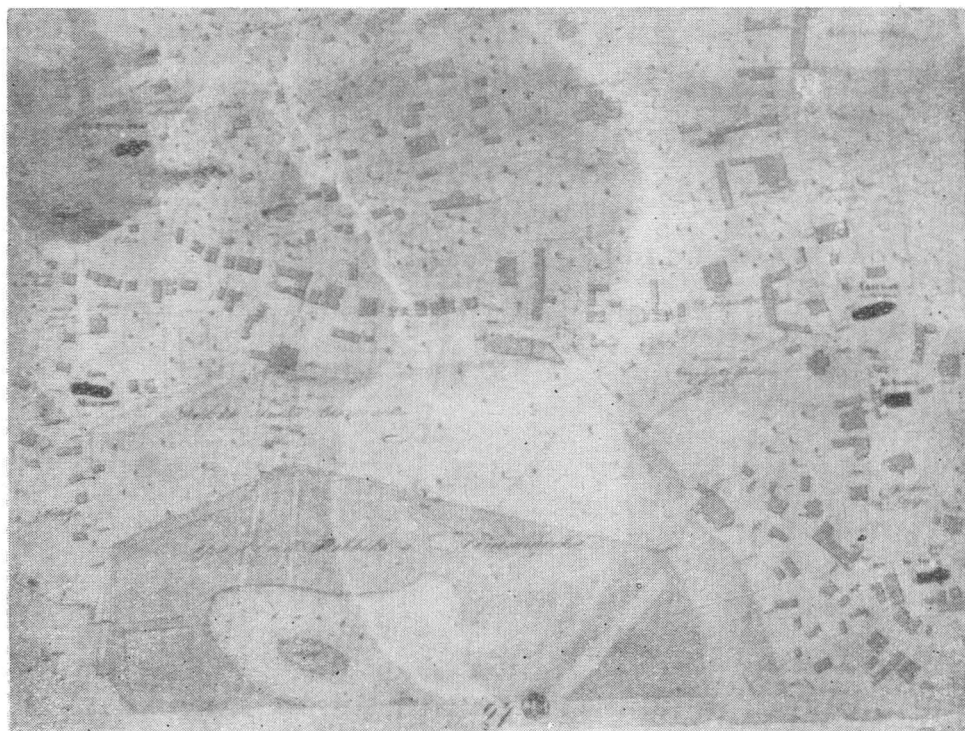
masive și casele de lemn care se află prin mahalale, iar mai cu seamă toate obiectele nemișcătoare, precum copaci singurateci, puturi, podurile și punțile peste riuri și canaluri și șanțuri, toate scurgerile de apă, sau din susul sau din josul surfeții, șanțuri cu apă sau secate, deosebitele obiecte prin care mai cu seamă să mărginesc locurile și casele particulare, precum ziduri, uluci și garduri, șoproane de scîndură și de nu sînt alăturate cu ulița, să pot pune pe plan după voința inginerilor. Asemenea și toate bisericile și locurile lor și împrejurimile. Malurile Dîmboviței trebuie să se însemneze cu toate obiectele câte o mărginesc foarte exact, precum și locurile pe unde să scurg apele într-însa, precum canaluri sau șanțuri”.

„Art. 7. Pe ulițe și pe piețe care sînt așternute cu piatră trebuie să se însemneze zgheaburile scurgerii apelor prin două linii paralele punctuite, precum asemenea și lărgirea trotuarelor de vor fi”.

„Art. 8. Pe plan se vor însemna toate numerele caselor cu vâpsea neagră câte să potrivesc la locurile lor cu proprietățile publice sau particulare”.

„Art. 9. Numirea bisericilor, locurilor obștești, a ulițelor și orice altor obiecte însemnate, precum case, cișmele, puțuri, să va (!) însemna pă plan în limba și în slova românească, spre pildă: Podul Mogoșoaiei, Vornicia, Știrbeiu, Gh. Filipescu, Agia, Brîncoveanu ș.a.”¹⁾.

Indreptarul a fost acceptat de inginerii E. Schweder²⁾, K. Weyrach, Dimitrie C. Rîmniceanu³⁾, Alexandru Popovici, Eduard Popovici⁴⁾ și frații

Grădina Cișmigiu (planșa 27)

Karl, Alexander și Ludwig Flexi⁵⁾, care au semnat contractele de angajare între 25 ianuarie și 1 februarie 1845. Lucrările de ridicare ale planului au început efectiv în primăvara anului 1845, Borroczyń înaintînd periodic rapoarte Secției Inginerești a Departamentului Treburilor din Lăuntru, privi-

¹⁾ *Ibidem*, fo. 238—240, 253—253 v⁰.

²⁾ Prin contract de angajare redactat la 25 ianuarie/6 februarie 1845 și vizat și de consulatul prusian din București (*ibid.*, fo. 242—242 v⁰).

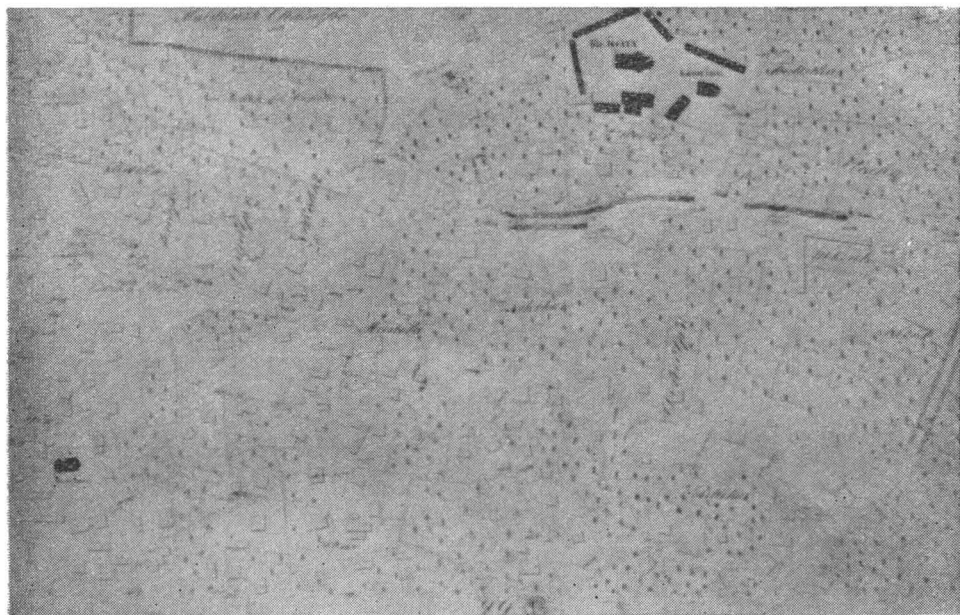
³⁾ Contractul său de angajare a fost alcătuit la 1 februarie 1845, fiind vizat și de comisarul Văpselii de roșu (*ibid.*, fo. 243—243 v⁰).

⁴⁾ Contractul comun de angajare a inginerilor Eduard și Alexandru Popovici a fost vizat și de comisarul Văpselii de albastru (*ibid.*, fo. 244—244 v⁰).

⁵⁾ Contractul de angajare al fraților Flexi, redactat la 25 ianuarie/6 februarie, a căpătat și viza consulară austriacă (*ibid.*, fo. 241—241 v⁰).

toare la mersul lor¹⁾. Dintre toți tehnicienii, numai Alexandru Popovici nu a corespuns angajamentelor luate, fiind îndepărtat din rândurile inginerilor însărcinați cu ridicarea planului orașului prin adresa nr. 1977 din 12 mai 1845 a Departamentului Treburilor din Lăuntru²⁾.

Pe lângă dificultățile tehnice și financiare inerente unei lucrări de asemenea proporții, s-au mai ivit pe parcursul ei și greutăți izvorâte din egoismul și reaua voință a reprezentanților clasei dominante, cu totul indiferenți față de eforturile depuse de municipalitate spre folosul obștesc. Astfel la 18 septembrie 1844 inginerul Eduard Popovici reclama lui Borroczyń că „lucrînd pe Podul Mogoșoaiei cu măsurătoare înaintea porții

Mahalaua Icoanei (planșa 29).

Sf. Ioan cel Vechi", birja cu nr. 42 în care se afla un boier grăbit, „n-au vrut să oprească și trecînd mai departe i-au stricat planșeta, lanțul întins pe stradă și compasul", provocîndu-i o pagubă (cu pierderea timpului pentru reparații) de 45,12 lei³⁾.

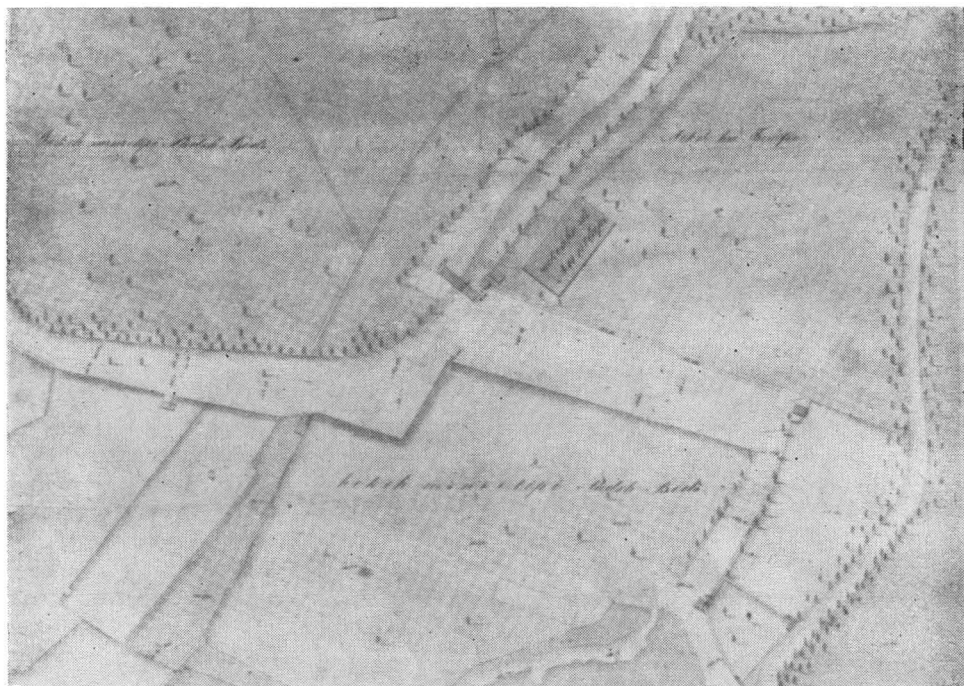
Un incident mai grav s-a petrecut însă la 13 august 1845, obligînd chiar pe Borroczyń în persoană să adreseze o întîmpinare Secției Inginerești a Departamentului Treburilor din Lăuntru. În acest document se arăta că inginerul Karl Weyrach „aflîndu-se îndeletnicit în lucrările postului său cu instrumentele sale pă șoseaua de lângă Tîrgu d-Afară, au trecut într-o căruță d.serd[arul] Mihai Rădulescu, care deși i s-au zis la vreme ca să meargă

¹⁾ Rapoarte nr. 20 din 30 aprilie 1845 (*ibid.*, fo. 314), din 1 iunie 1845 (*ibid.*, fo. 360), nr. 72 din 17 sept. 1845 (*ibid.*, fo. 462) și nr. 105 din 1 noiembrie 1845 (*ibid.*, fo. 488); majoritatea lor sînt originale autografe de mîna lui Borroczyń, redactate în limba franceză.

²⁾ *Ibidem*, fo. 336.

³⁾ *Ibidem*, fo. 147.

pe cealaltă parte a șoselei unde era loc, au dat cu trăsura drept pă instrumente și nu s-au mulțumit numai că le-au azvirlit la o parte, ci încă însăși cu mâinile sale le-au spart, lovind cu biciul și pe oamenii domnului Weirach. D. Weirach îndată a chemat în ajutorul său pe epistatul mahalalei Panteimon; în loc de a-și face datoria sa, dimpotrivă au început să-l necinstească

„Școala de înotare“ de la Morile Vlădichii (planșa 36).

zicându-i cum au îndrăznit să-l cheme, pentru că cunoaște bine pe asemenea ingineri, care însfirșit nu sînt nimic și că dacă nu va tace, îndată îl va învăța minte și alte asemenea“¹⁾).

În consecință, Borroczyn a cerut sancționarea vinovaților. Departamentul Treburilor din Lăuntru, departe însă de a supăra cu ceva pe serdarul Rădulescu, principalul vinovat, a făcut cunoscută secției sale ingineresti prin adresa nr. 4615 din 21 august 1845 numai porunca dată Politiei pentru muștrarea epistatului abuziv²⁾; fără a mai lua în seamă insistențele lui Borroczyn, indignat de o asemenea atitudine, Departamentul s-a mărginit ulterior doar să dea dispoziții redactorului Buletinului Statului, prin adresa nr. 323 din 30 august, spre a publica înștiințarea secției către „obște“ de a nu stînjiți buna desfășurare a lucrărilor de ridicare a planului Capitalei³⁾.

După o muncă asiduă care a durat peste doi ani, la 18 aprilie 1846 maiorul Borroczyn înainta Secției Inginerești a Departamentului Treburilor din Lăuntru, prin adresa nr. 28, planul orașului, în original și în

¹⁾ Adresa lui Borroczyn nr. 66 din 13 august 1845 (*ibid.*, fo. 430—430 v⁰).

²⁾ *Ibidem*, fo. 433.

³⁾ *Ibidem*, fo. 435.

copii, terminat în condițiile cerute de Departament și de Sfatul Orășenesc¹). La rândul său, Secția Inginerească a înaintat importanta lucrare Departamentului prin adresa nr. 86 din 19 aprilie, al cărei conținut este următorul: „*Primindu-să de la d. baron Borozin planul Capitalei împreună cu obșteasca navelație a ulișelor sale, săvîrșit întocmai după condițiile tehnice coprinse în proiectul alcătuit, cu cinste vă supune cinst[itului] Departament însă :*

„Planul original în foi nouăzeci și două”²)

„Copia acestui plan pă curat în foi una sută”

„Reducția lui pă o a treia parte a maștabului într-o foaie.

Din care acestea după proiect urmează ca reducția planului să se depue la păstrarea Secsii Inginerești, iar cel mai mare plan să se dea la cinst[itul] Sfat Orășenesc spre a-i sluji întru lucrările ce să ating de îmbunătățirea și înfrumusețarea Capitalei...³).

Costul lucrării s-a ridicat la un total de 86.290 lei, achitat din casa Sfatului Orășenesc⁴). Planul original, păstrat la Sfat, a fost încredințat „arhitectonului” orașului Xavier Villacrosse spre a fi luat în studiu și a-i servi la proiectul de sistematizare a Capitalei⁵).

Marele plan al orașului, alcătuit din 100 de planșe, nu a fost niciodată publicat, fiind păstrat doar în arhiva Sfatului Orășenesc al Capitalei. În schimb, din porunca domnitorului Barbu Știrbei, Borroczyń a litografiat în 1852, cu legenda și explicațiile în caractere latine, ediția sa redusă la scara de 1 : 10.000 stînjeni⁶), numai în 4 planșe (ediție mai rară) și într-una singură, ce a cunoscut o largă circulație. Planul Borroczyń manuscris a fost ținut aproape un secol în arhivele Primăriei Municipiului București, de unde a ajuns prin donație în proprietatea Bibliotecii Academiei Romîne, unde se păstrează și astăzi în cabinetul de hărți, atlase și planuri, sub cota DXLV. Din nefericire nu au parvenit aici însă toate planșele originale, 13 din ele⁷) pierzîndu-se în decursul timpului. Dispariția acestor

¹) Originalul autograf în l. franceză (*ibid.*, fo. 555). Planul a fost desenat pe curat de Ștefan Lespezeanu, însărcinat cu această operație la 18 februarie 1846, pentru suma de 1.820 lei și colorat de Alex. Freiwald cu 910 lei (*ibidem*, fo. 529).

²) Într-adevăr din 100 de planșe, în cîte a fost conceput planul, numai 92 acopereau în realitate suprafața orașului așa cum a fost ea fixată prin prevederile art. 1 al „Regulamentului de înfrumusețare al Politiei”, restul de 8 planșe conținînd: explicațiile tehnice și legenda în caractere chirilice (3 planșe), scara (1 planșă), schema generală (1 planșă), mănăstirea Văcărești din afara orașului (1 planșă) și 2 planșe rămase albe, deoarece indicau terenuri ce depășeau limitele teritoriale ale Capitalei.

³) *Ibidem*, fo. 556.

⁴) *Ibidem*, fo. 558.

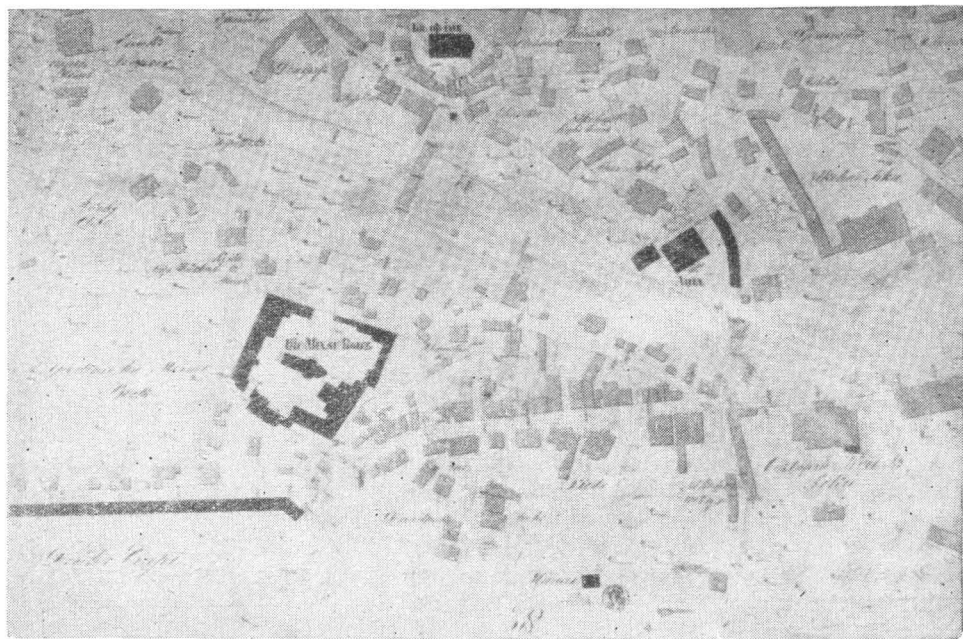
⁵) După cum rezultă din adresa 890 din 19 septembrie 1846 înaintată de Villacrosse, șeful secției arhitectonice, Sfatului Orășenesc din București (*ibid.*, fo. 588).

⁶) „Planul Bukureștiului, ridicat, tras chi publikat din porunka prea înaltzaului domn stăpînitor Barbu Dimitrie Știrbeiu v[oie]v[od] de maior baron Rudolf Artur Borroczyń 1852. Scara de 1 : 10.000 sau 1000 stînjini, 1 deget decimal, stînjinu 1846”. Analiza sa se află în lucrarea lui Frederic Damé, *Bucarest en 1906*, Buc. 1907, p. 98—106. Editarea planului a fost făcută în alb-negru, cu excepția unui exemplar în culori, într-o singură planșă păstrat la Arhivele Statului din București.

⁷) Planșele purtînd numerele de ordin 1, 9, 11, 28, 39, 40, 49, 50, 60, 72, 76, 98 și 100. Printre acestea se afla și schema generală a planului înfățișînd sumar conturul orașului, împărțit în 100 de planșe, cu principalele monumente, bariere, căi de comunicație etc., purtînd titlul în caractere latine. „Planul Bukureștiului 1846”, care se mai păstra în copie la 1914 în arhiva Primăriei și a fost încredințat la 9 ianuarie 1915 arhitectului urbanist C. Sfîntescu, ce a publicat-o, cu un foarte scurt comentariu, în „Urbanismul...”, an XIV (1937), nr. 5—6 (mai—iunie), p. 259, sub

planșe este deosebit de regretabilă, prin faptul că înfățișau mai ales porțiuni ale centrului orașului, unde se aflau majoritatea monumentelor de arhitectură și a instituțiilor publice, precum și ulițele pustiite de marele incendiu din 1847. De aceea din planul la scara redusă din 1852, nu se mai pot reconstitui toate aspectele topografice ale centrului Capitalei înainte de 1847, deoarece Borroczyński l-a adaptat la schimbările survenite pe teren

Complexul de la Mihai Vodă, Dejurstva și Agia (planșa 38)

după această dată, ținând seama de sistematizarea pieții sf. Gheorghe Nou, realizată chiar prin directivele comisiei în care a participat ca membru.

Astăzi Biblioteca Academiei R.P.R. posedă din marele plan Borroczyński 81 planșe originale¹⁾ în acuarelă, cu explicațiile în caractere chirilice și dimensiunile fiecărei planșe de 76 × 61 cm, 6 planșe în copie²⁾ în acuarelă, cu caractere latine, de aceleași dimensiuni, 4 din ele purtând semnătura desenatorului Ioan C. Capșa³⁾ și în sfârșit alte două planșe colorate în copie, dublete, nesemnate⁴⁾.

Dintre planșele originale, 4 cuprind lămuriri privitoare la conținutul și modul de executare al planului.

Astfel planșa nr. 10 intitulată „*Registru de bariere, bisericile, clădirile publice și alte obiecte de căpetenie cu arătarea mahalalelor și a foilor pe care acestea se află*”, are următorul conținut :

titlul de „*București în trecut*”. Copia — fără a mai vorbi de original — nu s-a aflat însă printre planșele donate Bibliotecii Academiei de către Primăria Municipiului.

¹⁾ Planșele 2—8, 10, 12—18, 20—27, 29—33, 35—38, 41—44, 46—48, 51—59, 62—63, 65—71, 73—75, 78—97 și 99.

²⁾ Planșele 19, 34, 45, 61, 64 și 77.

³⁾ Planșele 45, 61, 64 și 77.

⁴⁾ Planșele 5 și 57.

Nr	Numirea barierilor	Mahalalile	Literele rîndului orizontal si a cartoului	Numerile foilor
1	Beilic	Bărbătescu	Z	82
2	Dealul Spiri<i>	Delu Spiri<i>	D	46
3	Dudești sau Vitan	Vitan	E	64
4	Caliți<i>	—	H	68
5	Cărămidari	Cărămidari	Z	84
6	Iancului	Iancului	Γ	43
7	Mogoșoaia	Sf. Vasile	A	5
8	Noă	Precupeți<i> Noi	B	18
9	Podu de pămînt	Podu de pămînt	B	13
10	Țirgovîști<i>	Voivozi	A	3
11	Țirgu d-afară	Ioan Moșu	B	32
12	Vergului	Vergului	D	55
13	Herăstrău	Precupeți<i> Noi (!)	B	17
Mănăstiri				
		Mahalalile		
1	Antim	Antim	D	49
2	Văcărești	—	K	100
3	Sf. Gheorghe	Sf. Gheorghe Nou	Γ	40
4	Grecii	Grecii	Γ	39
5	Ion ¹⁾	Scorțari	Γ	39
6	Cotroceni	—	{B	{23
7	Crețulescu	Crețulescu	{Γ	{34
8	Sf. Caterina	Caterina	E	61
9	Mihail Vodă	Mihail Vodă	Γ	38
10	Stavropoleos	Stavropoleos	Γ	39
11	Sf. Spiridon Nou	Sf. Spiridon Nou	E	61
12	Sf. Spiridon Vechiu	Spiridon Vechiu	D	49
13	Slătari	Slătari	Γ	39
14	Sărindaru	Sărindaru	Γ	39
Biserici				
1	Antim	Antim	D	49
2	Albă	Popa Dîrvaș	B	28
3	Albă din Postăvari	Biserica Albă	D	49
4	Amzeia	Amzeia	B	28
5	Sf. Apostoli	Sf. Apostoli	D	49
6	Apostolu	Apostolu	H	73
7	Alecsi	Slobozia	H	72
8	Anton	Sf. Anton	D	50
9	Armenească	Armenească	Γ	41
10	Bateștea	Bateștea	Γ	40
11	Bucur	Radu Vodă	F	62
12	Brutaru ²⁾	Brutaru	B	27
13	Broșteni	Broșteni	E	61
14	Bărăția	Sf. Gheorghe Vechiu	D	50
15	Brezoianu	Brezoianu	{Γ	{38
16	Bradul sau Boteanu	Boteanu	{Γ	{39
			B	28

¹⁾ Sf. Ioan cel Mare sau Grecesc.

²⁾ Manea Brutaru.

Nr	Biserici	Mahalalile	Literele rîndului orizontal și a cartoului	Numerile foilor
17	Sf. Vasile	Sf. Vasile	B	16
18	Voivozi	Voivozi	B	15
19	Visarion	Visarion	B	17
20	Vergului	Vergului	D	51
21	Vineri	Vineri	D	51
22	Sf. Gheorghe Vechiu	Sf. Gheorghe Vechiu	D	51
23	Sf. Gheorghe Nou	Sf. Gheorghe Nou	Γ	40
24	Greci	Greci	Γ	39
25	Ghenci	—	E	56
26	Sf. Dimitrie	Sf. Dimitrie	D	50
27	Dichiu	Ceaușu David	B	19
28	Dintr-o Zi	Dintr-o Zi	Γ	39
29	Doamni	Doamni	Γ	39
30	Dealul Spirici> Vechiu	Dealul Spirici> Vechiu	D	48
31	Dealul Spirici> Nou	Dealul Spirici> Nou	D	47
32	Doamna Balașa	Doamna Balașa	D	50
33	Delea Veche	Delea Veche	D	54
34	Delea Noă	Delea Noă	D	54
35	Dobroteasa	Dobroteasa	E	62
36	Episcopia Rîmniku	—	B	28
37	Elefterie	Elefterie	Γ	36
38	Filaret	Filaret	H	71
39	Fintina Boului	Fintina Boului	B	27
40	Foișoru	Foișoru	H	74
41	Hanu Colțici>	Hanul Colțici>	Γ	39
42	Hagiu	Hagiului	D	53
43	Ieni	Ieni	Γ	39
44	Ilie	Gorgani	Γ	38
45	Ilie	Sf. Ilie	D	50
46	Ion cel Mare	Scortari	Γ	39
47	Ion cel Mic	Sf. Ion	Γ	39
48	Ion cel Nou	Ion Nou	D	50
49	Ion Moșu ¹⁾	Ion Moșu	B	31
50	Iancului	Iancului	Γ	43
51	Izvoru Tămăduiri>	Izvoru	{Γ D	{37 48
52	Izvor	Sf. Troiță	H	76
53	Icoana	Icoana	B	29
54	Caimata	Caimata	Γ	40
55	Caterina	Sf. Caterina	E	61
56	Calvină	Stejar	B	27
57	Crețulescu	Crețulescului	Γ	39
58	Cărămidari	Cărămidari	Z	84
59	Costandin	Podu de pămînt	Γ	37
60	Colțea	Colțea	Γ	39
61	Curtea Veche	Curtea Veche	D	50
62	Lucaci	Lucaci	D	52
63	Luterană	Stejar	B	27
64	Mitropolia	Vlădichi>	{D E	{49, 50 60, 61
65	Schitu Măgureanului	Schitu Măgureanului	B	27
66	Măgureanu	Scortari	D	50
67	Manu cavaf	Manu cavaf	H	72

¹⁾ Sf. Ioan-Moși.

№	Biserici	Mahalalile	Literele rîndului orizontal și a cartoului	Numerile foilor
68	Mavroeni	Mavroeni	A	5
69	Mîntuleasa	Mîntuleasa	Γ	41
70	Mihaiu Vodă	Mihaiu Vodă	Γ	38
71	Negustori	Negustori	Γ	40
72	Nicolae din șelari	Nicolae din șelari	Γ	39
73	Nicolae din prunt	Nicolae din prunt	D	50
74	Nicolae	Vlădichi<i>	E	60
75	Nicolae	Sirbi	E	62
76	Nicolae	Bărbătescu	E	58
77	Nicolae Vechiu	Popescu	D	51
78	Oboru Vechiu	Oboru Vechiu	Γ	42
79	Olari	Olari	Γ	41
80	Oltenilor	Oltenilor	D	51
81	Oțetar	Oțetar	E	40
82	Oltenilor cu brad	Staicului	E	63
83	Pantelimon	Pantelimon	B	31
84	Parmazan (I) ¹⁾	Podu de pămînt	B	25
85	Pitar Moșu	Pitar Moșu	B	29
86	Precupeți<i> Vechi	Precupeți<i> Vechi	B	30
87	Precupeți<i> Noi	Precupeți<i> Noi	B	18
88	Popa Petre	Popa Petre	B	30
89	Popa Soare	Popa Soare	Γ	41
90	Popa Nan	Popa Nan	Γ	42
91	Popa Rusu	Popa Rusu	Γ	41
92	Popa Cosma	Popa Cosma	B	16
93	Radu Vodă	Radu Vodă	E	62
94	Răzvan	Răzvan	Γ	40
95	Sf. Sava	Sf. Sava	Γ	39
96	Sărindaru	Sărindaru	Γ	39
97	Săraca	Flămînda	E	61
98	Silivestru	Silivestru	B	30
99	Stavropoleos	Stavropoleos	Γ	39
100	Scaunele	Scaunele	E	40
101	Slătari	Slătari	Γ	39
102	Schitu Maicilor	Schitu	D	48
103	Sf. Ștefan din Cișmegiu(I) ²⁾	Sf. Ștefan	B	26
104	Ștefan	Ștefan	D	52
105	Ștelea	Ștelea	D	51
106	Spiridon Vechiu	Spiridon Vechiu	D	49
107	Spiridon Nou	Spiridon Nou	E	61
108	Slobozia	Broșteni	E	61
109	Stejar	Stejar	B	27
110	Sfinți	Sfinți	Γ	40
111	Troița	Troița	E	64
112	Tîrcă	Foișor	Z	87
113	Udricani	Udricani	D	52
114	Șerban Vodă	Șerban Vodă	Γ	39
115	Cioplea catolică	pe moșia Dudești	Z	88

¹⁾ Farmazon.

²⁾ De fapt actuala biserică sf. Ștefan din Calea Călărași nr. 83. Nu știm de ce poartă în plan denumirea de „Ștefan din Cișmegiu” — (I).

№	Deosebite clădiri publice	Literele rîndului orizontal și a cartoului	Numerile foilor
1	Agiea	Г	38
2	Dejurstva	Г	38
3	Colegiu Sf. Sava	Г	39
4	Curtea administrativă	{Б B	{16 27
5	Curtea judecătorească	D	50
6	Cazarma de cavalerie	B	25
7	Cazarma de infanterie	D	48
8	Comisia de roșu	D	51
9	Casa de naștere	E	62
10	Consulatu rusesc	Г	39
11	Clădirea fîntinilor	Г	38
12	Palatul domnesc ¹⁾	B	28
13	Palatu Mării Sale Vodă ²⁾	D	50
14	Seminaru Mitropoliei	{Z I	{82 93
15	Sfatu Orășenesc	D	50
16	Spitalu hrîncovenesc	D	50
17	Spitalu Colți<i>	I'	39
18	Spitalu Filantropi<i>	A	4
19	Spitalu Mihailu de militari	I'	38
Morile după Dimbovița în cuprinsul orașului			
1	la Pălici	B	12
2	Cotroceni	B	24
3	Vlădichi<i>	Г	36
4	Foișor	Z	85
5	Vitan	I	98
Hanuri de căpetenie			
1	Șerban Vodă	Г	39
2	Constantin Vodă	D	50
3	Grecii	Г	39
4	Manuc	D	50
5	Papazoglu	D	51
6	Hanu Roșu	D	50
7	Hanu Colți<i>	Г	39
8	Crețulescu	Г	39
9	Hanu Goleșcului	D	50

¹⁾ Palatul domnesc „de ținere” de pe Podul Mogoșoaiei.

²⁾ Palatul „de locuință” (casele Brîncoveanu de sub dealul Mitropoliei).

Planșa 78 înfățișează scheletul planului, fără conturul orașului, împărțit în 99 pătrate (cel de al 100-lea nefiind reprezentat, ieșind în afara schemei) succedându-se pe orizontală câte 11 pe 9 rânduri, însemnate cu literele A, B, II, D, E, Φ, Γ, X, I.

Planșa 89 include explicațiile tehnice necesare înțelegerii ridicării planului; textul ei este următorul:

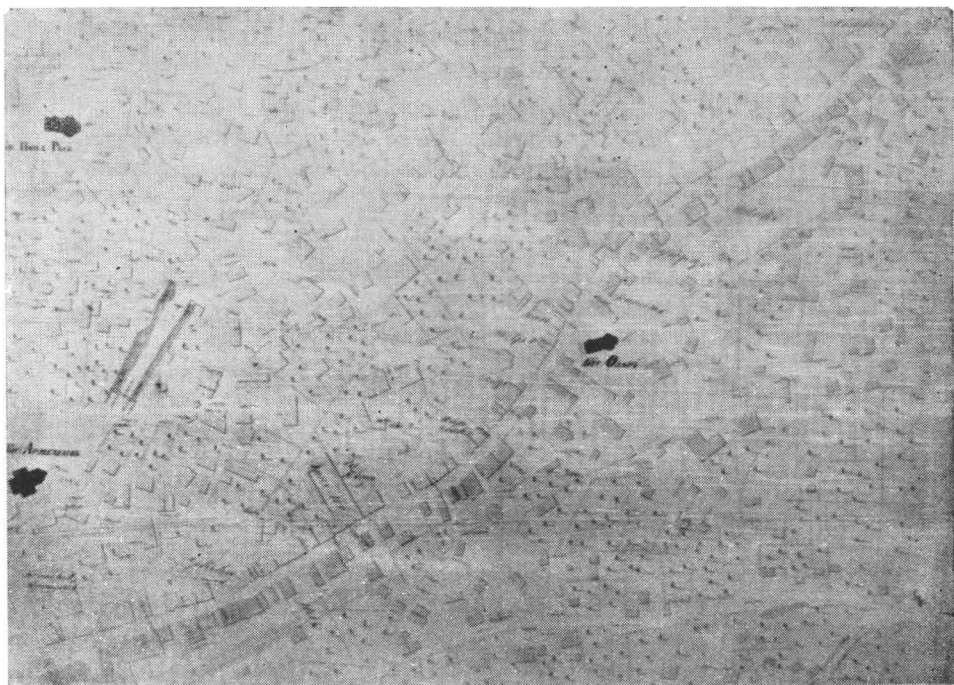
Băgări de seamă

- a) Baza care a slujit pentru triangulația acestui plan s-a luat și s-a așezat pe o întindere de la șez între mânăstirea Cotroceni și drumul Craiovei de o lungime de 1562 stînjeni Șerban Vodă, iar un stînjen Șerban Vodă face 1962 metri¹⁾.
- b) Determinația bazii, triangulația, determinația meridianului, determinația declinației meridianului magnetic, precum asemenea determinația înălțimilor relative la nivelarea principală s-au ecsecutat cu marele teodolit al Colegiului Sf. Sava de directorul acestor lucrări.
- c) Ridicarea amărunturilor acestui plan s-au ecsecutat de contraccii următori:

1) Prin d. inginer Scarlat Fleksi cu frații săi Ludovic și Alexandru ca conlucrători ai săi.	{	— Foile nr. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 44.
2) Prin d. inginer Eduard Popovici	—	Foile nr. 39, 40, 50, 51, 52, 53, 54, 55.
3) Prin d. inginer Eduard Schweder	—	Foile nr. 45, 46, 47, 48, 49, 56, 57, 58, 59, 60, 68, 69, 70, 71, 79, 80, 81, 82, 91, 92, 93.
4) Prin d. inginer Sclarlat Popovici	—	Foile nr. 61, 62, 72, 73, 83, 84, 94, 95, 100.
5) Prin d. inginer Fundășeanu	—	Foia nr. 63.
6) Prin d. inginer Dimitrie Rîmniceanu	—	Foile nr. 64, 65, 66, 74, 75, 76, 77, 85, 86, 87, 88, 96, 97, 98.
- d) Prospeția planului în original s-a făcut printr-o scară de una a o mie din stînjeni Șerban Vodă, adică 1000 stînjeni pe scară sînt de o po-trivă unui stînjen în natură.

¹⁾ Aceste precizări sînt redade și de consulul prusian Neigebaur, care relatează că „Diametrul orașului întrece 24.000 de picioare, în timp ce suprafața lui — așa cum ne-o dă un german, maiorul von Borotzin — măsoară 16.000.000 de stînjeni (un stînjen valah este egal cu 1962 de metri francezi), calculați, astfel, cu ajutorul unui teodolit bun: baza, așezată în apropierea unei cîmpii, însemnată cu scînduri de stejar, lungă de 1562 de stînjeni, iar restul marcat prin 52 de puncte trigonometrice”, cf. Neigebaur, op. cit., p. 204 și V. Papacostea, *ibidem*, p. 66.

- e) Dimensiunile unei foi din acest plan sînt cele următoare :
- a) Înălțimea 395 stîinjeni = 39,5 degete decimal natural Șerban Vodă
- b) Lărgimea 315 stîinjeni = 31,5   "   "   "   "   "
- f) Foile s-au așezat în meridianul magnetic din anul 1844, a căreia declinație către vest în această epocă a meridianului astronomic a fost de $10^{\circ}15'58''$ după observațiile astronomice făcute pe punctul nordului

Podul Tîrgului de Afară în cuprinsul mahalalelor Armenească și Olari (planșa 41)

- bazii în 6, 7 și 8 iunie 1844 de directorul și acest meridian trece prin punctul turnului principal al Mitropoliei.
- g) Înălțimile relative la nivelarea principală s-au hotărît trigonometriceste cu teodolitul cel mare al Colegiului Sf. Sava și în acest calcul s-au luat în băgare de seamă atît asupra refracției cît și asupra reducției orizon[t]ului închipuit asupra orizon[t]ului adevărat.
- h) Pentru punctul principal al nivelării principale a slujit placa de piatră de la mijlocul celei dintîi poartă de intrare în grile a bisericii Mitropolii, care este 409 palme, 7 degete și 9 linii decimal Șerban Vodă, pă d-asupra surfeții Mării Negri și acest punct este 100 palme, 8 degete și 1 linie pe dedesuptul unui orizon[t] asupra căruia toate puncturile care se află în acest plan însemnate cu țifre roșii sînt reduse la dînsul.
- i) Toate bisericile, mănăstirile și casele publice sînt însemnate cu negru.

j) *Casele au fețele comisii în care se află.*

l) *Podurile și locurile pardosite cu piatră sînt însemnate cu față violetă.*

m) *Drumurile nepardosite cu piatră și locurile publice sînt albe.*

Planșa 99 arată, la mărimea planului, scara de 1 : 1000 stînjeni Șerban Vodă.

Analizînd acum pe scurt cuprinsul fiecărei planșe, vom semnala monumentele, instituțiile și proprietățile, capabile să suscite interesul cercetătorilor.

Planșa 2 înfățișînd extremitatea de nord-vest a marginelor orașului, include locul Zîncăi Golescu aflat între Belvedere¹⁾ și drumul Tîrgoviștei.

Planșa 3 arată în continuare, terenurile lui Dinu precupețu și via lui Barbu Prisiceanu, întinzîndu-se pînă în mahalaua spitalului Filantropiei.

Planșa 4 prezintă un deosebit interes, conținînd planul vechii clădiri a spitalului Filantropia, avînd forma rectangulară, cu acareturile dispuse perpendicular pe latura de sud a edificiului, precum și proprietățile din mahalaua înconjurătoare aparținînd lui Ivancea Gherasim, Barbu Prisiceanu și Antonie ghețarul.

Planșa 5 — cu un conținut și mai important — arată planul grădinii și aleii Kisselev²⁾, pornind de la bariera Mogoșoaiei, avînd în stînga șoselei biserica, în plan, treflat și ruinele caselor de „agrement” ale lui Nicolae Mavrogheni de la Izvoare³⁾.

Planșa 6 — prezintă proprietățile lui Costache Cantacuzino, Iancu Filipescu⁴⁾ și polcovnicului Banov⁵⁾ aflate între șoseaua Kisselev și drumul Bănesii, pornind de la bariera Herăstrău.

¹⁾ Denumirea locului obținut prin schimb cu mănăstirea sf. Ioan cel Mare la 1 ianuarie 1814 de marele logofăt Dinicu Golescu, pe care acesta a ridicat o casă mare care există și astăzi (transformată în școală) cu o parte din parcul său. În 1836 fiii lui Dinicu Golescu (Nicolae, Ștefan, Alexandru și Radu) vînd terenul și casa nepoatei lor de soră Zoe Grant. În 1848 în casa de la Belvedere au fost cartiruite trupe turcești care au pătruns în București și au lăsat-o în paragină. În 1877 Zoe Grant vinde o parte din această moșie statului care construiește acolo Manufactura de tutun de la Belvedere, iar restul terenului este parcelat luînd astfel ființă cartierul Grant ale cărui străzi poartă numele unor membri ai acestei familii (Zoe, Constantin, Eduard Grant), cf. Mihail Fănescu, *Arhiva societății de Credit Funciar Urban din București (1874—1948). Contribuții la istoria orașului București* în „Revista Arhivelor”, an III (1960), nr. 2, p. 115.

²⁾ Creată în 1832 sub numele de Aleia spre Băneasa, pentru care vezi Arh. St. Buc., *Municipiul București*, dos. 50/1832, dos. 380/1836 și dos. 621/1838. Pentru istoricul ei vezi și N. D. Popescu, *Istoricul înființării Șoselei și grădinii Kiselet din București* în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, XV (1914), p. 171—218.

³⁾ La 1850 Departamentul Treburilor din Lăuntru afectează 10.000 lei pentru „dregerea ruinelor de la Mavrogheni spre a sluji de locuință oamenilor ce se orinduiesc în lucrul grădinii Kisselev”, lucrarea fiind încredințată antreprenorului Costache Nicolau, sub controlul arhitectului Anton Heft, cf. Arh. St. Buc., *Ministerul Lucrărilor Publice*, dos. 5/1850, fo. 3, 4, 4 v⁰, 6 și 13. În 1853 pe locul numit „Mavrogheni” s-a construit o clădire pentru „Școala de arte și meșteșuguri” („Buletinul Oficial” 1853, nr. 43 (6 iulie), p. 171—172). Asupra complexului arhitectonic de la cișmeaua lui Mavrogheni vezi și recenta lucrare a lui C. C. Giurescu, *Istoricul clădirilor bucureștene ale lui Nicolae Mavrogheni* în „B.O.R.”, LXXX (1962), nr. 3—4 (martie—aprilie), p. 339—380.

⁴⁾ Pe aceste proprietăți, obținute prin zestre de la Bibești s-au amenajat, la începutul secolului nostru, parcul și cartierul Filipescu, cf. Fănescu, *op. cit.*, p. 113—114.

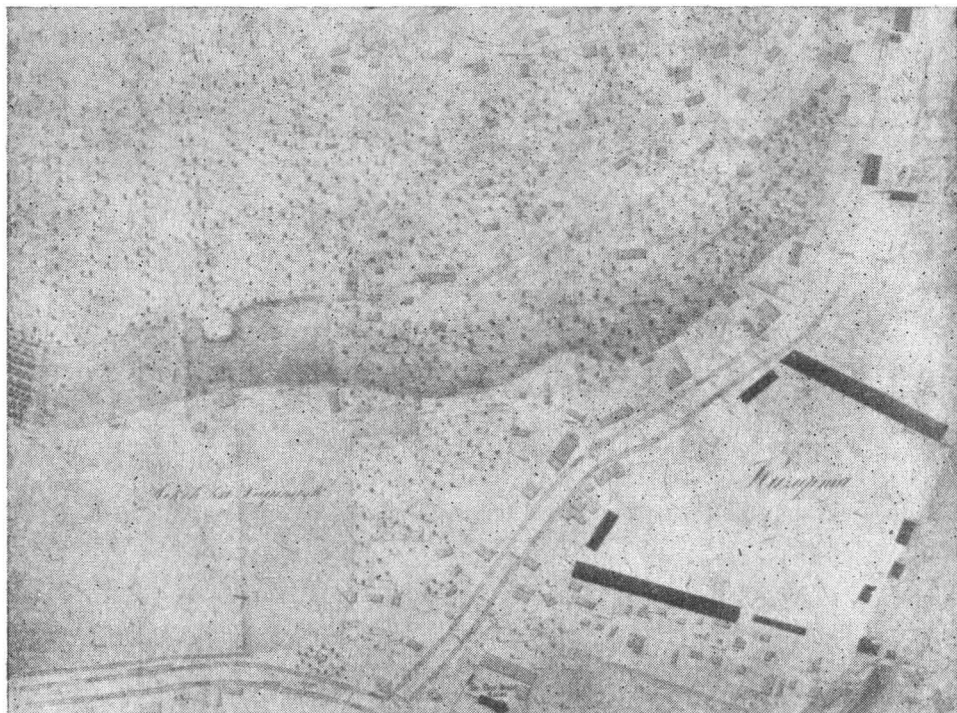
⁵⁾ Alexandru Banov obținuse aceste terenuri din viitorul cartier Bonaparte de la socrul său Ștefan Bibescu, vînzîndu-le însă la 1851 lui Mihai Anghelovici. (*Ibidem*, p. 116).

Planșa 7 indică terenurile lui Manolache Florescu¹⁾ și drumurile spre Floreasca și Colentina, despărțindu-se tot de la bariera Herăstrău.

Planșele 8—11 au rămas albe, terenurile ieșind în afara orașului.

Planșa 12 conține proprietățile mănăstirilor Cotroceni și sf. Ioan cel Mare, aflate la sud de Dimbovița, ce le desparte de acelea ale Zincăi Gulescu, indicând totodată și locul morilor celor două lăcașuri și „Cărămidăria” învecinată.

Planșa 13 înfățișează bariera Podului de Pământ, cu o parte a traseului acestei căi de comunicație aflată în stînga Dimboviței, în apropierea locului cazărzii de la Malmaison, a cărei clădire prezintă o formă de

Cazarma de la Dealul Spirii (planșa 48)

poligon neregulat cu un mic adaos semi-circular situat pe latura de nord a edificiului.

Planșa 14 precizează locul viilor lui Iancu Rosetti, ale pitarului Ioniță și ale actorului Costache Aristia²⁾, aflate între Podul de Pământ și ulița Tîrgoviștei.

¹⁾ Situate între actuala șosea Ștefan cel Mare, Calea Dorobanților și Calea Floreasca — Velodrom (azi stadionul Dinamo), pentru care au loc mai multe procese între moștenitori (*ibidem*).

²⁾ Serdarul Costache Aristia (1800—1880) actor apreciat, profesor de mimică și declamație al Filarmonicii, participant activ la revoluția de la 1848, obținuse aceste vii, în întindere de 10 pogoane, la 12 ianuarie 1836, ca zestre, prin căsătoria sa cu Luxița, fiica serdarului Ion Mărgărit. Viile sînt vîndute, în parte la 1869 de Aristia, iar restul de văduva sa la 1881, farmacistului Teofil Witting de la care și-a luat denumirea un cartier și o stradă lângă Gara de Nord, cf. Fănescu, *op. cit.*, p. 113.

Planșa 15 urmărește în continuare traseul uliței Țirgoviștei cu proprietățile învecinate (vilele lui Polizu etc.) pînă în dreptul bisericii sf. Voievozi, redată în formă de navă.

Planșa 16 prezintă un deosebit interes înfățișînd o porțiune din actuala stradă Sevastopol (cu vechiul cimitir evreiesc), întretîindu-se cu Podul Mogoșoaiei, al cărui traseu este urmărit pînă în dreptul caselor comisului Grigore Cantacuzino („Casa cu lanțuri”)¹⁾. Sînt consemnate de-a lungul Podului Mogoșoaiei, pe partea dreaptă coborînd dinspre barieră, casele lui Iancu Filipescu²⁾, Anghelache Samurcaș, Mândica Crețulescu, Elena Filipescu, Filip Lenș³⁾, Alexandru Filipescu⁴⁾ și Alecu Belu⁵⁾, iar pe partea stîngă, casele lui Costache Greceanu, Alecu Buda și Costache Florescu⁶⁾, precum și bisericile sf. Vasile și Popa Cosma, amîndouă în plan treflat, prevăzute cu scară la clopotniță.

Planșa 17 arată mahalaua Sf. Visarion cu biserica, avînd același plan treflat, precum și casele lui Costache Crețulescu și Nicolae Filipescu ca și terenul doctorului Johann Mayer — medicul de casă al fostului domnitor Alexandru Dimitrie Ghica.

Planșa 18 indică porțiunea terenurilor aparținînd lui Costache Florescu, biserica Precupeții Noi (în plan treflat) și maidanul mănăstirii Pantelimon cuprinse toate între bariera Herăstrăului și bariera Noă.

Planșa 19 înfățișează maidanul beizadelii Grigore Ghica și locul bisericii Dichiu, clădită tot în plan treflat.

Planșele 20, 21 și 22 prezintă în continuare terenurile și vilele beizadelii Grigore Ghica de la marginea răsăriteană a orașului⁷⁾, în apropierea

¹⁾ Asupra acesteia vezi George D. Florescu, *Casa cu lanțuri (Casa Cantacuzino-Crețulescu-Moruzi)*, Buc., 1946, p. 16 (Extras din „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice” pe anul 1943). Casa comisului Grigore Cantacuzino a primit anumite amenajări la 1838 din partea arhitectului francez Lepetit (cf. Muzeul de istorie a orașului București, documente din 21 iunie și 11 iulie 1838, nr. inv. 26.961 și 27.076/3).

²⁾ Actualul sediu al depozitelor Muzeului de istorie a orașului București din Cal. Victoriei 151, la întretăierea cu str. Sevastopol.

³⁾ O descriere a caselor Lenș, ulterior George Vernescu, sediu actual al Ministerului Industriei Grele (Cal. Victoriei 133) în *Dictionarul biografic ilustrat. Figuri contemporane din România* (ed. Th. Cornel), Buc., 1911, p. 10—12. Casele lui Lenș au fost locuite de generalul Pahlen în 1829 (Ciru Oeconomu, *Despre vechile așezăminte judecătorești*, Buc., 1891, p. 24—25), apoi au găzduit cancelaria generalului Kisselev (vezi și Arh. St. Buc., *Tribunalul Ilfov, Secția I Civil-Corecțională*, dos. 94/1831) și Statul Major al generalului Gorceakov în 1853—1854 (*Ibid.*, *Comisia Culoirii de Negru*, dos. 51/1853, nr. 20).

⁴⁾ Faimosul boier reacționar Alexandru Filipescu-Vulpe, trădător al răscoalei poporului din 1821 și al revoluției din 1848.

⁵⁾ Pe locurile căreia s-a înălțat mai tîrziu localul actualei registraturi a Academiei Romine, cf. Dan Berindei, *Inițierea Societății Academice și localurile Academiei în „Monumente și Muzeu”, vol. I, (1958), p. 237—246.*

⁶⁾ Din plan lipsește numele casei Cleopatrei Trubețkoi născută Ghica (în prezent Institutul de Lingvistică al Academiei R.P.R.), deși clădirea apare desenată în plan. În schimb este menționată ca atare în ediția redusă a planului litografiat la 1852.

⁷⁾ Pe aceste locuri a luat ființă cartierul Colentina. Aici a fost moșia Ghica-Colentina și satul Colentina. În 1821 moșia aparținea lui Grigore Ghica, viitorul domn al Țării Românești (1822—1828). În 1822 pe locul unei clădiri mai vechi, Grigore IV Ghica construiește un palat, iar în 1833 o capeă. Vechiul conac de la Colentina a fost pus la dispoziție, din ordinul lui Tudor Vladimirescu, lui Alexandru Ipsilanti conducătorul Eteriei, care a locuit aci între 25 martie—13 aprilie 1821.

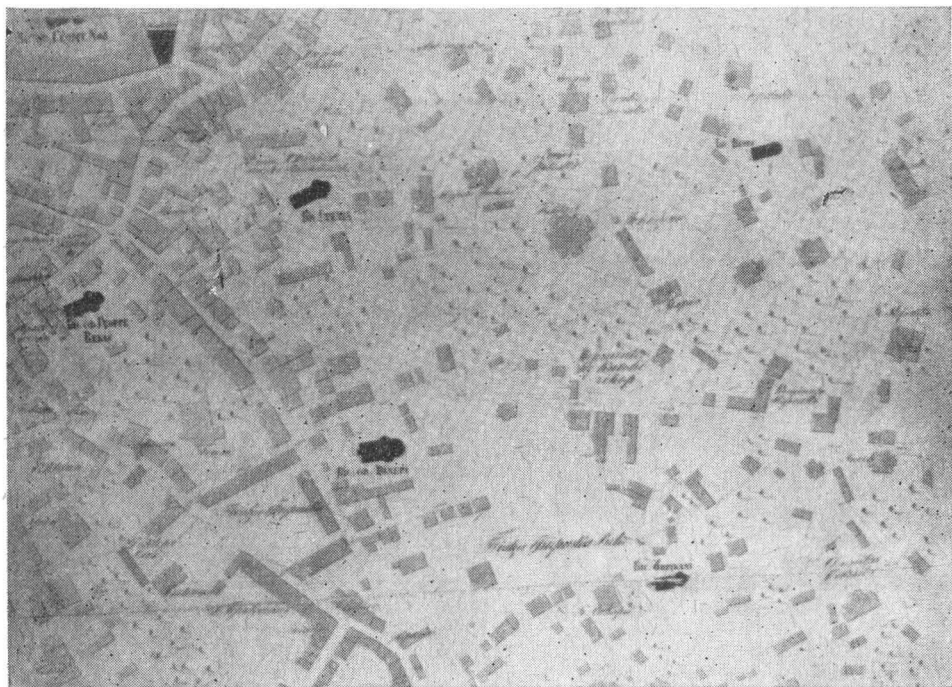
Mai tîrziu pe această mare moșie s-au format o serie de mahalale sau cartiere: Colentina, Tei, Oborul Vechi și Nou, Iancului, Pantelimon, Precupeții Vechi și Noi etc., cf. Mihail Fănescu, *op. cit.*, p. 116—117.

și de-a lungul drumului spre Focșani, care lua naștere de la bariera Tirgului de Afară.

Planșa 23 indică locul palatului și mănăstirii Cotroceni (cu pronaosul rectangular, legat printr-un intrînd de naosul și altarul în plan treflat) încadrate de un zid de incintă dispus în dreptunghi.

Planșa 24 arată în continuare proprietățile mănăstirilor Cotroceni și Radu Vodă în dreapta Dîmboviței, la marginele orașului.

Planșa 25 urmărește meandrele Dîmboviței, la sud de cazarma „călăreților sf. Gheorghe, ridicată în 1844 din inițiativa domnitorului Gheorghe

Mahalalele Stelea și Sf. Vineri (planșa 51)

Bibescu¹⁾, cu clădirea în formă pătrată și arată în continuare traseul Podului de Pământ, cu proprietățile Urlățeanului și biserica Farmazonului, clădită în formă de navă, fără abside.

Planșa 26 cuprinde mahalaua bisericii sf. Ștefan, cu lăcașul în plan treflat și terenurile învecinate aparținînd lui Stan Piciu și Hagi Ianuș.

¹⁾ Cazarma de cavalerie sf. Gheorghe a fost ridicată pe terenurile cumpărate de Stat la bariera Podului de Pământ. Ceremonia punerii pietrii de temelie a clădirii a avut loc la 22 septembrie 1844, în prezența domnitorului Gh. Bibescu și a statului său major. Cu această ocazie s-a depus în piatra unghiulară a clădirii „de către însuși Vodă” un sul de plumb conținînd planul clădirii împreună cu o declarație scrisă și o medalie bătută în amintirea evenimentului. Textul declarației era următorul: „În zilele prea înălțatului domn George Dimitrie Bibescu, s-a zidit cazarma sf. Gheorghe și s-a pus peatra de temelie în al doilea an al domniei sale și mîntuirii: 1844 septembrie 22...”, cf. „Curierul românesc”, anul XVI (1844), nr. 76 (25 septembrie), p. 301—302.

Planșa 27 — iarăși de un deosebit interes — înglobează o porțiune din centrul orașului, cuprinsă între mahalaua Manea Brutaru și grădina publică a Cișmigiului, cu o mică porțiune din Podul Mogoșoaiei, urmărit între Curtea administrativă (casa Romanit)¹⁾ (clădire rectangulară cu acareturi dispuse în unghi obtuz) și casele paharnicului Ștefănescu; între acestea două se înalță, tot pe partea stângă a Podului Mogoșoaiei, palatul și frumosul parc al lui Barbu Știrbei. Sînt înfățișate lăcașurile: Manea Brutaru (pronaos dreptunghiular, naos și altar treflat), Fintîna Boului (în plan treflat), Schitu Măgureanului (în formă de navă, fără abside, cu altar semicircular și scară la clopotniță), Stejar (pronaos dreptunghiular, absidele și altarul semicircular), precum și bisericile Calvină (forma perfect dreptunghiulară cu un mic intrînd) și Săsească sau Luterană (cu pronaosul pătrat, naosul în dreptunghi alungit și altar poligonal neregulat). Printre alte clădiri mai interesante din această planșă menționăm casele Luxitei Greceanca, Alecu și Ioniță Budișteanu din mahalaua Manea Brutaru, casa lui Iancu Ralet de lângă parcul lui Barbu Știrbei și locurile Anicăi Văcăreasca din preajma Cișmigiului.

Planșa 29 prezintă mahalaua bisericii Icoanei cu lăcașul în plan treflat, biserica ei de cimitir (navă fără abside, actualul schit Darvari) și acareturile încadrate într-o curte spațioasă mărginită de un zid de incintă în formă de poligon neregulat, în fața caselor colonelului Ioan Odobescu, figură negativă a revoluției din 1848. Se mai înfățișează în planșă maidanul stăpînirii (actuala grădină a Icoanei), via agăi Pană Breslea Băbeanu (actuala grădină Ioanid)²⁾, biserica Pitar Moșu (navă, fără abside) și parclisul mitropolitului Dionisie Lupu (navă, fără abside, cu intrarea în pronaos și altarul semicircular), astăzi dispărut.

Planșa 30 înfățișează bisericile Popa Petre (în plan treflat), Silvestru (navă, fără abside) și Precupeții Vechi (plan treflat), înglobînd maidanele lui Ceauș David, Bănică cîrciumarul ș.a.

Planșa 31 prezintă o parte a traseului Podului Țîrgului de Afară, avînd însemnate locurile bisericilor Pantelimon (plan treflat) și Sf. Ioan Moși (navă), precum și răspîntia denumită „Ușa Oborului”.

Planșa 32 arată, în continuare, bariera Țîrgului de Afară, Cîmpu Moșilor, Oborul și începutul drumului Pantelimonului.

Planșa 33 — indică locul caselor cunoscutului literat Ion Eliade Rădulescu ce a jucat însă un rol negativ în revoluția de la 1848; terenurile înconjurătoare au fost denumite ulterior „Eliade între vii” și din pricina vecinătății viilor beizadelei Grigore Ghica.

Planșa 35 prezintă diferitele proprietăți ale Mitropoliei, mănăstirilor Radu Vodă și Cotroceni, aflate la sud-est de acest din urmă lăcaș, în apropierea Dimboviței.

Planșa 36 prezintă meandrele Dimboviței în dreptul morilor Vlădichii indicînd mai la sud localul școlii de „înnotare” (în formă dreptunghiulară),

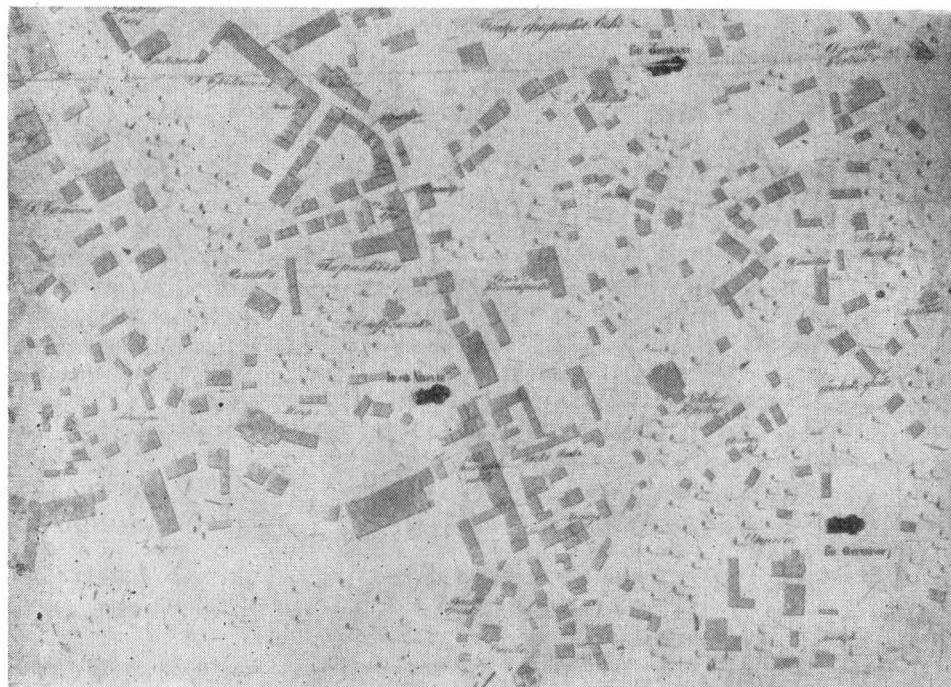
¹⁾ În casele vornicului Grigore Romanit a fost instalată la începutul domniei lui Alexandru Dimitrie Ghica cancelăria domnitorului, unde se primeau „jălbile de către Măria Sa Vodă” (raport al Sfatului Orășenesc nr. 90 din 18 oct. 1834 către Marea Vornicie), (Arh. St. Buc., *Municipiul București*, dos. 236/1834, fo. 5). În 1835 s-a mutat aici Curtea Administrativă, după ce clădirea a primit unele reparații efectuate sub conducerea „directorului arhitecton” Michel Sanjouand ce au costat 7850 lei (Arh. St. Buc., *ibid.* dos. 264/1835, fo. 1, 3, 3 v⁰, 23).

²⁾ Asupra grădinii Ionid, vezi M. Fănescu, *op. cit.*, p. 125.

deschisă de văduva profesorului de înot Georg Bömches la 1840¹⁾, precum și terenurile mănăstirii Radu Vodă, aflate de o parte și de alta a Dîmboviței, în vecinătatea bisericii sf. Elefterie, în plan treflat, cu altarul alungit și scară de clopotniță.

Planșa 37 prezintă Grădina cu Cai, Grădina Mimi, terenul Saftei Castrișoia și biserica Izvor (sf. Constantin).

Planşa 38 prezintă o deosebită importanță, înfățișând porțiunea din centrul orașului cuprinsă între lacul Cismigiului și Dealul Spirii, în care se indică localul Dejurstfii²⁾ (rectangular) lângă Dimbovița, la sud de bise-

Mahalalele Udricani si Oltenilor (plansa 51)

rica sf. Ilie Gorgani, clădită în formă de navă cu un mic altar semicircular, apoi localul Agiei³⁾, (dispus aproape pătrat, cu două acareturi dreptun-

¹⁾ În „Cantor de avis și comerș”, anul IV (1840), supliment la nr. 70 (18 mai), p. 1, se insera următorul anunț: „Aici în Capitală soția răposat. Georghe Bemches [Bömches], profesor de școala de înnot, în 8 ale acestei luni a deschis școala de înnotat ce este la moriile Vlădichii”. Asupra școlii de înnotat din mahalaua Izvor mai vezi și „Vestitorul românesc”, IX (1845), nr. 49 (23 iunie), p. 196.

²⁾ Localul Dejurstfei (Comandamentul oştirii) a suferit unele reparații în 1842 (cf. Arh. St. Buc., *Municipiul București*, dos. 999/1842).

³⁾ Agia a fost adăpostită mai întâi în casele comandirului de roată Constantin Racoviță de pe Podul Mogoșoaiei și apoi în casele căpitanului Nicolae Fălcoianu de sub Mitropolie, în mahalaua sf. Nicolae din Prund (cf. Arh. St. Buc., *Municipiul București*, dos. 210/1834 și „Curierul românesc” an VII (1836), nr. 10 (6 martie), p. 40). În 1839 statul a cumpărat un rând de case aparținând spătarului Costache Ghica în mahalaua bisericii sf. Ilie Gorgani spre a găzdui acolo Agia, Tribunalul polițenesc și „comanda de foc” (cf. „Cantor de avis și comerș”, an III (1839), nr. 93 (8 iulie), p. 372 și „Bulletin. Gazettee Oficiale”, 1839, nr. 42 (10 iulie), p. 167). Mai vezi și Vasile V. Daskevici, *Istoricul resedinelor Poliției Capitalei, fosta Agie*, Buc., 1934, p. 23—42.

ghiulare) unde se află instalat și un foisor de foc, casele spătarului Costache Ghica și ale lui Nicolae Ghica, de o formă neregulată, vechea mănăstire Mihai Vodă (plan treflat), fostă reședință domnească, cu clădirile învecinate mărginite de un zid de incintă în chip de patruleter neregulat și în sfârșit o porțiune a zidului de incintă al Curții Arse de pe Dealul Spirii.

Planșa 41 urmărește o parte din traseul Podului Țîrgului de Afară înglobind mahalalele din jurul bisericilor Popa Rusu, Olari, Mîntuleasa, Popa Soare (toate în plan treflat) și Armenească (cu altarul pentagonal și două abside laterale dreptunghiulare dispuse pe corpul central al lăcașului în formă de navă). Printre clădirile mai interesante planșa semnalează pe partea stîngă a Podului Țîrgului de Afară, în mahalaua Armenească reședința consulului francez, iar în față, peste drum „*fabrica lui Țucăr*”¹⁾ (un șir de patru clădiri dreptunghiulare), iar mai sus, tot de-a lungul Podului pe stînga, în relativa vecinătate a bisericii Olari, „*Hanul Nou*”²⁾ (cu o formă perfect dreptunghiulară) și diferite maidane (a lui Iancu Petrescu, a lui Murat³⁾ și a lui Enache, lîngă biserica Mîntuleasa, precum și acel al bisericii Popa Soare, învecinat lăcașului cu același nume).

Planșa 42 înfățișează întinderea mahalalelor bisericilor Oboru Vechiu și Popa Nan (amîndouă clădite în plan treflat, numai altarul celei dintîi fiind pătrat nu semicircular ca de obicei), precum și locul mecetului (cimitirului) turcesc din mahalaua Popa Nan⁴⁾.

Planșa 43 arată în continuare, drumul Pantelimonului cu bariera (numită și a Iancului), locul bisericii Iancului (în plan treflat) și terenurile aparținînd Nenovicioaiei și vistierului Niculae.

Planșa 44 indică terenurile beizadelii Grigore Ghica și vilele polcovnicului Ghinea și ale lui Ghiță Pascal, aflate dincolo de bariera Pantelimonului.

Planșa 46 precizează locul bisericii Spirea, terenurile postelnicului Grigore Pencovici și via Cătuneanului.

Planșa 47 arată întinderea grădinilor Bălăceanului și ale lui Ignatie Iacovenko⁵⁾, aflate în apropierea bisericii Dealul Spirii (Spirea Nouă), clădită în formă de navă.

¹⁾ Este vorba de „*fabrica pentru eczersiția meșteșugului trebuincios la fabricația tulumelor de foc*” deschisă de doctorul Johann Zucker, pentru care acesta cerea domnitorului Alexandru Ghica la 12 decembrie 1835 încuviințarea de a învăța acolo „*oameni... nu numai la meșteșugul dregării tulumelor de foc, ci și la a lor fabricație*” pentru formarea „*unei companii de pompieri, în trebuință orașului București*”, cf. I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800—1850*, vol. II, p. 590—594, nr. 443.

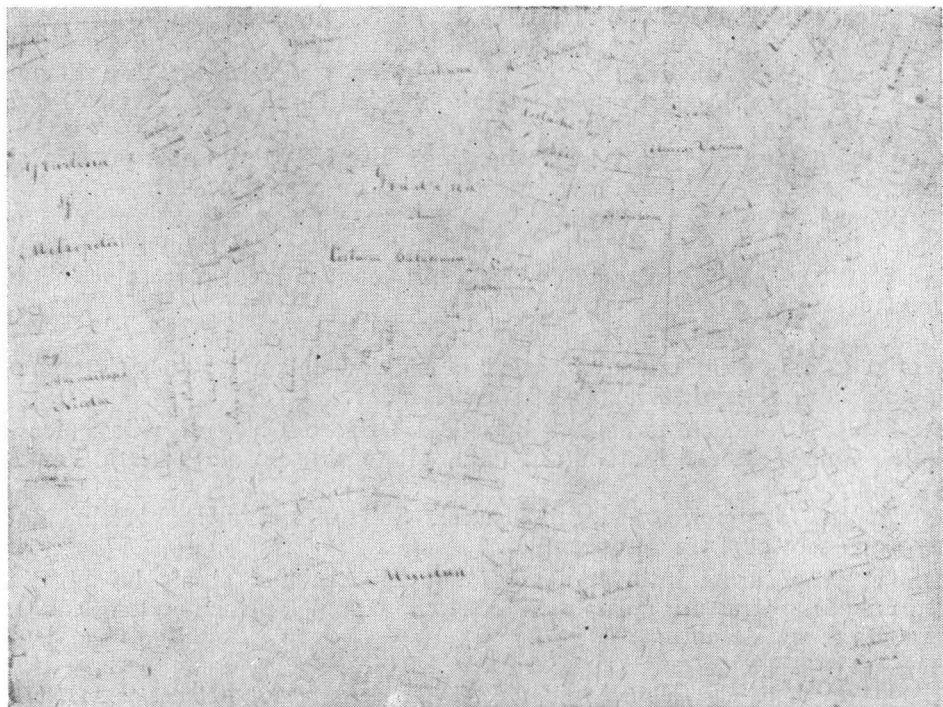
²⁾ Sau hanul mănăstirii Cernica din mahalaua Olarilor. Se numea „*Nou*” din pricină că fusese refăcut complet după cutremurul din 1838, cf. Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Buc., 1961, p. 105.

³⁾ Murat Manuc bei, fiul cunoscutului om de afaceri și diplomat armean Manuc bei Mirzaianț, avînd proprietăți și case pe Podul Țîrgului de Afară date cu chirie în 1839, cf. „*Cantor de avis și comerș*”, an III (1839), nr. 1 (22 august), p. 4.

⁴⁾ Mecetul (sau cimitirul turcesc) se afla pe terenurile Sevastiei Treștiancea care ședea în mahalaua Popa Soare, cf. „*Monitorul. Ziar oficial al Țării Românești*”, 1861, nr. 63 (20 martie), p. 251. El a fost desființat în 1874 pentru a se crea acolo „*un loc de preumblare*” („*Le journal de Bucarest*”, V (1874), nr. 362 (19 febr.), p. 2) deși, cîțiva ani mai tîrziu, Primăria semnală în acele locuri, existența unui „*baltac*” (cf. „*Monitorul Comunal al Primăriei București*”, IV (1879), nr. 39, p. 521).

⁵⁾ Pentru grădina lui Ignatie Iacovenko vezi G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor romîno-ruse*, Buc., 1962, p. 219, n 4 și p. 220, n. 4.

Planșa 48 prezintă un deosebit interes pentru reconstituirea locurilor unde s-a desfășurat eroica rezistență a pompierilor români în ciocnirea avută cu trupele invadatoare turcești la 13 septembrie 1848. Se arată aici cazarma de la Dealul Spirii, alcătuită din 5 clădiri rectangulare și mai multe dependințe, dispuse într-o curte spațioasă în formă de patrulater îndreptate către Curtea Arsă. Tot în această planșă mai sînt reprezentate casa litografului Iosef Bilț, din vecinătatea bisericii vechi Dealul Spirii (Spirea Veche), clădită în formă de navă cu altarul alungit și absidele rectangulare, împrejmuită împreună cu acareturile sale de un zid de incintă trapezoidal și în sfîrșit biserica Schitu (Schitul Maicilor) (navă) alăturată

Maidanul Dulapului și biserica Slobozia (planșa 61)

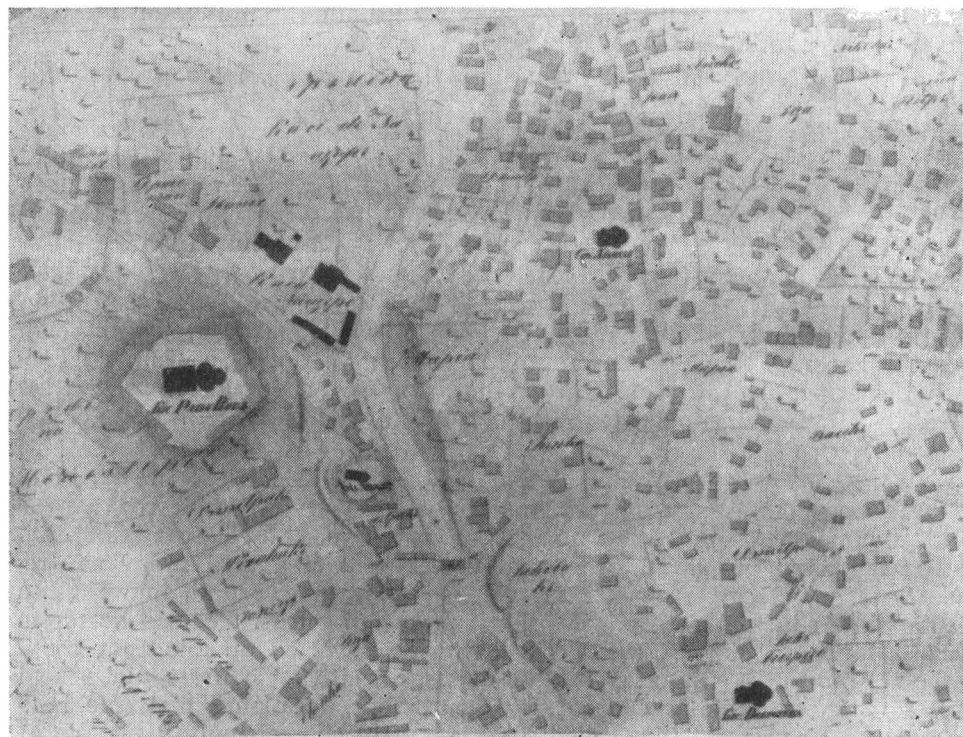
chiliilor de călugărițe, în apropierea terenurilor stăpînite de căminarul Mihalache Darvari și Mitropolie.

Planșa 51 înfățișează cuprinsul mahalalelor bisericilor sf. Gheorghe Vechi, Stelea, sf. Vineri, Udricani, sf. Nicolae (Jitnița), Oltenilor (cu lăcașurile în plan treflat) și Vergului (navă, fără absidă). În colțul din stînga de sus al planșei este surprins un fragment al complexului arhitectonic de la mănăstirea sf. Gheorghe Nou cu hanul înconjurător, dispus în formă de poligon neregulat; se arată apoi localul comisiei de roșu (clădire trapezoidală), hanul Papazoglu (trapez deschis) de pe Podul Tîrgului de Afară din fața bisericii sf. Gheorghe Vechi, hanul Niculci(i)¹⁾ pe partea dreaptă

¹⁾ De fapt hanul stolnicului Constantin Neculescu de pe Podul Tîrgului de Afară din dreptul Răzvanului, purtînd și numele de „hanul ovreesc”, cf. „Curierul românesc”, VII (1836), nr. 41 (29 iunie), p. 164. Asupra acestui han vezi și N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 114.

a Podului înspre biserica Răzvan (care nu se vede), apoi casele lui Vasile Lămotescu din mahalaua bisericii Vergului, cimitirul catolic și piețele Fierasca¹⁾ și Fierasca veche din apropierea sf. Vineri, casele lui Dumitrache Bobescu și Costache Vilara, învecinate bisericii Udricani, casele lui Nicolae Kirilov, ale vistierului Alecu Pală și ale lui Tănase Xenocratis, din preajma bisericii sf. Nicolae (Jitnița) și în sfârșit, casele doctorului Gusi, Arion²⁾ și Rahtivan, pe lângă piața Fierasca.

Planșa 52 arată întinderea mahalalelor bisericilor Sf. Ștefan, Lucaci și Ceauș Radu (toate clădite în plan treflat) precum și proprietățile Mitro-

Complexul de la Radu Vodă și biserica Bucur (planșa 62)

poliei (mahalaua Sf. Ștefan) și casele Orghidan (mahalaua Lucaci), Herișescu și Teohari (mahalaua Ceauș Radu).

Planșa 53 indică locul bisericii Hagiului (plan treflat) cu mahalaua înconjurătoare în care se aflau viile lui Matei Borănescu.

Planșa 54 arată, în continuare, suprafața mahalalelor bisericilor Delea Veche și Delea Nouă (amîndouă lăcașurile în plan treflat), precum și aria grădinii lui Spirea Gazoti.

Planșa 55 precizează atît locul unei proprietăți a bisericii Vergului, cît și întinderea terenurilor aparținînd boierilor Slătineanu și vici postelnicului Ioniță.

¹⁾ Înființată la 1832, cf. Arh. St. Buc., *Municipiul București*, dos. 69/1832.

²⁾ Casele paharnicului Ianache Arion de pe ulița Rahtivan se dădeau cu chirie în 1838, cf. „Cantor de avis și comerș”, II (1838), nr. 17 (28 septembrie), p. 68.

Planșa 56 indică clădirea bisericii Ghencea (în formă de navă), precum și drumul spre Domnești și locurile de arătură din marginea vestică a orașului.

Planșa 57 înglobează terenurile lui Pascal Gazoti și viile Mandii Șălăreasa, ale stolnicului Dumitrache și ale lui Hristea Botezatu, aflate la nord de Podul Caliței (Calicilor).

Planșa 58 urmărește o parte a traseului Podului Caliței, în dreptul bisericii sf. Nicolae (Bărbătescu) (în formă de navă), cu proprietățile învecinate aparținând paharnicului Poenaru, lui Moscu și lui Marin Popescu.

Planșa 59 continuă traseul Podului Caliții, în dreptul viilor lui Gramont ¹⁾, ale generalului Laptev ²⁾ și ale lui Gheorghe Chiriac.

Planșa 61 urmează ruta Podului lui Șerban Vodă, între proprietățile Mustacov și hanul Spiridon construit în formă de trapez neregulat. Printre edificiile indicate în planșă se numără și casele lui Costache Bălăceanu ³⁾ cu o grădină spațioasă, ale poetului Iancu Văcărescu ⁴⁾ și ale logofătului Mitropoliei Iordache Zosima, biserica Slobozia, în plan treflat, situată în fața unui întins teren viran numit Maidanul Dulapului ⁵⁾, biserica Săracă (Flămînda) (clădită în același chip) și biserica Broșteni (navă cu altar mic semicircular). Un interes deosebit îl prezintă indicarea formei vechiului lăcaș al mănăstirii sf. Ecaterina din apropierea grădinii Mitropoliei, în chip de navă cu altar semicircular, și cîte două mici abside dreptunghiulare în dreptul naosului și al pronaosului. Mănăstirea sf. Spiridon Nou, cu pronaosul pătrat, naosul și altarul treflat, se află adăpostită împreună cu clădirile aferente într-o curte întinsă, mărginită de un zid de incintă trapezoidal.

Planșa 62 înfățișează cursul Dimboviței în mahalalele Radu Vodă și Dobroteasa. Complexul arhitectonic de la Radu Vodă — altă veche reședință domnească — înălțat pe un promontoriu, cuprinde clădirea impozantă a mănăstirii cu pronaosul dreptunghiular, naosul și altarul în formă treflată, precum și casele egumenești dispuse în jurul lăcașului, împrejmuite de un zid de incintă pentagonal. Alături pe o altă mică ridicătură de teren, se află faimoasa biserică Bucur (în formă de navă, cu un mic altar semicircular) intrată — datorită zelului depus de cîțiva cărturari din veacul trecut — în tradițiile legendare ale Bucureștilor. În planșă mai este indicată „Casa de nașteri” (două clădiri rectangulare cu mai multe dependințe)

¹⁾ Asupra terenurilor Gramont vezi și M. Fănescu, *op. cit.*, p. 121.

²⁾ Generalul rus Eftimie Laptev a rămas în țara noastră după încetarea administrației militare ruse în 1834, în calitate de instructor al miliției pămîntene, cf. Bezviconi, *op. cit.*, p. 218.

³⁾ Pentru casele marelui hatman Constantin Bălăceanu vezi și anunțul din „Cantor de avis și comers”, III (1839), nr. 7 (31 ianuarie), p. 18.

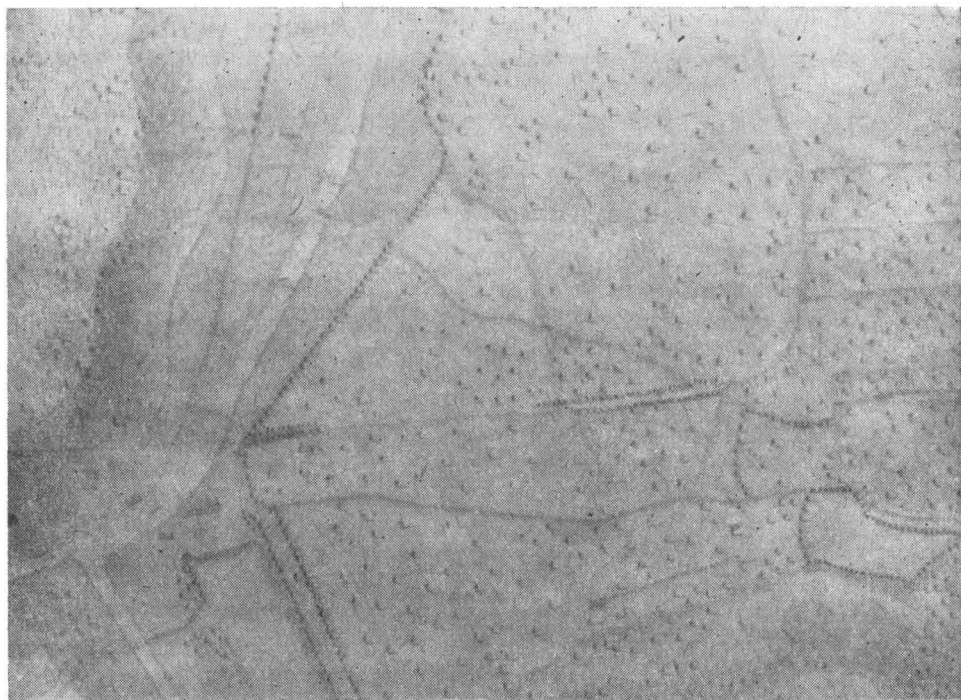
⁴⁾ Casa poetului Văcărescu din mahalaua sf. Ecaterina fusese cumpărată de soția sa Ecaterina, născută Cantacuzino-Pășcanu, de la clucerul Ioan Vlădoianu ce o obținuse, la rîndul său, prin mezat, la 1837, cf. Fănescu, *op. cit.*, p. 122.

⁵⁾ Loc de pe podul lui Șerban Vodă, unde odată se făcea „dulapul” (distracție populară ce consta în datul în scrincioab sau în „dulap”) aparținînd căminarului Iordache Dedulescu zis „Pîrjol”, care l-a scos în vînzare la 1837 (cf. „Cantor de avis și comers”, I (1837), nr. 23 (17 iulie), p. 91), după ce se judecase pentru el cu Mitropolia la 3 iunie 1835 (cf. Arhiva Sfatului Popular Grivița Roșie, (Pentru locul din Cal. Șerban Vodă numit „Maidanul Dulapului”), inv. 3, doc. 23; în total dosarul conține 28 documente asupra istoricului acestui teren).

înființată la 26 iulie 1839¹⁾ și întinzându-se, peste Dimbovița, în fața mănăstirii Radu Vodă, în apropierea bisericilor sf. Nicolae din Sîrbi și Dobroteasa, prima în formă de navă cu două mici abside rectangulare și altarul semicircular, iar cea de a doua, în plan treflat cu scară de clopotniță.

Planșa 63 arată întinderea mahalalei bisericii Cu Bradu (cu lăcașul în formă de patrulator și altarul treflat), ridicată în mijlocul terenurilor aparținând unor proprietari localnici.

Cîmpul și Fîntîna de la Filaret (planșa 71)

Planșa 64 indică suprafața mahalalei bisericii sf. Troiță (cu lăcașul în plan treflat) pînă la bariera Dudeștilor, cu proprietățile învecinate stăpînite de boierii Andronești și via lui Villara.

---

¹⁾ „Spitalul de nașteri și moșii” de sub conducerea doctorului Josef Sporer, a fost ridicat de către marele ban Mihalache Ghica, care i-a asigurat veniturile din prisosul averilor spitalului Pantelimon, cf. „Cantor de avis și comers”, III (1839), nr. 2 (26 august), p. 5. Pana avîntată a profesorului Genilie descria localul spitalului ca fiind așezat într-un loc „plin de liniștire și aer curat; din dos și alătura șarpuește ocoindu-l dulcea Dimboviță; din față-i pe o altă movilă străjuiește cu înaltele-i turnuri mareașă mănăstire Radu Vodă; alături mai spre răsărit, pe o movilioară prîvighează biserica lui Bucur, întîliul urzitor al Bucureștilor (!); înăuntru o grădină cu un pomet nemărginit vederii, însărcinate cu roduri ce mai atingînd paștea verduții destinse, hrănesc și veselesc ochii încîntați; tot cuprinsul înălășează o privește impozantă și sublimă, cu o curățenie desăvîrșită și o podoabă prea simplă și priincioasă”, cf. I. Genilie, Institutul de naștere și moșire, în „Cantor de avis și comers”, IV, (1840), nr. 87 (30 iulie), p. 345—347.

Planșa 65 cuprinde viile mărginașe drumului Dudeștilor aflate în posesiunea localnicilor Fănuță, Dragodan, Ionidis ș.a.

Planșa 66 arată traseul uliții Oborului și întinderea viei lui Veluda de la marginea răsăriteană a orașului.

Planșa 67 a rămas albă, indicînd terenuri aflate în afara orașului, în partea dinspre apus.

Planșa 68 precizează locul barierii Podului Caliții și viile învecinate drumului Craiovei, aparținînd lui Miteșcu, Hristea Botezatu și Panait Sordoni.

Biserica și ruinele palatului de la Foișor (planșa 74)

Planșa 69 prezintă în continuare viile aflate între podul Caliții și drumul Călărașilor stăpînite de Moscu, Makedonski¹⁾, Marin Marinescu, postelnicul Ioniță și Diamandi Anghelovici.

Planșa 70, indică proprietățile lui Tudorache Predescu și ale Sevasțiței Drugănescu, precum și viile lui Mustacov și Scarlat Pascal, din apropierea Filaretului.

Planșa 71 nu poartă însemnări privind edificiile și proprietățile cuprinse în lăuntru ei, dar de fapt înfățișează cîmpia Filaretului, în mijlocul căreia se află cunoscuta fîntînă ridicată în secolul al XVIII-lea de mitro-

¹⁾ Corect Makedonski — fiind vorba de ofițerul Alexandru Makedonski, fiul eteristului Dimitrie Makedonski și talăl poetului Alexandru Makedonski, cf. Bezviconi, *op. cit.*, p. 219, n. 2.

politul Filaret¹⁾. Planșa prezintă un mare interes pentru evocarea locurilor unde s-au desfășurat evenimentele emoționante din timpul revoluției de la 1848 (jurământul pe constituție la 15 iunie, serbările din august cu prilejul venirii în Capitală a lui Suleiman pașa etc.).

Planșa 73 înfățișează mahalaua bisericii Apostol de pe Calea Văcăreștilor, cu lăcașul în plan treflat, precum și linăria lui Sima ca și proprietățile lui Iancu Filipescu și Iordache Trandafir.

Planșa 74 urmărește meandrele Dîmboviței din mahalaua bisericii Foișorului, avînd însemnate, în stînga rîului, ruinele palatului lui Nicolae vodă (Mavrocordat²⁾), alături de ctitoria soției lui, doamna Smaranda, de la Foișor, cu pronaosul pătrat, naosul și altarul în formă treflată, în mijlocul unei curți mărginite de un zid de incintă pătrat. Peste rîu, puțin mai la nord, se întindea grădina Zugravului.

Planșa 75 indică traseul uliții Vitanului, precum și întinderea proprietăților lui Costache Becar și viile lui Tănase Rioșanu.

Planșa 77 nu poartă nici o însemnare, înfățișînd însă terenurile mărginașe orașului din preajma drumului Dudeștilor.

Planșa 79 arată întinderea viilor lui Vlad Sîrbul, Ilie ciobanul ș.a. aflate în afară de oraș în direcția sud-est.

Planșa 80 indică în continuare viile lui Anastase Moscu, Ghiță Tabacu, Pencu Tabacu ș.a. în vecinătatea drumului Călărașilor.

Planșa 81 înfățișează proprietățile Mitropoliei, ale lui Hagi Moscu și ale lui Andrei zaraful, precum și viile lui Predescu și ale lui Băluță, întinzîndu-se la sud de cîmpia Filaretului.

Planșa 82 indică locul barierii Beilicului de la capătul Podului lui Șerban Vodă, clădirea dreptunghiulară a Seminarului Mitropoliei³⁾ precum și terenurile virane înconjurătoare.

Planșa 83 arată în continuare, grădina de zarzavaturi și alte terenuri virane din împrejurimi, aflate în dreapta Podului lui Șerban Vodă.

Planșa 84 precizează locul bisericii Cărmidari (în formă de navă cu altar semicircular), precum și întinderea viei doctorului Gusi și proprietățile lui Ianache pînzaru.

Planșa 85 indică întinderea grădinii cu Duzi și morile de la Foișor pe Dîmbovița.

Planșa 86 înfățișează proprietățile bisericii Tîrcă Vitan, cu heleșteul ei ocupînd o mare suprafață de teren.

Planșa 87 urmează o parte a traseului uliții Vitanului, cu biserica lui Tîrcă, în formă de cruce greacă cu abside semicirculare, indicînd totodată și proprietățile învecinate aparținînd serdarului Tocilescu, precum și locurile de arătură.

Planșa 88 prezintă drumurile Mărcuții și Dudeștilor cu biserica Cioplea în formă de navă și clădirile aferente.

Planșa 90 nu poartă însemnări, înfățișînd doar terenurile virane de la marginile de sud-vest ale Capitalei.

Planșa 91 arată în continuare, proprietățile mărginașe ale lui Simion Romanescu, Vitan plugarul, Ioniță, Velica văduva și a altor localnici.

¹⁾ Asupra acesteia vezi în special Nicolae Vătămanu, *Fintina de la Filaret*, în „Gl. bis.”, XX (1961), nr. 3—4 (martie—aprilie), p. 361—367.

²⁾ Pentru care vezi N. Stoicescu, *Casa Mavrocordatilor de la Foișor*, în culegere de față.

³⁾ Date asupra seminarului în „Buletinul Oficial”, 1853, nr. 45 (13 iulie), p. 177—178.

Planșa 92 indică tot terenuri virane și viile lui Hagi Ștefan la sud de oraș.

Planșa 93 înfățișează grădina Mitropoliei stăpinită mai înainte de bogatul boier macedonean Ștefan Bellu (o parte din viitorul cimitir Bellu)¹⁾ la capătul Podului lui Șerban Vodă, ce se ramifica în două căi spre Giurgiu și Călărași, mărginite de viile mănăstirii Văcărești.

Planșa 94 urmează traseul drumului spre Călărași și al drumului Piscului înspre biserica Cărămidari, cu terenurile învecinate și viile stăpinite de Nicolae cojocarul, Ioniță tabacul, Petre cavaful ș.a.

Grădina Mitropoliei (viitorul cimitir Bellu) (planșa 93)

Planșa 95 înglobează întinderea livezii mănăstirii Văcărești și a grădinii de zarzavaturi.

Planșa 96 surprinde traseul uliței Văcăreștilor și terenurile virane înconjurătoare.

Planșa 97 arată proprietățile bisericii Tîrcă Vitan, la sud de Dîmbovița înspre Broșteni.

¹⁾ În „Buletinul Oficial”, 1853, nr. 37 (15 iunie), p. 145, se vorbește de „așezămintul de cimitir ce se face la grădina numită Belul, afară de bariera uliții Beilicului”. Asupra istoricului cimitirului Bellu, vezi mai ales G. Bezviconi, *Cimitirul Bellu din București. Muzeu de sculptură și arhitectură*, în „Monumente și Muzeu”, I (1958), p. 185—204

Din analiza amănunțită a marelui plan al orașului București ridicat între 1844—1846 sub conducerea maiorului Rudolf Artur Borroczyn, se pot trage următoarele concluzii :

a) Amploarea lucrării, executată la o scară ce nu mai fusese realizată pînă atunci de către un larg colectiv de ingineri tipografi, arhitecți și desenatori, a depășit toate realizările cartografice anterioare cu privire la București, constituind pînă astăzi cel mai bun instrument pentru studierea în ansamblu a vechiului oraș.

b) Localizarea cu exactitate a obiectivelor economice (ateliere, mori, terenuri viticole, arături etc.) din oraș și împrejurimi, documentează unele aspecte ale dezvoltării economice ale Capitalei către mijlocul veacului trecut, completînd datele oferite de izvoarele statistice.

c) Redarea în plan a tuturor locuințelor populației de pe întreaga suprafață a orașului, oferă posibilitatea constatării anarhiei edilitare ce caracteriza dezvoltarea Bucureștilor în perioada de trecere spre capitalism, cu o concentrare demografică masivă în centrul aglomerat — în care pulsa de altfel întreaga viață economică, politică și administrativă a orașului — și densitatea din ce în ce mai scăzută a așezărilor în spre mahalalele mărginașe, răsfirate la voia întâmplării. Se reliefează pregnant în același timp și contrastul care exista între casele boierești și ale burgheziei înstărite, spațioase, dotate cu multe acareturi, în mijlocul unor curți și grădini întinse și acelea locuite de oameni de rînd, de meșteșugarii și țărani exploatați, prezentînd un aspect mai mult decît modest de clădiri mici, îngheșuite în funduri de curți, nealiniate și lipsite de ori și ce amenajare.

d) Indicarea tuturor monumentelor istorice, civile și religioase și a instituțiilor publice într-un plan ridicat la o scară atît de mare, dă puțința examinării arhitecturii acestor edificii, dintre care multe nu mai există astăzi.

e) Notarea cu exactitate în plan a tuturor curbilor de nivel, demonstrează precizia tehnică cu care a fost alcătuit, oferind largi posibilități de a se examina niveleția ulițelor, cursul Dîmboviței ș.a.

Superioritatea evidentă a marelui plan al orașului ridicat sub conducerea maiorului Borroczyn între 1844—1846, față de toate celelalte realizări cartografice privitoare la vechiul București, îl ridică la treapta unui document de o incontestabilă valoare științifică și documentară, studierea sa aprofundată dovedindu-se indispensabilă cercetătorilor istoriei Capitalei noastre.

1846

FRĂMÎNTĂRI SOCIAL-POLITICE BUCUREȘTENE ÎN ANII 1859—1862

de DAN BERINDEI

Cu o sută de ani în urmă poporul român a trăit frământata perioadă a înlăptuirii primei etape a unificării sale naționale. Lupta pentru Unirea Moldovei cu Țara Românească, făurirea și organizarea tînărului stat național, s-au îmbinat în mod firesc cu apriga bătălie pentru răsturnarea rînduielilor feudale, pentru reforme și libertăți democratice. Timpuri de adînci frămîntări și prefaceri, pagini de luptă pentru eliberarea socială și națională, au caracterizat istoria Romîniei de acum un veac. Masele, făuritoarele istoriei, au înlăptuit Unirea și au creat statul național. Sprijinind pe fruntașii burgheziei înaintate, depășind deseori țelurile mărginite ale acestora și neținînd seama de limitele lor de clasă, poporul a înfrînt reacțiunea și a impus înlăptuirea Unirii, a statului național.

Bucureștii, cel mai mare oraș din Principate și fireasca capitală a statului național ce se forma, a fost în centrul însemnatelor evenimente desfășurate cu un veac în urmă. Orașul cunoscuse o multilaterală dezvoltare în cursul sfertului de secol premergător Unirii. Viața economică marcase progrese. Eliberată de exploatarea economică otomană directă și în parte de cătușele feudale, ocrotită într-o măsură de Regulamentul Organic, activitatea economică a orașului se înviorase. Elementele noii orînduiri capitaliste pătrundeau din ce în ce mai accentuat. Totuși, dominarea pe care o exercita marea boierime, ca și slaba dezvoltare a industriei, puneau încă piedici pătrunderii capitalismului. Capitalismul deplin nu-l vor cunoaște decît Bucureștii capitală a Romîniei.

Bucureștii trăiseră, de asemenea, adînci transformări pe plan social. Condițiile fiind coapte pentru înlocuirea orînduirii feudale, boierimea rezista cu greu asaltului unei burghezii din ce în ce mai puternice și mai dornice de putere. Boierii cu familiile, slugile și robii lor — pe care în 1856 fuseseră siliți a-i elibera — nu reprezentau numeric față de „clasa de mijloc”, chiar la începutul perioadei arătate — în 1831 — decît o cincime¹. Vîrfurile burgheziei obținuseră titluri boierești, pătrunzînd în cetatea feu-

¹) N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 250 (tabel).

dală a boierilor. Clasa dominantă este în descompunere, dar, totodată și burghezia, în condițiile generale de dezvoltare social-economică din Principate și a menținerii dominației otomane, rămîne totuși relativ slabă. De aceea, ea tinde să cadă la o tranzacție cu boierimea, silind-o pe aceasta să accepte formula unei exploatare combinate a maselor, pe care burghezia nu înțelegea să se sprijine pînă la capăt, fiind tot o clasă exploatare. „Pentru burghezie — arată Lenin — este mai avantajos ca transformările necesare în direcția burghezo-democratică să fie înfăptuite mai încet, mai treptat, cu mai multă prudență, cu mai puțină hotărîre, pe calea reformelor, iar nu pe calea revoluției”¹⁾. Dominante sînt însă în oraș masele, care voiau completa înlăturare a vechii orînduiri și nu compromisul spre care tindeau clasele posedante. Acum începe să se dezvolte — paralel cu industria — clasa muncitoare, pe care o găsim prezentă în 1848 în arena revoluției și care își dă contribuția și în 1859 la înfăptuirea Unirii Principatelor²⁾.

În anii 1859—1860, populația Bucureștilor se cifra la peste 120.000 locuitori³⁾, înregistrîndu-se în trei decenii aproape o dublare a populației. Totodată, sub impulsul dezvoltării sale economice — ce se poate urmări cu precădere în creșterea industriei și în înmulțirea atelierelor meșteșugărești — în condițiile ascensiunii burgheziei spre putere și a luptei însuflețite a maselor populare pentru progres, orașul București cunoaște în perioada regulamentară un șir de transformări în domeniul urbanistic și edilitar. Dar menținerea puterii politice în mâinile boierimii încetinește ritmul firesc de modernizare a orașului. În afară de aceasta, realizările deservesc în primul rînd clasa dominantă. Podul Mogoșoaiei este „marele protejat”, în schimb înfăptuirile se răsfrîng într-o măsură cu mult mai slabă asupra cartierelor orașenimii mărunte⁴⁾.

În sfertul de veac premergător perioadei Unirii, istoria Bucureștilor este brăzdată de frământări sociale, care sapă temeliile orînduirii feudale. Aci, în oraș, activează organizațiile secrete înaintate și luptă în fruntea maselor dornice de înnoiri și de progres, fruntașii luptei de eliberare națională și socială. Partida națională condusă de Ioan Cîmpineanu⁵⁾, mișcarea de la 1840 condusă de Dimitrie Filipescu, la care a participat Nicolae Bălcescu⁶⁾; „Frăția” Bălcescului, a lui Tell, a lui Ion Ghica și a lui A. G. Golescu, din care s-a dezvoltat comitetul revoluționar de la 1848, toate și-au avut centrul de acțiune în București, unde puteau beneficia de sprijinul entuziast al maselor. La București se desfășoară cu precădere revoluția de la 1848⁷⁾. Comentînd atitudinea orașenilor față de revoluție, Bălcescu

¹⁾ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 11, București, 1962, p. 36.

²⁾ Dan Berindei, *Frământări politice și sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Țara Românească*, în „Studii”, VIII (1955), nr. 2, p. 56 nota 7, 57, 59 nota 5.

³⁾ „Analele statistice”, 1860, p. 100—101, 108—109.

⁴⁾ Dan Berindei, *Dezvoltarea urbanistică și edilitară a orașului București în perioada regulamentară și în anii Unirii (1831—1862)*, în „Studii”, XII (1959), nr. 5, p. 155.

⁵⁾ Vezi P. P. Panaitescu, *Planurile lui Ioan Cîmpineanu pentru unitatea națională a romînilor*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, III (1924—1925), p. 63—106.

⁶⁾ G. Zane, *Mișcarea revoluționară de la 1840 din Țara Românească*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. III, București, 1963, p. 185—313.

⁷⁾ Florian Georgescu, *Participarea maselor populare bucureștene la revoluția din 1848*, București, 1961. Vezi și I. și P. I. Panait, *Participarea maselor populare din București la înfrîngerea comploturilor reacțiunii din iunie 1848*, în „Studii”, XIII (1960), nr. 6, p. 83—98.

a arătat că „...poporul cel de jos, mai cu seamă al Bucureștilor, și-a împlinit datoria revoluționară și națională”¹⁾. În sfârșitul de veac premergător Unirii, dezvoltarea și luptele sociale din întreaga țară se reflectă deci puternic în oraș, unde au loc ciocnirile cele mai de seamă ale claselor în luptă.

Reprimarea revoluției de la 1848 nu a putut înăbuși lupta poporului român pentru progres, pentru eliberarea socială și națională. În deceniul următor revoluției, lupta pentru formarea statului național s-a impus pe primul plan, ca o cale prin care poporul urma să dobândească înlăturarea feudalismului, reformele sociale și un stat unit și independent. Pline de entuziasm, masele s-au strâns sub faldurile larg desfășurate ale steagului Unirii, luptând pentru făurirea statului național și pentru reformele sociale, în fruntea cărora se înscria reforma agrară. Bucureștenii s-au găsit de la început în primele rînduri ale mișcării unioniste²⁾.

În 1857, Adunările ad hoc au exprimat în fața Europei nestrămutata dorință de unire a poporului român din Moldova și Țara Românească. Dar, totodată, reprezentanții claselor posedante, ai moșierimii și burgheziei, s-au opus cererilor legitime exprimate de deputații țărani. În vara anului 1858, puterile Europei n-au ținut însă seama de dorința fundamentală a poporului român, s-au împotrivit unificării celor două țări și au impus poporului nostru o lege fundamentală, care era departe de a corespunde cerințelor sale. Dar, dacă prin această lege fundamentală nu era realizată Unirea și dacă prevederile electorale anexate ei au reprezentat în anii următori o stavilă în calea progresului, prin Convenție s-au introdus totuși în Principate instituțiile burgheze și datorită Rusiei și Franței și celorlalte puteri favorabile Unirii s-au creat premise, care au facilitat realizarea unificării lor.

Europa refuzînd să accepte formarea statului național român, se impunea o acțiune internă prin care poporul român să pună puterile în fața unui fapt împlinit. În vederea realizării acestui țel, în ultimele luni ale anului 1858 și la începutul anului 1859, atît în Moldova cît și în Țara Românească, mișcarea unionistă și-a intensificat activitatea în jurul alegerilor pentru Adunările Elective. Corpul electoral fixat de Convenție era extrem de restrîns — circa 5000 de alegători în amîndouă țările — dar în lupta pentru reușita în alegeri a unor deputați înaintați și apoi în lupta pentru impunerea unei alegeri de domni corespunzătorii năzuințelor din acea vreme ale poporului român s-au avîntat masele de la orașe și sate, sprijinind cu entuziasm cauza Unirii și a progresului.

Bucureștii au fost cea mai importantă arenă de luptă din Principate spre sfîrșitul anului 1858. Dacă în Moldova preluarea conducerii de către o caimacamie în majoritate înaintată a asigurat mișcării unioniste și progresiste condițiile unei desfășurări libere a activității ei, în Țara Românească majoritatea reacționară a noii caimacamii a uneltit neconținut în

¹⁾ N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, București, 1953, p. 85, nota 4.

²⁾ Pentru participarea maselor bucureștene la lupta unionistă vezi: V. Maciu, *Organizarea mișcării pentru Unire în anii 1855—1857 în Moldova și Țara Românească*, în „Studii”, XII (1959), nr. 1, p. 43—76; N. Adănișoie și Matei D. Vlad, *Rolul maselor populare în făurirea Unirii Țărilor Române*, loc. cit., p. 77—106; Dan Berindei, *Frământări politice și sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Țara Românească*, în „Studii”, VIII (1955), nr. 2, p. 51—74; C. C. Giurescu, *Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 347—386.

favoarea candidaților la domnie ai reacțiunii, împotriva intereselor și voinței poporului român. Uneltirilor le-a stat însă în față un întreg popor hotărât să învingă. Sensul luptei înverșunate ce avea loc a fost pe deplin înțeles de C. A. Rosetti când scria, la începutul anului 1859, că „lupta este astăzi mai cu seamă între acei cari vor să menție trecutul și între cei care vor transformarea societății”¹⁾). Lista oficială n-a cuprins în București decît 221 alegători²⁾), cărora prin contestații li s-au adăugat doar cîteva zeci³⁾), dar problema alegerilor, ca și desemnarea noului domn au stat în centrul preocupărilor tuturor bucureștenilor și în primul rînd al maselor orășenești. Cu sprijinul acestora și-au obținut dreptul de vot fruntașii unioniști C. A. Rosetti, V. Boerescu și Cezar Bolliac, și ca urmare a curentului de opinie înaintat a fost apoi firesc ca în colegiul orășenesc majoritatea voturilor s-o dobîndească în alegerile de la 12 ianuarie 1859 candidații cei mai înaintați. C. A. Rosetti, N. Golescu și V. Boerescu au fost aleși orășenilor din București⁴⁾).

Cîteva zile mai înainte, la 5 ianuarie 1859, partida națională dobîndise la Iași o deplină victorie, izbutind să impună alegerea unanimă a unui domn nou, care era totodată și *om nou*. Alexandru Ioan Cuza, revoluționar de la 1848, luptător pentru Unire, bărbat cu vederi înaintate, fusese ales domn al Moldovei. Cauza Unirii și a progresului se vedea asigurată la nord de Milcov, în schimb rezultatul alegerilor din Țara Romînească indica o situație îngrijorătoare. Datorită restricțiilor dispozițiilor electorale anexate Convenției și a activității dușmănoase progresului a majorității caimacamiei, majoritatea mandatelor le-au obținut pe teritoriul muntean candidații reacțiunii. Un document inedit aflat în arhiva Muzeului — este vorba de cel dintîi jurnal încheiat de deputații partidei trecutului, conservatoare, într-o adunare pregătitoare din 19 ianuarie 1859 — ne dezvăluie nu numai numărul, dar și numele celor opuși progresului⁵⁾). Lista semnatarilor cuprinzînd 38 de nume se apropie cifric de aprecierea pe care a făcut-o Bécîard, consulul Franței⁶⁾). Un număr însemnat de deputați, de la Apostol Arsache, președintele acestei adunări și pînă la C. Berlescu sau P. Derbescu, oameni puțin cunoscuți, apar ca slujitori ai trecutului, ca sprijinitori ai candidatura la domnie a foștilor domni Bibescu și Știrbei. Deputații mai mult sau mai puțin înaintați erau în jurul a 30, Adunarea numărînd în total 71 de deputați.

Situația era evident îngrijorătoare pentru partida națională, dar minoritatea nu înțelegea să dezarmeze. În spatele celor cîteva zeci de deputați ostili dobîndirii domniei de către Gh. Bibescu sau de către Barbu Știrbei, se găsea poporul român și se găseau îndeosebi masele bucureștene, orașul de reședință al Adunării Elective. Dacă deputații conservatori se leagă între ei încă de la 19 ianuarie, să așeze „viitorul țării” pe principii „de moderație” — și adaugă ei ipocrit „de progres soțial” — pentru ca la 20 ianuarie să proclame ca principiu suprem „principiul proprietății” și al statornicirii și conservării „ordinei legale” și fixau chiar la 21 ianuarie

¹⁾ C. A. Rosetti, *Trecut și viitor*, în „Romînul”, nr. 3 din 8/20 decembrie 1859, p. 11.

²⁾ D. A. Sturdza, etc. *Acte și documente relative la istoria renascerii Romîniei*, vol. VIII, București, 1900, p. 51—53.

³⁾ C. C. Giurescu, *ou. cit.*, p. 349.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 349—356.

⁵⁾ Muzeul de istorie a orașului București, nr. inv. 37.729: anexa 1.

⁶⁾ T. W. Riker, *Cum s-a înălăptuit Romînia*, București, 1944, p. 255 nota 144.

componentă exclusiv reacționară a comisiilor de validare, pe care intenționau să le impună Adunării¹, apropiata deschidere a acestora era departe de a fi privită cu indiferență de întreg poporul. Primirea delegației moldovene trimise la Constantinopol de noul domnitor al Moldovei prilejuise deja manifestări²), care erau departe de a conveni reacțiunii, iar atmosfera în care are loc deschiderea Adunării Elective a indicat în mod limpede că superioritatea dobândită de reacțiune în alegeri era departe de a-i asigura izbînda în lupta pentru domnie.

În oraș și în satele limitrofe fusese dusă o acțiune sistematică de chemare la luptă a maselor. Înfîrîgînd brutalitățile organelor represive,

¹) Aceste documente — inedite pînă astăzi — le redăm în extenso în anexă, vrem însă să subliniem deosebita lor importanță nu numai pentru urmărirea evenimentelor politice ce au loc la București în luna ianuarie 1859, dar și pentru analiza componenții politice a partidei conservatoare. Între cei 38 semnatari ai primului proces-verbal — procesele verbale următoare vor fi semnate de 37 apoi de 30 dintre cei dinții — întîlnim întregul stat major al reacțiunii conservatoare: Ap. Arsache, Barbu Belu, D. și N. Bibescu, C. Brăiloi, N. Brătianu, Gr. Brîncoveanu, B. Catargi, St. Cezianu, C. I. Filipescu, D. Filășanu — cumnatul celui precedent, care la rîndul său nu trebuie confundat cu C. N. Filipescu, ministru în timpul revoluției din 1848 — I. Em. și A. Em. Florescu, N. C. Izvoranu, Iorgu Lenș, C. și I. Otetelișanu, Barbu și I. Slătineanu, colonelul I. Solomon, Gh. B. Știrbei, N. C. Tătăranu. La aceștia se adaugă unii conservatori sau conservatori moderați mai mărunti ca: Al. Anghelleanu, C. Apostolescu, P. Derbescu, I. Hagiadi (pentru biografia acestuia: *Documente privind Unirea Principatelor*, București, 1961, vol. I, p. 405 tabel), Sc. Lăzureanu, I. Mirzea, I. Petrescu, M. Pleșoianu (falsificator denunțat de I. Marghiloman în 1857 — *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 491—492), C. Rudulescu (acesta, deși caracterizat de Le Sourd în 1857 ca aparținînd progresiștilor — *Acte și documente relative la istoria renascerii Romîniei*, București, 1890, vol. V, p. 684 — a votat în timpul dezbaterilor Adunării ad hoc, al cărei membru a fost, cu conservatorii și moderații — *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 633, 656, 663 — și a semnat memoriul din 12 decembrie 1857 al acestora — *Ibidem*, p. 666), C. Săvoiu, I. Simboteanu, I. Socolescu, D. Stefanopol (cîrmuitor al județului Teleorman în timpul lui Știrbei și în continuare, pînă în vara anului 1858, sub A. Ghica). Mai trebuie adăugat profesorul de istorie I. Cernătescu, membru al comitetului central al Unirii din 1857 și C. Berlescu — deputat din partea colegiului alegătorilor primari din județul Brăila, reușit însă la paritate cu Chiriac (*Acte și documente...*, vol. IX, p. 252) și ca urmare invalidat de la începutul lucrărilor, care funcționa în 1857 ca secretar al cîrmuirii județului Brăila (*Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 413). Lipsesc însă partizanii lui A. și D. Ghica, cei ai lui C. și I. Cantacuzino — membrii grupărilor conservatoare aliate cu partida națională în acele zile — ca și deputații liberali. O singură excepție o constituie Barbu Vlădoianu, partizan al lui A. Ghica, conducător al Departamentului Ostășesc, care făcea însă un joc dublu, dacă nu triplu, între majoritatea reacționară a caimacamiei, fostul caimacam A. Ghica și partida națională. Dintre semnatari lipsește însă caimacamul I. Manu, probabil neparticipant la aceste dezbateri datorită funcției sale.

Cei 38 se coalizează în jurul principiului *apărării proprietății* — deși amintesc cu ipocrizie și de „munca inteligentă și industrială” — și al *menținerii ordinii „legale”*. Inversunarea lor se oglindește în compoziția conservatoare pe care intenționau s-o dea comisiilor de validare, neacordînd decît patru locuri din douăzeci grupărilor conservatoare sau moderate aliate cu partida națională și niciunul deputaților de nuanță liberală, cu excepția moderatului Scarlat Crețulescu. Evenimentele vor face însă ca aceste planuri să se năruie, la 24 ianuarie alcătuiindu-se comisii de validare în care vor pătrunde cei 20 pe care-i preconizase procesul-verbal din 21 ianuarie, alți 16 dintre ceilalți semnatari ai primului proces-verbal al conservatorilor — neintrînd însă în comisii C. Berlescu, neacceptat între deputați din motivele arătate ceva mai sus, și Al. Anghelleanu — dar și alți douăzeci de deputați reprezentînd îndeosebi pe liberalii radicali (Proces verbal al ședinței Adunării Elective din 24 ianuarie, *Acte și documente...*, vol. VIII, p. 588).

²) Dan Berindei, *op. cit.*, p. 63; C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 359—362.

cete de țărani pătrunseseră în oraș strângându-se pe dealul mitropoliei, în preajma Adunării. Aci se găseau nelipsite în primele zile de lucru ale Adunării masele orășenești, meseriași și lucrători, mici neguțatori, mici funcționari, intelectuali cu vederi înaintate, care formează o adevărată armată de șoc a minorității; lor li se adaugă cele câteva mii de țărani, ce izbutiseră să intre în oraș¹⁾.

Masele își manifestă de la început simțămintele în mod deschis. N. T. Orășanu arată că la deschiderea Adunării Elective în ziua de 22 ianuarie „mulțimea îi primi [pe caimacamii] cu șuerături și cu strigăte de *huideo*, *oarba* și alte expresiuni de antipatie meritată, împreună cu o ploaie de batjocuri și de desfiduri și o mulțime de epitete bizare, trimise la adresa d-lor, de care fură însoțiți până la capătul de jos al aleelor”²⁾. Din prima zi a dezbaterilor, mulțimea forțează porțile și înconjoară Adunarea Electivă; uneori ea pătrunde până la băncile deputaților. Tot Orășanu compara sugestiv masele cu „o mare vie ale cărei valuri abia se putea mișca și care amenința să năvălească pe uși și pe ferestre în Cameră ca să-și susție drepturile și principiul său”³⁾. Sub presiunea poporului, majoritatea a fost silită să accepte principiile minorității privind verificarea mandatelor. Seara, în timp ce oficialitatea pune să se aprindă 1000 de lămpioane în cinstea deschiderii Adunării Elective, cete de manifestanți cuturează orașul, înspăimântând reacțiunea⁴⁾.

În ziua următoare, la 23 ianuarie, un ofis tardiv al caimacamiei interzicea „a se forma adunări sau cluburi în locuri publice” sau „grupe de oameni”⁵⁾. Dar, masele nu iau în serios acest ofis de agonie al reacționarei cîrmuii interimare. Mii de oameni înconjoară din nou Adunarea și sub presiunea lor, majoritatea deputaților, silită să uite planurile sale inițiale, devine — după expresia lui Eder, consulul Austriei — mai „blindă” și mai „conciliantă”⁶⁾. Între minoritatea înaintată a deputaților și mulțimea de afară există o constantă legătură și lupta maselor capătă, neîndoielnic, un caracter mai ascutit. Răsună acum strigăte de „jos tiranii” și „trăiască libertatea” și intervenția promptă a mulțimii împiedică aducerea unor unități militare represive⁷⁾.

În seara zilei de 23 spre 24 ianuarie, în timp ce sute de oameni continuau să-și manifeste sentimentele potrivnice planurilor reacțiunii, atât minoritatea, cât și majoritatea deputaților căuta o ieșire din impas. În mod firesc, s-a impus acum soluția îndoitei alegeri a domnitorului Moldovei. De altfel, nu era vorba de o idee nouă ci de un plan, care circulase ipotetic cu luni de zile înainte și care, în condițiile date, a corespuns compromisului pe care minoritatea l-a impus majorității în ziua de 24 ianuarie 1859⁸⁾.

Minoritatea deputaților, strînsă la hotelul Concordia de pe ulița Nemțească — actuala str. Smîndan — a hotărît să impună alegerea ca domn

¹⁾ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 56.

²⁾ N. T. Orășanu, *O pagină a vieții mele sau 22, 23 și 24 ianuarie 1859*, București, 1861, p. 31.

³⁾ *Ibidem*.

⁴⁾ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 59.

⁵⁾ „Buletinul oficial”, nr. 7 din 23 ianuarie 1859, p. 25.

⁶⁾ Eder către Buol, 8 febr. 1859. *Acad. R.P.R., Rapoarte consulare austriece*. Copii, vol. 25, f. 311.

⁷⁾ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 60.

⁸⁾ *Ibidem*, p. 63—64. C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 359—363.

a lui Alexandru Ioan Cuza. Prin aceasta erau înlăturați de la domnie foștii domni reacționari. Unirea se realiza pe calea acestei îndoite alegeri și totodată, se asigura prin alegerea lui Cuza posibilitatea înfăptuirii reformelor. Această soluție de compromis a însemnat, însă, și un nou pas pe calea înțelegerii dintre burghezie și moșierime, căci minoritatea obținând în dimineața următoare consimțământul majorității la îndoita alegere, a acceptat, la rîndul ei, să stăvilească avîntul maselor și să limiteze lupta lor.

La 24 ianuarie evenimentele s-au desfășurat într-o atmosferă relativ mai liniștită. Însăpămîntați de presiunea populară din zilele de 22 și 23 ianuarie, deputații conservatori au primit ca o soluție salvatoare propunerea îndoitei alegeri. N-a mai fost necesar să se treacă la realizarea planului de acțiune, adoptat de asemenea în consfătuirea minorității din seara și noaptea de 23 spre 24 ianuarie, privind constrîngerea prin violență a deputaților conservatori în cazul refuzului lor de a alege pe domnitorul Moldovei¹. Majoritatea a acceptat de îndată propunerea minorității. „Ei nu plîngeau — arată consulul Austriei explicînd lacrimile de așa-zisă bucurie și entuziasm ale conservatorilor — din pricina lui Cuza, pe care nici nu l-au văzut vreodată, nici din pricina Unirii, față de care sînt indiferenți, ci pentru că li se dăduse posibilitatea de a-și salva viața în dosul unei perdele patriotice”². La rîndul său, Orășanu aprecia că lacrimile deputaților conservatori „nu erau ale pocăinței, ci ale turbării”³.

Cînd la o fereastră a Adunării a apărut batista albă, semn al apropiatei alegeri a lui Cuza și cînd un ofițer aduse aceiași veste poporului, un entuziasm de nedescris a cuprins întreg orașul⁴. Miile de orășeni și țărani știau că îndoita alegere, rod al luptei lor, reprezenta cu mult mai mult decît o simplă alegere de domn. Masele știau că această alegere nu însemna numai un triumf al ideii Unirii, ci și un pas important în lupta pentru progres. Îndoita alegere a pus temelia statului național român și a avut „adînci urmări pe plan politic, economic, social”, căci „a dus la limitarea relațiilor feudale, la lărgirea relațiilor de producție capitaliste, la dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție”; totodată „înfăptuirea Unirii a fost premiza pentru scuturarea jugului otoman în 1877 și cucerirea independenței naționale”⁵).

Înfăptuirea primei etape a Unirii pe calea îndoitei alegeri s-a datorat în largă măsură luptei bucureștenilor. Dacă în 1857 bătălia pentru Unire s-a desfășurat îndeosebi în Moldova, în 1859 bucureștenii au avut cîstea de a înfăptui în mod practic Unirea. Masele bucureștene au înfrînt uneltirile reacțiunii, au silit pe conservatori să renunțe la candidații lor și au impus prin presiunea lor soluția îndoitei alegeri prin care s-au pus bazele statului unitar român. Pe drept cuvînt declara în 1863 M. Kogălniceanu în fața Adunării Legislative: „Unirea... eu nu recunosc nimănui dreptul să zică că Unirea e actul său individual, proprietatea sa exclusivă; Unirea e actul energic al întregii națiuni romîne...”⁶). S-ar mai putea adăuga doar

¹) Dan Berindei, *op. cit.*, p. 67—68.

²) *Ibidem*, p. 69—70, cfr. Eder către Buol, 12 februarie 1859 (*Acad. R.P.R.*, Rapoarte consulare austriece, Copii, vol. 25, f. 320—321).

³) „Spiridus”, nr. 3 din 7 iulie 1859, p. 3.

⁴) Dan Berindei, *op. cit.*, p. 68—69.

⁵) Chivu Stoica, *100 de ani de la Unirea Țărilor Romîne, București*, 1959, p. 17.

⁶) Sedința din 9 februarie 1862. *Protocoloalele ședințelor Adunării Legislative*, Sesiunea 1862—1863, supliment la „Monitorul Oficial”, nr. 56, p. 3.

că Bucureștenii s-au găsit acum, ca și ieșenii în 1857, în primele rinduri ale mișcării pentru Unire și progres.

Deși Cuza a fost ales prin intervenția și presiunea maselor, lupta acestora a fost frânată de burghezie și în amîndouă țările s-au format, ca simbol al înțelegerii de clasă spre care tindeau atît burghezia cît și moșierimea, guverne de coaliție. Ce este însă drept, acestea nu au avut viabilitate, deoarece divergențele s-au dovedit încă mai puternice, cele două clase continuînd să existe ca clase deosebite, cu interese deosebite. Între timp, masele cereau desăvîrșirea Unirii nu numai pe plan politic și administrativ, dar mai ales prin reforme sociale și îndeosebi prin reforma agrară. Ritmul înnoirilor se dovedea însă încă lent. Prin intervenția lor, masele au căutat, deseori, în anii următori, să intensifice acest ritm, dînd sprijinul lor părții din rîndul claselor dominante, care se arăta mai favorabilă progresului. Ca și la 24 ianuarie 1859, bucureștenii au ieșit în stradă în septembrie 1859, în iunie 1861 și în ianuarie 1862, demonstrînd prin puternicele lor manifestații nu atît susținerea unor grupări politice, cît mai ales dorința lor de luptă pentru progres, împotriva exploatații. Caracterizîndu-se starea de lucruri din Principate într-un articol din foaia ieșeană „Tribuna romînă”, intitulat într-un mod semnificativ „Revoluția în Romînia”, se scria următoarele în 1859: „Dacă cuvîntul prin care arătăm starea de față a Romîniei sună rău la oarecare urechi delicate, spuie-ne dacă este vreun cuvînt în vreo limbă, care să se potrivească mai bine... și dacă a fost vreodată vreun proiect de prefacere politică și socială căreia să i se poată mai bine și mai drept întrebuița. Romînia este dară deabinele în revoluție; revoluția este starea ei legală, starea ei normală...”¹.

După îndoita alegere, aparent, bucuria tuturor fusese egală. Se dăduseră banchete. Cuza fusese primit cu entuziasm la prima sa intrare în București, de o mulțime pe care Bolintineanu o aprecia la 100.000 de oameni², iar Aricescu declamase, evocînd ziua de 24 ianuarie: „Atunci, lupul cu oaia pe loc fraternizară. Și zbirul cu martirul atunci se îmbrățișară...”³). Dar curînd masca a fost aruncată jos. La începutul lunii martie 1859, foaia bucureșteană „Dimbovița” anunța că „agenții coteriilor ce aspiră la putere furnică pe calea Parisului”, iar „Romînul” reproducea o corespondență din „Steaua Dunării”, în care Bibescu era acuzat, în mod direct, că „lucrează în contra domnului Cuza”, fiind sprijinit de ginerii, rudele și prietenii săi din Adunare⁴). Ca urmare a noii stări de lucruri, atît în Moldova cît și în Țara Romînească, guvernele de coaliție au dat locul unor guverne liberale moderate, care se bucurau de încrederea noului domn. Prin programul și activitatea lor ele reflectau însă poziția de clasă a componentilor lor, limitele acestora, slujitori ai unui progres mărginit, ostilitatea acestora față de orice apel la mase. În Țara Romînească, luptînd pentru propriile-i interese, dar avînd neîndoielnic un program mai avansat de revendicări decît liberalii moderați, gruparea liberal-radicală, care juca un rol important în evenimentele de la 24 ianuarie, lideri și tribuni ai ei bucurîndu-se de încrederea maselor, acționa pentru chemarea ei la

¹) „Tribuna romînă”, Iași, nr. 8 din 7 iunie 1859, p. 2.

²) D. Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, în *Proză*, Iași, f.a., vol. I, p. 19.

³) „Naționalul”, nr. 17 din 5 februarie 1859, p. 67.

⁴) Dan Berindei, *Frîmintările orașenești din noiembrie 1860 în Țara Romînească*, *Turburările de la Craiova și Ploiești*, în „Studii și articole de istorie”, vol. I, București, 1956, p. 268.

conducere și încerca să înlăture de la guvern formația ministerială condusă de N. Crețulescu.

Contemporanii învinuiau pe liberalii radicali că apelau la „poporul din clasele inferioare, de tabaci și alți meseriași din București și de prin prejur”¹⁾. Este adevărat că asistăm în mai multe rânduri la acest apel la mase, dar, totodată, trebuie remarcat că liderii grupării căutau să limiteze avântul maselor, să le utilizeze pe acestea ca pe o masă de manevră politică și că programul lor de revendicări, deși înaintat, era departe de a satisface — îndeosebi în problema agrară — cerințele maselor exploatate. Pe de altă parte, însă, la rîndul lor, masele chemate în stradă, au depășit totdeauna programul limitat al celor ce făcuseră apel la ele; lupta lor a căpătat un caracter mai ascuțit, și tăișul acesteia s-a îndreptat deseori împotriva claselor posedante în general și a exploatații.

În septembrie 1859, a avut loc în București primul apel la mase pe care l-au făcut liberalii radicali după îndoita alegere. Încă din luna august începuse lupta fățișă între Crețulescu și gruparea ce aspira la conducere. Din primăvară, C. A. Rosetti ceruse o reînoire în administrație, pretinzînd utilizarea unor „oameni cu totul noi”, căci „sînt idei care nu încap, nu pot încăpea în mulți din cei vechi”²⁾. Replicînd peste cîteva luni, oficiosul guvernului Crețulescu susținea iritat că liberalii radicali urmăreau „realizarea absurdului lor vis de o republică socială și egalitară”³⁾. Activitatea guvernului Crețulescu nemulțumea pături largi ale societății. „În administrație — scria foaia „Naționalul” a lui Vasile Boerescu, care ocupa o poziție mai de stînga decît cea pe care urma să se situeze în anii următori — aceeași slăbiciune, aceleași abuzuri, aceleași șicane; oameni pătați, oameni criminali în guvernele trecute și goniți de aste guverne, se rechemă și se îmbrățișează; justiția geme de abuzuri, tribunale întregi sînt compuse din persoane ce au avut mai multe procese pentru abuzuri, instrucțiunea criminală se face ca în trecut și tortura se vede figurînd chiar astăzi... acuzații se văd încă cu lanțuri de gît prin capitală; spiritul de clică face să se uite spiritul de justiție; cel ce strigă mizerie este acuzat de rebel sau conspirator. Cu toate acestea, nimenea nu cerea imposibilul, nimenea nu pretindea a se improviza legi și reforme. Se cerea ceva îmbunătățiri și acest ceva nu se vede”⁴⁾. Tensiunea dintre guvern și liberali radicali s-a concretizat la începutul lunii septembrie în conflictul ce a izbucnit între N. Crețulescu și consiliul municipal din București, dominat de cei de-al doilea. Consiliul municipal și-a dat demisia la 3 septembrie. Peste douăzeci de zile, la 23 septembrie, ca urmare a campaniei antiguvernamentale dusă de presa de stînga, au fost suspendate foile „Romînul” și „Nichipercea”, motivîndu-se că „langajul” acestora ajunsese „incompatibil cu dignitatea guvernului” și cu „menținerea ordinii publice”. Ca și demisia consiliului municipal, suspendarea foilor a constituit un alt motiv *imediat* al așa-numitului incident din sala Bossel. Motivul fundamental al incidentului a fost însă dorința grupării liberal radicale de a prelua conducerea guvernului, iar starea generală de nemulțumire a maselor a ajutat la desfășurarea manifestațiilor generate cu acest prilej.

¹⁾ Em. Chinezu, *Adevărul asupra căderii ministerului Brătianu sau Liberalismul și istoria lui în România*, București, 1871, p. 313.

²⁾ „Romînul”, nr. 32 din 17/29 martie 1859, p. 126.

³⁾ „Curierul Principatelor Unite”, nr. 31 din 23 august 1859, p. 125.

⁴⁾ „Naționalul”, nr. 79 din 13 septembrie 1859, p. 313.

La baza incidentului a stat o petiție-protest din 26 septembrie 1859 a cărei inițiativă revine îndeosebi lui A. Golescu-Albu și lui N. T. Orășanu¹. În petiție, viu protest adresat domnitorului, se arăta că țara fusese lovită „în dreptul său municipal, dreptul cel mai vechi al unei societăți, care ne fu conservat chiar sub nenorocitele regimuri ale trecutului și în libertatea tiparului, oglinda conștiinței publice”. Se aduceau învinuiri lui Nicolae Crețulescu, considerându-se apoi că „asemenea tendințe amenințătoare, asemenea violări a drepturilor noastre cele mai sacre, de s-ar îngădui în tăcere la debutul noului nostru regim constituțional, ar aduce neapărat turburări sau moartea politică a națiunii”². Pentru a grăbi ritmul de semnare al petiției și probabil totodată de a-i mări însemnătatea printr-un apel la mase, s-a hotărât convocarea unei adunări publice în sala Bossel — situată în fața palatului telefoanelor de astăzi. Întrunirea urma să aibă loc la 28 septembrie.

În timp ce guvernul a luat măsuri pentru a împiedica manifestația, în ziua întrunirii s-au strâns în sala Bossel vreo 200 de oameni, iar afară în stradă alte 400—500³). Colonelul Dimitrie Crețulescu, fratele primului ministru și prefect al poliției, a căpătat sarcina reprimării. El a blocat cu jandarmi ieșirile sălii, a adus trupe în stradă și apoi a intrat în sală și a strigat cu glas tare, „cu iuțeala unei locomotive”, după expresia lui Orășanu: „Vă somez de trei ori să vă retrageți!”⁴), în loc de a repeta de trei ori această formulă. Prefectul nu voia atît răspîndirea întrunirii, cît posibilitatea reprimării celor mai înverșunați dintre partizanii adversarilor guvernului. El voia să opereze ceea ce „Tribuna Romînă” a numit plastic „o im-petuoasă împrăștiere”⁵). Prefectul a forțat timpul de evacuare a sălii, deși în prealabil nu dăduse nici o înștiințare privind interzicerea întrunirii și totodată a supus pe mulți dintre participanți brutalităților organelor represive, care blocau ieșirile. La rîndul lor, mulți dintre cei din sală au ripostat la intervenția polițienească. Orășanu, arestat, a scăpat de sub supravegherea ofițerului căruia îi era dat în grijă și apropiindu-se de prefect „din greșeală sau dinadins” îi sări acestuia chipiul din cap, iar, după unii, i-ar fi și tras un pumn în ceafă⁶). Scarlat Orescu, aflat mai mult din întîmplare în sală, după afirmația sa, a încercat să reziste, zicînd unui ofițer „ca să-și lase sabia în jos că-i șterge mirul din frunte”⁷).

Incidentul de la 28 septembrie a fost descris cu detalii, între alții, de Orășanu, de Gr. Serurie și de Emanoil Chinezu⁸). La acestea poate fi adăugată scrisoarea lui Dimitrie Orbescu, recent publicată și care se găsește în arhiva Muzeului de istorie a orașului București, document interesant, care, ca și procesele verbale din ianuarie 1859 ale partidei conservatoare,

¹) Scrisoare adresată Înaltei Curți de A. C. Golescu-Albu („Romînul”, nr. 23 din 23 ianuarie 1860, p. 66—67); *Instrucțiunea procesului întîmplat la 28 septembrie în sala lui Bossel...*, București, 1859, p. 24.

²) „Reforma”, supl. la nr. 9 din 4/16 octombrie 1859, p. 1.

³) *Instrucțiunea procesului...*, p. 8; „Steaua Dunării. Zimbrul și Vulturul”, nr. 210 din 19 octombrie 1859, p. 2.

⁴) N. T. Orășanu, *Însemnările mele politice*, București, 1861, p. 10; I. G. Valentinianu, *Adunarea de la 28 septembrie*, în „Reforma”, nr. 19 din 8/20 noiembrie 1859, p. 73.

⁵) „Tribuna romînă”, nr. 41 din 8 octombrie 1859, p. 2.

⁶) N. T. Orășanu, *op. cit.*, p. 11.

⁷) *Instrucțiunea procesului...*, p. 7—8.

⁸) Vezi, comunicarea noastră *Incidentul din sala Bossel (28 septembrie 1859 s.v.)* (manuscris Institutul de Istorie, 1952).

constituie un cum dmn de jnnt în seamă pentru cercetătorii acestei perioade. Iată cum înfățișează Orbescu cele ce s-au întâmplat în sala Bossel: „Se făcuse o invitație imprimată... era să vie d. Rosetti să subscrie o petiție în contra lui N. Crețulescu în sala lui Bossel. Prefectul poliției vine cu toată agia; intră în sală, unde nu se afla încă d. Rosetti, puse jandarmi la ușă și fără să zică vreo vorbă, ordonă celor adunați să easă. Intre acestia se afla d. Chinezu (deputat la Cameră), Orășanu, C. S. Marcovici fiul, cari se opun a eși, ba încă invită ei pe d. perfect să easă binișor ca să nu easă cu rușine. D. prefect s-aprinde și ordonă jandarmilor să-i răspîndească. Mulțimea se aprinde și ea și începe a striga: *afară aga, afară bașibuzugii*. Jandarmii trag săbiile, civilii întind bastoanele. Sabia nu-și avea loc de joc, dar bastonul cădea tot pe capul cu chipiu. D. prefect din nenorocire nu putea descindea pe treptele scării ci peste ghionturi și îmbrînceli și cînd se văzu la capătul scării de bucurie sărută *treapta din urmă*. Lîngîndu-și buzele de dulceața scării, ordonă din nou să puie mîna pe Chinezu, pe Marcovici și pe Orășanu. Pompierii cari sosiseră îndată sub comanda lui Zăgănescu intru cu bajoneta, mulțimea se dă la o parte, pune mîna pe numiții, îi nhață, îi bagă la mizloc și-i duce unde n-am putut afla...”¹.

Dar incidentul nu se limitează la atît. Comunicatul oficial arată că „se afla atît pe ulița Teatrului, cît și pe ulițele dupîmprejur, grupe de oameni fără căpătîi adunați”; mai imparțial, Boerescu nota că „poporul era în mare număr”². Frămîntarea a luat amploare, tinzînd să ia un caracter general. La aceasta a contribuit și agitația pe care au dus-o în oraș tineri tribuni liberali radicali, agitatori ai maselor din zilele îndoitei alegeri. „Publicul — scria „Tribuna Romîna” — exasperat de expediția prefectului de poliție, s-a răspîndit prin oraș vociferînd în contra moderațiilor strigătele: „Jos moderații! Jos Bașibuzucii”, strigăte lovitore în Crețulești”³. Insuși prefectul raporta în ziua următoare fratelui său că „astă noapte pe ulițele capitalei pe oră naintată se preumblau mai mulți oameni armați în grupe, strigînd *ura* și invitînd la răscoală pe oricare întîmpinau în drumu-le”⁴. Deosebit de plastică este și caracterizarea pe care o face Bolintineanu, scriind că „peste o mie de oameni din popor trecură pe strade avînd aerul acelor valuri de popor ce s-au văzut pe stradele Parisului la începutul unei revoluții”⁵.

Scrisoarea lui Dimitrie Orbescu, aflată în posesia Muzeului de istorie a orașului București, dă și în privința celei de-a doua faze a incidentului detalii importante, pe care le reproducem: „...Carada dă fuga în piața a mare, ridică pe toți zarzavagii ce găsi, dimpreună cu ucenicii și calfile de pe la stăpîni, se pune în fruntea lor, pornește cu o mulțime qua de vreo 4,5 sute spre Teatru. În piața Teatrului se afla vreo 30 de jandarmi călări, cari îndată ce aude alarma, pornesc cu caii prin mulțime s-o răspîndească și trîntește un copil și trece cu caii peste el (n-a murit însă). Mulțimea se-ndîrjește și pune mîna pe petre (tocmai se repara podul de lîngă teatru), aruncă în

¹) Paul I. Cernovodeanu, *Mărturii contemporane privitoare la frămîntările politice și sociale din București la 1859 și 1862*, în „Studii”, XV (1962) nr. 1, p. 136—137.

²) „Monitorul Oficial al Țării Romînești”, nr. 118 din 30 septembrie 1859, p. 469; „Naționalul”, nr. 84 din 1 octombrie 1859, p. 333.

³) „Tribuna romîna”, nr. 41 din 8 octombrie 1859, p. 2.

⁴) *Arh. Stat. Buc.*, Min. Int., Div. Adm., nr. 2471/1859, f. 203.

⁵) D. Bolintineanu, *op. cit.*, p. 22.

jandarmi și mai cu osebire în oficer, care a primit vreo trei petroae drept în spate. În o clipă se respîndiră și jandarmii toți. Din nenorocire începu o ploae strajnică și nu mai pu[tură]... Aveau de gînd să meargă a a delibera pe arestați..."¹.

Arestările ce au urmat incidentului — între altele și cea a deputaților C. A. Rosetti și Emanoil Chinezu — procesul intentat organizatorilor întrunirii, n-au avut urmări, căci la 24 ianuarie 1860 domnitorul a ordonat scoaterea incidentului de pe rolul organelor judiciare². Episod în lupta pentru conducere ce se dădea în sînul claselor dominante, incidentul din sala Bossel a prilejuit însă o puternică manifestație a masei bucureștene. Profund nemulțumit de limitarea victoriei sale din ianuarie 1859, poporul cerea claselor posedante transformările sociale, pe care acestea întîrziiau să le realizeze. Ca și la începutul aceluiași an, masele își manifestaseră spiritul combativ, dorința lor de luptă. Dar acest avînt s-a irosit din nou, datorită limitelor grupării liberal-radicală, datorită lipsei unor obiective sociale clare și a mărginirii manifestației la o simplă acțiune de răsturnare a guvernului liberal-moderat.

Cei trei ani următori îndoitei alegeri s-au caracterizat în Principatele Unite printr-o adîncă instabilitate politică, generată pe de o parte de contradicțiile pe care le provoca Convenția, prin recomandarea unui program de reforme pe care trebuiau să-l legeze Adunări legislative alese pe baza unor dispoziții electorale reacționare, iar, pe de altă parte, de întîrzierea înfăptuirii unificării celor două țări pe plan politic și administrativ. Menținerea celor două guverne, a celor două Adunări și a administrațiilor separate, nu puteau fi compensate prin deținerea domniei în cele două țări de către o singură persoană și nici prin existența Comisiei Centrale. Era neapărat necesară realizarea deplinei unificări a Principatelor. Pînă atunci, de-sele schimbări de guverne — în trei ani s-au succedat numai în Țara Romînească nouă formații ministeriale³) — sînt caracteristice pentru a marca nesiguranța vieții politice. Nesatisfăcute de slabele urmări pe care le avea încă pe plan social înfăptuirea statului național, așteptînd realizarea reformelor și îndeosebi a reformei agrare, masele erau în frămîntare. În toamna anului 1860, nemulțumirile adînci ale poporului au dus la izbucnirea unor puternice frămîntări de stradă, la care au contribuit și unele ațîțări reacționare în importante centre de la Craiova și Ploiești. La București n-au avut loc însă incidente de acest fel⁴). În schimb, în 1861 bucureștenii au avut din nou prilejul de a ieși în stradă.

În primăvara anului 1861, după o efemeră guvernare conservatoare, conducerea guvernului muntean a fost preluată de un guvern liberal-radical condus de Ștefan Golescu. Opinia publică progresistă a primit cu satisfacție această schimbare politică. „Toată lumea liberală de aici — scria Alexandru Papiu Ilarian noului ministru Vasile Mălinescu — se bucură și crede că numai prin acte energice veți scăpa situația”⁵. În schimb, planurile domnito-

¹) Paul I. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 139.

²) „Naționalul”, nr. 7 din 24 ianuarie 1860, p. 25; „Monitorul Oficial al Țării Romînești”, nr. 19 din 25 ianuarie 1860, p. 73.

³) Dan Berindei, *Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza (1859—1866). Liste de miniștri*, în „Revista Arhivelor”, seria nouă, II (1959), nr. 1, p. 153—158.

⁴) Idem, *Frămîntările orașenești din noiembrie 1860 în Țara Romînească. Turburările de la Craiova și Ploiești*, în „Studii și articole de istorie”, vol. I (1956), p. 295.

⁵) Scrisoare din 12 mai 1861 (N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria romînilor*, vol. XVIII, București, 1910, p. 43).

rului și ale celor două guverne progresiste, Ștefan Golescu și Anastase Panu, privind o eventuală realizare a unirii administrative pe calea unei inițiative interne, adoptarea unei noi legi electorale și în perspectivă înfăptuirea reformei agrare prin împroprietărirea țăranilor, punct de vedere neacceptat de conservatori, au stîrnit o adevărată furtună în tabăra reacțiunii. Intervențiile guvernelor Golescu și Panu pe lângă Comisia Centrală, care scăpase de sub controlul reacțiunii conservatoare, pentru elaborarea unei noi legi electorale, au dat prilejul izbucnirii fățișe a dușmăniei conservatorilor. Aceștia aveau de ce să se teamă de planurile adversarilor lor. D. Bolintineanu, unul din membrii guvernului Golescu, scria mai târziu următoarele: „...una din bazele cele mai mari pe care se reazimă edificiul drepturilor omului este fără îndoială întinderea dreptului electoral la toată nația, sufragiul universal. Pe cît acest drept nu va îmbrățișa toate clasele, toți cetățenii, toți nu vor fi cetățeni. Țara va fi proprietatea claselor, constituția va fi o minciună...”¹.

Conservatorii au ripostat printr-o petiție publică prin care legau Unirea de prințul străin. Dar răspunsul partizanilor celor două guverne înaintate n-a întârziat. El s-a concretizat în așa numita petiție de la 11 iunie, care va prilejui din nou frământarea maselor în Principate și îndeosebi în București și Iași. Comentînd ceva mai târziu, ecoul petiției zise de la 11 iunie, o revistă relata că „agitațiunea fu mare; în amîndouă principatele, în toate districtele, petițiunea luă caracterul unei demonstrațiuni impozante”². Acest important document, supus unui adevărat plebiscit, declara că „Unirea desăvîrșită a Moldo-Romîniei supt alesul ei din 24 ianuarie este singurul termin al suferințelor noastre de tot felul și numai această Unire poate aduce creditul, încrederea, stabilitatea și autoritatea în stat, liniște și tărie în națiune”. Petiția cerea domnitorului „să întrunească cît mai curînd ministerele și Adu-nările, spre a ne da o lege electorală în temeiul căreia să se poată convoca o reprezentațiune în adevăr naționale...”³. Pentru reacțiune era evident că în spatele noii legi electorale se ascundea însăși reforma agrară pe care ea o respingea cu ură. Aceasta explică panica de care a fost cuprins lagărul conservatorilor de îndată ce petiția de la 11 iunie a fost făcută publică.

Lupta ce s-a dat în jurul acestei petiții — de fapt pentru o nouă lege electorală și în perspectivă pentru reforma agrară — a fost inițiată în București, unde masele și-au dat întregul aport, sprijinind lozincile înaintate cuprinse în documentul amintit. Pentru deschiderea oficială a campaniei de semnături a fost aleasă ziua de 11 iunie, în amintirea revoluției de la 1848. O mare adunare populară a fost convocată la Filaret, pe Cîmpul Libertății. Emanoil Chinezu afirmă că însuși domnitorul ceruse radicalilor organizarea întrunirii⁴). Tot la 11 iunie au avut loc noi alegeri municipale, în care stînga a repurtat un deplin succes. După aceea, potrivit relatării foi „Reforma”, „popolul vesel de acest triumf al său” a mers pe Cîmpul Libertății, „unde-l aștepta un banchet de vreo 2000 persoane și cîntecile melodioase și totodată melancolice ale muzicei romîne”⁵). „Revista Carpaților” dă următoarea descriere cîmpului de la Filaret: „Acolo fu așezată o statuă ce reprezintă Ro-

¹) D. Bolintineanu, *op. cit.*, p. 91.

²) „Revista Carpaților”, II (1861), Partea II, p. 317.

³) „Reforma”, nr. 17 din 15 iunie 1861, p. 65—66.

⁴) Em. Quinezu, *Adevărul asupra căderii ministerului Brătianu sau Liberalismul și istoria lui în Romînia*, București, 1871, p. 337.

⁵) „Reforma”, nr. 17 din 15 iunie 1861, p. 65.

minia rumpind lanțurile despotismului și rădicind stindardul libertății”¹⁾; „Reforma” adaugă detaliul că „alătura” se găsea portretul lui Alexandru Ioan Cuza, „alesul romînilor și speranța lor de viitor”²⁾. „Mai multe stindarde tricolore — își continuă descrierea „Revista Carpaților” — înfipite în stilpi înalți, reprezentau inscripțiuni diverse ce exprimau principie, dorințe și aspirațiuni felurite precum: libertate, dreptate, unirea Romîniei, armare, lege electorală întinsă”³⁾. Poporul a participat „cu miile” la întrunire și „cu cel mai mare entuziasm”. „Cîmpul, scrie „Reforma”, era acoperit de lume de toate clasele și de toate sexele. Nu numai cîmpia întregă, dar toate colinele din prejur erau acoperite de spectatori care împărtășeau bucuria generală...”⁴⁾. „La mese se așezară să mănînce cei săraci, lucrul fiind socotit drept un praznic pentru cei căzuți la 19 iunie și 13 septembrie 1848.

Deschizîndu-se întrunirea, Anton Arion a adus mulțumiri domnitorului, care îngăduise comemorarea revoluției, dînd apoi cuvîntul lui Cezar Bolliac. Acesta a rugat pe participanți să subscrie petiția, prin care se cerea „unirea desăvîrșită cu întinderea legii electorale, fără care nu vom putea avea nici o lege de justiție, de mărire, de întărire naționale și libertate”⁵⁾. Urmează la cuvînt C. A. Rosetti. „Fraților, a spus el, referindu-se la reacționari, știți că de cîte ori aud că se gătește o adunare, ei strigă și se fac că se sperie, ca cum niște fiare sălbatice ar fi năvălit în mijlocul orașului, ca cum tîlharii din ocne și pușcării ar fi rupt lanțurile lor și s-ar fi năpustit asupra liniștiților cetățeni? Este aceasta dreptate, este aceasta o simțire frățească și romîină?”⁶⁾. Se trece apoi la semnarea petiției, strîngîndu-se 7000—8000 de semnături⁷ și întrunirea ia sfîrșit.

Întrunirea de la Filaret are un deosebit răsunset, nu numai în rîndul maselor bucureștene, chemate din nou la luptă, ci în întreaga țară și chiar în străinătate. „Le Journal des Débats”, „L’Indépendance Belge” și „Le Courrier d’Orient” vorbesc de participarea la întrunire a 40000 de oameni⁸⁾. Conservatorii au fost înspăimîntați de marea manifestație a maselor bucureștene. Purtătorul lor de cuvînt a declarat următoarele în Adunare: „Nu sînt zece zile de cînd am văzut preumblîndu-se pe aci umbre spăimîntătoare... Cînd vedem jurnalele vorbind de revoluție, nu sub figuri retorice, ci liber și pe față; cînd vedem în teatru și pe Cîmpul Libertății vorbindu-se cum nu s-a vorbit nici în Franția la 93, vorbindu-se de sînge, de lovituri de acelea ce ar prăvăli țara în fundul prăpastiei...”⁹⁾.

Dar spaima reacțiunii nu putea opri avîntul maselor. Pe drept cuvînt observa „Reforma” că „manifestația națională de la 11 iunie a avut un eco puternic în toate județele, a pătruns ca o scîntee electrică în toate inimile adevărat romîne”, formîndu-se pretutindeni comitete „pentru subscrierea petițiunii”, pe care n-o respinseseră decît „ciocoi și oamenii trecutului”². Agitația dusă în jurul petiției de la 11 iunie a luat însă și alte

¹⁾ „Revista Carpaților”, II (1861), Partea I, p. 768.

²⁾ „Reforma”, nr. 17 din 15 iunie 1861, p. 65.

³⁾ „Revista Carpaților”, II (1861), Partea I, p. 768.

⁴⁾ „Reforma”, nr. 17 din 15 iunie 1861, p. 65.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 66.

⁶⁾ *Ibidem*.

⁷⁾ „Revista Carpaților”, II (1861), Partea I, p. 769.

⁸⁾ Cfr. „Reforma”, nr. 19 din 25 iunie 1861, p. 74.

⁹⁾ Sedința din 13 iunie 1861 („Monitorul Oficial al Țării Romînești”, supliment la nr. 136 din 21 iunie 1861, p. 3).

¹⁰⁾ „Reforma”, nr. 23 din 9 iulie 1861, p. 89.

aspecte. La începutul lunii iunie, „Nichipercea”, foaie umoristică înaintată, publica o caricatură amenințătoare la adresa partidei vechi: un țăran strâpungînd un strigoi (simbol al conservatorilor) cu o sulită pe care scria „legea electorală”¹⁾. De altfel, petiția își făcuse efectul așteptat în lumea satelor, unde se șoptea că se vor lua moșiile ciocoilor și că în curînd țăraniile urmau să fie împrăștiate. În multe locuri sătenii refuzau lucrul proprietății și în altele ei trec chiar la acțiuni violente.

În cursul lunii iunie au avut loc în Adunare dezbateri înverșunate între majoritatea reacționară și partizanii ministerului. Deseori, aceștia se transformară în adevărați acuzaatori. „Este trist, declară de exemplu C. A. Rosetti, cînd d. Știrbei zice că principiul libertății l-a ținut în veci vergin, dar ascuns la întuneric, în fundul inimei. Da, ați păstrat acest principiu sacru ascuns, însă sub firmare și tocmai de aceea vă speriați acum, cînd vedeți că romînilor le este permis a se bucura de libertate; dar foarte naturale, pentru d-voastră, o asemenea spaimă; e foarte naturale că libertatea să vă înfioare, după cum e naturale ca lumina să ofusce vederile celui ce a trăit în întuneric. Nu mă mir dar că deprinși a ține libertatea ascunsă să vă speriați cînd vedeți că a izbit ochii romînilor... lupul își schimbă părul dar năravul niciodată...”. Înflăcăratul discurs nu oprește majoritatea de la votul de blam. Guvernul este acuzat de a nu fi vrut să găsească „un mijloc legal pentru rezolvarea chestiilor rurale” — cu alte cuvinte de a nu fi lăsat această problemă pe mîna conservatorilor! — și totodată în motivare se mai vorbește de „propagande socialiste ce se fac în țară, cu atît îndrăzneală și viclenie”²⁾.

Cu sprijinul unor consuli străini, conservatorii încep să exercite presiuni asupra domnitorului, cerîndu-i înlăturarea guvernului Ștefan Golescu. Lupta ce se dădea pe plan diplomatic pentru obținerea consimțămîntului puterilor garante la desăvîrșirea Unirii, a silit pe Alexandru Ioan Cuza să renunțe la colaborarea sa cu guvernul Golescu, iar, peste puțin, în Moldova, cu guvernul Panu. Puterea este dobîndită de guverne conservatoare. În Țara Romînească conducerea ministerului a fost luată de Dimitrie Ghica, iar în Moldova de Alexandru Moruzi Zvorișteanu. Noua situație nu a dezarmat însă pe partizanii progresului și cu atît mai puțin masele. În București starea de efervescentă a continuat. Încercarea de a preda petiția de la 11 iunie lui Alexandru Ioan Cuza într-un cadru solemn, ca și tentativa de a sărbători ziua de 13 septembrie, a înspăimîntat cercurile guvernante reacționare. „Nu ne plac demonstrațiunile — scria îngrijorată foaia reacționară „Unirea” — ce se produc în comemorația actelor care poartă o dată revoluționară...”³⁾. „Unirea” nu-și putea ascunde teama față de efectul puternic pe care-l avea asupra maselor amintirea zilelor revoluției.

Dacă pînă la sfîrșitul anului 1861, maselor nu li s-a mai oferit prilejul de a ieși în stradă, lupta dintre cele două tabere ale claselor dominante a continuat surd, iar ura maselor față de guvernul conservator, care era de parte de a le apăra interesele a crescut neconținut. „Deoparte oamenii trecutului — scria acum „Reforma” lui Valentineanu, căutînd să sintetizeze situația — împilatorii și exploatatorii poporului și de alta împilații și victi-

¹⁾ „Nichipercea”, nr. 9 din 3 iunie 1861, p. 68.

²⁾ „Monitorul Oficial al Țării Romînești”, supliment la nr. 142 din 30 iunie 1861, p. 2—4; supliment la nr. 144 din 3 iulie 1861, p. 1—4; supliment la nr. 145 din 4 iulie 1861, p. 1—2.

³⁾ „Unirea”, nr. 60 din 19 septembrie 1861, p. 237.

mele, deoparte cei ce s-au bucurat de toate privilegiurile și monopolurile, de altă parte cei ce au purtat toate sarcinile și greutatea statului... În fine, deoparte boierii, reprezentând o mână de privilegiați, de cealaltă parte marea majoritate a națiunii desmoștenită de toate drepturile”¹.

Pe măsură ce se apropia ziua de 24 ianuarie 1862, dată când urma să se deschidă Adunarea Principatelor Unite și în jurul căreia domnitorul trebuia să formeze primul guvern al Principatelor Unite, adversarii guvernului își strângeau rîndurile. Masele se frământau din nou. Temător, șeful guvernului muntean a încercat să demisioneze, motivîndu-și retragerea prin faptul că „spiritele sînt agitate”². Liberalii de stînga au lansat un apel prin care au cerut tuturor cetățenilor țării „a s-afla în București la 22 ianuarie”, în vederea banchetului Unirii³. De fapt, ei au luat inițiativa unei puternice demonstrații de mase. Țelurile, lor erau desigur cu mult mai limitate decît cele ale poporului; voiau să dobîndească conducerea primului guvern al Principatelor Unite, în timp ce pentru mase manifestația la care erau chemate avea o semnificație cu mult mai adîncă; ele voiau ca cel puțin acum, cu prilejul proclamării Unirii depline pe plan administrativ să se realizeze cerințele lor și în primul rînd reforma agrară și cea electorală.

Liberal-radicalii, organizatori ai manifestațiilor, au făcut din nou apel la sate. Mircea Mălăeru, fost deputat țaran în Adunarea ad hoc, vajnic conducător al țăranilor în zilele de 22—24 ianuarie 1859, autor al unui proiect „despre chestia proprietății”⁴), s-a găsit în fruntea acțiunii de chemare la luptă a țărănimii din județele apropiate de București: Ilfov, Ialomița, Prahova⁵). La 21 ianuarie, Mălăeru a ajuns în fruntea a 400—500 țărani la Stroești, în județul Ilfov. Aci subprefectul Notara, care a încercat să stăvilească mișcarea, a fost crunt bătut de țărani. Starea de agitație vecină cu răscurărea a cuprins nu mai puțin de 46 sate ilfovene. Sintetizînd situația, prefectul de Ilfov scria dușmănos: „spiritul de dizordine și anarhie s-a răspîndit cu iuțeala electrică în mai multe din comunele plășii Mostiștea, îndată ce s-a auzit de criminala faptă a celui Mircea Mălăeru, carele se vedea că are o mare ascendență asupra locuitorilor țărani”⁶). În ziua de 22 ianuarie, cetele de țărani au trecut prin pădurea Afumaților strigînd „să trăiască libertatea” și „să omorîm pe ciocoi și pe miniștri”⁷). Au început să fie călcate conace, de unde s-au luat îndeosebi arme.

Înaintarea țăranilor spre București a înspăimîntat pe guvernanți. S-a trimis o expediție de represiune sub comanda maiorului Lupu, cu ordinul

---

¹) *Compania de doisprezece și organul ei Unirea*, în „Reforma”, nr. 54 din 19 noiembrie 1861, p. 205.

²) „Romînul”, nr. 11 din 11 ianuarie 1862, p. 25.

³) *Ibidem*, nr. 6 din 6 ianuarie 1862, p. 13.

⁴) Dan Berindei, *Știri noi cu privire la Mircea Mălăeru și la mișcarea țărănească din 1862*, în „Studii”, VIII (1955), nr. 4, p. 95—97.

⁵) Pentru mișcarea condusă de Mircea Mălăeru vezi: B[erindei] Dan, *Mișcarea țărănească condusă de Mircea Mălăeru (ianuarie 1862 st. v.)*, în „Buletin Științific. Secțiunea de științe istorice, filosofice, economico-juridice”, tom. III (1951), p. 37—63; Idem, *Știri noi...* p. 95—101.

⁶) Raport către Ministerul de Interne din 22 februarie 1862 (Arh. St. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 245/1862, f. 303).

⁷) B[erindei] Dan, *Mișcarea țărănească...*, p. 48.

de a face totul pentru „ale poprii drumul de a intra în capitală”¹⁾. Ceața principală, condusă de Mălăeru, a fost înconjurată și prinsă la Afumați. Conducătorul țăranilor a reușit să scape și să se strecoare în București, unde va fi prins însă peste câteva zile. Se fac sute de arestări, cei prinși declarând că „mergeau la București ca să scape de boierii, care îi stăpînesc și să ceară depărtarea lor din stăpînirea țării, precum și ca să scape o dată de beilicurile ciocoilor proprietari, făcîndu-se ei stăpîinii moșiiilor”²⁾).

La 23 ianuarie, noul prim ministru, conservatorul Barbu Catargiu, a dat proclamația prin care anunța reprimarea cetelor țărănești. Dar brutalitatea acțiunii a organelor represive nu înlăturase primejdia pentru guvern a unor manifestații ostile. Ca și în 1859, principala forță de șoc a opoziției rămîneau masele orășenești. În dimineața zilei de 24 ianuarie 1862, foaia progresistă „Reforma” a apărut în chenar negru și neavînd decît următoarele rînduri: „Romînia este lovită de moarte. Ne-am întors înapoi de timpii domnului Tudor. Fanarioții sînt la putere...”³⁾. Bucureștii trăiau din nou o zi de adînci frămîntări. Chiar reacționara foaie „Unirea” trebuia să recunoască că „orașul era într-o mișcare extraordinară” și că de la mitropolie „stradele erau pline de popor”⁴⁾. Mulțimea s-a adunat îndeosebi în preajma Adunării. Orășeni și țărani au demonstrat puternic, folosind îndeosebi prilejul plecării domnitorului din Adunare. Șiruri „a mai multor mii de popor” l-au primit „cu urările cele mai entusiaste”, dar și cu strigări ostile guvernului ca „Jos Fanarioți” sau „Jos ciocoi”⁵⁾. Cînd au trecut apoi miniștrii și deputații conservatori au fost huiduiți, iar deputații stîngii aclamați. Corespondentul „Tribunei Romîne” înseamnă că „toți miniștri, dearîndul, fură tioți*” și că „strigăte de jos Fanarioți! răsuna cu urgie ca și valurile unui ocean înfuriat”. Tot el arăta că Barbu Catargiu „crezu că e salutare în favoarea sa și puse mîna la pălărie spre a mulțemi, dar nu se amăgi îndelung, căci expresiunile deveniră îndată foarte inteligibile”⁶⁾. Pe drept cuvînt, mărturisirea primului ministru în fața Adunării, în ziua următoare, că primele sale zile de guvernare „au fost copleșite de ocupațiuni și de împrejurări, cari n-au fost toate numai vesele”⁷⁾.

Cercurile guvernamentale reacționare au reușit să înăbușe mișcarea țărănească condusă de Mircea Mălăeru, dar ele n-au putut stăvi unanimă mișcare de protest a bucareștenilor. Ca și în 1859, sau în vara anului 1861, masele orășenești și-au dovedit din nou combativitatea. În vara anului 1862, starea de agitație a acelorași mase va sili pe conservatori să abandoneze conducerea în mîinile guvernului liberal N. Crețulescu și va împiedica traducerea în viață a proiectului de lege rurală elaborat de reacțiune. Stînd neclintit la postul său, luptînd pentru progres, nesfiindu-se să iasă în stradă, poporul Bucureștilor dovedise în anii 1859—1862 că păstra vie tradiția revoluționară a anului 1848. În anii următori, lupta

¹⁾ Ordin din 22 ianuarie 1862 (Arh. St. Buc., Ostășești, nr. 72/1862, f. 4).

²⁾ „Unirea”, nr. 8 din 26 ianuarie 1862, p. 29.

³⁾ „Reforma”, nr. 7 din 24 ianuarie 1862, p. 25.

⁴⁾ „Unirea”, nr. 8 din 26 ianuarie 1862, p. 29.

⁵⁾ B[erindei] Dan, *Mișcarea țărănească...*, p. 51.

* huiduiți!

⁶⁾ „Tribuna romîină”, nr. 155 din 6 februarie 1862, p. 1—2.

⁷⁾ „Protocolalele ședințelor Adunării Legislative”, supliment la nr. 20 al „Monitorului”, p. 6.

maselor bucureștene nu va fi de mică însemnătate în balanța evenimentelor social-politice. Bucureștenilor li se vor datora în largă măsură izbânzile ce vor fi dobândite împotriva reacțiunii. Poporul Bucureștilor va sluji constant și cu abnegație pînă în zilele noastre, în zilele luminoase ale socialismului, cauza progresului.

ANEXE

I

JURNALUL N. 1

Astăzi la 19 ianuarie 1859, cei mai jos însemnați deputați ai Obșteștii Adunări,

Avînd în vedere serioasa și importanta misie la care sîntem chemați prin convenția încheată la Paris la 7/19 august,

Avînd în vedere că pe lângă alegerea Domnului această Obștească Adunare este chemată mai cu seamă de a revizui și a întocmi legiurile țării,

Considerînd greaua stare de astăzi a lucrurilor provocată prin lupta de principii și de partide,

Convinși că singurile baze pe care să va putea așeza într-un chip solid și stabil tot viitorul țării, nu pot fi altele decît acelea ale principelor de moderație și de progres social,

Avînd în vedere că adevăratul progres la care țintim toți fără osebire nu să poate realiza decît cu condiția de a să efectua trebelnicește după starea de față a societății române și după trebuințele țării,

Fiindcă realizarea acestor principie atîrnă mai cu seamă de unirea și buna înțelegere între membrii Obșteștii Adunări,

Subsemnații ne-am legat printr-această declarație de a rămînea nedespărțiți între noi și de a lucra împreună pentru conservarea principelor expuse mai sus pînă la sfîrșitul sesii legislative a actualei Obștești Adunări.

Tot într-o vreme am constituit un comitet compus de un prezident și trei secretari cu îndatorire de a ne convoca în seantă și a supune la a noastră chibzuire orice lucrare va socoti de trebuință.

[A.] Arsache A. E. Florescu N. C. Izvoranu B. Belu [I.] Florescu N. C. Tătăranu I. Slătineanu I. Mirzea C. N. Brăiloi C. Filănescu C. Rădulescu I. Otetelișanu B. Vlădoianu I. Hagladi S. Cezianu [Gr.] Bibesco Brîncoveanu [B.] Catargi I. Petrescu [D.] Filișanu Iancu Socolescu B. Slătineanu G. F. Lenș C. Otetelișanu Gh. B. Știrbei D. Bibescu I. Cernătescu N. Bibescu D. Ștefanopol M. Pleșoianu Constandin Săvoiu C. Apostolescu N. Brătianu Al. Anghelleanu P. Derbescu C. Berlescu Ioan Solomon Ioan Simboteanu Sc. Lăzureanu.

[Scriș de A. Em. Florescu].

Muzeul de istorie a orașului București, nr. inv. 37.729.

II

JURNALUL N. 2

Astăzi marți 20 ianuarie 1859 adunîndu-să cei mai jos însemnați deputați ai Obșteștii Adunări, sub presidenția d-lui doctorul A. Arsache, avînd lîngă sine secretari pe dd. N. Izvoranu, Barbu Belu și A. E. Florescu, însărcinați cu îndatoririle comitetului menționat în precedentul jurnal N. 1, s-a făcut apelul nominal, după care s-a cetit jurnalul încheat în seanta de ieri și care s-a subscris și de cei nui veniți ce nu s-au aflat față la seanta de ieri.

După aceea, d. Barbu Catargi și d. C. Brăiloi, luînd cuvîntul au dezvoltat pe rînd principiele adoptate de adunarea aceasta, avînd de scop a întări legă-

mintele între toți aceia care reprezintă interesele soțiale, pe care Convenția a așezat nuaa constituție politică a țării. Acele interese sînt proprietatea și munca inteligentă și industrială prin care omul să înalță cu a sa activitate proprie; aceasta este învedereat chiar după dispozițiile Convenții, care încredințează reprezentăția națională în mâinile proprietarilor de toată treapta fără osebite. Prințipul proprietății fiind de firea sa împăciuitoar tuturor intereselor soțiale și avînd trebuință de statornicirea ordinii legale, trebuie toți să ne dăm mina spre conservarea lui și să primim în sînul nostru pe toți aceia care să vor lega împreună cu noi a-l respecta și a-l menține în toată vremea neștrămutat. După aceasta, s-a hotărît ca mîine miercuri la 21 ale următoarei, la 7½ ore seara, să ne adunăm iarăși ca să chibzuim asupra celor dintîi lucrări care au a să face în seanța deschiderii Adunării Legislative.

[A.] Arsache A. E. Florescu N. C. Izvoranu B. Belu I. Otetelișanu [I.] Florescu B. Slătineanu [B.] Catargi C. Filănescu N. Bibescu D. Bibescu B. Vlădoianu M. Pleșoianu I. Slătineanu I. Cernătescu [D.] Filișanu Constandin Săvoiu I. Hagiadi Iancu Socolescu D. Stefanopol I. Mirzea I. Petrescu C. Apostolescu N. Brătianu Al. Angheleanu G. F. Lenș C. Rădulescu P. Derbescu C. Otetelișanu C. Berlescu S. Cezianu G. B. Știrbei [Gr.] Bibesco Brîncoveanu C. N. Brăiloi Ioan Solomon Ioan Simboteanu Sc. Lăzureanu

[Scris de A. Em. Florescu]

Muzeul de istorie a orașului București, nr. inv. 37.730

III

JURNALUL N. 3

Astăzi miercuri, la douăzeci și una ale curentei luni ianuarie, adunîndu-să subînsemnații deputați Adunării Naționale, după chemarea pe anume, s-a dat citire jurnalului precedent N. 2 și atît acesta cit și cel cu N. 1 s-au subscris și de domnii deputați din nou veniți; după care dl. Constantin Brăiloi luînd cuvîntu a esplicat adunării lucrările preliminare ale Adunării generale, în cazul deschiderii ei, deslușind mai virtos în ceea ce să atinge verificarea domnilor deputați și trebuința pentru această lucrare nu printr-una singură comisie ci în mai multe secții, pentru desăvîrșirea verifițiilor în spațiul mărginit prin cuvîntă.

În urma aceștii esplicări comitetul a supus la aprobarea adunării o listă de două zeci persoane pentru formarea comisiilor în No de patru alcătuite de cite cinci membri fiecare, precum și mai la vale să însemnează:

Comisia I

D. Ioan Otetelișanu
Ioan Socolescu
Ioan Mirzea
Stănuță Cezianu
Barbu Slătineanu

III-le comisie

D. Arsache
I. Florescu
D. Ghica
N. Izvoranu
I. Petrescu

II-le comisie

D. A. Florescu
Sc. Crețulescu
D. Filișanu
I. Simboteanu
I. Cernătescu

IV-le comisie

D. C. Cantacuzino
C. Brăiloi
I. Slătineanu
N. Lahovari
C. Săvoiu

Aceste comisii întrebîndu-să de adunare s-a hotărît de fiecare din subînsemnații să voteze în Obșteasca Adunare pentru persoanele cuprinse mai sus, luînd fiecare copie întocmai.

După aceasta, seansa s-a amânat pentru mine sară, la douăzeci și două ale următoarei, spre chibzuirea și altor lucrări după trebuință.

[A.] Arsache N. C. Izvoranu A. E. Florescu B. Belu I. Cernătescu B. Vlădoianu I. Mirzea C. N. Brăiloi C. Filipescu I. Otetelișanu C. Rădulescu I. Hagiadi [St.] Cezianu [B.] Catargi [D.] Filișanu Iancu Socolescu I. Petrescu B. Slătineanu G. F. Lenș C. Otetelișanu N. Bibescu M. Pleșolanu Ioan Simboteanu C. Apostolescu D. Stefanopol Constandin Săvoiu N. Brătianu Al. Anghelleanu C. Berlescu Sc. Lăzureanu

[Scris de N. C. Izvoranu]

Muzeul de istorie a orașului București, nr. inv. 37.731.

ASPECTE DIN VIAȚA UNOR MAHALALE BUCUREȘTENE ÎN PERIOADA 1900 — 1944 ¹

de ALEXANDRU CEBUC

Din punct de vedere edilitar-urbanistic orașul București s-a dezvoltat, decenii de-a rândul, în mod haotic, oglindind prin aspectul său totală lipsă de grijă a edililor de altă dată pentru buna gospodărire.

Atît la sfîrșitul veacului trecut, dar, mai ales la începutul secolului acestuia, Bucureștii înmănunchiază hibrid un mănunchi de peisaje citadine, răspîndite ca niște insule în suprafața enormă a unui tîrg învechit și mai ales sărac. În deosebi cartierele periferice rămîn neschimbate, cu ulițe înguste și întortochiate, cu locuințe insalubre, ridicate la întîmplare, fără nici o noimă, cu mahalale a căror suprafață se continuă și se confundă înglobînd zonele rurale din vecinătate.

În prima jumătate a sec. XX orașul își menține aceleași caracteristici tipice orînduirii capitaliste.

Vizitatorului orașului, îi apăreau în centru, bulevarde spațioase străjuite de vile elegante sau blocuri înalte, în timp ce periferia era lipsită de ori ce fel de realizări edilitare.

Un contrast deosebit de izbitor se prezenta între fosta groapă Floreasca, cu cocioabele ei, și, numai la 30 de metri mai departe, cartierul luxos unde huzurea burghezo-moșierimea și protipendada. Aspectul edilitar-urbanistic al Bucureștilor caracteriza cum nu se poate mai bine regimul de exploatare. Între centru și periferie burghezia ridicase bariere de netrecut.

Cartierele care aveau în perioada anilor 1900—1944 o situație deosebit de grea — Floreasca, Tei, Grant, Ferentari, Balta Albă și altele —, erau renumite pentru existența cu precădere a locuințelor insalubre, prin străzi nepavate și necanalizate.

„Floreasca” constituia un cartier de mizerie și suferință a celor ce-l locuiau. Aici erau gropile „Cornescu” locul de adăpost pe timpul iernii al numeroaselor șatre de țigani zlătari, care în corturi de pînză — îndurau un frig de 15 grade sub zero. Tot aici se aflau străzile Manu, Cornescu, Floreasca, Cerșetori, Puțul lui Zamfir, Popescu, Plăcintă, Ioanei —, toate nepavate, necanalizate, lipsite de apă și înțesate cu locuințe insalubre.

---

¹ Articolul face parte din lucrarea în pregătire „*Cartierele marginase ale Bucureștilor — ieri și azi*”.

Pe aceste străzi — numeroși funcționari mărunți, comercianți, birjari, meseriași se adăposteau în timpul nopții, câte 10—15 într-o cameră, dormind bolnavii cu sănătoșii laolaltă, favorizând astfel răspîndirea bolilor sociale¹⁾.

Specula practică în centrul orașului în *problema locuințelor* — cu toate că și aci se găseau imobile absolut insalubre și chiar periculoase de locuit, datorită lipsei de rezistență și stării de degradare în care le lăsau proprietarii — determina populația săracă să își găsească adăpost la periferia orașului.

Din aspectul pe care-l prezentau mahalalele Bucureștilor se poate trage concluzia că populația a construit cum a vrut și cum a putut, numai să aibă unde se adăposti. Locuințele erau fie în formă de case cu una sau două încăperi, fie case tip vagon, cărora li se adăogau în permanență câte o încăpere în care se îngrămădeau toți membrii familiei.

Din dorința avidă de îmbogățire, începînd încă din veacul al XVIII-lea proprietarii moșiilor din jurul Bucureștilor au început să-și parceleze posesiunile, fapt care s-a accentuat în special la sfîrșitul veacului XIX și începutul celui actual... Ca o consecință, procesul de întindere a cartierelor din jurul Capitalei s-a accelerat.

Interesant este de observat faptul, că numai în anul 1930, în fostele comune suburbane, actuale cartiere mărginașe, „din 1381 locuințe făcute în acel an, 61% sînt din paiantă și numai 39% din zid, ceea ce ar reveni, la o medie de 2,4 încăperi pentru o locuință din care o încăpere e sălița bucătăriei“²⁾.

Procedul — patriarhal, ca să nu spunem primitiv — de ridicare a locuințelor periferice, în Bucureștii de la începutul veacului acestuia, este cunoscut pe baza unor mărturii contemporane.

Pe un loc ales se băteau patru sau șase pari, pe aceștia instalîndu-se o armătură subredă de șipci rare, dispuse dublu. Între șipci se introducea pămînt amestecat cu paie, adesea și cu piatră sfărîmată. Alte ori parii susțineau o împletitură de nuiel, apoi bulgărită, sau, între pari se depuneau chirpici suprapuși în rînduri. Zidurile fiind astfel înălțate, se așezau ușile și ferestrele, iar la urmă, acoperișul înjghebat din carton, șindră sau stuf³⁾.

Locuitorii care doreau să-și ridice în acest fel casele, aduceau, în primul rînd, de pe unde puteau materialele — construcția propriu zisă începînd în ajunul unei sărbători care dura două-trei zile, la capătul acestora locuința fiind terminată.

Atunci casa — „clădită“, și ocupată, apărea ca o realitate de care cu sau fără voie organele administrative trebuiau să țină seama.

În aceste condiții cartierele mărginașe se măresc și se aglomerează fără a avea instalații de apă, lumină, canal etc.

Așa s-au construit în jurul orașului numeroasele cartiere, fără ca organele de stat ale regimului burghez-moșieresc să se sesizeze prea mult.

În presa vremii și în special în numeroasele documente păstrate este descrisă în culori foarte vii situația din aceste cartiere. Populația era compusă din muncitori cu ziua, hamali de prin piețe, tăietori de

¹⁾ „Epoca“, an VIII, (1906) nr. 259, (21 oct.) p. 2.

²⁾ Gh. Virtosu, *Locuințe pentru populația nevoiașă și problema comasărilor*, Buc., f.d.

³⁾ Gh. Virtosu, *op. cit.*, p. 38.

lemn, unii cîştigînd cîte 1—2 şi chiar 3 lei pe zi, iar alţii fiind complet lipsiţi de venituri. Viaţa acestor oameni era cît se poate de grea.

Înfăţişarea clădirilor în care locuiau era cu totul necorespunzătoare din punct de vedere igienic : neluminate, fără aerisire, unele şi igrasioase, situate în genere sub nivelul străzii ¹⁾.

Pe strada Ursului era semnalată la nr. 17 o casă locuită „cu zidurile alterate, crăpate şi deplasate din poziţia naturală” ; „şi lemnăria este putredă — notează documentul — aşa că ameninţă să cadă” ²⁾.

Casă acoperită cu stuf în mahalaua Colentina

Unii cetăţeni făceau deseori sesizări către organele primăriei prin care spuneau : „casa din str. Plevnei 81 este umedă, insalubră şi crăpată, zidurile ameninţă cu prăbuşirea pe cei ce o locuiesc” ³⁾. Un anunţ asemănător semna un caz tot atît de grav : locatarii unui imobil din str. Popa Petre nr. 13, se aşteptau — din zi în zi — la prăbuşirea casei ⁴⁾, fiind lipsiţi cu totul de posibilitatea de a o repara.

Aceşti oameni lipsiţi de condiţii igienice de locuit, alţii chiar fără posibilităţi de adăpostire, se hrăneau cît se poate de prost, consumînd în special produse vegetale ieftine, fapt ce cauza o subalimentaţie cronică.

¹⁾ Arhivele Statului Buc., *Prim oraş. Buc.*, dos. 540/1900, fila 5, 49, 50.

²⁾ *Ibidem*, dos. 697/1901, fila 106 ; a se mai vedea cazuri similare la filele 97, 100, 102, 103, 104, 109, 110, 111, 132, 134, 138, 142, 143 etc.

³⁾ *Ibidem*, dos. 643/1903, fila 20.

⁴⁾ *Ibidem*, fila 139 ; a se vedea şi filele 144, 147, 149, 173, 174, 178, 190, 214, 222, 336 care cuprind aspecte similare ale problemei.

Singurii beneficiari ai acestei situații despre care, pe drept cuvânt se spune că le mergea bine, erau numeroșii cârciumari din cartierele periferice.

„Cârciumarii de prin acel loc — notează un martor al vremii — fac cele mai bune afaceri decât toți ceilalți negustori la un loc”¹⁾.

În numeroase cazuri masele muncitoare au luat poziție împotriva acestei stări de lucruri.

Din inițiativa muncitorilor de la atelierele Căilor Ferate, în ziua de 10 mai 1909, în sala Băilor Eforiei a avut loc un miting la care au participat numeroși lucrători din toate întreprinderile Capitalei. În urma dezbaterilor ce au avut loc, s-a votat o moțiune prin care arătau situația grea în care se găsea populația săracă a Capitalei, din cauza permanentei scumpiri a traiului. În încheiere participanții la această mare întrunire arătau :

„Aprobăm cu totul memoriul alcătuit de comitetul executiv al meseriașilor, împreună cu comitetul de acțiune de 100 prin care se arată situația critică în care ne aflăm, cauzele scumpirii traiului și măsurile ce ar trebui luate pentru ușurarea lui.

Acest memoriu să fie înaintat domnului prim-ministru și ministru de interne și domnului Primar al Capitalei, pe care îi rugăm să ia cât mai neîntârziat măsurile cuvenite pentru ușurarea traiului”²⁾.

În numeroase plingeri adresate Primăriei de către locuitorii cartierelor periferice se arătau cât de proaste erau ulițele, casele și toate celelalte condiții de viață ale maselor de oameni ai muncii, cetățeni ai Bucureștiului.

„Pe marginea drumurilor, cocioabele nefericiților „locuitori ai capitalei”, din mahalalele infernale, abia se mai disting din prăfăria grozavă și pomii sădiți pe ici-colo, de dragul umbrei par ninși de albi ce sînt — la miez de vară — ce condiții admirabile pentru tot soiul de epidemii”³⁾.

În cartierele Grant și Crîngași, locuite în general de lucrători de la Căile ferate, nu existau nici cele mai elementare condiții edilitare. Pe strada Crîngași, lipsită în timpul nopții de lumină, cu un singur puț ce alimenta cu apă locuitorii acestei părți a cartierului, viața era deosebit de grea. O parte a șoselei Giulești era locuită, iar cealaltă străjuită de numeroase linii de cale ferată.

Cartierele Crîngași și Grant din jurul liniei ferate, erau total neglijate de edilii orașului. Neajunsurile locuitorilor din aceste cartiere sînt tot mai des întîlnite în unele articole cu caracter social, strecurate în presa vremii. Locuitorii se plîngeau permanent de chiria excesiv de mare ce li se percepea de către proprietari. „La noi chiria înghite a treia parte din venitul gospodăriilor din clasa de mijloc și de jos”⁴⁾, iar pentru chirie, lumină, apă și transport se ridicau pînă la 43,4% din totalul cheltuielilor.

Din cauza scumpetei chiriilor, familiile nevoiașe se vedeau silită să sacrifice orice pretenție de confort, îngrămădindu-se în cîte o cameră ori două, transformînd în camere de locuit și bucătăriile.

¹⁾ „Voința națională”, an XV (1908), nr. 6823 (5/18 martie), p. 1.

²⁾ „Minerva”, an I (1909), nr. 145 (12 mai), p. 2.

³⁾ *Ibidem*, an II (1910), nr. 558 (7 iulie), p. 1.

⁴⁾ „Dimineata”, an VII (1910) nr. 2348 (14 sept.), p. 1.

Nici zece ani mai târziu situația din cartierele amintite nu era schimbată. Ba mai mult, din cauza măririi numărului populației, aceste cartiere mărginașe devin și mai aglomerate, mizeria și mai mare. Cartierele Floreasca și Tei nu au nimic schimbat din situația de mai înainte. „Parcurgînd străzile cartierului Floreasca n-am găsit decît unele cu pavajul stricat, iar cele mai multe fără pavaj. Majoritatea locuitorilor sînt ca și în Tei, lucrători cu brațele, lucrînd aproape la aceleași fabrici, sau pe unde găsesc și avînd de făcut aceleași plîngeri ca și cei din Tei”¹⁾.

Locuință pe șoseaua Giurgiului

La 19 iulie 1922, un invalid de război, locuitor din cartierul Filantropia, trimitea unui ziar o scrisoare în care, în numele cartierelor Filantropia, Sf. Vineri și Puțul lui Crăciun, arăta că mai toți cei peste 10.000 de oameni ce locuiesc aceste cartiere sînt meseriași și mici funcționari. Aceștia lucrînd în meserii unde prin specificul muncii la ateliere se murdăresc, au nevoie de apă, dar acest mijloc de curățenie le lipsea.

„Știți cite cișmele au cei peste 10.000 de locuitori? numai două „oficiale”. Una pe șoseaua Filantropia colț cu str. Aurelian și alta în Calea Griviței, mai sus de cimitir... Poate oare să ajungă cîteva cișmele la mai bine de 10.000 de locuitori?... Îl poftim pe domnul doctor (al Primăriei) să vină prin cartierul nostru să mai stăm de vorbă și să-i arătăm multe lipsuri”²⁾.

¹⁾ „Dimineața”, an XVII (1920), nr. 5033 (12 iulie), p. 2.

²⁾ *Ibidem*, an XIX (1922), nr. 5641 (19 iulie), p. 3.

Despre condițiile grele de viață își aminteau de obicei politicienii vremii numai în preajma alegerilor, când, speculând situația mizeră în care oamenii trăiau, făceau o propagandă demagogică care însă era uitată întotdeauna după campaniile de alegeri. Același document ne demască această stare de lucruri.

„Să-i mai amintim că înainte de alegeri ni s-au promis toate bunătățile contra voturilor noastre... Acum poate cu pravoslavnică holera să facem ceva! Sau curăță Primăria sau ne curăță holera pe noi și cu noi și pe domniile de la Primărie“¹⁾.

Numeroși cetățeni din cartierele „Veseliie“, Tabaci, Văcărești, Du-dești, Tei, Floreasca și chiar din centrul capitalei, expediau scrisori la diferite redacții de ziare și chiar unor persoane sus-puse, arătând situația în care se găseau; dar de fiecare dată, chiar și atunci când oficialitățile mergeau la fața locului și constatau, toate rămăneau numai în stadiul de mai înainte.

Locuitorii cartierului Cîmpul lui Stiefler semnav un memoriu în iunie 1922 către primăria Capitalei, în care se plîngeau de faptul că în întreg cartierul nu există în timpul nopții nici măcar un singur felinar „locuitorii care eventual vin mai târziu sînt expuși a fi atacați de răufăcători, iar furturi se pot întîmpla foarte des“²⁾. Aducînd la cunoștință starea deplorabilă și mizerabilă în care se găsea acest cartier, semnatarii cereau:

„1) a se lua măsuri pentru ridicarea gunoierelor depozitate la capătul străzii Popa Balint dinspre șoseaua Doamnei, care este o continuă primejdie pentru sănătatea noastră;

„2) a se pune cel puțin 3 felinare pentru iluminarea cartierului pentru a ne scoate din întuneric.

„3) a se dispune alinierea str. Popa Balint conf. cu planul existent la serviciul Cadastru, această stradă fiind singura pe unde putem comunica cu restul orașului și cu instituțiile și fabricile unde locuitorii cartierului sînt ocupați“³⁾.

Așa cum reiese însă din plîngerile repetate ce le făceau locuitorii, acestea nu erau luate în seamă, fiind înaintate ca simple acte la dosar în arhiva primăriei.

Specula pe care o făceau unii proprietari cu casele în București constituia una din răcilele de pe urma căreia aveau foarte mulți de suferit.

În magazine vechi de 20—30 de ani care nu prezentau nici un fel de siguranță pentru a locui în ele, proprietarii lacomi de bani improvizau locuințe sau dependințe pentru ca apoi să le închirieze.

Un locatar de pe str. Buzzești se plîngea în august 1922 Primăriei că este îngrijorat de pericolul de incendiu ce-l prezenta imobilul din str. Buzzești nr. 57: „proprietarul caselor — un îmbogățit de război dar lacom și avid de a se îmbogăți și mai mult, a transformat toate bucătăriile din imobilul său din str. Buzzești 57 în camere de locuit spre a încasa cîte 15.000—20.000 lei chirii iar 5—6 magazine vechi dărîmături ce abia se mai țin, le-a transformat în bucătării așezîndu-le mașini de gătit. Aceste magazine care sînt putrede, cu o singură scînteie pot provoca un incendiu de nedescris.....

¹⁾ „Dimineata“, an XIX (1922), nr. 5641 (19 iulie), p. 3.

²⁾ Arhiva Centrală a SPC (PMB), Sect. Tehnică, dos. 483/1922, nenum.

³⁾ *Ibidem*.

Nu găsiți dvs. că această avidă goană după bani poate produce un mare incendiu în întreg cartierul ?" ¹⁾).

Această stare de lucruri o reclamau și locatarii de pe fosta str. Marămureș nr. 10 care, printre altele, cereau „a se dispune o anchetă la fața locului spre a constata înșalubritatea acestui imobil care amenință din zi în zi a se dărîma pe chiriașii ce locuiesc în acest imobil" ²⁾).

Dar cei ce erau puși să rezolve atari stări de lucruri, în repetate rînduri, datorită banilor ce-i primeau de la proprietari, nu luau nici o măsură pentru a rezolva plîngerile oamenilor muncii.

Cartierul „Veseliei", situat la o depărtare de 20 de minute de gara Filaret, se întindea între șina drumului de fier Filaret—Giurgiu, șoseaua Ferentari și cîmpia Ferentariilor. „De ce i-o fi zicînd cartierul „Veseliei", nu pot să pricep", relata un trecător „pentru că numai veselie nu este prin partea locului."

...După ce colindînd strada Păunașul Codrilor, calea Georgescu, Mircea Eustațiu și alte ulicioare și ulițe, ajung în strada Nae Dumitrescu, unde locuiește Tănase Rigopol.

Îl găsesc zăcînd în pat. A fost împușcat în picior la 13 Decembrie 1918, în Piața Teatrului, și de atunci zace în pat.

Șade într-o singură cameră, mică, umedă și întunecoasă, împreună cu soția și copiii săi (4) și exprim mirarea cum pot să stea atîtea persoane într-o cămăruță și el cu amărăciune îmi spune — Să te duci să vezi cum stau alții în camere mai mici ca acestea și cum trăiesc și te vei minuna ³⁾).

Majoritatea locuitorilor cartierului Ferentari în această perioadă o formau lucrători și lucrătoare de la fabricile „Vulcan", „Wolf", „Aries", fabricile de chibrituri, uleiuri, vopsele și mici slujbași din gara Filaret.

În afara numeroaselor necazuri și neajunsuri pe care le aveau de suportat acești oameni în fabricile în care lucrau, acasă veneau altele și altele, printre care și lipsa de apă. Pe strada Pieptănari, în anul 1922 era o singură fîntînă destinată a alimenta cu apă o populație de peste 2.000 de oameni. Desigur că aceasta era un mare neajuns.

„Femeile se scoală de la 4 dimineața și fac coadă la gura cișmelei" ⁴⁾. Într-un document din vara anului 1923, printre altele, se arată referitor la starea necorespunzătoare în care se găseau locuințele din cartierele Bucureștiului: „În str. Pomu Verde nr. 4 ... se afla o casă care a fost lovită de aeroplan din timpul războiului pe care a dărîmat-o în mare parte, iar restul ce a mai rămas amenință cu căderea dintr-un moment în altul și cu toate acestea este locuită de 5 persoane, care la un moment dat pot risca să rămînă sub dărîmături" ⁵⁾.

O situație similară se putea întîlni și în str. Orlando nr. 6 A și B. Corpul din stînga împreună cu dependințele „este în stare de insalubritate, fiind complet ruinat urmînd a fi evacuat și dărîmat" ⁶⁾, iar referitor la corpul din dreapta, același document spune: „construcții vechi, avînd parte din soclu mîncat și plin de igrasie, giurgiuvelele ferestrelor stricate, tabla de

¹⁾ Arhiva Centrală a SPC (PMB), Secț. tehnică, dos. 478/1922, nenum.

²⁾ *Ibidem*, fila 1. Plîngerii similare a se vedea și în dos. 479, 480, 481.

³⁾ „Dimineața", an XIX (1922), nr. 5637 (14 iulie), p. 4.

⁴⁾ *Ibidem*.

⁵⁾ Arhiva Centrală a SPC (PMB), Secț. Tehn., dos. 479/1923 f. n.

⁶⁾ *Ibidem*, dos. 480, f. n.

pe acoperiș găurită înlocuită pe alocuri cu carton. Dependențele aflate în legătură cu acest corp de casă, parte amenință prăbușirea, parte s-au și prăbușit deja" ¹⁾).

De la an la an, locuitorii acestor cartiere s-au tot plîns de lipsurile pe care le îndurau, dar tăcerea și indiferența oficialităților se menținea. Același cartier al „Veseliei” din apropierea gării Filaret, lipsit de orice îngrijire din partea edililor orașului, era populat de peste 10.000 de cetățeni în anul 1925. „De ceea ce îndură oamenii — și sînt vreo 10.000 — nu știe probabil decît arhivarul Primăriei care de aproape două decenii le colec-tează petițiile” ²⁾).

Aspectul cartierului Ferentari, din ale cărei 87 străzi numai 12 erau recunoscute de către oficialități, nu se deosebea cu nimic de numeroasele sate din țara noastră din acea perioadă. Un document al vremii (din 1925) ne prezintă cartierul cu „aceleași drumuri nepavate. Din str. Ferentari, un fel de stradă rurală, cu bordeie acoperite cu șindrilă, o cramă părăsită și o treucă în marginea unei fundături, unde se adapă vacile, și pînă în „Pău-nașul Codrilor” cealaltă extremă spre Belu, nici un felinar.

În acest cartier, așa cum a relatat și un martor ocular, fiecare cetățean putea să aibă veleități de arhitect, fiecare își putea ridica o casă — indi-ferent materialul din care o confecționa, forma, sau locul de amplasare. „De aceia, în cîmpul „Veseliei” e o colecție încurcată de ulițe și fundături, de case turtite și bordeie abia vizibile, un cartier în care ordinea arhitec-tonică e o utopie... Pînă în comuna Măgurele, și de aci pînă în Jilava, omul nu știe alt dușman, decît ploile, alt sport decît salturile peste șanțuri” ³⁾).

Lipsa de lumină pe străzi, lipsa de apă, în tot cartierul existînd un singur „puț cu ciutură” („căci în acest cartier oropsit, nici chiar sacagii nu există; cît privește medic, dispensar, farmacie, nici pomeneală” ⁴⁾), toate acestea erau înlocuite cu cele 92 de cîrciumi, la o populație de 10.000 de locuitori, revenind de fiecare cîrciumă 108 locuitori, sau „considerînd la un sfert numărul copiilor, de familie, o cîrciumă la 27 de guri” ⁵⁾).

Lăcomia la care erau îndemnați cîrciumarii din cartierul „Veseliei”, făcea ca toți oamenii necăjiți să fie jecmăniți în modul cel mai rușinos.

Într-o scrisoare din decembrie 1925 se arată: „Cine să amintească cîrciumarului că lăcomia lui e pierzania băutorului, că fiecare păhărel de spirt, saltă cu un centimetru cuțitul de la cingătoare? La 92 de cîrciumi un singur gardist și acesta sechestrat la comisariat cu treburile de cancelarie. În cartierul „Veseliei” nu-i nici un dispensar, nici un medic. În schimb există două cimitire” ⁶⁾).

Această stare de lucruri, încurajată de regimul burghezo-moșieresc, ducea desigur la răspîndirea alcoolismului. O situație similară se putea în-

¹⁾ Arhiva centrală a S.P.C. (PMB), Sect. Tehnică dos. 479/1923, nenum.

²⁾ „Dimineața”, an XXI (1925), nr. 6846 (10 dec.), p. 3.

³⁾ *Ibidem*, nr. 6839 (4 dec.), p. 8.

⁴⁾ *Ibidem*, nr. 6846 (10 dec.), p. 5.

⁵⁾ *Ibidem*, nr. 6847 (11 dec.), p. 5.

⁶⁾ *Ibidem*.

tlîni și în cartierul „Tei“, unde, conform statisticilor vremii, existau peste 150 de cîrciumi¹⁾, în cadrul cărora, numai în cursul anului 1924 s-au înregistrat peste 900 de scandaluri.

Lipsa unor instituții culturale sau de spectacole (cele din centru fiind inaccesibile, din cauza distanței pentru marea masă de locuitori), ținea populația muncitoare în întuneric și incultură. Lipsa instituțiilor medicale, lipsa de dispensare cu consultații ieftine sau gratuite, sporea pe de o parte efectivul bolnavilor iar pe de alta rostul „medical“ al babelor doftorese și al atîtor traficanți de rețete empirice de la barierele orașului²⁾.

Aspecte ale condițiilor grele de viață din mahalaua „Tei“ în perioada anilor 1924—1925 sînt numeroase. Cartierul era lipsit de orice îngrijire din partea edililor orașului; la fel și în ceea ce privește aprovizionarea cu produse alimentare și chiar cu lemne; acestea toate făceau ca viața celor ce locuiau la periferia capitalei să fie din ce în ce mai grea.

În cartierul „Tei“, ca de altfel și în celelalte cartiere mărginașe, lemnele de foc au fost permanente în anii regimului burghezo-mosieresc o problemă deosebit de grea. „Umblu cu un bon de la Primărie, de 3 luni, face omul cu căciula, de meserie măturător de stradă. Ba că nu-s, ba să mai așteptăm, ba că n-are cine să le ducă...“³⁾. „140 de lei suta de chile, se vaită o bătrînă“⁴⁾.

În numeroase dosare din arhiva Primăriei se întîlnesc plîngerii ale familiilor de oameni săraci în care sînt relatate cazuri cînd, zile întregi nu aveau ce pune pe foc. Cererile lor însă, nu primeau nici o rezolvare.

În cartierul Grivița Cuțarida, în 1925 majoritatea locuințelor erau mici și făcute din birne sau din nuiiele și bulgărite cu pămînt. În aceste cocioabe se îngrămădeau cîte 7—8 persoane, tatăl, mama și copiii iar de multe ori cîte două familii locuiau în aceeași casă. „Vara, praful pe șoselele Grivița și Filantropia se ridica în nori, acoperind tot cartierul. În afară de străzile A, B, C, D, străzi pe care sînt clădite locuințele C.F.R., care sînt ceva mai curățele, toate străzile din partea locului sînt la fel ca celelalte de la periferia orașului; nepavate, neluminate și nealimentate cu apă“⁵⁾.

Într-un memoriu adresat primăriei, locatarii imobilului din str. Nisipari nr. 27 se plîngeau de faptul că locuința era așa de deteriorată încît amenința a cădea din zi în zi pe ei. Comisia însărcinată cu constatarea acestei situații punea în 1927 următorul referat: „La adresa arătată se află o casă joasă avînd 2,10 m pînă la tavan iar streșina la 2 m pînă la sol. Este veche, făcută din 1/2 cărămidă cu pămînt zidită. Tabla de pe acoperiș este mîncată de tot⁶⁾. Locuințe asemănătoare se găseau și în str. Dragoș Vodă, clădiri construite din paiantă și cu pămînt pe jos⁷⁾.

În perioada crizei economice a capitalismului dintre anii 1929—1933, populația din cartierele mărginașe ale capitalei a suportat tot greul și reperișurile ei.

¹⁾ „Dimineața“, an XXI (1925), nr. 6833 (26 nov.), p. 3.

²⁾ *Ibidem*, nr. 6837 (2 dec.), p. 7.

³⁾ *Ibidem*.

⁴⁾ *Ibidem*, nr. 6830 (23 nov.), p. 3; 6833 (26 nov.), p. 3; 6835 (27 nov.), p. 5; 6837 (2 dec.), p. 3.

⁵⁾ Facla din 23 mai 1925.

⁶⁾ Arhiva Centrală a SPC (PMB), 1927, Sect. Tehn., Dos. 46 (a se vedea și dos. 49, cu sit. similare).

⁷⁾ *Ibidem*, 1929, Dosar nr. 27.

În anii crizei, conform statisticilor burgheze (1933) salariul lunar al lucrătorilor din fabrici și al funcționarilor era foarte mic în comparație cu costul vieții.

„Majoritatea acestor oameni câștigă în medie 2000—3000 lei pe lună”¹⁾. Dacă acesta era salariul pe care-l câștigau cei ce locuiau la periferie lipsa de locuințe le îngreuna și mai mult viața.

— Chiriile pe care le plăteau pentru câte o cameră lipsită de orice fel de dependențe, erau de asemenea foarte ridicate.

În anul 1933 „un apartament modest cu trei camere și dependențe costa 2500—3000 lei pe lună”²⁾, pentru o familie numeroasă din care nu-

Vedere din B-dul Basarab spre Calea Griviței pe la 1930

mai unul lucra, însemna că întregul salariu primit abia putea acoperi chiria.

„În cartierul Tei, o cameră cu săliță și bucătărie, se plătea în 1933 cu 700 lei pe lună” ... „În comună Șerban Vodă, pe o stradă pavată, 2 camere cu electricitate și nici o altă instalație, 900 lei pe lună”. „În cartierul Colentina, o cameră goală și magazie, 800 lei pe lună”, „la Floreasca o cameră și o sală, 650 lei pe lună”³⁾ și așa mai departe.

Din cele de mai sus, se poate constata că o locuință insuficientă ca spațiu și condiții igienice, nu se putea închiria sub o cincime din sa-

¹⁾ Gh. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 9.

²⁾ *Ibidem*, *op. cit.*, p. 10.

³⁾ *Ibidem*, p. 10—11.

lariu, lucru ce determina menținerea populației în condițiile mizere din casele de la periferia orașului.

În această vreme erau numeroase familii care nu aveau nici măcar un bordei așa sărac și ponosit ca cele despre care am vorbit mai sus, din Ferentari, Floreasca sau Tei. Erau cetățeni care ziua trudeau pentru a stringe câțiva lei pe care apoi să-i dea la una din „bombele” din Obor sau din alt cartier unde erau primiți pentru a sta o noapte.

Un ziarist curios a făcut în seara zilei de 20 ianuarie 1933 o vizită la o asemenea „bombă” din Obor — „E mai ieftin aici ca la azilul de noapte ?

— Nu, plătim 5 lei, ca și acolo. Dar la azil te dă afară la ora 5 dimineța, în ger și zăpadă. Și la azil uneori dormi pe cimentul gol și te dă afară pe întuneric, în vântul tăios ce bate în zori de zi pe cheiul Dimboviței și n-ai unde te duce. La „bombe” putem sta un ceas, două mai târziu. ...Apoi ne ia la goană și de aci...

— Dumneata cunoști pe oamenii de aci ? am întrebat pe patron.

— Din 35 câți am azi, garantez pentru 31 pe care îi vedeți aci pe listă. Cunosce dealtfel cel puțin 1.000 de „bombagii”. Asta nu e nici o mirare. E meseria mea”¹⁾.

Iarna anului 1933 a adus multe suferințe populației marginalizate a Capitalei. Bordeiele din Floreasca și în special cele din groapa Floreasca au avut mult de suferit „După tonele de ninsoare căzute în cursul nopții (25 ianuarie), locuitorii s-au trezit dimineța închiși într-o teacă de gheață. Au fost nevoiți să spargă ușa și să sape altă ușă clădită din zăpadă, afară, sau să iasă prin podul casei”²⁾.

În urma numeroaselor plângeri, adresate primăriei capitalei și alte autorități ale vremii, de către cetățenii cartierului Tei, în februarie 1933 s-a făcut o descindere la una din școlile acestui cartier, de pe strada „Mașina de pîne”. Elevii au fost interogați asupra condițiilor de viață pe care ei le duc în familii. Desigur că și de data aceasta, ca și în anii precedenți, oficialitățile s-au mulțumit cu constatarea faptelor fără a lua vreo măsură menită să îmbunătățească condițiile de viață ale oamenilor necăjiți. Iată numai câteva secvențe din răspunsurile pe care au putut să le dea o parte din copiii școlii la întrebările puse de oficialități :

„Tata n-are de lucru... Sintem 5 copii”. Cei mai mulți erau 4—5 frați. Unii aveau câte 7—9 și chiar 10 frați. Majoritatea locuiau cu chirie, într-o singură cămăruță și aceia neplătită. Urma ca proprietarul să-i dea afară”. „Tata n-are un picior. Mama a fost lucrătoare, dar acum n-are de lucru... Mulți, foarte mulți părinți șomeri, meșteșugari, care nu găseau de lucru câte două-trei luni. În articolul „Cum trăiesc cei ce se istovesc muncind”³⁾, este relatat cazul unei familii de muncitori din cartierul Ferentari. O femeie de 36 ani, lucrase ca muncitoare țesătoare la una din fabricile de pe calea Rahovei. „Iar acum este o adevărată muritoare de foame”. Fiica ei lucra la aceeași fabrică în care lucrase și mama ei. Distanța de la fabrică până acasă era de 3 km și copilă trebuia să o parcurgă zilnic. Ea locuia împreună cu mama ei, care „n-avea decât 36 de ani dar lipsurile i-au brăzdat adinc chipul. „Țesătoarea de câțva timp n-a mai fost primită nicăieri

¹⁾ „Dimineța”, an XXIX (1933), nr. 9326 (21 ian.), p. 13.

²⁾ *Ibidem*, nr. 9369 (28 ian.), p. 9.

³⁾ *Ibidem*, nr. 9511 (22 iunie), p. 11.

să lucreze. E vârsta prea înaintată — spun stăpînii fabricilor — pentru ca să aibă putere să stea 12 ore în picioare lîngă război. Copila ei de acum se luptă disperată pentru existență. De jur împrejur sînt presărate pe tot întinsul cîmpiei biete locuințe unde mizeria mocnește crunt. Oamenii care și-au pus primele temelii la case pe hăul gol năpădit de bălării, au întrecut cea mai înaltă treaptă a optimismului. „Parcul Fericirii” au dat ei denumirea cartierului care prinde ființă, la margine de oraș, dincolo de ulița Ferentarilor. Acolo, alăturat, locuiesc de cîteva luni doi lucrători de la aceeași fabrică. Soțul și tovarășa lui, la capăt de săptămînă abia reușesc

Circiumă pe Șoseaua Vitan pe la 1930

să cîștige cîte 2—300 de lei. Au lucrat totuși cîte 12 ore pe zi și sînt versați în meserie”¹⁾.

În toată această perioadă de plină criză nu s-a luat nici un fel de măsură în scopul remedierii condițiilor mizere de viață din cartierele marginase ale capitalei. Micii meseriași, lucrătorii sau slujbașii permanenți s-au luptat cu șomajul și cu mizeria. Autoritățile locale nu s-au preocupat în această vreme nici de pavaj, nici de lumină, nici de canalizare. Populația se plîngea de praful ce îneca locuințele din mahallale, vara, de noroiul din timpul toamnei sau iernii, de lipsurile și necazurile ce se înmulțeau zi de zi. „Cînd se face ceva, spunea un martor ocular, merge de preferință la centru. Dar mahallaua poate răbda și poate să aștepte. E o minune că

¹⁾ „Dimineața”, an XXIX (1933), nr. 9511 (22 iunie), p. 11.

lumea asta necăjită poate să reziste. T.B.C.ul, paludismul, tifosul, scarlatina, seceră numeroși tineri și vîrstnici" ¹⁾).

În anii 1934—1944, în orașul București erau sute de străzi și acestea în special la periferie nepavate și fără instalație electrică. Aspectul acesta al periferiei Capitalei caracterizează pe deplin regimul de exploatare și asuprire capitalistă.

Ultimul cartier asupra căruia ne-am propus să insistăm în descrierea noastră este cartierul „Balta Albă”, situat în partea de sud a orașului.

Aspectul actual al Căii Griviței

Acest cartier, cu căsuțe răsfirate și care de care mai mizere în cadrul și în jurul căruia primăria depune gunoaiile adunate din oraș la un moment dat a fost denumit în mod ironic „Parcul Margareta”.

Locuitorii cartierului Balta Albă, arătau în martie 1941 printr-o plîngere adresată primăriei situația în care se găseau :

„În fața caselor noastre se află o groapă mare care este provenită din fabricarea cărămizii al cărei proprietar este Banca „Mayer et Aftalion” azi „Societatea în lichidare Balta Albă” condusă de Dl. Mayer et Aftalion cu sediul în București str. Doamnei nr. 4.

Această groapă este un adevărat focar de infecții pentru noi și copii noștri din cauză că se depozitează diferite gunoaii în ea.

¹⁾ „Dimineața”, an XXX (1934), nr. 9989 (18 oct.), p. 9.

Pentru acest caz ne-am mai plîns în nenumărate rînduri (la autorități dar nu s-a luat nici o măsură" ¹⁾).

Urmare acestei plîngerii, comisia însărcinată cu constatarea faptelor, arată că groapa a rezultat din exploatarea pietrișului și nisipului de către Societatea Anonimă Balta Albă, proprietara terenului, cu domiciliul în București str. Doamnei nr. 4.

Exploatarea încetase în anul 1921 fără a se face nici un fel de amenajare conform prevederilor regulamentelor în acest sens. Fundul gropii era acoperit cu apă iar malurile neconsolidate.

Situația grea a locuitorilor periferiei capitalei și în același timp a muncitorilor care de altfel locuiau în aceste cartiere mărginașe pe vremea regimului burghezo-moșieresc, reiese din condițiile necorespunzătoare de locuit. Chiriile erau foarte ridicate, ajungînd să absoarbă pînă la 1/3 din salariu, deși condițiile de locuit erau foarte proaste. Muncitorii locuiau în încăperi insalubre construite din paianță, cu pămînt pe jos, într-o încăpere locuiau între 4 și 8 persoane.

Perioada dictaturii militaro-fasciste și a războiului antisovietic s-a caracterizat printr-o extraordinară intensificare a exploatării maselor de oameni ai muncii și printr-o accelerată pauperizare a acestora. Locuind în condiții cu totul neadmise, cu salarii reduse, acești oameni trebuiau să muncească în condiții de teroare pentru a-și putea întreține familiile lor. Într-un document din luna ianuarie 1942 al P.C.R. se arată: „Cu baionetele și mitralierele în spate, amenințați cu carceră și Curtea marțială, muncitorii lihnii de foame lucrează 12—16 ore pe zi” ²⁾.

Aceasta era situația în general a celor cîteva cartiere pe care ne-am propus să le analizăm, înainte de 23 August 1944. Dar și războiul a adus numeroase pagube cartierelor mărginașe, mai ales în urma bombardamentelor exercitate de aviația anglo-americană.

După datele Institutului Central de Statistică ³⁾, în cele patru sectoare ale Capitalei (fără comunele suburbane) au fost atinse 10.221 clădiri dintre care complet distruse 44% (4470), grav avariate, 30% (3008) și ușor avariate 26% (2693). Din aceste clădiri 7% erau publice, iar 93% particulare ⁴⁾.

S-a evaluat că în urma bombardamentelor au rămas fără locuință (exclusiv comunele suburbane) 21.000 gospodării, adică 75.000 de oameni (aproape o zecime din populația celor patru sectoare ale municipiului ⁵⁾).

O altă calamitate de care a avut de suferit orașul a fost și continuarea pe mai departe a acțiunii de întindere haotică a orașului ⁶⁾. Pe șoseaua Chitila, periferia orașului a ajuns la linia forturilor; pe șoseaua Pantelimon, Afumați și aci parcelările s-au apropiat de linia forturilor.

„De jur împrejurul orașului se tot fac parcelări în plin cîmp și se construiesc mereu case rudimentare, pe străzi nepavate, pline de bălți și noroaie iarna, și de praf și gunoaie vara. Aceste parcelări croite fără plan, la marginea orașului, după interesele parcelatorilor și speculanților de

¹⁾ Arhiva Centrală a S.P.C. (P.M.B.), Sect. tehn., dos. 261/1941.

²⁾ *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, Buc., E.P.L.P. 1953, ed. II, p. 355.

³⁾ Comunicări statistice, 15.V.1945.

⁴⁾ Arhiva centrală a SPC, Serv. Tehn., dos. 10/1945.

⁵⁾ *Ibidem*, fila 1.

⁶⁾ *Ibidem*, fila 1—2.

terenuri, ocupă întinderi de mii de hectare, cu străzi de sute de kilometri lungime, fără lucrări edilitare, nici măcar șanțuri de scurgere ca la țară¹⁾.

Lipsa de credite pentru locuințe populare a fost iarăși o cauză principală a întinderii aglomerației bucureștene. Sărăcimea a fost lăsată să se descurce singură, și vedem cum s-a descurcat. Majoritatea populației Capitalei neputând câștiga suficient pentru a plăti o locuință civilizată situată pe o stradă pavată și prevăzută cu apă, canal și lumină electrică a fost forțată să-și găsească sau să-și clădească o locuință în câmp unde terenul

Vedere generală a cartierului „Floreasca“

era mai ieftin și unde fiecare își construia cum putea. Întotdeauna s-au găsit proprietari sau speculanți de terenuri care au lotizat terenuri în câmp fără lucrări edilitare, cu plata în rate și cumpărătorii nu au lipsit. Așa s-au născut cea mai mare parte din cartierele mărginașe ale capitalei.

---

¹⁾ În 1911 suprafața clădită a Capitalei și a sateelor pînă la forturi era de circa 5570 ha., pe care încăpea o populație de 340.000 locuitori, cu densitatea de 61 locuitori la ha. În 1927, suprafața clădită a orașului cu suburbanele era de circa 6400 ha cu o populație de 600.000 locuitori, cu densitatea de 93 locuitori pe ha. În 1941 suprafața clădită a orașului și suburbanelor pînă la forturi era de circa 8480 ha, cu o populație de un milion (992536) locuitori, deci cu o densitate de 117 locuitori la hectar.

Din 1911 pînă în 1941, suprafața de oraș construit, sau de vatră de sat din interiorul liniei forturilor, a crescut de la 5570 la 8480 ha, adică cu 53% (Arhiva Centrală a S.P.C., Serv. Tehnic, dos. 10/1945).

Blocuri noi pe șoseaua Giurgiului

Unii vizitatori străini caracterizau în scrierile lor Bucureștiul de odinioară ca fiind un orașel modern, plantat în mijlocul unui sat uriaș.¹⁾ În anii puterii populare, sub conducerea Partidului Muncitoresc Român s-a trecut în mod sistematic la ștergerea treptată a contrastului dintre centru și periferie. Dezvoltarea orașului se realizează de astă dată pe baza unei schițe de sistematizare concepută după cele mai înaintate principii de urbanistică.

Putem spune că începînd cu anii 1947—1948, capitala R.P.R. reprezintă an de an unul din șantierele de seamă ale patriei noastre, în care sînt aplicate cu consecvență metode noi arhitecturale și se obțin rezolvări remarcabile în acest domeniu.

Ideea generală care a stat și rămîne la temelie reconstrucției socialiste a Bucureștilor este păstrarea bazelor urbanistice ale orașului creat de-a lungul istoriei, cu o zonă centrală limitată la un inel interior — bulevardele Basarab, N. Titulescu, Ilie Pintilie, șoseaua Ștefan cel Mare, Panduri, Tudor Vladimirescu în jurul cărora sînt grupate cartiere care formează unități bine conturate cu o structură armonioasă.

Orașul nou, care se clădește în mijlocul sau la marginea celui vechi poate fi sintetizat în cifre și fapte după cum urmează: numai în perioada 1958—1961 au fost construite din fondurile statului și s-au dat în folosință 32.600 apartamente dintre care în 1960 — nouă mii apartamente, în 1961 — 12.400 apartamente, iar în anul 1962 au fost construite 13.400.

¹⁾ Memoriu din 14 mai 1834 s.n. în Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria romînilor*, vol. XVII, p. 358—359.

Harta Capitalei s-a îmbogățit an de an cu ansambluri și grupuri noi de clădiri care transformă Bucureștii într-un oraș modern.

De la primele lucrări de construcție din 1947 la ansamblul Ferentari și pînă la armoniosul complex din Piața Palatului sau la trainicile clădiri ce străjuiesc cartierele Grivița, Ștefan cel Mare, Mihai Bravu, Olteniței, Giurgiului, Balta Albă, Giulești și multe altele, putem spune că s-a născut și dezvoltat în oraș o înfloritoare industrie a construcțiilor.

Noile construcții — sublinia tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej — vor schimba complet înfățișarea Bucureștilor cu străzi spațioase, locuri primitoare, magazine moderne, cu noi edificii de învățămînt și cultură.

Gîndindu-ne la viitorul Bucureștilor, în fața noastră se conturează de pe acum imaginea grandioaselor bulevarde și magistrale, a marilor cvartale de locuințe ce vor fi amplasate în interiorul și la marginea orașului, în locul vechilor mahalale de ieri, exprimată prin impresionanta cifră de 80.000 apartamente — șoseaua Giurgiului, șoseaua Alexandriei, Armatei Sovietice, noua străpungere nord-est, bulevardul Basarab, Titulescu, strada Sebastian și multe alte străzi ce vor fi dotate cu blocuri de 8—10 etaje.

Cartierele Balta Albă, Drumul Taberii, Jiului, Rahovei, Ghencea și altele vor găzdui între 100—200 de mii de locuitori.

An de an Capitala va fi schimbată și înfrumusețată iar cartierele periferiei uitate în trecut de edilii orașului, astăzi sub ochii noștri devin fiecare la rîndul lor, un oraș modern, cu blocuri noi, cu bulevarde spațioase, iluminate noaptea cu lumina feerică a neonului.

Aspectul actual al fostei „Gropi Floreasca“

ASPECTE ALE DEZVOLTĂRII EDILITAR-URBANISTICE ALE CAPITALEI ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

de PETRE DAICHE și ANA BENE

Orașul București, Capitala României, a făcut parte dintre centrele care au cunoscut în timpul regimului burghezo-moșieresc o dezvoltare relativ intensă în comparație cu alte orașe și regiuni ale țării, complet neglijate.

La aceasta a contribuit faptul că era nu numai Capitala țării ci și principalul ei centru economic și cultural.

Importanța și rolul orașului București în viața economică și politică a țării s-a afirmat în mod deosebit odată cu dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste. Datorită acestei dezvoltări orașul București a devenit principalul centru industrial, comercial și bancar al țării, aici fiind concentrat un însemnat număr de întreprinderi industriale, comerciale și instituții bancare. În anul 1922 în București existau 419 întreprinderi industriale în care lucrau circa 45.000. de muncitori, aproximativ 15% din numărul total al muncitorilor din întreaga țară¹⁾. O dovadă concludentă a dezvoltării relativ intense a Capitalei o reprezintă și creșterea vertiginoasă a populației de la 282.071 locuitori în anul 1899 la 341.321 în 1912²⁾.

Între cele două războaie mondiale Bucureștii cunosc o dezvoltare și mai intensă. Această dezvoltare a continuat să se facă în mod anarhic, fără a avea la bază un plan de sistematizare. În timp ce în centru se construiau blocuri cu multe etaje, cu tot confortul modern, pe străzi canalizate și electrificate, cartierele periferice și-au schimbat foarte puțin înfățișarea, ele continuând să rămână la nivelul unor imense așezări rurale care nu beneficiau de însușiri edilitare și urbanistice moderne. Mulți călători străini care au vizitat Bucureștii între cele două războaie mondiale l-au caracterizat ca pe un orașel modern, plantat în mijlocul unui sat imens.

---

¹⁾ *Indicatorul industriei românești și al centralelor electrice*, Buc., 1922; V. Li-veanu, *Mișcarea muncitorească din București în anii 1917—1921* în „Studii”, XII (1959), nr. 5, p. 160.

²⁾ *Anuarul statistic al orașului București*, 1960, p. 70.

Urbanistica Bucureștilor în această perioadă reflectă o societate bazată pe exploatare care nu poate asigura o dezvoltare armonioasă, unitară, a orașului.

Primul război mondial imperialist, rezultat al ascuțirii contradicțiilor dintre țările capitaliste și a tendințelor imperialiștilor de a înăbuși mișcarea muncitorească internațională, nu a rezolvat contradicțiile care măcinau sistemul capitalist ajuns în ultimul său stadiu de dezvoltare, ci dimpotrivă, a contribuit la adâncirea acestora.

Războiul mondial, anii ocupației și perioada ce a urmat, au adus schimbări importante în viața României, implicit și a orașului București, capitala țării. Povara războiului și consecințele lui au fost suportate în primul rând de oamenii muncii. Foametea, haosul economic, inflația, scumpirea produselor, specula, au avut urmări catastrofale asupra nivelului de trai al maselor. Aprovizionarea cu apă, lemne și bunuri alimentare a populației se făcea în condiții tot mai grele. Erau zile în cursul anului 1918 când întregul oraș era lipsit de pîine și apă. Specula și scumpetea favorizau îmbogățirea a numeroși exploataitori. În 1922 indicile costului vieții, comparativ cu perioada antebelică, era de 1622, deci traiul era de 16 ori mai scump decât înainte de război¹⁾.

Regresul edilitar cauzat de primul război mondial, mai ales în ceea ce privește pavajul, canalizarea și aprovizionarea cu apă, lipsa mijloacelor materiale corespunzătoare, au dus la mari neajunsuri, cărora orașul trebuia să le facă față, în domeniul gospodăriei comunale în anii imediat următori primului război mondial. Într-o publicație din 1921 se arăta că de cîțiva ani capitala României se prezenta ca o aglomerație în care sute de kilometri de străzi au pavajul deteriorat; hala centrală și celelalte piețe sînt adevărate focare de infecție. Locurile virane, străzile și chiar arterele principale de circulație erau garnisite cu mormane de gunoaie, deoarece serviciul salubrității era aproape inexistent²⁾.

În această perioadă se constată o creștere a tendințelor politicianiste în detrimentul unei administrații corespunzătoare a orașului. „*De la reinstalarea lui*”³⁾ — scria ziarul „Socialismul”, *consiliul comunal și-a schimbat rolul; în loc de gospodărie comunală el face... politică*”⁴⁾. Însăși reprezentanții moșierimii și burgheziei sînt nevoiți să recunoască carențele administrației, corupția și neputința claselor exploatare de a înlătura greutățile economice de după război și de a îmbunătăți condițiile de muncă și de trai ale populației. „*Stau toți cu degetul la frunte, notează V. Cancicov, deputat conservator, și așteaptă o idee salvatoare. Idee ce nu vine și nu va mai veni... În schimb vechea, tembela, necinstita administrație comunală de la 1916 s-a reinstalat la primăria Capitalei*”⁵⁾.

Față de necesitățile crescînde, administrația dispunea de fonduri reduse pentru îmbunătățirea stării edilitar-urbanistice a orașului. Însăși

¹⁾ Statistica anuală a României pe anul 1922, p. 62—63.

²⁾ „Albina”, 18 noiembrie 1922.

³⁾ Este vorba de revenirea în București a administrației locale care în anii ocupației din timpul primului război mondial s-a evacuat în Moldova.

⁴⁾ „Socialismul” 30 noiembrie (13 decembrie) 1918.

⁵⁾ V. Cancicov, *Impresii și păreri personale din timpul războiului României*, vol. II, București, p. 706.

conducerea primăriei arăta în 1922 că pentru efectuarea lucrărilor edilitare „*strict necesare și de cea mai justificată urgență*” trebuie 104.238.670 lei, în timp ce în buget suma disponibilă era de 25.000.000 lei pentru sectoarele 1, 2 și 3, iar sectorul 4, care cuprindea periferia, fiind în afara prevederilor acestor fonduri¹⁾. Din această cauză nu s-au putut începe lucrările edilitare necesare cum ar fi repararea pavajelor străzilor, repararea filtrelor, mărirea debitului de apă.

În ceea ce privește alimentarea cu apă, în perioada 1918—1922, aceasta se făcea în condiții grele, neputând acoperi necesitățile de consum. Rețeaua

Vedere din avion a centrului capitalei — 1930

conductelor de apă era formată la sfârșitul anului 1923 din 50 km. artere și 330 km. conducte distribuitoare la o lungime a străzilor de 556 km. Toate aceste instalații necesitau reparații și înzestrări noi, mai ales la bransamente și apometri²⁾. Apa era distribuită în zonele în care existau instalațiile necesare, timp de 3 ore pe zi, dimineața, la prânz și seara. Periferia continua să fie aprovizionată cu apă din puțuri proprii sau adusă cu sacaua. În 1923 mai circulau pe străzile Bucureștilor 63 sacagii, vânzători de apă.

Iluminatul Capitalei, în aceeași perioadă, se menținea la vechile forme, predominând iluminatul cu gaz aerian. În perioada 1915—1919 a fost suprimat iluminatul cu petrol și benzină, periferia orașului — mai ales — rămânând în întuneric. A scăzut simțitor și utilizarea lanternelor cu gaz aerian de

¹⁾ „Monitorul Comunal”, an. XXIII (1922), nr. 48 (13 august).

²⁾ *Dare de seamă asupra administrației comunale*, 1923, p. 37.

la 7.786 în 1915, la 2.224 în 1918. În anul 1919 iluminatul Capitalei se îmbunătățește fără însă a fi la nivelul antebelic și departe de a asigura în mod satisfăcător necesitățile orașului și ale populației. Din totalul de 2.398 de străzi existente în 1923, 1876 erau luminate cu gaz aerian, 123 cu petrol intens, 24 cu electricitate, 5 cu electricitate și gaz¹⁾. Iluminatul public cu electricitate a orașului se făcea pe actualul bulevard 6 Martie, pe actualul bulevard Republicii, șos. Kiselef, bd. Lascăr Catargiu (azi Ana Ipătescu), Cișmigiu, utilizându-se în 1923, 131.000 de kilowați de către Uzinele comunale și restul de către Societatea de gaz și electricitate. Proporția străzilor lipsite de lumină era ridicată. Astfel din lungimea totală a străzilor de 556.381 metri, 175.000 de metri erau lăsați complet în întuneric²⁾.

Canalizarea era și ea insuficientă și necorespunzătoare. În 1923 existau în București 160 km. canale tubulare și 120 km canale ovoide. O parte însemnată din aceste canale era cu desăvîrșire infundate³⁾. Administrația comunală recunoștea faptul că în anul 1923 în oraș lipseau 120 km canale tubulare și 23 km canale ovoidale. Serviciul salubrității, în general, și cel al ridicării gunoaielor în special, nu putea desfășura o activitate permanentă pe întreg teritoriul orașului din lipsă de materiale, unelte și oameni⁴⁾.

Dacă aceasta era situația edilitar-urbanistică a orașului după primul război mondial, în anii următori ea a cunoscut schimbări impuse de noile necesități. Cercetînd proporția și ritmul în care au fost efectuate lucrările edilitar-urbanistice ca și fondurile alocate pentru realizarea lor, constatăm că ele rămîn mult în urma nevoilor și a posibilităților existente. Majoritatea lucrărilor edilitare efectuate între cele două războaie mondiale erau dictate de interese individuale, înguste. Administrația chemată să aplice legile și regulile care ar fi putut asigura o dezvoltare cît de cît armonioasă a orașului, în afara faptului că se schimba extrem de des, era antrenată în tot felul de afaceri veroase și lupte politice care au paralizat o activitate normală și au împiedicat realizarea în bune condiții a unor lucrări importante începute. Desele schimbări ale primarilor și consilierilor comunali ca și abandonarea de către noii aleși a lucrărilor începute de către predecesori, au adus și ele numeroase prejudicii în dezvoltarea unitară, armonioasă, a orașului. Insuși unul din primarii de acum 32 de ani, evident în scopuri personale politicianiste, recunoștea faptul că *„interesele orașului sînt confundate cînd cu interesele unui club, cînd cu ale altuia. Alinierile, sistematizarea, estetica, finanțele sînt rezolvate după interesele fiecărui club în parte și ale fiecărui partizan în parte. Bucureștii mare poate fi realizat chiar numai cu fărîmiturile care cad de la ospățul tuturor lupilor politici, cu condiția ca să scăpăm cel puțin aceste fărîmituri”*⁵⁾.

În același sens revista „Urbanismul” din 1938, constata că într-o perioadă de 10 ani (1928—1938), multe miliarde obținute prin impozite și taxe de tot felul de la oamenii muncii, au fost irosite cînd în lucrări inutile, cînd neoportune și întotdeauna insuficient studiate și intenționat ne-supravegheate și ca urmare inferior executate⁶⁾.

¹⁾ Anuarul statistic al orașului București, 1915—1923, p. 218.

²⁾ Idem pag. 219.

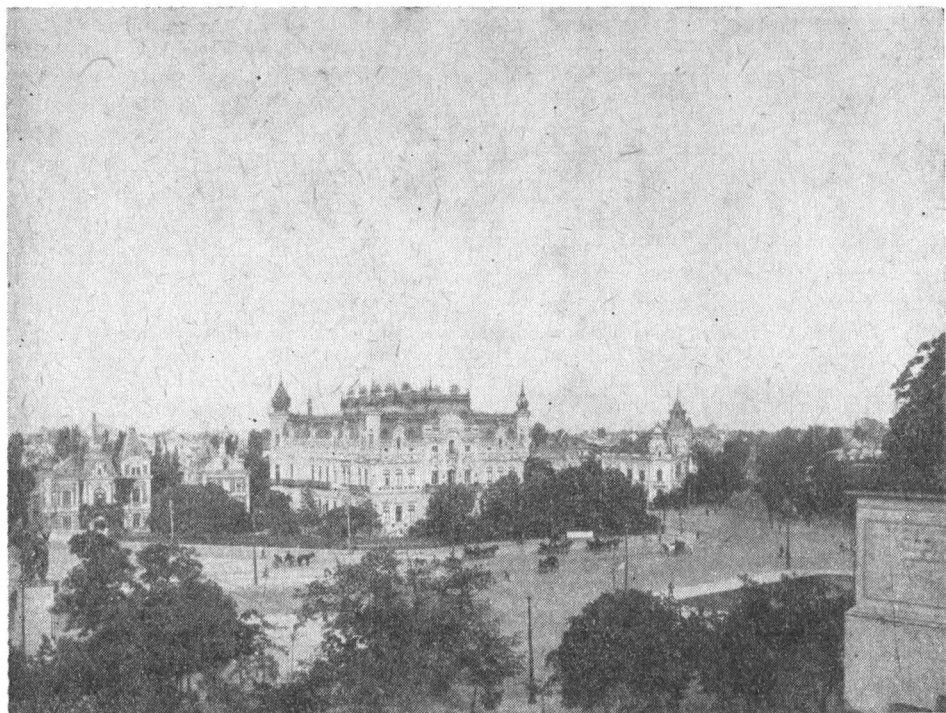
³⁾ Dare de seamă asupra administrației comunale, 1923, p. 37.

⁴⁾ „Monitorul comunal”, 27 noiembrie 1921.

⁵⁾ Dem. I. Dobrescu, Viitorul Bucureștilor, p. 56.

⁶⁾ „Urbanismul”, XV (1938), nr. 5—6 (mai—iunie), p. 65.

Din bugetul primăriei Municipiului București, o sumă redusă era alocată pentru lucrările urbanistice și edilitare, majoritatea fondurilor fiind cheltuite pentru plata anuității datoriei publice, întreținere, administrație, consilieri comunali și pentru finanțarea campaniilor politice și a unor agenți electorali. Astfel, din cele circa 42.000.000 lei aur cheltuiți în 1928, 31.713.000 lei au fost întrebuințați pentru plata datoriilor. Încasările consilierilor comunali și ale primarilor sub formă de salarii și diurne se cifrau la sume impresionante. În perioada 1929—1934 consilierii comunali au încasat sub formă de retribuție, cheltuieli de transport etc. suma de

Piața Victoriei în vara anului 1935

88.829.188 lei¹⁾. Din totalul de 12.000.000.000 cheltuite de administrația Municipiului București în perioada 1919—1931, pentru realizări urbanistice și edilitare s-au folosit mai puțin de 1,5 miliarde lei²⁾.

Cunoscând aceste carențe ale administrației municipale, avem explicația dezvoltării inegale, contradictorii, anarhice, a orașului între cele două războaie mondiale, vizibil atât în aspectul unor străzi și piețe, în trasarea unor noi artere, în construcțiile realizate, cât și în lucrările edilitar-urbanistice întreprinse.

Burghezia și moșierimea, mînată de propriile interese și necesități, a luat unele măsuri de modernizare a orașului, de sistematizare a

¹⁾ Arhiva S.P.C. din Bd. Banu Manta, 4 ani de activitate edilitară 1929—1933 sect. 3 *Albastru*.

²⁾ „Urbanismul”, XV (1938), nr. 5—6 (mai—iunie), p. 65.

unor artere, piețe și zone de locuit. Aceasta și-a găsit expresia și în legile și regulamentele elaborate în perioada de care ne ocupăm.

Pînă în 1925 activitatea direcției generale a Casei lucrărilor orașului București se baza pe aplicarea legii speciale din 1895, modificată în 1913, a legii pentru mărginirea orașului și a regulamentului de construcții și alinieri. Dar nici una din aceste legi nu mai corespundea realității de după război, fapt care a determinat adoptarea, în 1925, a legii pentru unificarea administrativă, care se aplica și orașului București.

Cu toate că din expunerea de motive și din conținutul legii elaborat în 1925 rezulta că la baza administrației locale va sta principiul descentralizării, în realitate această descentralizare era limitată de atîtea restricții, încît în practică ea însemna de fapt o întărire a regimului centralist-birocrat.

Considerîndu-se insuficientă pentru orașul București legea din 1925, a fost elaborată și votată, în 7 februarie 1926, o lege specială: Legea pentru organizarea administrațiunii comunale a orașului București. Legea prevedea împărțirea Capitalei în două zone: centrală și periferică. Zona centrală se împărțea în 4 sectoare cu primării și consilii comunale separate. Împărțirea pe sectoare nu a avut la bază criterii economice, sociale, edilitar-urmanistice, care să poată asigura o unitate administrativă și o justă repartizare a teritoriului orașului. S-a urmărit transformarea sectorului I într-un sector al protipendadei. Însăși unii din participanții la discuții au recunoscut că cei care au întocmit proiectul de lege „*au fost preocupați de stringerea unei clientele politice*”, sectorul I fiind alcătuit „*pe principii electorale*”¹⁾. Cea de a doua zonă cuprindea restul teritoriului pînă la linia forturilor, inclusiv comunele care conform prevederii legii deveneau suburbane orașului. Acestea erau: comuna Băneasa cu cătunele ei; comuna Colentina — Fundeni fără satul Pipera, care se alătura comunei Tunari; comuna Pantelimon; comuna Principele Nicolae cu satele; Dudești-Cioplea, exclusiv satul Cățelu, care se alătura la comuna Bobești-Bălăceanca; comuna Șerban Vodă cu satele; comuna Militari cu satele; comuna Roșu; Comuna Principele Carol cu satele²⁾.

În 1929 a intrat în vigoare o nouă lege pentru administrarea Municipiului București, care deși proclama principiul autonomiei organelor locale, în practică acesta era limitat de nenumăratele imixtiuni ale Ministerului Afacerilor Interne în administrația comunală. Unele măsuri și legi au fost elaborate și în ceea ce privește sistematizarea orașului. Astfel în 1928, pe lângă primărie a luat ființă o comisie specială ale cărei principale preocupări erau legate de amenajarea unor noi zone de locuit, sistematizarea unor artere și piețe, trasarea unor noi străzi.

Deși pentru construcțiile, alinierele și sistematizarea Bucureștilor au fost elaborate unele studii și planuri de sistematizare, acestea erau parțiale, nu erau încadrate într-un plan general și nu stabileau cu precizie norme obligatorii pentru edili și cetățeni. Astfel, planul din 1921 avea numeroase erori cadastrale și din această cauză n-a putut servi decît ca un plan de orientare³⁾. Planul director de sistematizare din 1935 reprezenta un pas înainte prin unele din prevederile valoroase pe care le conținea cît

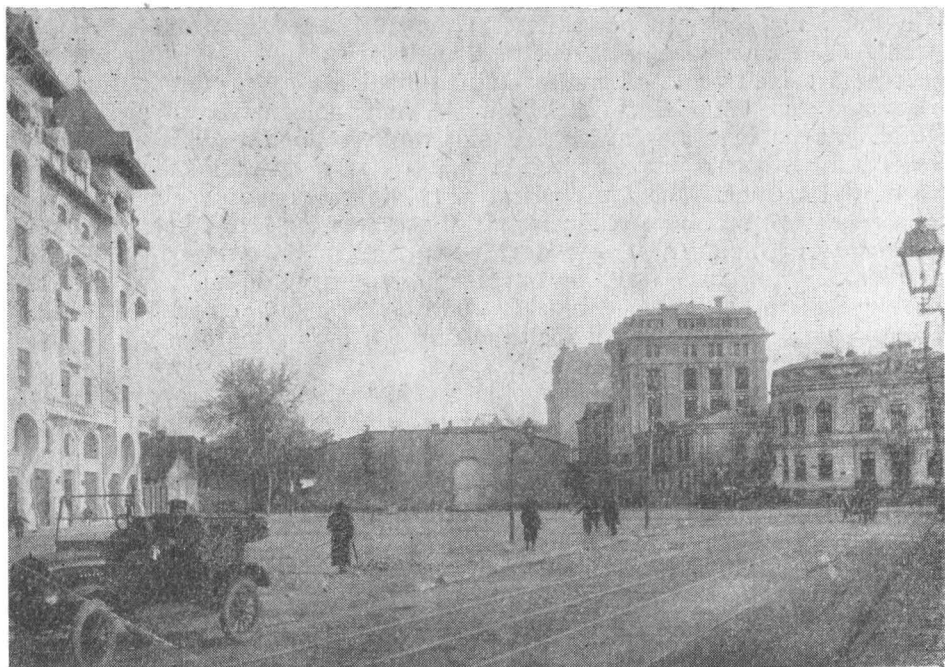
¹⁾ Ioanițescu, R. D. *Discursul la legea pentru organizarea Municipiului București*, 1926, p. 21.

²⁾ „Monitorul Oficial”, *Dezbaterile senatului*, 11 februarie 1926, p. 35.

³⁾ *Dare de seamă asupra administrației comunale pe anul 1923*, p. 39.

și prin studiul de ansamblu și documentarea ce au stat la baza elaborării lui. Dar și acest plan reflecta limitele impuse de existența proprietății privat capitaliste și a celorlalte racile ale acestei orînduiri. Puține din prevederile judicioase incluse în plan au fost respectate, alinierea și lărgirea străzilor, a piețelor, amenajarea spațiilor verzi, alimentarea cu apă, iluminatul, rețeaua de mijloace de transport în comun continuînd să se facă, de cele mai multe ori, după bunul plac al edililor și proprietarilor particulari.

Actualul bulevard N. Bălcescu în 1924

Cele mai importante lucrări de construcții și sistematizare, așa cum se întîmplă într-o societate bazată pe inegalitate socială în care proprietatea privat-capitalistă generează o dezvoltare anarhică, s-au executat în centru. Dar lucrările de sistematizare întreprinse în București între cele două războaie mondiale, ca și în general toate lucrările de construcții, nu au dus decît la ameliorări parțiale, la crearea unor artere și a unor piețe, la sistematizarea unor zone, ele fiind o dovadă a neputinței înfătuiri unui plan general de largi proporții și care să cuprindă întreg teritoriul orașului.

O realizare importantă din această perioadă care a dat Capitalei una din cele mai mari artere și care avea să devină în anii puterii populare o impunătoare magistrală, a fost continuarea trasării actualului bulevard 1848 — Bălcescu — Magheru, între Piața Unirii și Piața Romană. Această arteră a fost concepută pe la 1900, însă înainte de primul război mondial s-a realizat foarte puțin din proiectul inițial. Reluarea lucrărilor de continuare a străpungerii bulevardului a avut loc după 1923, an în care s-a în-

ființat o secție specială pentru demolări. Între anii 1936—1938 strada Colței a fost prelungită între Piața Sf. Gheorghe și Piața Națiunii (azi Unirii). Amenajarea acestei artere care a înzestrat orașul cu un bulevard larg, reprezintă o realizare însemnată. Este adevărat că artera nu a fost deplin încheagată și în afară de aceasta lucrările de construcție a ei ca și exproprierile au costat primăria sume enorme. Prețurile fixate pentru exproprierea terenurilor oscilau între 8—10 mii lei m.p. Bulevardul nu a căpătat un aspect unitar din cauza modului dezorganizat în care s-a construit; clădiri ieșite din aliniere, lipsă de unitate arhitecturală, blocuri cu 6—8 etaje lângă niște căsuțe cu parter, terenuri neconstruite care evidențiau urfienia calcanelor unor construcții. Urmele acestei dezvoltări se mai pot observa și azi cu toate că multe au fost lichidate ca urmare a lucrărilor de sistematizare întreprinse în ultimii ani. Astfel blocul „Lido” și fost „Angelescu” de pe bulevardul Magheru sînt mult ieșite din aliniere, deoarece moșierul Angelescu, prin intervenția lui, a deviat traseul magistralei numai ca să-i rămînă intactă proprietatea. La lipsa de unitate a bulevardului a contribuit atît înălțimea clădirilor cît și așezarea lor față de stradă. Astfel, lângă casa „Sanitas” care avea doar parter, se înălța un bloc cu 8 etaje. Pe cealaltă latură a străzii, la intersecția bulevardului cu actuala stradă Aristide Briand, s-a ridicat blocul „Carlton” cu 11 etaje, înalt de 44 de metri, una dintre cele mai înalte clădiri din oraș și care a fost distrusă de cutremur în 1940.

În perioada de care ne ocupăm au fost sistematizate parțial, rectificate, lărgite și modernizate următoarele artere: Calea Victoriei, Grivița, 13 Decembrie, Calea Rahovei, Calea Văcărești, șos. Pantelimon, str. Dudești, Colentina, str. Labirint, Traian, Călărași, Camelia, șos. Jianu (azi bd. Aviatorilor), bd. Dacia, bd. Dinicu Golescu etc. Toate aceste lucrări au ameliorat întrucîtva rețeaua stradală bucureșteană fără însă a fi la nivelul cerințelor unui oraș modern, la nivelul circulației în continuă creștere a mijloacelor de transport. Pentru efectuarea acestor lucrări care au reclamat numeroase exproprieri s-au cheltuit sume enorme. Exproprierile au constituit un adevărat dezastru pentru București, deoarece conform legii din 1864, modificată în anii 1900, 1913, și 1923 se confunda exproprierea cu vînzarea. Astfel, pentru o casă cu 4 camere și fără nici un confort s-a plătit uriașa sumă de 22.000.000¹⁾. Unele terenuri au fost plătite cu sume mari, deoarece aveau executate lucrări edilitare inițiate și subvenționate de aceeași administrație care achita și exproprierile.

Modificări, restructurări și unele lucrări de sistematizare s-au efectuat și la principalele piețe. Dintre piețele asupra cărora s-a concentrat mai mult atenția edیلilor amintim Piața Națiunii (Unirii) și Piața Victoriei etc. Piața Națiunii a început să fie sistematizată după 1932 cînd s-au dărîmat hala de vechituri și hala Bibescu Vodă. Proiectarea ei făcută în grabă, soluțiile și studiile făcute, lipsite de o idee călăuzitoare, fie că nu corespundeau, fie că depășeau posibilitățile financiare ale Municipiului, nu au fost aplicate. Nici proiectele pentru sistematizarea actualiei piețe Nicolae Bălcescu întreprinse în decursul a 50 de ani nu au găsit o aplicare corespunzătoare. Este cunoscută „bătălia” dusă ani în șir pentru evacuarea și dărî-

¹⁾ Iuliu Pascu, *Dreptul urbanistic și sistematizarea Bucureștilor*, p. 44.

marea casei Oscar Niculescu, în scopul lărgirii pieții la intersecția principalelor două artere ale Capitalei. Lucrări importante au fost făcute și în piața Gării de Nord. Aici au fost lărgite și modernizate atât construcția gării, peroanele, cât și Triajul. Deschiderea bulevardului Dinicu Golescu în anul 1923, dărîmarea atelierelor CFR Gara de Nord în 1932 și construcția pe aceste locuri a Palatului CFR au fixat unele jaloane din profilul unei piețe concepută monumental. Dar lucrările de amenajare și sistematizare a pieții s-au oprit, ca în atâtea alte cazuri, la jumătatea drumului.

Piața Națiunii (azi Unirii) în fața spitalului Brincovenesc — 1936

În anii 1932—1934 a fost reamenajată Piața Universității, care a căpătat un aspect monumental, fiind una din piețele atrăgătoare ale orașului.

Dar cu toate încercările făcute, piețele orașului nu au căpătat un aspect definitiv, lucrările începute fie că s-au oprit la jumătatea drumului, fie că au fost sistate din lipsă de fonduri sau au rămas doar în faza de proiectare în mapele arhitecților și proiectanților, în arhivele Municipiului.

Unele cartiere ale orașului sistematizate parțial, cum ar fi fostul parc Eliza Filipescu (azi aleea Ștefan Gheorghiu, Alea Alexandru etc), Bonaparte (azi bd. Ilie Pintilie), parcul Ioanid (azi Pușkin), Cotroceni sau a cartierelor unde s-au construit așa-zisele „locuințe ieftine”, cum sînt: Vatra Luminoasă, Drumul Sării, Domenii, Cartierul Steaua C.F.R., sînt doar încercări izolate, care dezvoltate oarecum rupt de celelalte zone ale orașului, scot și mai mult în evidență creșterea haotică a Capitalei.

O altă lucrare urbanistică importantă a fost construirea planșeului din beton armat peste Dîmbovița, între Piața Splaiului și podul Șerban Vodă în lungime de 610 m, lucrare executată în anul 1935¹⁾.

Această grijă a edililor față de centru și față de cartierele unde locuia burghezia și moșierimea a determinat o creștere a contrastului dintre centru și periferie. Realitățile din București între cele două războaie

Reclama excesivă, neorinduiala firmelor completau aspectul contradictoriu al orașului.

mondiale ilustrează deosebit de pregnant o societate bazată pe clase antagoniste, exploatarea majorității de către o minoritate, caracterul exploatator al repartizării veniturii naționale.

Periferia Bucureștilor, datorită imposibilității limitării zonei de locuit a crescut continuu ea făcându-se după bunul plac al proprietarilor parcelatori. În acest fel zona construită a orașului a crescut de la 5.400 ha în 1923 la 7.800 ha în 1936. Agravarea procesului de pauperizare relativă și absolută

¹⁾ „Urbanismul”, anul XII (1935), nr. 7—9 (iulie—sept.), p. 117—125.

a maselor împingea populația nevoiașă la periferie. Din cauza chiriilor ridicate mulți oameni ai muncii erau nevoiți să locuiască în casele insalubre de la periferie sau să-și improvizeze locuințe proprii, adevărate cocioabe, dacă nu bordee, în care într-o încăpere locuiau uneori chiar 10 persoane. Cu toate că existau numeroase posibilități de a îngrădi și a împiedica parcelarea a noi terenuri de la periferie, nu a fost stăvilit acest proces în care era interesată burghezia și moșierimea. Prin legea din 1929 parcelatorul era obligat să aibă aprobarea consiliului comunal pentru vinderea de loturi pentru construcții, să prezinte un plan detaliat cu situația terenului inclusiv aleile și străzile de acces și să execute lucrările edilitare necesare (canal, apă și lumină). Dar aceste prevederi nu au fost respectate nici chiar de cei care aveau obligația să asigure îndeplinirea lor. Astfel primăria a cumpărat în 1932 de la Banca Marmarosch Blank terenul Bordei în suprafață de 500.000 m.p. care la acea dată se afla în plin cimp. La stabilirea prețului terenului conducerea primăriei a „uitat” de faptul că ea a finanțat 65% din costul lucrărilor edilitare executate anterior tranzacțiilor, încălcând astfel legea care obliga pe proprietar să execute integral lucrările edilitare înainte de vânzare. Din această afacere banca s-a ales cu un beneficiu de 5.000.000 lei sumă rezultată din fixarea unui preț ridicat al terenului care beneficia de lucrările edilitare, fără a se avea în vedere contribuția primăriei la executarea lor¹⁾.

Parcelările, construcțiile clandestine și încălcările normelor legale erau frecvente în toate cartierele orașului și în special pe terenurile neconstruite de la periferie. Este clasic de exemplu sistemul folosit în comuna suburbană Colentina și în cartierul Sebastian. Astfel în Colentina loturile rezultate din parcelări aveau o suprafață de circa 1.200 m.p. cu o fațadă de 12 m. Proprietarul terenului își plasa căsuța construită, de cele mai multe ori clandestin, în mijlocul curții fără să țină cont de clădirea vecinului sau de alinierea față de stradă. În cartierul Sebastian unde au fost terenuri virane întinse ou o fațadă de 20—30 metri și o adâncime de câteva sute de metri se lăsa o stradelă de 3—4 m lățime iar de o parte și de alta se vindeau loturi de 5—6—9 metri fațadă, pe adâncime 10—12 metri. Așa au apărut fundătura Moș Ajun, fundătura din str. Broscăriei, fundătura Moș Petre, etc. Numeroasele intrări, care se mai întîlnesc și azi în rețeaua stradală bucu-reșteană sînt rezultate ale procesului amintit mai sus²⁾.

Semnificativ pentru întinderea zonei de locuit a orașului este și felul cum s-au dezvoltat cartierele Bucureștii Noi, Balta Albă, Cotroceni, Colentina, Giulești, Ferentari, Văcărești etc.

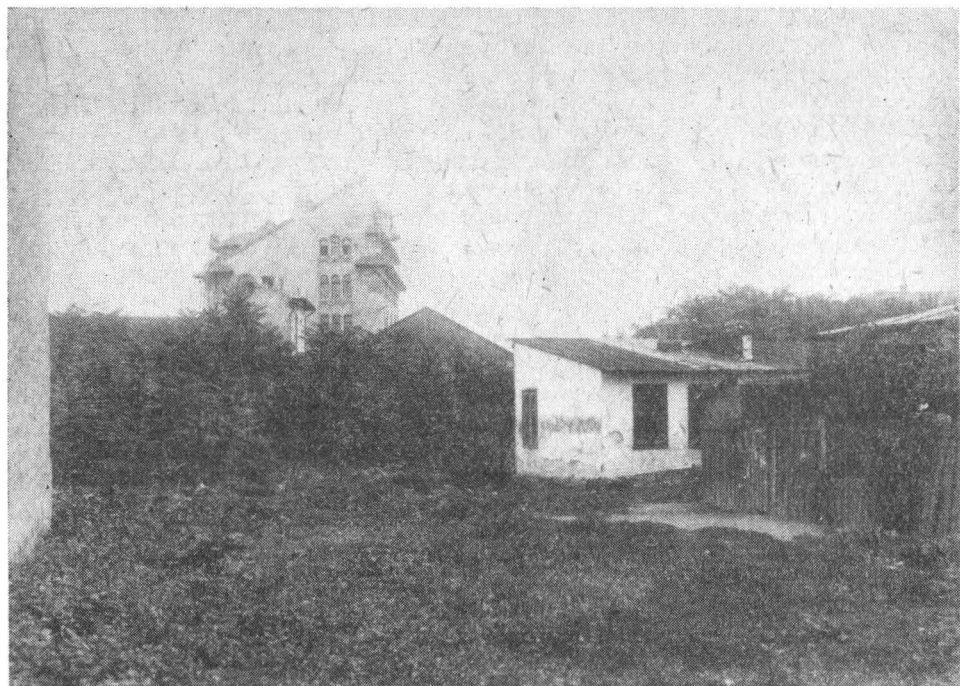
Între cele două războaie mondiale și în special în perioada 1930—1941, în București s-a construit relativ intens. Numeroasele avantaje acordate de stat celor ce-și construiau clădiri și chiriile ridicate au atras numeroase capitaluri care au fost plasate în construcții. Acest fenomen capătă o deosebită amploare în timpul crizei economice din anii 1929—1933. Ca urmare a instabilității economice, a neîncrederii în solvabilitatea statului și în valoarea monetei, mulți capitaliști își plasează capitalurile în construcții, stimulați de profiturile mari obținute. Astfel numărul locuințelor capitalei, inclusiv comunele subordonate, a crescut de la 70.537 cit erau în 1930 la 123.717 în

¹⁾ „Gazeta Municipală” din 12 martie 1933.

²⁾ Gh. Vîrtosu, *Locuințe pentru populația nevoiașă și problema comasărilor*, p. 47.

1941¹⁾. Cu toate acestea construcțiile de locuințe nu erau suficiente pentru acoperirea necesităților, ritmul de construcție rămânând în urma procentului anual de creșterea a populației. Ca rezultat al sporului natural și al strămutării a numeroși locuitori din provincie în capitală, populația înregistrează creșteri însemnate de la an la an. Astfel, dacă în perioada 1912—1915 s-au stabilit în București 41.897 provinciali, în perioada 1920—1930 numărul lor s-a ridicat la 168.268 pentru ca între anii 1930—1940 să crească la 330.088²⁾.

Din aceste cifre rezultă că în medie pe an s-au stabilit în București între 1930—1940 circa 30.000 de persoane față de aproximativ 10.000 în anii

Aspectul bulevardului Dacia înainte de deschidere și amenajare

1912—1915. Dacă la aceasta adăugăm sporul natural înregistrat în creșterea populației în deceniul 1930—1940 rezultă că anual populația orașului creștea cu circa 43.000 locuitori, ajungându-se în 1930 la 639.040 iar în 1941 la 992.536³⁾. O altă caracteristică a dezvoltării Bucureștilor în această perioadă în domeniul construcției de locuințe o reprezintă predominarea clădirilor mici cu parter și etaj ca și numărul ridicat al locuințelor construite din paianță, chirpici, vălătuci, etc. Astfel în 1930 în București, fără comunele subordonate, existau 22.230 clădiri cu un apartament (36,4%), 14.018 cu două apartamente (24%), 8.160 cu trei apartamente (13,9%), 4.823 cu patru apartamente (8,2%), 6.920 cu 5—10 apartamente (11,8%), 1.076 cu peste 10

¹⁾ *Analele Ministerului Lucrărilor Publice și Comunicațiilor*, vol. 3, 1944, p. 178.

²⁾ Primăria Municipiului București, „*Buletinul Statistic*”, anul LI, 1948 seria II, nr. 1, p. 7.

³⁾ *Anuarul Statistic al Orașului București*, 1960, p. 72.

apartamente (1,8%), 1.085 clădiri de utilitate publică (1,8%). Deci aproape 75% din locuințe aveau în 1930 de la 1—3 apartamente¹⁾.

Din numărul total al clădirilor multe erau adevărate cocioabe sau chiar bordee. În 1930, 9.822 de clădiri (12,9%) erau din paianță, chirpici sau lemn, 5.571 (7,3%) erau făcute din vâlătuci, nuiele, lut și bordee, iar în comunele subordonate 69,2% erau construite din paianță, chirpici, lemn, vâlătuc, lut, etc. și numai 30,8% din cărămidă, beton și piatră²⁾. Zidite din paianță, lipite cu lut, cu pământ pe jos, lipsite de apă, canal și lumină electrică, cu geamuri fixe și acoperite deseori cu paie și carton gudronat

Case în groapa Floreasca — 1935

aceste maghernițe construite pe străzile nepavate erau adevărate focare de infecție provocatoare de epidemii³⁾. O anchetă efectuată în 1938 a stabilit că peste 20.000 de imobile din București erau complet insalubre⁴⁾. În cartierul Tei așa zisele „camere de închiriat” erau simple magazine de scinduri tencuite pe dinăuntru. Trăind în asemenea condiții care nu putea asigura nici măcar cele mai elementare cerințe de salubritate, într-o supra aglomerare dăunătoare pentru sănătate, mii de oameni cădeau victimă bolilor.

Salariile reduse ca și lipsa altor venituri împiedicau pe muncitori și alte categorii ale populației sărace din oraș să închirieze locuințe cores-

¹⁾ „Urbanismul”, anul XIII (1936), p. 428.

²⁾ „Analele Ministerului Lucrărilor Publice și Comunicațiilor”, vol. III, 1944, p. 178.

³⁾ Problema locuințelor ieftine în „Analele Ministerului Lucrărilor Publice și Comunicațiilor”, vol. III, 1944, p. 175—177.

⁴⁾ Ministerul Sănătății și Asigurărilor Sociale. Probleme și realizări, vol. II, p. 1082.

punzătoare, deoarece suma percepută pentru folosința unui apartament modest se ridica în 1933 la 2.500—3.000 lei lunar. În cartierul Tei o cameră cu săliță și fără bucatărie se plătea în același an cu 700 lei pe lună¹⁾). Aproape 12% din numărul locuitorilor orașului trăiau în 1930 între 3—10 persoane într-o singură cameră²⁾), în timp ce în centru se mai găseau apartamente nelocuite. În 1936 numărul acestora se ridica la 5.975, nu fiindcă spațiul locativ existent ar fi acoperit și ar fi depășit nevoile întregii populații ci din pricina chiriilor ridicate. Revista „Urbanismul” arăta în 1935 că mai erau necesare 12.500 apartamente pentru descongestionarea celor existente.

În perioada de care ne ocupăm se observă o preocupare sporită față de problemele edilitar-urbanistice ca urmare a dezvoltării economice și culturale, a creșterii populației și a înmulțirii mijloacelor de transport. Dorința manifestată de anumite cercuri ale burgheziei în cap cu monarhia față de modernizarea orașului nu se baza pe principii „umanitare” ci pe anumite interese. „Cointeresarea” monarhiei, în speță a lui Carol al II-lea pentru acoperirea Dîmboviței cu planșeu de beton, pentru amenajarea parcului Herăstrău etc. era legată de obținerea unor mari beneficii.

Dintr-o analiză, fie și succintă, a acestei perioade rezultă că dezvoltarea orașului a continuat să se facă în mod inegal fără să țină seama de nevoile populației, lucrările edilitare principale, fiind executate mai ales în centru și în unele cartiere semi centrale. Cu toate că sumele repartizate din bugetul primăriei pentru efectuarea acestor lucrări nu erau suficiente, totuși dacă ele ar fi fost mai bine administrate și utilizate realizările ar fi fost mai numeroase. Cele mai multe din lucrările edilitare executate, în special cele de pavaj, au fost date la diverși antreprenori fără forme de licitație sau în urma unui simulacru de licitație. Legea a fost încălcată prin fracționarea lucrărilor mari în loturi a căror valoare nu depășea 1.000.000 lei, unei singure persoane³⁾). De asemenea multe dintre lucrările edilitare au fost executate fără a se încheia contracte conform dispozițiilor legale în vigoare. Nu întotdeauna se da note de comandă și nu i se fixa antreprenorului un termen precis de execuție. Uneori nu existau nici chiar caiete de sarcini. Astfel dintr-un raport al Ministerului de Interne referitor la gestiunea primăriei Municipiului București în exercițiile financiare 1933—1937 se aprecia că la aproape toate lucrările de pavaj efectuate nu s-au respectat dispozițiile legale în vigoare. La pavarea șoselei Mihai Bravu, antrepriza în colaborare cu unele servicii ale primăriei a reușit să încaseze, pe baza unei note de plată falsificată, peste ceea ce avea de încasat, suma de 5.743.000 lei. De asemenea la pavarea șoselei Jianu (azi. Bd. Aviatorilor), primăria a plătit antreprenorului suma de 4.597.000 lei pe bază de acțiuni date pe simple cereri lipsite de un referat al serviciului tehnic al primăriei. Și la lucrările de terasament din jurul Academiei Militare serviciul tehnic al primăriei, emițind bonuri false, pentru transporturi de pământ a fraudat suma de 2.450.000 lei.⁴⁾

Dintre lucrările de pavaj mai importante executate între cele două războaie mondiale amintim pavarea șoselei Mihai Bravu, șos. Iancului, Ca-

1) „Urbanismul” XIII (1936), p. 426.

2) „Analele Ministerului Lucrărilor Publice și Comunicațiilor”, vol. III, p. 471.

3) „Urbanismul”, anul XVII (1940), nr. 8—10 (august—octombrie), p. 180; vezi și „Evenimentul” din 19 septembrie 1940.

4) Petre Daiche, *Aspecte din reconstrucția orașului București*. Buc., 1963, p. 29.

lea Călărașilor, Calea Văcărești șos. Pantelimon, Calea Rahovei, Calea 13 Septembrie, str. Eugen Carada, str. Filitti, str. Știrbei Vodă, șos. Jianu etc.

Trebuie menționat faptul că primăria era mereu obligată să întreprindă lucrări de repavare și refacerea pavajelor de pe unele străzi datorită faptului că erau prost executate. Societățile „Via” și „Bazaltin” făceau pavaje atât de proaste — scria *Gazeta Municipală* — încît se topeau la soare¹⁾. Astfel str. Ion Moș pavată în 1933 la numai cîteva luni de la terminarea lucrărilor era plină de gropi²⁾.

Calea Victoriei la intersecția cu strada Aristide Briand

În afara pavajelor executate din fondurile primăriei mulți locuitori, în special cei ai cartierelor mărginașe, asigurau achitarea unor lucrări de pavaj din fonduri proprii. În multe cazuri însă, primăria nu venea la timp în sprijinul acestor inițiative particulare. Așa de exemplu cetățenii de pe străzile Petre Ispirescu, Hermina, Broscăriei, Sebastian, deși au depus pentru lucrări de pavaje suma de 40.000 lei primăria nu a luat măsurile necesare pentru executarea lor. *Revista „Facla”* scria în 1930 despre acești locuitori că „se chinuiesc, înoată în noroi, vara se îneacă în praf și zac de friguri — nici doctorul, nici popa nu ajung pînă la ei”³⁾.

Cu toate lucrările întreprinse, Capitala a continuat să aibă sute de străzi de pămînt care aduceau mari neajunsuri populației. „La răspîntii

¹⁾ „*Gazeta Municipală*” din 24 septembrie 1933.

²⁾ *Ibid*, 20 august 1933.

³⁾ „*Facla*”, anul IX (1930), 19 februarie.

și în mijlocul acestor străzi de pământ — recunoștea darea de seamă a sectorului III Albastru — se formau bălți... în care porcii se scăldau în voie. Apa plină de murdărie încropită de căldura soarelui exala vara mirosuri pestilențiale făcînd endemice frigurile palustre în cartierele periferice. În timp ploios aceste străzi deveneau impracticabile. Circulația vehiculelor devenea aproape imposibilă... ieșirea în străzile principale se făcea cu ajutorul picioroangelor sau a saboților de lemn" ¹⁾).

Inundații pe str. Apărătorii Patriei — 1935

În ceea ce privește canalizarea orașului cu toate că s-au efectuat unele lucrări valoroase, ea a rămas mult în urma necesităților, cartiere și zone întregi din oraș fiind lipsite de aceste dotări. Astfel în perioada anilor 1923—1938 rețeaua simplă de canalizare a crescut de la 298,2 km la 578,2 km ²⁾).

S-a construit canalul colector în lungime de 5 km începînd din șoseaua Viilor pînă la Abator și s-a prelungit vechiul canal de pe Splaiul Abatorului mutîndu-se punctul de descărcare în afara orașului. Un alt canal în lungime de 4 km s-a construit începînd din str. Carol Knappe pînă la Ciurel ³⁾. A fost dat în folosință deasemeni canalul colector Reînvierea Lizeanu ⁴⁾. Au fost

¹⁾ 4 ani de activitate edilitară sect. III Albastru, p. 13.

²⁾ Anuarul Statistic al Orașului București, 1960, p. 188.

³⁾ „Monitorul Comerțului Industrii și Finanțelor”, anul XXII (1936), februarie, p. 95.

⁴⁾ „Gazeta Municipală”, 16 octombrie 1932.

prelungite canalele mici de pe Calea Griviței, Calea Dorobanți, str. Laborator și bd. Gării de Est¹⁾.

Cu toate acestea cartiere întregi cum erau Tei, Colentina, Balta Albă, Apărătorii Patriei, Bucureștii Noi erau lipsite de canalizare, aveau o salubritate extrem de redusă și era expuse la frecvente inundații.

Iluminatul străzilor și al locuințelor a cunoscut și el anumite progrese. În 1923 printr-o convenție special încheiată primăria a răscumpărat

Lacul Herăstrău înainte de asanare

de la Societatea franco-belgiană „Omnium Electric Român” care deținea concesiunea iluminatului cu gaz și electricitate în București, toate acțiunile. Răscumpărarea s-a făcut în condiții extrem de dezavantajoase pentru primărie la prețul de 36.720.000 franci francezi, sumă ce depășea cu mult valoarea instalațiilor întreprinderii²⁾.

Prin achiziționarea întregului pachet de acțiuni ale Societății generale de gaz și electricitate, primăria a devenit, în 1924, proprietara tuturor instalațiilor de producție și distribuție de gaz și electricitate. Cele două uzine de la Grozăvești și Filaret și substațiile din actuala str. 30 Decembrie și Dinicu Golescu au fost reunite sub aceeași conducere. Dar uzinele din Capitală nu mai puteau face față necesităților crescânde de după primul război mondial primăria fiind nevoită să aducă curent de la Uzinele Electrice Schitu-Golești și Florești.

Începînd cu anul 1924 iluminatul electric s-a dezvoltat mereu în detrimentul gazului aerian datorită utilizărilor casnice, medicale, telecomunicații,

¹⁾ „Monitorul Comerțului, Industriei și Finanțelor”, anul XXI (1936), februarie, p. 95.

²⁾ Milan Popovici, *Aspecte din istoria finanțelor orașului București*, București 1960, p. 137.

industrie, reclame luminoase etc. Astfel în 1937 iluminatul electric se făcea pe o distanță de 320 km folosindu-se 14.530 de becuri față de 150 câte se foloseau în 1908.

Cu toate aceste realizări în Capitala țării se mai păstra arhaicul sistem de iluminat cu felinare cu petrol lampant sau gaz aerian. În 1924 gazul aerian asigura iluminatul public pe o lungime de 30 km folosind 5.000 de felinare¹⁾. În 1937, 56% din locuințe erau luminate cu gaz-petrol care dădea o lumină peste măsură de slabă. În aceeași perioadă în București se aflau sute de străzi neelectrificate. Din cele 87 străzi din Cîmpul Veseliei, cartier ce se întindea între șos. Măgurele și Pieptănari și în care locuiau circa 10.000 locuitori, nici una nu era electrificată²⁾. În cartierul Grivița care includea și Bucureștii Noi pe o lungime a străzilor de 41 km existau în anul 1937 doar 220 lămpi pentru iluminatul public. Peste 30% din străzile cartierului amintit rămânând în întuneric, iar din totalul de 22.000 locuitori doar 230 erau abonați la utilizarea energiei electrice³⁾.

Din situațiile statistice existente rezultă că în 1938 în orașul București au fost distribuiți 156.672.000 de kilowați energie electrică din care 24.330.000 pentru utilizări casnice și numai 10.380.000 pentru iluminatul public. În întreaga țară în același an s-au produs 1,1 miliarde kilowați producția pe locuitor fiind de 72 kilowați/oră pe întregă țară și 173 kilowați pentru București. Numărul total al abonaților din București era în 1938 de 85.000⁴⁾. Cu toate că sute de străzi erau lipsite de lumină electrică peste 30% din curentului electric de care dispuneau Bucureștii în 1935 era neconsumat. Aceasta se datora și faptului că prețul curentului era foarte ridicat. Astfel societatea de electricitate „Hidrofină” cu capital franco-belgian care a reușit să controleze societățile „Ialomița” și „Lignitul” furniza curent electric uzinelor comunale București la un preț de două ori mai mare decât cel produs de uzinele primăriei⁵⁾.

Aprovizionarea cu apă a capitalei s-a îmbunătățit față de perioada primului război mondial atît prin dezvoltarea și lărgirea instalațiilor vechi cît și prin sporirea capacității surselor de alimentare, a instalațiilor de captare și distribuție și a rețelei în ansamblu. Astfel în 1938 lungimea totală a rețelei de distribuție a apei era de 794,1 km din care 689,3 km conducte iar 104,8 km artere față de 330 km conducte distribuitoare și 50 km artere existente în 1923⁶⁾.

Pentru îmbunătățirea alimentării cu apă a Capitalei au fost modernizate filtrele și betonate bazinele de la Arcuda, s-au reparat rezervoarele de la Cotroceni și au fost lărgite captările de la Ulmi și Bragadiru. Cu toate acestea mulți locuitori ai Capitalei nu beneficiau de instalații de apă fiind nevoiți să se alimenteze din puțuri⁷⁾. În aceste condiții periferia avea greutăți deosebit de mari în alimentarea cu apă, greutăți ce completau celelalte neajunsuri ale populației în aceste părți ale orașului. Astfel în cartierul Grant-Regie care

1) „Urbanismul”, XIV (1937), nr. 11—12 (nov.—dec.), p. 527.

2) „Dimineața”, 10 noiembrie 1925.

3) G. M. Dinescu „Electrificarea rurală în jurul Capitalei, 1937, p. 3—4.

4) *Anuarul Statistic al orașului București*, 1960, p. 102.

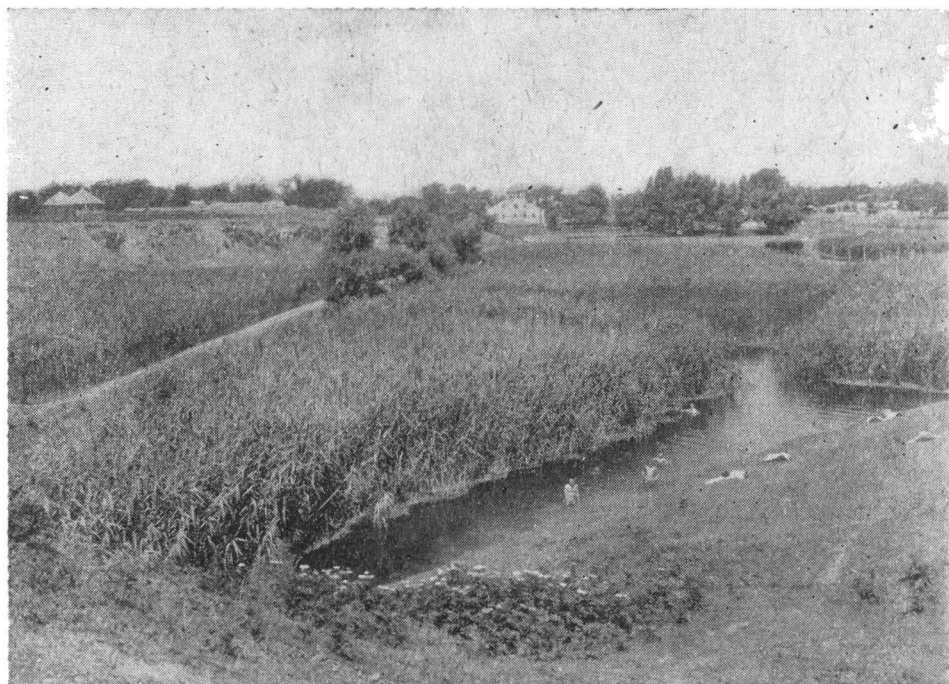
5) „Gazeta Municipală”, 10 aprilie 1932.

6) *Anuarul Statistic al orașului București*, 1960, p. 184. Vezi *Darea de seamă asupra administrației comunale* 1923, p. 128.

7) „Gazeta Municipală”, 18 februarie 1934.

avea 20.000 de locuitori erau instalate doar două cișmele, cetățenii fiind obligați să facă ore întregi coadă la apă¹⁾).

O altă problemă de care s-a preocupat administrația orașului București a fost îmbunătățirea salubrității în partea nordică a capitalei prin începerea unor lucrări de asanare a lacurilor formate pe vechea albie a Colentinei. Valea Colentinei de la Lacul Băneasa trecînd prin lacurile Herăstrău, Floreasca, Tei pînă la Fundeni era mai mult un fel de mocirlă care provoca numeroase cazuri de paludism în cartierele nordice ale Capitalei. Problema asanării Colentinei a preocupat încă din anii 1926—1927. Timp de 4 ani nu

Lacul Băneasa — 1929

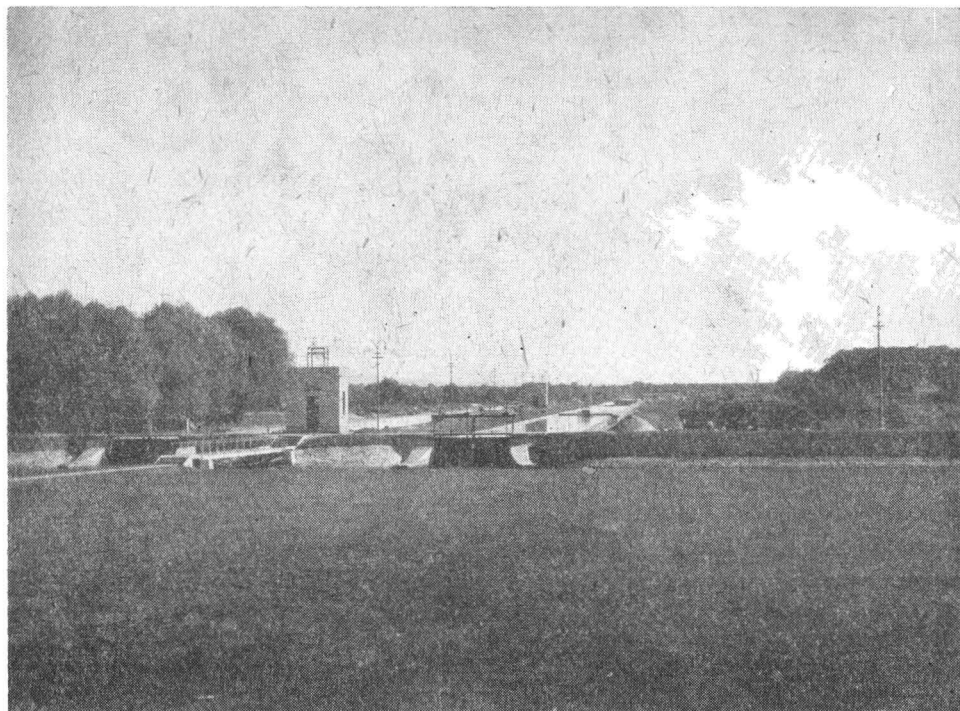
s-a reușit să se întocmească decît un memoriu sub pretext că o lucrare de așa mare amploare necesită fonduri importante ce nu puteau fi asigurate de către primărie, deși aceeași primărie pentru asanarea lacului Snagov, care nu reclama o urgență atît de imediată a procurat fondurile necesare.

Asanarea lacurilor din nordul capitalei a început în vara anului 1930 prin amenajarea parțială a lacului Băneasa în suprafață de 40 ha. Însă lucrările importante pentru amenajarea acestor lacuri au fost efectuate de abia în perioada 1933—1938. La 13 noiembrie 1933 a început executarea unui baraj la Buftea care a permis crearea unui lac artificial în suprafață de 308 ha. Amenajarea lacului Herăstrău a fost executată în anul 1935. Problema asanării lacului Herăstrău s-a pus pentru prima dată în 1912 cu prilejul cedării unui teren pentru parcul național. În legea în care se făcea cedarea era prevăzută obligația asanării, care însă nu s-a executat.

¹⁾ G. Brătescu, *Istoria ocrotirii sănătății muncitorilor din România*, p. 275.

În anul 1928 a fost expropriată și dărâmată fabrica de cărămidă Hagi Tudorache care se afla în albia viitorului lac asanat, Herăstrău. Lucrările de asanare a lacului Floreasca au fost efectuate în 1936—1937. Programul inițial care prevedea transformarea mlaștinilor de la nordul capitalei în locuri pitorești și salubre care să favorizeze dezvoltarea Parcului Național și a sporturilor nautice a fost realizată doar parțial. Chiar și în aceste condiții asanarea lacurilor Capitalei reprezintă o lucrare urbanistică valoroasă, ea contribuind la ameliorarea stării hidrometrice a aerului înlăturînd pericolul paludismului.

Vedere generală a instalațiilor de la Arcuda — 1932.

În ceea ce privește problema spațiilor verzi, între cele două războaie mondiale, datorită felului anarhic în care s-a construit în oraș și a parcelărilor, numărul lor a scăzut. Astfel, în 1932 revenea unui locuitor o suprafață de 1,2 m.p. de spații verzi, ceea ce însemna foarte puțin în comparație cu alte orașe din Europa și America.

Prin legea din 13 iunie 1923 au fost unificate serviciile grădinilor, parcurilor, pepinierelor și plantațiilor din Capitală care aparțineau Ministerului Agriculturii și Domeniilor și primăriei Capitalei într-un singur serviciu denumit Casa Grădinilor Publice. În această perioadă principalul parc din Capitală a continuat să fie Cîșmigiul, care atrăgea un numeros public. Dar nu toți puteau beneficia de odihnă, deoarece pentru un loc de stat pe bancă

---

¹⁾ Legea pentru înființarea Casei grădinilor publice din Capitală, publicată în „Monitorul Oficial”, 55 din 13 iulie 1923.

în Cișmigiu, Societatea „Odiha”, care avea concesiunea băncilor, percepea o taxă de 2 lei de persoană ¹⁾).

În 1935 s-a început amenajarea Parcului Național, lucrare pentru care s-au cheltuit importante sume bănești, dar care a rămas într-un stadiu de improvizație. De asemenea a fost cedată primăriei Capitalei Grădina Botanică, care a fost transformată în parc public.

Au existat unele preocupări și în ceea ce privește amenajarea pădurilor din jurul Capitalei. Astfel, printr-o lege specială din 1931 s-au cedat Municipiului București pădurile Snagov, Băneasa și Pusnicul-Pasărea, în vederea realizării unor locuri de odihnă și recreiere. Prin lucrările efectuate la Snagov și care au început la 16 septembrie 1929 a fost asanat lacul, curățit mărăciunișul din pădure, au fost trasate alei și s-a construit un canal de scurgere în Ialomița pentru a asigura un nivel normal al apei.

Privită în ansamblu, dezvoltarea Bucureștilor între cele două războaie mondiale, cu toate lucrările importante și progresele înregistrate în modernizarea centrului, în sistematizarea unor străzi și zone, în deschiderea unor noi artere, nu a fost pe măsura necesităților și cerințelor. Dezvoltarea contradictorie a Capitalei, limitele și caracterul parțial și inconsecvent al urbanizării de tip capitalist, rezultat al unei societăți bazate pe exploatare, se observă în toate lucrările întreprinse. Cartiere întregi de locuințe au continuat să fie construite între fabrici, în zone nocive, pe terenuri insalubre și inundabile. Ca urmare a acestei dezvoltări haotice, contrastul dintre centrul orașului, care avea construcții și instalații edilitare moderne, și periferie, cu sute de străzi lipsite de canalizare, apă și lumină electrică, era izbitor.

Arbitrariul în construcția orașului, dezordinea atât ca distribuție în oraș cât și ca așezare față de stradă a clădirilor, influența estetica acestuia. Starea dărăpănată a curților și împrejurimilor, modul de expunere al mărfurilor la majoritatea prăvăliilor și mai ales neorânduiala firmelor și reclama excesivă completau aspectul inestetic al orașului.

Așa erau Bucureștii în anii anteriori lui 23 August 1944. Instaurarea în țara noastră a regimului democrat popular a deschis drumul unor mari realizări în reconstrucția Bucureștilor, în lichidarea contrastului dintre centru și periferie, a făcut posibilă lichidarea înapoierii economice, culturale, urbanistice și edilitare moștenite de la burghezie, asigurându-se o dezvoltare armonioasă bazată pe planul de sistematizare judicios întocmit.

Transformările din Capitală în anii puterii populare, de o amploare necunoscută în trecut, au făcut din București o metropolă modernă. Năzuința multor generații de a trăi într-un oraș care să le asigure un trai fericit, a devenit realitate în Bucureștii socialist, unde totul este creat pentru om, pentru binele și fericirea acestuia.

Importanța și măreția realizărilor obținute de regimul democrat-popular în dezvoltarea Bucureștilor devin și mai edificatoare dacă le raportăm la situația din trecut. Capitala unei țări înfloritoare, orașul București va continua să se dezvolte, adăugând noi frumuseți la cele din ultimii ani, devenind o metropolă demnă de epoca pe care o trăim.

¹⁾ „Gazeta Municipală”, 12 iunie 1932.

CETATEA BUCUREȘTI ÎN VEACUL AL XV-LEA *)

de PETRE Ș. NĂSTUREL

Despre obârșia Bucureștilor s-a scris mult încă din veacul al XVII-lea. Totuși legenda ciobanului Bucur este cea mai răspândită astăzi dintre toate scornirile lăsate de Evlya Celebi, Dionisie Fotino, Sulzer, Wilkinson, Genilie, Grigore Musceleanu și alții mulți¹⁾. Orașul București, însă, chiar dacă își trage numele într-adevăr de la vreun Bucur²⁾, nu poate porni de pe delușorul unde se vede bisericuța cunoscută în chip obișnuit ca „biserica lui Bucur”³⁾.

Nu s-a luat într-adevăr în seamă faptul că în veacul al XVI-lea când se vorbește de ctitoria lui Alexandru Mircea, mănăstirea Sf. Treime (refăcută în 1614 de nepotul lui de fiu, Radu Vodă Mihnea, care i-a lăsat numele său), hrisoavele domnești amintesc de mănăstirea *din jos de orașul București*⁴⁾. Prin urmare și locul bisericii lui Bucur se afla și el în jos de București, adică în afara Bucureștilor! Cercetătorii au arătat că stilul arhitecturii acestui monument îl așează în veacul al XVIII-lea.

Săpăturile arheologice din 1953—1954 au dovedit pe de altă parte că pe locul unde a fost ridicat acest mic monument nu a mai ființat înainte vreo clădire mai veche, fie și din lemn⁵⁾.

Numele București se ivește întâia oară, în acum bine cunoscutul hrisov al lui Vlad Țepeș scris *въ град Букүрици* „în cetatea București” la leatul 6967, cu alte cuvinte în 1459, la 20 septembrie⁶⁾.

*) Comunicare ținută la Muzeul de istorie a orașului București în ziua de 3 martie 1960 (încă de atunci unele date au început să circule, fără a se fi așteptat apariția lucrării de față).

¹⁾ Vezi — între multe altele — I. Ionașcu în culegerea *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, București, 1959, p. 54—57.

²⁾ Bucur se trage din albanezul *bucurë* — „frumos”; vezi I. Iordan, *Nume de locuri în Republica Populară Română*, București, 1952, p. 126 și n. 2 și N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 219.

³⁾ N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 178—179.

⁴⁾ Vezi bunăoară hrisovul lui Alexandru Mircea din 15 iunie 1577 (original slavonesc) în *Documente privind istoria României. Veacul XVI — Țara Românească*, IV, p. 281—282.

⁵⁾ Supra nota 3.

⁶⁾ P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, București, 1938, p. 241. Vezi și H. Chircă, *Comentariu istorico-filologic asupra hrisovului din 20 septembrie 1459*, în *Studii*, XI — 5, 1959, p. 5—7.

Pe temelul acestor cărți domnești orașul nostru și-a sărbătorit în 1959 vechimea de cel puțin 500 de ani. De altfel arheologii au găsit numeroase materiale ceramice din veacul al XV-lea în osebite locuri din cuprinsul orașului de azi¹⁾.

Dar problema care se pune este dacă Bucureștii nu apar cumva mai de vreme în izvoare scrise, fie și sub alt nume.

Astfel, s-a crezut că cetatea Dimboviței întâlnită în 1368 cu prilejul biruinței pîrcălabului ei Dragomir asupra oastei ardelenesti este tot una cu Bucureștii așezați tocmai pe râul Dimbovița. Pe de altă parte voievodul Ardealului Ștîbor prinse în 1397 pe Vlad Vodă dușmanul lui Mircea cel Bătrîn, înscăunat de turci, care se adăpostise în cetatea Dimboviței. Nu reiese însă limpede din izvoarele cunoscute dacă cetatea se afla pe locul Bucureștilor de azi sau mai sus pe firul apei, fie chiar la munte²⁾. Tot atît de nelămurit este tratatul comercial încheiat de Mircea cel Bătrîn la 6 august 1413 cu Brașovul. Domnul țării amintește acolo că înnoiește și întărește așezămintele pe care brașovenii le-au avut de la strămoșii săi pentru vamă prin tirgurile Țării Românești și pe drumul Brașovului pînă la Brăila. Vămile însemnate în hrisovul din 1413 erau cele de la Bran, Brăila, Tîrgșor, Tîrgoviște și Dimbovița³⁾. Prin strămoși — *прѣдшественіи* — trebuie să ne gîndim fără îndoială, cel puțin la Nicolae Alexandru, bunicul lui Mircea, mort în 1364, și poate la Basarab I, străbunicul lui, răposat la Cîmpulung în 1352. Aceasta arată îndepărtata vechime a așezării de la Dimbovița. Dar din aceste izvoare nu poate reieși neapărat unde anume se afla cetatea Dimboviței pe de o parte și nici dacă aceasta era tot una cu vama Dimboviței pe de altă parte⁴⁾.

Unii cercetători socot că a fost o cetate de Dimbovița undeva la munte, pe la Rucăr cred ei, și alta care este tot una cu Bucureștii.

Credem că ei au dreptate. Într-adevăr numai așa se poate înțelege o anumită poruncă de la sfîrșitul domniei lui Mircea cel Bătrîn dată de fiul acestuia, Mihai Vodă „slugilor domniei mele de la cetatea Dimboviței și vameșilor de la Rucăr și de la Bran”, ca să ia vamă dreaptă de la brașoveni⁵⁾. Este vădit că vameșii Rucărului și Branului atîrnau de căpetenia cetății Dimboviței care nu putea fi la București, ci tot pe la Rucăr și Bran; altfel porunca s-ar fi trimis de domn pîrcălabului de Cîmpulung. Pe lîngă

¹⁾ Bucureștii de odinioară, paassim.

²⁾ Vezi între altele Al. Vasilescu, *Cetatea Dimboviței*, extras din Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, XXXVIII, fasc. 123—126, București 1945, p. 25—53; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 23—25; Dan Berindei, *Orașul București în veacurile XIV, XV și XVI, în Comunicări și articole de istorie*, București, 1955, p. 5—7; ca o părere a parte amintim că după I. Donat (vezi St. Nicolaescu, *Istoricul orașului București*, în revista *București*, 1939, p. 7), cetatea Dimboviței se afla mai jos de București, înspre Giurgiu. Nu știm pe ce se bazează acest cercetător.

³⁾ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Tara Ungurească în sec. XV și XVI*, I, București, 1905, p. 3—6.

⁴⁾ Faptul că se începe cu Branul, apoi cu Brăila, după aceia cu Tîrgșor și Tîrgoviște și, în sfîrșit, cu Dimbovița arată că nu se are în vedere în cartea lui Mircea cel Bătrîn un itinerar geografic și deci vama de la Dimbovița poate fi tot atît de bine spre munte — între Tîrgoviște și Bran — ca și spre Dunăre, la fel ca Brăila. Cu alte cuvinte, vama Dimboviței ar putea fi la nevoie nu în susul apei Dimboviței, ci în jos, la București; judecînd doar după documentul din 1413. Privilegiul latin dat cîteva zile mai tîrziu arată însă un itinerar bine întocmit de la Bran prin Dimbovița, Rucăr și pînă la Brăila; vezi P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 99—100. Cît ne privește, ne așteptăm ca săpăturile arheologice începute de D. V. Rosetti la Cetățeni să dovedească pe acolo cetatea Dimboviței de dinainte de 1458.

⁵⁾ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 6—7 (documentul ar fi de pe la 1415—1418).

aceasta o cronică moldovenească în limba germană povestește despre cucerirea de către Ștefan cel Mare a cetății de scaun Țimbovița a voievodului muntean Radu cel Frumos în anul 1473. Mai multe hrisoave îl arată pe acest Radu avîndu-și cetatea de scaun, capitala, în București, precum vom vedea mai departe.

Așa dar pare aproape neîndoielnic că pe cursul Țimboviței au stat de strajă două cetăți, una mai la munte, încă din veacul al XIV-lea, și alta pe lângă București, în veacul următor.

Am spus pe lângă București, și nu la București. Cetatea, clădită în afara așezării București de atunci, a luat numele acesteia îndată ce târgul sau satul urmașilor unui oarecare întemeietor Bucur — cu totul necunoscut — s-a putut dezvolta în umbra meterezelor cetății. Altfel cetatea ar fi dat numele său târgului eponim, așa cum s-a întîmplat bunăoară în Moldova cu Romanul, întemeiat de voievodul cu acest nume¹⁾. De altmînteri, ca să mai dăm o pildă, cetatea Girgiului a fost ridicată de Mircea cel Bătrîn lângă așezarea întemeiată de un Giurgiu sau Giurgea, și el cu desăvîrșire necunoscut, cetatea primindu-și numele de la această așezare mai veche²⁾.

Încă din anul 1959 ne-am obișnuit cu știrea că Vlad Țepeș a întemeiat orașul București. Numele București apare mai întîi în hrisovul lui scris la 20 septembrie 1459³⁾ și în altul, tot de la el, din 10 februarie 1461⁴⁾. Alte documente însă de la acest voievod sînt scrise unul la mănăstirea Tismana, 3 la Țirgoviște, 1 la Gherghița, 1 la Curtea de Argeș, 1 la Rucăr și, în sfîrșit, unul lângă apa Țimboviței iar 2 în cetatea Țimbovița⁵⁾.

Cercetările de pînă acum au arătat că scrisoarea latină a lui Vlad Țepeș către brașoveni din 13 iunie 1458 scrisă „iuxta fluvium aque Domboviche” — lângă riul apei Țimbovița — trebuie să însemne oarecum începutul zidirii cetății amintite⁶⁾, iar o altă scrisoare de la același voievod din 4 iunie 1460 e întocmită în cetatea riului Țimbovița — ex castro fluvii Dombovicha⁷⁾ — aceasta fiind așa dar gata între iunie 1458 și iunie 1460⁸⁾. Răstimpul nu este prea mic. Astfel, cetatea Chilia a fost durată de Ștefan cel Mare în decursul verii anului 1479, prin munca încordată a 800 de meșteri zidari și a 17.000 de ajutoare⁹⁾.

¹⁾ I. Iordan, *op. cit.*, p. 134, n. 5.

²⁾ Idem, p. 129; I. Barnea, P. Cernovodeanu și C. Preda, *Șantierul arheologic Giurgiu*, în *Materiale și cercetări arheologice IV*, București 1937, p. 219.

³⁾ Supra p. 141, n. 6.

⁴⁾ P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, p. 219—245.

⁵⁾ Idem, *op. cit.*, p. 235—240 și p. 242—244; I. Bogdan, *op. cit.*, p. 93, 316—322.

⁶⁾ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 320.

⁷⁾ Idem, *op. cit.*, p. 320—321 și documentul din 10 august 1960, ibidem, p. 322.

⁸⁾ I. Ionașcu, A. Petric și P. Caraioan, *București — Pagini de istorie*, București 1961, p. 18—19.

⁹⁾ P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, București, 1959, p. 34 (după cronică moldo-germană). Bănuim că un număr atît de mare nu cuprinde numai brațele de muncă folosite de-a dreptul la fața locului la zidirea cetății, ci și pe toți acei locuitori ai Moldovei întrebuințați la scosul pietrei, la făcutul cărămizilor, la tăiatul lemnului, la căratul tuturor acestor materiale, la săpături etc., îndeplinindu-și astfel îndatorirea feudală de „lucru la cetate” (moștenită oare de la *καταπολιτεία* bizantină?). Cei 800 de zidari sînt după părerea noastră, oamenii care au înălțat cetatea cu brațele lor, iar cei 17.000 de ajutoare, țărani care au prestat această obligațiune.

Prin 1444 București din hrisoavele slavonești ale lui Țepeș din 1459 și prin „castrum fluvii Dombovicha” din scrisorile lui latinești, se pare așa dar că trebuie înțeles același lucru. Dar *grad* pe slavonește înseamnă și „cetate” și „oraș”¹⁾. Numai datorită cuvîntului latinesc *castrum* ne putem da bine seama că este vorba de o așezare întărită. Nu prea mare însă²⁾. Bunăoară, în lungă pisanie de pe mormîntul lui Radu Vodă de la Afumați, cetății de la Poienari — clădită se zice de către Vlad Țepeș în cheile Argeșului — i se spune *Poenari gradu*, la fel ca și Tîrgoviștei și Bucureștilor, care apar de asemenea în amintita inscripție³⁾. Gradul — cetatea — de la Poienari este așa de mic, încît cercetătorii sînt de părere că straja sa nu putea întrece 40 de oameni⁴⁾. Cetatea Poenari are 43 m. lungime, iar corpul central care leagă bastioanele are la amîndouă capetele vreo 5,60 m. lărgime⁵⁾.

Castrul de la Dîmbovița putea fi la început cam tot de felul acestei cetăți. Intr-adevăr nu mult mai mare trebuie să fie cetatea Branului, numită la 29 aprilie 1493 *castrum* „castrum de Therch”⁶⁾.

Să vedem acum împrejurările și pricinile care au ridicat așezarea București la treapta de cetate, care a premers alegerii ca „oraș de scaun” — capitală — al Țării Romînești.

Se știe că la sfîrșitul domniei lui Mircea cel Bătrîn, în 1417, turcii au pus stăpînire pe cetățile Turnu și Giurgiu de dincoace de Dunăre. Din aceste cuiburi puternic întărite, cotropitorii otomani puteau porni orișicînd năvala în țară.

Pentru a putea înfrunta mai lesne primejdia turcească se simțea nevoia unei așezări romînești întărite înspre Giurgiu. Prin așezarea lor geografică, Bucureștii răspundeau destul de bine acestei nevoi.

Aflați pe malul Dîmboviței, Bucureștii se găsesc la un vad unde se încrucișau drumul Giurgiului cu al Tîrgoviștei și Ardealului pe de o parte și pe de altă parte cu drumul Moldovei și al îndepărtatelor pămînturi rusești. Totodată, aci, la București se mai întretaie și multe drumuri de țară, unind bunăoară Oltenia cu Bărăganul sau Dunărea cu munții. Lacu-

¹⁾ 1444 redă cuvintele grecești πόλις-oraș, ἄστυ cetate și προύριον cetățuie, vezi I. Bogdan, *Cronica lui Constantin Manasses*, București, 1922, p. 259 (s.v.).

²⁾ Altfel i s-ar spune oppidum — oraș întărit — sau urbs, oraș. E drept că Buzăul apare ca „opidum”... Busso” sub Radu cel Frumos, în 1470 (vezi I. Bogdan, *Relațiile...*, p. 329). Castrum înseamnă și tabără: de fapt chiar în scrisoarea aceluiaș domn din 1472 (idem, *op. cit.*, p. 330), „ex castro Thabor”, unde „castrum” se numește de fapt „tabără” Adăugăm că 1444 poate fi și un turn puternic, ca cetățuia de la Turnu; vezi inscripția slavă de acolo — 1444 Холѣвникъ — republicată de H. Chircă și C. Bălan în *Studii și materiale de istorie medie*, III, 1959, p. 360. De luat în seamă în această privință și numele de Pîrgos — (cf. πύργος; turn) dat acestei așezări în vestita scrisoare a lui Vlad Țepeș din 11 februarie 1462; vezi I. Bogdan, *Vlad Țepeș...*, București, 1896, p. 82. Ne putem da altfel întreba dacă Holăvnic nu este cumva numele local sau acela al așezării din preajma turnului (etimologia din Kule turcesc, propusă de Chircă și Bălan, nu o găsim multumitoare).

³⁾ St. Nicolaescu, *Documente istorice cu privire la Radu Vodă de la Afumați...*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, X, 1909, p. 80—81. Vezi și N. Iorga, *Inscripții din bisericile Romîniei*, I, București, 1905, p. 148. Asupra meșterului care a lucrat piatra, P. Ș. Năsturel, *Știri mărunte despre cîteva monumente istorice, în Sesiunea științifică a Direcției Monumentelor Istorice* (ianuarie 1963), p. 143.

⁴⁾ Gr. Ionescu, *Curtea de Argeș et ses environs*, București, 1944, p. 39.

⁵⁾ N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, I, București, 1927, p. 6 și pl. II—III.

⁶⁾ I. Bogdan, *Relațiile...*, p. 341

rile, mlaștinile și ostroavele Dîmboviței, care a avut mai multe brațe în trecut, asigurau Bucureștilor mijloace firești de apărare¹⁾.

Ridicarea unei cetăți în acel loc — din pământ sau din piatră — însemna totodată creșterea însemnătății acestuia. La adăpostul cetății, satul sau tîrgulețul București s-a putut dezvolta mai repede, întinzîndu-se înspre cetate și înghițind fără îndoială alte cîteva sîtucuri din apropiere. În legătură cu vechimea acestui sat sau tîrg București și cu aceea a sîtucurilor, săpăturile arheologice începute din 1953 au dus la descoperirea unor urme de așezări feudale de pe la sfîrșitul veacului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea²⁾. S-au numărat 41 de sate pentru rîstimpul 1352—1625 pe cuprinsul Bucureștilor, de azi³⁾. Numărul loc însă trebuie să fi fost mai mare, dar pierderea multor documente nu îngăduie mai multă știință.

Repedea dezvoltare a orașului București după 1459 nu se poate înțelege după părerea noastră decît prin creșterea tîrgului unde neguțătorii și meșteșugarii, localnici sau în trecere, își desfășeau mărfurile de tot felul. Rostul strategic și geografic al Bucureștilor era cheazăia avîntului economic al așezării de pe apa Dîmboviței. Astfel, neguțătorii brașoveni care mergeau la Giurgiu, Nîcopol sau Dîrstor treceau și poposeau și la București (în veacul al XV-lea). Pe de altă parte scăderea comerțului orașelor sașilor ardeleni cu Țara Romînească, a apăsât asupra orașelor dinspre munți, Curtea de Argeș, Cîmpulung, Tîrgoviște, unde domnii bătrîni își avuseră scaun de domnie⁴⁾. Dezvoltarea înrîuririi turcești pe tărîm politic și economic era menită și ea să ridice Bucureștii aflați mai aproape de hotarele Țării turcești.

În împrejurimile micii așezări București de pe la mijlocul veacului al XV-lea, se mai aflau așezări întărite care, împreună cu cetățuia lui Țepeș⁵⁾, precum și de mănăstirea Snagovului, înnoită și întărită zice-se de ci și asupra noului oraș în plină dezvoltare pe malul cel stîng al Dîmboviței.

Este vorba de mănăstirea Comana, socotită a fi o ctitorie a lui Vlad Țepeș⁶⁾ precum și de mănăstirea Snagovului, înnoită și întărită zice-se de același voievod⁶⁾. Se știe de asemenea că Vlad Țepeș este ctitorul unei biserici din Tîrgșor⁷⁾. Așa dar el pare a fi avut dese și felurite legături nu numai cu Bucureștii, ci și cu un întins ținut din împrejurimi⁸⁾. Acesta este un semn că sub domnia lui Bucureștii și părțile din jur începeau să joace un loc mai deosebit în viața țării.

¹⁾ V. Mihăilescu, *București din punct de vedere antropologic, geografic și etnografic*, în *Anuarul de geografie și antropogeografie*, IV, 1914—1915, p. 145—225.

²⁾ București. *Rezultatul săpăturilor arheologice și ale cercetării istorice din anul 1953*, I, București, 1954 passim; *Bucureștii de odinioară...*, passim; *Cercetări arheologice în București*, 1963, p. 126—147.

³⁾ I. Donat, *Așezările omenești din Țara Romînească în secolele XIV—XVI*, în *Studii*, IX (1956), nr. 6, p. 91.

⁴⁾ R. Manolescu, *Aspecte din istoria negoțului bucureștean în secolul al XVI-lea*, în *Studii*, XII (1959), nr. 5, p. 25 și urm.

⁵⁾ N. Ghika-Budești, *Mănăstirea Comana*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*, I, 1908, p. 10—11.

⁶⁾ N. Șerbănescu, *Istoria mănăstirii Snagov*, București, 1944, p. 31—34.

⁷⁾ C. C. Giurescu, *O biserică a lui Vlad Țepeș în Tîrgșor*, în *Buletinul Comis. Monument. Ist.*, XVII, 1924, p. 74—75.

⁸⁾ Înainte și după domnia lui Țepeș, și Gherghița (nu departe de Tîrgșor) a avut de asemenea parte de grija unor voievozi ca Vladislav al II-lea (în 1451 și 1453), Radu cel Frumos (în 1471 și 1472), Basarab cel Bătrîn (în 1476) și Basarab cel Tânăr (în 1482) (vezi rezumatele *Documentelor Țării Romînești, veac. XIII—XV*, Buc., 1953, passim).

Așa dar Bucureștii nu s-au ivit din senin pe cursul Dîmboviței. Ei au fost o așezare avînd un loc geografic mai prielnic atît dezvoltării ei economice, cît și menirii ei strategice. Așezarea București cu care s-au contopit treptat alte cătune și sătulețe mai mărunte din vecinătate era una din așezările feudale din cuprinsul uriașului oraș de astăzi ce se întinde acum de la Pantelimon pînă în apropiere de Buftea. Dovezi în această privință au adus și mereu vor aduce săpăturile arheologice.

Astfel, două pahare de lut s-au descoperit acum cîțiva ani la Pantelimon; ele sînt încă inedite. Tipologia lor le așează în chiar veacul al XIV-lea. Deasemeni, în 1929, s-au cules pe malul lacului Tei cîteva cioburi din care s-a putut întregi un vas caracteristic și el aceluiași veac¹⁾. Tot așa, la Străulești se cercetează încă din 1960 o mare așezare feudală, tot din veacul al XIV-lea²⁾. Iar dacă dealul fostei mănăstiri Radu Vodă nu ară urme de viață feudală decît începînd din veacul al XVI-lea, în schimb pe locul învecinatei biserici zise a lui Bucur erau încă de mai înainte bordeie și locuințe din lemn și din ohimpici³⁾. De asemenea, lîngă biserica Dobroteasa, refăcută în a doua jumătate a veacului trecut, cercetările arheologice au scos la iveală urme de locuire ce se pot coborî pînă în veacul al XV-lea, dacă nu chiar pînă în al XIV-lea⁴⁾.

În ceea ce privește săpăturile de la fosta Curte Domnească din Piața de Flori de o cercetare atît de anevoioasă datorită clădirilor ridicate pe urmele Curții Domnești, precum și marilor lucrări de sistematizare în curs, trebuie luat în seamă în chip cu totul deosebit faptul că arheologii au descoperit acolo urme de zidărie socotite a fi de pe la mijlocul veacului al XV-lea⁵⁾. Astfel, în curtea clădirii din str. Soarelui nr. 7 s-a aflat un zid făcut din bolovanî de rîu și din cărămizi. Rostul lui nu este încă prea lămurit. S-a crezut mai întîi că este o urmă din zidul de împrejmuire a vechii cetăți București iar acum se bănuiește că făcea parte dintr-o pivniță a Curții Domnești. Oricum ar fi — tehnica zidăriei amintește pe cea folosită în Țara Romînească în veacurile XIV-XV, cum dovedesc unele monumente de la Curtea de Argeș⁶⁾. Pe lîngă aceasta, s-au găsit, tot în str. Soarelui, cioburi din veacul al XV-lea⁷⁾. Ne întrebăm deci dacă zidul cu pricina nu ar putea fi al cetății sau Curții Domnești din veacul al XV-lea⁸⁾.

În sfîrșit nu trebuie pierdut din vedere nici faptul că în apropierea curții a fost biserica din bazar despre care vom vorbi mai jos.

Aceste urme de locuire din veacurile al XIV-lea și al XV-lea descoperite în felurite colțuri din Bucureștii de azi nu sînt singurele cunoscute. Ele sînt însă îndeajuns pentru a dovedi că pe locul Bucureștilor de atunci și în împrejurimile lor trăiau oameni. Ele aduc dovada că așezarea tîrgului

¹⁾ Știri de la P. I. Panait, cercetător la Muzeul de istorie a orașului București (originale și mulate expuse la acest muzeu).

²⁾ P. I. Panait, *Săpăturile de la Bucureștii Noi. Sectorul Măicănești*, în *Cercetări arheologice în București*, p. 120—124, și săpăturile aceluiași, încă inedite, din 1962.

³⁾ *București de odinioară...*, p. 57.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 157.

⁵⁾ D. V. Rosetti, *Curtea Veche, în Bucureștii de odinioară...*, p. 151 și urm.

⁶⁾ Vezi N. Ghika-Budești, *Evoluția...*, I, p. 9—10 și, de pildă, planșele VII, IX, XX, etc.

⁷⁾ D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 151.

⁸⁾ Vezi mai jos, p. 154.

și pe urmă a orașului s-a dezvoltat treptat prin alipirea unor așezări vecine, adesea tot atât de vechi cel puțin cât însăși așezarea București din vremea lui Tepeș.

Despre orașul București din veacul al XV-lea, despre oamenii lui, despre traiul acestora, despre înfățișarea cetății și a târgului, despre cîrmuire, nu cunoaștem aproape nimic, în afară de două-trei știri foarte răzlețe¹⁾. Abia în veacul al XVI-lea — mai cu seamă în a doua jumătate — începem să ne închipuim cît de cît, ce erau Bucureștii de atunci. Dar despre aceasta nu poate fi vorba aci, întrucît ne-am mărginit cercetările la Bucureștii din veacul al XV-lea.

În schimb, istoria politică, aduce știri deosebit de însemnate asupra trecutului zbuciumat al orașului nostru în a doua jumătate a veacului al XV-lea.

Le vom lua pe rînd, căci în ele se răsfrîng dezvoltarea și încercările grele prin care a trecut orașul.

S-a văzut mai sus că Vlad Tepeș a făcut pare-se cetățuia de la marginea Bucureștilor între iunie 1458 și septembrie 1459 cînd se întîlnește „grad”-ul București. Ar fi însă o greșeală a se crede că Bucureștii au fost atunci neapărat capitala Țării Romînești, „orașul de scaun”, cum se spune altă dată.

Pe vremea lui Tepeș, capitala țării a fost cu siguranță Tîrgoviște, așa cum era încă de pe la sfîrșitul domniei lui Mircea cel Bătrîn.

Dacă cercetăm hrisoavele domnești cu începere de la Vlad Tepeș și pînă la Radu de la Afumați și facem statistica orașelor de unde voievozii le-au dat, desprindem date precise și foarte grăitoare în privința orașelor de scaun ale țării²⁾.

Mărginindu-ne așa dar la Tîrgoviște și București (care pînă la Brîncoveanu vor cunoaște îndelungate întreceri pentru vrednicia de oraș de scaun al Țării Romînești), vedem că s-au păstrat 16 documente de la Radu cel Frumos, fratele și urmașul înscăunat de turci al lui Tepeș, scrise toate în București, iar nici unul în Tîrgoviște. Un singur hrisov al lui Laiotă Basarab cel Bătrîn s-a întocmit la Tîrgoviște, față de două în București. De la Basarab cel Tânăr, zis și Tepeșuș, avem 8 hrisoave date din București și două din Tîrgoviște. Vlad Călugărul însă ne-a lăsat 27 de acte din București și 22 din Tîrgoviște. Tot așa de la Radu cel Mare se cunosc numai 14 documente scrise în București, pe cînd din Tîrgoviște se păstrează 48 de acte.

Numai din București sînt cele 6 hrisoave rămase de la Mihnea cel Rău. Cîte 7 documente din București și din Tîrgoviște se păstrează de la

¹⁾ Astfel, sub Radu cel Frumos, în 1469, cetatea București era cîrmuită de vornicul — „palatinus” — Neag, care pare să fi avut acolo și scaun de judecată (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 356—357). Tot așa, pe la 1474—1476, sub Basarab Laiotă, se întîlnesc în București meșterii turci și brașoveni (*op. cit.*, p. 124; vezi și p. 199—200). În sfîrșit, P. I. Cernovodeanu ne înștiințează că se cunoaște o scrisoare din 1 mai 1494 a meșterului tunar — pîxenmaister — Michel către primarul Sibiului, făcîndu-i cunoscută șederea sa la Curtea din București a lui Vlad Vodă Călugărul și apropiata sa plecare la Tîrgoviște ca să ridice acolo pentru domnul țării o cetate (Fest) sau un palat (Schloss). (Arh. St. Sibiu, III/215; fotocopia documentului la Muzeul de istorie a orașului București sub nr. inv. 53135).

²⁾ Statistica noastră se bazează pe corpusul de documente muntenesti al Acad. RPR (veac. XIII—XV și veac. XVI, vol. I) lăsînd pentru simplificare pe cele externe publicate de I. Bogdan, St. Nicolaescu sau Gr. Tocilescu, întrucît datele lor nu schimbă rezultatul la care am ajuns. Cf. și Dan Berindei, *op. cit.*, p. 9—12.

Vlad cel Tânăr. Neagoe Basarab a stat mai mult la Țirgoviste, lăsându-ne de acolo 34 de hrisoave, față de 2 întocmite la București.

Lupta dintre Radu de la Afumați și Vladislav al III-lea pentru domnie, arată că hrisoavele celui dintîi, în număr de 7, sînt date din Țirgoviste, pe cînd acelea ale lui Vladislav, păstrate în acelaș număr, sînt scrise în București.

Precum nu știm întocmai anul întemeierii cetății București, tot așa nu cunoaștem nici anul cînd a ajuns oraș de scaun.

Fapt este că pe cînd hrisoavele lui Radu cel Frumos din 12 noiembrie 1463, 30 mai 1464, 10 iulie 1464, 12 august 1464 și 28 octombrie 1464 sînt scrise „în cetatea București”¹⁾, în schimb cel din 14 octombrie 1465 a fost întocmit de grămăticul Lațco „în cetatea de scaun București”²⁾.

Celelalte documente următoare însă ale aceluiași voievod sînt scrise mai toate „în cetatea București”³⁾. Așa dar numai dintr-o întîmplare fericită care ne-a păstrat hrisovul din 14 octombrie 1465 știm că Bucureștii au fost capitala țării sub Radu cel Frumos. Se poate însă că această vrednicie orașul nostru să o fi avut încă înainte de anul 1465. Sărăcia și tăcerea izvoarelor ajunse pînă la noi împiedică însă — cel puțin deocamdată — mai multă precizie.

În veacul de mijloc noțiunea de capitală nu era așa de strict administrativă ca în zilele noastre. Unde se afla domnul cu dregătorii lui, acolo era de fapt capitala. Bucureștii erau așa dar orașul de scaun atîta vreme cît ședea voievodul aici. Tot așa și Țirgovitea, Cîmpulungul, Curtea de Argeș, chiar și alte cîteva orașe mai mărunte din țară, ori de cîte ori domnia zăbovea într-nsele.

În ceea ce privește alegerea cînd a Bucureștilor, cînd a Țirgovitei ca oraș de scaun al țării, cercetările de pînă acum au arătat că domnii plecați Porții stau în București iar ceilalți la Țirgoviste. Aceasta începînd însă cu domnia lui Radu cel Frumos, omul lui Mahomet al II-lea⁴⁾.

La început într-adevăr Vlad Țepeș, hotărît să lupte împotriva amenințării otomane și vrînd să opună cetății turcești de la Giurgiu una romînească, ridicase pe aceasta pe riul Țîmboviței, la București, cu toate că orașul lui de scaun era la Țirgoviste⁵⁾.

Nu știm cum arăta cetatea Bucureștilor în 1462, cînd Radu cel Frumos s-a suit domn în scaunul fratelui său Vlad Țepeș. Dar, după părerea noastră, faptul că dintre documentele lui aproape toate — de fapt 16 — sînt date din București și nici unul din Țirgoviste ne dă de gîndit că atunci cînd a izbucnit războiul romîno-turcesc din 1462, Țepeș se mutase cu scaunul în București. Se știe într-adevăr că doctrina politico-militară a oamenilor din veacul de mijloc urmărea totdeauna cucerirea capitalei dușmanului. Mărginindu-ne la trecutul nostru ajunge să amintim de arderea Argeșului la 1330 de către Carol Robert, de așezarea lui Vlad Vodă la Argeș de către turci după bătălia de la Rovine în locul lui Mircea cel Bătrîn, de cucerirea orașului de scaun București de către Ștefan cel Mare etc. Bănuim așa dar că Mahomet al II-lea hotărînd să alunge pe Țepeș ca

¹⁾ P. P. Panăitescu, *Documente...*, p. 246—259.

²⁾ Idem, *op. cit.*, p. 260—261.

³⁾ Idem, *op. cit.*, p. 261—282.

⁴⁾ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 8.

⁵⁾ Vezi mai jos în legătură cu unele știri din Hălcocondil.

să încredințeze domnia Țării Românești lui Radu, a urmărit să cucerească orașul de scaun al lui Vlad Țepeș.

Va fi fost acest oraș de scaun Țirgoviște sau București?

Credem că oficial, tradițional, Țirgoviștea mai era capitala, dar că practic la sfârșitul domniei lui Țepeș, erau Bucureștii¹⁾.

Într-adevăr izvoarele vremii privind năvălirea în Țara Românească a otomanilor în frunte cu sultanul Mahomet vorbesc — fără a le numi — de o cetate și de un oraș.

Bizantinul Laonic Halcocondil bunăoară știe că atunci românii „și-au adăpostit femeile, copiii și lucrurile lor, pe de o parte, pe muntele Brașovului și, pe de altă parte, într-un orașel numit... în jurul căruia întinzându-se roată un lac mlaștinos, îl apăra și-l păzea și-l făcea foarte întărit și-l-punea foarte în siguranță²⁾).

Acest scriitor folosește cuvântul *πολιχνη*, orașel³⁾, nu *πόλις*, oraș. Așezările urbane în Țara Românească pe acea vreme erau puține și denumirea de orașel este desigur mai potrivită pentru Bucureștii anului 1462 decât pentru Țirgoviște. De altfel mlaștinile amintite credem că arată mai curînd Bucureștii decât Țirgoviștea. Aici găsim smîrcuri, brațele și ostroavele Dimboviței, pe cînd la Țirgoviște lunca Ialomiței nu se potrivește cu această descriere.

Dar să zicem că Halcocondil scriind de fapt din auzite, a putut greși cînd și-a întocmit istoria. Totuși un rob albanez fugit de la Adrianopole îndată după întoarcerea „aliotmanului“ înfrînt, precum se știe, de Țepeș, arată venețienilor în august 1462 că Mahomet se izbise de românii așezați într-o oarecare „cetate din mlaștini“ și că sultanul nu putuse răpune pe Vlad care se afla „într-un loc puternic, înconjurat de mlaștini“⁴⁾.

Aceste două izvoare se întregesc așa dar unul pe altul.

Pe de altă parte însăși lipsa numelui orașului la Halcocondil dă de gîndit că este vorba tot de București. Nu este într-adevăr singura dată cînd cronicarul are locuri nedumerite în lucrarea lui, rămasă pe semne neșlefuită în urma morții lui⁵⁾.

Numele București era încă prea tînăr ca să fie cunoscut de lumea străină⁶⁾.

Credem așa dar că turcii au ajuns la București și nu au izbutit la începutul războiului să cucerească cetatea întărită din fire.

¹⁾ Să nu se uite nici pedepsirea tirgoviștenilor în ziua de Paște de către Țepeș, care pe unii i-a tras în teapă, iar pe alții i-a dus la cetatea sa de la Poenari să-i lucreze. Legendă? Adevăr stîlcit în parte de trecerea anilor? Nu știm, dar faptul pare să rămînă că între Voievod și oamenii din Țirgoviște legăturile nu erau bune. Vezi *Istoria Țării Românești 1290—1640 — Etopisejul Cantacuzinesc* — ed. crit. de C. Grecescu și D. Simionescu, București, 1960, p. 4.

²⁾ Traducerea după E. Darkó, *Laonici Chalcocandylae historiarum demonstrationes*, Budapesta, 1927, II—2, p. 255. Vezi și traducerea profesorului V. Grecu, *Laonic Halcocondil. Expuneri istorice...*, București, 1958, p. 285—286.

³⁾ V. Grecu, *op. cit.*, p. 286 traduce prin oraș: „într-un oraș cu numele...”

⁴⁾ A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor*, (ed. a 2-a), IV, București, 1914, p. 34 și nota 24 (se vorbește acolo de o „certa fortezza de paludi” și de un loc „forte circondato de palude”).

⁵⁾ Vezi V. Grecu, *op. cit.*, p. 11—12.

⁶⁾ Și în 1473 — precum se va vedea mai jos — moldovenii cuceresc orașul de scaun al lui Radu cel Frumos numit nu București, ci Dimbovița!

Dar Hălcocondil¹⁾, Critobul²⁾ și solul venețian Balbi³⁾ mai amintesc și de lupte mai înăuntru țării, deci pe la munte. Așa dar când Hălcocondil mai vorbește de capitala lui Vlad — πόλις ἐν τῇ Βλάδῳ ἤν τὰ βασιλεία (denumită și πόλις oraș — nu πολίχνη orașel, ca odinioară — ar putea fi vorba de Tîrgoviște. Turcii nu intrară acolo, căci tunarii orașului împoșcau în oastea lor⁴⁾).

Se știe însă că după înfrîngerea sultanului care lăasă totuși pe Radu cel Frumos lingă Dunăre ca să atragă de parte-i pe boierii lui Vlad — acesta a fost răsturnat din domnie⁵⁾. Radu și turcii lui au intrat de sigur atunci în cetatea București⁶⁾ și, astfel, noul domn a stat acolo, nu la Tîrgoviște, pentru a fi mai aproape de ocrotitorii săi, turcii din Giurgiu, fiind așa dar cel dintîi domn de București supus Înaltei Porți.

Trec cîțiva ani după războiul romîno-turc din 1462 și iată că în 1473 izbucnește altul, de data aceasta între Moldova și Țara Romînească, pe care Ștefan cel Mare voia s-o rupă de sub stăpînirea Porții Otomane.

La Trestieni pe apa Vodnăului, în apropierea Gherghiței, Ștefan cel Mare îi înfrîns pe munteni într-o bătălie care ținu de la 18—20 noiembrie, îndreptîndu-se numaidecît spre București⁷⁾. Radu cel Frumos „abia a scăpat cu fugă, cu puțină oaste la un castel care se chiamă Dîmbovița”, povestește letopisețul domniei lui Ștefan, păstrat în limba germană.

În ziua de 23 noiembrie oastea moldovenească în frunte cu voevodul ei sosi înaintea castelului și, citim în aceeași cronică „l-a asediat cu tărie și în timpul nopții a fugit Radu Vodă din castel. În acea lună, în ziua de 24, atunci a luat Ștefan Voievod castelul și a pătruns cu forța înăuntru și a luat lui Radul Voievod pe soția sa și pe unica lui fiică, cu toată

---

¹⁾ Vezi traducerea lui V. Grecu, *op. cit.*, p. 289. („Împăratul însă înaintînd de aici înăuntru țării, s-a grăbit să meargă de-a-dreptul asupra orașului, în care însuși domnul Vlad își avea reședința”).

²⁾ Critobul spune despre Vlad Tepeș că fugind din fața sultanului ajunsese în „locurile cele mai apărate ale țării și ale dealurilor” (V. Grecu, *Critobul din Imbros. Din domnia lui Mahomet al II-lea*, București, 1963, traduce καταβών τὰ ἐρυμνότατα τῆς χώρας καὶ τῶν βουνῶν p. 293 prin „ajungînd la locurile cele mai adăpostite ale țării, se aținea prin codri”, (p. 292). Dar βουνός înseamnă „înălțime, deal și chiar munte; codru se spune δρυμών).

³⁾ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 32. (Balbi scrie la 28 iulie 1462 aceste cuvinte: „Cînd turcii se apropiară de munți, Dracul cu aproape 30.000 de oameni atacă lagărul în două rînduri...”. Numărul oștenilor lui Vlad Tepeș după Balbi trebuie apropiat de ceea ce se citește într-unul din manuscrisele *Povestirii despre Dracula voievod*, care, vorbind de asemeni de tabăra turcească atacată într-o noapte de domnul romîn, spune că acesta adunase o oaste de 30 900 de oameni. Vezi textul la P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-romîne...*, p. 200, r. 17 și p. 207, r. 24).

⁴⁾ V. Grecu, *op. cit.*, p. 289.

⁵⁾ *Istoria Romîniei*, II, București, 1961, p. 476—477. Și *Povestirea despre Dracula* (ed. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 212, paragraful XIV), spune că Tepeș a căzut în mîinile turcilor în urma răscoalei alor săi.

⁶⁾ Se poate pune întrebarea dacă boierii răsculați împotriva lui Tepeș nu-și aveau tocmai familiile și lucrurile adăpostite în „cetatea din mlaștini” și dacă, temîndu-se pentru ai lor și pentru averile lor, ei au trecut de partea lui Radu, deschizînd atunci Bucureștii în fața acestuia și a turcilor.

⁷⁾ P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare și orașul București*, în Studii, XII (1959), nr. 5, p. 9—21.

oastea și mari comori... și a luat toate giuvaerurile, care le stăpânește de obicei un principe, cu toate steagurile și cetatea de care¹⁾.

După cucerirea Bucureștilor, moldovenii au petrecut aici trei zile „de veselie”, citim în letopisețul de la Bistrița.

După luarea cetății, Ștefan cel Mare a pus un pîrcălab în fruntea ei. Dar după cîteva zile oastea munteană a lui Radu cel Frumos a cucerit din nou cetatea, omorînd pe pîrcălabul pus de Ștefan cel Mare²⁾.

Aceasta însă nu l-a împiedicat pe domnul Moldovei să așeze domn al țării pe Laiotă Basarab cel Bătrîn (1474—1476).

Documente latinești ale lui Laiotă Basarab sînt scrise în „Cetatea nouă” — *Novum Castrum* — pe care cercetătorii o identifică cu Bucureștii. Denumirea poate arăta fie puțina vechime a cetății, fie mai curînd refacerea cetății stricate prin cucerirea moldovenească în 1473³⁾.

În curînd însă, politica filo-turcească a lui Laiotă îl sili pe Ștefan să-l alunge din domnie, cu ajutorul oștilor ungurești, pentru a încredința din nou scaunul domnesc lui Vlad Țepeș. Voievodul ardelean, Ștefan Bathory și-a așezat tabăra lângă București la 11 noiembrie, iar după cinci zile de lupte, la 16 ale lunii, cetatea i s-a predat. Un document al vremii arată că Bucureștii erau atunci cea mai puternică cetate din țară. Dar peste cîteva săptămîni, moartea l-a ajuns pe Țepeș, iar Laiotă a rămas domn mai departe⁴⁾.

În noiembrie 1477 Ștefan cel Mare zdrobindu-l pe Laiotă, domnia Țării Romînești a încăput în mîinile lui Basarab cel Tînăr, zis și Țepeluș⁵⁾.

Un text hagiografic va dovedi acum însemnătatea locului la care are drept acest din urmă voievod în istoria dezvoltării orașului București. În *Viața Sfîntului Nicodim*, întemeietorul mănăstirilor Vodița și Tismana, se poate citi că Basarab cel Tînăr (care a domnit între anii 1477 și 1482) a vrut să mute la București moaștele acestuia, păstrate la Tismana unde murise în 1406.

Iată ce scrie în acest izvor: „Iar după trecerea a mulți ani, un Domn al țării acesteia înțelegînd de multele faceri de minuni ale sfîntelor moaște ale sfîntului Nicodim, a vrut să le ridice din sfînta mănăstire Tismana și să le ducă în orașul București, ca să fie acolo stătătoare. Și nefiind voia sfîntului să se înstrăineze sfîntele sale moaște din sfîntul său lăcaș, cu minune a făcut de s-a părăsit Domnul acela de acel sfat și lucru neplăcut sfîntului. Ci însă zic unii că acel Domn ce voia ca să ridice sfîntele moaște ale sfîntului, ar fi fost Basarab Voievod cel Tînăr la leatul 6981 (1473) care a fost fiul lui Basarab voievod cel întîi la leatul 6951 (1443), din care s-a tras neamul Domnilor Basarabi. Și acest Domn întîiul Basarab a fost fiul al 2-lea al lui Dan voievod la leatul 6932 (1424), care au fost fiul întîiul al lui Dan voievod leatul 6894 (1386), ce a fost fiu lui Radu voievod Negru și zic, că acel Basarab voievod cel tînăr a început cu Domnia întîi în București și a făcut cetatea Bucureștilor, adică curtea domnească cea veche, și precum că i s-a zis curții cei veche, din vechime cetate, aceasta se adeverează din hrisovul zisului Domn Ba-

¹⁾ Vezi P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-romîne din sec. XV—XVI, publicate de Ion Bogdan*, București 1959, p. 31; Al. Vasilescu, *op. cit.*, p. 40—42.

²⁾ Cf. P. P. Panaitescu, *Cronicile...*, p. 17, și Al. Vasilescu, *op. cit.*, loc. cit.

³⁾ Vezi însă mai jos p. 153—154.

⁴⁾ Al. Vasilescu, *op. cit.*, p. 43—45.

⁵⁾ *Op. cit.*, p. 44—45.

sarab cel tânăr, căci sorie că s-a dat mănăstirei Tismana cetatea București. Și că acest Domn Basarab după ce a făcut cetatea Bucureștilor, adică Curtea Veche și Biserica domnească dintr-însa, auzind de faceri multe de minuni, ce se făcea de dumnezeiescul dar prin sfintele moaște ale sfântului, pentru aceasta voia să le ridice și să le aducă în București și să le așeze în Biserica sa cea domnească cea din cetate, de a fi spre paza și ajutorul și tămăduirea a tot felul de boale și neputințe a orașenilor, precum și strămoșul său, Radu Negru Voievod, a adus sfintele moaște ale sfintei Filofteia, de le-a așezat în Biserica sa cea domnească din orașul Argeșului, care stau pînă astăzi”¹⁾).

Se știe însă că nu mai avem Viața slavonă a vestitului stareț, scrisă poate de chiar ucenicii lui în veacul al XV-lea, după încetarea lui din viață în anul 1406, ci o prelucrare din auzite, după predania mănăstirească, întocmită în jurul anului 1840 de Ștefan ieromonahul de la Tismana²⁾. În asemenea împrejurări avem datoria de a arăta pe ce argumente ne întemeiam când primim istoricitatea acestui izvor care ascăpat pînă acum cercetătorilor de demult și de astăzi ai trecutului orașului București.

Mai întii ne baziim pe pilda însăși a profesorului P. P. Panaitescu care a arătat că „Viața românească a sfântului Nicodim, cu rezerve bineînțelese, este... pînă la un punct un izvor istoric”³⁾.

Ceea ce s-a putut dovedi pentru istoria țării sub Mircea cel Bătrîn, oare se adevărește și pentru istoria Bucureștilor?

Nu ne îndoim de aceasta. Într-adevăr abia ai început să citești filele privitoare la orașul nostru, și rămii mirat de siguranța genealogiei lui Țepeluș. Astfel Basarab cel Tânăr, Țepeluș, este arătat ca fiul lui Basarab Voievod, al cărui părinte a fost Radu Negru Voievod.

Această genealogie au statornicit-o Constantin Kogălniceanu și mai ales George D. Florescu⁴⁾. Alți cercetători însă nu au putut-o descurca chiar așa de bine, crezînd de pildă că Dan, bunicul lui Țepeluș, era fiul iar nu fratele lui Mircea cel Bătrîn⁵⁾. Toți acești genealogiști au folosit însă numeroase documente, pe care desigur nu a avut de unde să le cunoască Ștefan ieromonahul. Și totuși spusa acestuia este adevărată, dovadă că el a avut la îndemîină știri și lămuriri cît se poate de bine întemeiate.

În al doilea rînd, Ștefan ieromonahul arată pe lingă numele fiecărui din mai sus amintiții voievozi, cîte un an de domnie. Deși el nu înseamnă toți anii de domnie ai fiecărui domn, totuși știrile lui sînt bune⁶⁾. Astfel cronologia voievozilor dovedește că tatăl lui Țepeluș, Basarab al II-lea, era într-adevăr în scaun la 1443. De asemeni, părintele acestuia, Dan al

¹⁾ *Viața preactivosului Părintelui nostru Nicodim Sințitul...*, lucrată de ieromonahul... Ștefan din Tismana la anul 1839... și tipărită..., de Iosif Bobulescu, București, p. 66—67.

²⁾ *Op. cit.*, p. X—XI și p. 14—15.

³⁾ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 144.

⁴⁾ C. Kogălniceanu, *Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor...*, București, 1912, passim; G. D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Românească*, I, București, 1943, (spîta Basarabilor de la sfîrșitul cărțului).

⁵⁾ P. V. Năsturel, *Genealogia Basarabilor* (planșă tipărită). Vezi și St. D. Greceanu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, II, p. 263 și spîta anexă la p. 404, care incurcă lucrurile și mai rău.

⁶⁾ Vezi cronologia voievozilor după I. Ionașcu, în *Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, I, 1956, p. 485—487.

II-lea, domnea în 1424, iar bunicul lui, Dan I, la 1386. Pentru Radu I, „Radu Negru” cum i se spune în Viața lui Nicodim, Ștefan ieromonahul nu dă vreun an de domnie. Singura greșală de cronologie însă pe care acesta o face îl privește pe Țepeluș, zicînd: „Basarab Voievod cel Tânăr la leatul 1473”. În acel an era într-adevăr domn un Basarab, dar Laiotă, Basarab cel Bătrîn, care este voievodul între 1473 și 1477, fiind însă în luptă pentru domnie cu înaintașul său Radu cel Frumos, pe urmă cu fostul domn Vlad Țepeș și în sfîrșit cu nepotul său după unii, sau vărul său după alții, Basarab Țepeluș cel Tânăr. Dar aici poate fi de fapt o greșală de tipar a ediției Vieții Sfîntului Nicodim, apărînd un 3 în loc de 7. Ținînd seama de exactitatea genealogiei lui Basarab cel Tânăr, socotim mai drept că acesta iar nu Basarab Laiotă cel Bătrîn este voievodul care după mărturia călugărilor tismăneni a vrut să mute la București moaștele vestitului întemeietor al Voditei și Tismanei.

Dar izvorul nostru cuprinde și un alt amănunt. După Ștefan, un hrisov al lui Țepeluș scrie că „s-a dat mănăstirii Tismana cetatea București”. Asemenea greșală ar fi deajuns ca să nu luăm în seamă cele istorisite de ieromonahul tismănean. Totuși el înseamnă undeva în „Viața lui Nicodim” că a cercetat condica de hrisoave a mănăstirii Cozia¹⁾. Printre acele copii se cunoaște un hrisov al lui Țepeluș întărind Coziei între altele și un sat București, care îi fusese dat, precum dovedesc alte cărți domnești, de Mircea cel Bătrîn. Hrisovul lui Țepeluș este din 9 septembrie 1478, scris „în Cetatea Nouă”²⁾.

Iar un alt hrisov original dat tot de Țepeluș la 18 ianuarie 1480, unor boieri arată că s-a scris „în cetatea nouă de scaun București”³⁾.

Ștefan ieromonahul își va fi închipuit cîndva că Bucureștii dați mănăstirii Cozia erau așezarea de pe malul Dîmboviței și astfel cu trecerea anilor, a crezut desigur, din amestecul amintirilor sale, că mănăstirea care stăpînise un sat numit București era chiar a sa, făcînd și o confuzie între satul de pe apa Luncavăț⁴⁾ și cetatea de pe riul Dîmbovița.

Ștînd așa lucrurile, putem da crezare știrii că Basarab cel Tânăr a refăcut Bucureștii. E drept că Ștefan ieromonahul spune că acest voievod a făcut (nu refăcut) cetatea, care cuprindea curtea veche domnească și o biserică. Dar, firește, el nu a putut întemeia cetatea (București), deoarece hrisoavele lui Vlad Țepeș și Radu cel Frumos, amintite mai sus, vorbesc de o cetate București și chiar (în 1465) de cetatea de scaun cu același nume.

Războaiele din 1462, 1473 și 1476 au păgubit adînc cetatea. Luptele cu Mahomet al II-lea și cele pentru domnie între Radu cel Frumos, Laiotă Basarab, Vlad Țepeș și Basarab cel Tânăr nu au priit de fel dezvoltării orașului. Basarab cel Bătrîn a început a reface cetatea, dar lucrarea a fost dusă la bun sfîrșit de Basarab Țepeluș, care a făcut curtea domnească și o biserică. S-ar putea ca cetatea lui Țepeș să nu fie tot una cu curtea domnească. Așa se întîmplă de altfel la Suceava unde curtea domnească

¹⁾ *Viața lui Nicodim*, p. 61.

²⁾ P. P. Panaitescu, *Documente...*, p. 304—308 (pentru hrisovul lui Mircea cel Bătrîn, p. 55—57 etc.).

³⁾ *Op. cit.*, p. 312—314 (cu data 8 ianuarie); traducere romînească în *Documente privind istoria Romîniei. Veacurile XIII, XIV și XV. B. T. Rom.*, p. 167 (cu data 18 ianuarie).

⁴⁾ *Documente privind istoria Romîniei. B. T. Rom. Veac. XIII—XVI. Indicele numelor de locuri*. întocmit de I. Donat, etc., București, 1958, p. 21.

este deosebită de cetatea cea de scaun. Statormicirea Bucureștilor drept oraș de scaun al lui Radu cel Frumos a putut da naștere curții domnești, căci ne îndoiim că cetatea propriu-zisă era destul de mare ca să încapă toată curtea alături de oștenii rînduiți pentru paza și apărarea cetății.

Credem așa dar că zidul din veacul al XV-lea descoperit cu prilejul săpăturilor arheologice, zid despre care s-a amintit mai sus, poate fi pus în legătură cu refacerile lui Țepeluș¹⁾.

Săpăturile făcute pînă acum în Piața de Flori vor avea de cîștigat cînd lucrările de sistematizare a locului vor da puțință oamenilor de știință să deschidă acolo un mare șantier arheologic. Cercetările de pînă acum au dovedit că locul Curții Domnești era pe o înălțime de pe malul Dimboviței și că numai depunerile de cinci veacuri și lucrările de tot felul care au urmat acolo au șters nivelul accentuat al ripei²⁾.

Nu trebuie totuși pierdut din vedere faptul că se păstrează mai multe scrisori latinești de la Basarab cel Bătrîn, zis și Laiotă Basarab, către brașoveni. Ele sînt în număr de patru și scrise la 15 aprilie și 9 mai 1476 „ex Novo Castro“, la 14 iunie 1476 „in Castro novo“ și la 8 aprilie 1477, „ex Novo Castro“³⁾.

Această cetate nouă este desigur București, cum dovedesc cuvintele — **настоани новн град Буксречн** („noua cetate de scaun București“) din hrisovul slavonesc al lui Țepeluș din 1480⁴⁾.

Cum se împacă atunci aceste știri ce arată o cetate nouă la București pe vremea lui Basarab cel Bătrîn cu spusele lui Ștefan ieromonahul despre cetatea București făcută de Basarab cel Tânăr?

S-a crezut că poate fi vorba de noul oraș de scaun București în locul celui vechi de la Țirgoviște. Părerea noastră este că, deși cetatea nouă din aceste cărți domnești este București, totuși s-a strecurat în această privință o greșală în mintea cercetătorilor de pînă acum asupra înțelesului adevărat al cuvintelor „cetate nouă de scaun“. Adunînd toate știrile unde apar cuvintele „cetate de scaun“, aflăm din statistica noastră asupra a vreo 280 de cărți domnești pînă la anul 1500, 3 cazuri pentru Curtea de Argeș, 35 pentru Țirgoviște și 19 pentru București. Prin urmare, expresia „cetate de scaun“ nu apare decît de 57 de ori dintr-un număr de 280 de documente. Cu alte cuvinte, cîtimea este sub 1/5.

Dacă intrăm în amănunte, pentru Argeș expresia se întîlnește abia de 3 ori în rîstimpul 1372—1443.

Țirgoviștea apare doar în 1451 cu numele de „oraș de scaun“, iar Bucureștii întiași dată în 1465. Dar începînd de atunci „oraș de scaun“ se vede a fi cînd Țirgoviștea, cînd Bucureștii, cînd amîndouă orașe laolaltă. Așa dar Țirgoviștea de la 1451 la 1456 și Bucureștii între 1465—1480; iarăși Țirgoviștea în 1483; apoi amîndouă în 1486; Bucureștii iarăși în rîstimpul 1489—1492, cînd Țirgoviștea este oraș de scaun pînă în 1500. Totuși Bucureștii sînt oraș de scaun și în 1493, 1494, 1499, făcîndu-se astfel dovada că Țara Romînească avea de fapt atunci două orașe de căpetenie, unde domnia obișnuia să șadă.

Așa dar „Novum Castrum“, „Novi grad“, nu arată că abia începînd din 1476, 1477 sau 1480 Bucureștii au ajuns capitală. (De altfel „castrum“

¹⁾ Mai sus, p. 146.

²⁾ D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 151.

³⁾ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 332—335.

⁴⁾ Vezi mai sus p. 153, n. 3.

nu înseamnă oraș de scaun, „residencia” cum citim într-un hrisov latin din 16 iulie 1372 al lui Vlaicu Vodă, „Datum in Argies in nostra residencia”¹⁾).

Castrum arată doar că este vorba de o cetate sau de o cetățuie, de un loc întărit. Cetatea București dovedită prin anii 1458 și 1459 nu mai era în 1476—1480 o cetate nouă decât dacă pe atunci ea fusese abia făcută din nou sau mutată într-un alt loc, fie și din vecinătate.

Socotim deci că cetatea din București făcută de Vlad Țepeș trebuie să fi fost refăcută cel mai târziu începînd din 1476 de către Basarab Laiotă cel Bătrîn. La rîndul lui, Basarab Țepeluș cel Tânăr a dus pe semne mai departe lucrările începute de Laiotă și a clădit atunci curtea domnească și o biserică.

Despre biserica clădită de Țepeluș cum povestește „Viața lui Nicodim”, ne vom îngădui o ipoteză. În legătură cu Curtea Veche, avem unele știri despre biserica Doamnei Marii zisă și a Doamnei Stanei și a Doamnei Marii.

Pînă acum cercetătorii trecutului bucureștean și-au arătat marea nelămurire față de această îndoită denumire. George D. Florescu a dovedit că Stana Doamna este fata voievodului Mircea Ciobanul, întrebîndu-se însă despre Doamna Maria dacă nu ar fi cumva soția dîntîi a lui Mircea Ciobanul (muma Stanei fiind vestita Doamnă Chiajna)²⁾.

În ceea ce ne privește, credem că Maria Doamna, ctitora bisericii, este soția lui Basarab Țepeluș. Avem de la acest domn o scrisoare slavonească din 1480 către Doamna sa Maria, precum și una de la Vintilă, logofătul lui Țepeluș, către dînsa, din același an, în care acest boier stăruie ca „să ne fii iarăși Doamnă, cum ne este și Domnul Voievodul și cum ne-ai fost și mai înainte Doamnă”, cuvinte care arată că nu poate fi vorba de bunica lui Țepeluș, ci de însăși soția acestuia³⁾. Vechea biserică domnească din veacul al XV-lea făcîndu-se însă prea mică în urma dezvoltării Bucureștilor și a curții însăși, Mircea Ciobanul a ridicat pe la 1550 biserica Bunavestire (zisă astăzi Curtea Veche)⁴⁾, mult mai încăpătoare, iar fata lui, Doamna Stana, a dres lăcașul mai vechi aflat în apropiere.

Tocmai denumirea de „biserica Doamnei Maria” vine să întărească credem, ceea ce se spune în *Viața lui Nicodim*. Biserica nu o putem pune pe seama lui Laiotă Basarab cel Bătrîn și a Doamnei lui, de oarece acest voievod nu pare să fi fost înșurat. E drept că prinsese pe la 1479—1480 pe Maria, Doamna lui Țepeluș, împreună cu bunica și sora acesteia și cu visteria Țării Românești⁵⁾, dar răpirea Doamnei Maria nu era o căsătorie.

După unele cercetări mai noi, biserica Doamnei Maria și Doamnei Stana ar fi tot una cu biserica din „pazar” — amintită abia în 1583⁶⁾.

¹⁾ P. P. Panaiteșcu, *Documente...*, p. 33—35.

²⁾ G. D. Florescu, *Din vechiul București...*, București, 1935, p. 51—52, n. 246; vezi și N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 203—204.

³⁾ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 278—279. Mai târziu Doamna Maria a lui Țepeluș s-a măritat din nou cu Vlad Vodă Călugărul (P. P. Panaiteșcu *Cronicele...*, p. 214, n. 1).

⁴⁾ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 195—197.

⁵⁾ *Istoria Romîniei*, II, București, 1962, p. 464.

⁶⁾ P. I. Cernovodeanu și N. Vătămanu, *Considerații privitoare la pecetea orașului București în sec. XVI—XVII* (la tipar în Studii și cercetări de numismatică IV).

Ne îndoiim de această părere, de oarece pazarul era desigur în afara curții, deși în apropiere, pe cînd după *Viața lui Nicodim* biserica clădită sub Țepeluș era cea din curtea domnească. Pe urmă, nu știm nici hramul bisericii pazarului și nici pe acela al ctitoriei Doamnei Maria. Se crede că biserica din pazar era închinată Maicii Domnului¹⁾. Ne întrebăm însă dacă biserica Mariei Doamnei nu a avut hram Sfîntul Antonie. La biserica Sf. Gheorghe Vechi din Calea Moșilor se păstrează o icoană mare adusă acolo după focul care a mistuit între altele în 1847 și biserica Sf. Antonie²⁾, de pe locul Pieței de Flori, ctitoria unui Antonie cămărașul din veacul al XVIII-lea, cunoscută pe atunci și ca „biserica de la pușcărie”³⁾. Săpăturile arheologice din 1962 au arătat că temeliiile ei nu sînt mai vechi de veacul al XVIII-lea și nu încăleacă urmele vreunui lăcaș mai vechi⁴⁾.

Dar poate Antonie cămărașul a clădit în apropierea vechii ctitorii domnești una nouă cu acelaș hram, care întîmplător amintea și numele sfîntului cel purta el însuși, Antonie. Într-adevăr icoana amintită, care pare după mărimea ei să fie o icoană împărătească, deci de hram, ar fi din 1467, după însemnarea săpată în 1811 pe ferecătura ei de argint. E drept că anul 1467 nu se potrivește nici cu domnia lui Basarab cel Bătrîn și nici cu cea a lui Basarab cel Tânăr, domnul Țării Românești fiind atunci Radu cel Frumos (care ținea de soție pe o Mărie)⁵⁾. Dar ceea ce ne dă de gîndit este legătura Antonie-Nicodim. Se știe într-adevăr că Sf. Antonie este hramul pe care Nicodim l-a ales pentru ctitoria sa de la Vodița⁶⁾. La Tismana, cea de a doua mare ctitorie a lui Nicodim, se întîlnește și astăzi o legătură între sfinții Antonie și Nicodim⁷⁾. În sfîrșit, amintim că Ștefan ieromonahul istorisește despre dorința ce o avusese Țepeluș de a muta la București moaștele lui Nicodim. În privința aceasta este lucru știut că, încă în viață fiind, Nicodim s-a bucurat de o trecere care-l așeza aproape în rîndul sfinților; hrisoavele lui Mircea cel Bătrîn pentru Tismana amenință pe încălcătorii lor și cu blestemul sta-rețului⁸⁾. Dar avem și un hrisov tocmai de la Țepeluș din 3 aprilie 1480 prin care cei fără de lege sînt amenințați și cu blestemul „sfîntului Nicodim”⁹⁾.

Acest amănunt își capătă deplinul înțeles abia acum, știind că voievodul voise să aducă la București moaștele lui Nicodim.

Poate viitoare săpături arheologice pe locul vechii Curți domnești, precum și cercetarea icoanei amintite (după desfăcarea!) vor face mai multă lumină în această privință.

¹⁾ *Op. cit.*

²⁾ N. Iorga, *Inscripții...*, I, p. 264—265; fotografia icoanei la N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, I, București, 1934 (icoanele, fig. 2).

³⁾ *Vezi* și N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 271.

⁴⁾ *Precum ne face cunoscut P. I. Panait (împotriva părerii lui D. V. Rosetti, op. cit., p. 155).*

⁵⁾ P. P. Panaitescu, *Cronicle...*, *passim* (vezi indicele).

⁶⁾ *Vezi* vestitul hrisov al lui Vlaicu Vodă pentru Vodița la P. P. Panaitescu, *Documente...*, p. 35—37.

⁷⁾ *Vezi* toaca de lingă intrarea bisericii (P. Ș. Năsturel, în *Monumente și muzee*, I, 1958, p. 264).

⁸⁾ P. P. Panaitescu, *Documente...*, p. 68—69 (Doc. din 1406).

⁹⁾ *Op. cit.*, p. 315—316.

În sfârșit trebuie să păstrăm nădejdea că vor mai răsări cîndva din arhive și biblioteci romînești și străine alte știri noi care ne vor ajuta atunci a cunoaște ceva mai mult din trecutul bîntuit de valuri al Bucureștilor.

Din ce s-a scris pînă acum despre începuturile orașului București ne-am străduit să aducem aici în dezbateri lucruri uitate ori neștiute sau chiar pe nedrept bine înrădăcinate. Acum este rîndul nostru de a aștepta de la alți căutători ai adevărului întregirile și îndreptările de care neîndoelnic și lucrarea noastră are nevoie.

CONSIDERAȚII PRIVITOARE LA ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ A ORAȘULUI BUCUREȘTI ÎN SECOLELE XVI-XVII

de PAUL I. CERNOVODEANU

Hrisovul slavonesc dat de Vlad Țepeș la 20 septembrie 1459 în cetatea București, prezintă o valoare istorică deosebită, fiind cel dintâi izvor scris cunoscut atestând existența vechiului oraș de pe malurile Dîmboviței. Desigur că acest document — de fapt un privilegiu de stăpînire asupra unor moșii pentru niște boieri olteni — ar fi trezit un interes mult mai viu pentru istorici dacă ar fi oglindit fenomene legate de geneza orașului, cum ar fi fost de pildă condițiile ce au determinat creerea cetății București, întinderea întregului ei hotar cu satele înconjurătoare sau caracterul relațiilor dintre domnie, boierime, neguțătorii și meșteșugarii noii așezări de pe cursul inferior al Dîmboviței.

Nu există nici un act de cancelarie domnească din veacul al XV-lea sau din prima jumătate a celui de al XVI-lea, care să ateste de la început drepturile și obligațiile tîrgoveților bucureșteni față de domnie, instituție ce exercita dreptul de proprietate absolută (*dominium emens*) asupra teritoriului orașelor din Țara Romînească, ceea ce ne obligă să căutăm informații de această natură în izvoare ulterioare relative atît la București cît și la alte orașe din Țara Romînească.

Se știe că apariția și dezvoltarea Bucureștilor — ca de altfel a tuturor orașelor în timpul orînduirii feudale, după cum a arătat Friedrich Engels — se datorează procesului de separare a meșteșugurilor de agricultură, precum și apariției schimbului și a pieței interne, ca rezultate ale ridicării organizării statale pe o treaptă de evoluție superioară¹⁾.

Legînd comerțul balcanic și cel dunărean cu restul țării și cu Transilvania, Bucureștii, născuți ca o așezare de meșteșugari și neguțători în jurul unui tîrg, la intersecția drumurilor ce luau diferite direcții spre curțile domnești de la Cîmpulung, Argeș sau Tîrgoviște, de-a lungul văii Prahovei sau a Teleajenului spre Brașov, sau urmînd valea Ialomiței

---

¹⁾ Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, Buc., Editura Politică, 1961, ediția a V-a, p. 165.

spre Buzău și Brăila, ajung treptat să dobândească spre sfârșitul veacului al XV-lea o importanță din ce în ce mai accentuată în viața economică, socială și politică a Țării Românești. Cunoscutul cronicar polon Martin Crommer considera de altfel Bucureștii în această epocă ca fiind „cetatea cea mai de frunte a Țării Românești” (Dambroviciam arcem primariam)¹⁾.

Dacă întrucîtva asupra istoriei economice dar mai ales asupra acelei politice a orașului București există încă din vremea istoriografiei burgheze studii relativ numeroase, dezbătînd pe larg aceste importante aspecte din trecutul Capitalei noastre, în schimb lucrări speciale privind organizarea administrativă a orașului în primele secole de existență nu există, această problemă fiind tratată fie ca un capitol al istoriei propriu zise a Bucureștilor²⁾, fie încadrată în lucrări generale asupra orașelor românești, bazate însă pe concepția greșită că organizarea orașelor noastre ar constitui o simplă imitație a instituțiilor urbane germane aduse în Transilvania de sași³⁾.

Cercetări mai recente, bazate pe analiza atentă a izvoarelor, dovedesc însă că orașele Țării Românești, cu toată aparenta imitare a instituțiilor săsești mai ales în ceea ce privește nomenclatura funcțiilor administrative, au avut condiții de dezvoltare proprii, determinate de evoluția lor internă, cu totul diferită de aceea a orașelor transilvănene⁴⁾.

Bucureștii — ca și celelalte centre urbane din Țara Românească de altfel — prezentau în secolele XV—XVI o remarcabilă concentrare de sate în jurul vetrei orașului propriu zis. Astfel numai pînă la 1625 s-au identificat pe actualul teritoriu al Capitalei noastre, sau în vecinătatea sa imediată, existența unui număr de 41 de sate⁵⁾, dintre care cele mai multe au fost absorbite apoi în decursul sec. XVII—XIX în cuprinsul Bucureștilor, devenind simple mahalale sau suburbii ale sale (este cazul Dudeștilor, Văcăreștilor, Cotrocenilor, Grozăveștilor, Otopenilor, Străuleștilor, Măicăneștilor, Popeștilor-Leordeni etc.).

Concentrarea unui atît de apreciabil număr de sate în imediata apropiere a Bucureștilor în perioada amintită explică suficient de clar activitatea economică a orașului în jurul căruia erau grupate. Bucureștii constituiau astfel un loc prielnic de vînzare al produselor economice agricole-pastorale a satelor înconjurătoare, iar acestea o piață de desfacere a articolelor meșteșugarilor bucureșteni. Schimbul de mărfuri cu regiunea înconjurătoare și negoțul de tranzit, în al cărui circuit intrau și Bucureștii, au jucat astfel un rol de seamă în dezvoltarea orașului.

¹⁾ Martin Crommer, *De origine et rebus gestis Poloniarum, Coloniae Agripinae*, 1589, liber XVIII, p. 413.

²⁾ Ca de pildă G. I. Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 718—738.

³⁾ N. Blarenberg, *Essai comparé sur les institutions, les lois et les moeurs de la Roumanie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, București, 1885, p. 64; I. N. Angelescu, *Histoire économique des Roumains*, vol. I, Genève, 1919, p. 221; N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, vol. I, București, 1922, p. 261—263. I. C. Filitti, *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor Române*, București, 1935, p. 28; P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române*, în *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, București, 1947, p. 191.

⁴⁾ Lia Lehr, *Organizarea administrativă a orașelor din Țara Românească în anii 1501—1650 în „Studii”, IX (1956), nr. 2—3, p. 57—75.*

⁵⁾ Ion Donat, *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV—XVI în „Studii”, IX (1956), nr. 6, p. 91.*

Orașul alcătuia deci în această vreme o unitate care se compunea din târgul propriu zis și moșiile sale din jur. Atestarea în numeroase documente bucureștene din veacurile XVI—XVII a unor stăpînitori de moșii, vii, livezi, mori și grădini în cuprinsul orașului, demonstrînd astfel coexistența vieții economice agricolo-pastorale cu aceea mai evoluată, de producție meșteșugărească și schimb, documentată prin existența bazarului, prăvăliilor și pivnițelor de desfacere a vinurilor, dovedește tocmai acest proces specific de dezvoltare, caracteristic tuturor orașelor noastre în timpul orînduirii feudale.

Tîrgoveții foloseau întinsa moșie a orașului pentru agricultură și creșterea vitelor, existînd atunci o slabă separare a meșteșugurilor de agricultură, fapt ilustrat și de apariția tîrzie a breslelor de meșteșugari la București abia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

În ceea ce privește drepturile de stăpînire asupra Bucureștilor cît și asupra celorlalte orașe din restul țării în general, se știe că ele aparțineau domniei, ca o consecință a dreptului domenal exercitat de domnul suzeran feudal, asupra întregii țări.

Ca ori și ce proprietar din timpul orînduirii feudale, domnul considerînd orașul drept „moșie” a sa, o dădea locuitorilor în dijmă. Pentru folosința caselor în tîrg și a curților lor, orașenii plăteau un impozit special, numit „galbenul de fum”¹⁾.

Pentru comerțul periodic și permanent din tîrgurile orașului, se percepea de către domnie un venit special, vama tîrgului. În sfîrșit un alt venit provenea și din dreptul de folosință de către tîrgoveți al morilor de apă, atunci cînd nu erau așezate pe proprietăți boierești sau mănăstirești²⁾.

Rezumînd cele afirmate pînă aici, se poate deci desprinde ideia că Bucureștii ca și celelalte orașe din Țara Romînească — considerate de domni ca simple moșii și proprietăți ale lor personale — datorită condițiilor economico-sociale specifice (adică dominația relațiilor de producție agricolo-pastorale și slaba dezvoltare a producției interne meșteșugărești) agravate și de apăsătorul jug otoman și de monopolul economic al Porții, nu au putut ajunge la o autoadministrare completă, ca orașele din Transilvania. Ele s-au bucurat doar de drepturi de autoadministrare incomplete, conducerea fiind împărțită între autoritățile locale mandatare ale obștei tîrgului și reprezentanții puterii domnești. Acest proces a dăinuit pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea, cînd datorită întăririi regimului nobiliar în Țara Romînească, semi-autonomia celor mai multe orașe a fost desființată de către domnie în favoarea reprezentanților ei și a claselor dominante, adică marea boierime, negustorimea avută și clerul mănăstiresc. În această dublă conducere a orașelor în veacurile XV—XVII, organele locale administrative propriu zise se ocupau de toate problemele ce țineau de organizarea internă a orașelor, iar reprezentanții domniei urmăreau îndeplinirea hotărîrilor sfatului domnesc sau a unor decizii privind acele categorii de orașeni (ca de pildă slujitorii), care nu țineau de jurisdicția organelor administrative propriu-zise³⁾.

¹⁾ *Istoria Romîniei* (Ed. Academiei R.P.R.), vol. II, Buc. 1962, p. 878.

²⁾ P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Romîne*, p. 172—173.

³⁾ Lia Lehr, *Organizarea administrativă a orașelor...*, p. 57—58.

În Țara Românească orașele erau conduse de un „județ” împreună cu un sfat comunal alcătuit din 12 pîrgari, reflectînd un simbolism religios generalizat în întreaga organizare administrativă a orașelor europene în orînduirea feudală.

În actele scrise în limba slavă, județul se numea *сѣдѣцѣ, сѣдѣцѣ, сѣдѣцѣ* (judecător). Termenii slavi și romîni reprezentau echivalentul germanului Richter conducătorul orașelor săsești din sudul Transilvaniei și ilustrau paranomastic unul din drepturile exercitate de conducerea municipală: dreptul de judecată asupra locuitorilor din lăuntrul așezării urbane. În acte pîrgarii erau numiți *пѣргари, пѣргари* sau *пѣргари* și echivalau cu germanul *Bürger*, în forma veche săsească *Pürger*¹⁾.

Referindu-ne la orașul București, constatăm și aici această dublă conducere a treburilor orașenești de către autoritățile locale și de reprezentanții puterii domnești, pînă la începutul veacului al XVIII-lea cînd semi-autonomia administrativă a reședinței de scaun încetează în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu, după 1701²⁾.

Deși existența orașului București este atestată documentar încă de la 20 septembrie 1459, totuși de la această dată și pînă la 13 mai 1563³⁾, adică din a doua jumătate a veacului al XVI-lea de cînd datează prima carte a unui județ bucureștean cunoscută pînă astăzi, nu există nici o mărturie internă privitoare la organizarea administrativă a cetății de scaun de pe malurile Dîmboviței.

Tot ceea ce se poate releva în această problemă se referă numai la atestarea prezenței unui dregător domnesc în conducerea orașului în veacul al XV-lea, anume *Vornicul*. Astfel, la 8 noiembrie 1469, Neagul vornicul se adresa din orașul București sibienilor, în privința unei hotărîri date într-o ceartă avută însă la Țîrgoviște de Ștefan Diacul cu patru greci, pe baza pîrîi unui italian⁴⁾. De aici concluzia logică că vornicul exercita anumite atribuții juridice în conflictele dintre străini, în cetatea de scaun a Țării Românești.

Seria județelor de București, adică a căpeteniilor administrative ale orașului se deschide cu un anume Necula, fiul lui Bobanea; în total ni s-au păstrat, în original sau în copii, un număr de 58 de cărți ale orașului (adică documente de la județi, pecetluite cu sigiliul Bucureștilor), între 13 mai 1563 și 10 martie 1699.

Înainte de a trece la examinarea atribuțiilor administrative ale județelor în viața internă a orașului București, vom încerca să înfățișăm oțeva date în legătură cu alegerea, originea și poziția lor socială.

Documentele orașenești cunoscute pînă în prezent, nu dau nici un fel de lămuriri asupra modului de eligibilitate a județelor și nici asupra ceremonialului instalării lor în funcție. Tot ceea ce se cunoaște în această

¹⁾ Emil Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești în Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, vol. II,, București, 1956, p. 441.

²⁾ Instituția județului este amintită pentru ultima oară la București în cartea dată de Constantin vodă Brîncoveanu la 1 ianuarie 1701 brașovenilor din oraș, obligați la plata unei dări anuale către visterie de 1.000 taleri — cf. Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Conдика de porunci a visteriei lui Constantin Brîncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. V, (1962), p. 400, nr. 51.

³⁾ *Documente privind istoria Romîniei*, veac XVI, B, vol. III, p. 177, nr. 212.

⁴⁾ E. Hurmuzaki, *Documente cu privire la istoria romînilor*, vol. XV/1, București, 1911, p. 73, nr. CXXVII.

privință — dar numai cu privire la orașul Cîmpulung — sînt doar relațiile tirzii ale lui C. D. Aricescu, de la mijlocul secolului al XIX-lea¹⁾, întemeiate pe tradiția locală și pe aceia familială, întrucît tatăl autorului, Dimitrie Aricescu, a fost ultimul județ al Cîmpulungului între 1822—1828.

Prima problemă care se pune este aceea a duratei mandatului județului precum și a datei la care se făcea alegerea sa. În această privință, documentele contemporane oferă unele posibilități de a afirma cu destulă siguranță, că județii erau aleși *anual*, iar data alegerii lor și a intrării în slujbă se schimba de la oraș la oraș, în funcție de sărbătorirea hramului protector al orașului.

Astfel, pentru Tîrgoviște s-au observat pe bază documentară șase cazuri, pe o perioadă de circa 50 de ani (între 1585—1636), în care județul nu rămînea mai mult de un an în funcție²⁾, iar o relatare anonimă catolică asupra Țării Românești din 1688, afirmă că în orașul Cîmpulung județul se schimba anual³⁾. Același proces de eligibilitate anuală a judeților trebuie să fi avut loc și la București unde întîlnim de pildă pe județul Stan în funcție la 30 mai 1589⁴⁾ și pe Vilcan la 15 februarie 1590⁵⁾, sau pe Ianu la 17 iulie 1625⁶⁾ și pe Dumitru la 29 aprilie 1626⁷⁾, sau tot pe Dumitru la 23 decembrie 1631⁸⁾ și pe Gherghe la 1632⁹⁾.

Întreaga activitate a organelor administrative ale orașului (județ și pîrgari) era legată — într-o vreme cînd ideologia religioasă era atotputernică — de biserica „pazarului”¹⁰⁾ de lângă Curtea domnească. Aici se făcea alegerea județului, în fiecare an, probabil primăvara¹¹⁾, cam pe la sf. Gheorghe, după cum se obișnuia în Moldova ca și în Ungaria¹²⁾ și chiar în Țara Românească, la Cîmpulung unde era fixată în prima marți după Paște¹³⁾. Tot în biserică i se încredințau județului însemnele demnității sale, catastiful orașului, în care se treceau schimbările de proprietăți și sigiliul orașului.

Este de crezut că și la București sigiliul se păstra la început în biserica din „pazar”, pentru că și la Cîmpulung era ținut la Bărăție sau la mănăstirea Negru Vodă, după cum județul se alegea dintre catolici sau

¹⁾ C. D. Aricescu, *Istoria Cîmpulungului prima reședință a României*, vol. I, București, 1855, p. 131—136, 139.

²⁾ L. Lehr, *op. cit.*, p. 58—59.

³⁾ *Raportu istoricu despre starea Țerei Romînesce (1679—1688)*, în „Magazinul istoric pentru Dacia”, vol. V, București, 1847, p. 37—38.

⁴⁾ *Documente privind istoria României*, B, veac XVI, vol. V, p. 411, nr. 425.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 430—431, nr. 448.

⁶⁾ Arhivele Statului București, *Mănăstirea Nucet*, XV/3.

⁷⁾ *Ibid*, *Mănăstirea Radu Vodă*, IV/30.

⁸⁾ *Ibid*, *Mănăstirea Plumbuita*, X/1.

⁹⁾ *Ibid*, *Stavropoleos*, XII/5.

¹⁰⁾ Diferită de biserica Curții domnești propriu zise, biserica din „pazar” era probabil aceea numită a doamnei Maria și a doamnei Stana, distrusă de turci la 1595; vezi raționamentul la N. Vătămanu și P. I. Cernovodeanu, *Considerații privitoare la pecetile orașului București în secolele XVI—XVII*, în „Studii și cercetări de numismatică”, vol. IV, (în pregătire pentru tipar).

¹¹⁾ Alegerea se făcea primăvara, în legătură cu reînnoirea întregii naturi, cores-punzînd unei tradiții străvechi (cf. și L. Lehr, *op. cit.* p. 59). Presupunerea lui E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 443, că județul și pîrgarii s-ar fi putut schimba în puterea iernii, la 2 februarie (întîmpinarea domnului) pare mai puțin probabilă.

¹²⁾ D. Ciurea, *Sigiliile medievale ale orașelor din Moldova*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, Iași, VII (1956), fasc. 2, p. 157—163.

¹³⁾ Vîrtosu, *op. cit.*, p. 485.

ortodocși¹⁾. De asemenea se știe că la Argeș sigiliul se „găzduia” la mănăstire²⁾, în Ungaria era dat în paza capelanului curții și în orașele ardelenene se păstra în biserică³⁾. Cum la București în secolul al XVI-lea sigiliul orașului înfățișa pe Maica Domnului (bust) cu pruncul⁴⁾, este logic ca acea biserică din „pazar” să fi purtat hramul Maicii Domnului. În primele decenii ale secolului al XVII-lea, deși biserica din „pazar” dispăruse și nu mai fusese reconstruită, județii orașului au menținut un timp (între 1615—1634) în tiparul sigilar al orașului amintirea vechiului „patronaj” al Maicii Domnului, înfățișată de astă dată nu după tiparul vechi, pierdut, ci așa cum era obișnuit zugrăvită pe zidurile bisericilor, așezată pe tron cu pruncul pe brațul drept⁵⁾ sau stîng⁶⁾.

Subordonîndu-se însă din ce în ce mai evident domniei, către mijlocul secolului al XVII-lea, administrația orășenească a adoptat protecția de mai mare prestigiu a bisericii Curții domnești, ce purta hramul Bunei Vestiri, redat în cel de al doilea și ultimul tip sigilar al orașului București în perioada 1653—1698⁷⁾.

Absența unei cancelarii pentru desfășurarea normală a activității administrative bucureștene și păstrarea arhivei — așa cum au existat de pildă acele *Bürgerhaus*, *Rathaus* sau *Stadthaus* (Primării), în orașele ardelenene⁸⁾ — a constituit o mare lipsă a vechii noastre organizări orășenești, deoarece relativ puține cărți ale judeților și pîrgarilor s-au mai păstrat pînă astăzi, majoritatea dispărînd cu timpul în răzlețirea celor cinci secole trecute, prin incendii, invazii, pierderi sau furturi, iar tipare sigilare ale orașului din veacurile XVI-XVII nu s-au mai păstrat de loc.

În ceea ce privește personalitatea unora dintre județii bucureșteni dispunem de date documentare foarte sumare asupra lor și acelea, înțînute în mod întîmplător. Singurii județi pentru care există o asemenea documentație, ca de pildă Seman din Săcșor, Dumitru fiul lui Rahnea sau Gherghina al Brîndușei, din secolul al XVII-lea, ne îndreptătesc să afirmăm că județii erau în general recrutați din rîndul tîrgoveților avuți, știutori de carte și cunoscători ai practicilor juridice, dispunînd de moșii, case și prăvălii; deseori datorită funcției dobîndite averea lor sporînd, în așa fel încît descendenții lor ajungeau să pătrundă chiar în rîndurile micii boierimi. Astfel se știe că nepotul de fiu al județului Seman a fost cunoscutul logofăt și cărturar Stoica Ludescu, omul de casă al Cantacuzineștilor, pe care documentele vremii ni-l arată ca moștenitor atît al bunurilor bunicului său (prăvălii, case și pivnițe) cît și pe acelea ale pă-

¹⁾ *Ibid.* p. 487—488.

²⁾ *Ibidem*, p. 496.

³⁾ S. Jakó, *Sigilogratia cu referire la Transilvania (pînă la sfîrșitul sec. al XV-lea)* în *Documente privind ist. Romîniei. Introducere*, II, p. 570.

⁴⁾ Păstrată doar în cinci întipăriri sigilare eșalonate între 13 mai 1563 și 27 noiembrie 1580, cf. Vătămanu și Cernovodeanu, *op. cit.*

⁵⁾ Conservată în peceteile documentelor din 23 aprilie 1619 și 18 iulie 1628, cf. *ibidem*.

⁶⁾ În imprimările sigilare ale cărților orășenești din 1631—1632, 23 decembrie 1631 și 20 mai 1634, cf. *ibid.*

⁷⁾ Acest tip sigilar înregistrează trei variante conservate în peceteile de pe documentele dintre 14 octombrie 1653 și 17 iulie 1698, cf. Vîntosu, *op. cit.*, p. 499—501.

⁸⁾ Nicăieri nu avem documentată pentru București (sau alte orașe ale țării) în aceste vremuri, existența vreunei Case a Orașului, adică a Sfatului, care apare foarte tirziu, de abia în 1831, în epoca Regulamentului Organic după înființarea consiliului comunal (așa numitul Sfat Orășenesc al Poliției Bucureștilor), în frunte cu Președintele sau Maghiștratul.

rinților și-a Șerban logofătul și Stanca¹⁾. Se știe de altfel că Seman județul sî-a avut casele moștenite apoi de nepotul său Stoica Ludescu, în apropierea bisericii Colței de mai tîrziu; locul acestor case a fost transmis apoi prin moștenire boierilor Bărbătești apoi prin vînzare Racoviștilor, ajungînd pînă în cele din urmă în stăpînirea postelnicului Constantin Suțu care a ridicat aici palatul ce adăpostește astăzi Muzeul de istorie a orașului București²⁾.

Un alt județ al Bucureștilor, Dumitru, vindea la 29 aprilie 1626 vistierului Hrizea din averea sa personală două răzoare de vie la Hohăia în județul Ilfov pe 2400 aspri gata, împreună și cu fiica sa Ilca, soția lui Calotă, care și-a vîndut separat aceluiași boier alte două răzoare din zestrea ei cu 2000 de aspri³⁾.

Gherghina, fiul Brîndușei, județ al Bucureștilor, stăpînind un loc de casă în oraș în mahalaua numită mai tîrziu Aga Niță, îl vindea la 15 aprilie 1670 împreună cu copiii săi Constantin, Hrizea și Elena și cu ginerele său Iane, fiul lui Constantin căldărarul, lui Stan vistiernicelul, nepotul agăi Niță, pe 32 de taleri⁴⁾. În sfîrșit mai știm că Ianache județul orașului la 14 mai 1673, era nepotul lui Gheorghe Negru⁵⁾, fost județ la 1631—1632 și că avea ca soție pe o Elina ce își vînduse un loc de casă în „ulița cea mare care merge spre casele Colții olucer“, ajuns mai tîrziu, la 18 noiembrie 1680, în stăpînirea lui Șerban vodă Cantacuzino⁶⁾.

Uneori, unii din județi semnînd ca martori în diferite zapise ale tîrgoveților, își întăreau iscălitura cu pecete proprie (așa cum am întîlnit de pildă pe județii Gherghina și Dragotă⁷⁾), deoarece legenda sigiliilor orașului nu menționa în text nici numele, nici instituția județului și a pîrgarilor. În general legenda sigiliilor era alcătuită sau dintr-un text religios în legătură cu hramul invocat și reprezentat în emblemă sau cuprindea mențiunea sumară cu numele tîrgului sau orașului pentru care a fost făurit sau căreia îi aparținea („Această pecete de oraș București“ sau „Pecete de oraș de Bocorește“ 1626, etc.)⁸⁾. Există un singur sigiliu b. eștean din secolul al XVII-lea cu hramul obișnuit al Bunei Vestiri, avînd o legendă în care apare numele județului și menționarea celor 12 pîrgari, precum și data intrării în funcție a acestui dregător: † Gherghina județulu cu 12 părgari . . . leat 7152 [1643—1644]⁹⁾.

¹⁾ Documente privind istoria Romîniei, B, veac XVII. vol. IV, p. 571, nr. 585 (doc. din 28 oct. 1625); Arh. St. Buc., M-rea Radu Vodă, XXXIV/17 (doc. din 10 apr. 1627); *ibid.*, XXXIV/18 (doc. din 28 iulie 1627); Acad. R.P.R., XLII/48 (doc. din 10 mai 1629); *ibid.*, LXXXVII/81 (doc. din 25 aug. 1634); Arh. St. Buc. Peceti 50 (doc. din 15 martie 1637); Muzeul de istorie a orașului București, nr. inv. 13.987 (doc. din 12 iunie 1637). Arh. St. Buc., Mitrop. T. Rom., CCLXV/3 (doc. din 3 iulie 1658); *ibid.*, M-rea Nucetu, XV/6 (doc. din 28 sept. 1674), etc. Vezi și I. Ionașcu, Despre logofătul Stoica Ludescu și paternitatea cronicii „Istoria Țării Romînești“ în „Analele Univ. „C. I. Parhon“, Seria Științe Sociale — Istorie, 1956, nr. 5, p. 261—299.

²⁾ Fl. Georgescu și P. Cernovodeanu, Muzeul de istorie a orașului București, București, 1960, p. 16—27 (istoricul locului).

³⁾ Arh. St. Buc., M-rea Radu Vodă, IV/30.

⁴⁾ *Ibidem*, XLII/42.

⁵⁾ G. Potra, Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821), București, 1961, p. 166—167, nr. 85.

⁶⁾ I. Ionașcu, Documente bucureștene privitoare la proprietățile mîndstirii Colței, București, 1941, p. 55, nr. 27.

⁷⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 141—142, nr. 61, p. 145, nr. 64.

⁸⁾ E. Vîrtosu, Din sigilografia Moldovei și Țării Romînești..., p. 499.

⁹⁾ *Ibidem*.

Acestea sînt singurele date pe care le cunosc asupra unor județi și familiile lor.

În ceea ce privește pîrgarii, datele de care dispunem sînt și mai sărăcăcioase, necunoscînd decît cîteva documente orașenești care să ateste nominal pe pîrgari, menținuți în mod curent în anonim. Astfel la 12 decembrie 1666 pîrgarii Toma, Badea, Stoian din Sirbi, Stan, Dan și Pitea, recrutați de obștea tîrgoveților — fără nici o determinare a profesiei însă — semnează alături de alți martori în cartea orașului¹⁾. Într-un alt document din 20 mai 1672 apare ca martor la o vînzare de prăvălii în București către Andruș, neguțătorul, probabil același Toma pîrgarul, amintit mai sus²⁾.

Pîrgarii, întotdeauna în număr de 12, aleși și ei de obștea orașului, în condiții pe care nu le cunoaștem — avînd în fruntea lor un *vătaf*³⁾ la sfîrșitul veacului al XVII-lea — ajutau și controlau pe județ în activitatea sa, erau delegați la fața locului pentru a împăca certurile și neînțelegerile dintre tîrgoveți, depuneau mărturii la hotărnicii, serveau ca jurători la judecăți și semnau, cîteodată, împreună cu județul, cărțile orașului, alături de ceilalți martori preoți, neguțători, meșteșugari, slujitori etc.

Actele bucureștene date de județ și pîrgari, scrise în general pe hîrtie obișnuită, în limba slavă în secolul XVI și romînă în secolul XVII și sigilate cu pecetea orașului aplicată în fum, începeau de regulă cu invocația simbolică (crucea), urmată de invocația verbală redată întotdeauna în limba slavă, chiar în actele scrise în romînește : *† Къ нмѣ отъца и сына и сѣктого дѣла, тронца единосѣшна и неразѣльна къ вѣки, амин* adică, „În numele tatălui și al fiului și al sfîntului duh, treimea cea de o ființă și nedespărțită în veci, amin”⁴⁾. O singură excepție o formează cartea județului Șerban din 29 martie 1698 care redă formula de invocație inițială în limba romînă : „În numele tatălui și al fiului și al sfîntului duh Troiță una este nedespărțită”⁵⁾.

Urma apoi întitularea, în care figura de obicei ca emitent numele județului, urmat de preciziunea „cu 12 pîrgari”. Actul se încheia cîte odată în coroborare cu o formulă de sigilare, legalizată apoi de însăși punerea sigiliului orașului.

De foarte multe ori, actele orașenești erau emise nu numai în numele județului și al celor 12 pîrgari, ci și al altor categorii de locuitori : preoți, neguțători, la care se adăugau fără altă specificare „orașenii” și adeseori „bătrînii” ; prezența acestora drept coemitenți ai judeților do-

¹⁾ G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, p. 131—132, nr. 53.

²⁾ Arh. St. Buc., *M-reă Cotroceni*, XXV/24.

³⁾ La 29 martie 1698 este întilnit Gavrilă *vătaf* de pîrgari, semnînd după Șerban județul, alături de Ion, Ivașcu, Vasile, Udrea și Ene pîrgari, cartea orașului de întărire a unui loc de casă din mahalaua Stejarului către Mănăilă mare căpitan de lefegii (Arhiva Sfatului Popular *Grivița Roșie*, inventar 9, doc. 4). La 28 mai 1699 totuși aceștia sînt martorii lui Nica, fiul agăi Ivan, pentru vînzarea casei sale din mahalaua Moldovenilor către Tudor croitorul (*Ibidem*, doc. 5). La 20 octombrie 1705 un alt pîrgar Stoica, se numără printre martorii Smarandei, fiica lui Voico Nălbănuș din București, la vînzarea unor pogoane de vie în dealul Cernăteștilor către egumenul Ștefan de la mănăstirea Glavacioc (Muzeul de istorie a orașului București, nr. inv. 37.373).

⁴⁾ E. Virtosu, *op. cit.*, p. 451.

⁵⁾ Arhivele Sfatului Popular *Grivița Roșie*, inv. 9, doc. 4.

vedește existența a ceea ce s-a numit și „sfatul mare“, față de „sfatul mic“ sau „sfatul“ propriu zis, alcătuit numai din pîrgari ¹⁾).

În ceea ce privește atribuțiile organelor administrative orășenești în viața internă a Bucureștilor, ele erau multiple.

Una dintre cele mai importante, prin care se sublinia autoritatea acestora în oraș, era dreptul de judecată. Acest lucru îl specifică cu toată tăria hrisovul lui Gheorghe vodă Duca din 25 decembrie 1673 prin care hotărăște ca pîrcălabii — deci reprezentanții ai domniei — să nu aibă dreptul de a se amesteca în judecățile orășenilor, pe care trebuiau să le judece numai județul, pîrgarii și bătrînii orașului ²⁾).

Reprezentanții orașului erau aceia care judecau toate pricinile ivite între tîrgoveți, fie că era vorba de o proprietate aflată în oraș sau în afara orașului, fie că era vorba de conflicte de altă natură decît cele privind proprietatea.

Aceste afirmații se bazează pe o serie întregă de documente care relevă acest rol al judeților. Astfel, la 26 ianuarie 1592 Ștefan vodă Surdul trimitea pe jupînița Mihna și pe Rada, preoteasa popii Stan să le judece „județul și cu pîrgarii și preoții și bătrînii din București și să întocmească cum vor găsi după dreptate cu suflelele lor“ ³⁾. Sau de pildă cartea județului Dragotă și a celor 12 pîrgari din 8 iulie 1670 în care rezolva conflictul de proprietate dintre Ion paharnic și Spiridon vătăful de pușcărie pentru „podul uliței“ ⁴⁾, ori hrisovul lui Gheorghe vodă Duca din 15 ianuarie 1675 prin care județul Iane era trimis să facă o cercetare pentru o proprietate în mahalaua Zlătarilor din București a mănăstirii sf. Ioan Botezătorul din Focșani ⁵⁾.

Aceste documente demonstrează că indiferent dacă era vorba de mănăstiri, boieri sau tîrgoveți, dacă obiectul procesului se afla în oraș, pricina se judeca în fața organelor administrative orășenești, care dădeau sentința definitivă.

De multe ori județii, judecau chiar atunci oînd cele două părți nu erau locuitori ai orașului București, dar obiectul procesului se afla în oraș, așa cum ne-o dovedește cartea județului Vladul din 18 iulie 1628 care judeca pîra intervenită între mănăstirea Cernica, Ionașco comisul și Fota din Tîrgoviște, pentru un loc în București al popii Neagului ⁶⁾.

Tot în atribuțiile organelor administrative orășenești intra și aceia de a urmări fixarea și strîngerea dărilor datorate de orășeni și în special a birului. Nu cunoaștem documente care să ne arate în mod precis criteriile de fixare și de strîngere a dărilor în oraș. Faptul însă că în atribuțiile organelor orășenești intra și organizarea fiscală, reiese din documente care ne indică că în București existau anumite categorii de orășeni, ce nu se supuneau autorității fiscale a organelor administrative orășenești. Printre acestea erau cîteva proprietăți mănăstirești din oraș, slujitori și unii preoți, în special de la biserica domnească a curții. Astfel, la 6 septembrie 1613, Radu vodă Mihnea scutea mahalagii din jurul mă-

¹⁾ E. Vîrtosu, *ibidem*.

²⁾ Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 723.

³⁾ *Documente privind istoria Romîniei*, veac. XVI, B, vol. VI, p. 32—33, nr. 40.

⁴⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 153—154, nr. 71.

⁵⁾ *Documente privind istoria orașului București* (ediția Muzeului de istorie a orașului București), Buc., 1960, p. 41—44, nr. 9.

⁶⁾ Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării București*, CCLVII/1.

năstirii sf. Troiță (Radu Vodă) de toate dările pentru ca să lucreze numai pentru mănăstire, precizînd că „Și tu județ, cu 12 pîrgari și voi orășanilor să vă feriți de oamenii sfintei mănăstiri”¹⁾. De asemeni întărind pentru aceeași mănăstire la 31 decembrie 1616 mai multe sate, bălți, vămi de vite, mori, țigani și cîțiva oameni sîrbi și alți oameni străini „în pace și slobozi de bir și de ori cîte dăjdii și slujbe sînt preste an”²⁾, Alexandru vodă Iliaș porunceă „pentru aceasta și tu județule, cu cei 12 pîrgari să aveți a-i lăsa în pace de bir și de toate dăjdiile”. Tot pentru mănăstirea Radu Vodă, Matei vodă Basarab întărea la 20 mai 1636 un loc de moară, poruncind „ca să nu fie supărată nici de vornicul din acest oraș București, nici de județul cu 12 pîrgari, nici de orășenii, nici de slugă domnească”³⁾, iar la 29 martie 1649, același voievod hotăra ca „lopătarii și alți oameni ai mănăstirii Radului voievod să fie în pace de birarii și de județii din București”⁴⁾. În sfîrșit, trei hrisoave de privilegii de la Alexandru vodă Iliaș (3 mai 1629)⁵⁾, Matei Basarab (11 decembrie 1632)⁶⁾ și Constantin Brîncoveanu (31 ianuarie 1689)⁷⁾, scutind preoții, diaconii și grămăticul bisericii Curții domnești din București, avertizau că „tu județul cu 12 pîrgari, foarte să te ferești de casele și de bucatele acestor preoți... de nimica val sau bîntuială să nu aibă... fiind scutiți de toate dăjdiile... cîte vor ieși de la vistieria domniei mele preste an, în țară”.

Una din atribuțiile organelor orășenești pentru care dispunem de cele mai multe știri documentare este însă aceia privitoare la confirmarea tranzacțiilor făcute în București, a daniilor și a moștenirilor lăsate de țigoveți. Județul și pîrgarii erau cei care confirmau orice schimbare de proprietate survenită în București, fie că era vorba de feudali, mănăstiri sau orășeni și uneori chiar vînzările sau cumpărările de proprietăți din afara orașului, atunci cînd împričinații erau bucureșteni.

În total s-au păstrat pentru perioada 1563—1699, 24 cărți ale orașului București de întărire a proprietăților diferiților neguțători, meșteșugari sau țigoveți fără profesiune definită în oraș, 15 cărți de întărire pentru proprietăți boierești și 8 cărți de întărire pentru proprietăți mănăstirești, cu totul 47 de cărți orășenești din 58 cîte ni s-au păstrat pînă astăzi.

Chiar cea mai veche carte de județ cunoscută pînă în prezent, aceia a lui Necula a lui Bobanea din 13 mai 1563, constituie o întărire către Ghergoman grecul a unei prăvălii de lîngă biserica Curții domnești din „pazar” (piață). Printre alte asemenea acte de confirmare a proprietăților țigoveților din oraș amintim cartea lui Stan județul și a celor 12 pîrgari din 30 mai 1589, întărind lui Ianache cizmarul pivniță și două prăvălii din oraș cumpărate pe 6000 de aspri gata⁸⁾, sau cartea lui Gheorghe Negru județul din 1631—1632 pentru locul lui Stamate neguțător din Pitești în mahalaua numită mai tîrziu a Tabacilor⁹⁾, sau aceea a lui Gher-

¹⁾ Documente privind istoria Romîniei, B, veac XVII, vol. II, p. 221, nr. 204.

²⁾ *Ibidem*, vol. III, p. 79, nr. 67.

³⁾ Arh. St. Buc., M-rea Radu Vodă, XXXIV/20.

⁴⁾ *Ibidem*, XXXI/15.

⁵⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 86—87, nr. 6.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 91, nr. 10.

⁷⁾ *Ibidem*, p. 195—196, nr. 110.

⁸⁾ Doc. privind ist. Romîniei, B, veac XVI, vol. V, p. 411, nr. 425.

⁹⁾ Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 727—728 (cu facsimil).

ghina județului din 30 martie 1661 pentru prăvăliile lui Cernica abagiul¹⁾ și multe altele. Dintre cărțile orașului de confirmare a proprietăților boierești din București amintim pe acea a județului Stan din 9 ianuarie 1578 întărind stăpînirea unei prăvălii de către Preda paharnic²⁾, sau acea a județului Dumitru din 9 iulie 1605 pentru șapte prăvălii ale vornicesei Chiajna, văduva lui Cernica vornicul³⁾, ori acea a lui Gherghina județul din 27 februarie 1666 pentru „cumpărăturile“ lui Șerban Cantacuzino, mare postelnic, viitor domn, în mahalaua bisericii Grecilor⁴⁾ etc.

În sfîrșit menționăm și cîteva cărți de întărire date pentru proprietăți mănăstirești și bisericești din București, ca de pildă acelea pentru mănăstirea sf. Troiță din oraș date de către județii Baciul, Dumitru, Ianu și Șerban între 1587—1698⁵⁾, sau pentru biserica sf. Nicolae a jupînesei Caplea dată de Necula județul la 20 mai 1571⁶⁾, ori acea pentru mănăstirea sf. Ioan cel Mare, dată de județul Toma la 15 februarie 1677⁷⁾ ș.a.

Printre atribuțiile judeților și ale pîrgarilor din București mai trebuie să menționăm în legătură cu confirmarea diferitelor stăpîniri în oraș și operațiile de hotărniciri a locurilor de case, pivnițe și prăvălii și legalizarea lor prin cărți ale orașului. Pentru asemenea acțiuni există o serie de cărți de la județii Gherghina în 1664, Dragotă între 1669—1670, Toma în 1677, Stoica în 1693 și Șerban în 1699, delimitînd diferite proprietăți prin specificarea hotarelor, date în special pentru boierii Radu Dudescu postelnic, Hristodor paharnicul, Vergo mare portar⁸⁾, ș.a., sau biserici și mănăstiri (biserica sf. Gheorghe Vechi, mănăstirile sf. Ioan cel Mare, Stelea, Radu Vodă etc.)⁹⁾. Chiar ultimele documente în care este menționat Șerban cel din urmă județ al orașului București, în calitate însă de fost județ la 10 februarie 1705 și 2 iunie 1707, sînt tot hotărnicii (ale proprietăților mănăstirii sf. Sava la Grozăvești¹⁰⁾ și ale marelui căpitan Radu Dudescu la Dudești-Cioplea¹¹⁾, unde Șerban figurează ca simplu martor și hotarnic.

Nu putem însă încheia tratarea organizării administrative a orașului București în veacurile XVI—XVII, fără a aminti și de participarea reprezentanților domniei la conducerea orașului, deoarece după cum am mai amintit în cursul expunerii, orașul București în calitate de proprietate personală a domnului, nebucurîndu-se de o autoadministrare completă, se afla

¹⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 122, nr. 44.

²⁾ *Doc. privind ist. Romîniei*, B, veac XVI, vol. IV, p. 304, nr. 308.

³⁾ *Ibid.*, B, veac XVII, vol. I, p. 180, nr. 175.

⁴⁾ Arh. St. Buc., *M-rea Cotroceni*, XXV/14.

⁵⁾ Documentele din 6 februarie 1587 (cf. *Doc. privind ist. Romîniei*, B, veac XVI, vol. V, p. 294—295, nr. 307); 23 aprilie 1619 (*Ibid.*, B, veac XVII, vol. III, p. 352, nr. 313); 17 iulie 1624 (*ibid.*, vol. IV, p. 447—448, nr. 457) și 17 iulie 1698 (Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, XXIII/36).

⁶⁾ *Doc. privind ist. Romîniei*, B, veac XVI, vol. IV, p. 20—21, nr. 20.

⁷⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 171—172, nr. 90.

⁸⁾ Documente din 1 august 1669 (G. Potra, *ibid.*, p. 145, nr. 64); 4 noiembrie 1670 (Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, XLII/44) și 11 octombrie 1693 (*Doc. privind ist. oraș. Buc.*, ed. M.I.B., p. 53—55, nr. 18).

⁹⁾ Documente din 6 marie 1664 (I. Ionașcu, *Documente bucureștene privind proprietățile mănăstirii Colțea*, p. 8—10, nr. 4); 15 mai 1670 (Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, XXIII/15), 30 mai 1670 (*Ibid.*, XXXIV/29); 15 februarie 1677 (G. Potra, *op. cit.*, p. 171—172, nr. 90) și 10 martie 1699 (Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCLIII/2).

¹⁰⁾ Arh. St. Buc., *M-rea sf. Sava*, I/1.

¹¹⁾ Muzeul de istorie a orașului București, nr. inv. 35.848.

sub dubla jurisdicție a organelor locale și a reprezentanților puterii domnești.

Reprezentanții domniei nu se amestecau însă în întreaga viață internă a orașului, ei urmărind numai îndeplinirea hotărârilor domnești și încasarea veniturilor cuvenite domniei. În unele cazuri, participau alături de reprezentanții orașului la diferite acțiuni privind pe slujitorii din oastea domnească.

Printre reprezentanții domniei, rolul cel mai înalt în ierarhia gradelor pentru București îl deținea vornicul, cu atribuții juridice de instanță superioară în conflictele ivite în oraș, mai ales între categorii de locuitori care ieșeau de sub jurisdicția organelor administrative orașenești, ca de pildă slujitorii domniei, iar uneori acest dregător avea funcții fiscale de strângere a birurilor de la unii orașeni ¹⁾.

În calitate de judecător întâlnim pe vornic la București în 8 iulie 1670, când i se adresează în Divan împričinații Ion paharnicul și Spiridon vătăful de pușcărie pentru reglementarea stăpînirii unui loc pe „podul uliții” ²⁾ sau la 17 aprilie 1681 cînd judeca un conflict de proprietate între diferiți boieri învecinați bisericii mahalalei Săpunari ³⁾. În calitate de strîngător de biruri îl întâlnim pe acest dregător în hrisovul lui Matei Basarab din 20 mai 1636 cînd scutind de dări un vad de moară al mănăstirii sf. Troiță, voievodul amintea ca aceasta să „nu fie supărată nici de vornicul din acest oraș București” ⁴⁾.

Dintre dregătorii domnești inferiori cu atribuții mai mult de hotarnici și de coasociați ai județului și pîrgarilor în delimitări de proprietăți, întâlnim pe pîrcălab, pe al doilea vornic și pe al doilea portar; aceasta pînă la mijlocul veacului al XVII-lea, deoarece după 1653, județii și pîrgarii apar într-un rol de subordonare față de toți dregătorii domnești.

Rolul pîrcălabilor este mult mai evidențiat în alte orașe decît în București pentru veacurile XVI—XVII mai ales în calitatea de strîngători ai veniturilor cuvenite domniei din vămile și tîrgurile din oraș. În București nu am întâlnit pentru această atribuție fiscală a lor decît două mărturii și acestea tîrzii, tocmai din 1 ianuarie 1695 și 10 februarie 1705 prin care Constantin vodă Brîncoveanu îi împuternicea să ție vama tîrgului (în primul document) ⁵⁾ și dispunea ca mănăstirea sf. Sava să aibă pace de către „părcălabii ce sînt de curtea domnească” (într-al doilea) ⁶⁾. Mai întâlnim într-un alt hrisov de la Gheorghe vodă Duca din 15 ianuarie 1675 un Necula „părcălabul de curtea domniei mele” trimis împreună cu Iane, județul orașului și cu Drăgoi vătăful de lemnărie să prețuiască o casă în București pentru care exista un conflict între mănăstirea sf. Ioan din Focșani și Vintila căpitan Surmaciul ⁷⁾.

Pentru al doilea portar și al doilea vornic, documentația este mai bogată, acești dregători fiind întotdeauna trimiși de voievod din Divanul său ca să reglementeze împreună cu județul orașului și pîrgarii, diferite litigii

¹⁾ L. Lehr, *Organizarea administrativă a orașelor...*, p. 68—70.

²⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 153—154, nr. 71.

³⁾ Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCLVII/5.

⁴⁾ *Ibid*, *M-rea Radu Vodă*, XXXIV/20.

⁵⁾ Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Codica de porunci a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. V, (1962), p. 379—380, nr. 19.

⁶⁾ Arh. St. Buc., *M-rea sf. Sava*, I/1.

⁷⁾ *Doc. privind istoria oraș. București*, ed. M.I. B.p. 41—44, nr. 9.

de proprietate, în care erau amestecați și slujitorii domnești. Astfel întâlnim în asemenea atribuții — alături de dregătorii obștei târgoveților —, în rîndul celor de al doilea portari, pe Ianiul 15 mai 1626,¹⁾ Tănase la 12 decembrie 1666²⁾, 15 februarie 1668³⁾ și 12 decembrie 1674⁴⁾, Tudor la 15 iunie 1669⁵⁾ și Teodosie la 30 mai 1670⁶⁾, iar în rîndul celor de al doilea vornici, pe Cîrstea la 15 martie 1667⁷⁾, Manea la 8 mai⁸⁾ și 8 iulie 1670⁹⁾, Tudosie la 15 mai¹⁰⁾ și la 20 noiembrie 1670¹¹⁾, 27 ianuarie 1672¹²⁾ și 14 iunie 1677¹³⁾, pe Tudorașco la 8 iunie 1675¹⁴⁾, pe Toma la 15 februarie 1677¹⁵⁾, pe Radu bucureșteanul la 17 aprilie 1681¹⁶⁾, pe Manole la 7 august 1696¹⁷⁾, pe Stan la 17 iulie 1698¹⁸⁾ și în sfîrșit pe Ghica la 10 martie 1699¹⁹⁾.

În afară de acești reprezentanți ai domniei, găsim menționate în București și o serie de „slugi domnești”, fără o determinare precisă, care îndeplineau diversele sarcini date de domn și în special stringerea dărilor. Pe această îi găsim astfel amintiți în documente: „Voi toate slugile domniei mele... să vegheți de oamenii sventei mănăstiri... să se rîpaose în pace” (6 septembrie 1613)²⁰⁾, sau „Voao birarilor și voi toate slugile domniei mele... să vă feriți și în pace să lăsați... de toate dăjdiile...” (3 mai 1629)²¹⁾, sau în sfîrșit „voi toate slugile domniei mele și voi vinăriceilor și voi păhărniceilor și voi care umblați de fum...” (11 decembrie 1632)²²⁾ ș.a.

În decursul veacului al XVII-lea, începînd din 1642 în vremea domniei lui Matei Basarab, apar și alți dregători domnești în viața orașului București, a căror sferă de acțiune însă nu se limita doar la administrarea orașului. Aceștia sînt „ispravnicii de scaun”, al căror număr varia de la doi la trei și atingeau maximum pe acela de cinci, constituind un fel de consiliu de regență — ceea ce s-a numit în secolele XVIII și XIX „caimacami” — adică locuitori ai domnului în timpul absenței sale din oraș sau chiar din țară, cu largi atribuții executive și jurisdicția asupra întregii țării²³⁾. Deși ispravnicii de scaun, nu se amestecau aparent mai mult decît domnia în treburile ora-

¹⁾ Academia R.P.R., LXXIV/4.

²⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 131—132, nr. 53.

³⁾ Arh. St. Buc., *M-reă sf. Ioan cel Mare*, XII/4.

⁴⁾ *Ibid.*, XII/6.

⁵⁾ Arh. St. Buc., *Donații*, XXX/18.

⁶⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 151—153, nr. 70.

⁷⁾ *Ibid.*, p. 132, nr. 54.

⁸⁾ *Ibid.*, p. 149—150, nr. 68.

⁹⁾ *Ibid.*, p. 153—154, nr. 71.

¹⁰⁾ Arh. St. Buc., *M-reă Radu Vodă*, XXIII/15.

¹¹⁾ I. Ionașcu, *Documente bucureștene privind proprietatea mănăstirii Colțea*, p. 30—32, nr. 14.

¹²⁾ Arh. St. Buc., *M-reă Cotroceni*, XXV/23.

¹³⁾ *Ibidem*, mss. 1234, fo. 226—227.

¹⁴⁾ *Ibid.*, *Mitropolia Țării Românești*, CCLVII/3.

¹⁵⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 171—172, nr. 90.

¹⁶⁾ Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCLVII/5.

¹⁷⁾ *Ibid.*, *M-reă Radu Vodă*, LXV/2.

¹⁸⁾ *Ibid.*, XXIII/36.

¹⁹⁾ *Ibid.*, *Mitropolia Țării Românești*, CCLIII/2.

²⁰⁾ *Doc. privind ist. Romîniei*, B, veac XVII, vol. II, p. 221, nr. 204.

²¹⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 86—87, nr. 6.

²²⁾ *Ibid.*, p. 91, nr. 10.

²³⁾ Dan Berindei, *Ispravnicul sau ispravnicii scaunului Bucureștilor*, în „Studii și cercetări științifice, Istorie”, Iași, XIII (1962), fasc. 1, p. 129—138.

şului, totuşi recrutarea lor din sinul mării boierimi şi a celor mai de frunte dregători ai Divanului (mari logofeţi, mari vornici etc) interesaţi în stăpîniri de locuri şi proprietăţi în Bucureşti în dauna tîrgoveţilor de rînd; contribuia la întărirea poziţiilor boierimii în oraş şi la continua slăbire a semi-autonomiei oraşului, prin scăderea autorităţii judeţilor şi a pîrgarilor¹⁾.

La începutul secolului al XVIII-lea, după cum am mai amintit dispărea semi-autonomia Bucureştilor, iar funcţiile judeţilor şi pîrgarilor sînt desfiinţate de domnie, conducerea oraşului fiind atribuită exclusiv dregătorilor domneşti.

Cauzele acestui fenomen trebuiesc căutate în procesul general de prefaceri economico-sociale prin care a trecut cetatea de scaun a Ţării Româneşti în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în perioada de consolidare a regimului nobiliar instaurat de marea boierime.

După ce şi-a stabilit reşedinţa unică şi definitivă la Bucureşti în 1659, domnia a dus o politică de accentuată sprijinire a procesului de infiltrare a feudalilor în oraş. Stăpîni pe puterea economică, ca posesori de întinse domenii funciare, marii boieri s-au văzut angajaţi într-o continuă luptă pentru obţinerea dregătoriilor importante, care le asigurau dominaţia politică. De aceea, odată cu părăsirea Tîrgoviştei ca cetate de scaun, boierii de frunte ai Divanului şi-au strămutat locuinţa la Bucureşti, spre a fi în apropiere de domn şi a-şi păstra poziţia dominantă în stat.

Pe de altă parte nevoia din ce în ce mai pronunţată de a-şi desface surplusul produselor agrico-pastorale pe piaţa oraşului, a împins pe boieri la cumpărarea masivă de terenuri în Bucureşti, pe care să-şi construiască hănurii şi prăvălii, pivniţe etc. Pentru aceasta, fie că sileau pe tîrgoveţii de rînd, meşteşugari sau neguţatori mărunţi, să se despartă de locurile centrale, fie că înduplecau pe domn, care exercita dreptul de proprietate supremă asupra oraşelor, să le dăruiască suprafeţe întinse în oraş, alungînd prin violenţă pe locuitorii azezaţi, cu ştirerea domniei, de multă vreme pe ele²⁾. Între altele este edificatoare izgonirea tabacilor între 1668—1674 din mahalaua lor aflată odinioară între mănăstirile sf. Ioan cel Mare, Sărin-dar şi Iacul lui Gheorghe Dura neguţătorul (Cişmîgiul), tocmai la marginea oraşului, pe moşia mănăstirii Radu Vodă, de către boierii Bălăcenii,

¹⁾ *Ibidem*, p. 134—135.

²⁾ Astfel la 14 iulie 1670 Antonie vodă din Popeşti întărea pitarului Radu Țigănescu un loc de casă în Bucureşti, de pe care urma să izgonească pe rumîni şi Țiganii care își făcuseră case, după ce-și vor plăti chiria pentru timpul cît locuiseră acolo (G. Potra, *op. cit.*, p. 154, nr. 72). Pentru a-și răsplăti boierii devotați și Constantin vodă Brîncoveanu le-a dăruit locuri centrale de case în oraş. Astfel la 12 iulie 1693 marele paharnic Cornea Brăiloiu era împroprietărit de domn în Prundul Dimboviței, îngăduindu-i-se să-și mai rotunjească stăpînirea prin achiziționarea de mici proprietăți aparținînd unor oameni nevoiași, în special abagii, azezați pe Gîrlita (Academia R.P.R., XLV/84). La 8 februarie 1696 domnul a dăruit lui Alexandru fost mare postelnic un teren în mahalaua Olteniilor „fiind loc domnesc ca să-și facă casă și temeii” (Arh. St. Buc., mss. 705, fo. 81 vo—82) și tot în același an a întărit și omului său de casă Ianache Văcărescu mare agă un loc în mahalaua bisericii Dînr-o Zi „fiind loc domnesc, pe care își făcuseră unii și alții case” (*Documente privind istoria oraşului Bucureşti*, ed. M.I.B., p. 56—59, nr. 20). La fel a răsplătit și pe Pătrașco Brezoianu mare șetrar la 8 martie 1703 încuviințîndu-i să ia locu: domnesc din mahalaua popii Stoica (Brezoianu de mai tîrziu) gonind pe oamenii de rînd ce locuiau acolo (*Ibidem*, p. 66—68, nr. 27).

Dudești, Cantacuzini și egumenii de la sf. Ioan cel Mare și Sărindar¹⁾. Concomitent cu marea boierime mănăstirile și bisericile din oraș au primit din partea domniei părți importante din moșia orașului și din dealurile cu vii, în dauna locuitorilor terenurilor acaparate de ele, care au fost adesea aduși în mod samavolnic la regimul țăranilor dependenți.

Firește că domnii aveau grijă și de ei însăși. În timpul domniei sale, Șerban Cantacuzino a înființat în mahalaua bisericii Grecilor — pe locul unde este astăzi Banca de Stat — vestitul său han, un mare antrepozit de mărfuri aduse din afară și totodată loc de desfacere a lor pentru oraș, dar mai ales pentru restul țării, indiciu al largirii pieții interne. Procesul de acaparare al terenurilor din oraș a fost continuat cu îndărătnicie atât de mănăstirea Cotroceni, înființată de Șerban Cantacuzino, care a răsluit suprafețe mari din partea de apus și de nord a orașului, cât și de alte fundații bisericești, care în secolul XVIII au ajuns să stăpânească mai mult de jumătate din teritoriului Capitalei²⁾.

În afara acestui proces brutal și sistematic de depozedare a țăgoveților de rînd de proprietățile lor, domnia le-a mai agravat situația, mai ales în vremea lui Constantin vodă Brîncoveanu, prin aruncarea asupra lor a numeroase poveri bănești și prestații. De pildă, țăgoveții erau supuși în 1698 la următoarele obligații față de puterea centrală: birul slujitoresc, birul mărunt de țară, darea mierii cu ceară, darea găleții și a finului, carul de oaste, galbenul de fum, zaharele, sursatul, birul lefilor și al oștii, văcăritul, oieritul, poclonul hanului și al steagului, seama a doua și a treia, podvoadele, merticele, conacele, caii de olac, alte dăjdii și „mîncături” pe lingă contribuția de haraci ce se ridica la 60 de ughi și la „seama cea mare”, tot de 60 de unghi³⁾. Brîncoveanu a practicat o nemai-pomenită fiscalitate, silit la aceasta și de obligațiile sporite ce și le luase față de turci, cărora — pentru a se menține în scaunul domnesc —, le-a dat an de an mai mare tribut, mai multe peșcheșuri (daruri), cereale, vite, lemne etc.

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea, alianța dintre domni, marea boierime și clerul înalt, s-a lovit adesea de organele administrative ale obștei țăgoveților din București, care au luat apărarea orașenilor în dese conflicte cu stăpînirea. Administrația orașului — îndeplinită de județ și pîrgari — a venit adesea în fața domnilor cu pîri îndreptățite împotriva boierilor, egumenilor sau dregătorilor domnești abuzivi. Regimul nobiliar instaurat de marea boierime în oraș — ca și în restul țării de altfel — a încercat în fel și chip să limiteze autoritatea judeților și a pîrgarilor, plasîndu-i aproape în permanență în această vreme, sub dependența dregătorilor subordonați domniei, ai doilea portari și vornici, iar ispravnicii scaunului domnesc, recrutați din boierii de frunte ai Divanului, au sprijinit în judecățile lor ori de cîte ori au putut pe boieri și pe slujitorii domnești împotriva țăgoveților de rînd⁴⁾. Boierimea și-a atras în

¹⁾ Arh. St. Buc., *M-re a sf. Ioan cel Mare*, XII/4 și 6; G. Potra, *op. cit.*, p. 162—163, nr. 82; Dimitrie Ionescu, *O danie a lui Constantin vodă Brîncoveanu pentru Sărindar*, în „Revista istorică”, XVIII (1932), nr. 7—9 (iulie-septembrie), p. 263—264.

²⁾ I. Ionașcu, *Aspecte demografice și sociale din București la 1752*, în „Revista Arhivelor” II (1959), nr. 2, p. 118—120.

³⁾ D. D. Giurescu, *Anafulul...*, p. 389—390, nr. 35.

⁴⁾ D. Berindei, *op. cit.*, p. 136—137.

această acțiune de partea sa chiar și negustorimea avută, încercînd să substituie autorității județului și a pîrgarilor în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea pe aceea a staroștilor de neguțători, după cum rezultă de pildă dintr-un document din 7 august 1696, prin care un Ianoș staroste de neguțători, împreună cu alți trei neguțători, dau o carte de stăpînire mănăstirii Radu Vodă, în locul județului și a pîrgarilor, în urma unei hotărnicii făcute împreună cu Manole al doilea vornic¹⁾. Este caracteristic chiar faptul că cel din urmă document menționînd pe Șerban județul în funcție la 10 martie 1699, nu mai este o carte a orașului întărită cu sigiliul Bucureștilor ci o carte de hotărnicie obișnuită, fără peceti, a proprietăților bisericii sf. Gheorghe Vechi²⁾, în care Șerban apare neînsoțit de pîrgari și amintit ultimul după șase boieri hotarnici, deci într-o poziție de vădită subordonare.

Pînă în cele din urmă, pentru ca marea boierime, negustorimea înstărită și înaltul cler să poată profita nestîngherite de privilegiile lor în București, iar dregătorii domnești să nu mai fie stînjiți în exercitarea atribuțiilor lor fiscale și juridice în favoarea claselor dominante de către organele reprezentînd vechea autonomie a orașului care le făcea opoziție, Constantin vodă Brîncoveanu n-a mai tolerat după 1701 instituția județului și a celor 12 pîrgari, aleși anual de obștea tîrgoveților pentru administrarea Bucureștilor, trecînd sarcinile lor asupra marelui agă, a marelui căpitan de dorobanți și a altor dregători domnești.

În felul acesta, datorită poziției dominante cîștigată de marea boierime în viața internă a Bucureștilor, încetează semi-autonomia orașului, odată cu secolul al XVIII-lea deschizîndu-se o nouă etapă în istoria sa administrativă, bazată pe o organizație autoritar-nobiliară, dependentă direct de domnie, în condițiile regimului turco-fanariot înpămîntenit în Țara Romînească la 1716.

---

¹⁾ Arh. St. Buc., *M-reu Radu Vodă*, LXV/2.

²⁾ Ibid, *Mitropolia Țării Romînești*, CCLIII/2.

LISTA JUDEȚILOR ORAȘULUI BUCUREȘTI

Necula al lui Bobanea	13 mai 1563 ¹⁾ ; 20 mai 1571 ²⁾ ; 6 mai 1572 ³⁾ .
Stan	26 mai 1577 ⁴⁾ ; 9 ianuarie 1578 ⁵⁾ ; 5 iulie 1578 ⁶⁾ .
Caloian	28 noiembrie 1580 ⁷⁾ .
Baciul	6 februarie 1587 ⁸⁾ .
Stan	30 mai 1589 ⁹⁾ .
Vilcan	15 februarie 1590 ¹⁰⁾ ; 14 aprilie 1590 ¹¹⁾ .
Seman din Săcșor	26 ianuarie 1592 ¹²⁾ ; 2 februarie 1594 ¹³⁾ .
Dumitru	9 iulie 1605 ¹⁴⁾ .
Dumitru	23 aprilie 1619 ¹⁵⁾ ; după 23 aprilie 1619 ¹⁶⁾ .
Ianiu	17 iulie 1624 ¹⁷⁾ ; 17 iulie 1625 ¹⁸⁾ .
Dumitru	15 mai 1626 ¹⁹⁾ .
Vlad	18 iulie 1628 ²⁰⁾ ; 8 decembrie 1628 ²¹⁾ .
Gherghe Negru	1631—1632 ²²⁾ .
Dumitru	23 decembrie 1631 ²³⁾ ; 20 mai 1634 ²⁴⁾ .
Gherghina	14 octombrie 1653 ²⁵⁾ ; 6 noiembrie 1657 ²⁶⁾ ; 30 martie 1661 ²⁷⁾ ; 27 aprilie 1664 ²⁸⁾ ; 24 mai 1665 ²⁹⁾ ; 18 iunie 1665 ³⁰⁾ ; 27 februarie 1666 ³¹⁾ ; 12 decembrie 1666 ³²⁾ .

1) *Documente privind istoria României B*, veac XVI, vol. III, p. 177, nr. 212

2) *Ibidem*, vol. IV, p. 20—21, nr. 20

3) *Ibid*, p. 72, nr. 75

4) *Ibid*, p. 274—275, nr. 274

5) *Ibid*, p. 304, nr. 308

6) *Ibid*, p. 324, nr. 330

7) *Ibid*, p. 493—494, nr. 484

8) *Ibid*, vol. V, p. 294—295, nr. 307

9) *Ibid*, p. 411, nr. 425. Probabil identic cu Stan din 1577—1578.

10) *Ibid*, p. 430—431, nr. 448

11) *Ibid*, p. 439—440, nr. 454

12) *Ibid*, vol. VI, p. 33, nr. 40

13) *Ibid*, p. 100—101, nr. 113

14) *Ibid B*, veac XVII, vol. I, p. 180, nr. 175

15) *Ibid*, vol. III, p. 352, nr. 313. Poate identic cu Dumitru din 1605 ?

16) *Ibid* p. 352—353, nr. 314

17) *Ibid*, vol. IV, p. 447—448, nr. 457

18) Arh. St. Buc., *M-rea Nucet*, XV/3

19) Academia R.P.R., LXXIV/4. Probabil identic cu Dumitru din 1619.

20) Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCLVII/1

21) Academia R.P.R., CCCC/2

22) Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 727—728.

23) N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 343—344, nr. XI. Probabil identic cu Dumitru din 1619 și 1626.

24) Arh. St. Buc., *M-rea Cimpulung*, LXIII/12.

25) Arh. St. Buc., *M-rea Cotroceni*, XXV/8

26) G. Potra, *Documente pricitoare la istoria orașului București*, p. 116—117, nr. 38

27) *Ibid*, p. 122, nr. 44

28) I. Ionașcu, *Documente bucureștene privitoare la proprietățile mănăstirii Colțea*, p. 14—16, nr. 7

29) G. Potra, *op. cit.*, p. 126—127, nr. 49

30) *Documente privind istoria orașului București* (ed. M.I.B.), p. 34—36, nr. 6

31) Arh. St. Buc., *M-rea Cotroceni* XXV/14

32) G. Potra, *op. cit.*, p. 131—132, nr. 53

Dragotă	15 martie 1667 ¹⁾ ; 2 iulie 1667 ²⁾ ; 25 august 1667 ³⁾ ; 12 iunie 1668 ⁴⁾ ; 15 iunie 1669 ⁵⁾ ; 15 iunie 1669 ⁶⁾ ; 18 iunie 1669 ⁷⁾ ; 1 august 1669 ⁸⁾ ; 8 mai 1670 ⁹⁾ ; 15 mai 1670 ¹⁰⁾ ; 30 mai 1670 ¹¹⁾ ; 8 iulie 1670 ¹²⁾ ; 4 noiembrie 1670 ¹³⁾ ; 20 noiembrie 1670 ¹⁴⁾ ; 27 ianuarie 1672 ¹⁵⁾ .
Ianache	22 iunie 1672 ¹⁶⁾ ; 14 mai 1673 ¹⁷⁾ .
Toma	16 mai 1675 ¹⁸⁾ ; 8 iunie 1675 ¹⁹⁾ ; 15 februarie 1677 ²⁰⁾ ; 9 mai 1677 ²¹⁾ ; 14 iunie 1677 ²²⁾ .
Stoica	11 octombrie 1693 ²³⁾ .
Șerban Ștrea	29 martie 1698 ²⁴⁾ ; 17 iulie 1698 ²⁵⁾ ; 10 martie 1699 ²⁶⁾ .

1) *Ibid.*, p. 132, nr. 54

2) *Ibid.*, p. 134—134, nr. 56

3) Arh. St. Buc., *M-rea Cotroceni*, XXV/18

4) N. Iorga, *op. cit.*, p. 342—343, nr. X și repetat în p. 346, nr. XV.

5) Arh. St. Buc., *M-rea Cotroceni*, XXV/20

6) *Ibid.*, *Donajii*, XXX/18

7) I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 21—23, nr. 10

8) G. Potra, *op. cit.*, p. 145, nr. 64

9) *Ibid.*, p. 149—150, nr. 68

10) Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, XXIII/13

11) G. Potra, *op. cit.*, p. 151—153, nr. 70

12) *Ibid.* p. 153—154, nr. 71

13) Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, XLII/44

14) I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 30—32, nr. 14

15) Arh. St. Buc., *M-rea Cotroceni*, XXV/23

16) G. Potra, *op. cit.*, p. 165—166, nr. 84

17) *Ibid.*, p. 166—167, nr. 85

18) *Ibid.*, p. 168—169, nr. 86

19) Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCLVII/3

20) G. Potra, *op. cit.*, p. 171—172, nr. 90

21) Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCXLIX/4

22) *Ibid.*, mss. 1234, fo. 226—227.

23) *Documente privind istoria orașului București* (ed. M.I.B.), p. 53—55, nr. 18

24) Arhiva Sfatului popular „Grivița Roșie”, inv. 9, doc. 1

25) Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, XXIII/36

26) *Ibid.*, *Mitropolia Țării Românești*, CCLIII/2

MATERIALE PRIVIND DEZVOLTAREA INDUSTRIALĂ A ORAȘULUI BUCUREȘTI ÎN PERIOADA REGULAMENTULUI ORGANIC ȘI ÎN ANII PREMERGĂTORI UNIRII PRINCIPATELOR (1821-1859)

de IOAN V. COJOCARU

Ca urmare a succesului dobândit de diplomația rusă prin tratatul de la Küciük Kainargi, monopolul otoman asupra comerțului Moldovei și Țării Românești suferă restrîngerii, iar prin pacea de la Adrianopol el este practic desființat. Aceasta facilitează — mai ales după războiul victorios din 1828—1829, dus de Rusia împotriva Porții — dezvoltarea comerțului liber și implicit a producției atât agricole, cât și industriale. Acest avînt economic se oglindește de altfel și în progresul pe care diferitele ramuri ale industriei noastre incipiente îl înregistrează la București.

Chiar și numeric vorbind, la 1831 din cei aproape 15 mii (exact : 14.897) meșteșugari cîți lucrau în Țara Românească după o catagrafie a timpului ¹⁾, aproape 50% (exact : 6.783) se găsesc în capitala Principatului. Breslele feudale sînt măcinate însă de contradicții interne și externe. În interior, severa disciplină ce încătușa pe calfe, slăbește. Astfel, în 1834 Constandin cizmarul din București nu dă ascultare starostelui, de a vinde marfa „toți într-o uliță, iar nu prin toate drumurile” ²⁾. Dar breslele noastre sînt lovite și din exterior. Starostele bucureștean al corporației plăpumarilor se plînge vorniciei, că unii bogasieri încep să lucreze și plăpume, utilizînd pâr de bou și capră și contravenind astfel regulilor de sănătate ³⁾. În descompunerea breslelor, un rol activ au jucat sudiții. Numai în București se aflau la 1831 un număr de 1795 sudiți, care practicau comerțul propriu-zis, arendășia, dar și diferite meserii. Ei fac concurență breslelor, unde pătrund chiar oficial, cu începere din anul 1820 ⁴⁾. Această stare de fapt, precum și contactul tot mai strîns cu industria altor țări, modifică

¹⁾ Arh. St. Buc., *Interne ad-tive*, nr. arh. 2/1831, f. 3—8.

²⁾ Idem, *Vornicia București*, nr. arh. 3580/1834, f. 4.

³⁾ Idem, *Visteria T. Rom.*, nr. arh. 1977/1837, f. 74.

⁴⁾ V. A. Urechia, *Ist. Rom.*, tom III (XII), București, 1898, p. 382.

structura atelierelor meșteșugărești, tehnica lor. Meșteșugarul bucureștean I. Constandinescu a învățat oritorie la Paris, iar în 1855 el cere domnitorului capital, spre a practica în țară croitoria¹⁾. Tot în București se deschide atelierul („fabrica”) de pălării bărbătești de ultima modă, unde lucrează și specialiști francezi²⁾. Progresul industrial este întruchipat de noile unități ce iau naștere sub formă de *ateliere bazate pe cooperarea capitalistă simplă*, precum și de întreprinderi *manufacturiere*. Pe cînd în asemenea ateliere lucrătorul confecționează el însuși întregul produs — cu o mare cheltuială de timp și forță de muncă — manufacturile se caracterizează printr-o mult mai mare *productivitate*, datorită *diviziunii muncii* exercitate de *specialiști*. Un asemenea avînt al industriei din Principate este favorizat atît de înlăturarea monopolului comercial otoman — care frîna serios dezvoltarea forțelor de producție în țara noastră — cît și de unele dispoziții înnoitoare, cuprinse în Regulamentul organic. Prin art. 158 (cap. V) din Regulamentul organic al Țării Românești se stipulează că stăpînirea va ocroti „așezarea fabricilor și a manufacturilor”, prin aducerea de specialiști și acordarea de „premii (daruri de însuflețire)”.

În Principatele Romîne, creșterea vitelor și cultivarea pămîntului au format principala îndeletnicire a locuitorilor, veacuri de-a rîndul. Carnea ovinelor românești era foarte apreciată pînă la Țarigrad, iar vitele mari și porcii se vindeau cu prețuri bune în Transilvania și pînă la Viena. Cînd în 1836 se pune practic problema *îmbunătățirii* soiului vitelor și a *perfecționării* uneltelor agricole, societatea de agricultură ce luă naștere în acest scop — sub oblăduirea domnească — își avea sediul la București. Ea înființă o *fermă model* la Pantelimon, înzestrată cu vite de rasă și instrumente agricole tehnicește superioare celor locale. Deoarece însă pe atunci puținii specialiști autohtoni nu erau îndeajuns de apreciați, activitatea acestei ferme — puse de stăpînire sub conducerea unui nespecialist în materie — era sortită eșecului: vitele *au murit*, iar uneltele au ajuns în cele din urmă la *muzeul național* (Numai anumite *experimentări agrotehnice* făcute atunci au avut oarecare rol pozitiv).

Față de natura materiei prime ce se găsea în țară, una din principalele industrii ce s-au dezvoltat în București a fost cea *alimentară*. În județele Principatului funcționau numeroase întreprinderi de tăierea vitelor, prelucrarea cîrnii și grăsimii, denumite *zalhanale*³⁾. La București și în jur se afla astfel în 1841 un adevărat șirag de *zalhanale* cu caracter manufacturier, munca decurgînd divizată pe diferiți specialiști: *tăietori, furdagii, pastramagii, cazangii, osari* etc. Așezate de regulă pe cursuri de apă, asemenea întreprinderi lucrau la: Colentina, Crețești, Slobozia, Careda (azi Copăceni), Domnești (proprietate a domnitorului), Gruiu și Dărăști⁴⁾. Tehnica de prelucrare a cîrnii după procedee locale făcea ca pastrama, seul și cervișul de aici să găsească mulți cumpărători nu numai pe loc, ci și peste hotare. Totuși *conservarea cîrnii nu se putea face pentru un timp prea îndelungat*. În oraș lucrau deasemenea multe măcelării și „scaune de carne” ce asigurau consumul zilnic de carne și grăsimi pentru populație.

¹⁾ Arh. St. Buc., Visteria T. Rom., nr. arh. 1161, partea I/1855, f. 613.

²⁾ „Vestitorul românesc”, 1852, nr. 96.

³⁾ Gh. Georgescu-Buzău, *Aspecte a dezvoltării manufacturilor în Țara Românească și Moldova în perioada premergătoare Unirii celor două țări, (1821—1859) în Studii privind Unirea Principatelor*, Buc., 1960, p. 99.

⁴⁾ Arh. St. Buc., Visteria T. Rom., arh. 235 (albastru) 1841, f. 3.

O mare parte din grăsimea rezultată în urma tăierii vitelor-bovine, ovine, caprine, porcine — era destinată unei prelucrări ulterioare care avea loc în *întreprinderile producătoare de luminări și săpun*. Astfel, seul introdus în București la 1832 pentru fabricarea luminărilor necesare pe acel an a fost transportat de la zalhanale în oraș printr-un număr de 280 care¹⁾. Luminările produse aici nu numai că satisfăceau cerințele tehnicii timpului, dar nu rareori ele făceau față și exigențelor de ordin *artistic*. Spre pildă, la 1840 Nicolae Stancov cere către Andrei Danielovici din București să facă demersuri spre a se permite celui dintâi deschiderea unei „fabrici” de luminări de seu, „turnate” și „în fețe felurimi, adică albe, albastre, verzi, roșii, galbene și alte oricare fețe”²⁾. În 1845, S. Leyvraz cere privilegiu pe 10 ani pentru o „fabrică” luminări de *stearină* la București, după ce (împreună cu T. Ghica) deschisese una similară la Iași. El era participant al unor asemenea industrii și la Viena³⁾. Vasile Vlădescu este la 1853 copărtăș cu un altul la *cherhanaua de săpunărie* din mahalaua Apostoli, unde fiecare din ei investesc câte 16.500 lei capital⁴⁾. În anii Unirii Moldovei cu Țara Românească, funcționează în București două „fabrici” producătoare de săpun și luminări de seu, precum și alte 5 care scot numai săpun⁵⁾. Alte întreprinderi bucureștene produc luminări de *ceară*, care sînt mai scumpe și utilizate de cei cu stare — precum și prin edificiile clericale, unde nu alterează prin fum picturile murale, ca în cazul celor de seu. La 12 martie 1825, Grigorie Dim. Ghica vodă recunoaște bisericii „40 de Mucenici” privilegiul de a avea numai ea în București „fabrică” de luminări de *ceară albă* dîndu-i-se și 60 scutelnici⁶⁾. Industria luminărilor va decade iremediabil, pe măsura progresului tehnicii iluminatului. Un simptom al acestei soarte este întruchipat de întreprinderea de un gen deosebit, ce luă ființă și în București: o „fabrică de gaz”, în mahalaua Izvor, semnalată statistic în 1859.

O altă industrie Bucureșteană ce a prosperat în epoca regulamentară și chiar mai înainte, a fost aceea a *tăbăcitului*. Numărul tăbăcăriilor din Capitală la 1831 (pe vremea administrației generalului Kiselev, care în domeniul statistic a fost ajutat de specialistul rus podpolcovnicul Fanthon de Verrayon) se ridică la 64. După cum relatează economistul Ion Ghica, pieile lucrate la noi găseau căutare și *peste graniță* în „Țara Nemțească”, deasemenea în Turcia. Tăbăcitul pieilor era însă pe atunci o industrie cu totul *insalubă*, ea dăunînd chiar și populației Bucureștilor, fără să mai vorbim de oamenii ce lucrau în aerul viciat din acele întreprinderi capitaliste. Tot Ion Ghica, martor al acelor vremuri, ne semnalează: „Cînd bătea băltărețu, venea despre Broșteni un miros acru și greu; o mulțime de tăbăcării se așezase sub Radu Vodă”⁷⁾. Azi, cînd industria tăbăcitului la București cunoaște un înalt grad de înzestrare tehnică, la care se adaugă o perfectă securitate a vieții și sănătății muncitorilor, condițiile infecte în care lucrau „tabacii” din trecut rămîn doar ca niște dureroase amintiri ale începuturilor noastre industriale. Mulți la număr și dinamici, tabacii

¹⁾ Idem, *Municipiul București*, nr. arh. 94/1832, f. 495.

²⁾ Biblioteca Acad. R.P.R., doc. rom., MXII/423.

³⁾ Ioan V. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800—1850*, vol. II, București, 1958, p. 846—847.

⁴⁾ Biblioteca Acad. R.P.R., doc. MVIII/6.

⁵⁾ Arh. St. Buc., R.E.A.Z., nr. 183/1851, f. 68—73.

⁶⁾ I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. I, 1958, p. 344.

⁷⁾ Ion Ghica, *Opere*, vol. II, Buc., ESPLA, 1956, p. 308.

au constituit o importantă rezervă de luptă nu numai la 1821, ci și după aceea, în revoluția de la 1848 și în 1859.

O altă industrie bucureșteană era aceea a transformării cerealelor în făină pentru producerea piinii — de diferite forme și sorturi — a pastelor făinoase etc. Încă în 1823 lucrau la Radu Vodă două „case de moară”, a câte trei roți precum și una piuă cu șase ciocane; un ansamblu industrial identic funcționa la Foișor¹⁾. În afară de morile acționate pe principiul roții hidraulice, existau la București — cu caracter intermitent — câteva mori de vânt și alte mori hipo. La 1834, un meșter bucureștean se obligă să repare 10 mori cu cai, ale mănăstirilor din oraș²⁾. În afară de faptul că funcționarea anuală a morilor de apă era discontinuă (din cauza înghețului, precum și a secetei din timpul verii), ele aveau o producție anuală mică. De asemenea, capacitatea medie zilnică de măcină a unei mori bucureștene hipo era de numai 142 ocale făină³⁾. Atari condiții de fapt au determinat pe antreprenorii din acea vreme să recurgă la mijloace tehnice superioare, care să asigure o activitate continuă în ramura industrială a morăritului. Astfel s-a ajuns — pe încetul — la adoptarea *mașinii cu abur* ca forță motrice; sub acest raport, cel mai cunoscut industriaș bucureștean este Gheorghe Assan, un neguțator marchitan cu patentă de categoria I.⁴⁾ Moara lui cu abur — cu mașină adusă în 1853 de la Viena — își începe funcționarea la câțiva ani mai târziu. Deși s-a zis în trecut că lui Gheorghe Assan îi revine meritul introducerii mașinii cu abur în industria moldo-valahă, o mai amănunțită cercetare a documentelor arhivistice ne dezvăluie existența unor predecesori ai acestei întreprinderi. Astfel, tot în București, la 15 ianuarie 1845 Chircor Anuşoglu vinde prin zapis lui Hagi Agop Ghenovici „moara de vapor” clădită lângă șosea pâ moșia Colentina⁵⁾. Tot la București încep să funcționeze — cu puțin înaintea revoluției din 1848 — două mici mașini cu abur ce acționau pompele de alimentare cu apă a Podului Mogoșoaiei. Aproape concomitent cu acestea din urmă, în 1847, ia ființă și la Iași o moară cu abur⁶⁾. De asemenea la 1851 neguțatorul P. Apostol construiește o moară modernă la Craiova⁷⁾. În 1854, numai în cuprinsul ocolului Bahlui sînt semnalate statistic 20 mori cu abur⁸⁾.

O anumită tradiție cunoaște în Capitala patriei noastre și producția de *fidea*, existentă aci în sec. XVIII. La 31 iulie 1799, Alexandru Costandin Moruzi Voevod dă lui Ioan polcovnicul de seimeni o carte, spre a stăpîni „fabrica” de fidea ce funcționa în „dealul Bucureștilor, dăspre Văcărești” și aparținuse lui Constantin Hangerli (domnitor decapitat la București din porunca sultanului⁹⁾). În 1859, funcționează în capitală două întreprinderi producătoare de fidea, griș, arpacaș, macaroane și steluțe. De asemenea, la București lucrează în acești ani șase *întreprinderi producătoare de ulei vegetal*. Una din ele poartă denumirea „Martinovici și

¹⁾ Arh. St. Buc., *Catagrafii măn. Radu Vodă Buc.*, pachet VIII, doc. 43.

²⁾ I. Cojocaru, *op. cit.*, II, p. 559.

³⁾ Arh. St. Buc., *Municipiul București*, nr. arh. 27/1831, f. 137.

⁴⁾ Biblioteca Acad. R.P.R., doc. DLXXVII/31.

⁵⁾ Arh. St. Buc., *Extra-judiciare*, nr. arh. 272, (dos. 2000) 1848, f. 1.

⁶⁾ *Ibid.*, *Depart. lucr. public. (T. R.)*, nr. arh. 61/1847, f. 4, coroborat cu: N. Soutzo, *Notions statistiques*, 1849.

⁷⁾ *Ibid.*, *Interne active*, nr. arh. 141/1851, f. 1.

⁸⁾ *Ibid.*, *Interne Moldova I*, nr. arh. 2/1854, f. 140—141.

⁹⁾ Biblioteca Acad. R.P.R., XLV/8 și 9.

Asan" — căci întreprinderea Assan este înscrisă într-o statistică din 1859 ca avînd un „profil” mixt: de uleiery și moară. Ea produce ulei de în, cînepă și rapiță, pe care le vinde la prețuri deosebite, dar sub prețul de la alte întreprinderi locale, pe care le concura astfel cu succes.

În București se produce și se consumă *bere*; în 1849, întreprinderea doctorului Mayer era bine utilată pentru fabricarea acestei băuturi. Tot el are aici și distilerie producătoare de spirt din cereale, înzestrată cu mașină cu abur (după cum subliniază „Journal de Bucarest” nr. 15—16). Întreprinderea dr. Mayer, așezată în mahalaua Visarion, produce și oțet. La un deceniu mai tîrziu, în 1859, la București o statistică dă știrea existenței a 4 întreprinderi producătoare de bere în oraș. Una din ele, situată în mahalaua Mihai Vodă și ținută de Stanca văduva, vinde vadra de bere cu 8 lei (celelalte, cu 7 lei vadra)¹).

O altă ramură industrială a capitalei se ocupă de distilarea fructelor sau cerealelor — în anumite condiții tehnologice — pentru obținerea spiritului, rachiului, sau țuicii, în întreprinderi denumite uneori „*fabrici de spiri*”, iar alteori *poverne* sau *velnițe*. Numărul lor era destul de ridicat, iar capacitatea de producție mică sau mijlocie. (Numai cîteva asemenea unități aveau peste 10 cazane capacitate de fabricare.) Cerințele de modernizare a orașului au reclamat, încă din vremea lui Kiselev, evacuarea unor astfel de industrii spre periferie, sau chiar în exteriorul orașului²). Totuși, la anul 1842 se mai găseau în 4 din cele 5 „văpsele” ale Bucureștiului 76 poverne³). Numărul lor scade însă an de an: pe vremea Unirii Principatelor, rămăseseră în oraș numai 17⁴).

Tot de o veche tradiție și altoite pe multiseculara și multilaterală industrie casnică — foarte răspîndită în Țările Romîne aflate sub jugul otoman — sînt *țesătoriile*. În primele manufacturi din această ramură, condițiile de lucru erau asupritoare, după cum rezultă din unele documente. Încă la începutul veacului trecut, 16 lude postăvari se plîngeau contra lui Chiriac Arbut, epistatul „fabricii” de postav, că acesta îi maltratează prin bătaie și altele⁵). La 1840, în „văpseaua” de negru din București lucrau 12 „fabrici”, prin războaie de țesut⁶). Dimitrie Simu (alteori: Simo; Simmos; Simon), „proprietarul fabricii de lînuri de aici din capitală”, produce și livrează spitalelor județene, din stabilimentul său industrial, pături de lînă, cofecționate „după un nou și osebit metod”. El lucrează de asemenea plapume, pături pentru caii de lux și de grajd, tapete pentru scări ș.a.⁷). La 1859, în București lucrează de asemenea, 9 *găitănării* producătoare de *găitan* din lînă neagră, la prețul de 47—48 lei per mia de coți.

Industria *testemelelor* înflorește la București în toată jumătatea I-a a veacului precedent, de la manufactura Mărcuța (a lui Stănuță sin Tudorache) pînă la „fabrica” unui Sterie Cumbete și alții. Acesta din urmă se plînge la 1832, că nu-și poate termina mai repede clădirea „fabricii” de testemele — care va fi „spre podoaba orașului” — din cauză că meș-

¹) Arh. St. Buc., R.E.A.Z., nr. 183/1858, f. 68—73.

²) I. Cojocaru, *op. cit.*, II, p. 501.

³) *Idem*, p. 774.

⁴) Arh. St. Buc., R.E.A.Z., nr. 183/1858, f. 68—73.

⁵) V. A. Urechia, *Ist. Rom.*, tom. XI, București, 1900, p. 296.

⁶) I. Cojocaru, *op. cit.*, II, p. 737.

⁷) „Romînul”, 1858, nr. 82.

terii constructorii îi sînt luați pentru alte lucrări¹⁾. Pe timp de război, această ramură lîncezește, dăinuind numai „niște lucrători pînă casele lor“²⁾. De asemenea, procesul general de descompunere a breslelor înglobează în sine și corporația basmagiilor, care la 1846 se plîng de criza („*învederatul chesat*“) ce bîntuia în îndeletnicirea lor, făcîndu-i să sufere din „slobozenia cea piste bun rizon“ — după cum se exprimă autorii jalbei respective³⁾. Ion Ghica evocă, în scrierile sale, momente din faza prosperă a industriei testemelelor, cînd lucrătoarele — torcătoare, vopsitoare, țesătoare — își limpezeau vara testemelele la fîntînile din Cîmpia Filaret. Aceste produse — adaugă acest autor — nu se înfățișau mai prejos decît acelea de Țarigrad⁴⁾.

O altă îndeletnicire de seamă a bărbaților și femeilor bucureștene era creșterea viermilor de mătase. La 1813, sub vodă Caragea „acei lucrători ai borangicului“ se ridică cu jalbă împotriva taxei de cîte 5 taleri, ce li se impusese pentru fiecare *dulap producător de borangic*⁵⁾, și obțin cîștig de cauză. După anul 1832, această industrie decade și ea, victimă a cerințelor de modernizare a orașului, ca una ce provoacă „necurătenie și putoare“. Interzicîndu-li-se atunci „meșteșugul trasului borangicului din gogoși“, Niță văduva și alți mîci producători din mahalalele Bucureștilor se plîng stăpînirii, dar în mod zadarnic⁶⁾. Moise, fost hahambașa, dă și el la 1833 jalbă către Kiselev, spre a i se încuviința să deschidă în capitală o „fabrică“ producătoare de mătase⁷⁾. La 1847, periodicul moldovean „*Albina Rominească*“ semnalează (în nr. 77—80) între altele și 10 întreprinderi ce prelucreză la București mătase indigenă. Cel mai cunoscut producător de mătase din oraș este comerciantul Simo, care în prima jumătate a secolului XIX îmbunătățește soiul localnic al viermilor de mătase, înființează pepinieră de duzi, crescătorie sistematică a viermilor, precum și o torcătorie de mătase. Domnitorul Barbu Știrbei îi vizitează personal întreprinderea⁸⁾. În 1859, „Simo lînarul“ își are „fabrica“ de borangic în mahalaua Apostoli (culoarea de albastru) din București și scoate două produse: mătase și pislă. La 7 martie 1858 luă ființă „*compania sericicolă din București*“, care înstalează la Dămăroaia o întreprindere cu o capacitate de 160 „roți“ acționate prin *mașină cu abur*, pentru prelucrarea firelor de mătase după metoda curentă de la Lyon (Franța), aducînd și 4 lucrătoare, 1 mașinist etc. În vara 1859 această unitate industrială prelucrase deja 10 mii ocale gogoși achiziționate de pe piața Bucureștilor; se califică în această meserie și 40 lucrătoare localnice. Mătasea produsă a fost desfăcută peste graniță. Capitalul asociației era de 20 mii galbeni, divizat în 2000 acțiuni⁹⁾. Ion Ghica evocă în operele sale și această îndeletnicire a unora din bucureștence, producătoare de mătase. Primăvara cînd duzii înfrunzeau, ele creșteau „gîndaci“ de mătase în „apar-

¹⁾ Arh. St. Buc., *Municipiul București*, nr. arh. 34/1832, f. 30.

²⁾ Cojocaru, *op. cit.*, II, p. 519.

³⁾ Arh. St. Buc., *Vistieria T. Rom.*, nr. arh. 955/1846, f. 17—19.

⁴⁾ Ion Ghica, *Opere*, vol. II, E.S.P.L.A. 1956, p. 307.

⁵⁾ V. A. Urechia, *Ist. Rom.*, tom III, (XII), București, 1898, p. 396—398.

⁶⁾ I. Cojocaru, *op. cit.*, II, p. 507.

⁷⁾ *Ibidem*, p. 527.

⁸⁾ S. P. Radianu, *Din trecutul și prezentul agriculturii romine*, Buc., 1906 p. 546—549.

⁹⁾ *Analele economice pentru cunoștința părții muntene din România*, anul I, nr. 2/1860, p. 49.

tamente" și prelucrau borangicul; *roata* modernă de tors, începuse a înlocui patriarhalele unelte: *furca* și *fusul*.

Tot la București, o femeie achiziționează — înainte de 1850 — „*fabrica de flori*” a Antoninei Pencovici, la prețul de 100 galbeni și cu care se confecționau flori „de tîrg”¹⁾.

O industrie prosperă, menită să asigure material dezvoltarea vieții culturale moderne a Bucureștiului este aceea *tipolito-grafică*. Inițiatorul acestei dezvoltări este aici I. *Eliade Rădulescu* care la 1831 fiind (împreună cu N. Rădulescu slugerul) proprietarul tipografiei „privilegiate”, se împrumută de la Vistieria Principatului cu 1000 galbeni, „Întru îndeplinirea și înfrumusețarea acestui meșteșug”²⁾. Pînă în anul 1836, el își construiește un *local propriu* pentru tipografie, care din numai 2 teascuri vechi ce avusese la început se dezvoltă, ajungînd la următoarea capacitate: 10 teascuri tipografice; 1 litografie; 1 turnătorie de slove. El *reînnoiește* și *literele* (românești, franceze și grecești). În afară de cei peste 40 *tipografi* din anul 1832, acum el are și: 1 *mașinist* „fierar”, un al doilea *lemnar*, 1 *gravor* și 1 *legător de cărți*³⁾. În anul 1844, Eliade înștiințează că a înființat și o „*școliță de arte*”, cu 15 *elevi interni*⁴⁾. Către finele anului 1837 termenul de valabilitate a privilegiului său tipografic expirînd, numărul tipografiilor bucureștene crește, declanșîndu-se o adevărată concurență în materie. Astfel, apar imediat tipografiile: Walbaum și Weiss, Zaharia Carcalechi și tipografia Colegiului național Sf. Sava. Aceasta din urmă a fost comandată de Petrache Poenaru la o firmă pariziană, plata ratelor respective făcîndu-se prin casa de negoț a transilvăneanului Zenovie Pop (ce lucra atunci la Viena). În ce privește tipografia Carcalechi, literele respective au fost comandate la Buda și Viena, pe baza desenelor executate de vestitul *caligraf bucureștean*, Ștefan Neagoie⁵⁾. La numai cîțiva ani după aceea (în 1841), stăpînirea aprobă și lui Petre Sapunov „a deschide o tipografie în limba bulgărească și în alte limbi europenești”⁶⁾.

După 1850, „*artele grafice*” din Moldova și Țara Românească se îmbunătățesc prin adoptarea unor *mașini moderne*, cu ritm de lucru *accelerat* („iute”), care de acum lucrează alături de vechile teascuri (cele din lemn fiind înlocuite prin teascuri metalice). Această modernizare a utilajului a determinat *creșterea productivității* muncii tipografilor: I. Penescu, directorul tipografiei de pe lîngă Mitropolia București, își anunță clientela că „*mașina iute*” (ce se instalase în tipografia pe care o conducea) scoate 10 mii coli tipărite pe zi, în culorile „negru și roșu, tot deodată”. Această unitate scotea cărți clericale, precum și laice⁷⁾; utilajul ei modernizat îi permite să *toarne* litere și pentru alte întreprinderi similare (de pildă, pentru tipografia colegiului Sf. Sava), care nu se mai văd silite să recurgă mereu la import. În 1857, Ștefan Rasidescu înștiințează că *cea mai modernă imprimerie din țară* este totuși aceea „a d-lui Iosif

¹⁾ Biblioteca Acad. R.P.R., doc. 82, 85/MIX.

²⁾ Arh. St. Buc., Vistieria Ț. Rom., nr. arh. 1863/1831, f. 3.

³⁾ Biblioteca Acad. R.P.R., CXVI/98; Arh. St. Buc., Vornicia din lăuntru, nr. 5947 (a.bastru/1836, f. 2).

⁴⁾ „Curierul românesc”, 1844, nr. 86, p. 344.

⁵⁾ Supliment la „Cantor de avissi comers”, 1839, nr. 73.

⁶⁾ I. Cojocaru, op. cit., II, p. 742—743.

⁷⁾ Biblioteca Acad. R.P.R., foi vo.ante, nr. 205.

Romanov și comp.", care are „trei mașini iuși” și diferite instrumente tehnice superioare, putînd tipări în 4 limbi și „cu deosebite culori”¹⁾. În felul acesta „rigorile” concurenței capitaliste determinaseră pentru arta grafică un progres față de trecut. Fără îndoială însă că acele ameliorări tehnice ar păli în raport cu minunatele realizări poligrafice ale Bucureștilor de azi!

Întreprinderile enumerate tipăresc la 1857 listele electorale și alte lucrări pentru divanurile ad-hoc, lucrătorii respectivi muncind atunci zi și noapte, spre a da sfîrșit lucrărilor respective ce se cereau grabnic. Uneori, întreprinderile grafice formau obiectul unor contracte de vânzare-cumpărare. Se cunoaște de asemenea lichidarea în 1854 a tipografiei *Anton Pann*, care consta în: 1 tească metalic; 1 tească de lemn; 5 rînduri slove; note orientale și europene; 1 mașină de „tăiat” slove etc.²⁾. Hîrtia necesară tiparului se importa; „fabrica” de hîrtie de lîngă București înființată în sec. XVIII³⁾, nu se mai afla în funcție pe vremea Regulamentului Organic. La 1839, D. Zaharia deschide în București o „fabrică” producătoare de *ceară roșie, pomadă și ciocolată*⁴⁾. Tot aici în Capitală ia naștere — pentru satisfacerea trebuințelor oștirii romîne reînființată — „fabrica de prav”, precum și una de clopote⁵⁾ pe Podul Mogoșoaiei.

Daniil Wolf produce la 1858 clopote în mahalaua Sf. Vasile, clientela plătindu-i prețul în raport cu greutatea metalică a cumpărăturii.

Spre a răspunde cerințelor de materiale pentru construcțiile orașului, în jurul Bucureștilor au luat ființă de timpuriu *ateliere* — de diferite mărimi — pentru producerea de *cărămizi, olane* ș.a. După 1831 — anul de intrare în vigoare a Regulamentului Organic în Țara Romînească — s-a încercat *standardizarea cărămizii*, pe baza a 2 prototipuri: unul pentru ziduri și clădirile propriu zise, iar celălalt pentru sobe⁶⁾. Încercarea, utilă în sine, a eșuat însă — după tergiversări de-a lungul mai multor ani — din cauza lipsei de interes din partea unor slujbași locali și a lăcomiei antreprenorilor capitaliști. La început, cărămida se lucra exclusiv manual; apoi se folosesc mașini. În anul Unirii Principatelor, o statistică semnalează în București două astfel de mașini: una (a lui Ion Filipescu) în mahalaua Elefterie, iar cealaltă în mahalaua Dichiu. Se înțelege de la sine că adoptarea lucrului cu mașini era de natură a face să crească atît *productivitatea muncii cărămidarilor* respectivi, cît și *buna calitate* a produselor.

O *manufactură* bucureșteană de „profil” complex — organizată pe mai multe *ateliere* — funcționează în Capitală pe Podul Tîrgului de Afară⁷⁾ și aparține unui medic (dr. I. Zucker). În anul 1836, ea lucrează subdivizată pe *ateliere specializate: fierărie, turnătorie de cupru, tîmplărie și rotărie*. La vremea sa, această unitate îndeplinea două scopuri: unul *economic* propriu zis, iar celălalt *didactic*. Pe plan economic, manufactura de pe Podul Tîrgului de afară producea și repara pompe *antiincendiare*

1) „Naționalul”, 1857, nr. 5, p. 20.

3) „Vestitorul românesc”, 1854, nr. 89, p. 356.

3) V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, tom. I, p. 95.

4) I. Cojocaru, *op. cit.*, II, p. 716.

4) Arh. St. Buc., *R.E.A.Z.*, nr. arh. 183/1858, f. 68—73.

6) Arh. St. Buc., *Municipiul București*, nr. arh. 418/1836, f. 2.

7) Gh. Georgescu-Buzău, *op. cit.*, p. 118.

(de diferite tipuri și mărimi), lucra *garnituri metalice* etc. După cum remarcă periodicul „Muzeu Național” (în nr. 11/1836), aici în atelierul de „fierărie” se pot lucra și *sonde* pentru fântâni arteziene. Lemnul de lucrat era supus — în atelierele respective — în prealabil unui proces de *uscare artificială*, prin *fierbere în abur* de apă fierbinte, ceea ce-l făcea rezistent la umezeală și cari¹⁾. Din lemnul de stejar, nuc și alte esențe se lucrau aici *ferestre, uși, parchete și mobilier*²⁾. Întreprinderea dispunea și de *fierăstrău circular* (acționat prin tracțiune hipo). Pe plan *didactic*, în această întreprindere capitalistă au învățat meșteșuguri mai multe serii de soldați (în 1838, 40 la număr) cu aptitudini pentru fierărie, tâmplărie, turnătorie etc. Ei constituiau un nucleu inițial al serviciului de *pompieri militari* din București. Ulterior, în oraș ia ființă o companie specială de pompieri militari, care s-au distins apoi în cunoscuta ciocnire cu oștirea otomană ce intervenea pentru înăbușirea revoluției din 1848.

După 1850, rolul didactic al manufacturii din aliniatul precedent se trece unei *școli speciale* de „*arte și meșteșuguri*”, *înființată* (pentru elevi civili) tot la București — de data aceasta nu din inițiativă particulară, ci de stăpânire, sub domnia lui Barbu Știrbei. Inspectorul acestei școli a fost priceputul profesor A. Marin³⁾. Aici se înscriau copii din diferite județe ale Țării Românești. Astfel, văduva Anica, aflată „în desăvîrșită scăpătăciune”, se roagă prin jalbă către domnitor, ca fiul ei Constantin să fie primit „la această fabrică” (școală de arte și meserii), spre a învăța *lierăria*⁴⁾. Aici paralel cu activitatea de *învățămînt practic și teoretic*, se *lucrează* și diferite *articole* ce se *vînd* apoi clientelei, pe bani. În anul 1855, conducerea acestei școli se ocupă de procurarea materialelor din care să construiască o pompă antiincendiară⁵⁾. În același an se propune ca la atelierele existente să se mai adauge unul de *galvanoplastie și electrochimie* urde să se poată învăța deci unele aplicații practice ale electricității dinamice⁶⁾.

În general, întreprinderile ce iau ființă la București folosesc din ce în ce mai mult, în locul muncii manuale, forța *mașinilor*. La 1840 în cuprinsul vâpselei de albastru, din cele 9 „fabrici” înregistrate de o statistică a vremii, 5 (deci majoritatea) adoptaseră lucrul cu mașini⁷⁾. Spre a ne da și mai bine seama de structura industrială a Bucureștilor după anul 1831 și pînă la Unirea Principatelor, putem recurge la compararea unor date statistice. Astfel, statistica din 1831 a orașului înregistrează aici 100 „fabrici” — de fapt, ateliere de diverse mărimi, precum și întreprinderi manufacturiere. Într-o altă statistică (de la 1859) numărul acestor unități industriale din București scăzuse la 51. Prin urmare, în perioada regulamentară, în urma diverselor acțiuni edilitare și a procesului de concentrare a unor unități industriale în altele mai mari, numărul lor *s-a redus la jumătate* față de situația din 1831. Concomitent, este de admis că statistica din 1859 n-a înregistrat și micile ateliere, relativ numeroase. Se observă deasemenea apariția unor *industrii noi* — reflec-

¹⁾ „România”, 1838, nr. 45, p. 80—81.

²⁾ Supliment la „Vestitorul românesc”, 1845, nr. 20.

³⁾ Arh. St. Buc., Depart. ostășesc serv. intendenței, nr. arh. 664/1852, f. 175—6.

⁴⁾ *Idem*, f. 262.

⁵⁾ *Idem*, nr. arh. 464/1855, f. 88.

⁶⁾ *Idem*, nr. arh. 463/1855, f. 14, 15, 22.

⁷⁾ I. Cojocaru, *op. cit.*, II, 736.

find noile realizări ale științei și tehnicii — cum este cazul „fabricii de gaz” din mahalaua Izvor. Dezvoltarea lor capitalistă era însă departe de a satisface cerințele populației, de vreme ce aici „cea mai amară sărăcie se arăta lângă luxul cel mai triumfător”, după cum apreciază un observator din acea vreme¹⁾. Totuși Anatole Demidoff care vizitează și el Bucureștii pe vremea domniei lui Alexandru Ghica, scrie între altele despre excelențele băi de abur de aici, despre spitalele ce a vizitat în oraș²⁾, despre biblioteca și muzeul ce se înjghebaseră în localitate. O dovadă în plus că și pe plan industrial se făcuseră pași rezezi înainte, o constituie participarea Moldovei și Țării Românești la *expozițiile universale* de la Londra (anul 1851) și Paris (1855).

Pentru Țara Românească, însărcinatul cu pregătirea obiectelor ce se trimiteau la expoziția londoneză a fost neguțătorul și industriașul Dimitrie Simu din București, membru al comisiei ce se constituise ad-hoc din porunca domnitorului (potrivit indicațiilor ce primise de la Constantinopol)³⁾. La ambele aceste manifestări internaționale *au fost expuse* — între altele produse specifice începuturilor industriale ale celor două Principate — și *gogoși de mătase* din întreprinderea *bucureșteană* Simu, de asemenea gogoși obținute de *sătenii din jurul Capitalei*. S-a mai trimis acolo, în același scop, și *mătase-borangic*, toarsă de femeile din București⁴⁾. De la Londra, Simu achiziționează la rîndul său unelte pentru Școala de Agricultură de lângă Capitală, în sumă de 5.748 lei.

Participarea la manifestările sus arătate de la Londra și Paris a fost precedată — și apoi urmată — de organizarea unor mici expoziții interne. Una dintre ele, *zootehnică*, se ținu la *București* în 19 mai 1857, cu distribuire de premii⁵⁾.

Sub Regulamentul Organic, producția casnică și cea meșteșugărească ocupau încă un însemnat loc în industria Bucureștilor. Capitala concentra la 1831 aproape jumătate din numărul meșteșugarilor întregului Principat, iar în anumite ramuri proporția era și mai mare: spre pildă, din totalul celor 13 ceasornicari, 12 lucrau în București.

Începută mai dinainte și accentuată sub regimul regulamentar, descompunerea breslelor (corporațiilor) favoriza organizarea de ateliere pe baze capitaliste și alte întreprinderi mai mari, mai productive. Numeroase asemenea ateliere erau celea producătoare de cărămidă, organizate la marginea orașului. Forța de muncă a acestora din urmă, nu provenea de regulă din Capitală, ci mai ales din satele de cărămidari: Dragomirești, Chiajna, Rudeni, Zurbava, Herăstrău, Colentina, Floreasca, Pantelimon și Dudești Hagi Moscu. În 1836, diferențierea între capitaliștii din această ramură era foarte accentuată: din cei 28 patroni-cărămidari, 27 scosese ră producție finită în sumă de 892.000 bucăți cărămidă, pe cînd al 28-lea

¹⁾ I. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1939, p. 250.

²⁾ Cei care au introdus în Țara Românească vaccinarea copiilor împotriva vărsatului, la scurt timp după descoperirea acestui preparat, au fost doctorii bucureșteni: C. Darvaris, Silvestru Filitti și C. Caracas (Arh. St. Buc., *Ad-tive vechi*, r. arh. 2356/1811, p. 249).

³⁾ Arh. St. Buc., *Obșteșcul control Ț. Rom.*, nr. arh. 538/1850, f. 2.

⁴⁾ „Vestitorul românesc”, 1855, nr. 25, p. 97.

⁵⁾ „Anunțătorul român”, 1857, nr. 11.

(clucerul Gh. Velescu) produse singur 1.960.000 cărămizi, *deci mai mult decât dublu*. Această „concentrare” a producției se verifică și în privința numărului de întreprinderi bucureștene înregistrate de statistica anului 1831 în raport cu cea din 1859.

În subperioada 1831—1848, alături de diferitele ateliere meșteșugărești coexistă și sînt în creștere întreprinderile *manufacturiere*, care erau organizate pe principiul diviziunii muncii. Aceasta le făcea mult mai productive decât atelierele precedente. Întîlnim astfel o serie de manufacturi în ramura industriei alimentare, care se numeau zalhanale. Dependente de acestea — sub raportul materiei prime — erau unitățile producătoare de luminări și săpun, care de asemenea cunosc o largă dezvoltare. Specializarea datorită diviziunii muncii se întîlnește și în alte industrii; neguțatorul Simo își înființase la București o țesătorie de „lînuri”, dar el dobîndea succes și în producerea mătăsii. Existau aici și mai multe întreprinderi ce produceau testemele.

Fenomenul dispariției unor ramuri și al ivirii altor industrii noi se verifică în această perioadă și pentru București. Adoptarea costumului orășenesc modern face să decadă — pînă la dispariția lor — șalvaragii, găitănarii, calpaccii, ișlicarii, și imingii. Tot o acțiune de modernizare (de data aceasta, pe plan edilitar) determină stagnarea industriilor mătăsii și distileriiilor (povernelor) care trebuiau să părăsească orașul, sau să-și închidă porțile. De asemenea, datorită progreselor chimiei și tehnicii luminatului, fabricarea luminărilor decade luîndu-i locul producția de „gaz”.

O dezvoltare crescîndă au cunoscut la București tipografiile. Expirarea privilegiului tipografiei lui I. Eliade Rădulescu face să apară în Capitală dintr-odată mai multe întreprinderi de aceeași ramură, care-și fac concurență reciproc. După revoluția din 1848, în tipografii alături de munca manuală se adoptă tot mai mult lucrul *mecanic*, ceea ce duce la creșterea productivității muncii, concomitent cu noile investiții de capital pentru achiziționarea mașinilor respective. De altfel, procesul de mecanizare se întinde, prinzînd viață și în alte industrii bucureștene: morărit, uleierie, cărămidărie etc.

Cu excepția zalhanalelor și unităților de cărămidărie, forța de muncă provine din *interiorul* orașului, unde se stabilesc tot mai mult săteni fugiți de asupririle regimului de clacă sau de sărăcia în care cădeau o serie de mici producători, pe măsură ce capitalismul se înfiripa în agricultură. Insuși procesul de naștere a burgheziei bucureștene decurge paralel cu înmulțirea celor scăpătați. Tăbăcarii alături de măcelari, cărămidari, tipografi, robi și alte pături de prin mahalale cad pradă lipsurilor multiple; ei formează o considerabilă rezervă de luptă antifeudală și antiotomană, bazată pe masele țărănimii nemulțumite, subjugate de-a lungul mai multor veacuri.

CONTRIBUȚII LA ISTORICUL GĂRZII CIVICE DIN BUCUREȘTI *)

de GH. VASILESCU

„Garda civică” sau „Orășenească”, denumită uneori și „Gardie Națională”, trezește în mintea noastră evocări ce merg de la avântul luptătorilor din 1848, pînă în perioada de închegare a tînărului stat român după unirea celor două principate.

Cea dintîi problemă care se cere a fi lămurită este aceea dacă „Garda civică” a fost o instituție cu caracter militar sau o simplă formațiune de pază polițienească a orașelor? Legal „Garda civică” nu a avut un caracter militar mărturisit. Textul legilor și regulamentelor, ca și toate discursurile oficiale se întreceau în a dovedi că „Garda civică” nu se integra în instituția armatei.

Această nouă instituție nu trebuia să fie considerată drept o formațiune militară, în primul rînd de către cele 7 puteri garante, care prin Convenția de la Paris (1856), limitaseră efectivele armatei din Principatele Unite.

În al doilea rînd „Garda civică” nu trebuia să apară drept o forță militară, nici față de retrograda partidă conservatoare, care nu putea vedea cu ochi buni această nouă creație a burgheziei în ascensiune. Și, în sfîrșit, era necesar ca „Garda civică” să nu treacă drept o forță militară, nici în fața armatei înseși, nemulțumită că se încerca sub această formă, să i se reducă din prestigiul și autoritatea ei.

Instituția „Gărzii civice” împlinea o veche dorință a revoluționarilor de la 1848. Nicolae Bălcescu în „Puterea armată și arta militară la Romîni”, preconizînd înființarea unei asemenea instituții arăta, că prima din cele trei categorii ale „gloatei înarmate” avea menirea „a face în orașe în timp de pace slujba de gardă națională, adică a împărți cu oștirea străjile deosebitelor posturi”¹⁾. Ideea din 1842 a fost reluată de către grupul revo-

*) Temă expusă în cadrul ciclului de Comunicări și conferințe organizat de Muzeul de istorie a orașului București în anul 1959.

¹⁾ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., p. 40—41.

luționar din Moldova, care în memoriul întocmit la 27 martie 1848, cerea domnitorul Mihai Sturza înființarea Gărzii Naționale¹⁾.

Principiul enunțat de Nicolae Bălcescu a fost apoi înscris în Proclamația de la Islaz²⁾, dându-i-se chiar un început de realizare în timpul istoricelor evenimente ale anului 1848. În zilele pline de avânt revoluționar ale lunii din acel an, când masele populare bucureștene săvârșeau fapte de eroism pe baricade pentru salvarea revoluției, Guvernul Provizoriu decreta, în scopul menținerii ordinii în oraș: „1. — Formarea unui corpus de 200 oameni, din care una sută călări și una sută pe jos. 2. — Ei se vor recruta prin intrare de bună voie, însă oameni de bună credință³⁾. În proiectul pentru întocmirea unei garde municipale⁴⁾ pentru capitala țării, atât de pedestrime cât și de călăreți, se prevedea printre altele ca numărul complet al acestei garde să fie de 200 graduri de jos, din care 150 de pedestrime și 50 de călăreți, pusă sub directă comandă a poliției Capitalei.

La 18 ianuarie 1864, „monstruoasa coaliție” a propus în Adunarea Legislativă un amendament pentru „crearea Gardiei Naționale”, ca element al puterii armate⁵⁾. Fruntașii opoziției din acea vreme nu se sfiau să afirme că „Garda Națională este necesară pentru frînarea tiraniei” (Anastasia Panu)“, sau „ea este un sprijin contra guvernului” (Lascăr Catargiu)⁶⁾.

Contrapropunerea primului ministru, Mihail Kogălniceanu, pentru înarmarea gloatelor, adică a țărănimii, a fost respinsă de Adunare, care a votat legea recrutării cu amendamentul opoziției. Dar domnitorul Cuza n-a promulgat această lege, lichidînd prin lovitura de stat din 2 mai 1864, obstrucționismul Adunării și aducînd primele reforme în favoarea țărănimii.

„Monstruoasa coaliție”, izbutind să răstoarne totuși în noaptea de 11 februarie 1866 pe domnitorul Alexandru Cuza, a ținut să realizeze „Garda Națională” în scurt timp. Astfel, la 10 martie 1866, Adunarea legiuitoare votează legea pentru înființarea gardiei orășenești, aprobată de senat la 14 martie și sancționată de locotenența domnească la 17 martie 1866⁷⁾. Din conținutul legii rezultă că garda orășenească „se instituie în toate orașele României pentru a priveghea la paza ordinii”, fiind subordonată Ministerului de Interne⁸⁾. Membru al gărzii din București putea fi oricare locuitor al orașului în vîrstă de 20—40 de ani, dacă dispunea de o casă în valoare de 5.000 lei, sau plătea chirie în valoare de 500 lei⁹⁾. „Graba organizării gardiei orășenești venea de acolo că, deși răsturnarea domnitorului Cuza era făcută de către armată, unitățile care luaseră parte la această mișcare nu erau decît o mică parte din garnizoana Bucureștilor și guvernul se temea de vreo contra mișcare a restului garnizoanei care a fost îndepărtată din capitală după cîtva timp”¹⁰⁾.

1) Revista „Traian”, nr. 10, 1871.

2) Muzeul de istorie a orașului București, inv. 23058.

3) *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, București, 1902, p. 12—13.

4) *Idem*, tom. III, p. 607—606.

5) *Garda Națională, Scurt istoric*, București, 1943 (extras din *Analele Acad. Rom. Mem. Sec. Istorice*, p. 2).

6) *Idem*.

7) *Legea pentru înființarea gardei cetățenești*, București, 1867.

8) *Idem*, p. 4.

9) *Idem*, p. 4.

10) *Garda Națională, Scurt istoric*, p. 3.

Dar partida conservatoare, simțind pericolul ce l-ar prezenta pentru ea o eventuală înarmare a țirgoveților, a redus proporțiile „Gvardiei Naționale” la acelea ale unei simple „Gvardii orășenești”. Pentru a nu-i lăsa acestei instituții nicio libertate de mișcare, boerii conservatori i-au îngrădit activitatea așa cum rezultă din însăși clauzele legii de organizare: Domnitorul își rezervă dreptul de suspendare și dizolvare a gardei, în total sau în parte (titlul I art. 7), iar articolul 4 din titlul I interzicea gărzii orășenești orice amestec, orice deliberațiune sub arme, în afacerile publice¹).

Activitatea gărzii orășenești din București, desfășurată în intervalul 1866—1882, a contribuit la asigurarea pazei și liniștei orașului, remarcându-se mai cu seamă în perioada războiului din 1877—1878, când rolul ei crește ca urmare a angajării armatei în operații militare. Cu toate acestea rolul și activitatea ei au fost diminuate, ajungând cu timpul ca garda orășenească să se transforme într-un simplu instrument la îndemîna partidului aflat la guvern.

În ceea ce privește sprijinul dat poliției, garda se pare că s-a mărginit, după cum relatează dramaturgul I. L. Caragiale în comedia „O noapte furtunoasă”, la celebrele „ronduri de noapte”. Colaborarea dintre garda civică și poliție este plastic zugrăvită în frăția lui Jupîn Dumitrache cu ipistatul Nae Ipingescu, umbra și ecoul său, cu obsedantul „rezon”.

Noul domnitor prusac, adus în țară în mai 1866, a ținut să păstreze garda civică pentru a-și crea o rezervă a miliției naționale, după modelul „landwehr”-ului țării sale de origină. Sub această formă el voia să pregătească gustul burgheziei pentru arme și disciplină militară.

I. L. Caragiale, în „Baioneta inteligentă” și I. A. Bassarabescu în schița „Garda civică”, ne redau tipuri autentice de comandanți și de „învrîțiți” ai gărzii orășenești bucureștene. Astfel unul dintre cârciumarii Bucureștilor, „Nea Alexe”, avînd gradul de maior în Garda civică și călărind maiestos pe calul său, este obligat să repete comanda de încolonare dată de șeful lui, recrutat dintre ofițerii activi: „pentru defilare, în coloană de regiment, pe batalioane formațiuni de companie și plutoane” etc... Bietul nea Alexe, împierit pe cal și aiurit de lungimea și vraja comenzii rezumă formula șefului în aceste cuvinte: „Tot asemenea !”²).

Soldat în garda civică

¹) Legea pentru înființarea gardiei cetățenești.

²) Muzeul de istorie a orașului București, mss. inv. 48.634.

A trebuit să vină războiul din 1877—1878, pentru a i se găsi „Gardiei civice” un rol mai bine definit în acele împrejurări excepționale. În timp ce armata permanentă se acoperea de glorie pe câmpiile Plevnei, Rahovei și Griviței, Garda civică urma să facă paza instituțiilor publice și a liniștii cetățenilor. Totuși, când „Ministerul de răzbel” cerea pază pentru Arhivele Statului, Ministerul de Interne opina că „ar fi mai bine să se pună tot pază militară, căci paza Gardiei civice lasă mult de dorit”¹⁾. Această situație nu l-a oprit însă pe țarul Rusiei, în timpul trecerii sale prin București, să admire formațiunile Gardiei civice, trecându-le în revistă la palatul unde era găzduit²⁾.

În cele ce urmează vom relata unele aspecte mai puțin cunoscute ale activității Gărzii civice, desprinse din cercetarea unor materiale documentare aflate la Arhivele Statului și Arhivele S.P.C.

Garda civică era întreținută cu bani dați de comune. Prin repartitia sumelor între cele 11 comune în care era înființată garda, orașul București urma să plătească în 1868, 5.822 lei și un ban, ca unul care avea în acel timp 10 batalioane. Reiese din aceeași adresă că la Craiova existau trei batalioane, tot trei ființau la Galați și la Ploiești, iar în orașele Brăila, Focșani și Giurgiu câte 2. În orașele Pitești, Tirgoviște, Bacău și Turnu Măgurele activa câte un singur batalion³⁾.

Deși funcționari speciali se ocupau în interiorul Gardiei de ținerea socotelilor, rezultatele acestora nu erau însă cele scontate. Astfel, în adresele de răspuns ale unor primării se arată ori că au înscris în buget o sumă mai mică — ca orașul Pitești⁴⁾ — ori că „nu se poate trimite analoghia în timpul prezent, casa comunei nefiind înlesnită de bani” — cum răspunde primăria Galați⁵⁾. Multe dintre primării nu trimiseseră nici în aprilie 1868 sumele datorate inspectoriei sau statului major al Gardiei, de pe anii 1866—1867. Inuși Municipiul București, așa cum rezultă dintr-o adresă a primăriei, datora 14.771 lei vechi pe anul 1868 și 29.379 lei vechi pentru anul 1867⁶⁾. Prin adresa din 10 decembrie 1868, Ministerul de Interne cerea primăriei București să binevoiască „și în viitor tot cu aceeași regulă cum s-a urmat pînă acum, căci astfel cum se propune ca banii de pe celelalte comune să se adune de minister, ar fi a se izbi în cursul său această instituțiune, lipsindu-se de mijloacele ce s-ar reclama la moment, de acest serviciu”⁷⁾.

Dintr-o adresă a Ministerului de Interne, din 25 iunie 1869⁸⁾ aflăm că primăria București, care avea 11 batalioane de gardă din totalul de 30 pe țară, datora inspectoratului Gardiei suma de 1.833 lei, reprezentînd diurne pe timp de 10 luni, precum și 440 lei, rata a doua a chiriei localului unde se află cancelaria inspectoriei și consiliului de recensămînt, cu sediul în hanul Zlătari.

Recensămîntul Gardiei civice, conform art. 13 al legii, se făcea an de an, la 1 ianuarie, cînd se întoceau noi liste de cei în drept de a face parte

1) *Garda Națională, Scurt istoric.*

2) C. Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. III, p. 357.

3) Arh. St. București, *Primăria Buc.*, dos. 205/1868, fila 2.

4) *Idem*, fila 4—5.

5) Arh. St. Buc., *Primăria Buc.*, dos. 205/1868, fila 90.

6) *Idem*, fila 33, 35.

7) *Idem*, fila 57.

8) *Idem*, fila 85—86.

din gardă, „adăugându-se aceea dintre orășeni care vor fi ajunși în vîrstă de 20 ani și care vor fi întrunind condițiunile cerute și scoțîndu-se aceia care vor fi trecut vîrsta de 40 ani sau care vor fi pierdut calitățile cerute de lege“¹⁾).

Comisia de recensămînt pentru fiecare companie era compusă din șeful companiei, din locotenenți sau unul din sublocotenenți, de un notabil al suburbiei sau notabili (dacă în circumscripția companiei ar fi mai multe suburbii), de sergentul major, sergentul furier și un gardist ales din cei mai capabili din fiecare companie²⁾. În capitală erau 10 companii care cuprindea 84 suburbii repartizate astfel pe culori: culoarea roșie 9 suburbii, galbenă 7, verde 6, albastră 9, iar culoarea neagră 53³⁾ de suburbii, aceasta fiind vopseaua cea mai întinsă a Capitalei. Cei considerați în drept de către comisie a intra în garda civică erau trecuți pe listele de recensămînt, care după ce erau imprimate, se răspîndeau prin afișaj în suburbiile legiunilor. Din numărul imprimatelor trimise rezultă cu aproximație numărul celor cuprinși în gardă pentru fiecare legiune. Astfel pentru anul 1872, sînt trimise circumscripțiilor cîte 160 exemplare pentru legiunea I, II, IV, 220 exemplare pentru legiunea V și 240 pentru cea de a III-a legiune⁴⁾).

Fiecare legiune, așa după cum rezultă din proiectele de buget, avea în schema sa următorul personal: un procuror, trei adjutanți majori, un casier, doi sergenți adjutanți, un tambur major, un maistru toboșar, opt toboșari și opt corniști⁵⁾).

La lucrările recensămîntului erau chemați notabilii suburbiilor. Ce rol avea această instituție a notabililor care, oficial nu era recunoscută prin nici o lege? Instituția notabililor a reprezentat o autoritate dintre cele mai însemnate a vechiului București. În afara participării lor la recensămîntul gardei, notabilii mai erau folosiți de autoritatea comunală din capitală și în alte probleme: „numiri de epitropi de la biserici, adevăriri de diferite dovezi, estimațiuni de locuri publice și altele“⁶⁾. Notabilii aveau un cuvînt important în probleme legate direct de interesele suburbiei și ale locuitorilor respectivi. Aceste sarcini reies din circulara primăriei către notabilii din București, din 1866 iunie 3⁷⁾, prin care sînt invitați a relata primăriei „diferite ameliorări necesare în suburbiile D-lor pentru pavaje, pentru bălți, pentru sîrviceiul lampelor, pentru piine, carne, luminări și altele ce se vor găsi de cuviință“.

Dat fiind rolul important al notabililor în bunul mers al suburbiei, mahalagii îi priveau cu mult interes, cerînd atunci cînd era cazul, înlăturarea celor care nu corespundeau cu cerințele lor. În 1866 ianuarie 15, mahalagii din suburbia Știrbei Vodă, culoarea verde, mai cer primăriei un notabil, deoarece din cei trei numiți unul este mort și altul de naționalitate germană⁸⁾. La 25 februarie același an, locuitorii din suburbia Popa Soare,

¹⁾ Arh. St. Buc., *Primăria Buc.*, dos. 47/1866 fila 79.

²⁾ *Idem*, dos. 625/1871, fila 15.

³⁾ *Idem*, fila 4—13.

⁴⁾ *Idem*, filele 18—27.

⁵⁾ Arh. St., *Primăria Buc.*, dos. 66/1866, fila 7—8.

⁶⁾ Arh. St. Buc., *Primăria Buc.*, dos. 47/1866, fila 7—8.

⁷⁾ *Idem*, fila 41.

⁸⁾ *Idem*, fila 1.

Culoarea de negru, cer „a ne schimba pe D. Ghiță Costescu, notabilul acestei suburbii, din cauză că ne face cele mai mari șicanii“¹⁾).

Numărul notabililor din suburbie depindea „de întinderea și interesele acesteia“²⁾. În anul 1871 în suburbiile bucureștene erau 318 notabili, pentru fiecare suburbie numărul lor variind între 2—9³⁾.

În listele de notabili pe culori găsim alături de un mare număr de negustori și nume de intelectuali cunoscuți în trecutul Bucureștilor. În 1866, în suburbia Crețulescu, cuprinsă în culoarea roșie, figura ca notabili Georgie Sion⁴⁾, primul traducător din limba greacă al Topografiei Țării Românești, alcătuită de Dr. C. Caracaș⁵⁾. În suburbia Lucaci, din culoarea neagră, găsim pe fostul tovarăș al lui Nicolae Bălcescu la conducerea „Magazinului istoric pentru Dacia“, profesorul August Treboniu Laurian⁶⁾. Preotul Grigore Musceleanu⁷⁾, care unea calitatea lui de mare elector cu aceea de pasionat cercetător al trecutului Bucureștilor, este semnalat ca notabil al suburbiei Radu Vodă. Petrache Poenaru⁸⁾, urmașul lui Gheorghe Lazăr și Eliade Rădulescu la direcția școlii Sfintul Sava, figura ca notabil în suburbia Enei, împreună cu Dr. Iatropol, fostul primar al Bucureștilor. În suburbia Șerban Vodă, care pe atunci se întindea în jurul hanului cu același nume (pe locul actual al Băncii R.P.R.), este numit ca notabil pictorul George Tattarescu⁹⁾. Printre notabilii Bucureștilor documentele ni-l prezintă și pe Dr. Carol Davila, organizatorul școlii de mică chirurgie de la Colțea (1843), care îndeplinea această funcție onorifică în suburbia Sfânta Ecaterina din culoarea albastră¹⁰⁾.

Documentele vremii ne relatează unele aspecte privind îmbrăcămintea nu întotdeauna îngrijită a personalului Gardiei. În 1882 inspectorul general al Gardiei civice se plinge că mantalele toboșarilor și corniștilor din legiunea 5-a sînt în urfă stare din cauza uzării“. Aceeași situație este prezentă și în legiunea IV-a, care arăta, într-o adresă că mantalele respective s-au dat uzate chiar de la depoul de îmbrăcăminte în 1877. Se cerea în consecință „a se dispoza de a se procura 8 mantale cît se poate de urgent că și dînsii, din cauza timpului aspru sînt nevoiți chiar de a nu putea executa ordinele noastre, precum și ale receptorului de culoare, căruia îi punem la dispoziție și de multe ori chiar cîte doi, pentru executările de împlinire. (Din acest document reiese și o altă atribuție pe care o avea Garda civică, aceea de a asista pe agenții fiscului la operația de scoatere la mezat a bunurilor mobiliare ale dătornicilor). Pentru confecționarea a 24 de uniforme, în sumă totală de lei 960, s-a încheiat în acel an, 1882, un contract între primăria Capitalei și I. Solomonescu din str. Știrbei Vodă, din care rezultă și descrierea uniformelor: „o tunică de postav bun de Brașov, la trei

1) *Idem*, fila 2.

2) Arh. St. Buc., *Primăria Buc.*, dos. 47/1866, fi'a 11.

3) *Idem*, dos. 625/1871, file 4—13.

4) *Idem*, dos. 47/1866, fila 19.

5) Acad. R.P.R., mss. 4794.

6) Arh. St. Buc., *Primăria Buc.*, dos. 47/1866, fila 32.

7) *Idem*, fila 21.

8) *Idem*, fila 36.

9) *Idem*, fila 19 verso.

10) *Idem*, fila 34.

peceți, culoarea civit închis, pantalon gri închis, de postav gros și chipiu cu pampon”.

Cîteva informații privitoare la felul cum se exersau „bravii” membrii la darea de semn ni le furnizează de asemenea unele documente din anul 1882. Într-o adresă a „Societății de tir” din București, din 19 iunie, acel an, aflăm că această societate „este cu plăcere dispusă de a ceda localul său Gardiei civice pentru a ține întrînsul exercițiile de trageri în țintă ca și în trecut”. Pentru aceasta societatea cerea a i se răspunde cu o idemnizație

Sublocotenent în garda civică

Căpitan în garda civică

de 1200 lei. Oferta nu uita să precizeze că „tragerea este obligatorie numai în direcția cibelor”.

Datele importante ale recensămîntului din 1870, sînt puse recent în lumină, dîndu-ne posibilitatea de a cunoaște lucrarea unui recensămînt în aproape toate fazele sale¹⁾. În acest an era primar al capitalei Generalul Cristian Tell, revoluționarul de la 1848 și luptătorul pentru unire de la 1859. Primele adrese sînt desigur acelea ale comandanților de legiuni prin care primarul capitalei este rugat „să dea ordin domnilor notabili din

¹⁾ Arh. Centrală a SPC. Administrativ, dos. 171/1870, n. num.

culoarea de negru să asiste la facerea recensământului¹⁾. Primăria, fără întârziere, înaintează notabililor chemarea cerută. Fiecare dintre adresele înaintate poartă pe contra pagină numele notabililor fiecărei suburbii din cele cinci culori bucureștene²⁾.

La Culoarea roșie, care cuprindea suburbiile : Crețulescu, Șerban Vodă, Biserica Doamnei, Colțea, Popa Hierea, Răzvan, Sfântul Gheorghe Nou, Sf. Nicolae Șelari, Curtea Veche, Sf. Dumitru, Doamna Bălașa, Sf. Ioan și Popescu, întâlnim printre semnăturile notabililor pe acelea ale : pictorului G. M. Tattarescu, a lui Vasile Capșa, care răspunde „nu primesc“, a lui Hristofi Zerlendi care „este la moșie“, a lui Ion Grădișteanu care deasemeni „lipsește la moșie“, a lui State Prodănescu, originalul poet al acelor timpuri, cât și semnătura lui Costache Cernovodeanu, casierul primului Sfat Orășenesc din București (1831), iar apoi pentru mai mulți ani al Eforiei Școalelor.

Culoarea galbenă cuprindea suburbiile : Cișmeaua, Sf. Vasile, Popa Cosma, Amza, Popa Dârvaș, Pitar Moșul, Boteanu, sf. Visarion, Precupeții Vechi, Icoana, Batiștei, Biserica Enei, Oțetari, Caimata, Popa Rusu, Armeni, Popa Chițu, Silvestru, Dichiu, Precupeții Noi și sf. Ioan Moș. Printre notabilii acestor suburbii este întâlnit Ion Neculcea, probabil o rubedenie a proprietarului hanului din capul podului (suburbia Cișmeaua), de unde porneau diligențele spre Ploiești, și unde se făcea mare târg cu caii aduși, licit sau ilicit din Transilvania. În suburbia Boteanu figurează ca notabili Nae Butculescu, membru al acelei numeroase familii care stăpînea toate locurile dintre podul Mogoșoaiei și actualul Bulevard Bălcescu, organizatorul expoziției cooperativilor, din 1884.

În Culoarea verde, erau cuprinse suburbiile : Spirea, Biserica Albă, Arhimandritul (Sfinții Apostoli), Izvorul, Mihai Vodă, Gorgan, Sf. Constantin, Sf. Ștefan, Brezoianu, Popa Tatu, Manea Brutarul, Schitu Măgureanu, Sf. Vineri Nouă, Sf. Elefterie, Cărmidarii de sus. Dintre notabilii din această culoare menționăm pe Soare Oprea, din suburbia Arhimandritul, care ulterior și-a ridicat o frumoasă casă în stil românesc după planurile arhitectului Ion Mincu, pe Matache Papazoglu, rudă cu cunoscutul istoriograf al Bucureștilor, pe Dobre Nicolae, care a ridicat numeroase clădiri de instituții publice în Bucureștii veacului trecut.

La Culoarea neagră, care cuprindea suburbiile : Neguțători, Mîntuleasa, Olari, Popa Soare, Hagiul, Vergu, Sf. Vineri, Udricani, Olteni, Lucaci, Delea Nouă, Ceauș Radu, Delea Veche, Popa Rusu, Iancu, Pantelimon, Oborul Nou, Oborul Vechi, găsim în funcția de notabili, pe lângă negustorii Dimitrie Hagi Panteli, Gheorghe Cofetaru, și pe Dimitrie Orbescu, primar al Capitalei între 1891—1892.

În Culoarea albastră, cuprinzînd suburbiile : Sf. Ecaterina, Radu Vodă, Flămînda, Sf. Spiridon, Slobozia, Vlădica, Staicu, Sirbi, Foișorul, Apostoli, Dobroteasa, Broșteni, Bărbătescu Nou, Bărbătescu Vechi și Cărmidarii este întâlnit un singur intelectual, profesorul Ioniță Ștefănescu, ceilalți notabili fiind negustori și meseriași, dintre care unii abia știu să se iscălească³⁾.

Listele ieșite de sub „teascurile“ Tipografiei Naționale „C. N. Rădulescu“, sînt trimise la 5 februarie 1871 primăriei, condusă în acea vreme de o comisie interimară, al cărei președinte semnat în actele noastre în original

¹⁾ Arhiva S.P.C. Administrativ dos. 171/1870 primele fișe.

²⁾ *Idem*.

³⁾ *Idem*, f. 5—11.

au condus Capitala, începînd de la 1859, nu menționează pentru perioada ianuarie — mai 1871 nici o schimbare de primari sau de președinți de comisie interimară. Din dosarul cercetat poate fi deci împlinită această lacună, găsind la data de 5 februarie 1871, ca președinte al comisiei interimare pe generalul Rosetti.

Dosarul menționat cuprinde și cîteva liste definitive ale recensămîntului Gardiei civice pe anul 1871. Sînt cuprinse în întregime legiunile I și II din „culoarea roșie” și culoarea „galbenă”¹⁾. Listele cuprind numele și prenumele cetățenilor recenzați pentru gardă, suburbia, strada și numărul casei, vîrsta și profesiunea fiecăruia.

Desigur, din pricina faptului că în general supușii străini nu erau admiși în garda civică, listele nu ne pot da în mod exact, structura socială a populației bucureștene în perioada respectivă. Totuși, importanța listelor este deosebită, ele oglindindu-ne componența unei părți a clasei mijlocii din Bucureștii din cea de a doua jumătate a secolului trecut și dîndu-ne posibilitatea să precizăm profesiunile celor ce alcătuiau „Garda civică” în 1871.

Astfel, compania I-a din legiunea I, a Culoarii „roșii” cuprinde cetățeni de pe străzile centrului bucureștean, cel mai dezvoltat din punct de vedere economic : Șelari, Gabroveni, Lipscani, Căldărari, Sf. Anton, Bibescu, Covaci, Bazaca, Municipală, (pe lângă fosta agie și primărie) și Piața 24 Ianuarie. Membrii companiei sînt mai toți neguțători și meseriași. Între cei 100 de cetățeni găsim : căldărari, cavafi, băcani, cuțitari, făinari, pictori, pînzari, rogojinari, șepcari, bărbieri, toptangii, rachieri, samsari, cojocari, ceasornicari, birtași, cofetari, cismari, cafegii, pielari, tocilari, olari, brutari, zugravi și bineînțeles un număr mare de circiumari. Printre aceștia foarte rar se întîlnește cîte un bancher, un hotelier, un ibrișingiu și un potcapier.

La compania II-a, formată din 88 membri, aproape toți din suburbia Sf. Ionică (sf. Ion Nou), prăvăliași în piața Ghica și de pe străzile Șerban Vodă, Bazaca, Municipală, Sf. Anton, figurează numeroși bogasieri (care vindeau pînza de India numită bogasie), precum și pescari, untdelemnarii, precupeți și boiangii. Este întîlnit și un spițer (Scarlat Scladni) locuitor pe str. Șerban Vodă nr. 3.

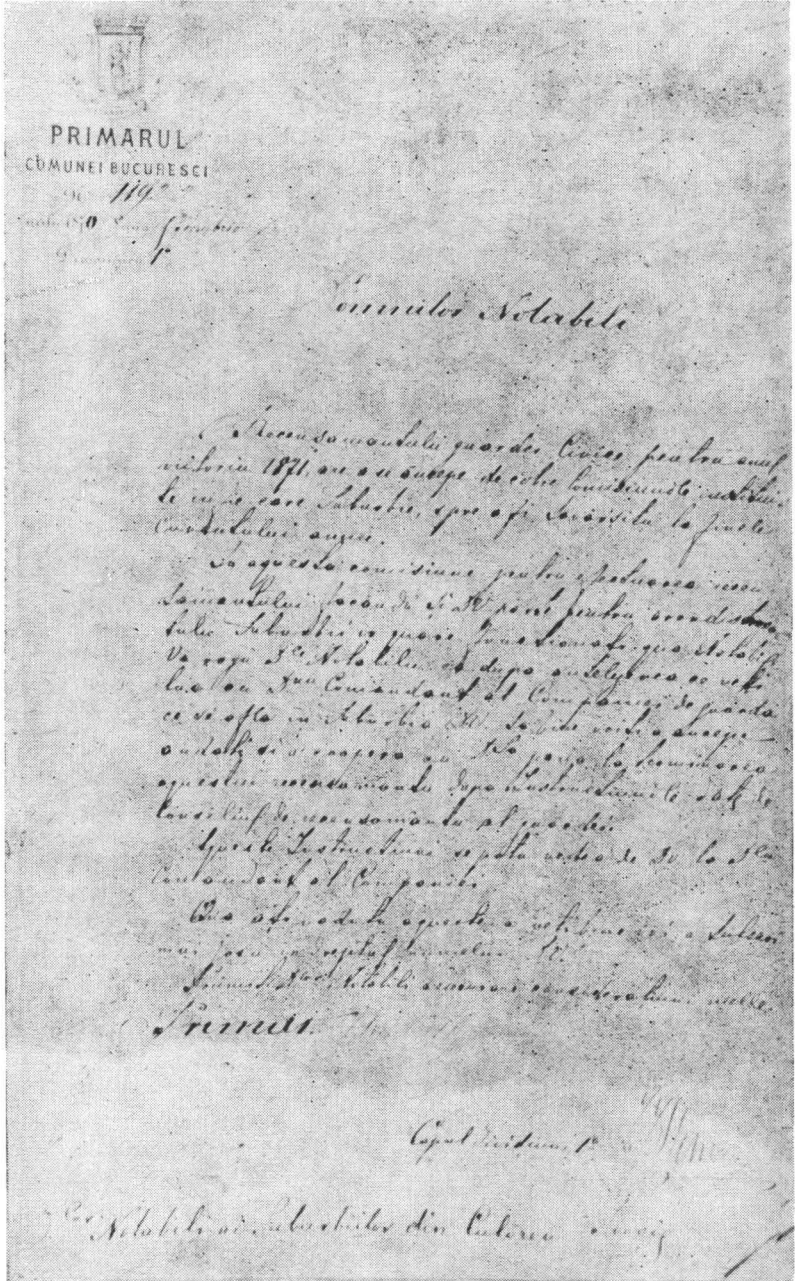
Componenții companiei a II-a, recrutați din suburbiile sf. Gheorghe Vechi și Poppescu, mai adaugă la vechea listă a profesiunilor : șalvaragii, mașiniști și potcovari.

Compania a IV-a, cu 126 de membri, cuprinde cetățeni din altă porțiune a centrului comercial : o parte din str. Lipscani, str. Bărăției, Pînzari, Moși și Colței, în care se poate întîlni aceeași diversitate de profesii, aducînd noi denumiri de : marchitani, brașoveni, abagii, bumbăcari, precum și un mare număr de lipscani. Rubrica „profesiunii” cuprinde chiar numeroși „liberi” care nu înseamnă cum s-ar putea crede, liber profesioniști, ci oameni fără ocupație, dar cu venit important provenit în special de la marile proprietăți sau rentieri, care atunci își spuneau „particoler” sau „privat”.

În compania a V-a²⁾ cu 133 componenți, figurează „lampistul” Ivan Bobco, decoratorul Anton Hilpert, modistul Rudolf Zatcovi, tutungiul Ovanec Cristofi, alături de care întîlnim pe renumitul doctor Turnescu,

¹⁾ Arh. SPC, dos. 171/1370. 12 fișe imprimate numerotate ad-hoc 21—33.

²⁾ *Idem*.

Adresa primarului capitalei, către notabilii gărzii civice din suburbiile
culorii de roșu din 7 decembrie 1870 (fila 5)

profesor la facultatea de medicină și pe antreprenorul Ivanciu Maimarolu,
constructor a numeroase clădiri publice din București. Pe străzile: Sfinților,
Moșilor, Pescari și Sf. Vineri sînt întîlniți și numeroși lăutari și potcovari,

în compania a VI-a¹⁾ printre cei 149 gardaști, se află și vestitul Toma Blindu, care la 1871 exercita meseria de șalvaragiu în Lipscani, dar care mai târziu, a preluat concesiunea tramcarului ce i-a purtat numele. Din această listă rezultă că pe străzile: Lipscani, Blănari, Colțea, Sfinților, Știrbei Vodă, Sf. Ionică, Academiei și Brezoianu, ca și în pasajul din suburbia Crețulescu (Pasajul român de mai târziu), se aflau nu numai neguțatori propriu-ziși, dar și o mulțime de meseriași, ce-și vindeau singuri produsul muncii lor: căciulari, tapițeri, chipieri etc., ceea ce ne dovedește și pe această cale faptul că meșteșugarul a fost pentru o perioadă îndelungată și vânzătorul propriilor sale produse. Pasajul român, care în timpul lui Cuza Vodă ajunsese unul din locurile preferate de plimbare ale bucureștenilor, cuprindea la 1871 în listele de gardă și numeroși intelectuali: medici, ca Obedenaru, Feraru și Iatropol, jurnaliști ca I. Valentineanu etc. Este figurant în listă și Grigore Eliad, proprietarul hotelului English, care se îmbrăca în exclusivitate la „London” și care la 1870, era de profesie „liberă”, nevrînd să spună recenzorilor că este „meleonar”, așa cum declarase într-un proces magistratului respectiv.

În compania a VII-a²⁾, printre cei 127 membrii din suburbiile: Sf. Nicolae, Șerban Vodă, Doamnei și Crețulescu, apar în număr din ce în ce mai mare: bancheri, zarafi, librari și droghști, farfurigii și galanterieri, printre care se aflau numele lui Teodor Mehedințeanu, creatorul primei distilerii de petrol din țară (1857), iar la 1871 bancher pe str. Germană. Este întâlnit V. I. Socecu, proprietarul librăriei de pe Podul Mogoșoaiei; Grigore Bibescu Brîncoveanu, trecut în rubrica profesiunilor „privat”, locuitor pe str. Doamnei nr. 8; avocatul Danieleanu, as al baroului Capitalei, care ulterior și-a schimbat numele în Danielopolu etc. Lista ni-l prezintă și pe tipograful C. N. Rădulescu, în tiparnița căruia, aflată pe strada Germană, au fost imprimate listele gardei. Pe strada Nouă, ce va purta în curînd numele de Edgar Quinet, se aflau decoratorii: Nae Pantelimonescu și Grigore Ion. Renumitele cofetării ale fraților Grigore și Costache Capșa se aflau la nr. 26 de pe Podul Mogoșoaiei, iar cea a lui Vasile Capșa pe același pod la nr. 14. Pantazi Ghica, pe atunci în vîrstă de 37 de ani, fratele scriitorului Ion Ghica, el însuși mînuind cu pricepere pana de pamfletar, figura în liste ca locuind pe strada Brezoianu, iar în rubrica profesie era trecut bancher.

Compania VIII-a³⁾ cu 144 de membri recrutați din centrul comercial al Lipscanilor, Gabrovenilor și Blănarilor avea cîțiva samsari, grămăticii și ceaprazari, precum și un mare număr de „comisionieri”. Printre numele negustorilor este întâlnit acel al lui Stancu Becheanu, unul dintre revoluționarii de la 1848, al toptangiuului Hristofi Cerlendi, care era și notabil, al lui Barbu Belu, domiciliat în capul Podului Mogoșoaiei, în fosta casă a lui Văcărescu ca și al fraților Menelas și Dimitrie Ghermani, dintre care primul a fost ministru de finanțe al țării.

Analiza tabelelor legiunii a doua⁴⁾, din culoarea galbenă, prezintă următoarea situație. La compania I-a formată din cetățenii suburbiilor Cișmeaua și Sfîntul Vasile se remarcă numărul mare al plugarilor, aflați pe șoseaua Filantropia, ceea ce ne confirmă că locurile pline astăzi de blocuri și

¹⁾ Arh. SPC, dos. 171/1870, n. num.

²⁾ Arh. SPC, 171/1870, n. num.

³⁾ *Idem*.

⁴⁾ *Idem*.

cochete vile, erau altădată întinse ogoare țărănești. Printre cei 156 de gardiști, în mare parte plugari, se mai aflau meseriași și muncitori : rotari, sacagii, ghețari, strungari, birjari și bucătari. O lungă fundătură numită Dulgheri, mai târziu Dușumeaua, strada Dr. Felix de azi, era locuită în mare parte de dulgheri și de zidari.

Compania a II-a cu cei 129 de gardiști din suburbia Popa Cosma, Amza și Sf. Vasile începe să etaleze profesii mai nobile și nume de rezonanță ca de pildă : Ion Cîmpineanu, Ștefan Belu, Stănuță Cesianu, Gh. Cantacuzino, Constantin Grădișteanu, Teodor Văcărescu, istoricul războiului de la 1877, și alți boieri de vază. Și compania III-a, cu un efectiv de 130 oameni, avea rătați în mulțimea meseriașilor, câțiva boieri ca Enăchiță Văcărescu, avocatul C. I. Bosie etc. Compania a IV-a avea printre membrii săi și pe Dimitrie Giani, Manolache Florescu, Spirea Gazoti, etc. Tabelul companiei a V-a din suburbiile Icoana și Popa Chițu cuprindea în general profesii modeste, printre care întâlneam numeroși lăutari, în frunte cu vestitul Năstase Ochi Albi. Companiile a VII-a și a VIII-a din Dichiu și Oțetari și a IX-a din str. Herăstrău erau formate în mare majoritate din meseriași și umili muncitori. Compania a X-a cuprindea un număr mare de măcelari de pe str. Viitorului și plugari de pe str. Toamnei, Ghica Vodă și Ștefan cel Mare. Această listă prezintă o funcție nouă, exercitată de Petrache Gheorghiescu, locuitor pe str. Romană, aceea de „preparator de muzeu”. În companiile a XI-a și a XII-a, situate pe lângă Obor, se află iarăși numeroși plugari.

Dosarul nu cuprinde listele de recensămînt ale legiunii a III-a, a IV-a și a V-a deși el are adrese referitoare și la acestea.

Numeroasele materiale de arhivă referitoare la Garda civică, din care numai o parte mică este menționată în lucrarea de față, oferă istoricilor date importante nu numai asupra activității acestei instituții pusă în slujba pazei și ordinii burgheze, dar și prilejul unor cercetări interesante asupra structurii sociale bucureștene din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

ORAȘUL BUCUREȘTI ÎN CARTOGRAFIE PÎNĂ LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-lea

de ANA TOȘA-TURDEANU

1. CELE MAI VECHI MENȚIUNI ALE ORAȘULUI BUCUREȘTI ÎN HĂRȚI

În hărțile europene orașul București apare destul de târziu. Cea mai veche mențiune cartografică a lui, cunoscută pînă în prezent¹⁾, pare a fi aceea de pe globul lui Martinus Behaim²⁾ din anul 1492. Pe acest glob, în bazinul inferior al Dunării, se află scris „Sibeburge, Moldau Bessarabia, Walachei, *Bucharest*“.

Prof. Marin Popescu-Spineni înclină a considera că localitatea Sbuchula din harta lui Cusanus din anul 1490 ar fi Bucureștiul³⁾.

Deci cea mai veche mențiune a orașului București în cartografie datează de la sfîrșitul sec. al XV-lea.

Tot între hărțile cele mai vechi în care figurează orașul București, trebuie considerate cele ale sec. al XVI-lea dintre care cităm :

— Harta „Transilvania“ a lui Reichersdorf din anul 1550.

— Harta „Moldavia... Valachia“ a lui Antonio Lafreri din anul 1560.

— Harta „Hanc ultra vel Transilvaniam“ a lui Ioanes Sambucus din 1566.

— Harta „Tractus Danubii secunda Tabula“ a lui Gerard de Jode din 1578.

— Harta „Romaniae (que olim Thracia dicta) vicinorumque regionum“... a lui Jacopo Gastaldi din anul 1584.

---

¹⁾ Paul Cernovodeanu, *Cele mai vechi mențiuni ale orașului București în cartografia europeană*, în „Căluza bibliotecarului“, XII (1959), nr. 9, p. 25—26; Dr. Marin Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei pînă la 1600*, București, 1938, vol. I, p. 107.

²⁾ Originalul acestui glob se găsește la „Germanische Museum“ din Nürnberg. Asupra globului și a vieții autorului a se vedea E. I. Ravenstein, *Martinus Behaim his Life and his Globe*, London, 1908, (cu un facsimil colorat al globului).

³⁾ Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 95.

— Harta „Moldavia, Valachia et Tartariae Pars“ a lui Dominicus Custos din anul 1596.

Începînd cu secolul următor (XVII) oraşul Bucureşti figurează cu regularitate în hărţile europene cu privire la ţinuturile dunărene.

2. TRANSCRIEREA FONETICĂ A NUMELUI BUCUREŞTI ÎN HĂRŢILE EUROPENE ¹⁾

Numele oraşului Bucureşti apare scris variat în hărţi. Această diversitate de transcriere se explică prin aceea că scrierea numelui s-a făcut pe bază fonetică, în raport cu limba folosită în redactarea hărţilor.

Totuşi în această diversitate de transcriere a numelui Bucureşti se poate urmări o evoluţie cronologică pe care încercăm să o arătăm mai jos.

Forma „Bocaretz“ de pe harta lui Reichersdorf din anul 1550 se întâlneşte şi la Ioanes Sambucus în harta din anul 1566 şi a lui Dominicus Custos din anul 1596, mai sus amintite.

În harta lui Sambucus „Bocaretz“ este o aşezare între „Dambovitz“ şi „Teltz“ râuri ce se varsă în Dunăre.

Spre sfîrşitul sec. al XVI-lea apare şi forma „Bucheresch“ pe hărţile lui Jacopo Gastaldi şi Lafreri.

Această formă devine în secolul următor cea mai frecventă. Ea se întâlneşte pe hărţile lui Mercator : „Walachia, Servia, Bulgaria et Romania“ din 1602, 1607 şi 1636, pe harta lui Nicolaus Sanson : *Estats de l'Empire des Turcs en Europe* din 1655, pe harta lui C. da Vignola „Corso del Danubio de Belgrado fine al Mar Ner...“ din 1624. Ultimul autor mai întrebuiţează şi forma „Buchoresck“ în „Principati della Moldavia e Valachia“ din anul 1686.

La sfîrşitul secolului al XVII-lea numele oraşului este scris în mai multe feluri care vor fi utilizate cu mai mare frecvenţă în hărţile secolului următor, astfel :

— *Bucharest* pe harta lui H. Jaillot „La Royaume de Hongrie et des Etats qui ont été V-nis à sa Couronne“ din 1696.

— *Buchorest* pe harta lui I. Sanson „Le Cours du Danube...“.

— Bucherest als Buchorest Locus Residentiae Hospodaris Valachiensis în „Danubii Fluvii Pars Inferior...“ a lui Nicolaus Visscher din 1685, 1700 şi 1706 precum şi în „Romanie, Bulgarie et partie de Moldavie“ a lui Covens şi Mortier din anul 1683. Această formă se întâlneşte şi la G. et L. Valk în harta „Principatus Valachiae, Moldaviae“ din anul 1729, la I. Covens şi C. Mortier în harta „Theatrum belli ad Borysthenum“ din 1738, la S. Krieger în harta „Regni Hungariae“ din 1750, la T. C. Lotter în harta „Transylvaniae, Moldaviae, Valachiae...“ din anul 1722.

În hărţile din secolul al XVII-lea şi a primei jumătăţi a secolului următor, alături de numele oraşului este trecută şi funcţiunea sa de capitală, în cercurile europene necunoscîndu-se uneori nici măcar capitala ţării noastre. Este adevărat că pînă în 1659 Bucureştii au deţinut, în mod alternaiv cu Tîrgovişte funcţia de capitală, fapt ce a putut da naştere la situaţii neclare.

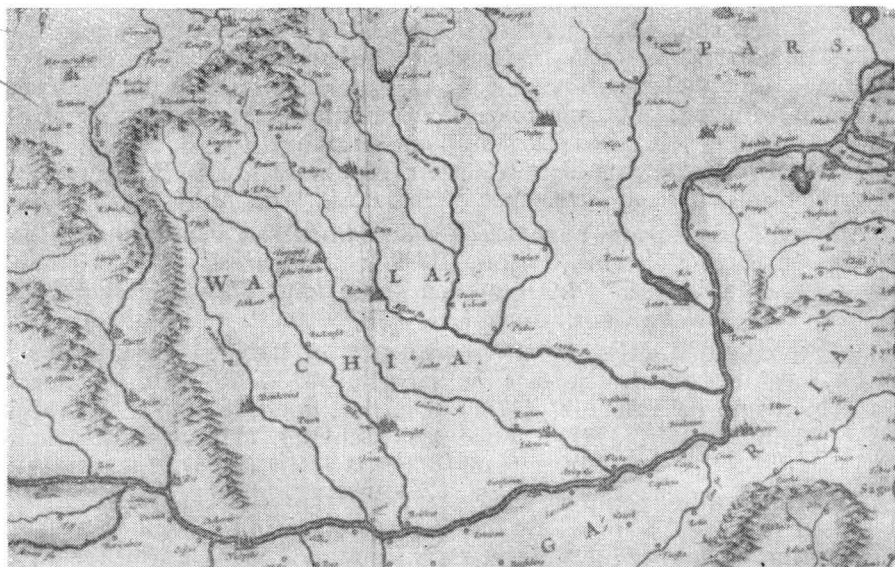
---

¹⁾ Hărţile amintite în acest capitol se găsesc la Cabinetul de hărţi al Bibliotecii Acad. R.P.R.

În harta lui Gillaume de L'Isle „Carte de la Hongrie et des Pays qui en dependent autrefois“ din anul 1703 se poate citi : *Buchereste residence du Hospodar de Valachie*“. Aceiași mențiune se găsește și în harta lui T. C. Lotter din anul 1722 amintită mai sus. De asemenea harta „Turkey in Europe“ din 1727 a lui Senex și I. Maxwell scrie „*Buchoreste the Residence of the Hospodar of Valachia*“.

Asemenea precizări exprese a funcțiunii de capitală a orașului București se întâlnesc numai pe hărțile de la începutul sec. XVIII. Mai înainte figura Tîrgoviște cu această funcțiune : „Tergoviscia Sedes Vaivoda Val“ pe

Fragment din harta lui Mercator : Walachia, Servia, Bulgaria, Romania (Amsterdam, cca. 1600).

harta lui V. Custos și „Targovisco vel Tervis sedes Vaivode“ în hărțile lui Mercator mai sus amintite.

Rezultă din cele de mai sus că mutarea capitalei la București devine cunoscută prin hărți abia la începutul sec. al XVIII-lea.

Frecventă este în sec. al XVIII-lea și forma *Bukorest*, ca în hărțile „La Hongrie et la Transylvanie...“ a lui G. de L'Isle din anul 1743 ; „Nieuwe Kaart van Koninkryk Hongaryen...“ din anul 1744 a lui Isaak Tirion ; în „Turkey in Europe“ a lui I. Bowen din 1752, în „...Regni Hungariae“ a lui L. Euler din 1753.

Scriș *Bucorest* apare la Marsigli în „Mappa Potamegraphica...“ în 1741 și la M. Brion în „Turquie Européenne avec les états qui en font Tributaires...“ din 1764 ; *Bucoresti* apare pe harta lui d'Anville „Le Midi de la Russie...“ din 1760 ; în „Nova et Tartaricarum Moldaviae et Vallachiae descriptio“ din 1771 a lui Math. Seutter, pe harta lui Samuel Dunn „La Moldavia, la Valachia“ din 1774, pe harta lui P. Santini din 1777, în „Teatro della guerra“ a lui A. Zatta din 1782 ; în „Principati di Vallachia“ a lui Rizzi

Zanoni din 1782; în „Mapa Geografico de la Turquia...” a lui T. Lopez din 1764; în „Turkey in Europa” a lui T. Kitchin din 1794; în „European Dominions of the Ottomans...” din 1795 a lui W. Faden etc.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea (1780—1790) apare o nouă formă, aceia de *Bukarest* sau *Bukarescht*, care devine dominantă în secolul următor. *Bukarest* se întâlnește în hărțile: „Neueste Karte der Moldau Walachei” de H. I. Schütz, în „Mappa Specialis Wallachiae” de F. I. Ruhedorf; în „l'Ungheria e la Turchia Europea” de G. Cassini; în „Mappa Novissima Regnorum Hungariae...” a lui Müller. *Bucharest* în harta lui I. B. Prasser, „...Neueste General Land-Karten” (1739); în „Karte von dem Osmanischen Reiche in Europa” a lui Franz Joh. Reilly (1796); *Bukarescht* în hărțile: „Carte vom Schauplatz des Kriegs...” (1788) a lui Thomas C. L. etc. Tot în această perioadă este scris și *Buhureschty*, ca în „Charte von der Moldau und Walachey” a lui F. L. Güssefeld; în „Carte der Wallachei” a lui Franz J. Sulzer; în „Carte generale des limites entre les trois Empires...” a lui F. L. Müller; în „Des Fürstenthum Walachey” de Schütz și Müller. *Bukurescht* în „Karte von der Walachei, Moldau...” de I. F. Schmidt; în „Oesterreichisch-Russisch-Türkischer Kriegsatlas...” de Abbé Max. Schimek.

Apropiată de forma românească este „*Bucuresti*” întâlnită pe harta Valachiei de Rigas Velestinli din anul 1799 și „*Buhcurest*” în „New map of the Countries Provinces...” de John Senex din anul 1710 și „Regni Hungariae...” din 1718 a lui Io. Bapt. Homann.

În secolul al XVIII-lea este reprezentat în hărți și ca cetate și ca oraș fortificat cu ziduri. Așa este în harta lui C. M. Roth „Carte speciale de la Principauté de Valachie” (1771) și în hărțile citate ale lui F. I. Müller (1780); Math. Seutter (1771); Abbé Max Schimek (1783); C. L. Thomas (1788); H. C. Schütz și F. Müller (1789); Franz Reilly (1796).

În secolul al XIX nu se mai întâlnește marea diversitate de forme din secolul precedent; forma *Bukarest* tinde să le înlocuiască pe celelalte. Așa se întâlnește în harta lui John Cary: „A new map of Turkey in Europe...” din 1801; în „Carte de la Moldavie, Valachie...” a lui F. Fried din 1828; în „Türkischen Reiche in Europa” de Reinecke din anul 1820.

Alături de această formă dominantă se mai întâlnesc și altele mai puțin frecvente ca: „*Buccoresti*” în harta „Hungary and Turkey” de F. Playfair din 1821; „*Bukharest*” în „Map of Europe” din 1812 de A. K. Johnston; în „Turquia Europea i Grecia” de Pablo Alabera din anul 1834 sau în „Turkey in Europe” din 1895.

Aceste forme au fost mai frecvente în secolul precedent.

Desigur că exemplele pot fi numeroase, le limităm însă la cele mai frecvente în privința formei de transcriere.

În concluzie din cele relatate mai sus rezultă că scrierea fonetică a numelui orașului București pe hărțile europene a cunoscut o mare variație de forme. Se poate totuși urmări o evoluție a acestora în decursul secolelor după frecvența lor astfel: în sec. XVI este caracteristică forma care începe cu silabele „*Boca*”: (Bocaretz); în sec. XVII cu silabele „*Buche*” (Bucheresch, Bucherest); în sec. XVIII cu „*Buco*” (Buchoresch, Bukorest); în sec. XIX cu „*Buca*” (Bucarest, Bukarescht). Forma cu silabele „*Bucu*” apare încă din sec. XVIII, dar cu frecvență mai slabă. Unele sînt scrise cu „c”, altele cu „cc”, „ch”, „k” etc., fără a schimba însă vocala caracteristică.

Desigur că această grupare nu reprezintă o demarcare fixă pe secole. Forma dominantă a unui secol își are începuturile în secolul precedent și trece cu o frecvență mai slabă în secolul următor. Gruparea care s-a făcut aci se bazează pe frecvența mai mare sau mai mică a unei forme de transcriere.

3. LOCALIZAREA ORAȘULUI BUCUREȘTI ÎN HĂRȚI

Hărțile diferă și în privința localizării orașului București. Se întâlnesc erori în localizarea lui cum de altfel se constată greșeli și în redarea altor elemente, în special a celor de geografie-fizică și politică. Însăși cursul Dunării, fluviu atât de important în viața multor state, nu a fost cunoscut în întregime și corect reprezentat în hărți pînă la sfîrșitul sec. XVIII (1782). La fel de puțin cunoscute au fost și regiunile învecinate din cursul inferior al fluviului.

Localizarea orașului București variază mult de la un autor la altul. Uneori el este localizat pe valea Ialomiței, ca în harta „Tractus Danubii secunda Tabula” din anul 1578 a lui G. de Jode. Alteori pe riul Telz (sau Teltz), care avînd curs paralel cu Ialomița și Dîmbovița se varsă în Dunăre. Așa figurează în hărțile anterior menționate ale lui Jacopo Gastaldi, Dominicus Custos, G. Mercator, Cantelli da Vignola, H. Jaillot etc.

Alteori orașul București este localizat pe Dîmbovița, cînd pe un mal, cînd pe altul. Unii autori ca G. de L'Isle, Covens și Mortier, îl așează pe riul „Dîmbovița ou R. d'Argisch”, ceea ce înseamnă că ei considerau Argeșul identic cu Dîmbovița.

Alături de București găsim menționată și așezarea Dîmbovița. În hărțile lui Homann „Danubii Fluminis” Bucherest este pe malul stîng și Dîmbovița pe malul drept al riului Dombowicient.

Ambele localități apar însă pe riuri diferite pe hărțile lui Gérard et Leonard Valk din 1678. La fel apar pe hărțile lui Jaillot și Homann, Christofor Weigel, Sanson, G. de L'Isle.

Localitatea Dîmbovița astăzi nu mai există. Probabil că este vorba despre cetatea Dîmboviței de odinioară.

Erorile în localizarea orașului sînt minore față de celelalte greșeli ale hărților, în special de hidrografie. Geografii cei mai de seamă ai timpului ca G. de L'Isle, „Geographie de l'Academie Royale des Sciences”, C. da Vignola „Geografo del Sereniss-me Duco di Modena” Sanson „Geographe ordinaire du Roy” ș.a., reprezintă cu mari inexactități ținuturile dunărene¹⁾. Astfel în hărțile lui Homann Valachia se întinde spre nord pînă aproape de Iași; regiunea dintre Silistra și Olt este „Sangiacatus”. Aceeași situație de „sangiacatus” arată și Lotter în harta sa din 1722 înglobînd Bulgariei o mare parte din teritoriul românesc dintre Ialomița și Olt. De asemenea și în harta „Walachia, Servia...” din 1708 a lui Gerardus Valk et Petri Schenk, hotarul Bulgariei trece în apropiere de București. Afluenții Dunării sînt tot așa de fantezist reprezentați ca însăși cursul fluviului. În acest stadiu puțin avansat al cartografiei cu greșeli fundamentale de localizare

¹⁾ N. Docan, *Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1787—1791 în „An. Acad. Rom.”, Seria II, tom. XXXIV, Buc., 1912.*

nu mai surprinde greșita localizare a așezărilor omenești, fie ele chiar capitale de țări.

În privința așezării matematice a orașului București, amintim prima hartă românească — harta Țării Românești — a Stolnicului Constantin Cantacuzino din anul 1700. Pe această hartă este scris în dreapta anului și a locului de apariție „la București înălțimea polului este de 45 de grade și 40 de minute“.

4. HĂRȚI IMPORTANTE PENTRU CUNOAȘTEREA TRECUTULUI ORAȘULUI BUCUREȘTI

Cunoașterea celor mai importante hărți și planuri referitoare la București ajută în stabilirea diferitelor etape ale dezvoltării orașului, ele fiind indispensabile specialistului care se ocupă de trecutul capitalei. În cele ce urmează vom menționa câteva din aceste hărți pe care le considerăm deosebit de valoroase pentru istoria Bucureștilor.

Aceste hărți de detaliu, de o reală valoare științifică, încep a se întocmi la sfârșitul sec. al XVIII-lea în scopuri militare. Ele sînt executate de specialiștii armatelor străine care vremelnic au ocupat provinciile românești.

Deosebit de importantă atît pentru cunoașterea orașului București cît și a împrejurimilor sale este harta austriacă din 1790 „*Militairische Carte Der kleinen oder Oesterreichischen und Grossen Walachei*“ la scara 1 : 56.700. Planșa nr. 72 a acestei hărți arată orașul București în desfășurarea sa spațială. Din ea rezultă clar că în 1790 orașul era așezat în cea mai mare parte pe malul stîng, mai înalt, al Dîmboviței, evitînd lunca inundabilă a malului drept. De asemenea se poate urmări modul de grupare a străzilor — textura orașului — cu un nucleu de maximă concentrare în zona centrală contrastînd puternic cu periferia¹⁾.

Harta mai arată că la 1790 orașul se găsea la o importantă răscruce de drumuri care printr-o rețea radiară îl unia cu celelalte centre populate ale țării. Se vede cum aceste drumuri la ieșirea din oraș se afundau în pădure, ceea ce reiese și din planul cartografic al orașului din 1790. Harta cuprinde informațiuni de ordin fizico economic: detalii de hidrografie, exploatarea terenului, drumuri, păduri, așezări omenești.

La această dată în jurul orașului erau nuclee de așezări rurale; Budești, Grozăvești, Colentina, Floreasca, Pantelimon, mănăstirile Văcărești și Cotroceni etc., care mai tîrziu s-au contopit cu orașul, dar care atunci în 1790 erau situate la distanțe apreciabile de oraș și despărțite de acesta prin întinse terenuri agricole.

Interesant de urmărit pe harta austriacă este și întinderea viilor în jurul orașului pe suprafețe mari pe versantul drept, mai înalt, al Dîmboviței și în suprafețe restrînse pe versantul opus, spre Dudești și Bătiște.

Pentru studiul orașului București, harta austriacă se completează foarte bine cu planul cartografic din 1770, precum și cu planurile lui Purcel și Ernst (1791). Primul plan arată o imagine de ansamblu a orașului și a cadrului natural a așezării, iar celelalte două conțin ample detalii asupra

¹⁾ Pentru comparația situației 1790 și 1853, a se vedea: Vintilă Mihăilescu, *Vlădia și Moștiștea*, Buc., 1925, p. II-a.

înfașării și structurii. Pentru cunoașterea regiunii înconjurătoare orașului în prima jumătate a sec. XIX deosebită valoare are harta rusească din 1835, revizuită în 1853¹⁾. În ea sînt menționate toate așezările omenești, cu indicarea numărului de gospodării în dreptul fiecărei comune; de asemenea drumurile împărțite pe categorii după importanța lor (de poștă, drumuri mari și drumuri mici), cu indicarea stațiilor de poștă. Deosebit de amănunțit sînt redade apele (rîuri, pîraie, iazuri, gîrle, bălți) cu podurile, punțile și morile lor. Întinderea pădurilor este de asemenea arătată în hartă.

Fragment din harta lui Lottaer : Transylvaniae, Moldaviae, Walachiae, Bulgariae, 1722

Harta fiind la scară mare (1 : 420.000) nu arată detalii și asupra orașului însuși.

În anul 1856 se întocmește o nouă hartă a Țării Românești de către militari austrieci sub conducerea mareșalului Fligely. Din ordinul domnitorului Cuza această hartă se publică la București în stabilimentul lui Szatmary în anul 1864 sub titlul „Charta Romîniei Meridionale” în 112 planșe colorate. Planșa Col. IX, seria 7, a acestei hărți cuprinde orașul București în desfășurarea sa spațială, precum și împrejurimile sale. Din observarea acestei planșe rezultă o creștere a zonei de locuit pe versantul drept al Dîmboviței, în lungul drumurilor, iar tendința dominantă de creștere în suprafață a orașului este spre N E, E și S.V., de-a lungul drumurilor spre Brașov, Brăila și Giurgiu, drumuri care întrecuseră în importanță vechiul drum al Tîrgoviștei. Se constată și din această hartă dezvoltarea

¹⁾ Pentru această lucrare a se vedea : C. C. Giurescu, *Principatele Romîne la începutul secolului XIX*, Buc., 1957 ; Vintilă Mihăilescu, *op. cit.*, G. Vilsan, *O fază în popularea țărilor românești*, Buc., 1912.

anarhică a oraşului, cu o îngrădădire relativă a caselor în zona centrală cu străzi care erau trasate după bunul plac al proprietarilor şi cu o periferie în care precumpănea caracterul agricol¹⁾.

Comparativ cu harta austriacă din 1790, harta lui Fligely arată extinderea considerabilă a viţei de vie pe amândoi versanţii Dîmboviţei din cuprinsul oraşului iar unele nuclee populate din apropiere au fost înglobate în oraş prin creşterea în suprafaşă a acestuia²⁾.

Pentru studiul oraşului Bucureşti, harta lui Fligely se completează cu planurile cartografice ale lui Borroczyn din 1846 şi 1852, care arată în detaliu aspectul interior al oraşului.

„Charta Romîniei Meridionale” a fost utilizată ca hartă topografică pentru necesităţile ţării pînă la sfîrşitul sec. XIX cînd a fost înlocuită cu Harta Statului Major Romîn, iniţiată pe teren în anul 1873 de către colonelul C. Barozzi, hartă executată în condiţiuni tehnice şi ştiinţifice superioare. În această hartă apare redarea ştiinţifică a reliefului cu ajutorul curbelor de nivel, care constituiesc acum un element nou în hărţi.

Relativ la scara hărţilor este de remarcat că ea variază, în funcţie de unităţile de măsură ale timpului. Obişnuit, o hartă are exprimată scara grafică în mai multe unităţi de măsură, ca să corespundă cerinţelor cît mai multor ţări. Abia adoptarea metrului ca unitate de măsură oficială de către ţările europene, a adus uniformitatea şi în exprimarea valorii scărilor.

Primele hărţi care se referă la ţara noastră, ca şi primele planuri cartografice ale oraşului Bucureşti, au unităţi de măsură străine: milla, versta, Klafterul etc. Pe la mijlocul secolului trecut apare pe hărţi, alături de scărilor în unităţi de măsură străine, şi scara în unităţi de măsură romîneşti (stînjenu, palma, pasul etc.). Aceasta este explicabil deoarece primele hărţi au fost executate din iniţiativă străină, cu tehnică cartografică şi specialiştii străini. Apoi, după 1850, s-a început executarea hărţilor din iniţiativă romînească (harta Fligely, planul lui Jung) dar cu specialiştii şi tehnică străină, astfel încît scara hărţilor a trebuit să aibă şi valori de măsură naţionale alături de cele străine. Abia după 1866, cînd se introduce şi la noi sistemul metric ca unitate oficială obligatorie, se uniformizează şi unităţile de măsurare a scărilor.

Aceeaşi situaţie se remarcă şi la planurile cartografice ale oraşului: la început au scara în unităţi de măsură străine (planul rusesc, planul lui Sulzer, Purcel, Ernst, Gaudi, Harting, Schweder). Apoi devin naţionale, mai întîi în unităţi de măsură vechi (planurile lui Blaremborg, Borroczyn, Pappazoglu) şi apoi în sistem metric (planurile lui Sesquières, a Instit. Carol Göbl, Instit. Geografic al Armatei Romîne etc.).

Hărţile mai sus amintite constituiesc documente preţioase pentru cunoaşterea oraşului Bucureşti şi a împrejurimilor sale, în diferite perioade de dezvoltare. Privite comparativ, ele conduc la concluzii deosebit de interesante, ilustrînd condiţiile naturale, economice şi sociale de aşezare şi dezvoltare a oraşului, influenţele reciproce dintre oraş şi mediul înconjurător precum şi influenţele diferitelor orînduiri sociale prin care a trecut.

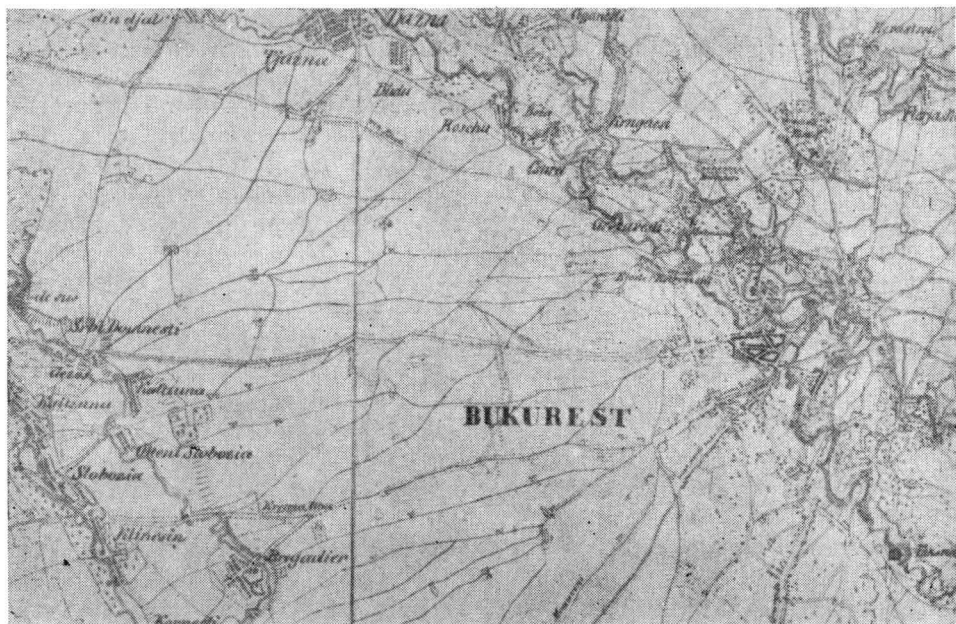
¹⁾ A se vedea V. Mihăilescu, *op. cit.*

²⁾ V. Mihăilescu, *Contribuţie la studiul aşezărilor omeneşti din cîmpia romînă între 1853—1899*, Buc., 1922.

Hărțile constituiesc documente valoroase, de neînlocuit, mai ales pentru adâncile prefaceri economice și sociale care au avut loc în Cîmpia română, în decursul secolului trecut.

5. PLANURILE CARTOGRAFICE ALE ORAȘULUI BUCUREȘTI

Cele mai vechi planuri cartografice ale orașului București de care avem astăzi cunoștință, datează de la sfîrșitul sec. XVIII. Ele au fost întoc-

Fragment din Charta Rominiei Meridionale, Buc., 1864. col. IX, seria 7

mite de către topografi militari ai armatelor străine în timpul șederii lor la București și urmăreau un scop pur militar.

Multă vreme s-a crezut că cel mai vechi plan cartografic este „Grund Riss der Haupt Stadt Bukurest in der Walachei” a lui Franz Joseph Sulzer publicat la Viena în anul 1781, în vol. I din lucrarea „Geschichte des Transalpinischen Daciens”¹⁾.

Planul lui Sulzer este redactat în limba germană. El arată ulițele principale, drumurile de acces în oraș și localizarea a 27 de clădiri mai importante ale orașului.

În anul 1912 Nicolae Docan²⁾ amintește despre un alt plan cartografic mai vechi decît a lui Sulzer, datînd din anul 1770 și care se găsește în Arhiva de Război din Viena.

Investigațiile întreprinse de Muzeul de istorie a orașului București și Biblioteca Centrală de Stat au dus nu numai la obținerea unei copii de

¹⁾ Acest plan a fost reprodus și tradus în romînește pentru prima oară de către Dim. Berindei în „Revista Romîna” I, din anul 1861.

²⁾ N. Docan, *op. cit.*

pe acest plan, dar și la descoperirea altor planuri necunoscute pînă în prezent.

Planul amintit de Docan este intitulat „Plan de la ville de Bukarest et de l'affaire arrivée la 24 Janv. 1770 auprès les monasteres de Vakarest et Kodretsan entre les russiennes et un corps de cavalerie turque”. Scara planului este exprimată în ore de drum. Planul arată o imagine de ansamblu a orașului și localizează abia zece dintre clădirile mai importante considerate ca puncte de reper pentru orientarea trupelor. Tot în interes militar se arată care dintre ulițe sînt podite, și care sînt drumuri de acces în oraș și de legătură cu celelalte centre populate ale țării: drumul Transilvaniei, al Craiovei, Giurguiului, Brăilei, Tîrgoviștei, Iașului, precum și drumul spre Constantinopol (drumul Olteniței). Interesant este în acest plan și arătarea masivelor păduroase din jurul orașului în care pătrund drumurile menționate. Nici un alt plan nu arată acest aspect. Planurile și hărțile ulterioare arată dispariția acestor păduri, cauzată fie de întinderea spațială a orașului, de înființarea de noi nuclee populate, fie de înaintarea arăturilor.

O fotocopie a acestui plan este expusă în Expoziția permanentă a Muzeului de istorie a orașului București.

În anul 1957 s-au descoperit în Arhiva Centrală de Stat din Moscova, cinci planuri cartografice în manuscris, colorate ale Capitalei noastre¹⁾. Cel mai mare, 76×112, nedatat, poartă titlul „Plan goroda Bukoresta” la scara 1:14.280 cu redactare latină. Prof. Ionașcu, stabilește ca dată a întocmirii acestui plan anul 1770. Planul este ilustrat prin miniaturile a 21 case și curți boierești. În el sînt localizate peste o sută de locuri și clădiri importante (mănăstiri, biserici, hanuri, mori, poduri, străzi).

„Plan goroda Bukoresta”, al cărui original se păstrează la Moscova și care a fost alcătuit de topografi militari ruși, reprezintă cel mai vechi plan cartografic al orașului București cunoscut pînă în prezent.

În anul 1791 se întocmesc două planuri cartografice ale orașului de către doi militari din armata austriacă ce se găsea atunci la București: „Plan der Wallachischen Haupt u. Residenz Stadt Bukurest” de Ferd. Ernst și „Plan von der Haupt und Residenz Stadt Bukurescht in der grossen Wallachey” de Fr. Purcel²⁾.

Amîndouă planurile sînt foarte detaliate și destul de precise ca documente cartografice care arată înfățișarea și întinderea orașului în acea perioadă³⁾. Se vede o extindere exagerată a orașului în raport cu numărul locuitorilor. Casele sînt rare, izolate, în mijlocul unor grădini întinse, răs-pîndite în toate direcțiile, fără nici o regulă, dînd orașului un aspect haotic.

Amănuntele din planurile lui Purcel și Ernst nu se mai întîlnesc în alte planuri pînă la jumătatea sec. XIX, cînd Borroczyn întocmește planurile sale în 1846 și 1852.

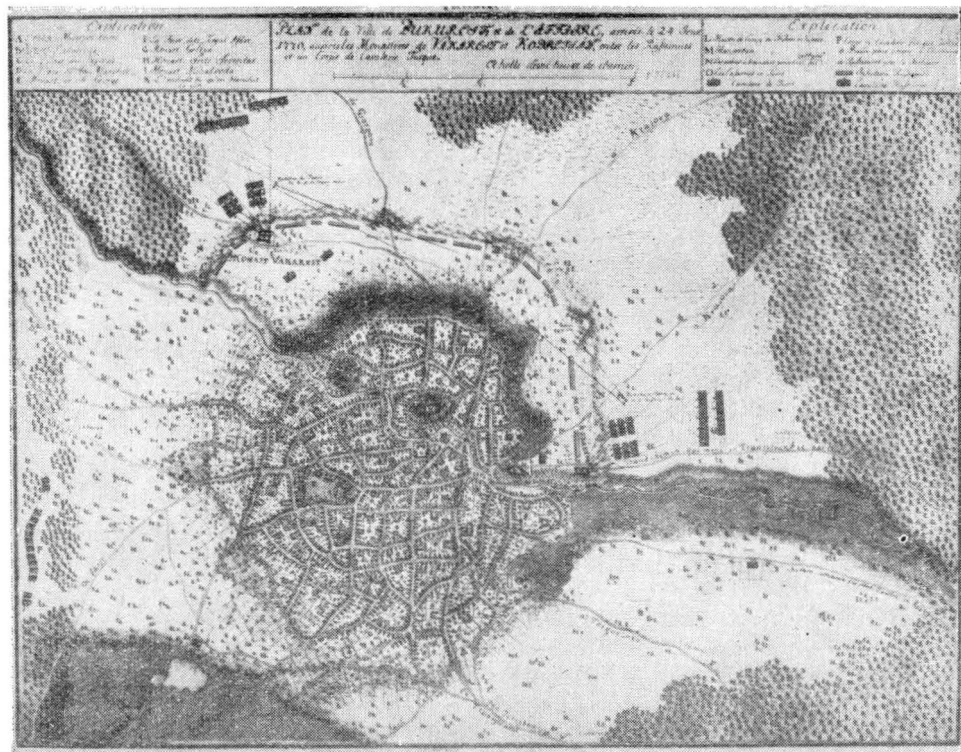
¹⁾ I. Ionașcu, *Planul cartografic inedit al orașului București din anul 1770*, în „Studii”, an XII (1959), nr. 5, p. 113—131.

²⁾ Originalul planului Ernst se păstrează la Muzeul de istorie a orașului București, iar copia în mărime de 108×83 cm. precum și a celui alt plan în fotografie colorată de mîna de 123×84 cm. se pot vedea la Cabinetul de hărți al Bibliotecii Academiei R.P.R. Alte copii sînt expuse și la Muzeul de istorie a orașului București.

³⁾ Detalii asupra acestor planuri cartografice și a lui Sulzer a se vedea: George D. Florescu, *Din vechiul București, Biserici, curți boierești și hanuri după planuri inedite de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea*, Buc., 1935.

Planurile anterioare acestuia au un caracter mai general, fără prea multe detalii. Printre acestea mai interesante și mai valoroase sînt planurile rusești: „Planul orașului București în arătarea situației lagărului de sub comanda generalului Michelson, 1807“¹⁾ și „Planul orașului București și al împrejurimilor, întocmit de corpul inginerilor și cvartirmaiștrilor din cartierul general al companiei din 1807—1812“²⁾. Apoi planul semnat de generalul rus Harting, din 1807, desenat de Voicenco: „Planul orașului București cu arătarea situației campamentului făcut în anul 1807 de func-

Planul orașului București din 24 ianuarie 1770

ționarii secției de geniu de pe lângă armata de sub comanda generalului din cavalerie Michelson“.

Tot în jurul anului 1807 este întocmit și: „Plan de la Capitale de Valachie Boucoureste... dessinée par A. Gaudi...“ publicat în fotocopie în albumul „Monumenta cartographica Moldaviae, Valachiae et Transylvaniae“³⁾. Acest plan este foarte asemănător cu planul lui Harting, dar este mai puțin complet. El arată imaginea de ansamblu a orașului și a cadrului său natural. Se vede structura orașului, cu străzi dese și întortochiate în zona centrală și rare la periferie. Și aici, ca și în celelalte planuri carto-

¹⁾ Titlul este tradus din limba rusă.

²⁾ Idem.

³⁾ Există la Cabinetul de hărți al Bibliotecii Academiei R.P.R.

grafice, sînt arătate drumurile de legătură cu celelalte centre populate ale țării.

Un alt plan descoperit la Moscova¹⁾ este și : Planul orașului București și al împrejurimilor acestuia ridicat de sublocot. Sernskant și de topograful Kuzmin în anul 1828... la scara 1 : 16.800. Acesta este primul plan administrativ al orașului. El arată împărțirea pe sectoare sau „culori”, în număr de cinci pe vremea aceea, indicînd totodată și numărul de case din cuprinsul fiecăruia.

Alt plan administrativ este cel întocmit de Vladimir Blaremburg în 1842.

În a doua jumătate a sec. XIX se întocmesc și planuri de mare amănunt. Primul plan de acest fel este „Planul Bukurestului Ridicat tras chi-publikat din porunka prea înaltzatului domn stăpînitor Barbu Dimitrie Stirbeiu V. V.”, întocmit de Rudolf Arthur Borroczyński în 1846 și 1852. El a întocmit mai multe planuri, dintre care cel mai detaliat este în 99 planșe colorate, manuscrise a 76×61 cm²⁾. Foarte minuțios și îngrijit lucrate, dovedesc pricepere și conștiinciozitate. Sînt delimitate toate proprietățile clădite și neclădite, păstrîndu-se forma și orientarea relativă a lor. Sînt indicate în tabele marginile, mahalalele, bisericile, hanurile, morile, clădirile principale. Planul indică coordonatele geografice ale orașului și altitudinea sa absolută. Planul a fost întocmit în 1846 și este însoțit de un volum de text azi păstrat la Arhivele Statului din București.

Planurile lui Borroczyński arată aspectul interior al orașului și întinderea sa spațială în perioada de trecere spre capitalism.

Foarte exact și amănunțit este și planul geometric, colorat, întocmit de Fr. Jung³⁾, plan care a fost utilizat de primăria capitalei pentru necesitățile sale urbanistice și edilitare pînă în anul 1895, cînd a fost înlocuit prin altul, executat în condițiuni tehnice superioare de către Serviciul Geografic al Armatei romîne.

Pînă în a doua parte a sec. XIX apariția de hărți și planuri cartografice a fost întâmplătoare și izolată răspunzînd fie unor necesități militare de moment, fie concretizînd în planuri schematice anumite calamități abătute asupra orașului ca : „Situations plan des am 23 März 1847 a. St. abgebrannten Stattheiles von Bukarest” de ing. Ed. Schweder, în care se arată prin hașurare partea din oraș distrusă de foc sau „Cauzele înecului capitalei pe riul Dimbovița 1864” de Ig. Teofil, care este însoțită de text explicativ asupra cauzelor inundațiilor Dimboviței, sau „Marea vărsare a Dimboviței dela 1/13—2/20 Martie 1865”.

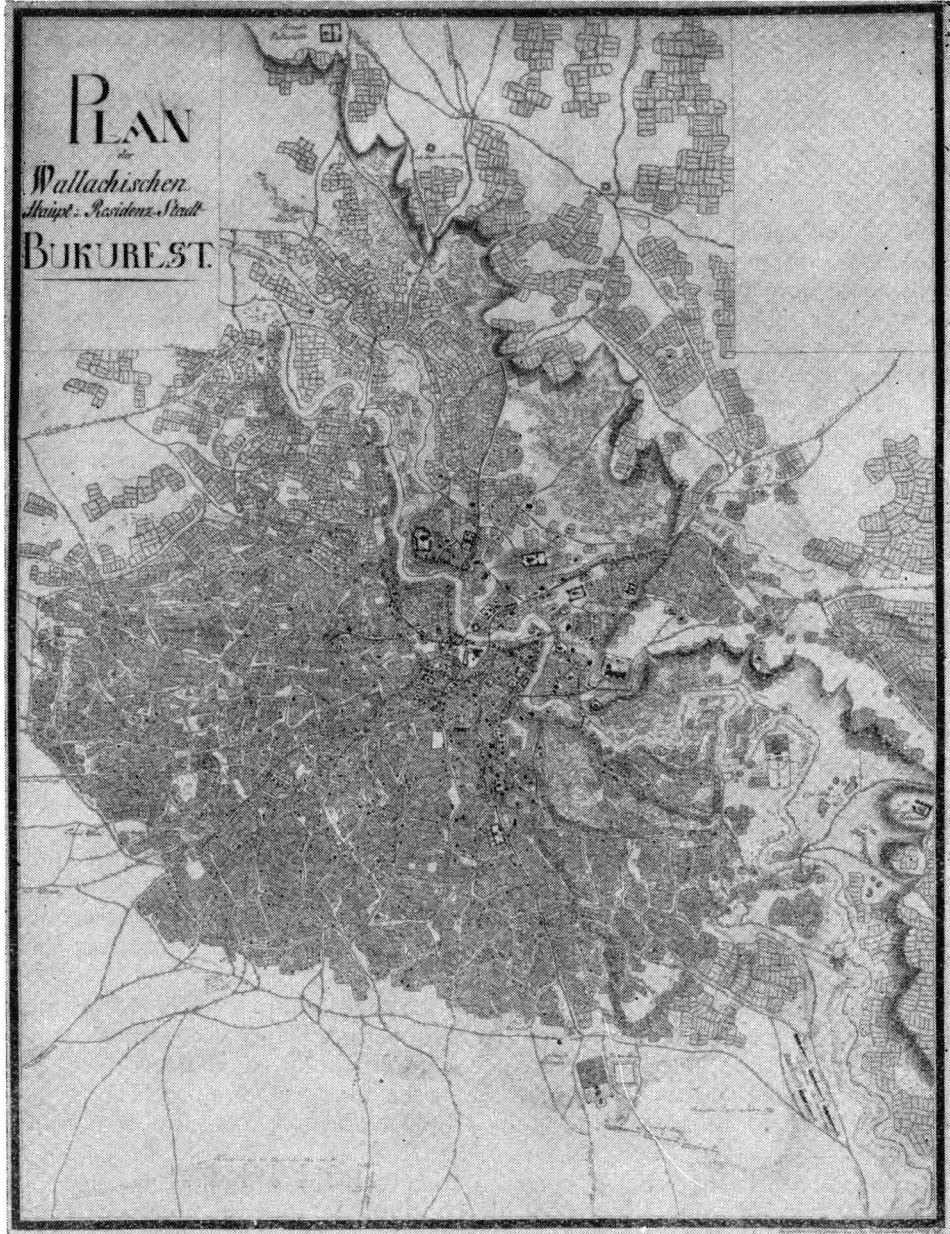
Pînă în a doua jumătate a secolului trecut, planurile cartografice ale orașului, cu excepția celor militare, au fost lipsite de precizia și detaliile necesare unor documente cartografice. Ele sînt totuși meritorii, prezentînd suficientă documentație cartografică asupra vieții și aspectului orașului din acea vreme.

---

¹⁾ Asupra planurilor rusești a se vedea : I. Ionașcu, *Planul cartografic inedit al orașului București din anul 1770*, în „Studii”, XII (1959), nr. 5, p. 113 și Daniela Bratu, *Hărți necunoscute ale Bucureștiului*, în „Lucefărul”, an II (1959), nr. 18 (15 sept.).

²⁾ Cabinetul de hărți al Bibl. Acad. R.P.R. este în posesia acestui plan unic.

³⁾ Planul lui Jung se poate vedea numai la Muzeul de istorie a orașului București.

Planul oraşului Bucureşti din 1791 întocmit de Ernst

Desigur că necesitatea unor planuri pentru orientarea populaţiei nu s-a simţit multă vreme, după cum nu s-a simţit nici nevoia denumirii tuturor uliţelor. Multă vreme numai uliţele principale şi mahalalele purtau un nume oarecare, orientarea populaţiei făcându-se după anumite puncte

de reper ca palate, biserici, circiuni, clădiri boierești etc. Abia mai târziu înmulțirea populației și extinderea orașului au reclamat întocmirea de ghiduri și planuri generale.

În a doua jumătate a secolului trecut apar planuri cartografice superioare ca realizare tehnică și metode de lucru. Trebuie menționate planurile lui Pappazoglu care, în majoritate sînt colorate și însoțite de numeroase mențiuni istorice și statistice asupra străzilor, clădirilor, populației, locurilor istorice etc. Unele sînt ilustrate prin imaginea clădirilor trecute pe locurile lor de amplasare pe hartă. Planul „București Capitala Romîniei” din 1871 este însoțit și de un ghid alfabetic al străzilor de 59 pagini. El conține și împărțirea administrativă, pe „culori” a orașului. Pappazoglu a întocmit și planuri parțiale, pe sectoare administrative. Interesant este și planul retrospectiv „Planul primitiv al Capitalei 1328” cu numeroase și interesante adnotări istorice.

Tot în acea vreme Marsillac întocmește și el un plan și un ghid al orașului București ¹⁾.

Noile condiții economice și sociale generale de pătrunderea relațiilor de producție capitaliste au determinat o dezvoltare rapidă a Bucureștilor, care cunoaște o modernizare sub toate aspectele, vădit mai ales în centru, în timp ce periferia continuă să fie la nivelul unei așezări rurale.

Illuminatul public, alinierea străzilor, deschiderea unor bulevarde, rectificarea și canalizarea Dîmboviței ș. a. sînt consemnate în hărți și planuri: Orescu „Planul orașului București revedut și corectat conform rectificării Dîmboviței, planurilor de aliniere al stradelor și bulevardelor”, P. Sesquières „Plan general al Canalisarei Dîmboviței în interiorul orașului București” și „Planul orașului București revăzut și îndreptat cu arătarea canalisării Dîmboviței” sau „Alimentarea Capitalei cu apă subterană” etc.

Planurile generale din această perioadă oglindesc modernizarea rapidă a orașului în sens capitalist, cu un accentuat contrast între centru și periferie. În același timp planurile arată concepția urbanistică din acea vreme.

Harta este și ea un produs social. Chemată să răspundă acestor schimbări rapide, înregistrează și ea un salt însemnat, fără a ajunge însă la nivelul științific din celelalte țări. Ia ființă Serviciul Geografic al Armatei care se ocupă cu producția de hărți, astfel că alături de inițiativa particulară apare și una de stat, organizată.

Element nou pentru redarea științifică a reliefului este curba de nivel introdusă acum în hărți și planuri. Producția cartografică ulterioară înfățișează orașul în plină ascensiune a capitalismului, cînd dezvoltarea tehnicii fotografice a dus la perfecționarea cartografiei, manifestată printr-o serie numeroasă de planuri și ghiduri apărute asupra orașului și a împrejurimilor sale.

Producția cartografică a orașului București din ultima vreme se caracterizează prin abundență, varietate de conținut, tehnică înaintată și precizie.

Harta sau planul cartografic al orașului însoțește studii și cercetări din multe discipline științifice, fiind un auxiliar prețios de analiză și de sintetizare a concluziilor din diferite domenii de cercetare: climă, sol, geologie, hidrogeologie, hidrografie, geografie, istorie, lingvistică, etnografie, medicină socială, arheologie, urbanism etc.

¹⁾ Ulysse de Marsillac, *Guide du voyageur à Bucarest*, Buc., f. d., plan în anexă.

Din cauza diversității de probleme și a risipirii hărților în numeroase reviste și cărți, cunoașterea și folosirea lor este foarte anevoioasă. Strângerea hărților privind nu numai orașul București ci și toate regiunile țării într-o bibliografie comună ar constitui un prețios mijloc de informare și de documentare necesar atât omului de cultură generală cât și omului de specialitate.

În prezent există numai studii și prezentări izolate de hărți, făcute de diverși oameni de știință: Al. Arbore, I. Băcilă, C. Brătescu, T. C. Bulat, N. Docan, G. D. Florescu, C. C. Giurescu, V. Mihăilescu, Vîlsan, G. D. Zagoriș și alții fără ca problema unei bibliografii să fie măcar parțial rezolvată, deși necesitatea ei este tot mai mult simțită¹⁾.

---

¹⁾ Ana Toșa-Turdeanu: *Necesitatea unei bibliografii cartografice românești*, în „Călăuza Bibliotecarului”, XII (1959), nr. 6, p. 45—48.

CONTRIBUȚII ARHEOLOGICE LA CUNOAȘTEREA SATULUI ÎN SECOLUL AL XV-LEA PE TERITORIUL DE AZI AL BUCUREȘTILOR*

de P. I. PANAIT

Cercetările efectuate de Șantierul arheologic București, de la a cărei constituire se împlinește anul acesta un deceniu, au adus prețioase contribuții la cunoașterea evoluției societății omenești pe teritoriul Capitalei R.P.R. din paleolitic și pînă către mijlocul secolului XIX. Săpăturile arheologice întreprinse de specialiști ai Institutului de arheologie al Academiei R.P.R. cărora li s-au alăturat cercetători de la Muzeul de istorie a orașului București, au stabilit în mod incontestabil, valoarea istorică a unor zone din raza actuală a Bucureștilor¹⁾, spulberînd o serie de ipoteze greșite care își găsiseră largă circulație în vechea istoriografie românească. Lucrările desfășurate cu precădere pe teritoriul presupus ca nucleu al tîrgului feudal — Curtea Veche domnească și împrejurimile — n-au reușit să precizeze însă datele suficiente înțelegerii științifice a procesului de constituire a orașului București. Faptul că orașul modern s-a dezvoltat în special în sectorul istoric medieval și că în epoca feudală aceeași zonă se caracterizează din punct de vedere edilitar prin repetate și radicale transformări, a constituit o piedică în cunoașterea începuturilor Bucureștilor²⁾. În această situație s-a impus ca, paralel cu cercetarea zonei Curții domnești, centru meșteșugăresc și negustoresc medieval, să se întreprindă lucrări arheologice în unele așezări satești, ținîndu-se seama de faptul că multe din acestea

---

* Comunicare expusă la Sesiunea științifică de arheologie medievală, de la Iași — Suceava (28 mai—7 iunie 1963) organizată de Institutul de arheologie al Acad. R.P.R.

¹⁾ București. *Rezultatele săpăturilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953*. Ed. Acad., 1954; *Bucureștii de odinioară în lumina cercetărilor arheologice*, Buc., 1959; *Cercetări arheologice în București*, Buc., 1963. (Muzeul de istorie a orașului București).

²⁾ Lucrările pentru fundațiile blocului de locuințe de pe Bd. 1848 nr. 46—48, precum și săpăturile pentru marele canal colector, au dovedit că urmele culturii materiale medievale din această zonă au fost în bună parte distruse de numeroasele pînzițe negustorești, ridicate în special în sec. XIX.

sînt păstrate în condiții satisfăcătoare¹⁾. Dintre monumentele arheologice feudale identificate în urma unor ample cercetări de suprafață²⁾, colectivul arheologic al Muzeului de istorie a orașului București și-a fixat atenția asupra vetrei unui sat, descoperită în cartierul Străulești raionul Grivița Roșie (fig. 1).

Așezarea sătească, cercetată începînd cu sondajul din noiembrie 1960 și continuînd cu campaniile din 1961 și 1962 se află la circa 10 km nord-vest de centrul orașului medieval, ocupînd unul din scundele platouri de pe malul stîng al meandricului curs al riului Colentina. Acest teren face parte

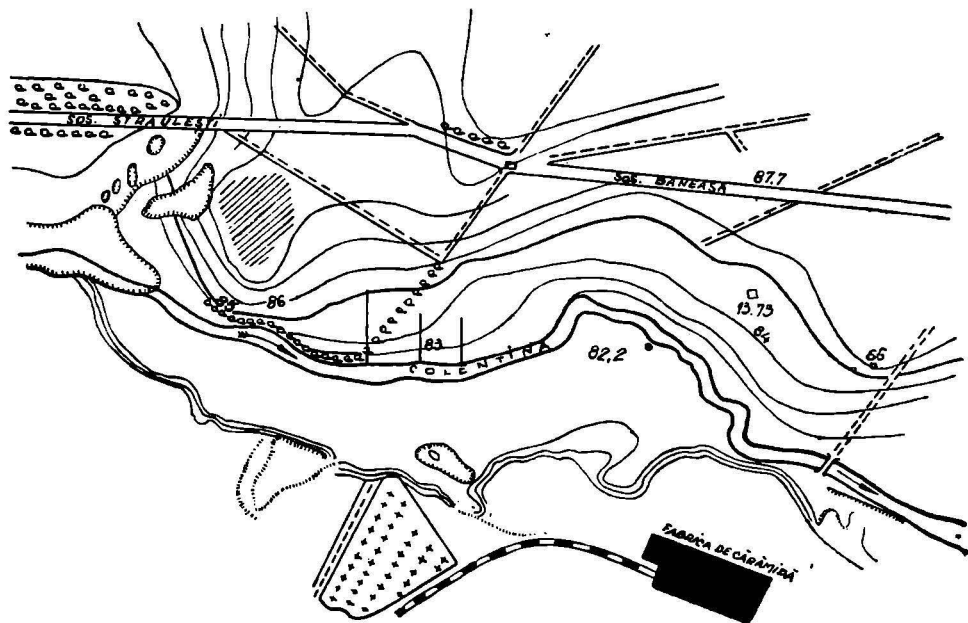

Fig. 1. — Planul porțiunii Străulești—Băneasa cu plasarea vetrei satului din sec. XIV—XVI.

dintr-o zonă cu îndelungă și intensă locuire, începînd din epoca bronzului și continuînd cu așezări din a doua epocă a fierului, secolele III—IV e.n., VI—VII, IX—X, monumentele medievale răspîndite pe o suprafață de circa 2,5 ha reprezentînd ultima etapă de existență stabilă omenească³⁾. Rezultatele cercetărilor întreprinse pînă în prezent dovedesc că satul feudal își desfășoară existența în perioada cuprinsă între sfîrșitul secolului XIV și pînă în veacul al XVI-lea⁴⁾. În raport cu situația stratigrafică și cu inventarul arheologic surprins, cele 21 de locuințe descoperite în aceste prime campanii de săpături, reprezintă trei etape; 6 fiind datate la sfîrșitul seco-

¹⁾ Cercetări arheologice în București, Buc., 1963, p. 126.

²⁾ Colectivul care a efectuat cercetările arheologice de suprafață în cursul anilor 1958—1960 în acest sector a fost alcătuit din M. Constantiniu, V. Leahu și P. I. Panait.

³⁾ M. Constantiniu și P. I. Panait., *Săpăturile de la Bucureștii Noi* (1960) în *Cercetări arheologice în București*, p. 77—131.

⁴⁾ Idem, *Săpăturile de la Bucureștii Noi* (1960—1961) în *Materiale și cercetări arheologice* vol. X (în curs de pregătire).

lului al XIV-lea și prima jumătate a sec. al XV-lea, 9 în a doua jumătate a frământatului veac XV iar 6 în sec. XVI. Astfel primul grup de locuințe premerge în timp cele mai vechi mențiuni documentare despre existența orașului București, pe cînd celelalte etape se desfășoară concomitent cu dezvoltarea vieții urbane a reședinței domnești de pe Dimbovița. Studiarea trăsăturilor specifice fiecărei perioade de locuire și cu precădere a aceloră din secolului al XV-lea, urmărită atît prin prisma procesului intern de dezvoltare a satului cît și a influenței vieții orășenești din apropiere, din momentul în care aceasta ia ființă, a alcătuit problema centrală a cercetărilor din actualul cartier Străulești.

Baza vieții economice a acestui sat a fost în tot timpul existenței lui cultivarea pămîntului și creșterea vitelor. Pentru perioada mai veche aceste îndeletniciri sînt atestate de bucățile de rîșniță din piatră descoperite în locuințe, cîteva gropi de cereale și prin numeroase oase de vite mari cornute, apoi cai, oi, porcine și altele. Tipul de locuință întîlnit pînă acum, este bordeiul adesea de dimensiuni reduse, lipsit de amenajări interioare. În aceste bordeie a fost descoperit un material arheologic sărăcăcios și foarte fragmentar. Atrage atenția slaba frecvență a uneltelor de fier, în cele șase locuințe fiind găsite doar două unelte metalice — împungătoare — și cinci lame de cuțit. Un lot modest de fragmente ceramice provine de la borcane înalte, zvelte, cu buza triunghiulară în secțiune, datate comparativ cu cele descoperite la Cetățeni¹⁾, Tîrgșor²⁾, Coconi³⁾, Tîrgoviște⁴⁾ ș.a. în secolele XIV—XV. Ceramica smălțuită este extrem de puțină și ea provine de la farfurii decorate prin tehnica sgrafito sau căni cu gura treflată ale căror margini sînt acoperite cu modeste pete de smalt. Un element prezent în aceste bordeie este țestul și, se pare, vatra portativă. Toate locuințele aparținînd primei etape sînt distruse prin incendii provocate probabil de invaziile armatelor turcești de la începutul veacului XV. Ca elemente de datare a complexelor din această perioadă sînt analogiile ceramice cu alte așezări medievale din Țara Romînească, cele mai multe dintre acestea fiind menționate mai sus, precum și două monede: una emisă de țarul Stracimir, probabil un fals, surprinsă pe podeaua bordeiului 27 și tot un fals după un gulden al Imperiului romano-german de la sfîrșitul veacului al XIV-lea⁵⁾, monedă identică cu aceia descoperită cu ani în urmă de Gr. Florescu în cetatea lui Mircea cel Bătrîn de la Turnu Măgurele⁶⁾.

În general rezultatele de pînă acum vădesc în sec. XIV—XV, existența unei așezări modeste cu o viață economică aflată într-o lentă dezvoltare, dar aptă pentru a participa cu unele produse agrare și păstorești la schimburile ocazionale ale pieței regionale.

¹⁾ D. V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni* în *Materiale...* VIII, p. 76, fig. 3/24—25.

²⁾ Material pe care l-am analizat prin bunăvoința cercetătorului N. Constantinescu de la Institutul de arheologie al Acad. R.P.R.

³⁾ N. Constantinescu, *Observații asupra satului fortificat din Țara Romînească în sec. XIV—XV* (Așezarea de la Coconi, r. Oltenița), în „S.C.I.V.”, an XIII (1962), nr. 1, p. 70, fig. 10/1—2.

⁴⁾ Materialul obținut în urma cercetărilor întreprinse de V. Zirra, N. Constantinescu și R. Teodorescu (l-am văzut prin bunăvoința descoperitorilor).

⁵⁾ Identificarea ambelor monede a fost făcută de cercetătorul O. Iliescu, de la Cabinetul Numismatic al Acad. R.P.R. și de C. Secășanu, cărora le aducem mulțumiri și pe această cale.

⁶⁾ „Revista istorică romînă”, 1945, vol. XV, p. 461, fig. 18. Autorul menționează moneda redînd-o într-un desen fără a-i face însă o datăre.

Cea de a doua etapă se desfășoară însă într-o perioadă de evidentă ascensiune economică, de puternice transformări în structura socială și în modul de viață al locuitorilor. Aceste prefaceri se datorează în bună parte dezvoltării social-economice generale a societății românești, din aceasta vreme¹⁾, cit și unei influențe urbane pe care nu o putem întrezări ca provinzând decât din București. Cerințele sporite ale unui oraș devenit în deceniile de la mijlocul veacului al XV-lea reședință de scaun a Țării Românești²⁾, cu o aglomerare de locuitori, parte din ei antrenati în variate slujbe, precum și activitatea unor meșteșugari și negustori, s-au resimțit din plin și asupra celor circa 40³⁾ de sate din imediata apropiere a Bucureștilor. În primul rînd, la Străulești se constată începînd cu o doua jumătate a sec. al XV-lea o puternică dezvoltare a culturilor cerealiere. Din totalul de 29 gropi de provizii, descoperite pînă acum, dintre care unele mai păstrau boabe calcinate de grîu, orz, mei, 26 pot fi datate în sec. XV—XVI. Capacitatea de înmagazinare a unora din aceste depozite, menționate și de cronicarul burgund Wavrin cu ocazia marei expediții navale din 1445, ca tipice la Dunărea de Jos⁴⁾, atingea circa 4.000 de kgr. de cereale⁵⁾. Această creștere a producției agrare era menită a completa cu produse de primă importanță necesitățile vieții orășenești a Bucureștilor, fiind în același timp reclamată de comerțul cu grîne întreținut cu sudul Dunării precum și de modestul schimb cu centrele de dincoace (sau de dincolo de Carpați. Fără îndoială că obținerea unor cantități sporite de cereale s-a datorat atît perfecționării continue a uneltelor agricole, cît și extinderii suprafețelor cultivabile, mai ales prin defrișare, pînă acum doar întrezărită în zona Bucureștilor. Este incontestabil însă că în a doua jumătate a sec. al XV-lea agricultura satelor din jurul reședinței domnești ca și aceia a așezărilor din restul țării sau din Moldova⁶⁾ se transforma într-o ramură a economiei producătoare de mărfuri sub influența în primul rînd a pieții interne. În legătură cu producția agricolă s-a dezvoltat viticultura și creșterea vitelor. Puținele izvoare documentare referitoare la zona de azi a Bucureștilor care s-au mai păstrat din sec. XV, menționează printre alte dări la care erau supuși locuitorii

¹⁾ *Istoria României*, II, ed. Acad., p. 346.

²⁾ Deși primul document care atestă Bucureștilor funcția de „cetate de scaun” datează din 14 octombrie 1465, este neîndoiește faptul că acest oraș a fost folosit ca reședință voievodală și de Vlad Țepeș; vezi și Dan Berindei, *Orașul București reședință și capitală a Țării Românești (1459—1862)*, Buc., 1963, p. 17.

³⁾ Ion Donat, *Așezările omenești din Țara Românească în sec. XIV—XVI, în „Studii”, IX (1959), nr. 6, p. 83. Densitatea deosebită a așezărilor sătenești în perioada cuprinsă între sfîrșitul sec. XIV și anul 1625 atestată documentar, nu a putut fi, pînă în prezent, confirmată întru totul de cercetările arheologice. Observațiile făcute cu ocazia săpăturilor de la Străulești, cit și unele mențiuni documentare, vădese în aceea perioadă un proces de strămutare a unor așezări sătenești. Acest fenomen determinat în primul rînd de structura economică și socială cît și de unele evenimente politice, poate justifica și numărul într-adevăr neobișnuit de mare al așezărilor sătenești atestate în izvoarele scrise pe actualul teritoriu al Bucureștilor în perioada respectivă.*

⁴⁾ „Bul. Com. Ist.”, VI, p. 52.

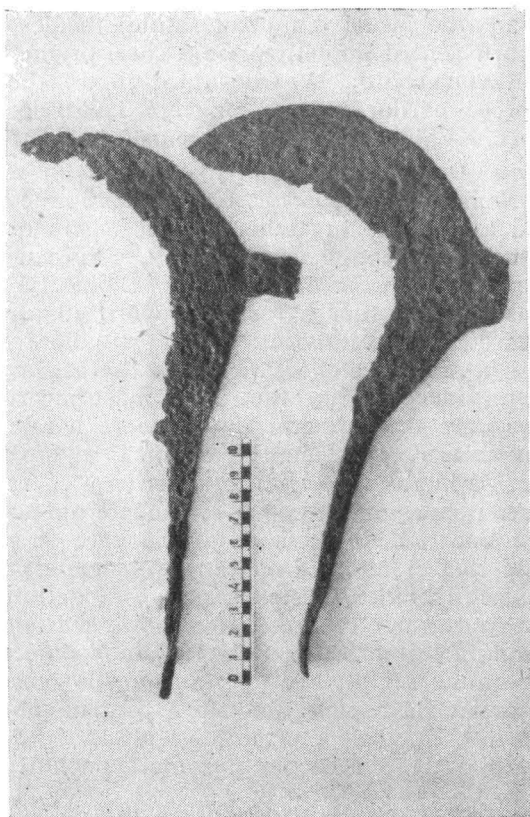
⁵⁾ Calcularea volumului și capacității unei gropi de bucate de la sfîrșitul sec. XIV, a fost făcută pentru prima dată, pe criterii științifice, de către Corneliu N. Mateescu și îng. Silviu Comănescu în comunicarea „Contribuție la studiul gropilor de bucate din epoca lui Mircea cel Bătrîn după o descoperire făcută la Vădastra, ținută la Inst. de Arh. în februarie 1963. Stabi-lirea capacității gropilor de provizii de la Străulești, s-a făcut ținîndu-se seama de observațiile de pe șantierul Vădastra.

⁶⁾ B. T. Cîmpina, *Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în sec. XIII—XV*, în „Studii”, VI (1953), nr. 1, p. 220.

satelor față de feudalii laici sau mănăstirești și vinăriciul¹⁾. Pe cale arheologică această îndeletnicire, ce va cunoaște în secolele următoare o puternică dezvoltare antrenând și numeroși țigoveți, este slab documentată. Cercetările de la Străulești au scos la iveală un cosor de viță de vie asemănător cu acelea găsite la Nadrenii (R.P. Polonă)²⁾. Echimăuți (R.S.S. Moldovenească) și în nordul Moldovei³⁾, toate datate acolo din secolul X până în veacul XIII. În Cîmpia Română această piesă viticolă a fost întrebuințată și în sec. XV, dovadă fiind, atît obiectul descoperit la Străulești cît și un alt exemplar identic, găsit cu ani în urmă în săpăturile de la Butimanu (reg. Ploiești) laolaltă cu alte obiecte și arme tipice sec. XV—XVI⁴⁾ (fig. 2).

Din analiza oaselor găsite în complexele feudale reiese că locuitorii satului se îndeletniceau cu creșterea vitelor cornute, cai, oi și în special porci⁵⁾.

Dar ceea ce constituie o caracteristică a acestei așezări sătești începînd cu a doua jumătate a sec. XV este îmbogățirea inventarului gospodăriei țărănești cu o serie de variate unelte metalice, găsite în toate locuințele din perioada respectivă. Acest fenomen dovedește pe de o parte activitatea unor meșteșugari, iar pe de altă parte caracterul de producție casnică a unor îndeletniciri meșteșugărești practicate de locuitorii de rînd ai satelor. Este vorba despre prelucrarea lemnului dovedită prin unele ca : sfredel, dălți de diferite mărimi, cuțite, cuie din fier și altele. O extindere deosebită cunoaște prelucrarea pieilor, în bordeiele din această perioadă ca și în cele

Fig. 2. — Cosoare pentru vița de vie. Stînga : piesă găsită în cartierul Străulești ; dreapta : exemplar descoperit la Butimanu (reg. Ploiești)

¹⁾ Doc. privind ist. Rom. veac XIII, XIV și XV, B, p. 95. Fostul județ Ilfov face parte din cele șase județe ale Țării Românești în care este atestată cultura vitei de vie în sec. XV. Ist. Rom., II, p. 287.

²⁾ *Materiały Archeologiczne*, I. Krakow, Pl. 1/b, p. 393.

³⁾ Informație D. V. Rosetti. Piesa se află la Muzeul de istorie a orașului București.

⁴⁾ Informație Dan Teodoru. Exemplarul se află la Muzeul Moldovei din Iași. O piesă similară se găsește la Muzeul Regional din Suceava.

⁵⁾ Identificările au fost efectuate de cercetătorul A. Papadopol de la Muzeul de Istorie Naturală „Gr. Antipa”, căruiu îi aducem mulțumiri și pe această cale.

de mai târziu fiind adesea prezent suvacul pentru îngurzitul opincilor, preducelele folosite la confecționarea unor obiecte de încălțăminte dintr-o piele argăsită, foarfeci, ace din fier, diferite perforatoare de cojocărie și altele. Este atestată de asemenea, prelucrarea osului prin câteva plăsele de cuțit nefinisate. În multe locuințe au fost descoperite undețe de fier, oase de pește, greutatea de plasă, măturii ale unui pescuit frecvent în salba de lacuri din jurul satului medieval. Ne atrage atenția o undrea din corn pentru împletit plase a cărei origine unii cercetători etnografi o găsesc în zona baltică¹). Cîteva răzuitoare din fier par a constitui dovezi ale preocupărilor apicole, pe care izvoarele documentare le atestă adesea în sec. XV, în zona de azi a Bucureștilor.

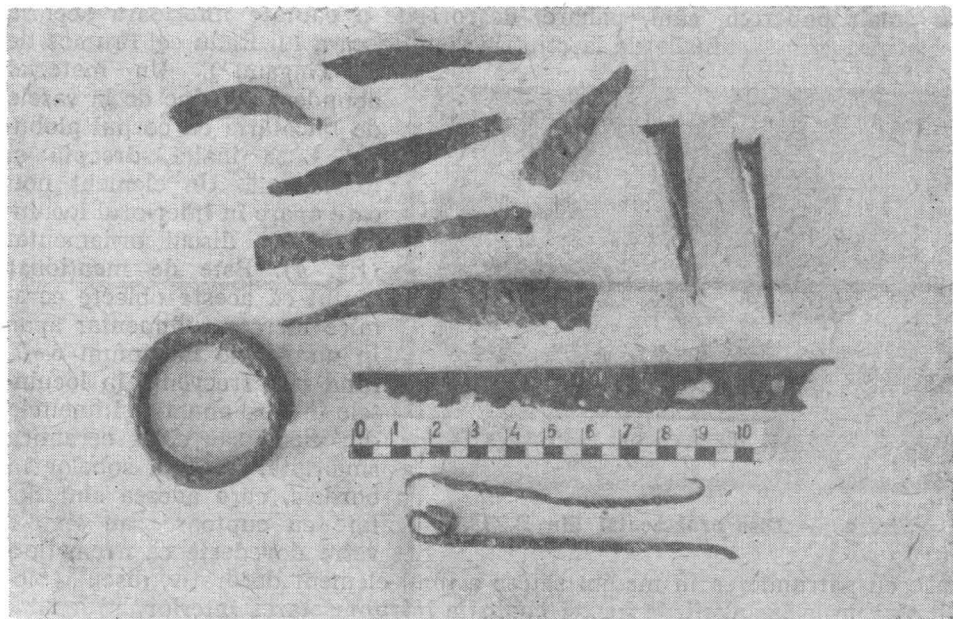
Din analiza mai atentă a uneltelor menționate, reies evidente deosebiri tehnice în execuția lor, fapt care impune căutarea originii diferite a acestora și anume, fie în atelierele orășenești din București, sau în centrele meșteșugărești de dincolo de munți, cunoscut fiind intensul comerț cu articole mărunte realizate la Brașov, Sibiu, fie în modestele fierării sătești. Un astfel de atelier a fost descoperit în așezarea cercetată la Străulești, fapt care permite îmbogățirea cunoștințelor referitoare la stadiul de organizare și la profilul atelierelor sătești din acea perioadă²). Ceea ce subliniem de la bun început este faptul că meșteșugarul acestui modest atelier efectua se pare atît operații de reducere a minereului de fier cît și prelucrarea metalelor. Din analiza chimică a luptelor descoperite în bordei reiese că se lucra într-o tehnică superioară celeia din secolele anterioare³). Se foloseau bare mici de cupru, fragmente din acestea fiind semnalate în bordei, dar și bucăți de obiecte de aramă care se prelucrau prin retopire, mici bare de fier și altele. Una din problemele principale ale cunoașterii activității acestui atelier meșteșugăresc este definirea produselor și pe cît se poate, a cantităților realizate. Într-adevăr existența unor creuzete dovedește în mod indubitabil executarea aici a unor obiecte mărunte probabil din cupru și eventual argint. Ne gîdim la unele inele din aceste metale descoperite în așezare, la copcile din cupru pentru îmbrăcăminte rudimentar lucrate, surprinse în unele morminte și altele. În domeniul prelucrării fierului observațiile de pînă acum par mai concludente. În interiorul locuinței a fost

¹) Informații de la Tancred Bănățeanu, directorul Muzeului de Artă Populară al R.P.R., căruia îi aducem mulțumiri și pe această cale.

²) Din cele 18 măturii documentare referitoare la nume de meseriași sătești, cuprinse în colecția *Documente privind istoria României, Țara Românească veac XIII, XIV și XV*, fierării și zlătarii sînt cei mai frecvenți. Vezi și M. Turbatu, *Meșteșugarii de la sate în prima jumătate a sec. al XVII-lea*, în „Studii”, VIII (1955), nr. 3, p. 52, n. 1.

³) Analiza chimică a luptelor metalice descoperite în bordeiele din perioada feudalismului timpuriu de la Bucureștii Noi (punctul Alba) cît și cele de la Piața de Fîor din aceeași perioadă precizează existența fierului în procent de circa 55—56%. (Certificat nr. 40 din 17 martie 1961 emis de Institutul Politehnic București pe baza lucrării ing. G. Beral de la Laboratorul de cercetări și analize chimice și industriale). Procentaje similare au fost stabilite și la alte materiale de acelaș gen descoperite în așezări feudale timpurii din țară. (Informații de la St. Olteanu, cercetător la Inst. de istorie al Acad. R.P.R.). Analiza luptelor aparținînd atelierului medieval de la Străulești arată cantitatea de fier numai în procent mediu de 42,14% (Certificat nr. 76 din 20 aprilie 1963, emis de Institutul Politehnic București). Deși este greu de tras concluzii precise asupra stadiului metalurgiei în această perioadă numai pe baza analizei luptelor sau a zgurei, problema fiind încă amplu dezbătută, ea dă totuși unele indicii privind mersul înainte anevoios dar încontestabil pe care obținerea și prelucrarea metalului îl străbate în primele veacuri ale epocii feudale.

găsit un număr relativ mare de cuțite de diferite mărimi, majoritatea cu lama scurtă, dar rudimentar executate prin batere la cald, vîrfuri de săgeți realizate prin simpla învăluire a tablei de fier, undițe cu corpul torsat și altele (fig. 3). Cantitatea obiectelor descoperite precum și faptul că se realizau mici bijuterii dovedește, se pare, că meșteșugarul depășise în unele cazuri stadiul producției la comandă, el executînd și unele produse pentru piață. Este vorba de acea etapă despre care Lenin scria că meșteșugarul „venind odată în contact cu piața, el trece cu timpul și la producția

Fig. 3. — Obiecte realizate în atelierul meșteșugarului sătesc.

pentru piață, adică devine producător de mărfuri”¹⁾. Din nefericire nu putem face o comparație concludentă a tehnicii de lucru din cadrul acestui atelier cu aceia din atelierele din București atîta timp cît nu avem, pe teritoriul orașului feudal, descoperiri contemporane în condiții arheologice precise. Este drept, că unele obiecte găsite în așezarea sătească se deosebesc de piesele de factură rudimentară din atelierul sătesc ele provenind din ateliere superioare care pot fi căutate fie în București, fie în alte centre meșteșugărești ca Brașov, Sibiu etc.

Continua dezvoltare economică a așezării sătești din cartierul Străulești, pe care pe baza unor succinte cercetări documentare o identificăm cu satul Măicănești²⁾, atestat în documentele vremii mult mai tîrziu³⁾, a produs prefaceri însemnate și în modul de viață și în structura socială

¹⁾ V. I. Lenin, *Opere complete*, III, Ed. Politică, Buc., 1961, p. 325.

²⁾ *Cercetări arheologice în București*, p. 131.

³⁾ Identificarea documentară a Măicăneștilor este mult îngreunată nu numai de penuria izvoarelor scrise ci și de faptul că pe teritoriul de azi al Bucureștilor au existat două așezări cu același nume, unul pe apa Colentinei iar celălalt în

a aşezării săteşti. În această etapă satul se prezintă ca un conglomerat de locuinţe dispuse, după cum se constată pînă acum, pe aliniamente orientate nord-vest, sud-est, distanţa dintre complexe oscilînd între 14 şi 30 metri. Tipul cel mai frecvent de locuinţă continuă să fie bordeiul însă adesea de mai mari dimensiuni, dotat cu amenajări interioare, mici prispe, vetre, cuptoare ş.a. La o distanţă de circa 40 m de grupul de bordei a fost surprinsă o locuinţă de suprafaţă alcătuită dintr-o încăpere construită din paie. În interiorul acestor locuinţe au fost descoperite numeroase fragmente de obiecte de uz casnic. Sînt întîlnite farfurii, uneori cîte 3—5, decorate cu smalt policrom, căni, pahare, deseori de o calitate inferioară celorlalte surprinse prin săpăturile de la ctitoria domnească a lui Radu cel Frumos de la Tînganu¹). Un material

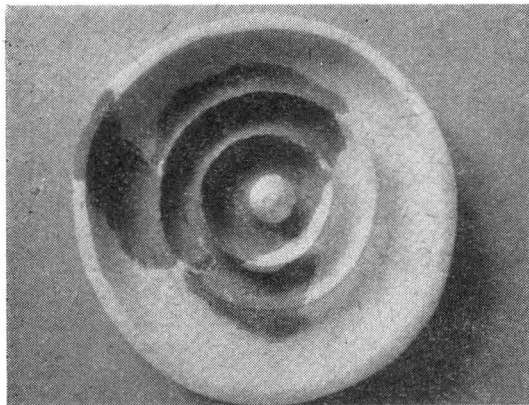

Fig. 4. — Disc ornamental din B. 18.

abundent provine de la vasele de bucătărie cu corpul globular, buza înaltă, dreaptă şi toarta lată. Un element nou care apare în interiorul locuinţelor este discul ornamental (fig. 4). Este de menţionat faptul că aceste obiecte ceramice lucrate rudimentar apar în număr de maximum 6—7, fiind mai frecvente în locuinţele în care abundă şi uneltele din metal sau chiar ceramica smălţuită. Absenţa sobelor în bordeie, care adesea sînt dotate cu cuptoare sau simple vetre dovedeşte că avem de-a

face cu pătrunderea în mediul sătesc a unui element decorativ, discul, folosit aici nu la instalaţii de foc, ci poate, la înfrumuseţarea interiorului locuinţelor respective. Astfel gruparea uneltelor în număr mai mare în unele bordeie prezenta discurilor ornamentale, a ceramicii smălţuite, într-o cantitate sporită în unele cazuri şi însăşi deosebirea sensibilă în amenajarea locuinţelor, denotă o diferenţiere socială în cadrul aşezării săteşti. Dar adîncirea acestui proces în cea de a doua etapă a locuirii şi în primele decenii ale sec. XVI este surprinsă într-un mod concludent în necropola satului. Stabilită în mijlocul aşezării, ocupînd suprafaţa de circa 2.500 m.p. necropola cuprinde, după un calcul aproximativ, peste 400 de morminte aparţinînd, aşa cum datele

zona din sudul Capitalei (N. Ghinea „Aşezări omeneşti de pe teritoriul actual al oraşului Bucureşti în sec. XVI—XVII”, comunicare expusă la 17 aprilie 1961 în cadrul Societăţii de Ştiinţe Istorice şi Filologice Bucureşti). Primul document pe care-l cunoaştem pînă în prezent cu menţiunea satului Măicăneşti datează din 1560 (*Doc. priv. ist. Rom. B* sec. XVI, vol. III p. 143) dar el nu precizează nici un alt reper toponimic care să faciliteze rezolvarea problemei urmărite. Un lot de documente din sec. XVIII cercetate de Ioana Panait stabileşte însă limitele moşiei Măicăneştilor de pe Colentina care se învecina cu moşiile Străuleşti şi Băneasa, înglobînd deci şi sectorul cercetărilor arheologice din zilele noastre (Arh. St. Buc., Mărcuţa III/7). În sec. XIX după mai multe schimbări ale vetrei lui, satul a fost contopit cu Băneasa, menţinîndu-se totuşi pînă astăzi ca un cartier cu numele Măicăneşti.

¹) Materialul arheologic descoperit în campaniile din 1961 şi 1963 se află la Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti.

preliminare antropologice arată, unor locuitori la care se vedește prezența exclusivă a caracterelor europoide¹⁾. În timp ce înmormintările cele mai vechi sînt lipsite de inventar și deseori de sicriu, situație semnalată și la Zimnicea²⁾, Tîrșor³⁾ cele ce datează din a doua jumătate a sec. XV conțin o varietate de obiecte pornind de la moneda prinsă la mîna stîngă, cercei, inele, bumbii de cupru, resturi de țesături ș.a. Cercetarea parțială sau totală a celor 110 înhumări surprinse în secțiunile de control impuse de desfășurarea lucrărilor de pînă acum, a dovedit o deosebire radicală

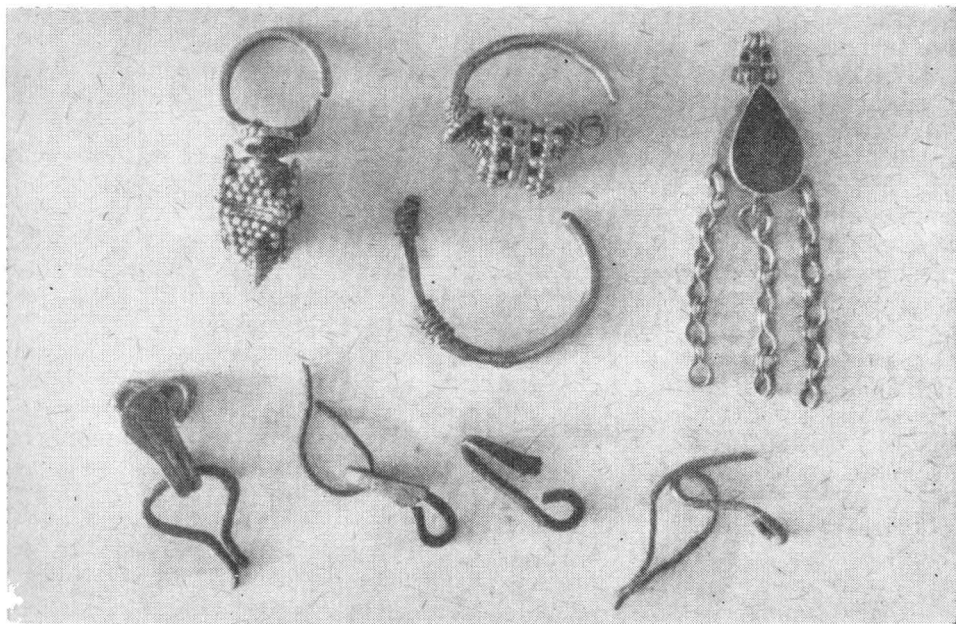

Fig. 5. — Obiecte de podoabă din necropola feudală, sec. XV—XVI.

între inventarul mormintelor populației de rînd și cele al unor elemente feudale. Se poate spune că înmormintările unor persoane avute din satul Măicănești se grupează pe o suprafață de circa 100 m.p., zonă în care presupunem și existența lăcașului de cult. La unele din aceste morminte au fost găsiți cercei din argint aurit, inele sigilare, dintre care unul prezintă în montură o gemă redînd scenă mitică, inele, resturi de țesături în fireturi de aur, bumbi, copci ș.a. (fig. 5). Aceste bijuterii de o puternică influență orientală își găsesc analogii în descoperirile de la Snagov⁴⁾, Buda-Ani-

¹⁾ I. Popovici, „Cîteva observații antropologice asupra populației feudale de la Străulești (mss.).

²⁾ Săpăturile arheologice de la Zimnicea, jud. Teleorman, în „Studii”, II (1949), nr. 1, p. 125.

³⁾ N. Constantinescu, *Necropola medievală de la Tîrșor*, în *Materiale*, VI, p. 737.

⁴⁾ Inventarul funerar descoperit de D. V. Rosetti la Snagov se află în colecțiile secției feudale a Muzeului de istorie a orașului Buc., vezi și D. V. Rosetti *Săpăturile arheologice de la Snagov*, I, Buc., 1935, p. 11, fig. 8, p. 21, fig. 27, ș.a.

noasa¹⁾ Severin²⁾, Cetățeni³⁾ precum și în obiectele de podoabă de la Tîfești (reg. Galați), găsite împreună cu un tezaur monetar din perioada 1481—1512⁴⁾. Cercetările efectuate atît în necropolă cît și în așezare au scos la iveală și o serie de obiecte ca: pinteni, aplice de scut, fragmente de teacă, vîrfuri de săgeți dar nu au putut surprinde nici un indiciu asupra unor fortificații de caracter militar în jurul satului. Ele au dovedit totodată că la sfîrșitul sec. XV moneda cu cea mai largă circulație în cadrul satului din jurul Bucureștilor era asprul turcesc. În timp ce procentul emisiunilor occidentale (maghiare, germane) este de cca 25%, acela al monedelor otomane este de 75%, începînd cu 1443, deci printre primele penetrații monetare turcești în Țara Romînească, pînă în 1520⁵⁾.

Succinta analiză a cercetărilor satului Măicănești dovedește în mod incontestabil desfășurarea unui continuu și complex proces de dezvoltare economică și socială. Deși este anevoios în stadiul actual, să se distingă în mod precis ce aparține evoluției interne a așezării și ce a intervenit prin influența centrului orășenesc București, unele fenomene sînt de pe acum evidente. Saltul însemnat în domeniul agriculturii, calitatea sperioară a unor unelte, prezența bijuteriilor de o mai înaltă factură meșteșugărească, folosirea mai intensă a ceramicii cu smalt, ș.a. vădesc influența orașului asupra satului din apropiere. Astfel, cercetările din cartierul Străulești completate cu cele de pe terenul complexului arhitectural din sec. XV de la Tinganu (com. Cernica, r. 23 August), permit documentarea arheologică nu numai asupra satului propriu-zis ci și a influenței vieții orășenești din imediata apropiere, asupra dezvoltării așezărilor rurale. Faptul că elementele pe care noi le considerăm ca provenind în bună parte dintr-un mediu orășenesc învecinat, sînt mult mai evidente în a doua etapă a așezării, ne determină să presupunem că spre mijlocul sec. XV trebuie să se fi început profilarea caracterului urban al Bucureștilor, proces care cunoaște apoi o continuă accentuare⁶⁾. Această concluzie confirmă în bună parte știrile păstrate în documentele veacului XV începînd cu hrisovul din 20 septembrie 1459 emis de cancelaria lui Vlad Țepeș⁷⁾, în care se menționează, pentru prima oară, după cum știm pînă acum, existența orașului București.

¹⁾ *Istoria Romîniei*, II, p. 851, fig. 258/2.

²⁾ Al. Bărcăciă, *Monede, podoabe de metal și fragmente ceramice de la termele Drubetei și din cimitirul medieval suprapus în „Materiale...”* V, p. 778 fig. 2, p. 78, fig. 30; p. 782, fig. 4.

³⁾ Material expus în sălile Muzeului Raional Cîmpulung Muscel.

⁴⁾ „Bul. Soc. Num. Rom.”, XIII (1916), nr. 27, p. 13.

⁵⁾ Identificări făcute de cercetătorul H. Dj. Siruni.

⁶⁾ D. Berindei, op. cit., p. 20. Existența unei etape de tranziție de la faza sătească la cea urbană a fost susținută de St. Olteanu în comunicarea „Contribuția arheologiei la cunoașterea genezei și a caracterului economiei orașului feudal în Țara Romînească”, expusă la Sesiunea științifică de arheologie medievală de la Iași — Suceava (28 mai—7 iunie 1963), precum și de prof. G. Cantacuzino în cadrul discuțiilor or acestei sesiuni. Vezi și St. Olteanu, *Problema genezei orașelor medievale în lucrări recent apărute în țările vecine*, „Studi” an. XVI (1963), nr. 3, p. 701.

⁷⁾ *Doc. privind ist. Rom. veac. XIII, XIV și XV, T. Rom.*, p. 130—131.

ASISTENȚA SANITARĂ ÎN BUCUREȘTI ÎN VEACURILE AL XVI-LEA ȘI AL XVII-LEA

de NICOLAE VĂTĂMANU

Orașul București, a luat naștere datorită binecunoscutului proces de despărțire a meșteșugurilor de agricultură, la care s-au adăugat, în mai mică măsură, fertilitatea solului, o potrivită depărtare de Dunăre și de munți, o centură de sate etc. precum și condiții de climă, care ne interesează din punct de vedere sanitar. Aceste condiții au favorizat convergența populației către locul pe care avea să se dezvolte orașul. Bineînțeles, Bucureștii de altă dată nu semănau cu cei de acum. Dîmbovița, bunăoară, era tot cea de astăzi, dar mai tînărară, mai zglobie și uneori năstrușnică; a avut ape dulci și salubre pînă prin veacul al XVII-lea¹⁾. Primea afluenți chiar aici în București și ei o ajutau să înece părțile joase ale orașului în fiecare primăvară și să formeze un lung șir de bălți, în care vara, în zilele toride și secetoase, putrezea stuful. Dîmbovița împărțea orașul în două părți inegale. Malul stîng a fost cel mai de vreme și mai intens populat. Între Colentina și Dîmbovița se întindea șesul bucureștean, ușor ondulat și prelung înclinat către Dîmbovița²⁾. Era un pămînt bun de agricultură grație humusului, pămînt negru, depus pe o grosime de o jumătate de metru peste stratul de lut gros de 3—4 metri. Dedesubt se găsea nisipul și pietrișul și, mai jos, argila. Aceasta din urmă fiind impermeabilă, reținea apa și urmarea a fost mulțimea de bălți și baltacuri, fără izvoare, răspîndite pe întinsul vechiului București. În totul, orașul era așezat într-o regiune foarte umedă, care influența sănătatea populației.

Dacă Bucureștii au avut cu prisosință bălți, n-au prea avut izvoare și fîntîni³⁾.

Din fericire însă, îndată ce te îndepărtaai de „inima tîrgului“, dădeai de pădure. Dar orașul cu nevoile lui de construcție și de încălzit, a sacrificat pădurile, schimbînd astfel și condițiile de climă, adică sănătatea orașului.

¹⁾ A. Maria del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, ed. N. Iorga, Buc., 1914, p. 26.

²⁾ G. Vilsan, *Bucureștii din punct de vedere geografic. Temelia Bucureștilor*. Extras din Anuarul de geografie și antropogeografie, Buc., 1909—1910, p. 135.

³⁾ A. M. del Chiaro, *op. cit.*, p. 25.

Așa se prezenta în linii mari, cadrul fizic al capitalei noastre, nu în adâncul vremurilor, ci pînă mai încoace prin veacurile al XVI-lea și al XVII-lea; ceea ce, transpunînd în domeniul medical, echivalează cu afecțiuni reumatismale, paludice, febră tifoidă și poate încă alte boli de natură hidrică.

În acest sumar tablou de fond vin să se adauge și alte elemente, legate de însăși viața și dezvoltarea orașului.

Intensificarea schimbului și dezvoltarea pieții interne¹⁾ îl aduceau pe agricultorul devenit meșteșugar, să locuiască în dughenile mici, înghesuite în preajma sau în cuprinsul „pazarului”, semnalat pentru prima oară în 1563. Îngrămădeala din jurul fortăreții care asigura viața și averea meșteșugarilor și neguțătorilor făcea însă lesne posibilă izbucnirea epidemiilor, marile flageluri ale veacurilor de care ne ocupăm. În plus, unele îndeletniciri insalubre erau și mai periculoase cînd se exercitau în spațiul restrîns al orașului vechi: tăbăcăria, săpunăria, măcelăria, abageria și altele. O parte dintre ele au fost încă în veacul al XVII-lea izgonite afară din oraș²⁾ sau pe la margine; tăbăcarii din jos de Radu Vodă, măcelari pe Bucureștioara, săpunarii tot acolo.

În aceeași vreme s-au înregistrat însă și unele realizări pozitive de ordin edilitar, cum ar fi de pildă podirea orașului. Deși Lescapier ne atestă podirea în iunie 1574³⁾, este incontestabil că procedeul era mult mai vechi. Au existat apeducte de lemn și de olane⁴⁾, precum și canale de scurgere și băi publice⁵⁾.

Ceea ce a caracterizat secolul al XVI-lea bucureștean, au fost luptele pentru domnie, incursiunile turcești, foametea și ciuma. În aceste condiții se înțelege că Bucureștii nu se puteau ridica decît foarte anevoie. Capitala de pe Dimbovița rămînea încă un tîrg, mai prejos decît Tîrgoviștea, și de aceea domnii se opreau rareori aci. Calificativele de „minunatul scaun al Bucureștilor”⁶⁾ sau „minunata cetate de scaun”⁷⁾ date de grămăticii domnești, nu trebuie să ne înșele.

De-abia din vremea lui Mircea Ciobanul, deci de la jumătatea secolului, au început a se clădi în oraș edificii mai importante. Tot atunci s-a împrejmuit capitala cu întărituri de lemn și de pămînt. Dar foarte curînd, în 1554, capitala va cunoaște cea dintîi dintre cumplitele răzbunări ale turcilor, arderea orașului, consemnată documentar⁸⁾. Peste cîteva decenii doar, Sinan Pașa va transforma în cenușe pentru a doua oară orașul, pustiindu-l literalmente. Totuși, bucureștenii nu-și vor părăsi așezarea. Ei vor

¹⁾ Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului* în *Opere alese*, II, Buc., 1952, p. 284—285.

²⁾ P. Cernovodeanu și N. Vătămănu, *Tabacii din București de sus în veacul al XVII-lea* (mss); G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, Buc., 1961, p. 163.

³⁾ Paul I. Cernovodeanu, *Călătoria lui Pierre Lescapier în Țara Românească și în Transilvania în 1574*, în „Studii și materiale de istorie medie”, IV (1960), p. 433.

⁴⁾ *București, rezultatele săpăturilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953*, Buc., 1954, p. 218; G. Vilsan, *op. cit.*, p. 155, nota 1, 2.

⁵⁾ N. Vătămănu, *Băile din București în veacurile al XVI-lea și al XVII-lea*, „Igienă” IX (1960), nr. 4, p. 357.

⁶⁾ *Documente privind istoria României (D.I.R.)*, Țara Românească, veacul XVI, vol. I, p. 40, document din 1506.

⁷⁾ *Idem*, p. 113, document din 1516.

⁸⁾ P. Cernovodeanu, *Istoria Bucureștilor prin călătorii străine*, vol. I, p. 32 (mss).

reveni pe vechile lor locuri și dîrzi, vor reconstrui orașul. În aceste condiții Bucureștii pășesc pragul noului secol al XVII-lea.

Nici acesta nu a fost scutit de războaie, de răscoale, de molime și de foamete. Totuși, a fost ceva mai liniștit și astfel a îngăduit orașului o înceată ridicare. Două lungi domnii au adus oarecare stabilitate și au făcut posibile unele progrese. Din nenorocire însă, intensă exploatare internă din partea boierilor și externă, din partea feudalismului otoman, au frînat puternic mersul înainte. Îndeosebi era secătuitoare prădarea pe care o exercita feudalismul otoman, ajuns acum la punctul maxim al expansiunii sale și care ne mai putînd exploata teritoriul noi de cucerire, s-a îndîrjit asupra țărilor noastre.

Din această cauză, orașele noastre nu s-au putut dezvolta normal; ele erau ținute în izolare și nu puteau să intre în circuitul comerțului mondial¹⁾.

Ca și în secolul precedent, o cauză principală de rămînere în urmă și de împiedicare a ridicării economice, în directă legătură cu bunăstarea și cu sănătatea orașului, a constituit-o nestatornicia domniilor, veșnicul prilej de neliniște și războaie. O sumară comparație între cele două secole este edificatoare. În cel de-al XVI-lea s-au petrecut, în prima jumătate, 19 schimbări de domnie, iar în a doua jumătate 14, adică în total 33. În veacul al XVII-lea s-au înregistrat ceva mai puține schimbări, adică numai 26. Dar de la începutul veacului și pînă la 1632, cînd ia puterea Matei Basarab, s-au petrecut 15 schimbări în curs de 32 ani; în schimb, în celelalte două treimi ale veacului au fost numai 9 schimbări de domnie. De aceea au și fost posibile unele ușoare progrese economice, deși veacul n-a fost crușat nici de foamete și nici de ciumă.

În ce măsură aceste ultime două flagele au influențat sănătatea orașului, vom încerca să ne dăm seama acum.

Foametea era arătată în veacul al XVI-lea în documente sub denumiri caracteristice. În vremea lui Radu Paise a fost o „foamete foarte rea”²⁾. Un document din 1545 evoca vînzarea unor ocine „la foamete, cînd oamenii își vindeau copiii turcilor”³⁾. Alt document vorbește, în 1548 de o „mare foamete”⁴⁾. În timpul lui Pătrașcu cel Bun, din nou a fost „foamete în țară, foarte rea, cît mulți oameni au murit de foame”⁵⁾. Astfel, numai în a doua jumătate a veacului al XVI-lea au bîntuit patru perioade de foamete în țară⁶⁾.

Ciuma, aliata nedespărțită a foametei, nu a lipsit niciodată. Deși prima referință precisă este doar din 1575, totuși ea nu a absentat nici mai devreme decît această dată. Știm că în Moldova fusese ciumă în 1453⁷⁾, iar în Țara Bîrsei a bîntuit o molimă calificată drept „groaznică” în 1480, care apoi a decimat Brașovul în 1495⁸⁾. Este cu neputință ca între aceste două focare, Țara Romînească să fi scăpat necontaminată. În veacul al XVI-lea,

¹⁾ K. Marx, Fr. Engels, *opere*, vol. 7, Buc., 1960, p. 357.

²⁾ D.I.R., Țara Romînească, veacul XVI, vol. 2, p. 293.

³⁾ *Ibidem*, p. 321.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 379.

⁵⁾ *Istoria Țării Romînești, Letopisețul Cantacuzinesc*, Ed. C. Grecescu și D. Simionescu, Buc., 1960, p. 147.

⁶⁾ V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Romînească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Buc., 1957, Producția și viața economică, p. 44.

⁷⁾ P. Samarian, *Ciuma*, Buc., 1932, p. 29.

⁸⁾ *Idem*, p. 29.

de altfel, la Braşov ca şi la Sibiu a fost mai tot timpul ciumă. La Bucureşti molima a fost semnalată doar în 1575¹⁾ şi ea a continuat a face ravagii pînă la finele secolului.

Cît de mult puteau influenţa sănătatea indivizilor şi a colectivităţilor aceste boli care evoluau pe un fond de adîncă mizerie şi foamete, o mărturisesc unele ştiri care vorbesc despre îndelungate zăceri, de oameni care făceau viermi, ca acel Stan din Copăcel, despre care se scria, în 1584, că a căzut „la grea boală (...) de a zăcut cinci ani, iar boala lui a fost cu viermi“²⁾. Nenorocirea se abătuse asupra întregii familii, fiindcă o dată cu el zăcuse şi jupîniţa şi toţi copiii lui.

În veacul următor, al XVII-lea, ciuma şi cu foametea au bîntuit mereu, nedespărţite. Dacă în primii ani izvoarele tac şi nu pomenesc de ciumă, aceasta se poate explica şi prin faptul că nu avea cine să o amintească din mijlocul ruinelor, unde domnul nu locuia şi călătorii nu aveau de ce să se oprească. Dar, în acelaşi timp, molima bîntuia în Ardeal şi în Moldova, de unde se poate spune cu siguranţă că a infectat şi Ţara Romînească. În acelaşi timp, documentele vorbesc de o cumplită foamete „de muria oamenii pă drumuri şi uliţe“³⁾. Între 1617—1618 oraşul fu tulburat de răscoala populară a lui Lupu Mehedinţeanu, cînd boierii, clericii şi marii neguţatori fură prădaţi. Peste cîţiva ani, în 1623 se răscurală călăraşii, iar peste 25 de ani izbucni marea răscoală populară a slujitorilor, tîrgoveţilor şi ţăranilor care dădea prin proporţiile ei măsura gradului de sărăcie şi de exploatare la care fusese supusă populaţia ajunsă la marginea răbdării. Luptele lui Matei Basarab cu Vasile Lupu au întreţinut o atmosferă de nelinişte şi de nesiguranţă. Invaziile tătăreşti şi ungureşti au sporit această nestabilitate, iar în 1660, o foamete mare, memorabilă între alte asemenea nenorociri, este amintită cu groază de cronică⁴⁾. Din 1676, ciuma a reizbucnit cu furie. Oraşul fu părăsit, stăpînirea ca şi populaţia refugiindu-se după obicei afară din marginile aşezării pustiite şi îndoliate. După o scurtă şi aparentă acalmie, în domnia lui Brîncoveanu ciuma reîncepu să bîntuie cu furie, gonind stăpînirea pe la mănăstiri şi moşii⁵⁾ şi umplînd pădurile cu populaţia îngrozită, care rămînea acolo pînă tîrziu în iarnă. Repetatele exacerbări ale boalei compromiteau grav producţia şi întreaga economie a ţării era puternic zdruncinată.

Dar ciuma n-a fost singura molimă care s-a abătut în acest veac asupra oraşului şi a ţării. Ciuma a fost mai des şi mai conştiincios consemnată, fiindcă era cea mai răspîndită, cea mai ucigaşă şi cea mai bine cunoscută. Dar, concomitent cu ea bîntuiau febra tifoidă şi tifosul exantematic. Este fapt bine stabilit că în Ungaria, în a doua jumătate a veacului precedent, tifosul făcuse ravagii.

Împrejurările de război, cu repetatele invazii din Ungaria şi din Turcia, au răspîndit cu toată probabilitatea şi la noi tifosul negru, chiar dacă boala nu este în mod categoric menţionată de documente⁶⁾.

¹⁾ N. Iorga, *Contribuţii la istoria Munteniei*, în „An. Acad. Rom.“, S. II, t. XVIII, p. 20—21.

²⁾ *D.I.R.*, Ţara Romînească, veacul XVI, vol. 5, p. 158.

³⁾ *D.I.R.*, Ţara Romînească, veacul XVII, vol. 1, p. 168.

⁴⁾ *Istoria Ţării Romîneşti, Letopiseşul Cantacuzinesc*, p. 147.

⁵⁾ Radu Iogof, Grecianu, *Viaţa lui Constantin Brîncoveanu*, Ed. St. Grecianu, Bîc., 1906, p. 19, 84, 161, 165, 164, 183.

⁶⁾ Samarian, *op. cit.*, p. 37.

O altă plagă a vremii a constituiau boalele venerice. Cronicarul cantacuzinesc pomenește în 1660 de pedepsele trimise de dumnezeu asupra rumînilor pentru nebulnia lor (așa numește el marea răscoală populară din 1655) și anume robia, ciuma de trei ani, foametea și înșfîrșit „multe boale și nevoie grele și în tot chipul de bube”¹⁾. El precizează că aceste boale „în tot chipul de bube” au adus moartea mai ales în ceata dorobanților din cele două capitale (București și Tirgoviște) „că adevărat, la aceste 2 târguri era spurcăciune multă de voe și asemănată Sodomului și Gomerului”. Din scrisul înfeudatului cronicar boieresc, din aluziile lui biblice, noi ghicim ușor că era vorba despre boale venerice și, cu cea mai mare probabilitate, despre sifilisul, pe care izvoare contemporane îl arată prezent în Moldova²⁾, unde numele îi apare sub forma de „sfrenție”, pentru prima dată în „Cartea romînească de învățătură”³⁾ (1646), apoi în Polonia⁴⁾ și în Grecia la Salonic⁵⁾, de unde veneau numeroși, neguțători pentru afaceri de comerț în Țara Romînească.

Cam acesta era tabloul sănătății orașului nostru în intervalul de timp studiat.

Pentru ca să vedem cum reacționa populația în fața acestor grele încercări, va trebui să examinăm posibilitățile ei de apărare, să vedem care erau medicii, culti sau empirici cu care se ajutau, de unde-și procura medicamentele, ce eventuale măsuri, colective sau individuale, de preservare existau.

Cea mai mare parte a populației orașului o formau încă agricultorii și meșteșugăria nededăpărită cu totul de agricultură. Deși era o populație orășenească, își ducea viața tot după obiceiurile satești. Numai o mică parte, cea mai ridicată, împrumutase de la clasa suprapusă de boieri și mari neguțători, obiceiuri noi, între care și acelea privind îngrijirea sănătății. Cei mulți rămăseseră mai departe credincioși vechilor tradiții; ei se îngrijeau după experiența multimilenară, cristalizată în ceea ce obișnuit se numește „medicina populară”. Ceilalți, minoritatea, căpăta îngrijiri de la medicii greci și italieni, care învățaseră medicina fie la Constantinopol, fie în universitățile italiene vestite ca: Bologna, Ferrara și mai ales Padova. Aceștia aduceau aci la noi cunoștințe medicale înaintate pentru vremea lor, ținînd seama de descoperirile medicale, care tocmai atunci începeau să schimbe fața medicinei din apus.

Medicina, populară și cultă, era practică de vraci, bărbieri, chirurghi și medici. Să vedem, cine erau acești tămăduitori ?

Vracii. — La nivelul medicinei populare credem că nu greșim dacă spunem că aceia care o practicau erau... toată lumea ! Leacurile curente erau într-adevăr la îndemîna tuturor și se procurau din timp, se păstrau în fundul chichiței sau pe grindă pentru a fi folosite la nevoie. De altfel era obiceiul ca acela care nu-și „găsea leacul” (fiindcă leacul trebuia într-adevăr „găsit”) să iasă la răspîntii în zilele de sărbătoare, să-și arate tuturor

¹⁾ *Istoria Țării Românești, Leopiseșul Cantacuzinesc*, p. 147.

²⁾ Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Ed. Iorgu Iordan, Buc., 1955, p. 194.

³⁾ *Carte romînească de învățătură* (1646), Buc., 1961, Ed. Acad. R.P.R. gl. 45, zac. 5, p. 153.

⁴⁾ Samuel Collin's *Leibarztes des Zaren Aleksey Michaylovič, Moskowitische Denkwürdigkeiten*, Leipzig, 1929.

⁵⁾ Dr. Aser Hananel și Eli Eskenazi, *Fontes hebraici ad res aconomices socialisque terrarum Balcanicarum saeculo XVI pertinentes*, vol. I, Sofia, 1958, p. 483.

suferința și să capete povește folositoare. Deasupra acestei mulțimi de „doctori fără să se știe” se alegeau vracii, oameni pregătiți cu adevărat printr-o lungă ucenicie sau printr-o experimentare mai isteasă. Un fenomen curios îl constituie însă marea raritate a vracilor întâlniți în documente. În afară de cei doi vraci, Radu și Gheorghe¹⁾, trimiși în țară la cererea lui Radu Paisie și Mircea Ciobanul, se mai cunosc doar câteva nume sau indicații ca bunăoară un Micul vraciul²⁾, care în 1666 scria un zăpis; în 1668, un Stanciu vraciul³⁾; în 1647 apare un vraci care vindecase pe un om din Poenari de orbire⁴⁾. Se mai cunoaște și un „drum al vraciului”⁵⁾. Vracii erau niște personaje prea modeste, rămase aproape exclusiv în lumea satelor, apărind rar în izvoarele documentare. Alături de vraci se cuvine să menționăm pe „vrăjitori”. La 10 decembrie 1635 găsim, aci în București, pe un Dragomir vrăjitorul⁶⁾ și, în 1641, pe o Soră vrăjitoarea⁷⁾, care apar în acte cu „profesia” lor, ca oricare alți meșteșugari. În sfârșit, mai este de crezut că ei au fost înlocuiți de bărbierii-chirurghi, în condițiile generale noi, pe care le vom expune îndată.

Bărbierii. — Repetatele lupte și războaie din cursul acestor două veacuri au avut darul să promoveze o categorie de meșteșugari pricepuți în tratarea rănilor și a fracturilor. Aceștia erau bărbierii-chirurghi. Ca în toată lumea, bărbierii s-au făcut indispensabili pe lângă armate⁸⁾. Dar cum războaiele mai lăsau între ele și perioade de liniște, bărbierii-chirurghi își puneau cunoștințele și în slujba populației civile. Unii dintre acești bărbieri-chirurghi trebuie să fi fost bine pregătiți, mai ales dacă se putuseră bucura de o experiență mai întinsă. Ei nu reușeau însă să mulțumească pe toată lumea, dacă judecăm după scrisoarea Elenei doamna lui Matei Basarab, care cerea în 1653 prietenilor ei sibieni „vreun bun hirurgus ca acela care să poată fi de folos (...) că aici la noi sînt oameni proști, nu sînt meșteri cum ar trebui”⁹⁾. Se întâmplă însă că printre străinii veniți la noi ca să se pricească, să se găsească și aventurieri lipsiți de scrupule ca acel bărbier al detașamentului de polonezi de aci din țară care ajungîndu-se cu oamenii lui Vasile Lupu, i-a înveninat sistematic plasturile de pe rană lui Matei Basarab, aducîndu-l pe pragul morții...¹⁰⁾.

Pe bărbierii noștri bucureșteni îi întîlnim încă din 1561, în persoana acelui „Ivan barbir” al cărui fiu Petriman apare într-un act¹¹⁾. În 1660 ei se găseau așezați pe o uliță care le purta numele „Ulița bărbierilor”¹²⁾. Pe semne că acești meșteșugari se găseau în număr destul de mare, pentru

¹⁾ Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, I, Căărași, 1935, p. 51.

²⁾ Acad. R.P.R., mss. Achiziții noi 2662/18, din 14.V.1666.

³⁾ V. Gomoiu și colab. *Repertor de medici, farmaciști, veterinari*, I, Brăila, 1938, p. 489.

⁴⁾ Acad. R.P.R., Achiziții noi, 43/97 din 12 martie 1647.

⁵⁾ D.I.R., Țara Românească, XVI, vol. 5, p. 5, doc. din 15 ian. 1581.

⁶⁾ Muzeul de istorie a orașului București, doc. nr. 13.726.

⁷⁾ B.C.S., Filiala N. Bălcescu, XCII/4.

⁸⁾ Mihai Viteazul cerea ardelenilor, în 1600, meșteșugari și în primul rînd bărbieri, *Hurmuzaki*, XII/2, p. 986.

⁹⁾ G. Z. Petrescu, *O scrisoare a doamnei Elena Matei Basarab din 1653 în „Revista Arhivelor”, II (1927—1928), nr. 4—5, p. 439.*

¹⁰⁾ Georg Krauss, *Siebenbürgische Chronik des Schässburger Stadtschreibers*, I, Viena, 1862, p. 206 și urm.

¹¹⁾ D.I.R., Țara Românească, veacul XVII, vol. 4, p. 571.

¹²⁾ G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, Buc., 1961, p. 121.

că-i aflăm organizați sub conducerea vătafului Lecca, din 1654¹⁾ și, curînd după aceea, într-o organizație de tip superior, o "stărostie, în fruntea căreia stătea, în 1668, Iane bărbierul²⁾. Această într-o vreme cînd alți meșteșugari nu ajunseseră încă la o treaptă de organizare asemănătoare. Susnumitul Iane bărbierul era și bărbier domnesc, dovada destoiniciei sale³⁾.

După obiceiul timpului, bărbierii ca și alți meșteșugari erau în același timp și slujitori, ca de pildă acel „Dumitru bărbierul lefeciu ot dumnealui vel spătar“ din 1723⁴⁾ sau ca Răzmiriță care era chemat, pe vremea lui Nicolae Mavrocordat „să vie la curte să păzească“⁵⁾. Ar fi interesant de știut dacă slujitoria bărbierilor era voluntară, adică o a doua îndeletnicire în scopul mării cîștigurilor, sau dacă era obligatorie. Și în acest din urmă caz, dacă era un fel de serviciu prestat în cadrul oștirii sau mai curînd în cadrul stărostiei, constatăm o asemănare cu ceea ce se întîmpla în breasla cioclilor, căreia breslele productive îi puneau la dispoziție calfe holtei, deci meșteșugari obligați să presteze serviciul de ciocli⁶⁾.

Printre bărbieri, unii aveau moșii, ca Simion bărbierul, posesorul moșiei Urlați, cu hrisov din 1581⁷⁾, iar alții știau să aprecieze cartea ca un bun spiritual și simțeau plăcerea să o posede. Un volum grecesc manuscris al „Capitolelor parinetice ale lui Agapetos“ dedicate de Sevastos Kimenitul lui Brincoveanu, aparținea în 1712 lui Gligore bărbierul⁸⁾.

Bărbierii știau să tundă, să radă și să spele capul; cei mai ridicați trăgeau masele, lăsau sînge, puneau fintinele la braț și trăgeau șirete (setoane) la ceafă, îngrijeau răni și bube, dregeau oase frînte sau numai sărîte de la locul lor. Cei mai de încredere trebuiau să execute pedepsele, ca însemnarea la nas și, desigur, tăierea mîinilor. Așa s-a întîmplat cu Hrizea spătarul, care se ridicase domn în vremea lui Constantin vodă Șerban; Hrizea scăpase cu fuga la Brăila, dar vodă a trimis la pașa de la Dristor să i-l dea și prizonierul a fost luat de Badea Bălăceanu, care avea cu el pe Dima bărbierul, adus anume ca să-l însemne la nas⁹⁾.

Chirurgii. Executînd cam aceleași operații de mică chirurgie, dar deosebindu-se de bărbieri, erau chirurgii. Un „hirurgus“ era prin definiție un meșteșugar învățat la o școală străină sau pe lingă un meșter renumit. Primul chirurg pomenit în Țara Romînească pare a fi cel Hieronymus Matievich, care a mers la Veneția, în 1518, ca „nuncio seu orator“ al lui Neagoe Basarab¹⁰⁾, cinstit cu rangul de cavaler de către dogele Leonardus Luredanus.

În același secol este semnalat la București un chirurg în slujba lui Alexandru Mircea, care a dat ajutor medical contelui de Tavannes, cînd a

¹⁾ Arh. St. Buc. *Mitropolia București*, CCXLIX/1, doc. din 5 iulie 1654.

²⁾ G. Potra, *op. cit.* p. 141.

³⁾ Arh. St. Buc., *Condica Mit. T. Rom.*, ms. 134, f. 561, doc. din 1691, apr. 20.

⁴⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 300

⁵⁾ Dinu C. Giurescu, *Analefterul, Condica de porunci a vistieriei lui C. Brincoveanu* în „Studii și mat. ist. medie, V (1962), p. 477.

⁶⁾ E. Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, Buc., 1939, p. 288.

⁷⁾ N. Iorga, *Operele lui C. Cantacuzino* Buc., 1901, p. 34, nr. 103.

⁸⁾ C. Litzica, *Catalogul manuscriselor grecești*, Buc., 1909, p. 117. Este probabil că acest exemplar a intrat apoi în biblioteca stolnicului C. Cantacuzino; se găsește acum într-o bibliotecă din Viena; cf. V. Papacostea, *Manuscrise grecești din arhive străine relative la istoria romînilor*, în „Revista Arhivelor“, IV (1961), nr. 2, p. 274.

⁹⁾ St. Grecianu, *Genealogii documentate*, vol. I, Buc., 1919, p. 110, doc. 1657.

¹⁰⁾ Dr. I. Schafarik, *Acta Arhivii Veneti*, Belgrad, 1862, p. 619.

fost atacat de țărani lângă București¹⁾. În vremea domniei lui Brîncoveanu, cunoaștem doi chirurghi, dintre care unul, aventurierul Lantier²⁾, a fost găzduit la București, de milă, pînă să se uite anumite pozne sentimentale săvîrșite la Constantinopol, după care i s-a făcut vînt peste graniță; cel de-al doilea, Ștefan Sixt³⁾, a fost probabil chirurg la Spitalul Colțea.

Medicii. — Cu aceasta ajungem acum să vorbim și despre medicii, cu acest titlu, care au practicat în București. După cum am mai spus, în prima jumătate a secolului al XVI-lea domnitorii nu au prea locuit în capitala de pe malurile Dîmboviței. Așa că nu știm dacă Petre⁴⁾, medicul iubit al lui Mihnea cel Rău, sau Hieronymus al lui Neagoe Basarab, sau anonimul „fiscus” al lui Radu de la Afumați⁵⁾, sau Paul Brașoveanu⁶⁾ al lui Radu Paisie vor fi călcat prin București. Dar cu siguranță au fost aci același brașovean Paul, chemat în 1577 de Alexandru Mircea⁷⁾, apoi medicul lui Petru Cercel⁸⁾ și al lui Mihnea Turcitul⁹⁾. Însă marii mulțimi a bucureștenilor, lipsa sau prezența acestor medici ai fețelor înalte, nu le-a făcut nici cald, nici rece. În tot veacul al XVI-lea nu se mai pomenește de nici un alt medic, care să fi fost așezat stabil aci.

Spre neta deosebire de veacul al XVI-lea, în cel următor se petrece la București, ca și la Tîrgoviște, un fenomen nou și deosebit de important; apar pentru prima oară medicii așezați în orașe, pentru folosul și ajutorul tîrgoveților.

Fără îndoială, că în toată vremea aceasta se vor găsi la București și medicii domnești; de asemeni, nu se poate tăgădui că unii dintre ei nu vor fi îngrijit atît pe boieri, cît și pe clericii și marii neguțatori. Dar cu aceasta nu se poate spune că ei au influențat în vreun fel sănătatea orașului. Totuși, sîntem obligați, pentru a nu știrbi tabloul nostru, să-i menționăm și pe acești medici domnești.

După cum am mai spus, distrugerea orașului de către armata lui Sinan Pașa a făcut capitala de nelocuit pentru multă vreme. Matei Basarab a refăcut, ce e drept, clădirile curții¹⁰⁾, dar el nu le-a dat o înfățișare atît de frumoasă pe cît o avea curtea din Tîrgoviște, unde-i plăcea să locuiască. Cu toate acestea el a locuit efectiv și la București. Aci avea, pe lângă el pe medicul său personal. În 1648 acest post era ocupat de italianul Giovanni Mascellini, originar din Pesaro (Urbine). Despre el ne-a lăsat știri interesante clericul Pietro Diodato Baksič, care a fost găzduit la Tîrgoviște de Mascellini¹¹⁾. De la Baksič știm că italianul purta titlul de „fizic” al curții, că avea trăsură și un servitor, de fapt ajutor, tot urbinat ca și el, Giorgio da Pesaro. Pe acesta îl trimitea în 1657 la Brașov după medicamente¹²⁾.

¹⁾ P. I. Cernovodeanu, *Informații medicale la călătorii străini în București, în Din istoria medicinii românești și universale*, Buc. 1962, p. 93—94.

²⁾ Hurmuzaki, Supl. I/1, p. 354.

³⁾ A. M. Del Chiaro, *op. cit.*, p. 32; Hurmuzaki, vol. IX/1, p. 610.

⁴⁾ Samarian, *op. cit.*, p. 69.

⁵⁾ *Idem*, p. 71.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 71.

⁷⁾ *Ibidem*, p. 80.

⁸⁾ *Ibidem*, p. 81.

⁹⁾ *Ibidem*, p. 82.

¹⁰⁾ N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Buc., 1961, p. 29.

¹¹⁾ G. Călinescu, *Altre notizie sui missionari cattolici italiani nella Moldavia nel secolii XVII-o, XVIII-o*, „Diplomatarium italicum”, I, 1925, pp. 315, 376, 383.

¹²⁾ Hurmuzaki, *Doc. privit. la ist. rom.*, vol. XVI/2, pp. 1258—1259.

Mascellini a călătorit și el acasă în Italia, în 1650, dar în 1653 era înapoi în țară ¹⁾). În 1655 se găsea la curte în București, pe lângă noul domn Constantin Șerban, când a căzut și el victimă a marei răscoale populare ²⁾). Mascellini s-a speriat și a vrut să plece la Constantinopol, dar între timp s-a răzgândit și a rămas pe loc ca să adune altă avere în locul celeia de care fusese lipsit. A rămas aci pînă în 1660 în slujba de medic și secretar domnesc.

Pe lângă Șerban Cantacuzino vom găsi la București, între 1684—1688, pe Jacob Pylarino, grec cefalonian, medic celebru, dar care atunci nu era decît un tînăr de 25 de ani ³⁾).

În domnia mult mai lungă a lui Constantin Brîncoveanu s-au perindat pe aci mulți medici; cu medici, cu chirurgi, cu spițeri, cifra lor trece de douăzeci. Dintre medicii domnești figura cea mai proeminentă a fost aceea a lui Jacob Pylarino, revenit la București din 1694, după ce umblase prin Germania și prin Rusia unde a stat vreo doi ani. Pylarino a fost medic, diplomat și scriitor. El a tipărit la Veneția, în 1715, cel dintîi tratat de variolizare preventivă, care l-a făcut celebru ⁴⁾). Al doilea medic, Ioan Comnen, grec din Lesbos, purtat prin Moldova și apoi prin Rusia, ca și Pylarino, a fost un mare erudit al secolului său. L-a slujit pe Brîncoveanu între anii 1693 și 1702 și apoi a renunțat la medicină ca să se facă mitropolit la Siliștriu, în care calitate a desfășurat o însemnată activitate culturală ⁵⁾). Alt medic brîncovenesc a fost Pantaleon Caliarchi, hiot, probabil mai vechi în slujba curții decît ceilalți doi. El a murit aci, în 1725. În jurul numelui lui Caliarchi nu s-a făcut atîta sgîm, cît în jurul celorlalți doi, poate și din cauză că el nu se ocupa numai cu medicina. Era un om de carte, avea o bibliotecă din care au rămas exemplare cu frumoase ex-librisuri; a tipărit, după obiceiul timpului, cărți religioase ⁶⁾). Mai proeminentă a fost personalitatea lui Bartolomeo Ferrati, italian dintr-o familie de nobleță papală, care explică și legăturile sale cu cercurile catolice din București, din Iași și din Brașov. A venit la București în 1708, din postul de consul venețian la Smirna, unde a mers Pylarino, cei doi medici schimbînd locurile între ei. Ferrati era cult, cunoștea istoria și arheologia, dar făcea și puțin spionaj. Avea casă la București, cam pe strada Arcului de astăzi ⁷⁾). A fost medic al curții, Iosif Clement Brecht de Brechtenberg, a trecut meteoric pe la noi, ca un inadapabil ce era ⁸⁾). Alții au avut mai mult rosturi culturale ca Gheorghe Hipomenas; Gheorghe Hrisogonos Trapezunțiu, nepotul lui Sevastos Kimenitul, dascăl la Academia de la Sf. Sava; Alexandru Helladius, autor al unei cărți prețioase pentru informațiile asupra stării culturale a

¹⁾ G. Călinescu, *op. cit.*, p. 315.

²⁾ *Ibidem*.

³⁾ N. Vătămănu, *Un grand médecin grec à la cour princière de Bucarest: Jacques Pylarino*, în XVII-e, *Congrès International d'Histoire de la Médecine*, I, Athènes, 1960, pp. 557—563.

⁴⁾ I. Pylarino, *Nova et tuta variolas excitandi per transplantationem methodus*, Veneția, 1715.

⁵⁾ N. Vătămănu, *Doctorul Ion Comnen în „Istoria ieroglică a lui D. Cantemir*. Comunicare la Soc. Șt. Medicale, Secț. de Istoria medicinei.

⁶⁾ I. Bianu și Hodoș, *Bibliografia rom. veche*, I, p. 440.

⁷⁾ G. Negulescu și N. Vătămănu, *Casa din București a lui Bartolomeo Ferrati, protomedic al lui Brîncoveanu*, Buc., 1940, p. 11.

⁸⁾ *Quellen zur Geschichte der Stadt Braşov*, Braşov, 1918, vol. VIII, p. 126; V. Bologa, *Contribuţiuni la istoria medicinei din Ardeal*, Cluj, 1927, p. 46—47.

țării; Eustatius Placica; Stavros și Iani Mulaimis, protejatul stolnicului Cantacuzino; Panaiot Sinopeus, dascăl la Sf. Sava; Antonio Corea; Atanasie Gordiul; Niculae Bubulios etc.¹⁾).

Este firesc să se creadă că toți acești medici pe lângă treburile lor culturale, vor fi dat și consultații populației orășenești în mijlocul căreia trăiau și cu care se contopeau.

Dar, în afara acestor medici, unii dintre ei pe la noi numai în trecere, au mai fost cîțiva pe care-i găsim stabili aci, cu proprietăți, ceea ce denotă că s-au ocupat cu practica medicală în folosul orășenilor.

Astfel, în 1627, răsare dintr-un document, aci în București, un anonim „doftur cel bătrîn”. Știrea este laconică; dar nu într-atît încît să nu lase să se tragă concluzia că pe vremea lui se găseau aici cel puțin doi medici, dacă nu mai mulți, din moment ce unul era „cel bătrîn”. Din cuprinsul documentului mai reiese că „dofturul cel bătrîn” trebuie să fi fost vreun italian, dat fiind că avea cumnat pe un Frîncu și se poate bănuși că el însuși era tot un „frînc”²⁾.

În sprijinul afirmației pe care am făcut-o că în secolul al XVII-lea existau medici așezați pe la orașe, pledează existența în 1636, la Tîrgoviște, a unui Iane Iatro³⁾, după nume grec. El semna ca martor la o vînzare. Este interesantă situația lui socială între ceilalți tîrgoveți, așa cum apare din lunga listă de martori, fiindcă se știe că semnăturile ce așternau în ordinea importanței. În cazul de față, după zece clerici, care dețineau ca totdeauna prioritatea, vine un căpitan, un iuzbașă, un logofăt, un paharnic și apoi urmează trei neguțători, după care-l găsim și pe confratele nostru Iane Iatro, urmat la rîndul lui de un cupeț, un „oteț”, doi logofeți, doi postelnici și alți încă. Așa dar, Iane Iatro deținea un loc de mijloc, ceea ce arată că nu era un medic domnesc, care și-ar fi luat locul îndată după clerici, ci un medic al tîrgoveților, al cupeților între care trăia. Pe aceeași linie vine să se situeze și Dumitrașco doftorul, tot un tîrgoviștean, care în 1643 cumpără o casă fostă cîndva a lui Mucadel Frîncu⁴⁾. Despre acest Dumitrașco, cu nume romînesc, s-a spus că ar fi fost cel dintîi medic romîn menționat de documente. În orice caz, aceste două știri documentare dovedesc că în vechea capitală a Țării Romînești se găseau medici și dacă Paul din Alep n-a găsit nici unul la necazul său, de vină a fost numai cine trebuia să-l caute și să-l aducă...⁵⁾.

Un medic bucureștean din vremea aceea se numea Pană doftorul Palamariul, care în martie 1659⁶⁾ locuia lângă biserica Ghiormei, adică prin dosul Lipsanilor sau Smîrdanului de astăzi. El va fi fost medicul vecinilor săi Andonie croitorul, Boancă logofătul, Pană zăbunarul, Jitian zugravul care-i slujesc de martori.

Altul este bătrînul Gheorghe doftorul Sarachino, critean de felul lui, cu case pe la începutul căii Șerban Vodă de astăzi⁷⁾.

---

¹⁾ N. Vătămanu, *Dezvoltarea medicinei în Țara Romînească în veacul al XVII-lea* (mss).

²⁾ Arh. St. Buc., *Stavropoleos*, XII/4.

³⁾ „Arh. ist. a Romîniei”, I (1864), nr. 2 (15 aug.), p. 16, nr. 15.

⁴⁾ Acad. Romîna, *Creșterea colecțiilor*, 1912, p. 96.

⁵⁾ Samaritan, *op. cit.* p. 92.

⁶⁾ Arh. St. Buc., *Stavropoleos* XII/14; G. Potra, *Doc. bucureștene*, p. 42.

⁷⁾ Arh. St. Buc., *Safta Castrisoaia* CVII/5; G. Potra, *op. cit.*, p. 198.

În fine, un omonim al țirgovișteanului din 1636, un Iani Iatro, proprietar de case în București, se întâlnește prin 1693¹⁾.

În afară de acești trei medici stabili, este interesant să-l menționăm și pe Philippus Nathaniel Lebitzki, unul dintre medicii ambulanți ardeleni, care pe fiecare an petrecea cîteva luni în țară consultînd și împărțind medicamente prin orașe și țirguri²⁾.

Spîțeri. — Toți acești medici, cu școală sau nu, aveau nevoie în practica lor medicală de medicamente. Exercițiul medicinei atît empirice cît și științifice, impunea existența unui comerț de medicamente, ca să nu folosim dintr-o dată termenul pretențios de „spîțerie”. Drept este că medicii cei mai reputați își pregăteau singuri medicamentele, personal sau printr-un ajutor, un servitor, care făceau oficiul de spîțer. Acesta cunoștea plantele, le recolta, le pisa în mojar, extrăgea tincturi, amesteca pilule. Cînd se simțea nevoia, era trimis în Ardeal sau în altă parte după droguri³⁾.

Aceste droguri se găseau însă și pe piața bucureșteană. Cea dintîi mențiune a unui „spîțer” bucureștean pare a fi din 15 februarie 1625, cînd apare un Karaiane Apotîțiarh⁴⁾, urmat în 1637 de „Giorgio spetiale”, care este semnalat pentru pagubele aduse bisericii Baraților⁵⁾. De altfel și Del Chiaro pomenește de comerțul cu droguri al negustorilor greci din piață⁶⁾. În secolul următor avem alte dovezi că anume ierburi „se cumpără cu dramul de la Greci”⁷⁾. Indicația arată cine deținea acest comerț cu medicamente. Este lesne de înțeles că unii dintre neguțătorii se specializaseră în vînzarea de medicamente, că le cunoșteau și știau la ce sînt de folos. Ei ajungeau a fi socotiți de către cumpărătorii ca un fel de „doftori” și credem că acesta a fost, în secolul al XVII-lea, cazul lui Tomaso Tobado, despre care în iunie 1674 scria Ienache Porfirită, capuchehaia Țării Romînești, că fusese odinioară medic, apoi neguțător și pînă la urmă falit⁸⁾. Și tot același fusese și cazul, în secolul al XVIII-lea, al binecunoscutului om de afaceri Chiriac Arbut, între altele cîndva și spîțer.

„Piața” bucureșteană de medicamente nu era de loc lipsită de importanță, de vreme ce la sfîrșitul veacului al XVII-lea se scria de la Brașov secretarului domnesc să caute, aici la București, opobalsam pentru generalul Veterani⁹⁾.

De altfel, se pare că marii boieri, între alte lucruri, țineau acasă și medicamente mai rare, pentru a le avea gata la orice nevoie¹⁰⁾.

Înmulțirea cadrelor medicale a făcut posibilă, la sfîrșitul secolului, în Țara Romînească, începutul unei organizări reduse, embrionare, de asistență sanitară militară și civilă¹¹⁾.

Doi dintre medicii în slujba lui Brîncoveanu, Pylarino și Comnen, îl însoțeau la oaste, în rădvane speciale, unul dintre ei dispunînd și de un

¹⁾ Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CCXXVII/5.

²⁾ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. VII, Brașov, 1918, p. 375.

³⁾ Cum a procedat Mascellini la 29 mai 1657, cf. Hurmuzaki *Doc...*, XV/2, p. 1258.

⁴⁾ *D.I.R.*, Țara Romînească, veac XVII, vol. 4, pp. 483—484.

⁵⁾ G. Călinescu, *op. cit.*, p. 341; document din 28 decembrie 1637.

⁶⁾ A. M. Del Chiaro, *op. cit.*, p. 110.

⁷⁾ P. Gh. Samarian, *op. cit.*, p. 185, document din 1740.

⁸⁾ Samarian, *op. cit.*, p. 97.

⁹⁾ Arh. Magistratului orașului Brașov, I., Buc., 1959, p. 73, document din 1690—

¹⁰⁾ C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei*, vol. I, Buc., 1913, p. 124.

¹¹⁾ N. Vătămanu, *Inceputurile organizării sanitare în Țara Romînească la sfîrșitul secolului al XVII-lea în „Igiena” XII (1963), nr. 1, pp. 79—85.*

„car de oaste” special pentru transportul materialului sanitar și al răniților sau bolnavilor. Se pare că mai exista și un fel de consilier sanitar în ce privește apărarea de epidemii. Aceasta fusese o mai veche intenție a lui Brîncoveanu, pe care nu și-a putut-o realiza în 1689, dar pe care a înapoiat-o mai târziu, cînd a avut la dispoziție cadrele necesare.

Asistența medicală a vremii nu se oprește aci. Au mai existat și alte măsuri și organe de profilaxie, între care putem cita pe ciocli, absolut necesari în vreme de epidemie. Pentru prima oară întîlnim, în Țara Românească, la București, în 1691, un vâtaf de ciocli, pe nume Gaico¹⁾; existența lui arată că organizația funcționa de o bună bucată de vreme și că era destul de numeroasă pentru ca să fie condusă de un vâtaf.

Mai este locul să cităm aici și asistența pe care o acordau, în condiții nu tocmai bine lămurite, mănăstirile. În București, cel puțin aceea de la Radu Vodă avea obligația după hotărîrea ctitorului să ofere oricui „bogac sau sărac” hrană și adăpost pe timp de mai multe zile²⁾; nu există însă indicații sigure că se acorda și asistența medicală.

Creдем că mai trebuiesc menționate și unele degrevări fiscale pentru motive de boală. Documentele care vorbesc în acest sens nu sînt numeroase, dar ele atestă că modalitatea exista. Astfel, la 9 iunie 1669, Radu Leon Vodă scutea de birul popesc și de birul de țară pe Stoian, copilul beteag al popii din Vulpești³⁾; iar în 1685, Șerban vodă Cantacuzino ierta de toate birurile pe Niculai Măglui din Copăceni-Gorj pentru că avea „o boală de la Dumnezeu și fiind cea boală grea asupra-i”⁴⁾.

În sfîrșit, dezvoltarea asistenței medicale ajunsă la nivelul de dezvoltare demonstrat aci, va fi potențiată în secolul următor prin înființarea spitalelor. Fenomenul acesta este evident un corolar al îmbunătățirii stării economice generale, în ciuda multelor nenorociri pricinuite de războaie, sărăcire prin fiscalism exagerat, foamete și epidemii. Această îmbunătățire s-a datorat numai muncii fără preget a claselor producătoare de țărani și tîrgoveți și nu vreunor măsuri oficiale de ocrotire care nu au existat. Slabele acțiuni schițate în acest sens nu au corespuns unui plan de reforme gîndit și aplicat, ci au rămas simple gesturi izolate, tributare tot ideologiei religioase⁵⁾ precumpănitoare în acel secol, precum și nevoilor stringente de a se salva, într-o oarecare măsură, puterea de muncă a claselor producătoare, fără de care economia statului s-ar fi prăbușit.

---

¹⁾ Documente din 25 iunie 1691, arhiva particulară, copie la Muzeul de istorie a orașului București, nr. inv. 71.364.

²⁾ *D.I.R., Țara Românească*, veac. XVII, vol. 2, p. 151.

³⁾ „Arhiva istorică a Romîniei”, I (1864), nr. 7, p. 56.

⁴⁾ G. I. Lahovari, *Hirtii, vechi*, în „Convorbiri literare” XII (1837), nr. 3, p. 297.

⁵⁾ Fr. Engels, *Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane*, Buc., 1949, p. 38.

O NOUĂ UNITATE A MUZEULUI DE ISTORIE A ORAȘULUI BUCUREȘTI: MUZEUL POMPIERILOR DIN FOIȘORUL DE FOC

de MATEI IONESCU

În ziua de 17 septembrie 1963 a avut loc inaugurarea unei noi unități muzeale din Capitală: Muzeul Pompierilor, secție a Muzeului de istorie a orașului București. Trebuie subliniat dintru început că odată cu abordarea unei teme noi în muzeografia românească, noua unitate culturală are și darul de a fi prilejuit valorificarea unei clădiri interesante nu atât prin vechimea ei (numără numai șapte decenii) cât prin puterea de evocare a peisajului și istoriei Bucureștilor de altădată.

Printre numeroșii vizitatori care au pășit pragul noului muzeu, nu puțini au fost aceia care au re trăit momente emoționante din viața lor personală, din viața cartierului și a orașului. Într-adevăr, prin rosturile lui trecute, prin înfățișare și dimensiuni, prin evenimentele petrecute înăuntrul ca și în afara zidurilor sale, Foișorul de Foc se integrase într-atât în atmosfera vechiului București, încât este de neconceput o evocare a peisajului urbanistic și a vieții cotidiene de la sfârșitul veacului trecut și începutul celui actual, fără menționarea acestui edificiu, martor și, într-un fel, participant la atâtea întâmplări dramatice din trecut. Elementele fundamentale și silueta vechii construcții a Foișorului au fost păstrate și în prezent. Vizitatorii constată însă, comparând macheta Foișorului vechi cu aceea a Foișorului actual, că, mai ales, interiorul a fost supus unei ample renovări, menite să înlesnească o prezentare a exponatelor, corespunzătoare scopului propus.

Foișorul actual are 6 etaje, spre deosebire de vechea clădire care era împărțită în 3 etaje (în locul actualelor nivele 4, 5, 6 era instalat un cazan imens de apă cu o capacitate de 72 vagoane). Avînd în vedere configurația turnului și înălțimea lui apreciabilă, tematica muzeului este dispusă cronologic în acest sens invers față de succesiunea etajelor, astfel că vizitatorii, urcați cu ascensorul pînă la etajul 6, vizionează muzeul coborînd pe scară, prin opriri succesive la fiecare etaj, și termină vizionarea la parter.

Nivelele 6, 5 și 4 prezintă momente din istoricul pompierilor și al pazei contra incendiilor în general, din cele mai vechi timpuri pînă la insurecția-

armată din august 1944, iar nivelele 3, 2 și 1 înfățișează modul de rezolvare a problemei pazei contra incendiilor în anii regimului democrat-popular.

Parterul, în afară de mobilierul obișnuit al holurilor conține și expozate: macheta vechiului foișor, planul dispunerii temelor pe etajele actualei clădiri, precum și o colecție de drapele istorice ale pompierilor militari și voluntari din țara noastră.

Începînd vizionarea de la etajul 6 publicul face un scurt popas pe balconul circular al Foișorului de unde i se desfășoară o impresionantă priveliște a Bucureștiului actual, în care grandioasele construcții ale epocii socialiste se îmbină armonios cu vechile monumente de arhitectură înălțate de generațiile trecute.

Etajul 6, prima sală a muzeului, cuprinde expozate care marchează unele din etapele mai importante străbătute de om în vremurile îndepărtate în lupta contra acțiunii distructive a focului; sînt vizibile strădaniile minții omenești de a birui condițiile neobișnuit de grele din societățile cu clase antagoniste.

Aflați la început sub dominația acestei uriașe forțe elementare a naturii — așa cum arată una din lucrările de pictură monumentală — oamenii din vechime au reușit să obțină cea dintîi victorie asupra focului, reușind să-l producă ei înșiși. O lucrare în ceramică executată după unul din cele mai vechi documente iconografice, înfățișează acest moment crucial în dezvoltarea societății omenești, însoțită și de binecunoscuta apreciere făcută de Friedrich Engels asupra importanței descoperirii focului. După această introducere se intră în tema propriu-zisă a muzeului enunțîndu-se ideea lui fundamentală și anume că în același timp cu utilizarea focului pentru dezvoltarea forțelor de producție, omul s-a străduit să găsească și mijloacele de luptă împotriva acțiunii stihnice, negative, a acestuia, mijloace care sînt îndestuitil legate de gradul de dezvoltare a forțelor și relațiilor de producție, de natura fiecărei orînduiri social-economice.

Și, într-adevăr, muzeul demonstrează între altele cum, treptat, aceste mijloace au evoluat de la modestele *siphones* (burdufuri de piele) de pe timpul Romei republicane, pînă la puternica mașină de luptă a zilelor noastre, auto-tunul, făurit de industria Romîniei socialiste. Însă, chiar și pentru etajul 6, care expune cronologic numai pînă către mijlocul veacului trecut, această evoluție este concludentă. Fiindcă, oricît de modeste ni s-ar părea mijloacele folosite în vremurile îndepărtate, totuși expunerea lor constituie un omagiu adus acelor oameni care au biruit întunecimile timpurilor vechi, și au contribuit, atît cît le permiteau condițiile de atunci, la o operă valoroasă din punct de vedere tehnic-științific și etic. Vizitatorul poate cunoaște astfel utilajul fabrilor, centonariilor și nocturnilor — pompierii Daciei romane —, pompa lui Ctesibios reconstituită după descrierea lui Vitruvius, pompa perfecționată de Heron, pompa lui Iacob din Besson, pompele cu „gît de barză” și în sfîrșit prima pompă cu furtun de pînză, inventată la sfîrșitul secolului al XVII-lea de Ian van der Heyde. Firește că proiectarea jetului de apă la distanță, a fost încă din vechime considerată ca principala armă de luptă contra incendiilor, însă ea nu a fost, desigur unica. Omul a trebuit să dezlege multe alte taine ale focului și în primul rînd să dea răspuns la două întrebări care-l frămîntaseră încă de la începuturile vieții lui conștiente: ce este focul? ce este focul din ceruri, trăsnetul, care a îngrozit atîția oameni și a aprins imaginația atîtor generații? Celor care au dat dezlegarea acestor taine, lui Lavoisier, Lomonosov și lui

Franklin, inventatorul paratrăznetului, le este consacrat un stand al primei săli, în semn de cinstire a operei lor.

Așa cum arată unul din texte, cele mai puternice și uneori chiar singurele mărturii ale pazei contra incendiilor din trecutul îndepărtat, sînt vechile observatoare de foc existente sau amintite în documente. O compoziție în ceramică înfățișează cîteva vechi turnuri feudale, dispărute sau încă în ființă pe teritoriul țării, între care vestitul turn al Colței așa cum arăta el înainte de marele cutremur din 1802, turnul Golia din Iași sau turnul Sfaturului din Brașov. O hartă indică locurile unde erau așezate foișoarele, azi dispărute, ale Bucureștiului feudal.

Fără îndoială că tot ceea ce oamenii reușiseră de-a lungul veacurilor, reprezenta încă foarte puțin; distrugerile focului —, datorite atît războaielor, răscoalelor și altor manifestări ale contradicțiilor din orînduirea sclavagistă și cea feudală, cît și înapoierii în tehnica construcțiilor sau neglijenței și nivelului general de cunoștințe încă scăzut — erau încă departe de a fi evitate sau măcar limitate cu mijloacele tehnico-organizatorice pe care oamenii le puteau folosi. În această sală sînt expuse vestigii originale, ale marilor incendii din trecutul îndepărtat al țării noastre. Între altele apare și o mărturie emoționantă, o piesă care amintește celor de azi zilele cumplite și glorioase ale lui noiembrie 1595, atunci cînd, în fața contra-ofensivei victorioase a lui Mihai-Viteazul, Sinan-Pașa în retragere, a aruncat în aer palanca de la Radu-Vodă și a declanșat astfel incendierea întregului oraș; este un vas ars, descoperit recent cu prilejul săpăturilor arheologice de la Radu-Vodă în stratul incendiului din noiembrie 1595. Alăturat, pot fi vizionate și alte piese, amintind de marile focuri din țara noastră, între care și relatarea călătorului francez, contele de Lagarde, martor ocular al incendiului din decembrie 1812 de la Curtea Nouă Domnească din Dealul Spirii. Mărturia acestuia este interesantă și prin modul elogios în care scrie despre pompierii noștri (termenul aparține autorului, pe atunci nefiind încă încetățenit la noi) care luptau cu curaj împotriva flăcărilor. Acești oameni erau desigur tulumbagii, în rîndul cărora se aflau numeroși meșteri zidari, dulgheri, fierari și hornari; breslele de meșteșugari reprezentau dealtfel — așa cum se specifică în muzeu — baza intervențiilor la incendii în orînduirea feudală, așa cum tot colegiile de meseriași, fabri și centonarii, păziseră cîndva, de mult, orașele Daciei romane de flagelul incendiilor.

Către mijlocul secolului al XIX-lea, odată cu prefacerile care anunță victoria modului de producție capitalist, procesul de dezvoltare sub toate aspectele a orașelor, impune și o reorganizare corespunzătoare a serviciului de pază contra incendiilor. În cadrul operei de reînființare a forțelor armate naționale, sînt constituite la Iași și București, respectiv în 1835 și 1845, primele organizații militare de pompieri. Cu această temă începe expunerea în sala următoare a muzeului de la etajul 5; apar aci, între altele, proiectele de înființare a roatei de pojarnici din Iași și a roatei de pompieri a orașului București care, vorbesc nu numai despre evenimentul în sine, ci aduc și informații prețioase asupra stadiului organizării pompieristice în epoca respectivă. Este evident un nivel superior din punct de vedere tehnic-organizatoric față de cel din ultimele decenii ale dominației turco-fanariote, însă mlădițele acțiunii de modernizare răsar pe un teren care amintește încă la tot pasul trecutul greu și apăsător. Orașele păstrează nu numai aspectul

exterior, ci și tehnica edilitară a epocii trecute ; în asemenea condiții, marile incendii din această epocă sînt pe deplin explicabile.

Între aceste dezastre un loc aparte este consacrat în muzeu, marelui foc din 23 martie 1847, incendiu care a distrus, precum se știe, întreaga parte centrală și răsăriteană a Bucureștilor. Aquarela lui Mustakov, planul original al părții din oraș arse, executat de Rudolf Boroezyn, relatarea în versuri a dezastrului tipărită în 1854 de Anton Pann, sînt completate în expoziție cu urme materiale, piese originale, descoperite recent, datorită săpăturilor arheologice de la Piața de Flori, în stratul incendiului din martie 1847.

Caracteristice pentru această sală a muzeului sînt însă alte momente din istoria pompierilor romîni. Sînt momentele în care ei au lăsat pentru un timp deoparte uneltele lor obișnuite de luptă împotriva focului și au luat în mîini armele pentru libertatea patriei. De aceea, cum era și firesc, sala 5 este în mare parte consacrată amintirii ostașilor roatei de pompieri a orașului București care au luptat și au căzut eroic la 13 septembrie 1848 în memorabila bătălie din Dealul Spirii. Este un punct central al muzeului în care sînt adunate mărturii elocvente privind antecedentele, desfășurarea propriu-zisă ca și urmările evenimentelor de la 13 septembrie 1848. Expozatele acestei părți sînt în relief cîteva idei de bază și anume :

— că încă înainte de 13 septembrie 1848, roata de pompieri a Bucureștilor se manifestase ca una din cele mai credincioase unități din armata romînă față de guvernul revoluționar provizoriu mai cu seamă în clipele de grea cumpănă ale comploturilor contrarevoluționare din 19 și 28—30 iunie 1848 ;

— că în rîndurile roatei de pompieri se făcuse încă mai de mult resimțită acțiunea politică a unor ofițeri revoluționari colaboratori apropiați ai lui Nicolae Bălcescu ;

— că în toate momentele hotărîtoare ale revoluției, și cu atît mai mult în zilele grele ale lui septembrie 1848, roata de pompieri și acel admirabil popor bucureștean, elogiât cu atîta stimă și dragoste de Bălcescu, au format un singur corp ; că, înfrățiți în luptă și în moarte, ostașii și poporul au creat revoluției un final eroic, a cărui amintire răscolitoare, glorioasă, va trăi deapururi în paginile istoriei noastre ;

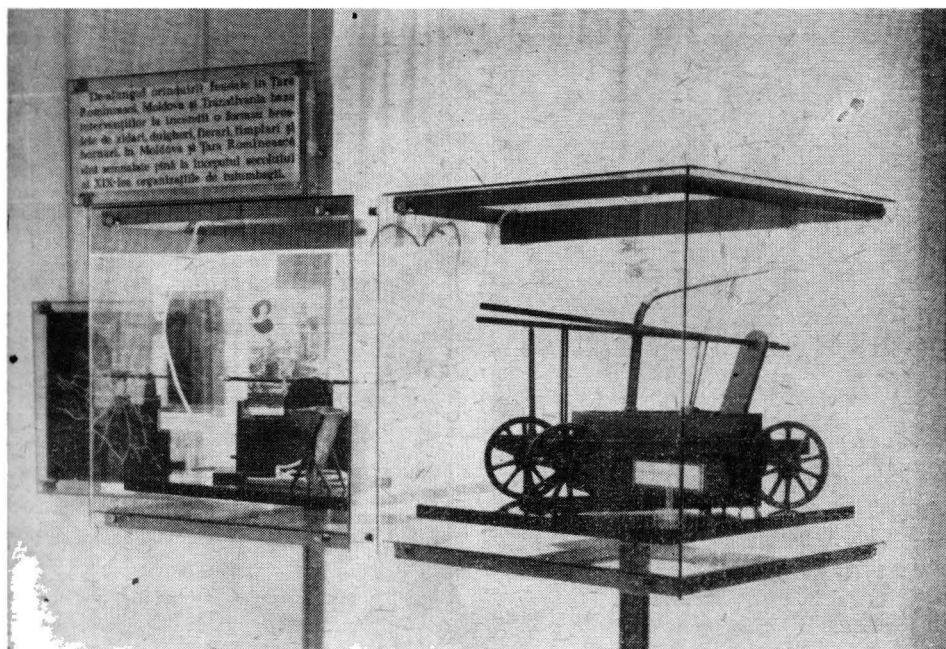
— că sfîrșitul dramatic și sîngeros al bătăliei din Dealul Spirii a găsit totuși supraviețuitori cu armele în mîini, plecînd, sub conducerea sublocotenentului-erou Dincă Bălășeanu, să lupte mai departe, pe alte meleaguri, pentru cauza revoluției, pentru onoarea și libertatea poporului romîn.

Evenimentul, așa cum arată documentele expuse, a avut epiloguri la intervale de timp foarte inegale : în 1849 ancheta făcută de organul suprem al contrarevoluției — Înalta Curte Criminalicească — printre supraviețuitorii roatei de pompieri rămași în țară ; în 1860, legea semnată de Alexandru Ioan Cuza pentru acordarea de recompense onorifice și materiale participanților la bătălie ; în 1901 inaugurarea monumentului din Dealul Spirii în prezența veteranilor de la 1848 ; în 1908 cea de a 60-a aniversare a bătăliei cu participarea ultimilor supraviețuitori.

În sfîrșit, sala 5 cuprinde evocarea unei pagini pînă acuma mai puțin cunoscute din istoria pompierilor : participarea acestora ca ostași artileriști la operațiile militare ale războiului de independență. Este vorba de cele 9 baterii teritoriale create în 1872, din rîndul cărora s-au constituit în vară și toamna anului 1877 bateriile active de pompieri trimise pe teatrul de

operațiuni de dincolo de Dunăre, precum și în bateriile de coastă de pe țărmul fluviului, cele mai multe concentrate, după cum se știe, în fața Vidinului, puternica fortăreață otomană din sectorul danubian. Între alte expozate apar în acest colț al muzeului, fotografiile ofițerilor din divizionul de pompieri București al artileriei teritoriale, precum și portretul căpitanu-

Aspect din Muzeul Pompierilor
Vedere din sala 1. Machetele unor pompe din secolul al XVII-lea

lui de pompieri Gheorghe Lupașcu, comandant de baterie, erau în luptele de la Plevna.

Întorși de pe cîmpurile de bătălie, pompierii militari și-au reluat vechea ocupație, însă noile condiții istorice ale perioadei postbelice ridică, în toate sferile de activitate, probleme noi și reclamă rezolvări noi. Căci dezvoltarea mării industrii capitaliste și a comerțului de materii prime (între care e interesant de subliniat că la noi predominau tocmai cele inflamabile ca: cerealele, cheresteaua, petrolul), duc în mod inevitabil la creșterea populației urbane, la înmulțirea construcțiilor de locuințe, depozite, gări, întreprinderi și instituții. Face față serviciul de incendiu acestor noi cerințe, mereu crescînde? Curajul, destoinicia, îndemînarea i-au caracterizat mereu pe pompierii noștri din trecut (un ordin de zi pe oștire dat de Cuza, expus în muzeu, elogia de pildă comanda de pompieri a Capitalei care, la o inspecție izopinată, a fost gata pentru intervenție în numai 2 minute de la darea alarmei). Însă disproporția între calitatea materialului uman și calitatea utilajului, spre a nu mai vorbi de cantitatea cu totul insuficientă a acestuia, creștea în loc să scadă. Expozatele de la nivelul 4 pun în

valoare tocmai această idee fundamentală : pe de-o parte bravura și sacrificiul eroic al pompierilor, pe de o altă parte incapacitatea și dezinteresul regimului capitalist-moșieresc pentru o organizare a prevenirii și lichidării incendiilor care să corespundă noilor cerințe ale dezvoltării urbanistice și, se poate adauga, noilor posibilități bugetare ale statului. Între alte documente expuse în această sală, există și o circulară din decembrie 1926 a Ministe-

Aspect din sala 6

Vedere parțială a sălilor 4 și 5

rului de Interne în care prefectii județelor sînt chemați a sprijini loteria instituită ca urmare a unor mari incendii în cursul cărora se învederase dotarea cu totul insuficientă a pompierilor. Guvernul de atunci găsise deci soluția problemei nu în alocări bugetare și în alte măsuri organizatorice, ci în apelul la bunăvoința și buzunarele particularilor. Era evident, un paleativ. Așa se face că utilajul pompierilor folosit în ajunul celui de al doilea război mondial reprezenta o alcătuire pestriță în care ponderea principală aparținea pompei manuale Knaust model 1882, pompei cu aburi Merryweather model 1895, ca și primelor tipuri auto, învechite, ale firmei Magirus din Ulm. Dealtfel, prima auto-pompă cisternă fusese adusă în țară abia în august 1923. Pe străzile orașelor circulau, pînă spre 1930, sacagii, secundanți ai pompierilor la incendii.

Consecințele acestor stări de lucruri, au fost, așa cum arată statisticile, textele și diapozitivele de la etajul 4, dezastruoase. Vizitatorii mai vîrstnici reîntîlcesc în această sală a muzeului marile tragedii de la Moreni, de la Buzău, Bacău sau Dioști ; ei revăd, după decenii, flăcările ce au mistuit teatrul „Vox“, Muzeul Militar, ca și cadavrele carbonizate ale copiilor arși de vii în biserica de la Costești.

În această suită tragică, răsar ca din mijlocul ruinelor fumegînde, numele unor ostași ai focului astăzi dispăruți. Este un panou de onoare, iluminat, așezat în centrul sălii și consacrat unor ostași ai trupelor de pompieri căzuți în flăcări între anii 1924—1935. Alături de lista care conține numele celor decedați, data și împrejurările morții, sînt reproduse necroloagele, impresionante, ale unora dintre ei.

Memoria celor care, chiar și în condițiile vitrege ale lumii vechi, și-au pus măestria și curajul în slujba cauzei nobile a ocrotirii vieții oamenilor și a bunurilor create prin munca omenească, este prezentă în această sală și prin altfel de exponate. Sînt unelte, coifuri și mai ales trofee cîștigate la concursuri de asociațiile de pompieri voluntari din Transilvania, înființate, cele mai multe, în al optulea deceniu al secolului trecut.

Sala următoare a muzeului, nivelul 3, începe prin prezentarea unor aspecte din zilele istorice ale insurecției armate din august 1944, moment hotărîtor din viața poporului român, începutul revoluției populare din țara noastră. Diapozitivele înfățișează scene de luptă în care apar ostași și muncitori din formațiunile patriotice, care, răspunzînd cu patriotism fierbînt la chemarea Partidului Comunist Român, au ridicat armele pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist. Alături de toți ostașii armatei romîne, alături de întregul popor, pompierii militari și-au adus și ei contribuția la victoria insurecției armate. O hartă luminată a operațiunilor militare din august 1944 de pe teritoriul Capitalei, indică, prin însemnul armei, locurile unde subunitățile Batalionului de Pompieri București au colaborat cu celelalte unități ale armatei și cu formațiunile de luptă patriotice, la lichidarea rezistenței trupelor hitleriste.

Ca în toate domeniile de activitate, și în domeniul pazei contra incendiilor revoluția populară a creat o situație nouă, fundamental deosebită față de cea existentă în regimul burghezo-moșieresc. Marile transformări petrecute în acest sector de activitate în anii puterii populare, sînt amplu oglindite în sălile 3, 2, 1, ultimele etaje ale muzeului. Prin sistemul de expunere bazat îndeosebi pe iluminarea succesivă a panourilor și pe prezentarea succesivă, automată, a diafilmelor, dar mai ales prin conținutul exponatelor, vizitatorul acestor săli rămîne cu o puternică impresie despre felul cum este astăzi organizată apărarea vieții oamenilor și a bunurilor poporului de primejdia incendiilor. El capătă nu numai un sentiment de siguranță, ci și cunoștințe noi, apte de a fi folosite, traduse în practică, la locul său de muncă sau de locuit, pretutindeni unde s-ar ivi primejdia focului.

Accentul care se pune astăzi pe munca de *prevenire* a incendiilor, aspect aproape complet neglijat în regimul capitalist-moșieresc, apare clar și în concepția care a stat la baza organizării acestei părți din muzeu. Într-adevăr, două din cele trei săli care oglindesc modul de rezolvare a pazei contra incendiilor în anii puterii populare, cuprind exponate privind acțiunea de prevenire. Poate fi astfel urmărită aplicarea în practică a unei vaste activități tehnic-normative desfășurate de organele de stat sub conducerea Partidului, pentru a curma nu numai cauzele imediate ci a elimina însăși condițiile care pot crea teren prielnic incendiilor. Aceste condiții rezidă între altele în natura construcțiilor. Și de aceea vizitatorul, fie că este sau nu specialist, poate urmări și înțelege felul cum sînt construite diferitele obiective — șantiere, fabrici, rafinării și complexe de industrializarea lemnului, complexe chimice etc. — după normele de pază contra incendiilor.

De asemenea poate fi vizionată o mare varietate de metode și instalații de intervenție rapidă, începînd cu diferitele tipuri de stingătoare manuale și terminînd cu instalația sprinckler care declanșează automat apa la temperaturi înalte.

În aceste două săli expozitele prezentate degajă puternic ideea că numai printr-o vastă activitate politico-organizatorică și propagandistică de antrenare a maselor largi la munca de prevenire, a putut fi redusă frecvența ca și proporțiile incendiilor. Organizarea oamenilor muncii din obiective și localități în formații voluntare sau angajate de pompieri, controlul sistematic al normelor de pază contra incendiilor, munca educativă desfășurată în toate colectivele de muncă pentru apărarea proprietății socialiste, a bunurilor personale și a vieții oamenilor de primejdia incendiilor, sînt numai cîteva din formele concrete, care ilustrează în expoziție ideea de mai sus.

Atît la etajele 3 și 2, dar mai cu seamă la etajul 1 vizitatorii fac cunoștință cu machetele mașinilor de luptă contra incendiilor, de cele mai felurite tipuri, fabricate în R.P.R. Este o suită impresionantă care, vădește și aci, ca și în alte sfere de activitate, succesele politicii de industrializare socialistă a țării, inițiată și condusă de Partidul Muncitoresc Român. Țara noastră produce astăzi aproape tot materialul din dotarea pompierilor, de la cel mai simplu pînă la puternicul autotun al cărui jet de apă poate dărîma zidurile.

Cu acest material, cantitativ și calitativ net superior celui din vechea Romînie, elementul om are condiții noi de a-și manifesta curajul și calitățile fizice și profesionale. Și, de aceea, la acest etaj 1, consacrat intervenției pentru lichidarea incendiilor, omul și tehnica nouă, apar ca un tot de nedespărțit. Conștient de misiunea sa nobilă, patriotică, umanitară, ostașul de tip nou crescut și educat în armata populară, dă patriei sale socialiste, toată puterea sa de luptă, tot elanul și chiar propria viață. Pe o placă de marmoră albă din muzeu sînt dăltuite numele eroilor din trupele de pompieri care au căzut în flăcări apărînd viața cetățenilor Republicii Populare Romîne și bunurile poporului muncitor.

Admirația pentru eroismul generațiilor trecute și prezente de pompieri străbate ca o concluzie de bază atît în slova copilărească a pionierilor cît și în fraza matură a oamenilor vîrstnici, care și-au scris aprecierile în cartea de impresii a muzeului.

JETOANE ȘI FISE DIN TRECUTUL ORAȘULUI BUCUREȘTI

de **CONSTANTIN IACOBOVICI**

Istoria modernă și contemporană a orașului București, bogată în evenimente și semnificații, prezintă și unele aspecte mai puțin cunoscute care nu au reținut pînă acum atenția cercetătorilor. Printre materiale muzeistice care aruncă o lumină nouă asupra vieții de toate zilele a populației și în-deosebi a clasei muncitoare din ultima sută de ani de istorie a orașului se află numeroasele jetoane și fise folosite de diferitele întreprinderi, instituții și asociații care au existat în această perioadă în capitala țării noastre. Deși în raport cu alte piese de epocă, jetoanele și fisele ocupă un loc relativ modest ca valoare documentară, studierea lor permite totuși desprinderea unor aspecte semnificative care nu rezultă din alte surse de informații, ceea ce justifică valorificarea lor pentru cercetarea științifică.

Intrucît adunarea și păstrarea jetoanelor și fiselor nu a devenit o preocupare decît în anii regimului democrat popular — fiind în trecut considerată pe nedrept o preocupare minoră — nu sîntem încă în situația de a dispune de o colecție completă a acestora și trebuie presupus că multe piese interesante au rămas deocamdată necunoscute.

Prezentul studiu își propune să facă un prim pas în direcția clasificării și studierii celor mai reprezentative jetoane și fise cunoscute, să atragă atenția asupra interesului pe care îl prezintă această ramură a numismaticii românești și să stimuleze astfel descoperirea și colecționarea de noi jetoane și fise legate de trecutul orașului București și al întregii țări. Un loc de frunte în organizarea și ducerea la îndeplinire a acestei sarcini revine fără îndoială Muzeului de istorie a orașului București, a cărui conducere are meritul de a fi manifestat — printre multiplele sale preocupări — înțelegerea cuvenită și pentru acest domeniu al cercetărilor muzeistice.

Jetoanele și fisele sînt piese de metal (bronz, alamă, argint etc.), de forma unor monede, emise nu de stat, în cadrul emisiunilor bănești curente, ci de către întreprinderi sau instituții și avînd o circulație cu caracter

neoficial, restrînsă în limitele întreprinderii sau instituției respective.¹⁾ Analogia cu monedele curente este accentuată prin faptul că ele poartă de regulă o mențiune privind valoarea lor nominală, exprimată de cele mai multe ori în unități bănești (lei sau multipli și subdiviziuni ale leului), iar mai rar în unități naturale (1 halbă de bere, 1 pâine, 1 zi de muncă), în care caz legătura lor cu sistemul monetar în vigoare în momentul circulației lor este indirectă. Majoritatea jetoanelor și fiselor au ca legendă denumirea întreprinderii sau instituției emitente și uneori localitatea și data emiterii lor.

Servind înlăuntrul întreprinderii sau instituției respective, ele au fost emise în cele mai multe cazuri în serii cu mai multe valori nominale, spre a putea fi utilizate mai bine pentru nevoile circulației interne. Și în această privință analogia cu monedele este pronunțată, cu deosebirea că multiplii și subdiviziunile unității bănești legale — leul — ce apar ca valori nominale pe jetoane și fise nu coincid întotdeauna cu cele ale emisiunilor oficiale de stat. Astfel, în timp ce în perioada 1868 — 1916, monedele emise erau de 1, 2, 5, 10, 20, 50 de bani și de 1, 2, 5 lei, jetoanele și fisele din aceeași epocă prezintă — alături de piese de 5, 10 și 50 de bani — subdiviziuni ale leului de 15, 25, 40 de bani și piese cu valoare nominală de 10 lei. Aceasta se explică prin aceea că valorile nominale ale jetoanelor și fiselor au fost stabilite potrivit necesităților circulației interne ale întreprinderii sau instituției emitente, în funcție de prețul mărfurilor sau serviciilor plătite sau decontate cel mai frecvent cu ajutorul jetoanelor sau fiselor. Tocmai de aceea, în unele cazuri valoarea lor nominală a fost exprimată în unități naturale de felul celor amintite mai sus. Acest lucru prezenta și avantajul că utilizarea unor asemenea jetoane și fise nu era afectată de modificările de prețuri la mărfurile respective fiind astfel asigurată pentru o perioadă mai îndelungată.

Jetoanele și fisele prezintă însă și o serie de deosebiri esențiale în raport cu monedele curente. Este în primul rînd de menționat destinația lor pentru o circulație internă, în circuit închis, fiind permise și avînd putere de plată numai la întreprinderea sau instituția emitentă și chiar înlăuntrul ei numai pentru un scop bine determinat (la magazinul de consum, cantină, restaurant). Din această împrejurare rezultă și numărul foarte restrîns al exemplarelor utilizate în majoritatea cazurilor, cît și rari-tatea lor actuală. Rolul de instrument de circulație limitată al jetoanelor și fiselor se poate extinde practic asupra întregii populații (cum este cazul fiselor de telefon public). Aici caracterul limitat al circulației rezultă din faptul că fisele de telefon nu puteau fi utilizate decît pentru obținerea unor servicii din partea Societății de telefoane, iar în cadrul acestei Societăți nu puteau servi ca mijloc de plată decît în cazul special al folosirii telefonului public pentru o convorbire locală.

Caracterul limitat al circulației jetoanelor sau fiselor rezultă limpede și din unele indicații care apar, ce-i drept foarte rar, chiar în legendele lor. Spre exemplu, pe un jeton emis de Concesiunea minelor Mărgineanca-

---

¹⁾ În perioada anilor 1945—1947 unele întreprinderi comerciale bucureștene au utilizat ca mijloc de circulație bucăți de hirtie stampilate purtînd semne valorice (100, 200 lei etc.). Aceste piese nu reprezintă jetoane sau fise, ci au caracterul unor bani de necesitate, nevoia lor fiind impusă de lipsa de mărunțiș pentru plata restului. Utilizarea lor a avut caracter excepțional și temporar, în timp ce jetoanele și fisele cunoșteau o utilizare permanentă.

Făgețelu se precizau astfel condițiile lor de utilizare: „Fisă de 5 lei pentru credit la cantina minei. Aceste fise nu se pot negocia sau sconta, ele nefiind recunoscute decât (sic!) la cantina minei”.

A doua deosebire esențială dintre jetoane și fise pe de o parte și monedele curente pe de altă parte era valoarea lor proprie foarte scăzută, practic inexistentă și în ori ce caz fără nici o legătură cu valoarea lor nominală. Astfel, în timp ce în perioada 1868 — 1916 monedele de 50 de bani, 1 și 2 lei erau piese de argint divizionare (cu o valoare proprie apropiată de cea nominală), iar la moneda de 5 lei valoarea nominală concidea cu cea reală, jetoanele și fisele erau în majoritatea cazurilor confecționate din metale neprețioase sau dintr-un aliaj inferior de argint (bilon), astfel că nu există nici o legătură între valoarea lor nominală și cea reală. Această situație își găsea expresia și în faptul că de regulă în cadrul aceleiași serii de jetoane sau fise diferite valori nominale aveau dimensiuni absolut identice.

Jetoanele și fisele reprezintă prin urmare simple *semne valorice*, fără valoare proprie sau acoperirea corespunzătoare în metal prețios, prezentînd în această privință analogii cu situația bancnotelor emise la curs forțat, fără acoperire.

Am folosit pînă acum termenul de jeton și fisă, subliniind elementele comune ambelor categorii de semne valorice. Este însă necesar să se facă distincția cuvenită între ele. Jetoanele au îndeplinit în parte rolul de instrument de circulație și de plată substituindu-se, într-o sferă bine delimitată de relații marfă-bani, monedelor legale. În anumite limite cu ajutorul lor se efectua plata muncitorilor, iar aceștia, la rîndul lor le puteau utiliza la cumpărarea mărfurilor în magazinul de consum sau la cantina patronului întreprinderii. Spre deosebire de jetoane, fisele servesc numai ca instrument de decontare și evidență internă, neavînd rolul de mijloc de circulație și de plată. În majoritatea restaurantelor și cofetăriilor aceste fise serveau — și servesc în bună parte și astăzi — numai pentru decontarea dintre ospățari și bufetieri a cantităților de produse de alimentație publică preluate de la bufet și servite consumatorilor. Fisele de telefon ajungeau și în mîinile publicului dar ele nu serveau ca instrument propriu-zis de plată a convorbirii telefonice, pentru că plata era făcută anticipat, prin cumpărarea cu bani a fiselor respective. Introducerea lor în automatul telefonului public nu servea decît ca mijloc de decontare și evidență a prestării serviciului, plătit cu anticipație.

Practica folosirii unor piese metalice cu circulație limitată, alături de circulația bănească curentă, își găsește începuturile încă în antichitate. La romani erau cunoscute piese purtînd de regulă numere de ordine, denumite *tessere*, iar mai tîrziu au apărut așa numitele *contorniate* (sec. IV—V e.n.). Se presupune că aceste piese erau folosite ca bilete de intrare la circ sau la alte spectacole publice, iar tesserele — în unele localuri. Spre sfîrșitul evului mediu au apărut primele piese denumite *jetoane* (de la verbul francez *jeter* = a arunca). Ele erau astfel denumite pentru că erau aruncate populației cu prilejul unor evenimente festive ale monarhilor și seniorilor feudali din occident (încoronări, căsătorii). Aceste jetoane, de fapt mici medalii ocazionale, de obicei din argint, nu purtau semne valorice și nu circulau ca monedă, avînd un conținut cu totul diferit de al jetoanelor capitaliste de mai tîrziu.

Acestea din urmă au apărut prima oară în cursul secolului al XVII-lea, mai ales în Anglia și în veacul următor în Franța, fiind piese cu valoare nominală emise de patroni capitaliști pentru plata parțială a muncitorilor, fiind folosite uneori și în relațiile cu clienții. Aceasta a fost o înlesnire făcută patronilor de către stat, servind totodată statului ca un mijloc de reducere a necesarului de monedă bătută, în scopul economisirii cheltuielilor legate de circulația monetară.

În țara noastră cele dintii jetoane au apărut în Transilvania, în secolul al XVII-lea. Ele erau utilizate la exploatarea miniere, care aparțineau voevozilor Transilvaniei, purtau inițialele voevodului emitent și stema lui, dar nu aveau indicată valoarea nominală. Modul lor de utilizare nu este bine cunoscut, dar se poate presupune că era apropiat de cel al jetoanelor capitaliste.

Jetoanele și fisele au devenit frecvente în țara noastră numai odată cu dezvoltarea capitalismului. La București primele jetoane și fise cunoscute apar în al șaptelea deceniu al secolului al XIX-lea, devenind frecvente în deceniile următoare și mai ales în primele decenii ale secolului nostru.

Pentru caracterizarea utilizării jetoanelor și fiselor, este necesar să analizăm rolul lor economic.

Jetoanele au în primul rând funcția de *instrument de circulație*, limitată însă, cum s-a arătat, la un circuit închis și special. Ele serveau la plata (cel puțin parțială) a salariilor muncitorilor și la cumpărarea cu ajutorul lor de către muncitori a unor mărfuri la magazinul sau cantina patronului.¹⁾

Totodată jetoanele aveau și funcția de *instrument de plată*. Din punctul de vedere al patronului capitalist, jetoanele îi serveau și pentru obținerea unui credit (forțat) de la muncitori, pentru că substituind la plata salariilor banii prin jetoane, el rămânea în posesia banilor respectivi căroră le putea da alte utilizări, reducându-și astfel necesarul de capital circulant. Așa cum s-a arătat mai sus, legenda jetonului emis de Concesiunea minelor Mărgineanca-Făgetelu menționează expres existența acestei relații de credit. Evident muncitorii nu primeau credit ci dimpotrivă, ei erau nevoiți să crediteze pe patroni, primind în schimb jetoane de o valoare nominală egală pe care le cheltuiau treptat pînă la salariul următor.

Această formă de credit pe care muncitorul îl acordă capitalistului nu este decît o variantă a trucksystem-ului amintit de Karl Marx în „Capitalul”²⁾ și care consta în aceea că o parte din salariul pe care patronul îl plătea abia la sfîrșitul lunii era avansată de către capitalist deseori sub formă de mărfuri, pe care muncitorul trebuia să le plătească la prețuri superioare celor de pe piață, la prăvălia care aparținea chiar patronului.

Trebuie precizat însă că și funcția de instrument de plată a jetoanelor era limitată la interiorul întreprinderii, deoarece ele nu puteau fi — așa cum am văzut — „negociate sau scomptate” altor persoane.

Aceste funcții, fie și limitate la un cadru restrîns, coincid cu unele funcții ale banilor. Spre deosebire însă de bani, jetoanele nu dețineau în nici un fel funcțiile de măsurător al valorii, de teaurizare și de bani universali.

¹⁾ Vezi în privința modului de utilizare a jetoanelor lucrarea *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România*, Ed. Politică, 1959, pag. 243.

²⁾ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Ed. a II-a, P.M.R., 1948, pag. 182—183, nota.

Jetoanele reprezentau prin urmare semne valorice fără valoare proprie, nefăcând parte din sistemul monetar oficial, cu un rol limitat în relațiile marfă-bani de tip capitalist, semne valorice sui-generis care prin funcțiile lor economice prezintă analogii cu monedele divizionare și cu bancnotele emise fără acoperire, fără a fi însă propriu-zis bani.

Tot așa cum sistemul bănesc și banii au servit claselor dominante ca instrument de exploatare a maselor, jetoanele au fost pentru patroni un mijloc de jefuire suplimentară a muncitorilor. Prin faptul că patronul impunea muncitorilor să primească jetoanele drept plată, nu numai că îi forța să-i acorde astfel un credit și că își asigura un profit din desfacerea mărfurilor sale la magazinul sau la cantina lui, dar el le impunea și prețuri mai mari decât la magazinele sau localurile obișnuite, muncitorii fiind nevoiți să le accepte deoarece jetoanele nu erau valabile în altă parte.

În ceea ce privește fisele, ele nu au în general decât *funcție de decontare și evidență*, neparticipând efectiv la relațiile marfă-bani. Ca atare ele prezintă un interes istoric și social-economic mult mai restrâns.

Fisele de telefon, datorită caracterului lor deosebit, mai aveau și rolul de instrument de credit, prin faptul că contravaloarea lor fusese achitată anticipat de cei care le foloseau și că Societatea de telefoane putea să-și completeze capitalul circulant cu ajutorul numerarului astfel adunat.

În condițiile regimului democrat-popular, jetoanele, care reflectau relații de exploatare de tip capitalist, incompatibile cu noua orînduire, au dispărut odată cu cauzele economice care le-au generat. Astăzi cunoștem numai relații marfă-bani corespunzătoare acțiunii legii valorii în economia socialistă.

Fisele au continuat să fie folosite în alimentația publică, funcția lor de decontare și de evidență internă fiind întru totul compatibilă cu conținutul social-economic al orînduirii socialiste, în care rolul evidenței — așa cum a arătat Marx — crește într-o măsură considerabilă.

*

În cele ce urmează ne propunem clasificarea și descrierea jetoanelor și fiselor cele mai caracteristice emise în orașul București, și cunoscute pînă în prezent.

1. JETOANE ȘI FISE DE ÎNTEPRINDERI INDUSTRIALE ¹⁾ (1868—1872)

Bronz, 31 mm. MANUFACTURA DE TUTUN/BUCURESCI. În cîmp: 1. D1. Rv. Stema țării, scutul timbrat cu o coroană regală și susținut în stînga de o femeie simbolizînd Dacia, înarmată cu o sabie încovoiată dăcică și în dreapta de un leu.

¹⁾ Gruparea jetoanelor și fiselor s-a făcut pe categorii de emitenți (întreprinderi industriale, de transport și telecomunicații, instituții de stat, asociații, restaurante și cofetării), iar în cadrul lor pe cît posibil în ordine cronologică. Au fost selecționate și descrise numai piesele considerate reprezentative și care pot fi atribuite cu certitudine orașului București.

Datorită caracterului strict limitat la interiorul întreprinderii și deci a caracterului privat al folosirii lor, în marea majoritate a cazurilor nu dispunem de material

Idem, dar cu diametrul de 27 mm și în loc de 1. Ðl. 1/2 Ðl. (vezi planșa I, nr. 2).

Ca mai sus, dar cu legenda: DEPOSITUL CENTRAL/BUCURESCI, 1. Ðl și 1/2 Ðl (vezi planșa I, nr. 1 și 3).

Datarea acestor piese este posibilă datorită stemei țării cu personajul simbolizînd Dacia, care nu s-a menținut decît în perioada 1867 — martie 1872. De remarcat că dimensiunile, stema și execuția acestor piese sînt asemănătoare cu monedele de bronz de 10 respectiv 5 bani bătute în anul 1867 în Anglia și puse în circulație abia în cursul anului următor. Se poate presupune că aceste piese nu au fost puse în circulație înaintea monezelor divizionare.

(înainte de anul 1881)

Bronz, 25 mm, FABRICA DE CHIBRITURI/BUCURESCI. În cîmp: MARCA/DE/CONTROL. Rv. ATELIER D. DECADRARE/UMPL. CUTIIOR. În cîmp: 100/CUTII (vezi planșa I, nr. 4).

Datarea pe baza contramărcii de pe avers care reprezintă stema țării și indică momentul introducerii monopolului de stat asupra chibriturilor, în anul 1881.

Această fisă servea ca mijloc de evidență a lucrărilor prestate de muncitori. În schimbul producției predate muncitorul primea fisa, pe care o prezenta casierului în ziua plății salariilor.

1886

Plumb, 25 mm, INTREPRINDEREA/M. Sc. PAPPADOPOLU. În cîmp monogramă compusă din literele M, S, P, (inițialele firmei). Rv. BUN DE CANTINA/1886. În cîmp: 5/BANI. (vezi planșa I, nr. 5).

1890

Bronz, 24 mm, INTREPRINDEREA PALATULUI DE JUSTIȚIE/1890. În cîmp: N. CUȚARIDA/INGINER. Rv. 5/BANI. Gravor: CARAPATII. (Vezi planșa I, nr. 6).

Idem, avînd pe revers valoarea nominală: 10./BANI.

Idem, bilon, avînd pe revers valoarea nominală: 1./LEU.

Idem, bilon, cu valoarea nominală: 50/BANI, cu gravorul: TH. RADIVON.

Idem, valorile nominale: 5/BANI și 10/BANI, cu gravorul: E. G. În colecția dr. Micipsa Popovici.

Idem, bilon, cu valoarea nominală: 1./LEU, cu gravorul: E. G. În colecția dr. Micipsa Popovici.

documentar din care să rezulte modalitățile concrete de utilizare a jetoanelor, frecvența operațiilor și proporția acestora în raport cu tranzacțiunile bănești curente.

Atunci cînd există criterii de datare, ele sînt menționate după descrierea piesei respective. Dacă la anumite jetoane sau fise nu se precizează data sau perioada emiterii, ea este identică cu cea a pieselor precedente. În lipsa unei mențiuni contrare, jetoanele și fișele descrise au formă circulară. Bara transversală (//) indică trecerea textului legendei pe un rînd nou. Nu au fost date indicații cu privire la greutatea și grosimea pieselor, contramărcile imprimate pe ele etc. Atunci cînd la descrierea jetoanelor și fișelor nu se precizează proveniența, piesele respective se află în colecția personală a autorului. Totodată, au fost studiate și descrise o serie de jetoane și fise aflate în colecțiile Cabinetului numismatic al Academiei RPR și Muzeului de istorie a orașului București — Expoziția de numismatică precum și din colecția particulară dr. Micipsa Popovici. Tovarășii de la instituțiile menționate și dr. Micipsa Popovici mi-au oferit cu multă bunăvoință posibilitatea de a studia jetoanele și fișele aflate în colecțiile respective.

1

2

3

4

6

5

8

7

I

Idem, bilon, 19 mm, cu valoarea nominală: 50/BANI, fără indicarea gravorului (vezi planșa I, nr. 7).

Construcția Palatului Justiției, care a costat 8 milioane lei aur, a necesitat organizarea unui șantier special, înăuntrul căruia au fost utilizate piesele descrise mai sus. Se pare că ele au cunoscut o circulație deosebit de intensă, ceea ce ar explica comandarea unei noi emisiuni la alți gravori. Se cunosc de asemenea piese de bronz cu un diametru de 24 mm și cu legenda identică pe avers, prevăzute cu agățătoare și având pe revers unelte de zidărie și un număr de ordine contramarcate, gravate de Th. Radivon. Aceste piese serveau ca mijloc de identificare la intrarea muncitorilor care lucrau pe șantier. În consecință ele nu pot fi considerate fise sau jetoane, neservind ca instrument de circulație.

1894

Alamă, 28 mm, MAGASINUL DE CONSUMATIE. În câmp: MANUFACTURA/DE/TUTUN/BELVEDERE. Rv. REGIA MONOP. STATULUI/1894. În câmp: 50/BANI (vezi planșa I, nr. 8).

1890

Bronz, 18 mm, MANUFACTURA DE TUTUN BUCUREȘCI 1898, gravor: CARNIOL FIUL Rv. 5/BANI. MAGASINUL DE CONSUMATIE.

f.d. (probabil 1900—1914).

Bronz 20 mm, METALURGIA ROMANA. În câmp inițialele I și G monogramate. Rv. 5/BANI.

Idem, în alamă, având la Rv. 50/BANI.

Întreprinderea Metalurgia Română a fost înființată la București în anul 1864.

Bronz 20 mm, CARAMIDARIA BUCUREȘCI NOUI. În câmp: 5.Rv. DIRECTOR ARCHITECT/TH. DOBRESCU. În câmp: 5 (vezi planșa II, nr. 1).

Bronz, 19 mm, CONSERVE/GRIVIȚA, încadrat sus și jos de ornamentele: —.— Rv. 15.

Bronz, 21 mm, CANTINA FABRICEI DE CHIBRITURI. În câmp: monogramă compusă din literele R, M, S (Regia monopolurilor statului) Rv. 10 (vezi planșa II, nr. 2).

Idem, având la Rv. 20. Expoziția de Numismatică, depus pentru expunere. (Publicat cu aprobarea proprietarului).

Idem, aliaj de aluminiu și zinc, argintat, 22 mm, având la Rv. valoarea nominală: 50.

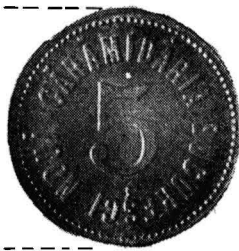
f.d. (probabil 1930—1940).

Alamă, octogonal, 24 mm, CANTINA GERMANDREE/BUCUREȘTI. În câmp: monogramă formată din literele B și M Rv. 15/LEI (vezi planșa II, nr. 3).

Alamă, 21 mm, CANTINA SOC. CARTEA ROMANEASCA. În câmp: ELEV. Rv. 10/LEI.

(1946—1947)

Metal nichelat, 24 mm, ECONOMATUL MONETARIEI NATIONALE. În câmp monogramă formată din literele M și N (Monetăria națională). Rv. 5000 între două ornamente: — o — (vezi planșa II, nr. 4).

1

2

3

5

4

6

7

8

II. JETOANE ȘI FISE EMISE DE ÎNTEPRINDERI DE TRANSPORT ȘI TELECOMUNICATII

f.d. (probabil 1890—1905)

Bronz, 14 mm, SOCIETAȚILE DE TRAMVAIE/BUCURESCI. În câmp : 1/2 CARUȚA. Rv. SERVICIUL CURĂȚIREI ZAPEȚI. În câmp : vagon de tramvai, pe șine, purtând nr. 80. În colecția Muzeului de istorie a orașului București — Expoziția de Numismatică (vezi planșa II, nr. 5).

Prima linie a tramvaiului cu cai a funcționat la București încă înainte de anul 1900.

Această fisă era înmînată muncitorilor care lucrau la dezăpezirea liniilor de tramvai. Prezentîndu-se cu fisele respective la casierie, ei primeau banii cu care erau retribuiți.

f.d. (probabil 1900—1916)

Bronz, octogonal, 24 mm, MAGASINUL DE CONSUM. În câmp : CFR. Gravor : CARNIOL FIUL. Rv. 1/Kgr./JIMBLA (vezi planșa III, nr. 1).

Bronz, 29 mm, MAGASINUL DE CONSUM. În câmp : CFR. Rv. 1/Kgr./CARNE DE /VACĂ. În colecție particulară.

(1930)

Bronz, profilat în relief transversal, 24 mm, S.A.R./TELEFOANE. Pe porțiunea în relief un receptor telefonic în poziție orizontală, cu pîlnie în jos, între două linii orizontale. Pe Rv. apar legenda și desenul incuse, iar în dreptul reliefului transversal apare o adîncitură corespunzătoare (vezi planșa II, nr. 6).

Societatea anonimă romînă de telefoane a fost înființată la 1 august 1930 prin concesiunea de către statul romîn a întregului serviciu de telefoane, trustului american International Telephone and Telegraph Corporation, în condiții dezavantajoase pentru statul romîn.

f.d. (probabil între 1930—1940)

Bronz, 24 mm, SOCIETATEA ANONIMA ROMANA/DE TELEFOANE. În câmp : conturul hîrtiei țării avînd în mijloc un aparat telefonic. Rv. BUN PENTRU/UNA/CONVORBIRE/TELEFONICA LOCALA.

Idem, a doua emisie, fără cerc zimțat pe margine și avînd la revers variantele de legendă : TELEFONICA/LOCALA.

Bronz, 22 mm, SOCIETATEA ANONIMA ROMANA DE TELEFOANE. În câmp : conturul hîrtiei avînd în mijloc un receptor telefonic în poziție orizontală cu pîlnia în jos. Rv. Ca mai sus.

Idem, în metal nichelat.

f.d. (probabil între 1941—1948)

Metal nichelat, 22 mm, legenda ca mai sus. În câmpul aversului : globul pămîntesc înconjurat de fir telefonic care se termină într-un receptor dispus oblic deasupra globului, cu pîlnia în sus (vezi planșa II, nr. 7).

f.d. (1948—1952).

Metal nichelat, 22 mm, ADMINISTRATIA/POSTELOR. ȘI. TELECOMUNICATIILOR. În câmp : receptor telefonic, trompetă (simbolizînd poșta) și fulgere (simbolizînd telecomunicațiile). Rv. Ca mai sus (vezi planșa II, nr. 8).

Prin reforma bănească din 28 ianuarie 1952 au fost puse în circulație monede de 25 de bani care serveau și ca fise telefonice iar fisele telefonice din metal nichelat utilizate pînă atunci au fost treptat scoase din uz.

III. JETOANE ȘI FISE EMISE DE INSTITUȚII DE STAT

1906

Argint, 25 mm, CANTINA EXPOZIȚIUNEI/1906. În câmp : S. M. Rv. 1/LEU, jos ornament în formă de cunună. Gravor : C. C. Rott.

Idem, 23 mm, cu Rv. 50/BANI, fără cunună (vezi planșa III, nr. 2).

Bronz, 21 mm, ATHENEUL ROMÂN/BUCUREȘTI/1906. În câmp : clădirea Ateneului român. Rv. VALABIL ÎN INTERIORUL EXPOZITIEI. În câmp. BANI/25 (vezi planșa III, nr. 3).

Aceste jetoane au fost folosite cu prilejul expoziției din București, 1906. f.d. (probabil 1900—1914)

Bronz, 21 mm, CAMPUL DE RĂSBOI/MIHAI BRAVUL. În câmp : CANTINA. Rv. 5/BANI.

Aliaj de zinc și aluminiu, octogonal, 22 mm, SERVICIUL INCHISORI-LOR. În câmp : două chei încrucișate. Rv. 5/BANI.

Alamă, idem avînd la revers valoarea 10/BANI (vezi planșa III, nr. 4).

Alamă, 22 mm, ÎNCHISOAREA VACĂREȘTI gravor : CARNIOL FIUL Rv. 50 (vezi planșa III, nr. 5).

f.d. (probabil 1920—1930)

Aliaj de zinc și argint 22 mm, MANUTANTA CENTRALA A ARMA-TEi. Gravor : M. CARNIOL FIUL. Rv. 1/PAINE.

Alamă, idem, cu cerouri perlate pe margine și avînd pe avers în câmp un număr de ordine incus.

Alamă, 22 mm, MANUTANTA CENTRALA A ARMATEI. În câmp : BUCUREȘTI. Gravor : M. CARNIOL FIUL. Rv. Număr de ordine contra-marcant.

Aluminiu, 25 mm, MANUTANȚA CENTRALĂ A ARMATEI. În câmp : stema țării. Rv. UNA PAINE/număr contramarcant.

Alamă, 20 mm, Cercul/Militar/București, în scris cursiv, în mijlocul unui cerc perlat. Rv. 1/LEU. În colecția Cabinetului numismatic al Aca-demiei R.P.R.

Idem, 30 mm, cu valoare nominală : 20/LEI (vezi planșa III, nr. 6).

IV. JETOANE ȘI FISE EMISE DE ÎNTREPRINDERI COMERCIALE ȘI BANCARE

f.d. (probabil 1900—1914)

Bilon, 21 mm, CONST. G. SOLACOGU/BUCUREȘCI. În câmp : mo-nogramă compusă din literele C. și S., inițialele firmei Rv. 50/BANI.

Bronz, 22 mm, VASILE DUMITRESCU. În câmp : ÎNCALȚĂMINTE/la V./Ploșteanu (scrise cursiv)/C. GRIVIȚEI 194. Rv. Cocos mergînd spre stînga.

Intrucît această piesă nu are indicată vreo valoare nominală, este probabil că a servit în scop de reclamă.

Bronz, 22 mm, BANCA/DE CREDIT/ROMÂN, în cerc perlat. Rv. 25 (vezi planșa IV, nr. 1).

f.d. (probabil 1920—1930)

Alamă, 28 mm, Sora (scris cursiv), subliniat cu o bară orizontală în mijlocul căreia se află literele S.A.R. (Societate Anonimă Romînă) Rv. 5/LEI (vezi planșa IV, nr. 2).

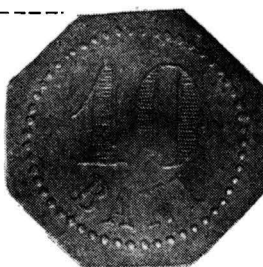

1

3

2

4

5

6

IV. FISE EMISE DE ASOCIAȚII PARTICULARE

f.d. (probabil 1859—1866)

Bronz aurit, 17 mm, Schützen-Gesellschaft/Bucarest. (Societatea de tir București). În câmp: stemele Munteniei și Moldovei încadrate în triunghiuri dispuse oblic în așa fel că se ating la colțurile din mijloc, deasupra coroană Rv. MARKE (fisă), jos ornament în formă de cunună din frunze de stejar. În câmp: două arme încrucișate și țință de tragere. În colecția Expoziției numismatice (vezi planșa IV, nr. 3).

f.d. (probabil 1905—1914)

Bronz, pătrat cu colțurile rotunjite, 23 mm, AUTOMOBIL CLUB ROMAN. În câmp: 10 B. Rv. cerc perlat (vezi planșa IV, nr. 4).

f.d. (probabil 1920—1930)

Alamă, 25 mm, SOC. BRATSTVO/BUCUREȘTI. În câmp: SECȚIA/TINERETULUI. Rv. 2/LEI (vezi planșa IV, nr. 5).

f.d.

Alamă, bronz, 21 mm, ASOCIAȚIUNEA PROPRIETĂRIILOR, în câmp: DIN/PALATUL/CREDITUL/MINIER. Rv. BUN/PENTRU/O/DEPLASARE/CU/ASCENSORUL (vezi planșa V, nr 6).

V. FISE EMISE DE RESTAURANTE ȘI COFETARII

f.d. (circa 1890—1900)

Alamă, 27 mm, BERARIA ACADEMICA/BENE BIBENTI. În câmp: 25. Rv. § 11 (?) încadrat într-un cerc (vezi planșa IV, nr. 7).

Denumirea „Bene bibenti” are vădit sens satiric, parafazînd denumirea decorăției „Bene merenti”, instituită de statul burghezo-moșieresc. Bene merenti înseamnă în limba latină „celui care a binemeritat”, iar bene bibenti — „celui care bea zdravăn”.

1904

Bronz, 25 mm, OPPLER/1904. Rv. BERE/MARE (vezi planșa IV, nr. 1).

1907

Bronz aurit, 19 mm, CIOCOLATA RIEGLER. În câmp: cap feminin spre dreapta, purtînd o cunună de frunze de stejar și spice de grîu, avînd în față o ramură de măslin și în spate o fascie. Sub cap semnul gravorului: G. Rv. BUN PENTRU CIOCOLATA/1907. În câmp: 10/FRANCI, înconjurat de o cunună de frunze de măslin și de stejar. Marginea zimțată (vezi planșa IV, nr. 8).

f.d.

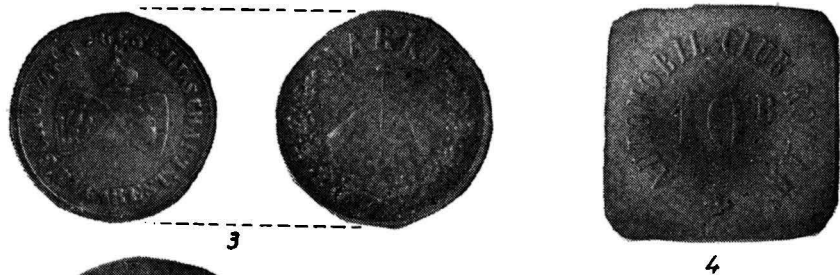
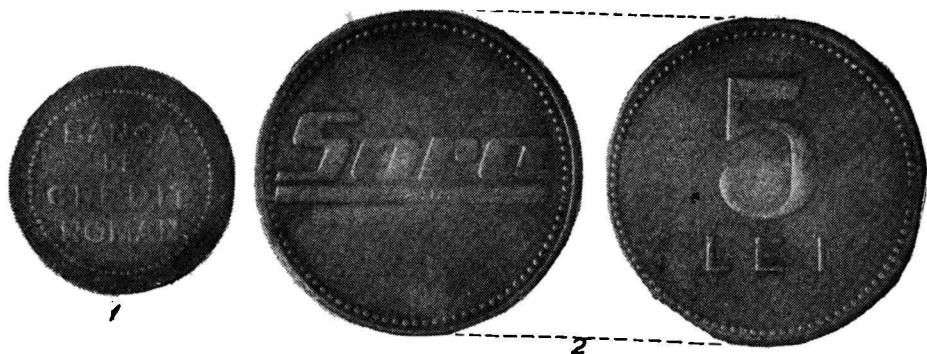
Bilon, 21 mm, OPPLER. Rv. BERE/DE/MARTIE.

Bilon, 20 mm, RESTAURANTUL PRINCIAR/BUCUREȘTI. În câmp: 50. Rv. 50 între două ornamente în formă de romb.

Idem, cu valoarea nominală 40. În colecția dr. Micipsa Popovici.

Bronz, 28 mm, Pivnița G. Dobriceanu/Calea Victoriei 17/Bucuresci. În câmp: Gambrius călare pe un butoi pe care scrie VIVAT, cu pocalul ridicat. Rv. 10 pe fond de linii întretăiate oblic. În colecția Cabinetului numismatic al Academiei R.P.R.

Metal argintat, 22 mm, CAFFÉ/RESTAURANT/N. COLLARO. Rv. 50.

IV

Idem, bronz, 21 mm, cu valorile nominale: 15 și 25. În colecția Cabinetului numismatic al Academiei R.P.R.

Alamă, octogonal, 22 mm, BERERIA CARU CU BERE. În câmp: monogramă compusă din literele M și F. Rv. 5/BANI.

Bronz, 22 mm, COFETARIA/Theofilescu (litere cursive) BUCURESTI Rv. Cicoș mergînd spre stînga: Gravor: Corlauer, Nürnberg.

Bronz, 26 mm, ȘOSEA KISELEFF. În câmp: BUFET. Gravor: M. CARNIOL FIUL. Rv. 40.

Bronz, 20 mm, N. DUMITRESCU-MILITARI. În câmp: monogramă formată din literele N și D. Gravor: CARNIOL FIUL Rv. 5.

(1911)

Bronz, 21 mm, SKATING/BUCUREȘTI. În câmp: monogramă formată din literele P și G. Rv. 10.

Local înființat în anul 1911 pe str. Academiei și desființat încă în cursul aceluiaș an. C. Bacalbașa, Bucureștii de altă dată, vol. IV, ed. II-a, 1936, pag. 22.

f.d. (probabil după 1920)

Bronz, 30 mm, LUDWIG/AMICIȚIA. Rv. 1. Gravor: V. Schmidt.

Alamă, octogonal, 25 mm, GOGU BORALĂ/BUCUREȘTI. Rv. HALBA. În câmp: halbă cu toartă.

Alamă, 18 mm, PARCUL GROSAVEȘTI. În câmp: P.M. Rv. 1/LEU.

Alamă, 22 mm, PICCADILLY în cerc perlat. Rv. 3/LEI.

Societatea „Piccadilly” care a deschis cafeneaua cu același nume, a existat între anii 1927—1931.

Alamă, octogonal, 21 mm, BERERIA ȘI RESTAURANT, în câmp: „LA NOROC”/BUCUREȘTI. Rv. 10/LEI.

Alamă, 24 mm, RESTAURANTUL MONTE CARLO/N. I. PARTENIE. În câmp: clădirea restaurantului. Rv. 50/LEI.

Bronz, octogonal, 21 mm, COFETERIA J. NESTOR S^{SB} (succesor) VOICULESCU ȘI COCORASCU. În câmp: 10/LEI. Rv. 10/LEI

f.d. (1948—1952)

Alamă, 21 mm, RESTAURANTUL DE STAT DUNAREA. Rv. HALBA.

Alamă, 21 mm, REST. DE STAT/STEAUA ROȘIE. Rv. HALBA.

Alamă, 21 mm, RESTAURANTUL DE STAT, în câmp: Nr. 20. Rv HALBA.

Idem pentru Restaurantul de stat nr. 50, nr. 52 și nr. 60.

f.d. (după anul 1952)

Fisele utilizate în restaurante și cofetării au devenit mai frecvente la începutul secolului nostru și mai ales între cele două războaie mondiale. Ele mai sînt și astăzi utilizate, dar noile emisiuni sînt relativ rare. Sub regimul democrat-popular au fost mai întîi emise asemenea fise pentru diferitele restaurante de stat, organizate începînd cu anul 1948, iar mai tîrziu de către trusturile de alimentație publică.

O altă categorie de fise utilizată în prezent într-o serie de întreprinderi industriale din București — care nu poartă însă semne valorice — o constituie „mărcile de scule”, care servesc ca mijloc de evidență a sculelor eliberate temporar muncitorilor. Deoarece nu se încadrează printre fisele cu semne valorice, nu au fost incluse în prezentul studiu.

Un caz tipic de folosire capitalistă a jetoanelor în scopul apărării proprietății particulare, sacrosanctă pentru capitaliști, este jetonul emis de Asociația proprietarilor blocului Creditul Minier. Pentru a nu permite accesul altor persoane la ascensorul blocului (care era proprietatea lor comună), aceștia au limitat utilizarea ascensorului numai la posesorii de asemenea jetoane, distribuite desigur cu prioritate proprietarilor. Celelalte persoane, dacă voiau să se folosească de ascensor, trebuiau să apeleze la bunăvoința proprietarilor, posesori de jetoane și poate chiar să le plătească o taxă în acest scop.

Jetoanele și fisele descrise mai sus prilejuiesc o serie de considerente privind istoricul orașului București.

În primul rând, se desprinde concluzia că apariția, răspîndirea și ulterior dispariția jetoanelor este strîns legată de procesul de dezvoltare și mai tîrziu de lichidare a orînduirii capitaliste în țara noastră și a relațiilor de exploatare ce îi sînt proprii.

Jetoanele apar la București începînd din deceniul al șaptelea din secolul trecut și cunosc cea mai mare răspîndire la începutul secolului XX, pînă la primul război mondial. După primul război mondial capitaliștii au recurs la metode noi de exploatare, mai rafinate, caracteristice în mai mare măsură capitalismului monopolist. În aceste condiții, între cele două războaie mondiale jetoanele devin sporadice, iar truck-systemul dispăre aproape cu totul, fiind practic lichidat.

Analizînd evoluția jetoanelor de-a lungul deceniilor se poate constata după anul 1900 tendința de a se recurge în tot mai mare măsură la jetoane confecționate din metal neprețios, cu o valoare proprie neglijabilă. Prin aceasta avantajele patronilor capitaliști de pe urma punerii în circulație a jetoanelor sporesc, pentru că astfel ei evitau imobilizarea în interiorul întreprinderii, sub formă de jetoane, a unei cantități de metal prețios.

Totodată, se remarcă faptul că jetoanele cu valoarea exprimată în unități naturale devin tot mai rare, ceea ce reflectă consolidarea relațiilor marfă-bani și dezvoltarea circulației bănești în cadrul întreprinderilor capitaliste.

Aproape toate jetoanele emise de întreprinderi industriale din București aparțin ramurilor industriei ușoare și alimentare (manufactura de tutun, producția de chibrituri, de conserve etc.). Dat fiind că orașul București a fost încă de timpuriu principalul centru industrial al țării, această situație nu poate fi considerată întîmplătoare, ci reflectă o trăsătură caracteristică a industrializării capitaliste: dezvoltarea în prima fază mai ales a industriei bunurilor de consum, care aducea profituri mai mari și necesită investiții considerabil mai reduse. Industria grea se dezvoltă mai ales în ramurile extractive (petrol, cărbune etc.), care aveau centrele de producție amplasate în alte regiuni ale țării.

Faptul că primele jetoane cunoscute au fost emise în mare parte de întreprinderi de stat (manufactura de tutun, depozitul central) arată că.

deși sistemul monetar adoptat prin legea din 1867 cu modificările ei ulterioare nu prevedea posibilitatea emiterii unor asemenea semne valorice de către întreprinderi sau persoane particulare, practica punerii în circulație și folosirii jetoanelor era totuși tolerată, nefiind considerată incompatibilă cu prevederile legale privind circulația bănească în România.

De altfel această situație este confirmată și prin existența numeroaselor jetoane emise mai târziu, de la începutul secolului al XX-lea, de către instituții de stat (armata, serviciul închisorilor, căile ferate). Statul burghezo-moșieresc adopta astfel în organizarea propriului său aparat metodele patronilor capitaliști, ale căror interese le reprezenta.

Spre deosebire de statul burghezo-moșieresc, noul stat de democrație populară a luptat chiar din primii ani de existență pentru apărarea intereselor oamenilor muncii, împotriva exploatării capitaliste. În anii grei de după cel de al doilea război mondial regimul democratic a inițiat o serie de măsuri menite să pună la adăpost pe cei ce muncesc de consecințele inflației monetare și speculei capitaliste. Printre aceste măsuri trebuie menționată organizarea economatelor la principalele întreprinderi și instituții. Un document caracteristic pentru prima etapă a revoluției noastre populare este jetonul utilizat în anii 1946—1947 de Economatul Monetăriei Naționale. De această dată jetonul nu mai este o expresie a relațiilor de exploatare, ci a luptei împotriva speculei și exploatării capitaliste. Ca și magazinul de consum al patronului, economatul era un magazin de desfacere cu circuit închis, limitat la salariații întreprinderii respective, dar organizat de astă dată în avantajul și în interesul oamenilor muncii. Aprovizionarea cu mărfuri se făcea cu prioritate, iar desfacerea lor avea loc la prețuri mai reduse decât prețurile practicate de capitaliști. În aceste condiții conținutul social-economic al utilizării jetonului este radical diferit de cel al jetoanelor capitaliste, folosirea lui de către salariați fiind benevolă și în interesul lor. Pe măsură ce circulația mărfurilor și aprovizionarea oamenilor muncii a putut fi asigurată în condiții normale, sistemul magazinelor de desfacere cu circuit închis n-a mai fost necesar și a fost abandonat.

Studiul evolutiv al jetoanelor arată că prin conținutul lor social-economic ele sînt caracteristice unei anumite etape a dezvoltării capitalismului în țara noastră. Jetoanele apărute în orașul București confirmă întru totul această concluzie.

Jetoanele și fisele legate de istoria Bucureștiului ilustrează noi aspecte ale exploatării capitaliste în timpul regimului burghezo-moșieresc, aspecte mai puțin cunoscute ale relațiilor marfă-bani din trecut, cît și existența unor întreprinderi și instituții multe din ele astăzi dispărute și uitate. Cu ajutorul lor cunoașterea vieții din trecut a orașului cîștigă în amploare și autenticitate, jetoanele și fisele reprezentînd documente de epocă ce ne pun în contact direct cu realitățile de atunci.

OBIECTE DE PREȚ DIN COLECȚIA „MARIA ȘI DR. GEORGE SEVEREANU“

de GH. ASTANCAI

Colecția Severeanu este una din anexele Muzeului de istorie a orașului București. Aici sînt expuse obiecte muzeistice provenite din donația Maria și Dr. George Severeanu. Se expun obiecte din comuna primitivă pînă în feudalismul tîrziu.

Diferite etape istorice sînt ilustrate prin expozate foarte rare și de mare valoare istorică și muzeistică, printre acestea sînt :

I. — Statuete de lut ars. Tanagra ;

II. — Colierul din pietre gravate ;

III. — Sabia lui Gabriel Bethlen, despre care vom da mai jos descrierea lor, cu scurte lămuriri asupra importanței și valorii, ca obiecte de muzeu și documente istorice.

I. — STATUETELE DE LUT TANAGRA. În colecție sînt expuse un număr important din aceste statuete.

Multe din ele în special cele mai frumoase au drept proveniență Grecia, — iar unele în special cele închinat cultului zeului Priap, au drept proveniență localitățile din Dobrogea și în special Callatis.

Înainte de a descrie obiectele din colecție, voi da cîteva lămuriri asupra originii și importanței lor, pentru arta elenă și pentru cultul frumosului în general.

Printre producțiile atelierelor meșteșugărești din Grecia antică, un loc însemnat prin valoarea artistică și îndeosebi documentară îl ocupă figurinele de lut ars.

Inspirate din mitologie, sau din viața de toate zilele, aceste statuete serveau ca ofrande pentru cei morți depuse în morminte, cît și ca ex-voto-uri așezate în altarele caselor particulare, sau în templele publice.

Cele mai multe se lucrau în tipare, apoi erau retușate cu măiestrie și frumos colorate.

Ca și statuetele de marmură figurinele de lut ars urmează aceeași evoluție, pornind de la un stil primitiv și arhaic care reprezintă tranziția de la idolii preistorici, la figurinele stilului sever a secolului VI—V î.e.n., spre a ajunge la cel din secolul IV î.e.n. și prima jumătate a secolului III î.e.n.,

reprezentat îndeosebi prin producția atelierului Tanagra, un orașel în Beoția.. De aici, timp de aproape un secol s-au răspândit și imitat, în toată lumea antică figurinele zvelte și elegante, în majoritate înfățișând tinere femei cu costumele, atitudinile și gesturile lor obișnuite.

În a doua jumătate a secolului III î.e.n. și următoarele două secole, atelierelor din Asia mică (Pergam, Smyrna, Ephes, Myryna, Milet și Tarsos), urmează tradiția atelierelor din Beoția, oferind în același timp un ciudat amestec de tipuri din mitologia greacă și atribute locale asiatice.

Produsele plastice elene erau foarte căutate și de către locuitorii coloniilor grecești din Dobrogea, chiar începând de la mijlocul secolului VI î.e.n (Histria). Grecii din Tomis și cei din Callatis au confecționat cu tipare de import sau fabricate pe loc, un număr mare de asemenea obiecte de artă populară, îndeosebi în cursul secolelor IV—III î.e.n, dar și mai târziu, în epoca greco-romană.

Pentru descrierea statuetele din colecție le vom împărți în : arhaice pentru secolele VI-V î.e.n și mai noi de factură realistă pentru secolele IV—III î. e.n.

Expuse astfel : a) divinități, b) femei și bărbați, c) jucării.

Statuetele sînt reprezentate de un grup din secolul VI—V î.e.n. de factură arhaică, înfățișînd divinități cu toate atributele lor, restul din sec. VI—III î.e.n.

Între statuetele găsite în secolul IV și mai noi majoritatea sînt întregi, avînd dimensiuni de la 0,15—0,35 cm. Femeile frumos îmbrăcate, unele cu pălării pe cap (petax); iar celelalte cu capul descoperit, avînd o foarte frumoasă coafură. Figurinele din sectorul VI—V î.e.n., reprezintă zeiță. Cele mai noi reprezintă tipuri din viața de toate zilele. Printre acestea se găsește un lot însemnat de capete sau sfîrșimături de capete ce se puneau pe capacul mormîntului, înfățișînd coafuri originale și pălării.

De asemenea sînt înfățișați efebi în diferite poziții și numeroși eroși, în morminte în special la copii, se găsesc numeroase jucării; iar la femei obiecte de podoabă; fibule, oglinzi etc.

Le vom descrie păstrînd ordinea arătată mai sus.

a. — DIVINITĂȚI

1. — Figurină feminină stil arhaic, reprezentînd pe Demeter. Capul este lucrat prin reliefarea nasului și a bărbiei, gura și ochii sînt puțin reliefați. Corpul este redat prin două protome de brațe, asemenea unor aripi desfăcute, restul aplatizat. Postamentul este lucrat în continuarea corpului. Piesa este fasonată din mină și nu la tipar. La început a fost colorată, observîndu-se și acum urme de culoare albă și roșie. Statueta din colecție este asemănătoare cu statuetele găsite la Tanagra și datate pentru secolul VI î.e.n. Dimensiunile 23,7 cm (vezi fig. nr. 1).

2. — Figurină feminină teracotă Afrodita.

Figurină treisferturi reprezentînd pe Afrodita cu mîna dreaptă îndoită lipită de piept, ținînd în ea un porumbel. Mina stîngă este lăsată în jos lipită de corp. Pe cap are o diademă înaltă, părul cade pe umeri și pe piept. Îmbrăcămintea este foarte bogată, căzînd în falduri. Este colorată galben-cenușiu cu urme de culoare roșie, în special pe plete. Este așezată pe un soclu de marmoră. Dimensiunile 14,6 cm (vezi fig. nr. 2).

3. — Figurină de lut ars, reprezentînd pe zeița Demeter stînd în picioare, avînd piciorul drept ușor îndoit, iar ambele mîini lăsate în jos

Fig. 1

Fig. 2

lipite de corp. Este îmbrăcată cu un hiton lung drapat în cute rare, paralele verticale, în partea din față formează un pătrat — altă —. Peplosul cade în falduri acoperindu-i mâinile, coafată în bucle și cu un coc adus la spate. Ținuta este mîndră și foarte severă. Capul este colorat cărămiziu, în rest pasta e de culoare cărămizie cu pete albe. Statueta este fixată pe un piedestal, dimensiuni 29,3 cm (vezi fig. 3).

4. — Statuetă de pămînt ars (epocă nouă), reprezentînd pe zeul Pan. Zeul stă pe o stîncă, avînd picioarele de țap, ce le ține încrucișate. Este

Fig. 3

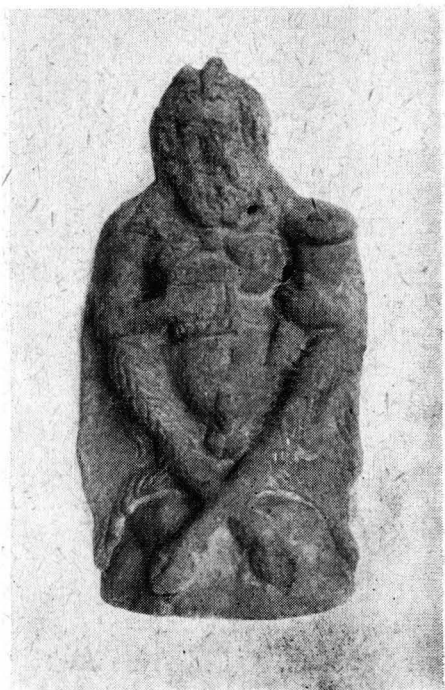

Fig. 4

reprezentat ca un bătrîn avînd o chică abundentă și barba stufoasă. În frunte are două coarne mici, asemănîndu-se cu zeii arcadieni. O blană îi acoperă spatele, legată fiind de gît cu un nod, un cordon îi strînge talia. Mîna dreaptă o ține sprijinită pe piept cu naiul în mînă, — instrumentul caracteristic al zeului — ; iar cu stînga ține cornul abundenței.

Imaginea ne înfățișează pe zeu grosier luorat. Cornul abundenței pe care zeul îl ține strîns sub braț, ne face să vedem asemănarea care exista între acest zeu și cultul lui Priap serbat în ținuturile Callatiei.

Este o execuție de factură romană, dimensiunea 24 cm. A fost descoperit în anul 1912 în ruinele cetății Callatis. (vezi fig. 4) ¹⁾.

5. — Figurină teracotă Ares. Statueta reprezintă pe zeul Ares în picioare, bărbos, cu armura pe el. În cap poartă coiful athic cu penaj pe

¹⁾ Dr. G. Severeano, *Monnaie inédite de Kallatis, se rapportant au culte d'Aphrodite et de Priape*, București, 1925.

spate. Cu mina dreaptă ține scutul oval. Mina stîngă o ține pe hemation pusă pe piept, hemationul cade în văluri mari pînă jos, spatele este deosemena drapat. Statueta este fixată pe un soclu mic dreptunghiular. Pe soclu text : APHΣ. Pastă cărămizie cu urme de culoare albă. Dim. 155 cm.

b. — BARBAȚI și FEMEI

6. — Tînără cu evantai și capul plecat. O tînără femeie îmbrăcată peste tot în costum de oraș, se pare că s-a oprit în mijlocul drumului. Capul

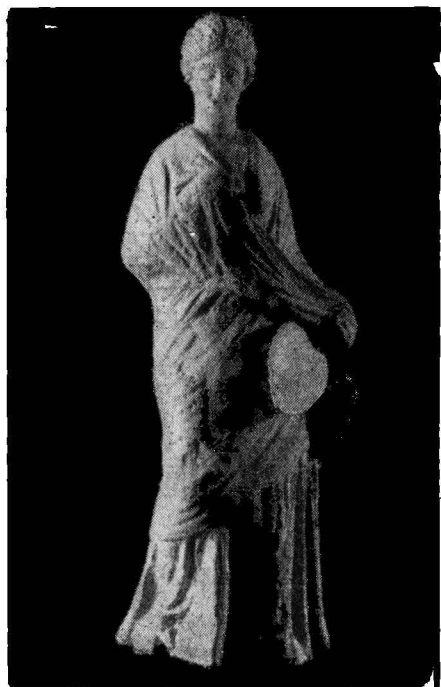

Fig. 5

Fig. 6

e gînditor înclinat spre dreapta, cu privirea în jos. Costumul e compus dintr-un hiton fără mîneci și dezvelit la gît și din peplos, dispus în cute cu un foarte frumos efect. Umărul stîng lăsat în jos, ceea ce face un efect plăcut. Greutatea corpului se sprijină pe piciorul stîng, cel drept este ușor îndoit ieșind cu vârful sandalei pe sub hiton. Capul e de o frumusețe deosebită, figura e mică și înclinată înainte, părul la tîmplă este despărțit prin cărări ce acopăr cu totul urechile. Părul este dat spre creștet, adunat la ceafă sub forma unui coc numit de greci „lampadion“, iar de moderni „Coiffure à la greque“. În spate are gaură de vînt circulară, spatele nu e modelat. Foarte puține urme de culoare albastră și albă. Dim. 23 cm. (vezi fig. 5).

7. — Tînără cu capul aplecat. Pe un soclu jos stă o fată tînără cu capul aplecat spre stînga. Hitonul foarte lung, fără mîneci, dispus într-un mod destul de complicat, mai întîi l-a tras în jurul taliei, apoi desfăcînd cuta și-a acoperit umărul și brațul drept, cu mina ține cutele care cad în zigzagiuri la extremitatea mantiei, strîngînd cealaltă extremitate după ce a

adus-o din stînga spre dreapta și a pus mîna pe șoldul stîng, de acolo hitonul cade în cute pînă jos, apoi pe ambele părți ale corpului atîrnă extremitățile peplului. Capul e tînăr, nasul frumos, gura mică. Părul e pieptănat pe tîmple cu cărare, adus spre creștet, cu toate că au cute, sînt tăiate în linii transversale, apărînd ca-o podoabă. Un coc mare pe ceafă termină pieptănătura. Gaură de vînt dreptunghiulară. Spatele este modelat în cute. Urme de culoare roșie și albă, dim. 19 cm. (vezi fig. 6).

8. — Femeie cu pălărie pe cap și cu mîna în șold. Pe un soclu stă o tînără femeie drapată într-un hiton lung. Are pe umăr o mantie desfăcută

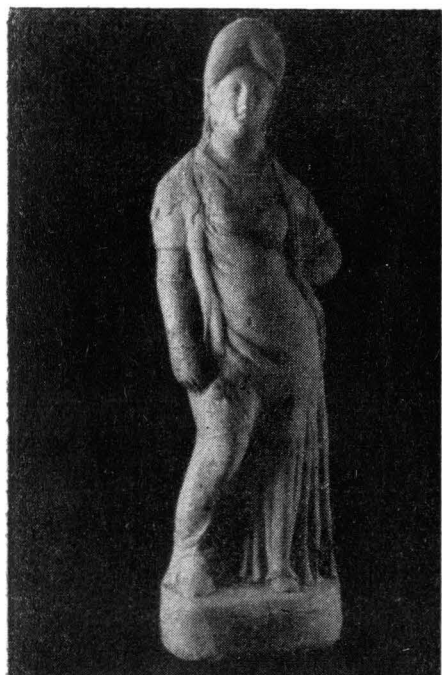

Fig. 7

Fig. 8

în față. Mîna dreaptă o ține în jos, iar stînga în șold. Stă sprijinită pe piciorul stîng, iar dreptul puțin adus, se văd vîrfurile ambelor picioare. Pe cap are o pălărie înaltă, în urechi poartă cercei perlați. Nu se mai observă culoarea originală, ci a rămas culoarea argilei, cărămizie. Gaură de vînt rotundă. Spatele nu este modelat. Dim. 21,6 cm. (vezi fig. 7).

9. — Tînăr înveșmîntat, în picioare. Pe un soclu foarte jos stă un tînăr complet îmbrăcat, în picioare, privind în față, cu mîna stîngă pe piept și cotul rezemat pe un soclu pe care-și ține piciorul stîng. Cu mîna dreaptă ține toga strînsă la genunchi, de unde se desfășoară în jos în falduri. Picioarele sînt dezgolate de sub glezne, în picioare poartă sandale bine strînse. Capul mic și bine conturat, pieptănătură romană. Pastă cărămizie cu slabe urme albe (după modul cum stă și felul cum e pusă toga, ar părea că reprezintă un împărat?). Gaură de vînt dreptunghiulară în spate și una la pedestal. Dim. 19,6 cm. (Vezi fig. 8).

10. — Tinăra cu pălărie pe cap. Statuetă reprezentînd o matroană ce stă în picioare, ce pare că se gîndește. Este înaltă, bine proporționată avînd hitonul pînă sub genunchi, lasă să se vadă picioarele. Are mantie pe spate, ținută cu mîna stîngă la piept și îndoită la cot, sprijinindu-se pe un piedestal. Mîna dreaptă e întinsă în lungul corpului, ținînd marginile mantilei. Gitul lung, capul privind în față. Părul cîrlionțat trecut peste ureche. Pe creștet urme de pălărie. Culoarea cărămizie, dim. 27,1 cm. (vezi fig. 9).

11. — Cap statueta bărbătească, reprezentînd un bărbat tînăr cu părul bogat cîrlionțat în față, strîns cu o bandă circulară. Nasul, barba și gura

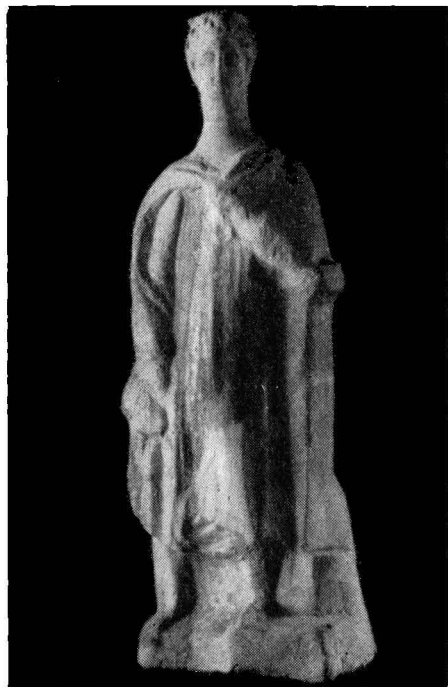

Fig. 9

Fig. 10

pronunțate și foarte frumos conturate. Urme de culoare albă aplicate pe față și roșii pe păr. Statueta e de factură helenistică, găsită la Chiusi-Italia. Dim. 10,4 cm.

12. — Cap de figurină feminină, cu calatos pe cap. Părul în cîrlionți pe ureche. Nasul, gura, ochii și bărbia frumos tratate, gîtul rotund și foarte delicat. Pastă cărămizie gălbuie. Dimensiuni 9,9 cm. (Vezi fig. 10).

13. — Cap de figurină feminină, cu expresiune melancolică, părul în zuluți, acoperit cu o bandă din care ies două bucle la spate. Partea de sus a capului, adică creștetul este complet gol. Capul întors spre dreapta. Pastă cărămizie. Dim. 7,1 cm

14. — Figurină masculină teracotă, reprezentînd bustul unui bărbat, nud din față. Părul buclat acoperit de o diademă, avînd fiecare extremitate

cite o rozetă. Mîna dreaptă sprijinită pe un soclu, o ține în dreptul pîntecelui. Nasul și gura proeminente. Privire severă. Pastă cărămizie, urme de pictură roșie pe corp și albă pe vîlul care acoperă parțial mîna stîngă, partea dreaptă a corpului lipsă. Dim. 19,5 cm.

c. — *JUCARII.*

15 — Figurină teracotă, reprezintă o vacă cu picioarele unite prin pastă formînd un pedestal. Pasta cărămizie acoperită cu roșu. Postamentul dreptunghiular cu laturile lungi concave. Proveniență Chiusi — Italia. Dim. 18 cm.

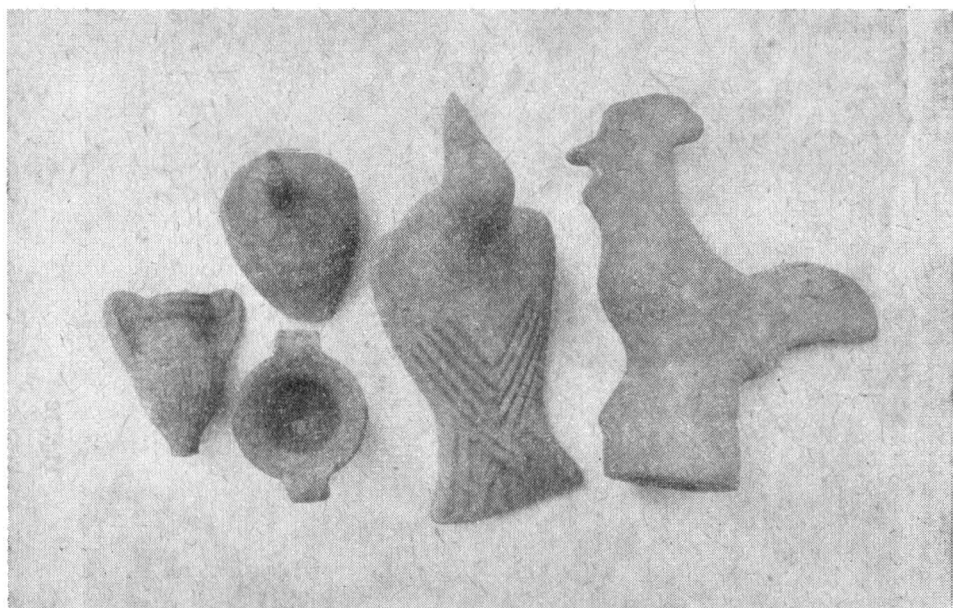

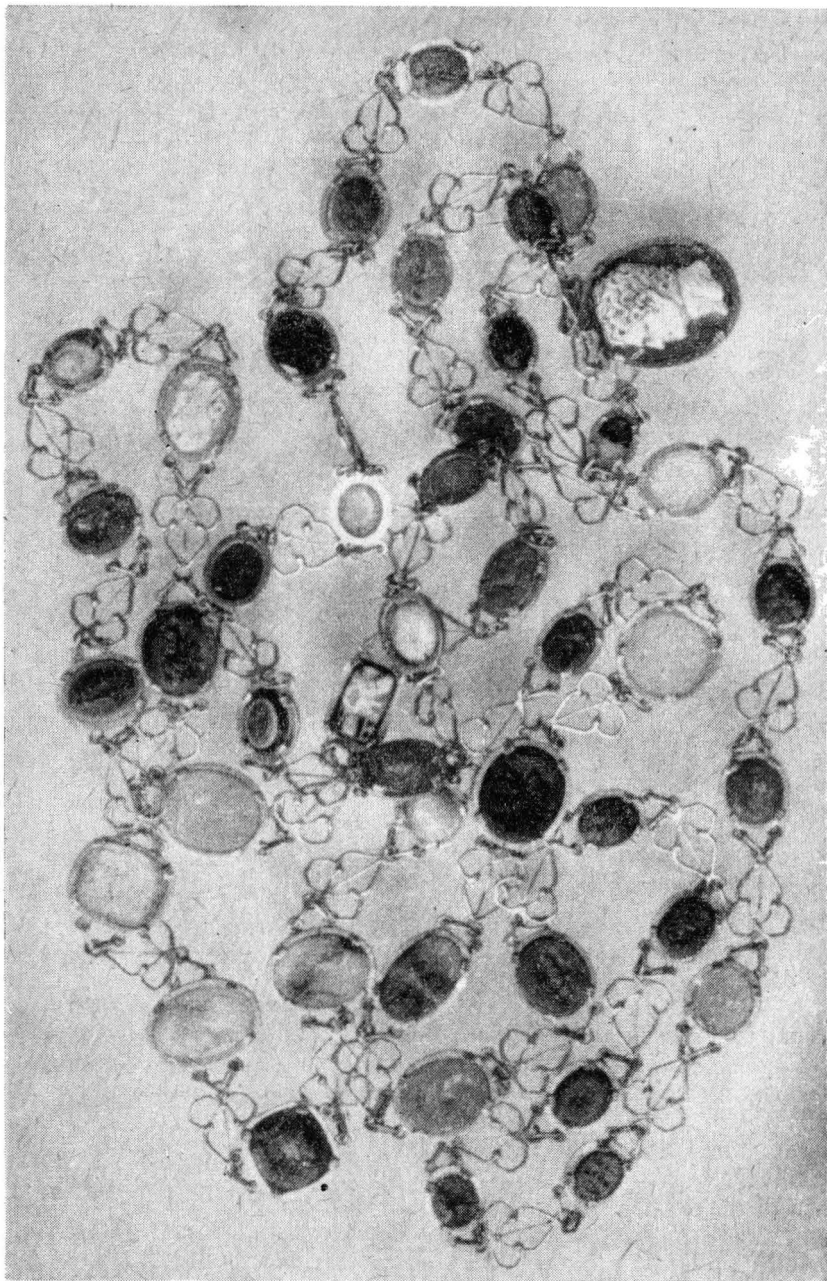
Fig. 11

16. — Figurină porumbel reprezentînd în teracotă. Jucării în formă de porumbel cu aripile strînse, coada desfăcută. Aripile redată prin striuri, ciocul mult alungit. Lucrare rudimentară. Pastă cărămizie dim. 13,5 cm (vezi fig. 11).

II. — **COLIERUL DIN PIETRE GRAVATE.** (Fig. 12). Colierul ce-l vom descrie mai jos este format dintr-un număr de 44 piese lucrate în maniera : gema și camee. El a fost ansamblat în forma cum se prezintă acum în anul 1922 la Paris, de un bijutier specialist în restaurarea monumentelor de artă veche.

Înainte de a înfățișa fiecare piesă în parte, voi da un mic istoric al artei de a lucra în pietre gravate.

Arta de a grava în pietre fine se urcă în timpuri foarte vechi. Omul preistoric a transformat piesele în simboale și divinități. Leagănul acestei arte se găsește în India, de unde a fost răspîndită în Asia Centrală și Occidentală, în Egipt, Grecia, Italia etc. Produsele acestei arte se împart în două categorii : în unele figura este concavă, săpată în piatră și se numește intaglio — latinește— sau gema sculptate ; a doua categorie bombată se numește camee.

Fig. 12

Gravura în pietre prețioase și agate sau gliptica¹⁾ se servea în antichitate aproape de aceleași metode în ale fabrica ca și azi. Gravorii iau în general cea mai frumoasă piatră mai puțin fragilă, din familia : agatelor, ametist, cornalină, jasp și onix, sau chiar aqua-marina, smaragd, safir, topaz și lazuli, foarte rar se întrebuintează diamantul și rubinul. Cu polizorul se prepară piatra și i se dă forma dorită. Apoi cu un instrument ascuțit de fier, înmuiat în ulei fierbinte, sau cu praf de emeri, se pregătește piatra. Instrumentele sînt foarte ascuțite, pentru pietrele foarte tari se mai folosea o așchie de diamant la lucru.

Munca gravorului pentru intaglio cere un talent deosebit. Intagliile care serveau în special drept garnituri la inele, se foloseau în cele mai multe cazuri și drept sigilii ; în timp ce cameele formau părți din pariurile femeilor, sau se purtau ca amulete, medalioane, agrafe, broșe sau compuneau coliere mari.

Pentru intaglio artiștii alegeau pietrele cele mai transparente, spre a se putea admira execuția artistică, pentru camee preferau pietre mai deschise sau cu mai multe straturi și diferite culori, în scopul de a obține un efect mai sculptural, și de colorație.

Producția de geme în Grecia face progrese după războiul medic și atinge apogeul de dezvoltare în epoca Diadohilor. Artiștii din Elada, ajung la o mare perfecțiune în gravarea intagliilor.

Printre artiștii celebri din secolul IV î.e.n., cunoaștem pe Pyrgotele, care avea exclusiv dreptul de a grava portretul lui Alexandru cel Mare. Deasemenea lucrările lui Diodor de Samos, nu erau mai puțin apreciate ca ale lui Pyrgoteli. Cu cît lumea s-a îmbogățit și cu cît au acumulat mai multe bunuri, nu s-au mulțumit numai cu gravurile pe aceste pietre mici, ci au început a grava cupe, arme, montau pietre în inele de aur, gravate cu mare artă. Romanii au învățat arta de a grava pietre tari de la Etrusci.

Syla, Luculus, Pompei etc, aduc la Roma colecții însemnate de pietre gravate provenind din Grecia și Asia Mică. În societatea romană se răspîndește foarte mult împodobirea cu pietre gravate.

Pînă la Justinian, secolul VI e.n., inelele din metale prețioase nu se purtau decît de marii seniori și cavaleri. De la această dată, printr-un decret imperial se ridică această restricție, putînd purta bijuterii scumpe din metale prețioase și împodobite cu pietre, oricine avea posibilitatea bănească.

Artă lucrătorii pietrelor tari precum și a bijuteriilor din acest timp decade, revenind în timpul renașterii, aproape la același grad de perfecțiune ca în timpul de apogeu din antichitate.

După decadența civilizației antice arta glipticii aproape dispare. Cu toate că în Bizanț se produc încă obiecte din pietre gravate, care se folosesc în special drept sigilii sau decoruri la diferite cupe de cult, calitatea lor din punct de vedere artistic scade foarte mult.

Colierul ce va fi înfățișat mai jos este compus din 6 piese de factură elenă datate pentru secolul IV — I î.e.n. ; iar restul de 38 piese sînt din

¹⁾ Etimologic cuvîntul *gliptica* înseamnă gravura în toate genurile. Grecii numeau διαγλυφή (diaglyptica) gravura în adîncime și αναγλυφή (anaglyptica) sculptura în baso-relief ; gravura în pietre fine se numea λιθογλύφος sau δακτυλογλύφος. La Romani, gravorii în camee sînt desemnați prin termenul *coelatores, scalptores* ; gravorii intaglio se numeau *cavatores* sau *signarii*.

epoca greco-romană secolul I î.e.n. — IV e.n. Ca manieră de lucru un număr de 35 bucăți sînt gеме, iar 9 camee.

I. G e m e

a) Figuri de divinități și personaje simbolice.

1. — Chipul lui Zeus spre stînga, de o factură excepțională. Jaspis negru dim. 16/13 mm. sec. IV î.e.n. (Fig. 13).

2. — Capul lui Dionisos Taurus, spre stînga, sardonix alb-roșu, D, 16/11 mm, sec. III î.e.n.

Fig. 13

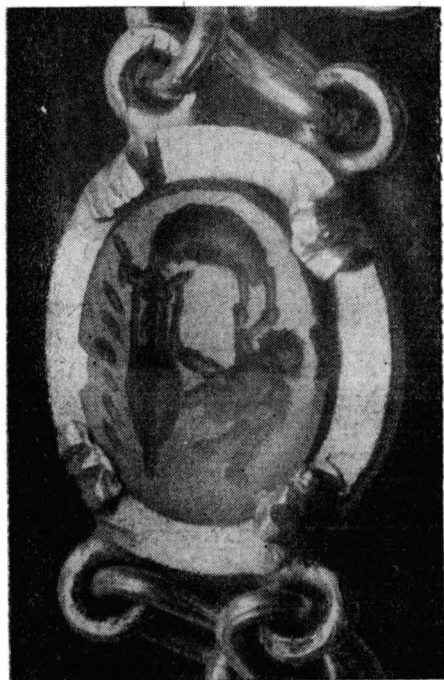

Fig. 14

3. — Bustul lui Dionisos spre stînga, ametist D. 13 mm sec. III î.e.n.

4. — Minerva stînd pe tron spre stînga, ține în dreapta o victorie, jos stînga un scut. Gемă ametist D. 13/12 mm. sec. III — II î.e.n.

5. — Venus în picioare spre stînga, în dreapta ține o cască grecească, iar cu stînga stă rezemată de un pedestal și de sulită, la picioare se află un scut. Cornalină dim. 9/7 mm. sec. I î.e.n.

6. — Diana în picioare, spre stînga, cu un șarpe încolăcit de mîna stîngă, cu dreapta ține arcul, la picioare se află un scut. Matostat d. 9/6 mm. sec. I î.e.n.

7. — Triptolemn (țăran grec) în picioare spre dreapta, ține în mîna stîngă o plantă (un fir de grîu) cu rădăcină, pe cap are pălărie, în cîmp text IAEI (produs alexandrin). Cornalină vîrgată D. 16/19 mm Sec. I î.e.n.

8. — Vesta (cap de femeie) spre dreapta, cu voal pe cap (potret). Gемă cornalină deschisă D. 17/13 mm. sec. I. e.n.

9. — Iris stînd în picioare spre stînga, ține dreapta întinsă cu o coroană, iar în stînga ține un arc. Hematită deschisă (carniol), d. 10/7 mm. sec. I e.n.

10. — Polimnia, muza artei oratorice și mai tîrziu a muzicii, stă în picioare sprijinită cu cotul drept pe un pedestal, iar mîna o duce spre frunte, cu stînga ține o ancoră. Hematită brun deschisă. D. 13/11 mm, sec. I e.n.

11. — Athena în picioare spre dreapta, ține în stînga o lance iar în dreapta o victorie. Sardonix scaraboid. D. 17/11 mm sec. I e.n.

Fig. 15

Fig. 16

12. — Athena cu cască ateniană pe cap spre stînga. Jasp roșu D. 12/9 mm sec. I e.n.

13. — Eros înaripat mergînd spre stînga, ține în dreapta un arc și în stînga trăsnetul. Matostat dimensiuni 9/7 mm. sec. I e.n.

14. — Mercur nud, în picioare spre dreapta, ține în dreapta caduceul, iar în stînga o pungă. Cornalină D 9/7 mm sec. I. e.n.

15. — Mercur nud, în picioare spre dreapta, ține în dreapta caduceul iar în stînga o pungă. Cornalină dimensiuni 10/8 mm. sec. I e.n.

16. — Amor, călătorind spre stînga culcat pe o amforă. Din amforă iese o pînsă umflată de vînt drept velă. Cornalină roșie-albă D. 6/11 mm sec. I. e.n. (Fig. 14).

17. — Leda, spre stînga, ține în dreapta o floare, la picioarele ei un pom. Jasp negru D 14/11 mm sec. II e.n.

18. — Zeus pe tron, ține în mână fulgerul, cu stg. ține o pateră, la picioarele lui o aquilă. Cristal de stîncă D 11/8 mm. sec. II—III e.n. Fig. 15.

19. — Fortuna în picioare spre dreapta, ține în dreapta un corn al abundenței, în stînga o floare, la picioare alt corn al abundenței. Cornalină D 11/9 mm. Sec. III e.n.

b. — *Portrete.*

20. — Cap de bătrîn, spre dreapta filozof grec, (Demosthene) cristal de stîncă (Hrisbergi) dimensiuni 14/13 mm. sec. IV î.e.n. (Fig. 16).

Fig. 17

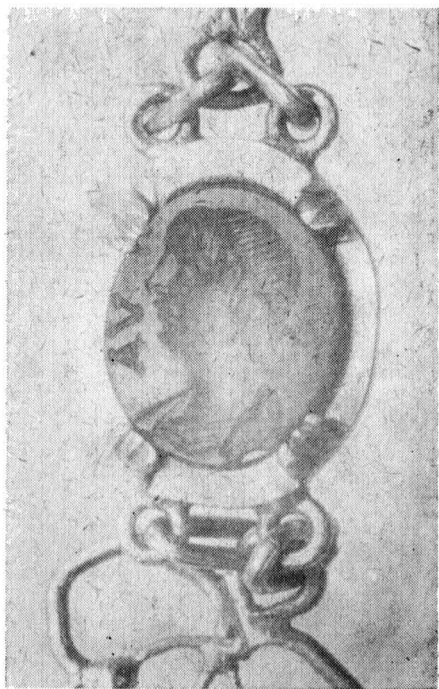

Fig. 18

21. — Cap de femeie spre stînga (Iulia fiica lui Tituts) cornalină D 10/9 mm. sec. I e.n.

22. — Războinic călare, mergînd spre stînga, în mîna dreaptă avînd o lance. Cornalină D 10/7 mm. sec. II e.n.

23. — Cap încoronat spre stînga (Caracala) D 10/7 mm sec. II e.n.

24. — Cap de femeie spre stînga, cornalină D 10/9 mm sec. II e.n. (Ciobită marginea de sus). (Fig. 17).

25. — Bust de femeie spre stînga, în fața gravate literele AV. Hematită brun-deschisă D. 10/7 mm. sec. III e.n. (Fig. 18).

26. — Bust de bărbat spre stînga (soarele) cornalină albicioasă. D 15/11 mm sec. III e.n.

27. — O bigă cu un iepure trasă de doi cocoși, hematită brun-deschis D. 10/8 sec. I. e.n. (Fig. 19).

28. — O sepie în câmpul de sus ω (omega) sau luna. Smaragd. D. 9/6 mm sec. III e.n.

29. — Un câine gonind un iepure. Sardonix negru-alb-brun. D 10/7 mm sec. II e.n.

30. — Aquila din față, în picioare privind spre stînga. Agată neagră D 10/7 mm, sec. II e.n. (Fig. 20).

31. — Leu mergînd spre stînga. Jasp roșu D. 10,7 mm sec. II e.n.

c. — *Simboluri*

32. — Zodiaceul lui Augustus — sus în primul plan; un capricorn, jos plan doi — o pasăre, un delfin, o floare și cornul abundenței. Matostat D. 10/8 mm. sec. I e.n. (ciobit sus).

Fig. 19

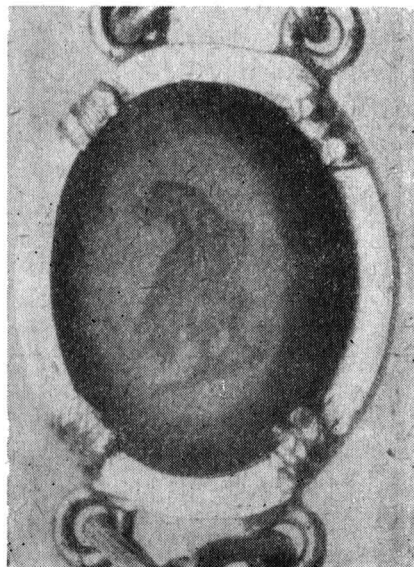

Fig. 20

33. — Piese romane de cult = liră, cornul abundenței, un cippus, un fluture (pasăre), un vas pentru libațiuni. Lapis lazuli. D 8/6 mm. Sec. II e.n.

34. — Gemă cu legendă într-o cunună de frunze de măsline. Text. $\omega\omega\Delta\iota\alpha$ $\left\{ \begin{array}{l} \omega\Delta \\ \omega\rho \end{array} \right.$ Smaragd D 8/15 mm, sec. II e.n.

35. — Gemă gnostică, cap de om întruchipat în corpul unui leu, ce merge spre stînga. Hematită dimensiuni 11/7 mm sec. IV. e.n. (Fig. 21).

II. — CAMEE (Pietre cu gravuri în relief).

a) figuri de divinități.

36. — Cap de copil (Nereidă) Opal 10/8 mm, sec. I î.e.n. (Fig. 22.).

37. — Cap de copil privit din față (Nereidă) onix de culoare alb negricios. D 9/7 mm. sec. I î.e.n.

38. — Figură privită din față (Nereidă) sardonix brun albicios D 10/9 mm. sec. I î.e.n.

39. — Cap de copil (Nereidă) cornalină roșiatică D. 12/8 mm. sec. I e.n.
 40. — Cap de copil (Nereidă) jasp negru d. 7/6 mm. sec. I e.n.
 b. — *Portrete.*
 41. — Două capete de bărbați (filozofi), văzute din profil spre stînga. Calcedonă — agată D 16/11 mm. sec. III. î.e.n.
 42. — Cap de bărbat spre stînga (Agrippa — 27—12 î.e.n. Calcedonă D. 25/19 mm. sec. I î.e.n. (spart la gît) (Fig. 24).
 43. — Bust de bărbat spre stînga (Iuliu Cezar) Calcedonă d. 17/11 mm sec. I e.n. (Fig. 23).

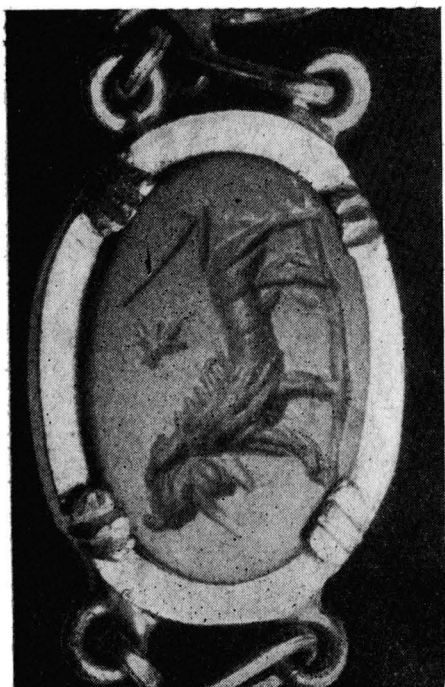

Fig. 21

Fig. 22

44. — Figură bărbătească spre stînga ține în dreapta un topor (bardă), în poziție de rugă (factură orientală). Onix alb — negricios D 11/17 mm. sec. VIII e.n.

Prin descrierea acestor piese, nu aducem un punct nou în studierea gemelor și cameelor, ci căutăm pentru început să facem cunoscut acest obiect de artă, colierul.

Mai tîrziu vom căuta să aprofundăm această lucrare și să o completăm cu gemele și cameele de la inelele din colecție, precum și a tuturor gemelor și cameelor din depozitul M.I.B.

Materialul gemelor descrise mai sus, după cum am amintit, 6 piese sînt de factură elenistică sec. IV-I. î.e.n., iar restul de 38 romane, caracteristice pentru secolul I/IV e.n. cînd se folosea cu precădere în gliptica din imperiul roman carniolul de diferite culori¹⁾ jaspisul, onixul, nicolo etc.

¹⁾ A. Furtwengler, *Die Antiken Gemmen, Geschichte der Steinschreidekunst im a K'assischen Altertum* (Vol. III, Leipzig—Berlin, 1900, pag. 383).

În ceea ce privește exemplarele elene vedem că sînt excepțional de frumos executate astfel : figura lui Zeus din jaspisul negru, redată cu multă măiestrie (fig. nr. 13) jaspisul este întrebujnțat mult la eleni iar la romani începînd din vremea lui augustus se folosește jaspisul roșu.

Figura lui Dionisos Taurus din sardonis alb-roșu precum și bustul lui Dionisos din ametist frumos executate.

De asemenea Minerva (gemă ametist).

Fig. 23

Fig. 24

Iconografia ia un loc preponderent în glictica epocii elenistice, astfel renumiții sculptori ca : Pyrgotele, Phidias, Lycomedes, Philon, Anaxilas etc. semnează portrete de prinți sau particulari, sînt însă o sumedenie de lucrări anonime de calitate superioară, care dovedesc aceeași tehnică de lucru și cunoaștere perfectă a acestei arte.

Artiștii execută de obicei înfățișări de zei sau de personaje istorice zeificate, sau cu atribute de zei.

Locul de proveniență a pieselor din colierul descris nu este cunoscut, totuși se apreciază că cele de factură elenă — (6) sînt din import, cele romane sînt în mare parte produse de atelierele locale, la cetățile din Scythia Minor, sau aduse din atelierele orașelor din Asia Mică. Cele mai noi adică pentru secolul II—IV e.n. pot fi atribuite atelierelor din : Sucidava, Porolissum, Micia, Romula etc., localități situate la granița sau în apropierea graniței Dacia.

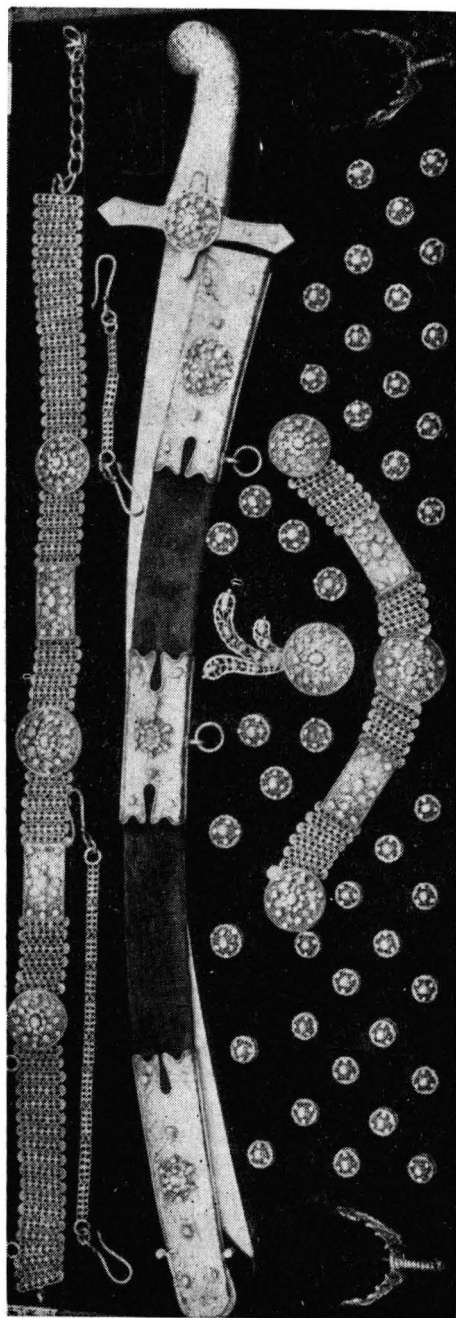

Fig. 26

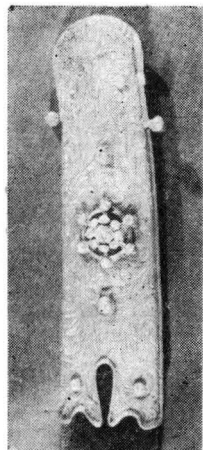

Fig. 27

Fig. 26 bis

Mulțimea acestor pietre găsite pe teritoriul Daciei se explică prin amploarea schimbului comercial, care se desfășura aici, negustori din diferite colțuri ale imperiului roman desfăcându-și mărfurile, — corespunzătoare, gustului general și destul de puțin costisitor, — în aceste puncte de popas de la granița provinciei.

III. — SABIA LUI GABRIEL BETHLEN

Un frumos exponat (Fig. 26) compus din : sabia propriu-zisă, un cordon, doi pintenii, 42 nasturi, 2 lanțuri și un surguciul.

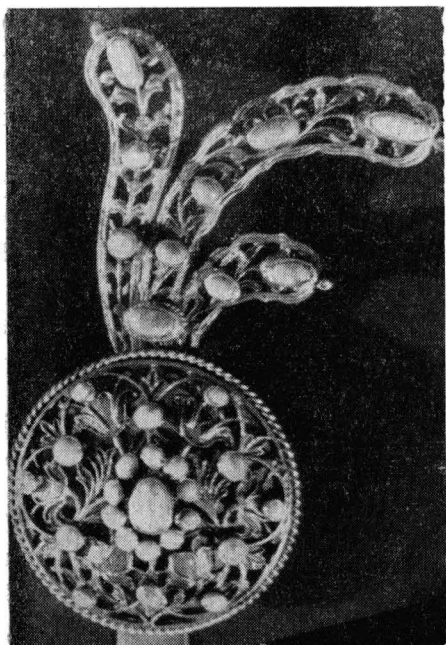

Fig. 28

Sabia cu întreg complexul a fost lucrată în intervalul 1613—1629, timp în care Gabriel Bethlen a fost principele Transilvaniei. Iar dacă ținem seama de felul cum este lucrată, în special cordonul, și mai ales surguciul, credem că ea a fost lucrată în timpul când a fost rege al Ungariei, adică la 1620—1621. Știm că surguciul se purta la căciulă ca un semn distinct pentru conducătorii de țări și oști. La turci se purta la turban de către sultanii și pașii din Egipt, Bagdad și Buda (1715), grade care echivalează cu principii și voievozii din Țările Românești.

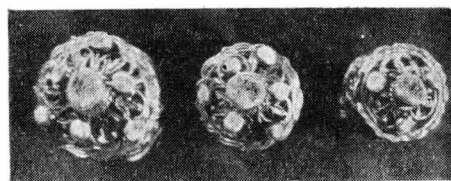

Fig. 29 a

Sabia este o lucrătură a meșterilor sași din Brașov. Meșterii sași din Ardeal au lucrat pentru principii și prelații Români din Transilvania, cît și pentru domnii, boierii și bisericile din Țara Românească și Moldova, menumărate obiecte de utilitate și podoabe, executate din metal prețios. Prin muzee — în special — din Ardeal, se găsesc multe săbii, paftale, potire etc., provenite din atelierele argintarilor sași.

Meșteșugul armurăritului în Transilvania era foarte răspîndit în epoca cînd a fost lucrată această sabie.

Din nefericire pe nici una din piese nu găsim imprimat o marcă, după care să putem trage concluzia căruia meșter se poate atribui lucrarea.

Dacă ne luăm după textul de pe lama sabiei, observăm că este destul de citeț și în special frumos gravat chipul lui Gabriel Bethlen și stema, asemănător cu cele de pe ducații lui emiși în anul 1620—1621¹⁾.

¹⁾ A. Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, Hermanstadt, 1901, p. 86—88. Tafel 23, nr. 38—62.

Pe lamă vedem că apare și titulatura de duce de Boemia. Titulatură ce o găsim numai pe monetele bătute în anii 1620. În anul 1621 renunță la titlul de rege, care nu va mai apare pe monedele bătute ulterior. Pe aceste considerente putem data sabia că a fost lucrată între anii 1620—1621.

Sabia are următoarele dimensiuni: 0,98 cm. cu mâner cu tot, teaca 0,72 cm. Minerul cu garda frumos cizelate cu motive florale, la întretăierea

Fig. 29 b

gărzii are un medalion bătut în peruzele (turcoise). Pe lamă în față este gravată efigia lui Gabriel Bethlen — din față cu moț în frunte și următorul text: GABRIEL D(ei) G(răția) SAC(ri)ROM(anorum IMP(erum) ET TRAN(silvanaie) PRINC(eps) (Gabriel prin grația lui Dumnezeu și a sfântului imperiu romano-german, principe al Transilvaniei). Deasupra capului roza vântului, sub text două acolade și mai jos a semilună între două stele, sub gardă un ecuson cartelat.

Pe avers sus roza vânturilor, sub ea stema genealogică a bethlenilor, sus coroană sprijinită pe un ecuson împărțită în două, la centru doi bitlani

străpunși cu o suliță afrontați, mult stilizați, în dreapta, sus soare, sub el 7 cetăți, în stînga sus un vultur, jos un vultur în zbor, sub stemă text: PART(ium) R(egni) H(ungariae) DOM(inus) SI(culorum) CO(mes) OP(peln) DE RATI (bor) BO(emiae) DUX(peste o parte a Ungariei rege, domnul Secuilor conte de Oppeln și Ratibor, duce al Boemiei). Sub text două stele, soare între două stele, sub gîndă un ecuson striat¹⁾.

Fig. 30

Teaca este acoperită cu catifea albastră întărită cu trei brățări de argint aurit (Fig. 26 și 27) frumos cizelate, prevăzute fiecare cu cîte un medalion bătut în peruzele.

Surguciul din argint aurit, (Fig. 28), frumos lucrat în forma unui penaj (igretă), peste tot este bătut în peruzele. Obiectul se purta la căciulă de către conducătorii de oști și voievozii țărilor noastre, ca un semn distinct.

Sabia este însoțită de un cordon, (Fig. 29) lucrat cu mare măiestrie din plăcuțe de argint aurit. Pe cordon din loc în loc sînt montate medalioane dreptunghiulare, sau ovale bătute în peruzele. Sabia se prindea de cordon prin două lanțuri (Fig. 30) de argint aurit.

¹⁾ Gabriel Bethlen (1613—1629), este ales principe al Transilvaniei în anul 1613 cu ajutorul turcilor. Cînd ajunge prinț ia măsuri pentru: dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului, stimulează producția de mărfuri, reformează legile fiscale. Organizează armata. Încearcă să formeze un principat cu caracter protestant, în scopul de a mări tabăra antihabsburgică.

Acordă o deosebită atenție problemelor culturale și bisericești, aște populației românești din Transilvania. Plănuise să înființeze la Alba Iulia o tipografie românească.

Curtea din Viena dorea să lichideze domnia lui, dar este nevoită în urma expedițiilor victorioase ale lui, ca în anul 1615 să-i recunoască domnia și să-i cedeze cele 7 cetăți ocupate.

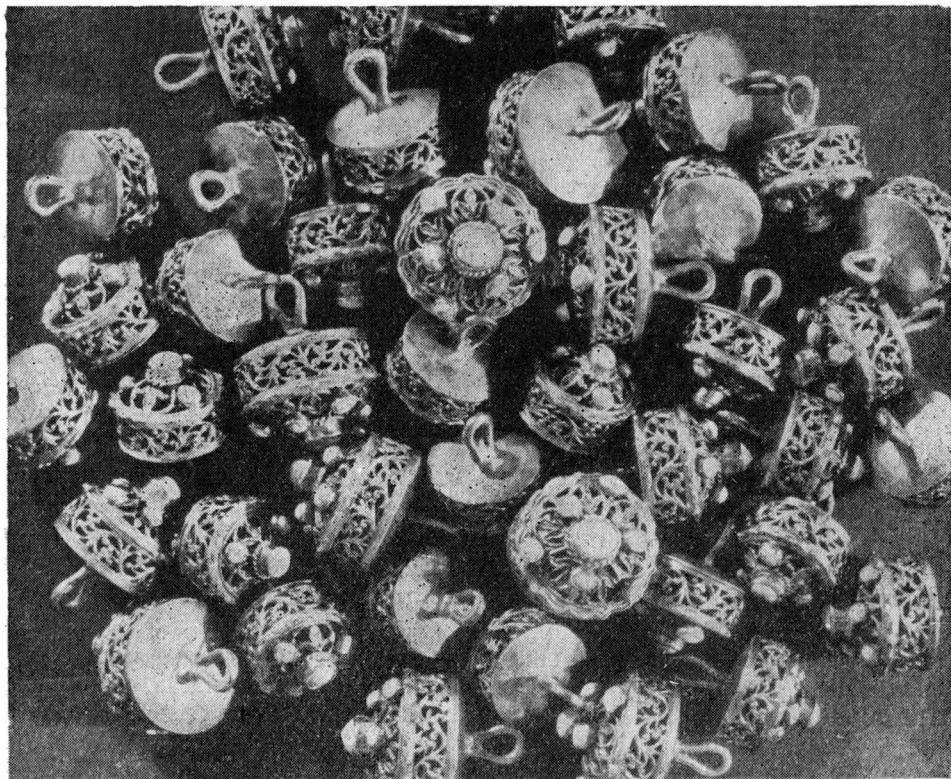
Între anii 1619—1626, a condus trei expediții contra habsburgilor. În anul 1620 ajunge rege și duce al Boemiei, titlu care-l părăsește în anul 1621.

Colaborează cu Radu Mihnea domnul Țării Românești și Ștefan Tomșa al Moldovei, în anul 1623, la una din expedițiile sale antihabsburgice, primește ajutor militar din Țara Românească — 1.000 de bravi curteni călărași sub conducerea spătarului Mihul.

Moare în anul 1629, (*Istoria Romîniei*, vol. III, p. 148—154). machetă.

Doi pinteni cizelați reprezentînd un vultur cu aripile desfăcute și gura căscată.

42 nasturi (Fig. 31) de trei mărimi, folosiți pentru vestă, haină și manta, lucrați în filigran și bătuți în peruzele.

Fig. 31

Sabia cu tot complexul este un exemplar rar în muzeele din țara noastră, ținîndu-se seamă în special de finețea cu care sînt lucrate surgu-ciul, cordonul și nasturii, precum și prin complexitatea obiectelor ce o însoțesc.

O METODĂ DE RESTAURARE A OBIECTELOR ANTICE DIN BRONZ

de GEORGETA PANTELIMON

Munca de restaurare și preparare a obiectelor antice, deși este socotită ca o operație ajutătoare, care permite conservarea pieselor arheologice după scoaterea lor din pământ și studierea corectă a acestora de către specialiști, este o muncă de primă importanță și necesită o bună cunoaștere a pieselor și a tehnologiei aplicată în tratarea lor.

Cu puține decenii înaintea noastră, la noi în țară determinările acestor materiale aveau un caracter în bună parte empiric, iar procesul de restaurare ducea, în unele cazuri, chiar până la falsificarea formelor originale, fie din pură neștiință, fie din cauza unei tratări superficiale.

Ieșită astăzi definitiv din perioada empirică, munca restauratorilor noștri folosește în prezent procedee și rețete tehnice științifice, bazate pe experiențele practice efectuate în laboratoarele de fizică și chimie, atât în țara noastră, cât și în străinătate.

Cu toate acestea, la noi, literatura de specialitate este foarte redusă. O bună parte din restauratori aplică procedee și metode de lucru pe care și le împrumută unii de la alții, ocazional sau voit, deoarece nu există încă la noi, o școală de specialitate și nici o publicație sau — cel puțin — o rubrică în periodicele de arheologie, care să ajute la răspândirea cunoștințelor sau rezultatului cercetărilor prețioase din domeniul restaurării.

Înainte de a trece la prezentarea metodei de lucru, care formează subiectul articolului de față, trebuie să arăt că munca de restaurare și preparare a obiectelor antice se încadrează într-un număr de principii, dintre care voi aminti doar două, a căror importanță este esențială :

Primul principiu este următorul : nu se poate începe nici o acțiune de preparare și restaurare înainte de a se stabili cu precizie materialul din care este făcut obiectul în cauză.

Dacă ni s-a încredințat, de exemplu, un obiect de piatră, pe care-l vom trata așa cum se tratează marmura sau invers, se înțelege de la sine că rezultatele obținute vor lăsa întotdeauna de dorit.

La fel se poate întâmpla cu unele metale, care din cauza vechimei lor, se pot confunda lesne între ele, ducând la rezultate negative, ce pot merge pînă la deteriorarea completă a obiectului.

Al doilea principiu se referă la *stabilirea tehnicii de execuție a obiectului dat spre restaurare*.

Acest principiu se aplică mai ales la obiectele de ceramică sau din metal, în măsura în care acestea sînt supuse, în timpul operațiunilor de laborator, la eforturi cărora pot sau nu să reziste, în funcție de materialul din care sînt făcute și a modului cum au fost executate la timpul lor. Un vas de pămînt supus unei arderi complete are o altfel de rezistență, în comparație cu un vas ars slab, tot așa cum un obiect de metal turnat rezistă mult mai puțin eforturilor la care e supus, față de alt obiect (din același material), bătut cu ciocanul (modelat).

Numai după ce stabilim în mod cert, aceste două indispensabile principii, sîntem în măsură să alegem și să aplicăm sistemul de lucru, rețetele și substanțele, pentru a readuce obiectul cît mai aproape de starea în care se afla în epoca din care datează.

Majoritatea obiectelor arheologice trec prin laborator înainte de a fi studiate și aranjate în vitrine sau în depozite. Ele trebuie tratate cu egală grijă și atenție, deoarece deseori importanța lor apare clară, abia după ce ele au fost curățate, restaurate și ulterior, supuse tratamentului de conservare. Din punctul de vedere al operațiunilor de laborator, indiferent dacă obiectul încredințat spre restaurare este destinat expunerii în muzeu sau servește ca material de studiu în depozit, el trebuie tratat cu aceeași grijă și pricepere.

A readuce un obiect din piatră, lut, os, lemn, metal etc., în starea sa inițială, înseamnă a îndepărta de pe el toate depunerile de natură chimică sau fizică, primite de-a lungul timpului, depuneri rezultate în urma proceselor chimice sau fizice petrecute în pămînt, în locul unde obiectul a fost găsit.

Această operație nu trebuie însă aplicată mecanic, deoarece unele obiecte, în deosebi acelea din metal, pot primi uneori, în timp, o depunere care constituie, în afară de un înveliș protector natural, o valoare prin aspectul de vechime pe care-l dă obiectului și care impresionează, desigur, publicul ce frecventează muzeele.

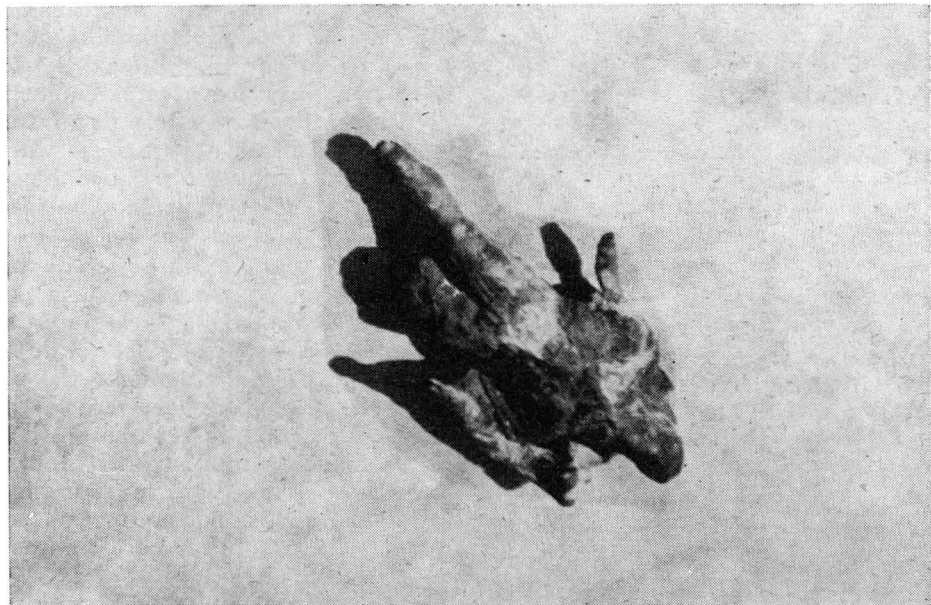
Restaurarea se va face, așa dar, numai la acele obiecte care, în condițiile în care sînt puse după scoaterea lor din pămînt sînt amenințate cu deteriorarea și la acele obiecte care, se presupune, că sub sedimentele ce le acoperă, ar exista elemente decorative, inscripții etc. Pieseile a căror patină poate fi considerată ca inofensivă, se conservă în starea în care s-au scos din pămînt, aplicîndu-li-se un tratament preventiv ce se reduce dese ori la simpla spălare și acoperire cu o substanță izolatoare care trebuie să aibă însă calitatea de a nu modifica aspectul obiectului. Această patină nevătămătoare este numită, în limbajul tehnic, patină benignă, spre deosebire de patina malignă care, odată ce a apărut pe un obiect, acesta trebuie să fie supus operațiilor complete de restaurare.

În cele ce urmează ne referim numai la o anumită categorie de obiecte și anume la *piesele lucrate din aramă și bronz*.

Aproape totdeauna obiectele de bronz scoase din săpăturile arheologice poartă pe ele patina malignă care rezultă din acțiunea agenților chimici asupra obiectului.

În ordinea importanței, cel mai periculos și dăunător agent chimic este clorul. El se găsește sub formă de săruri în straturile de pământ, acolo unde există infiltrațiuni de apă. De asemenea, clorul este prezent în aer, rezultând din descompunerea plantelor și a altor produse, precum și în locurile din vecinătatea mării, unde în aer se găsesc mici particule de apă de mare care conține și ea clor¹⁾.

Statuetă de bronz încărcată cu patină malignă.

În cazul bronzului, mai trebuie ținut seama că întrucât el este un aliaj de cupru cu cositor, zinc sau plumb, care împreună cu clorul dau compuși chimici diferiți, asupra acestora trebuie, bine înțeles, acționat în mod diferit.

Combinațiile clorului cu metalele aliate din obiectele de bronz pot îmbrăca obiectele cu o patină groasă care, uneori, prezintă un aspect inform și care atacă puternic obiectele, mîncînd metalul în adîncime. Acest fapt complică foarte mult munca de restaurare.

Osebit de combinațiile de clorat și cloruri, în compoziția patinelor mai pot exista sulfați sau carbonați de cupru, precum și alte săruri care, dacă îngreunează determinarea compoziției acestor patine, totuși nu au o acțiune distructivă comparabilă cu aceia a clorului.

Determinarea prezenței clorului și a compușilor lui în patina bronzului și a armatei se face cu ajutorul așa-numitei „camera lui Rosenberg”. Pro-

¹⁾ N. V. Farmakovski, *Conservarea și restaurarea obiectelor de muzeu*, București, 1954, p. 52, traducere din limba rusă.

cedeu constă din așezarea obiectului pe o placă de cupru, apoi placa, cu obiectul împreună, se așează pe un vas cu apă și totul pe o placă de sticlă mată deasupra căreia se pune un clopot de sticlă cu marginile șlefuite, pentru a închide etanș ceea ce se găsește sub el. Se lasă obiectul, în felul acesta, timp de una până la maximum 4 zile. Când patina conține clor, pe obiect apar picături lichide, transparente și incolore (sau slab colorate).

Explicația stă în faptul că cloratul de cupru este solubil în apă, iar atmosfera saturată de vapori de apă de sub clopot, absoarbe apa până se transformă într-o soluție lichidă. Carbonatul de cupru, proto-oxidul de cupru provoacă acest fenomen. Procedul este indicat de învățatul danez Rosenberg, conservatorul muzeului din Copenhaga, care a lucrat mult în domeniul fierului și bronzului 1).

În cazul când astfel de picături nu apar, înseamnă că patina este benignă. Aceasta, de altfel, se recunoaște ușor și după culoarea ei, care poate fi un verde deschis către verdele albastrui, până la cel mai închis, asemănător tonului grav al brazilor bătrâni. Verdele sau albastrul deschis indică o patină superficială, subțire, care îmbracă obiectul cu un strat uniform, asemănător unui smalt strălucitor și care în afară că nu denaturează obiectul, lasă vizibile toate detaliile sale. Astfel de patină se formează atunci când aliajul bronzului este foarte fin, bine legat și cu porozitate foarte mică²⁾. În acest caz oxidarea se produce foarte încet. Din contra,

Statueta de bronz după tratarea și curățarea ei de patină malignă.

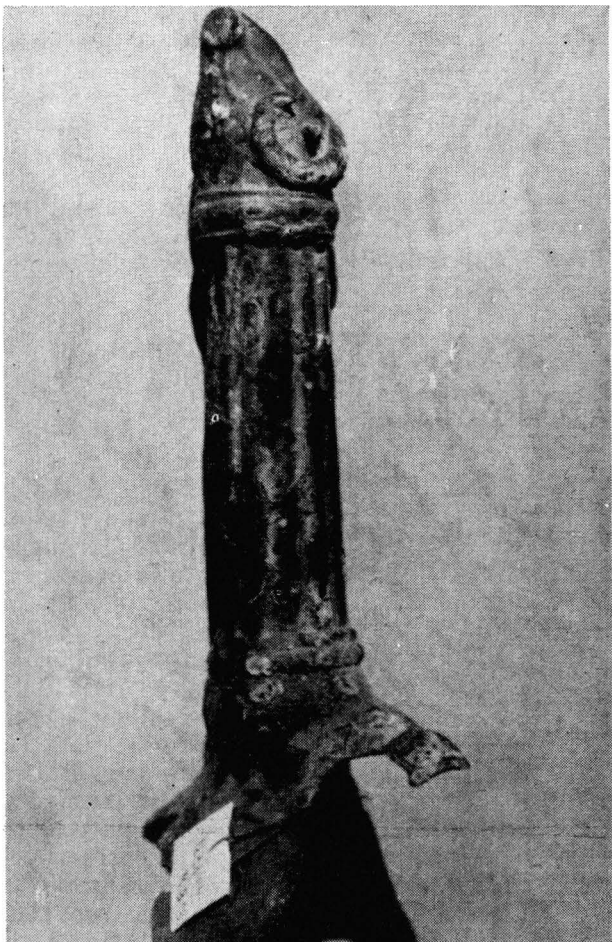
când oxidarea s-a produs rapid, patina are aspectul unui praf (pudră) mat și de culoare verde pastel.

După cum am spus mai sus, obiectele cu patină benignă sînt păstrate în starea în care se află, fără ca obiectul să fie primejduit. Unii cercetători însă, fermecați de aspectul splendid ce poate avea un obiect de bronz acoperit de patină, recomandă restauratorilor să trateze superficial obiectul spre a nu-i îndepărta patina. Această exigență de ordin estetic poate avea

¹⁾ Fr. Rathgen, *Die Konservierung von Altertumsfunden*. Berlin, 1926. vol. II, p. 19.

²⁾ N. V. Farmakovski, *op. cit.*, p. 53.

Miner de bronz atins de patină malignă.

uneori urmări nefaste, deoarece, cu timpul, apar puncte de patină malignă, care, infiltrată sub patina benignă, acționează perfid și necruțător, în adâncime. În consecință, examinarea unor astfel de obiecte trebuie făcută cu foarte mare scrupulozitate și exigență — altfel obiectul este condamnat.

Metodele de îndepărtare a patinei și a crustelor, sînt multiple.

Farmakovski de pildă, recomandă ca una din metode, metoda mecanică, care preconizează intervenția directă asupra obiectului cu scalpелul, racleta, răzuitorul sau cu oricare alt material abraziv, cum ar fi săpunul, nisipul, cărămida, șmirghelul, glaspapirul etc.¹⁾. Deși acest procedeu poate da uneori rezultate bune, sîntem de părere că este foarte riscant, el depinzînd direct de finețea, îndemînarea și atenția operatorului. Este potrivit, dar și în acest caz cu foarte mare precauțiune să fie întrebuintat la îndepărtarea crustelor groase.

¹⁾ N. V. Farmakovski, *op. cit.*, p. 53.

Springer indică metoda acoperirii patinei cu clei de timplărie care, după ce se întărește bine, antrenează sub acțiunea ciocăniturilor în căderea lui, și patina. Fiind vorba, în fond, tot de o acțiune mecanică, metoda aceasta trebuie aplicată cu toată circumspecțiunea.

Rathgen¹⁾ mai amintește, în afară de metodele menționate pînă acum și metoda termică (flambarea). Credem însă, că nici această metodă nu este indicată deoarece are dezavantajul că dilată obiectul și se produc fisuri

invizibile cu ochiul liber, care cu timpul degenerază în crăpături și provoacă chiar deteriorarea completă a obiectului. La aceasta se adaugă și faptul că plumbul, cositorul și zincul care sînt printre componentele aliajului numit bronz, avînd temperaturi de topire relativ joase, pot ieși la suprafața obiectului, degradîndu-l²⁾.

Pentru că mai sus s-a vorbit de patină și crustă ca două lucruri diferite și deoarece aceste cuvinte, din cauza sensului lor aparent apropiat, dau naștere la confuzii care trebuiesc evitate, accentuez că prin patină se înțelege un strat depus pe obiect care, deși străin obiectului, s-a format din combinarea materialului din care este făcut obiectul cu agenții chimici din mediul în care a zăcut acesta; în timp ce crustele sînt sedimente care nu fac parte integrantă din obiect. Spre deosebire de patine, crustele sînt de obicei parțiale și foarte rar totale și trebuie, fără excepție, îndepărtate de pe obiect, pentru că acoperindu-l de multe ori nu lasă să i se mai cunoască nici forma.

Trecînd la metoda de lucru între-

buintată de laboratorul nostru, pentru restaurarea obiectelor de aramă și bronz și consecvenți principiilor enu-

merate mai sus, vom arăta că prima operație aplicată obiectului este determinarea compoziției și structurii lui. Întrucît laboratorul de restaurare nu este dublat, pînă în prezent, de un laborator chimic, sîntem nevoiți să încredințăm obiectul unui laborator de analize chimice, care are de ales unul din următoarele procedee:

I. Analize fizice:

a. Roentgenscopia

b. Spectroscopia

c. Analiza luminiscentă

II. Analize chimice: cu ajutorul reactivilor (acizi, baze, săruri etc).

¹⁾ Fr Rathgen, *op. cit.*, p. 21.

²⁾ G. A. Cascenko, *Bazele metalurgiei fizice*, București, 1952, p. 540—543.

III. Analize fizico-chimice: combinarea primelor două, în anumite cazuri dificile.

Dintre toate metodele enumerate mai sus, noi ne-am oprit la metoda metalografică care satisface simultan cele două principii indicate mai înainte. Analiza metalografică este o metodă de cercetare fizică, care constă în examinarea unui obiect, permițând astfel să se studieze structura metalelor și aliajelor. Ea cuprinde două sisteme importante de studiu: macrografia și micrografia¹⁾. Asupra unui metal analizat prin metoda metalografică se pot obține amănunte imposibil de știut altfel: natura metalului (denumire), compoziție, procente aliajului și structura lui, fisuri, defecte și în fine, dacă e turnat ori bătut cu ciocanul (modelat).

Analiza microscopică este cea mai la îndemână în prezent la noi, deoarece ea se poate executa cu instrumente relativ simple, cum ar fi: lupa simplă sau bioculară. Micrografia presupune un utilaj mai complicat: microscop, aparat microfotografic și instalații de dezvoltare și mărirea imaginilor.

În urma înzestrării cu aparatajul necesar la noi în laborator se face metalografia, ceea ce în trecut nu se putea face.

După ce am stabilit natura materialului și tehnica cu care a fost lucrat obiectul, nu ne rămâne decât să alegem sistemul (rețeta) de lucru și substanțele ce le vom întrebuința.

În cazul patinelor maligne, datorate după cum am văzut, acțiunii clorului, desigur că nu vom utiliza acidul clorhidric (pe care unii totuși îl utilizează), deoarece acesta agravează procesul de descompunere al metalului, ci vom alege acei reactivi chimici, care descompun compușii clorului cu cuprul. Doi sînt reactivii ce se recomandă în cazul metodei chimice pe care o aplicăm în laboratorul nostru și pe care o expunem aici: *amoniacul* sau *acidul acetic*. Operațiunile succesive la care va fi supus obiectul de bronz sau alamă, în vederea restaurării, preparării și conservării, sînt următoarele:

1. Se începe ca la ori care obiect scos din pămînt, prin a se spăla de pămînt, nisip sau alte depuneri ușoare, lesne de îndepărtat cu ajutorul apei. În cazul nostru, apa are și rolul dezalcalinizator punînd — în același timp — obiectul într-o stare de relativă curățenie, care permite manipularea lui. Dacă apa este caldă (fără a fi fierbinte), e cu atît mai bine.

Vas de bronz încărcat de patină malignă care l-a distrus parțial

¹⁾ H. Schwartz, *Elemente practice de metalurgie fizică*, București, 1952, p. 242 și urm.

2. După spălare, obiectul se așază într-o baie de amoniac care, se știe, descompune compuşii cuprului cu clorul. Soluția se face cu amoniac pro analysis în procent de 2—4%. Practica zilnică ne indică procentul inițial care poate fi gradat treptat și progresiv, în măsura în care patina nu cedează. Nu se va depăși, în nici un caz, procentul indicat de 4%. În această baie, obiectul se lasă 1—3 zile, urmărindu-se atent procesul de dizolvare a patinei. Trebuie observat ca vasul să fie comod, încăpător, pentru ca soluția să cuprindă tot obiectul, acoperindu-l în întregime. Adică el să nu rămână parțial afară din soluție, deoarece în contact cu aerul, vaporii de amoniac atacă bronzul.

Brățară de bronz tratată și curățată de patină malignă și crustă calcaroasă

În cazul crustelor cu rezistență la amoniac, obiectul se așază în aceleași condițiuni, însă într-o soluție de acid acetic cu apă, în concentrație de 3—5%, în care se lasă timp de două zile maximum. Dacă crustele sînt de natură calcaroasă, (piatră) obiectul se fierbe într-o soluție de hidroxid de amoniu 8%, timp de 5—6 ore, după care se spală și se fierbe în apă distilată 1—2 ore. Se recomandă, de asemenea, întrebuințarea hexametafosfatu lui de sodiu în soluție de 5% ¹⁾.

Durata ținerii în aceste băi depinde de robustețea, gingășia sau fragilitatea obiectului.

3. Urmează clătirea cu apă potabilă, curată. Dacă obiectul poate fi ținut sub un robinet, el poate fi clătit în felul acesta. În cazul obiectelor de proporții mari sau greu de manipulat, atunci clătirea se poate face sub un duș sau într-un vas încăpător, schimbînd mai multe ape. În timpul clătirii, obiectul se freacă ușor cu o periuță din sîrmă moale de aramă pentru a îndepărta ultimele urme de patină sau depuneri. Frecarea cu o astfel de periuță este cu desăvîrșire contraindicată cînd avem de-a face cu obiecte fine (bijuterii, ornamente, obiecte cu incrustații prea fine etc.), care și-ar pierde caracteristicile. În acest caz se recomandă întrebuințarea unei periuțe de păr de porc.

4. După ce obiectul a fost complet și corect curățat, se lasă în apă distilată timp de 24 ore.

5. Obiectul se fierbe în apă distilată timp de o oră, după care se scoate și se usucă.

6. Pregătirea obiectului în vederea păstrării (conservării) îndelungate, este o operațiune la fel de importantă ca și cea de preparare și restaurare. În acest scop el se flambează deasupra unei flăcări de intensitate potrivită. În nici un caz nu se va expune unei flăcări prea puternice, deoarece aceasta avînd o putere calorică prea mare, poate primejdui piesa sau

¹⁾ Dr. Plenderleith, *The conservation of antiquities and works of art*, London, p. 247.

chiar s-o topească. Monezile se flambează ușor deasupra flăcării unei lămpi de spirt, trecându-se de câteva ori, fără a le expune flăcării permanent. Bronzul este, prin compoziția lui, un aliaj destul de moale, așa încât flambaria trebuie făcută cu toată grija și atenția.

După flambarie, care trebuie făcută uniform, fără a provoca dilatări parțiale (locale), obiectul se perie din nou cu o periuță din sîmă moale de aramă.

7. În fine, ultima operațiune este parafinarea, care constă din fierberea piesei (obiectului) în parafină solidă, timp de două zile, câte 30 de minute în fiecare zi. Temperatura maximă a parafinei nu trebuie să depășească 100 grade C. de la care înainte, se autoaprinde.

După aceasta, obiectul se scoate din parafina încă fierbinte, se așează pe o tablă smălțuită, spre a se scurge, și după ce se răcește, se freacă cu o cârpă moale, pentru a se uniformiza stratul de parafină și a-i da un lustru care avantajează aspectul său estetic (fig. 1).

S-ar părea că operațiunile s-au terminat, iar obiectul astfel tratat este gata de trimis la studiu și apoi în vitrină, ca exponat. Nu este așa: toată munca restauratorului poate fi anulată, dacă muzeograful respectiv nu-i asigură o îngrijire specială. Astfel, obiectele de bronz nu trebuie așezate în vecinătatea altor obiecte netratate și mai ales lipite de cele vătămătoare sau în medii umede. Pe cît de dăunătoare este vecinătatea altor metale pentru bronz în pămînt, tot pe atît poate fi și după restaurare.

Se recomandă, așa dar, ca obiectele de bronz trimise la studiu să fie păstrate în vată și apoi puse în cutii, iar cele destinate expunerii să fie așezate în vitrine unde se găsesc numai obiecte tratate, iar vitrinele să fie închise etans.

S-a constatat că unii restauratori și chiar cercetători, introduc monezile tratate în aceleași plicuri ori ambalaje, în care au stat de cînd au fost scoase din săpături. Este o greșeală gravă, ce poate aduce surprize extrem de neplăcute, deoarece, după un timp oarecare, obiectul, respectiv moneda tratată, capătă aproape același aspect pe care-l avea înainte de tratare și

Miner de bronz după tratarea și curățirea lui de patină malignă.

atunci munca de restaurare trebuie reluată de la început, asupra unui obiect care nu mai prezintă rezistența inițială.

Se recomandă ca monedele tratate să fie închise ermetic și definitiv în capsule sau eorane cu ambele fețe de sticlă neutră, spre a putea fi ușor examinate pe ambele fețe (așa cum se procedează la Muzeul Ermitaj din Leningrad). În felul acesta se elimină contactul cu aerul, umiditatea și toți agenții dăunători, și în plus se pot studia sau expune fără a mai fi atinse cu mâna.

Tratate după această metodă, obiectele de bronz sau aramă își păstrează, după ani de zile aspectul ce-l aveau imediat după restaurare și dacă vor fi în condițiile indicate și revizuite atent din timp în timp, acestea nu vor mai putea fi amenințate cu distrugerea parțială sau totală.

De aceea, recomand încă odată de a se da toată atenția obiectelor restaurate, altfel distrugându-se multe valori istorice, care sînt foarte rare și unele chiar unicate.

ROLUL CULTURAL-EDUCATIV AL EXPOZIȚIILOR VOLANTE ORGANIZATE DE MUZEUL DE ISTORIE A ORAȘULUI BUCUREȘTI

de ALEXANDRU CEBUC și IOANA CRISTACHE-PANAIT

Victoria regimului democrat popular în patria noastră a marcat schimbarea radicală a profilului și rolului instituțiilor muzeale prin transformarea acestora în instituții active în cadrul revoluției culturale.

De artă sau științifice, opinia publică dorește muzee foarte active care să pună în contact pe vizitatori cu vestigiile artistice și istorice.

Ca instituții culturale, muzeele au menirea să răspîndească în masele largi de oameni ai muncii, cunoștințele culturale care le mobilizează activ la lupta pentru desăvîrșirea construirii noii societăți socialiste.

În afară de expoziția permanentă care prezintă și valorifică urmele materiale ale trecutului și oglindește uriașele transformări din zilele noastre, muzeele folosesc o serie de procedee și metode care le dau un pronunțat caracter educativ. Dintre acestea organizarea și deschiderea expozițiilor temporare și volante, constituie o formă principală în problema legăturii muzeelor cu masele populare, în educarea culturală a acestora.

Expozițiile temporare organizate de Muzeul de istorie a orașului București au drept scop aducerea exponatelor istorice cît mai aproape de locul de muncă, iar în al doilea rînd valorificarea în parte a patrimoniului muzeal. Expoziția de bază nu poate reflecta, datorită tematicii și spațiului, decît o mică parte din fondul științific al acestui muzeu. Prin politica P.M.R. de protejare a vestigiilor trecutului, în depozitul Muzeului de istorie a orașului București se găsesc peste 100.000 de obiecte, dintre acestea însă numai circa 5.000 sînt cuprinse în expoziția permanentă.

Una dintre preocupările de seamă ale colectivului științific, a fost întocmirea unui ciclu de expoziții temporare care să redea tematic și cronologic, aspecte de bază ale istoriei capitalei. Astfel, au fost întocmite expoziții privind evoluția societății omenești în timpul orînduirii primitive, a epocii medievale, moderne și contemporane, precum și a istoricelor cuceriri ale oamenilor muncii în anii construirii socialismului. Problemele de seamă ale acestor expoziții au izvorît din necesitatea redării cu exponate variate a evoluției modului de producție, a felului de viață în diferitele

etape, a transformării structurale economico-sociale a Bucureștilor. Paralel cu acest ciclu de expoziții, au fost abordate teme legate de evenimente istorice însemnate ca: aniversări ale partidului, sărbătorirea zilei de 1 Mai, proclamarea R.P.R. etc.

În selectarea materialelor folosite în expozițiile temporare, de la sediu s-a dat precădere originalelor: piese arheologice, documente, stampe, litografii etc., în timp ce în expozițiile deschise în diversele puncte ale orașului, exponatele sînt formate din reproduceri, grafice, fotografii.

Expoziția „Străvechi așezări omenești pe teritoriul orașului București”, valorifică rezultatele cercetărilor arheologice desfășurate în decursul mai multor decenii, dovedind că teritoriul capitalei a cunoscut o intensă așezare omenească începînd din paleolitic. Această expoziție a fost completată cu tema: „Noi descoperiri arheologice în București”, care reprezintă rezultatele cercetărilor arheologice desfășurate de Muzeul de istorie a orașului București, în perioada 1959—1963. Datorită activității tematice și condițiilor materiale create cercetărilor științifice, colectivul muzeului a reușit să obțină rezultate însemnate, privind nu numai istoria Capitalei ci și istoria patriei. Expoziția arheologică cuprinde printre altele dovezi materiale privind continuitatea populației băștinașe pe teritoriul Bucureștilor, procesul de asimilare a triburilor slave, formarea poporului român, constituirea și dezvoltarea Bucureștilor în timpul orînduirii medievale. În felul acesta oamenii muncii iau cunoștință cu o parte din materialul științific care atestă existența populației autohtone și cu care sînt combătute o serie de teze reacționare susținute de istoriografia burgheză străină.

Orînduirea feudală a fost tratată prin expozițiile: „Documente și cărți rare din colecțiile Muzeului de istorie a orașului București”, precum și prin expoziția „Orașul București în stampe, desene și litografii”. Organizată în exclusivitate cu material original, expoziția „Documente și cărți rare din colecțiile Muzeului de istorie a orașului București”, cuprinde exponate de o deosebită valoare istorică, artistică și culturală, prezentînd probleme legate de dezvoltarea economică, relațiile de clasă în orînduirea feudală, aspecte privind viața sanitară și culturală a capitalei. Datorită tematicii sale remarcabile și a importanței exponatelor, expoziția, organizată la sediul muzeului s-a bucurat de un deosebit succes, ea fiind vizionată de 55.888 persoane.

Deși iconografia bucureșteană este restrînsă și mult mai recentă decît începuturile orașului — prima stampă și aceasta fantezistă datînd de abia din 1716 — expoziția „Bucureștii, în stampe, desene și litografii”, a reușit să redea prin gruparea judicioasă a materialului aspecte însemnate privind dezvoltarea orașului în ultima parte a orînduirii feudale și pînă la sfîrșitul sec. XIX. Tematica acestei expoziții a urmărit nu numai prezentarea unui material puțin cunoscut ci și abordarea unor probleme importante, privind dezvoltarea economică, aspectul edilitar al orașului București, momente din viața politică etc. Vizitatorii au luat contact cu materialul ce reflectă unele evenimente însemnate privind frământările sociale din perioada respectivă, precum și desfășurarea procesului de trecere de la aspectul cvasi-urban al Bucureștilor la orașul modern.

Perioade restrînse din istoria capitalistă a capitalei au fost tratate în expozițiile: „Aspecte din orașul București la mijlocul sec. XIX”, „Bucureștii între cele două războaie mondiale”.

Orașul București a fost centrul celor mai importante momente din istoria clasei muncitoare, locul marilor bătălii de clasă împotriva exploatarei capitaliste. Materialele expuse în diverse expoziții au înfățișat aspectele cele mai de seamă ale mișcării muncitorești din București, precum și tradițiile revoluționare legate de acestea.

Expoziția „1 Mai în București”, redă aspecte din modul în care oamenii muncii din capitală au acționat în cinstea acestei zile, începând cu anul 1890 până în zilele noastre. Din exponatele prezentate reiese în mod concludent caracterul de luptă al manifestărilor de 1 Mai în timpul orinduirii capitaliste, precum și entuziasmul cu care, an de an, începând cu 1 Mai 1945, se sărbătorește ziua solidarității internaționale a oamenilor muncii. Materialele expuse dau aspecte privind realizarea angajamentelor luate în cinstea acestei sărbători în lupta pentru ridicarea continuă a calității și productivității muncii.

Expoziția „Locuri și case din București legate de lupta P.C.R.” a fost tema cea mai solicitată de oamenii muncii din întreprinderi și instituții, precum și de numeroase G.A.S. și G.A.C. din raza orașului București.

Expoziția redă locurile și casele folosite și legate prin istoricul lor de lupta ilegală a P.C.R. Prezentarea acestor monumente în ordinea cronologică a desfășurării celor mai importante lupte ale muncitorimii bucureștene de sub conducerea P.C.R., a prilejuit maselor largi de vizitatori să evoce momentele istorice legate de exponatele respective, pornind din str. Academiei nr. 35—37 unde se află clădirea în care au început lucrările de constituire a P.C.R., trecând pe lângă monumentele și plăcile ce amintesc eroicele lupte ale muncitorilor cefești din ianuarie-februarie 1933 și sfârșind cu numeroasele plăci comemorative din centrul sau de la marginile orașului prin care se retrăiesc zilele victorioase ale insurecției armate din august 1944.

Expoziția „Locuri și case din București legate de lupta P.C.R.” a fost organizată cu prilejul aniversării a 40 de ani de la crearea P.C.R. În acel an, 1961, expoziția a fost deschisă la sediul central unde a fost vizionată de 39.113 persoane, precum și în 70 de puncte, prilejuindu-se astfel vizionarea ei de către numeroși muncitori din întreprinderile capitalei: 23 August Republica, uzinele Grivița Roșie, Adesgo etc. precum și de țărani colectiviști din: Bragadiru, Dragomirești, Glina, Măgurele, Otopeni, Popești-Leordeni, Afumați etc.

Realizările obținute de oamenii muncii din capitală sub îndrumarea partidului, schimbările structurale în toate domeniile de activitate au fost prezentate în expoziții cu teme diferite. Expozițiile: „Sub steagul partidului, pe drumul transformării socialiste a orașului București”, „Realizări în 10 ani de activitate a sfaturilor populare”, „Orașul București pe drumul construirii socialismului”, „Aspecte din reconstrucția social-culturală a capitalei” etc. oglindesc linia politică a partidului de construire a noii orinduirii socialiste. Organizarea expozițiilor cu aspecte noi din anii puterii populare, are menirea de a completa cu cele mai recente succese ale oamenilor muncii expoziția de bază a secției socialiste, care zi de zi, prin mersul înainte a istoriei zilelor noastre, rămâne incompletă.

O expoziție cu un caracter deosebit a fost deschisă în anul 1960, la sediul muzeului. Ea cuprindea unele din cele mai frumoase daruri primite de orașul București la 20 septembrie 1959, cu ocazia sărbătoririi a 500 de ani de la prima sa mențiune documentară. Această expoziție a fost vizitată de aproape 50.000 de cetățeni.

În activitatea Muzeului de istorie a oraşului Bucureşti organizarea expoziţiilor temporare, a constituit o preocupare de seamă. Dacă în 1960 au fost organizate 30 de expoziţii, în anul 1963, numai în primele două trimestre, au fost deschise în instituţii şi întreprinderi un număr de 35 expoziţii, succesiunea temelor fiind urmărită cu un deosebit interes de cei cărora li se adresează.

Pentru 1964, în cinstea celei de-a XX-a aniversări de la victoria istorică a insurecţiei armate, colectivul ştiinţific al muzeului a întocmit un plan de acţiune special în care expoziţiile volante ocupă un loc deosebit.

Prin aceasta se vor populariza, în afară de aspecte din pregătirea şi desfăşurarea insurecţiei, uriaşele realizări obţinute în cele două decenii, de oamenii muncii din Bucureşti sub conducerea înţeleaptă a partidului în toate domeniile de activitate.

Vor fi folosite în acest scop forme noi în munca cultural-educativă, printre care amintim însoţirea deschiderii fiecărei expoziţii de câte o expunere liberă asupra temei respective, în felul acesta fixându-se mai bine materialele expuse.

Expoziţia temporară este unul dintre instrumentele importante ale lucrătorilor din muzee, în munca lor cultural-educativă.

Prin această formă de activitate se realizează o strânsă legătură între muzeu şi masele largi de oameni ai muncii, exponatele fiind legate de o temă anumită sînt însuşite cu multă uşurinţă, iar impresiile sînt mult mai durabile, mărind prin aceasta curiozitatea de a cunoaşte mai profund istoria ţinutului natal şi implicit de a trece pragul muzeului din localitate.

ALBUMUL „CONTIMPORANI“ DE N. PETRESCU GĂINĂ

de VICTORIA IONESCU

Printre numeroasele piese valoroase existente în colecțiile Muzeului de istorie a orașului București se află și albumul „Contemporani” de Nicolae Petrescu Găină, care cuprinde caricaturi ale unor persoane din viața social-politică și culturală de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Moravurile lumii politice burghezo-moșieriești cu „eroii” ei și cu falsul ei democratism au fost demascate de oamenii înaintați ai epocii; opera lui I. L. Caragiale este astăzi o mărturie alături de care pot fi aduse multe altele. Între acestea se află și desenele caricaturistului N. Petrescu Găină, puțin cunoscute până astăzi.

Născut la Craiova în 1874, Nicolae Petrescu Găină manifestă din tinerețe un real talent de desenator. Stabilit la București, în 1892 se înscrie la Școala de belle arte, dar fără a o absolvi. Lipsit de posibilități materiale și — pentru epoca sa — și de relații suspuse, Petrescu Găină va cunoaște până la sfârșitul vieții (1931) soarta proletarului intelectual. Operele sale sînt mai greu de urmărit în evoluția lor, fiind împrăștiate în paginile a tot felul de reviste și publicații satirice.

Absent aproape cu desăvîrșire din expoziții, lucrările sale au scăpat de fapt criticilor de artă. Pînă cînd vor fi strînse toate desenele lui Petrescu Găină, o primă apreciere a operei sale se poate face pe baza albumului „Contemporani” (1898), de care ne vom ocupa în paginile de față.

Tipărit în București la tipografia „Göbl și fii”, albumul înfățișează 26 caricaturi în culori¹⁾, ale unor personalități politice și artistice ale vremii. Pe copertă se află și autoportretul autorului punctînd cu penelul ultimul „i” al cuvîntului „contemporani” (fig. 1).

Planșele albumului formează două mari grupe, cele demascatoare și cele amicale reflectînd aversiunea sau dimpotrivă simpatia autorului față de subiectul reprezentat.

¹⁾ În prezentarea de față vom omite 12 caricaturi mai puțin izbutite din punct de vedere artistic și cu o semnificație destul de incertă. Acestea reprezintă pe astronomul St. Hepites, Gl. Năsturel, istoricul V. A. Urechia, Kirițopol, Gl. Berindei, C. Lahovari, Petrache Grădișteanu, Furculescu, Arh. St. Ciocîrlan, Polizu Micșunești, Bazil Epurescu, D. A. Sturdza și politicianul Grigore Ventura.

Primul grup cuprinde mai ales oamenii politici, al doilea personalități culturale de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Din cele 26 caricaturi, paginile de față vor semnala pe cele mai reprezentative.

Pe o planșă a albumului — un boier costumat după moda veche, de influență orientală, cu ișlic pe cap, îmbrăcat cu anteriu și șalvari, încins cu brîu lat și încălțat cu papuci; personajul parcă descinde din galeria protipendadei bucureștene a veacului al XVIII-lea (fig. 2). Așa îl prezintă carica-

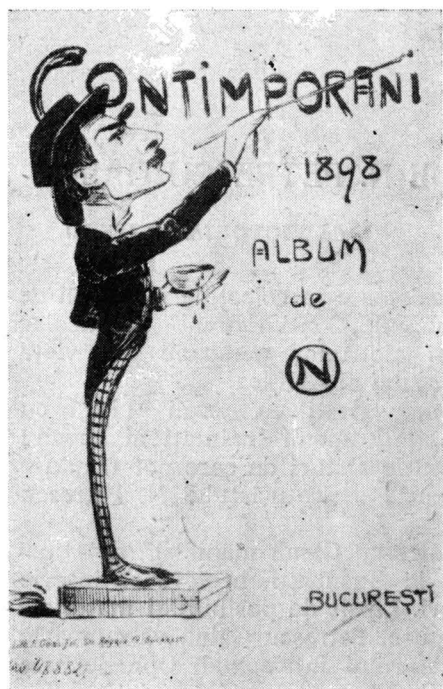

Fig. 1

Fig. 2

turistul N. P. Găină pe „Conu Lascarache”, diminutiv dat lui Lascăr Catargiu de clientela sa politică; mare latifundiar și căpetenie a conservatorilor din Moldova, Lascăr Catargiu a urmărit în lunga sa carieră politică menținerea rînduielilor și instituțiilor vechi. Prim ministru și ministru de repetate ori, a promovat o politică reacționară. Înfățișîndu-l în straiile unui boier din sec al XVIII-lea, N. Petrescu Găină sintetizează sugestiv în desenul său tocmai atitudinea politică retrogradă a lui Lascăr Catargiu, iar caricatura reflectă talentul real al artistului de a prinde în cîteva linii caracterul dominant al personajului reprezentat.

Aceiași realizare artistică și în portretul lui Grigorie Sturdza. General în armata turcească, apoi cu același grad în oștirea moldoveană și candidat la domnie, fostul „Muklis-pașa” n-a putut scăpa ironiei lui Petrescu Găină. Desenul înfățișează un oștean turc cu turban pe cap, îmbrăcat cu șalvari și purtînd două hangere la brîu, (fig. 3). Legenda: „A fost, ce poate fi

acum?" arată că viitorul politic al „prințului” se consumase de fapt în trecut.

Plină de ironie este și satirizarea generalului Iacob Lahovari, cadru superior al armatei, renumit prin multiplele decorații primite, pe care le abordează cu ostentație. În desenul lui N. P. Găină, arena de „bătălie” a generalului este cu totul alta: saloanele aristocratice și balurile somptuoase ale protipendadei bucureștene. Desenul (fig. 4) cu explicația: „Comandant

Fig. 3

Fig. 4

de cotillon” îl înfățișează pe Iacob Lahovari dominînd cu emfază și ifos o scenă de... carnaval.

Alte caricaturi se referă la persoane din viața cultural-artistică și dezvăluie pe aceia care urmăreau în primul rînd interese personale.

Astfel Petrescu Găină înfățișează pe ziaristul și scriitorul Jules Brun prezentîndu-și cu emfază o „producție poetică” în fața tronului regal (fig. 5). Legenda arată fără ocol că scriitorul urmărea — cu scrierile sale, nu numai prezentarea operelor de artă, dar și răsplată oficială. „Cine ar crede că dl. Jules Brun se ocupă cu arta decorativă? Nimeni și cu toate astea dl. Jules cîntă pentru decorație”.

O altă caricatură prezintă un personaj grotesc: capul, cu trăsături de satir e înfundat într-un joben enorm. Ținuta respiră îngîmfare, miinile îi sînt negustorește înfipte în buzunare. Sub sprîncenile mefistofelice ochii închiși și înfundați în obraji. Legenda cuprinde: „Costică del Paris — sînt autorul

frumosului dar nu e nici o înrudire între noi" (fig. 6). Așa îl prezintă Petrescu Găină pe C. Stăncescu, estetik și profesor de istoria artelor la Școala de belle arte din București.

Aversiunea artistului față de personaj este evidentă. Iar biografia lui C. Stăncescu, deși nu lipsită de anumite părți pozitive, oferă totuși destule argumente pentru a motiva critica prezentă în caricatură. Pictor și teoretician al ideii „artă pentru artă”, C. Stăncescu și-a asumat câteva decenii un rol dominant în mișcarea artistică, folosind mai ales relații de culise și

Fig. 5

Fig. 6

politice. Astfel l-a înlăturat pe Nicolae Grigorescu de la obținerea bursei pentru studii în străinătate spre a-i lua locul. La fel a reușit să-l înlăture pe I. L. Caragiale din direcția Teatrului Național. În caricatură Stăncescu e înfățișat ca un personaj incapabil să privească competent fenomenul artistic (aceasta e și semnificația ochilor închiși).

Nici figurile reprezentative ale „heigh-life“-ului bucureștean n-au fost ocolite de N. P. Găină. Primul este Mihai Văcărescu, cronicarul monden al vremurilor acelea, cunoscut sub pseudonimul „Claymoor” în coloanele ziarului „L'Indépendance Roumaine”. Activitatea literară a lui Mihai Văcărescu, nepot al lui Enăchiță Văcărescu, nu se poate asemui cu aceea a înaintașului său, ci a rămas cu totul mediocră. Statonnic preocupat de seratele și balurile protipendadei, unde între altele s-a consacrat studiului... modei feminine și și-a asumat rolul de arbitru al eleganței, Mihai Văcărescu și-a publicat însemnările asupra „heigh-life“-ului bucureștean, timp de

peste două decenii în coloanele ziarului amintit. Caricatura lui Petrescu Găină îl definește cu exactitate ca un om stînd degeaba, cu miinile la spate, pironindu-și privirile spre ceea ce-l și interesează și anume „lenjeria feminină”, cu care e de altfel îmbrăcat (fig. 7).

O altă caricatură ni-l înfățișează pe Anastase Stolojan. Politician ari-vist, lipsit de scrupule, de convingeri și de constanță în atitudini, Stolojan, a străbătut întreaga sa carieră politică, alegindu-se în toate legislaturile, atît în opoziție cît și în partidele de guvernămînt. A fost în repetate rînduri

Fig. 7

Fig. 8

ministru fie la justiție, la interne, sau la domenii, realizînd de pe urma numeroaselor portofolii deținute mare avere. Legenda „Latifund și lat... la cefă”, este pe cît se poate de edificatoare pentru cariera acestui personaj (fig. 8).

Cele cîteva caricaturi din ciclul „Contemporani” prezentate pînă acum, apar suficiente pentru a surprinde și defini în arta de caricaturist a lui N. Petrescu Găină, atribute majore cum sînt: realismul operei sale, capacitatea de a prinde în cîteva trăsături atributele esențiale ale subiectului realizat cu vervă satirică.

E drept însă că amintitele calități ale caricaturistului nu se fac prezente în întreg albumul; în alte portrete arta sa e mai convențională, notația se abate de la esențial către elemente de ordin exterior puțin semnificative și efectul incisiv al desenelor este atenuat. Între acestea sînt caricaturile lui Nicolae Filipescu și a generalului Budișteanu.

Petrescu Găină nu vede pe fruntașul partidului latifundiarilor conservatori, ci doar un gazetar și un spadasin, care, ne mai ajungându-i coloanele presei își doboară adversarii în duel. Desenul îl înfățișează pe Nicolae Filipescu (fig. 9), într-o armură medievală, purtând într-o mână pana cronicarului (era și fondatorul ziarului „Epoca”) iar în cealaltă o spadă — o aluzie la George Lahovari — directorul ziarului „L'Independance Roumaine” pe care l-a ucis în duel. Legenda ca și caricatura sînt destul de plate și nu provoacă nici rîsul privitorilor.

Fig. 9

Fig. 10

În portretul generalului Budișteanu (în 1898 data publicării albumului, aflat în exercițiul funcției de ministru de război) mesajul este de fapt inexistent. Legenda „Gl. Ciomag”, face desigur aluzie la o replică a generalului, adresată în Parlament adversarilor săi în care Budișteanu ar fi spus că vechea pușcă Mauser n-ar fi decît un ciomag.

Se știe că opoziția a refuzat să-l susțină pe general, motivînd zgomotos și în presă că la mijloc e o afacere în care ministrul armatei ar fi interesat, urmărind beneficii. Însă desenul lui Petrescu Găină nu are nici o contingentă cu această acuzație. (fig. 10).

Sarjele amicale din albumul „Contemporani” relevă în arta caricaturistului N. Petrescu Găină atribute noi: sensibilitate, căldură, înclinație spre glumă inofensivă. Desenul înfățișîndu-l pe marele actor C. Nottara este cu totul elocvent (fig. 11). Singurul element strict caricatural apare aici doar capul — mult prea mare reprezentat în raport cu corpul. Dar

pentru artistul care — știut fiind — era mic de statură, faptul are o altă semnificație, fiind o aluzie la inteligența deosebită cu care Nottara își dubla, cu fiecare realizare actricească, talentul. Omagiul lui Petrescu Găină față de arta lui Nottara se manifestă de altfel expresiv în legenda: „Nottara, cu toate astea nota cea mai bună în teatru“.

Pe aceeași linie, caricatura pictorului Nicolae Vermont (fig. 12) sugerează pe artistul viguros și optimist.

Fig. 11

Fig. 12

Adept, al artei realiste, militante N. Petrescu Găină nu l-a cruțat nici pe Alexandru Macedonski, de care măcar o vreme a fost legat prin frecventarea cenaclului său. Lăsînd la o parte aspectele pozitive ale creației macedonskiene, N. Petrescu Găină critică părțile ei discutabile sau chiar retrograde. Referindu-se la volumul „Bronzes“ în care Macedonski a profesat un simbolism exagerat, Petrescu Găină însoțește desenul său cu următoarea epigramă :

„Poet ce muza te răsfață
În „Bronzes“ volumul tău recent
Te arătași prea decadent
Arama dîndu-ți-o pe față“.

Caricatura e plină de ironie. Poetul ține în mînă o liră, iar deasupra în văzduh plutește o muză care pare mai degrabă că smulge coroana de lauri de pe fruntea poetului decît să i-o așeze (fig. 13).

La fel a procedat și în prezentarea cunoscutului istoric, filozof și scriitor român B. P. Hașdeu. Caricaturistul face aluzie la înclinațiile spiritiste ale savantului, la preocupările sale în domeniul științelor oculte, ivite în activitatea sa, din cauza durerii nemărginite provocată de moartea fiicei sale Iulia. De aceea, este reprezentat în postura unui vrăjitor dominat de dezlănțuirea unor forțe oculte pe care încearcă să le capteze. Legenda: „Șef de balet macabru” completează caustic imaginea (fig. 14). În ansamblul

Fig. 13

Fig. 14

albumului, caricatura aceasta se situează desigur, ca idee și ca realizare plastică printre cele mai izbutite.

Prin prezentarea doar a câtorva planșe din albumul „Contemporani” am urmărit să înfățișăm nu numai una din piesele valoroase din patrimoniul Muzeului de istorie a orașului București, ci și creația unui artist bucureștean autentic, de la finele secolului trecut și începutul secolului al XX-lea, în jurul căruia a domnit multă tăcere.

CĂRȚI RARE DIN BIBLIOTECA MUZEULUI DE ISTORIE A ORAȘULUI BUCUREȘTI

de ELISABETA ANGHELOVICI

Biblioteca Muzeului de istorie a orașului București, bibliotecă documentară formată din donații și achiziții, și-a început activitatea propriu-zisă în anul 1949 cu un număr de circa 3000 de cărți, ziare și reviste, inclusiv numere răzlețe de periodice, care făceau parte din vechiul fond al muzeului.

Începînd din anul 1951 biblioteca își mărește pe zi ce trece fondul prin donații, dar mai ales prin achiziții, datorită alocațiilor acordate de Sfatul popular al Capitalei, ajungîndu-se astăzi la un fond de circa 25.000 de cărți și periodice (inclusiv unele numere de ziare și reviste).

Printre acestea se află și numeroase cărți rare — vechi tipărituri românești și mai ales vechi tipărituri bucureștene, care sînt o dovadă a vechii culturi din capitala țării noastre.

O categorie de cărți rare, extrem de importantă, o formează și cărțile străine, din secolul al XVI-lea și al XVII-lea, scrise în limbile latină, italiană, olandeză, germană și franceză, în care se vorbește de Țara Românească și Moldova.

De asemenea prezintă un interes deosebit și cărțile scrise în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea de către călătorii străini, care au trecut prin țările romîne și prin București și care desoriu capitala Țării Românești cu pitorescul ei semi-rural și semi-oriental, subliniind contrastul dintre mizeria maselor populare și viața de lux și de huzur a claselor dominante.

Cea mai veche carte din această serie de cărți rare, este cartea lui Francesco Sansovino: *Dell'istoria universale dell'origine et imperio de Turchi. Parte prima. Nella quale si contengono gli officii, le leggi, e i costumi di quella natione, cosi in tempo di pace, come di guerra. Racolta da Francesco Sansovino.*¹ *Veneția M.D.LX.* (Despre istoria universală (adică)

¹) Francesco Sansovino a studiat dreptul la Padova. Printre altele a publicat și „*Gl'annali turcheschi, overo vite de Principi della casa othomana*”, Veneția, 1573, și „*Informatione della militia turchesca*”, Veneția, 1582 — ambele cuprinzînd pasagii despre luptele noastre cu turcii.

despre originea și puterea turcilor. Prima parte. În care sînt cuprinse slujbele religioase, legile și obiceiurile acelei națiuni, atît în timp de pace cît și în timp de război. Cules de Francesco Sansovino, Veneția, 1560).

Cartea, tipărită tot de Sansovino și asociații săi, cuprinde 14 pag. numerotate — inclusiv indexul și sumarul — și 168 file numerotate. Este legată în pergament, de dimensiuni potrivite (20,5×16 cm.), fără ilustrații, cu frontispicii și inițiale ornamentate.

După cum reese și din prefață, această carte este o culegere de mai multe lucrări scrise de diferiți autori privitoare la istoria turcilor. Prima parte, care se află în biblioteca muzeului, cuprinde mai mult o privire asupra obiceiurilor turcilor, a credinței lor, a organizării lor militare și administrative, pe cînd partea a doua este o descriere a războaielor purtate de ei.

Cercetînd cartea, vom întîlni unele pasagii referitoare la Țara Romînească. Astfel printre altele, la fila 71 găsim : „Mai trăiesc încă și acuma unii, care își reamintesc cucerirea Constantinopolului și „regatele“ Greciei, Albaniei, Valachiei (Țării Romînești) și al Serbiei, pe care turcii o numesc acum Bosna, care au fost transformate în provincii”..., iar la fila 96 „Și Soliman, pentru că cucerise din nou Țara Romînească, cu intenția de a înființa mai mulți (sangiaci)¹, care fiind în Europa vor da ascultare beglerbegului² Greciei.”

Printre cărțile rare, scrise în latinește, pe care le posedă muzeul sînt și trei cărți foarte importante pentru noi, deoarece în ele se vorbește despre țara noastră, toate trei fiind istorii ale stăpînirii otomane și ale războaielor purtate de turci.

Prima carte este : *Pannoniae historia chronologica : res per Ungariam, Transylvaniam iam inde à constitutione Regnorum illorum, usque ad invictiss. Rom. Im. Rudolphum II. Hungariae regem christianum XXXX, & Sereniss Sigismundum Bathorium Trans., & Ducem, maxime vere hoc bello gestae :... Icones genuinae regum, ducum & procerum eiusdem militiae.... Omnia in aes eleganter incisa et recens e vulgata per Theodorum de Bry Leodien, Civem Francf. ad Moenum. Francf. A.M.D. XCVI* (Istoria cronologică a Panoniei. Evenimentele din Ungaria, Transilvania de la întemeierea acelor regate pînă la neînvinsul împărat al Romanilor Rudolf al II-lea, al patruzecilea rege creștin al Ungariei și pînă la strălucitul Sigismund Bathory, principe al Transilvaniei, în deosebi cu privire la acest război... Portretele adevărate ale regilor, ducilor și conducătorilor acestei oști... Toate săpate artistic în aramă și date la lumină recent de Théodore de Bry din Liège. Cetățean din Francofurt pe Main. Francofurt. 1596.)

Autor este Jean Jacques Boissard³, al cărui nume nu apare în titlul acestei cărți.

Titlul cărții, pe care nu-l redăm în întregime, fiind foarte lung, este înconjurat de opt portrete — miniaturi — gravate de Théodore de Bry⁴.

¹) Guvernator al unui sangiac, care în imperiul otoman era o diviziune administrativă.

²) Guvernator.

³) Născut la Bésançon în 1528, mort la Metz în 1602, Anticar, scriitor și desenator francez.

⁴) Desenator, gravor și editor de stampe și cărți ilustrate celebru. Născut la Liège în anul 1528, mort la Frankfurt am Main în 1598.

Aceleași portrete, care reprezintă pe împăratul Rudolf al II-lea, pe Maximilian al Poloniei, pe Sigismund Bathory etc., apar și în cuprinsul cărții, de astădată însă de dimensiuni mari, împreună cu portretele diferiților sultani și cu câteva scene de război, printre care (p. 121) scena trecerii Dunării, pe la Giurgiu, a armatelor lui Sinan Pașa.

Cartea, legată în pergament, de 230 pagini numerotate, inclusiv foaia de titlu, cu 11 portrete și 3 scene de război în text, cu inițiale ornamentate, de format potrivit (19×15,6 cm.), este de o foarte mare importanță pentru noi. Aproape că nu este pagină în care să nu apară o denumire românească ca: Bocarestam, Bohorrestum (ambele denumiri pentru București), Valaquiam (Țara Românească), Michaellem Valaquiae Voyvodam (Mihai voivodul Țării Românești), Tergouistam (Tîrgoviște), Moldauia (Moldova) etc.

Făcînd o istorie a Ungariei și a luptelor duse cu turcii, autorul atinge și faptele istorice petrecute în acea vreme în Țara Românească, descriînd în numeroase pagini evenimentele ce s-au desfășurat în timpul domniei lui Mihai Viteazul. Astfel, la pagina 132, într-o scrisoare a unui oarecare Ștefan Iastos, cu data de 24 octombrie, Alba-Iulia, se spune: „În a douazeci și una zi a aceleași luni (octombrie 1595) Prea Strălucitul (Sigismund Bathory) s-a îndreptat cu toate trupele spre Tîrgoviște și urmărind pe dușmanul care fugea, a cucerit cetatea și orașul București.”

Ceea ce însă îi dă o mare valoare acestei cărți, de astă dată pe plan internațional, este faptul că este editată și mai ales ilustrată de Théodore de Bry. Începînd cu anul 1588, acesta va grava planșele tuturor lucrărilor lui Jean Jacques Boissard, autor a multor lucrări rare, căutate în special pentru gravurile lui Théodore de Bry, printre care și cartea de mai jos :

Vitae et icones Sultanorum Turcicorum, Principum Persarum aliorumque illustrium Heroum Heroinarumque ab Osmane usque ad Mahometem II....succinctis illustratae a Ja. Jac. Boissardo Vesuntino. Omnia recens in aes artificiose incisa et demum foras data per Theodorum de Bry Leod. Civem Francforti. Francf. ad moen. A (nno) M.D.XCVI. (Viețile și portretele sultanilor turcilor, principilor (șahilor) persilor și ale altor eroi și eroine strălucite de la Osman pînă la Mahomet al II-lea... ilustrate de către Jean Jacques Boissard din Bésançon. Toate gravate de curînd în aramă cu artă și apoi date la lumină de Théodore de Bry din Liège, cetățean din Francfurt. Francfurt am Main, anul 1596).

Francesco Sansovino, „Despre istoria universală (adică) despre originea și puterea turcilor...”, Veneția, 1560. Foaie de titlu.

Foaia de titlu bogat ilustrată, avînd pe verso portretul autorului, ca și numeroasele portrete încadrate în frumoase chenare cu motive florale și animaliere, ne dovedesc măiestria acestui gravor.

Cartea cuprinde 8 pagini nenumerate, 353 pag. numerotate, inclusiv cele 47 de portrete, unele din ele fără text pe verso. Urmează apoi 5 pag. nenumerate conținînd un index. Dim. 21×16 cm.

Ca și celelalte cărți și aceasta pomeneste în nenumărate rînduri de Țara Romînească și uneori de Moldova. Astfel la pagina 17 aflăm : „... pe care (sultanul Musa) punîndu-l pe o corabie s-a îngrijit ca să fie transportat

Jean Jacques Boissard, „Viețile și portretele sultanilor turcilor...”, Frankfurt am Main, 1596. Foaie de titlu.

Ioannis Aubrij. MDCIII (Exegeze sau povestiri strălucite din feluriți și diverși autori ale faptelor memorabile petrecute în Panonia sub împărații turcilor, de la cucerirea Constantinopolului pînă la această vreme a noastră în ceea ce privește războiul și armata. Adunate de Nicolaus Reusner¹, jurisconsult... Cu cheltujala lui Claudius Marnius și a moștenitorilor lui Ioanus Aubrius. Frankfurt am Main, 1603.

Cartea are 14 pag. nenumerate la început, 333 pag. numerotate, iar la sfîrșit 24 pag. nenumerate care cuprind un index alfabetic ce ne interesează și pe noi deoarece sînt unele denumiri romînești. Astfel întîlnim : Bukeresten, Bucurestum (ambele pentru București), Targowistae și Tergo-

pe Marea Neagră, în Țara Romînească, la Mircea sau Marcu domnul Bogdaniei (Moldova) sau al Valachiei (Țara Romînească), de care nu numai că a fost primit cu ospitalitate, dar după sfatul acestuia a ocupat Adrianopole, unde a fost salutat de către ostași ca împărat (sultan). La pag. 43 ni se dă știrea că : „Pe cînd Vlad (Vlad Țepeș) sau Vladislau, fiul lui Drăculea (Vlad Dracul) Domnul Țării Romînești se ridicase împotriva lui, Mahomet a ocupat țara sa. Voievodul împreună cu unii dintre ai săi a fugit în Ungaria la regele Matei, fiul lui Ioan de Hunedoara.

A treia carte în limba latină are următorul titlu : *Rerum memorabilium in Pannonia sub Turcarum imperatoribus, a capta Constantinopoli usque ad hanc aetatem nostram bello militiaq (ue) gestarum. Exegeses sive narrationes illustres variorum et diversorum auctorum, recensente Nicolao Reusnero iurisconsulto... Francofurti, Impensis Claudii Marnij, & haeredum*

¹) Nicolaus Leoninus Reusner, născut la Lemberg la 2 februarie 1545, mort la Iena la 12 aprilie 1602. Profesor de drept la Strassburg (1583—1588) și apoi la Iena. A scris în diferite domenii excelînd în versuri latine. În legătură cu turcii, pe lîngă culegerea de mai sus, N. Reusner a publicat și : *De bello turcico selectissimae et consultationes variorum auctorum*, 1596 și *Epistolarum turcicorum libri XIV*, 1598—1600.

vistia (Tîrgoviște), Dembovice fluvius (rîul Dîmbovița), Girgioum și Dziurdzoum (Giurgiu), Kaluierim (Călugăreni) etc. Nu are ilustrații. Legătura mai nouă, din piele albă, imită o legătură veche. Dimensiunea : 21,5×17 cm.

După cum am văzut, această carte cuprinde o culegere de scrieri cu caracter istoric, adunate de Nicolaus Reusner. Printre ele sînt două care vorbesc mai pe larg și de Țara Românească. Prima este intitulată „*Rerum în Transilvania a Sigismundo Battoreo Principe, anno MDXCV gestarum...*”, iar a doua, care este de mare importanță pentru noi deoarece se vorbește

Maiolino Bisaccioni, „Istoria războaielor civile din aceste ultime vremi“..., Veneția, 1664. Foaie de titlu.

Frontispiciul volumului „Istoria războaielor civile“...

mult despre București (p. 227—255), are următorul titlu : *Brevis rerum a Michaelae Moldaviae¹ Transalpinæ sive Walachia Palatino Michaelae gestarum descriptio, auctore Baldassare Walthero*. (Scurtă descriere a faptelor săvîrșite de Mihai domnul Țării Românești, autor Baltasar Walther²). Originalul a apărut la Görlitz, în Silezia, în anul 1599³.

Baltasar Walther, care a stat două luni la curtea din Tîrgoviște, a folosit știrile luate din cronica lui Teodosie Rudeanu, logofătul lui Mihai Viteazul, cronică cunoscută prin intermediul unei traduceri polone. El a

¹ „Walachia”. Este o influență a istoriografiei polone în care se întîlnește deseori această confuzie.

² Baltasar Walther, silezian de origine, a venit în țară în iunie 1597 cu solia po'lonă a lui Stanislas Golski, care voia să medieze o împăcare între Mihai și turci.

³ Dan Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane*, „Studii și materiale de istorie medie”, vol. III, 1959, p. 7—100.

adus însă și o importantă contribuție personală la această cronică prin știrile istorice unice, prin informațiile de ordin geografic și militar și prin amintirile din drumul făcut spre Constantinopol, când întâlnește localități și cetăți turcești distruse de armata lui Mihai¹.

În legătură cu Bucureștii, printre altele, B. Walther relatează și primele ciocniri dintre români și turci, care au avut loc în anul 1594, la începutul domniei lui Mihai Viteazul și arată cum au fost uciși de către ostașii lui Mihai două mii de turci, ceauși și spahii în frunte cu un emir, fiind închiși în casele lui Dan Vistierul, cărora Mihai Viteazul le-a dat foc.

Vorbește de asemenea și de trecerea lui Mihai Viteazul prin București la 15 august 1595, când a poposit la Văcărești în drum spre Transilvania.

Dar să vedem mai jos câteva fapte relatate chiar de B. Walther. La pag. 231 ne spune că „fără multă întârziere,... (Mihai) merge asupra Giurgiu-ului situat pe țărmul Dunării ...îi dă foc și după ce ucide mulțime de turci... se întorce înărcat de prăzi, la scaunul domniei, în București”.² Și mai departe ... „un emir veni la București în luna sus zisă, împreună cu două mii din cei mai aleși oșteni, cu cincizeci de cămărași ai sultanului și afară de aceștia cu mai mulți ceauși și spahii sau nobili ce săvârșiau cu îndrăzneală tot felul de silnicii, jafuri și desfrînări ;... în orașul (București) ocupă casele cele mai bune și cere poruncitor de la domnul (Mihai), care ședea în apropierea noii mănăstiri³ de lângă oraș, într-un palat clădit fără întărituri și fără ziduri, la malul Dîmboviței, zece mii de florini ungurești ca plată și provizii și merinde.”⁴

În cronică sa, care este o recunoaștere a meritelor militare ale lui Mihai Viteazul, Baltasar Walther lasă să se întrevadă simpatia și profunda sa admirație pentru domnul Țării Românești.

Seria cărților rare, scrise în secolul al XVI-lea și al XVII-lea nu se oprește aici. Astfel în biblioteca muzeului, printre alte cărți rare, mai găsim și următoarele :

Historia delle guerre civili di questi ultimi tempi Scritta dal conte Maiolino Bisaccioni... Quinta editione ricorretta, et di novissimi accidenti accresciuta per tutto l'anno M. DC. LIV... Venetia, Per gl' Heredi Storti. M. DC. LXIV. (Istoria războaielor civile din aceste ultime vremi ,scrisă de contele Maiolino Bisaccioni...⁵ Ediția a cincea corectată din nou și adăugită cu noi întâmplări pe întreg anul 1654. Veneția, Prin Moștenitorii Storti, 1664.).

Cartea cuprinde două părți legate la un loc, cu paginație diferită. Partea întâia are 4 pag. nenumerate și 347 pag. numerotate ; partea a doua are 614 pag. numerotate și la sfârșit 31 de pag. nenumerate în care este cuprins un index alfabetic al faptelor mai importante ce se găsesc în ambele părți. Nu are ilustrații afară de o gravură aflată înaintea foii de titlu și care reprezintă în prim plan două personaje simbolice, iar în ultimul plan, în partea de jos o scenă de război. În partea din dreapta, sus, este titlul prescurtat al cărții. Mai sînt mici ornamentații florale și animaliere la

¹ Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 15.

² *Ibidem*, p. 65.

³ Biserica Mihai Vodă.

⁴ Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 68.

⁵ Născut în 1582, mort în 1663. Ofițer, administrator și poligraf italian, a scris mai multe lucrări de istorie.

inițialele de început de capitol. Formatul potrivit de 22,5×16 cm. Legată în pergament.

Pasagiile relative la Țara Românească le găsim în partea a doua a lucrării, într-un capitol special intitulat ; „*Despre războaiele civile ale Moldovei. Carte unică.* (pag. 412—426), în care sînt expuse luptele dintre Vasile Lupu, Matei Basarab și Gheorghe Ștefan.

Redăm mai jos un pasaj în care este descrisă una din aceste lupte : „Era în șapte mai, cînd îl atacară cu atîta bravură din partea cazacilor, încît

Ricaut, „Istoria stării actuale a imperiului otoman...”, Veneția, 1673. Foaie de titlu.

Frontispiciul volumului „Istoria stării actuale a imperiului otoman...”.

în puține ore Valahii pierdură curajul și se destrămară, considerînd bătălia ca și pierdută, cînd Matei care se afla cu o rezervă de ostași viteji și care și-ar fi primejduit mai degrabă viața decît să-i părăsească pe ai săi, pe care îi vedea descumpaniți... intră cu atîta curaj în bătălie încît opri mersul victoriei dușmanului... și care, cu toate că era bătrîn, făcu minuni cu mîna sa, bătîndu-se și cu vocea însuflețind pe ai săi ; doi cai fură uciși sub el și cu toate că fusese rănit de o împușcătură în genunchi unde rămăsese glonteale...” (pag. 417)

Histoire de l'état présent de l'empire ottoman : Contenant les maximes politiques des turcs ; les principaux points de la religion mahometane, ses sectes, ses hérésies, et ses diverses sortes de religieux ; leur discipline militaire, avec une supputation exacte de leurs forces par mer et par terre,

et du revenu de l'état. Traduite de l'anglais de Monsieur Ricaut...¹ par Monsieur Briot. A Amsterdam, chez Abraham Wolfgang, MDC LXX (1670). Cartea are 8 pag. nenumerate care cuprind o gravură, foaia de titlu și prefața, apoi paginile numerotate de la 9 la 498 și 6 pag. nenumerate la sfârșit, cu tabla de materii. În afară de gravura de la început, în care apare sultanul înconjurat de demnitari și de armată care se prelungește și în al doilea plan până în depărtări, lângă zidurile unui oraș, mai sînt încă 9 gravuri în afara textului de $12,8 \times 13,5$ cm. și una mică în text. Aceste gravuri care reprezintă diferite vederi de orașe și de interioare, interesează în special pentru costumele a diverși demnitari, oameni de la curtea sultanului sau a sectelor religioase. Cartea de dimensiuni mici ($14,2 \times 8$ cm.) este legată în pergament.

În cartea I-a, cap. XIV (pag. 151—168) intitulat „*Despre prinții care sînt tributari marelui sultan. Adică cei ai Moldovei, ai Transilvaniei, ai Ragusiei etc.*”; la pag. 156—159 se vorbește și de Țara Românească.

Astfel la pag. 157—158, după ce descrie înfringerea lui Matei Basarab, arată că Țara Românească va trebui să plătească un tribut mult mai mare ca cel din trecut, care era de o sută douăzeci de pungi sau 60.000 de scuți anual. Acuma, în afară de alte impuneri plătite la trei ani odată, Țara Românească mai trebuia să plătească anual următoarele :

Două sute șazeci pungi sau o sută treizeci de mii de scuți sultanului, precum și cincisprezece mii okale de miere și nouă mii okale de ceară ;

Zece pungi cu arginți sau cinci mii de scuți precum și o haină de zibelină marelui vizir ;

O pungă cu arginți sau cinci sute de scuți și o haină de zibelină marelui vistiernic ;

Douăsprezece mii de aspri șefului eunucilor femeilor ;

Cinci sute de scuți și o haină de zibelină șefului personalului din palatul sultanului.

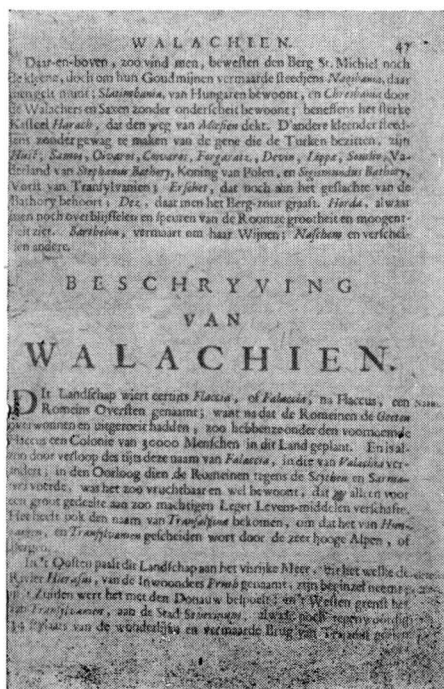
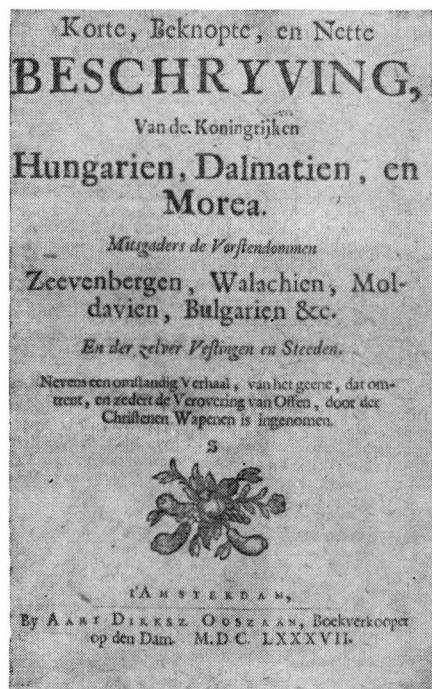
În cartea a treia, la capitoul V, la pag. 432 găsim : „Tătarii, valahii, moldovenii și transilvănenii erau obligați să furnizeze oameni de război pentru sultan oricîte ori acesta le ordona”. Și mai departe : „În ceea ce privește prinții (domnii) Țării Românești, ai Moldovei și Transilvaniei, ei nu sînt nici odată scutiți de a servi în persoană și fiecare trebuie să conducă șapte sau opt mii de oameni.

Această carte a fost tradusă în limba italiană și a apărut în 1673 cu următorul titlu : *Istoria dello stato presente dell'imperio ottomano. Nella quale si contengono le massime politiche de' turchi. I punti principali della religione mahomettana. Le sette, le eresie... Composta prima in lingua inglese dal Sig. Ricaut... Tradotta poccia in francese dal Sig. Briot, e finalmente trasportata in italiano da Costantin Belli... Seconda editione... Venetia M. DC. LXXIII, Presso Combi, & La Nou.* Textul cărții este identic cu cel francez. Cartea diferă numai prin format, paginație etc. Astfel are 10 pag. nenumerate în care sînt cuprinse dedicația, cuvîntul către cititori și prefața traducătorului francez Briot. Urmează apoi 296 pag. numerotate. Are 20 de gravuri în text, la începutul unor capitole, identice cu cele din traducerea lui Briot, numai că unele din ele au imaginea inversată. Gravura

¹ Numele corect este Paul Ricault, iar titlul original al lucrării este : „*The present state of the ottoman empire, in three books*”, London, 1668. A mai avut două ediții în 1670 și 1686.

de la începutul cărții este identică cu cea din exemplarul francez. Legată în pergament, de dimensiuni mai mari decât exemplarul francez (23 cm. × 16 cm.), cartea, în afară de gravuri, mai este ornamentată și cu frontispicii și inițiale cu motive florale.

Cu ultima carte încheiem o primă serie de cărți rare scrise de străini, aflate în biblioteca muzeului. Este vorba de cartea scrisă în limba olandeză, care are următorul titlu: *Korte, beknopte, en nette beschryving, van de koningrijken Hungarien, Dalmatien, en Morea. Mitsgaders de vorstendommen*

„O scurtă, concisă și clară descriere a regatelor Ungariei, Dalmației...”. Amsterdam, 1687. Foai de titlu.

Capitolul relativ la Țara Românească din volumul „O scurtă, concisă și clară descriere a regatelor Ungariei.../.

men Zeevenbergen, Walachien, Moldavien, Bulgarien & c. En der zelve vestingen en steeden... t'Amsterdam, By Aart Dirksz Ooszaan... M.D.C. LXXXVII (O scurtă, concisă și clară descriere a regatelor Ungariei, Dalmației și Moreei, cât și a principatelor Transilvaniei, Valachiei, Moldovei, Bulgariei etc. și chiar și a cetăților și orașelor... Amsterdam, Aart Dirksz Ooszaan, 1687). Cartea are 32 pag. numerotate, inclusiv foaia de titlu, 84 pag. numerotate în care este cuprinsă și descrierea Țării Românești și 115 pag. numerotate, avînd la început în afara textului o hartă a Peloponezului. Nu are ilustrații. Cîteva inițiale, la început de capitol, sînt onamentate. De dimensiuni potrivite (20 cm. × 15 cm.) are legătura caracteristică cărților din sec. al XVII.

Cartea de mai sus cuprinde la pag. 39—52 o descriere a Transilvaniei, Moldovei și a Țării Românești (pag. 47—49) din punct de vedere geografic,

politic și economic, fiecare avînd un capitol separat. Astfel în capitolul intitulat „*Descrierea Țării Romînești*” la pag. 48 ni se spune : „Țara se află sub marele sultan sau împăratul turcilor și este condusă de un voievod sau hospodar ; acesta era obligat ca în afară de un tribut anual de 70000 — 100000 ducați să se ridice, pentru același împărat, cu 1000 arme de foc și 10000 de căllăreți ; ... Și mai departe, la pag. 49 : „Orașele țării sînt în număr de 3, și numite Tervis (Tîrgoviște), acesta este reședința voievodului sau a hospodarului, Braila și Targard”. Nu este amintit orașul București.

Aceste cărți care aruncă o lumină asupra trecutului nostru sbuciumat și în special asupra luptelor duse de romîni în contra jugului otoman, sînt de mare importanță pentru istoria poporului român.

Ele mai sînt importante și prin faptul că aflîndu-se în bibliotecile din țara noastră, sînt o mărturie a gradului de cultură a oamenilor de știință romîni.

O SCRISOARE INEDITĂ A POETULUI AL. MACEDONSKI

de ȘTEFAN IONESCU

Scrisoarea pe care o reproducem în fotocopie, aflată în colecția de documente, manuscrise și autografe a Muzeului de istorie a orașului București (nr. inv. 26. 953), prezintă un interes deosebit, din mai multe puncte de vedere. În primul rând ea ne ajută să conturăm și mai precis profilul psihologic al poetului Alexandru Macedonski ; în al doilea rând, ea dezvăluie modul în care Al. Macedonski judeca mentalitatea claselor dominante față de scriitori și literatură, la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Alexandru Macedonski a fost, desigur, un poet de real talent. Dacă admitem ideea unui dualism al lirismului nostru, desigur, unul este universul poetic al lui Mihai Eminescu și altul, deosebit ca izvoare și ca structură, al lui Al. Macedonski. Universul poetic al lui Mihai Eminescu își are izvoarele în adâncurile vieții sufletești a poporului român ; în timp ce universul poetic al lui Al. Macedonski se proiectează pe linia inspirației lui I. Eliade, Dimitrie Bolintineanu și V. Alecsandri fiind, în același timp, receptiv și deschis față de curentele novatoare din apusul Europei. Al. Macedonski a fost principalul exponent al simbolismului în poezia noastră de la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea. Așa se explică de ce el nu a fost acceptat și înțeles atunci când inițiază curentul simbolist în lirica noastră și de ce a trebuit să sufere ironia usturătoare a lui I. L. Caragiale pentru expresionismul lui verbal și pentru muzica cuvintelor.

Ca om însă, Al. Macedonski a fost dominat de o hipertrofiere a eului, care l-a împins la gestul atât de necugetat de a ataca pe Mihai Eminescu într-o epigramă publicată în „Literatorul” în 1883, chiar în momentul interării poetului într-un ospiciu. Această atitudine l-a atras un justificat opoziție publică care l-a dus pentru multă vreme la o totală izolare. Dar nu numai atât. Al. Macedonski contestă și pe Vasile Alecsandri, pe care-l atacă tot în „Literatorul” ; iar, în ceea ce privește pe I. L. Caragiale, poetul se face instrumentul unui impostor, Caion, care pretindea că drama „Năpasta” este plagiată după o piesă maghiară a unui oarecare Kemeny ! Or, este de la sine înțeles că numai temperamentul lui impulsiv și semeț a putut să-i întunece în așa grad inteligența, încât să-l facă să alunece pe panta

unei calomnii la adresa marelui dramaturg. Orgolios și fantezist, Al. Macedonski a iubit cu patimă gloria pe care a crezut că o poate servi și altfel, prin violențe, nu numai cu talentul. De aceea, din punct de vedere caracterologic, Al. Macedonski ne înfățișează un caz unic în analele literaturii universale: omul învinge poetul; impulsunile și măruntele răutăți umane sînt mai puternice decît talentul. A fost, altfel zis, un inadaptabil și un incomod.

Cînd, după incidentul nenorocit cu Mihai Eminescu își dă seama că nu se mai poate valorifica în aria literaturii romînești, Al. Macedonski vrea să se impună în literatura franceză. Stilist de mare factură, stăpînind subtilitățile limbii franceze, Al. Macedonski scrie versuri, o piesă și un roman (*Le Calvaire du feu*) în limba franceză. Pleacă la Paris, unde reușește să-și tipărească unele creații scrise în limba lui Voltaire. Dar nici aici nu-și poate construi edificiul gloriei.

Vizionar și inițiator de curențe literare, Al. Macedonski este cel dintîi scriitor român care vorbește la noi de poezia lui Charles Baudelaire, din a cărui operă cele dintîi traduceri în romînește au fost publicate de Vasile Pogor în „Convorbiri literare”. Iar în atmosfera simbolistă de la „Literaturul” se afirmă nefericiții și talentații Iuliu P. Săvescu și Ștefan Petică și își face ucenicia Tudor Arghezi.

Poet de factură mai mult franceză, Al. Macedonski a excelat într-un gen care atinsese culmile în poezia franceză: rondelurile, cărora nu li se pot contesta eleganța și gingășia expresiei și care ca substanță continuă „Pastelurile” lui V. Alecsandri. De aceeași factură se resimt și „Noptile” lui Al. Macedonski care amintesc pe Alfred de Musset. Iar în poezia lui socială este influențat de Victor Hugo. De asemenea, poetul nostru suferă și influența lui Byron și Lamartine.

Vorbeam de orgoliosul Macedonski. În scrisoarea amintită poetul își enunță intenția de a-și tipări opera, rod al unei munci de 17 ani, din 1871—1888, cînd este datată scrisoarea, în *„zece volume in quarto, tipărite cu grije și pe hîrtie de lux”*. Pentru stadiul literaturii noastre din penultima decadă a secolului trecut, proiectul lui Al. Macedonski ne apare de-a dreptul extraordinar. Ce a rămas din acest proiect, se știe: nu a putut fi realizat.

... *„Sunt 17 ani de cînd lupt pe această cale (a literaturii, n.n.) și întîmpin toate ne-ajunsurile. Fără avere și neprijiniți destul de publicul cel mare, ce este încă ne-cult, oamenii noștri de litere sînt expuși să moară de foame atunci cînd nu află sprijinul elitei societății pentru a putea cel puțin, să-și tipărească operele”*. Este demn de reținut faptul că Al. Macedonski se consideră scriitor consacrat de la 17 ani! Dacă s-a născut în 1854 și în 1888 afirmă că este scriitor de 17 ani, înseamnă că de la primul lui volum de versuri: „Prima verba”, apărut în 1872, se considera un posedat al muzelor... În adevăr, Al. Macedonski s-a manifestat ca un poet de talent de la acest prim volum ale cărui poezii erau străbătute de puternice accente sociale. Recunoscut ca un adevărat poet i s-a încredințat redacția ziarului „Oltul”, în care a dus o susținută campanie antimonarhică.

Deși prin citatul amintit, Al. Macedonski nu vrea să acuze, ci numai să descrie o situație existentă, totuși, rîndurile poetului sînt grele, acuzatoare. Scriitorii și artiștii erau în marea lor majoritate, muritori de foame. Erau puțin solicitați de o lume cititoare în formație mult tributară literaturii de import. De aceea, scriitorii erau solicitanți: la edituri, să le tipărească opera; la public, să-i citească; la „elite”, să-i plătească. Mecenațul literar

Stimate Domn,

Știu că domnia voastră, inteligența superioară și suflet dotat cu generozitate, se interesează de mișcarea intelectuală și de mersul literaturii Românești.

Sunt 14 ani de când lupt pe această cale și întâmpin toate ne-ajunsurile. Fără avere și ne-sprizinit de destul de publicul cel mare ce este încă ne-cult, oamenii noștri de litere sunt expuși se moară de foame atunci când nu au flă sprizinel elitei societății pentru a putea cel puțin să se țipărească operele.

M'am consiliat prieteni să fac apel la această elită a societății Românești. Nu cred că mă înșel exprimând convingerea că domnia Voastră înțelegeți mai mult de cât oricine importanța întreprinderii lor literare, gloria ce ele pot să reverse asupra țării și sprizinel ei, prin urmare tre-

Pag. 1 din scrisoare

era singura formulă — onorabilă — pentru a fi mascat cerșitul literar. Ori-care din marii noștri scriitori, dacă și-ar fi consemnat mizeriile și greutatele materiale prin care au trecut zi de zi, ceas de ceas, desigur că ar fi realizat un adevărat „jurnal de cerșetor...”

Pentru a-și putea tipări opera, Al Macedonski se adresează unui potentat al vremii, lui George Gr. Cantacuzino, în a cărui corespondență a fost găsită scrisoarea — solicitându-l să se înscrie cu o sumă de bani „chiar în capul listei”, pentruca numele lui să fie un stimulent și pentru alți sub-scriitori eventuali.

Împrumutînd formula baudelaire-iană a *poetilor damnați*, care exprima romantic realitatea, Al. Macedonski consideră pe scriitor și pe artist ca pe un blestemat al ursitelor, date fiind condițiile în care trăiesc și își pot tipări

opera. Căci, spune poetul, scriitorii, ca să poată trăi și crea, trebuie să fie ajutați, întrucât ei „prin ursirea și voința lor” sînt angajați „pe o cale atît de spinoasă pentru existența lor”. În sfîrșit, în încheiere, poetul mai scrie „Această sumă (suma necesară tipăririi celor 10 volume proiectate, n.n.) în timpi meschini îmburgezirei națiunii noastre va părea desigur enormă nouilor îmbogățiți”.

Luie dat celor pe cari ursirea și voința lor
i-a împins pe o cale atît de spinoasă
pentru existența lor.

Văți vedea din allăturata listă de
abonament că pentru seria completă a
serierilor mele, 10 volume in-quarto, tipă-
rite cu grijă și pe hârtie de lux, prețul
se urcă la 100 lei.

Această sumă în timpi meschini
ai îmburgezirei națiunii noastre, va părea
de sigur enormă nouilor îmbogățiți. Dar
Domnia-Voastră care știți ce însemnează
operele artistice și literare, care coborîți din
tr'o familie ce a împărat și ce împără-
țește, a patronat artile și literele, nu veți
refuza de sigur să vă înregistrați numele

Pag. 2 din scrisoare

Prin recunoașterea acestei realități sociale care a caracterizat orînduirea capitalistă, poetul Al. Macedonski nu a exprimat poziția maselor populare față de burghezie, ci a aderat la punctul de vedere al aristocrației. Ea privea disprețuitor pe noii îmbogățiți întrucît se simțea amenințată de puterea banului care curgea în buzunarele burgheze. Tot de pe această poziție de flatare a aristocrației trebuie judecate și laudele neîntemeiate pe

în capul acestei liste pentru a da
 astfel exemplul cel bun multimei
 învătă și stinsă de entuziasm din
 cauza atător exemple relece a avut
 înainte.
 Al domniei Voastre cu adânc devotament
 Al Macedonski
 București 1888 Septembrie 12
 P.S. Lista și bani se pot înmă
 dintră aducătorului, încasator al mării

Pag. 3 din scrisoare

care poetul le adresează lui George Gr. Cantacuzino, pentru a-l determina să-și înscrie „numele în capul acestei liste”, de subscripție.

Scrisoarea constituie un valoros document social, care se adaugă la multe altele, în ceea ce privește condițiile de viață și de creație ale scriitorilor și artiștilor noștri în timpul regimului burghezo-moșieresc.

Anexă.

SCRISOARE ADRESATA DE POETUL AL. MACEDONSKI LUI GEORGE GR. CANTACUZINO LA 12 SEPTEMBRIE 1888, DIN BUCUREȘTI

Stimate domn,

Știu că domnia-voastră, inteligență superioară și suflet dotat cu generozitate, vă interesați de mișcarea intelectuală și de mersul literaturii românești.

Sunt 17 ani de când lupt pe această cale și întâmpin toate neajunsurile. Fără avere și nesprijiniți destul de publicul cel mare ce este încă ne-cult, oameni(i) noștri de litere sunt expuși să moară de foame atunci când nu află sprijinul elitei societății noastre pentru a putea cel puțin să-și tipărească operele.

M-au consiliat prieteni să fac apel la această elită a societății românești. Nu cred că mă înșel exprimând convingerea că domnia-Voastră înțelegeți mai mult decât oricine importanța întreprinderilor literare, gloria ce ele pot să reverse asupra țării și sprijinul ce, prin urmare, trebuie dat celor pe cari ursirea și voința lor i-a împins pe o cale atât de spinoasă pentru existența lor.

Veți vedea prin alăturata listă de abonament că pentru seria completă a scrierilor mele, 10 volume in-quarto, tipărită cu grijă și pe hîrtie de lux, prețul se urcă la 100 lei.

Această sumă în timpi-(i) meschini ai înburgezirii națiunii noastre, va părea desigur enormă nouilor îmbogățiți. Dar Domnia-Voastră care știți ce înseamnă operele artistice și literare, care coboriți dintr-o familie ce a împărășit și ce împărășind a patronat artele și literele, nu veți refuza desigur să vă înscrieți numele în capul acestei liste pentru a da astfel exemplul cel mai bun mulțimei înrăită și stinsă de entuziasm din cauza atîtor exemple rele ce a avut înainte.

Al domniei Voastre cu adînc devotament

Al. Macedonski

București 1 888 septembrie 12

P.S. Lista și bani (i) se pot încredința aducătorului, încasator al meu.

ASPECTE DIN DEZVOLTAREA TRANSPORTULUI DE CĂLĂTORI ÎN BUCUREȘTI ÎN ANII PUTERII POPULARE

de **ALEXANDRU CEBUC**

Transportul în general ca ramură importantă a economiei naționale are ca sarcină asigurarea legăturii dintre locurile de producție și cele de consum, dintre industrie și principalele ramuri ale acesteia cât și a deplasării de la un loc la altul al călătorilor.

În România burghezo-moșierească transporturile de toate categoriile prin specificul lor reflectau caracteristicile economice și politice ale orînduirii capitaliste.

Exploatarea transporturilor sub regimul burghezo-moșieresc s-a făcut în scopul obținerii de profituri cît mai mari de către clasele dominante. Statul burghez, principal deținător al transporturilor publice, nu a manifestat nici un interes în folosirea rațională a mijloacelor de transport. În timpul celui de-al doilea război mondial, transporturile de toate categoriile au avut foarte mult de suferit mai ales în urma bombardamentelor efectuate de aviația anglo-americană. În afară de aceasta, în timpul operațiunilor de retragere, trupele fasciste au minat o mare parte din căile ferate, instalațiile acestora, gările, depourile, podurile etc.

Pagube serioase a avut de suferit și parcul de autobuze atît din capitală cît și din restul țării. În afară de faptul că foarte multe au fost rechiziționate, o mare parte au fost avariate sau stricate în timpul războiului. Foarte mult a avut de suferit și transportul aviativ. Astfel au fost distruse aerogările cu toate instalațiile lor, iar parcul avioanelor de călători se putea folosi în proporție de mai puțin de un sfert.

După eliberarea țării noastre de sub jugul fascist, refacerea transporturilor a constituit una din sarcinile principale puse de către partid în fața clasei muncitoare din patria noastră. Conducerea Ministerului Comunicațiilor a fost preluată de P.C.R., în persoana tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej. În cadrul conferinței naționale a P.C.R. din octombrie 1945 — s-a trasat un vast program de refacere și dezvoltare a transporturilor.

La chemarea P.C.R. lucrătorii din transporturi au desfășurat o muncă neobișnuită în acțiunea de refacere a transporturilor distruse sau avariate în timpul războiului și în special a căilor ferate.

Acțiunea de lichidare a urmărilor războiului a fost privată la început pentru faptul că puterea economică nu se afla în întregime în mâinile clasei muncitoare. În cadrul transportului auto din București, în afară de S.T.B., se mai găseau persoane care dețineau asemenea mijloace de transport, taximetre și autobuze în interiorul capitalei, iar pentru legătura orașului cu comunele apropiate cât și cu anumite localități din țară, proprietarii particulari ce făceau serviciile cu aceste autobuze speculau la maximum populația.

Pentru înlăturarea acestor speculanți, care s-au manifestat mai vădit între anii 1944 — 1946, ca urmare a situației create de război, în anul 1946 se înființează Regia Autonomă a Transporturilor cu Autovehicule (R.A.T.A.), în cadrul Ministerului Comunicațiilor.

Parcul inițial al acestei întreprinderi de stat a fost de 202 autobuze și 500 autocamioane (în întreaga țară) apoi, în anii următori s-au completat treptat prin import din țările socialiste.

Începînd cu anul 1947, după ce în general fuseseră refăcute căile ferate, se întocmesc primele studii privind aplicarea unui plan de dezvoltare pe o durată lungă în toate sectoarele de activitate.

Cucerirea întregii puteri de către clasa muncitoare la 30 decembrie 1947 a creat posibilitatea smulgerii din mâinile capitaliștilor la 11 iunie 1948 a principalelor mijloace de producție și trecerea lor în mîna clasei muncitoare. Naționalizarea a dus la înlăturarea principalelor piedici în acțiunea de refacere a întreprinderilor.

Și întreprinderea de Transporturi București cunoaște o puternică dezvoltare după actul naționalizării de la 11 iunie 1948, întreaga preocupare fiind îndreptată spre publicul călător, spre oamenii muncii ce trebuiau transportați în bune condițiuni.

Mijloacele de transport din capitală, au încetat să mai fie surse de exploatare și câștig ale unui grup restrîns de capitaliști, ele devenind proprietatea statului, bun al întregului popor.

Față de nevoile mereu crescînde ale clasei muncitoare, prin dezvoltarea neconținută a industriei, populația orașului București devenind din ce în ce mai numeroasă, statul democrat-popular, a arătat o preocupare deosebită pentru dezvoltarea mijloacelor de transport. În anii puterii populare s-au construit fabrici și secții specializate pentru producția de mașini printre care autocamioane, autobuze, troleibuze etc.

În orașul București mobilitatea a crescut de la 451 de călători pe cap de locuitor zi an în 1948, la 646 călători pe cap de locuitor zi an în anul 1960¹⁾.

În urma acestui fapt nevoile de transport în orașul București au crescut continuu, iar ca urmare a modernizării capitalei, a acțiunilor de sistematizare prin scoaterea din centrul capitalei a tramvaielor, a apărut necesitatea modernizării mijloacelor de transport, troleibuzul și autobuzul bucurîndu-se de prioritate, jucînd un rol din ce în ce mai însemnat în transportul orașenesc.

În cadrul întreprinderii de Transporturi București, atenția deosebită a fost îndreptată asupra cererilor publicului, pe organizarea și funcționarea serviciilor după norme bine studiate, pe folosirea a tot ce știința și tehnica înaintată pune la dispoziția muncitorilor pentru ușurarea și îmbunătățirea muncii.

¹⁾ I. Malcoci și G. Frăsinel, *Vehiculul pe pneuri în transportul în comun orașenesc* în *Revista Transporturilor*, vol. VIII, nr. 6, 1961, p. 266

După această perioadă a început acțiunea de redresare a parcului mijloacelor de transport care a crescut an de an. Desfășurarea cu succes a industrializării socialiste a determinat creșterea continuă a transporturilor.

Reutilizarea tehnică a transporturilor a fost posibilă datorită dezvoltării rapide a industriei grele, care a furnizat locomotive cu aburi, vagoane moderne de mare capacitate pe două și patru osii, nave, avioane utilitare, autocamioane de diferite tipuri, autobuze, troleibuze, vagoane-motoare și remorci de tramvaie de mare capacitate etc.

În intervalul dintre anii 1950—1956, parcul circulant de autobuze din capitală a crescut treptat, de la 89 autobuze zi în 1950 la 150 autobuze zi în anul 1956, iar numărul călătorilor transportați în medie pe zi de la 93.159 la 165.032 în anul 1956.

Cerințele mari ale populației pentru deservirea tuturor cartierelor pe unde nu trec troleibuze sau tramvaie, înmulțirea numărului călătorilor pe zi ce trece, scoaterea din circulație a majorității autobuzelor învechite, a pus problema sporirii numărului de autobuze circulante de către I.T.B.

În următorii ani, 1957—1959, numărul autobuzelor crește cu peste 50. Numărul călătorilor transportați cu autobuzele a crescut în acest interval de timp de la 34.003.000 cât era în 1950, la 70.070.000 în 1959.

Punerea în circulație a troleibuzelor în capitală, a reprezentat un fapt de o importanță deosebită în completarea celorlalte mijloace de transport. Avantajul troleibuzului față de celelalte mijloace de transport este acela că realizează economii serioase de combustibil lichid, posibilități rapide de deplasare etc. Astăzi nu se poate vorbi încă de o concurență între troleibuz și autobuz, deoarece se știe că aceste mijloace de transport se completează reciproc și că fiecare își are misiunea perfect definită în transporturile în comun.

Primele încercări de folosirea troleibuzelor în țara noastră au fost făcute în orașul Sibiu în anul 1904. Dar după o perioadă de numai 3 luni de funcționare, s-a renunțat la „omnibuzul electric”, cum i se spunea pe atunci troleibuzului.

Prima exploatare organizată cu troleibuzele în România a început la Timișoara în anul 1939. Ulterior, după cel de al doilea război mondial, în urma naționalizării principalelor mijloace de producție, a fost pusă în funcțiune în București prima linie de troleibuze pe traseul Piața Victoriei—Hipodrom, construită cu materiale de import.

Prin grija P.M.R., la dispoziția oamenilor muncii din capitală an de an au fost puse în circulație noi mijloace de transport în comun. Întreprinderea de Transporturi București, în intervalul dintre anii 1950—1961, a fost dotată cu noi mijloace de transport puse la dispoziția oamenilor muncii. Dacă în 1950 I.T.B. punea în medie pe zi în circulație 844 tramvaie, în anul 1961 a ajuns la 1.328,2 tramvaie pe zi. Aceiași creștere se poate observa și la autobuze, când în 1950 erau în circulație 89 iar în 1961 — 316,6 autobuze zi, troleibuze de la numai 3 în 1950 ajungând în 1961 la 120,6 pe zi, în circulație.

Cu toate că numărul mijloacelor de transport a crescut, fapt ce duce la aglomerarea arterelor de circulație, totuși viteza de exploatare a crescut și ea. Astfel, la tramvaie dacă în 1950 viteza de circulație era de 11,8 km. pe oră, în anul 1961 ea ajunge la 13,9 km. pe oră. La autobuze de la 11,5 km. pe oră în 1950, se ajunge la 15,2 km. pe oră în 1961, iar la troleibuze de la 8 km. pe oră în 1950, se ajunge în 1961 la 14,5 km. pe oră.

Concomitent cu creșterea numărului vehiculelor și datorită punerii în circulație a unor mașini noi de calitate superioară, la nivelul tehnicii mondiale, se observă o creștere vertiginoasă și în ceea ce privește numărul de km. parcurși.

De la 60.528.000 km. în anul 1950, tramvaiele au parcurs în anul 1961—120.825.000 km. De la 6.608.000 km. parcurși în 1950, autobuzele au parcurs în 1961 un număr de 27.882.000 km. iar troleibuzele de la 146.000 km. în anul 1950, au ajuns să parcurgă în anul 1961 un număr de 10.105.000 km.

Din comparația acestor date se poate foarte ușor desprinde uriașa dezvoltare pe care au luat-o mijloacele de transport din București în anii puterii populare.

Preocuparea de îmbunătățirea continuă a gradului de deservire a populației a dus la sporirea neîncetată a parcului de mijloace de transport — tramvaie, autobuze, troleibuze, acestea ca urmare a creșterii neconținute a numărului de călători.

În anii puterii populare au fost introduse noi tipuri de mașini, fapt ce a dus la creșterea numărului de vehicule în circulație.

Comparativ cu anul 1938, are loc o puternică creștere a mijloacelor de transport, a numărului de călători transportați cât și a coeficientului de mobilitate care în anul 1962 atinge cifre deosebite.

1. Nr. vehiculelor în inventar	1938	1948	1962
tramvaie	698	911	1442
autobuze	589	530	604
troleibuze	—	—	252
taximetre	—	—	364
2. Călători transportați	183 574	446 829	692 959
autobuze	86 426	23 309	198 231
troleibuze	—	1 001	77 474
3. Coeficientul de mobilitate	303	451	790

Toate prelungirile de linii, tramvaie, autobuze, troleibuze au fost îndreptate spre cartierele mari industriale, în care lucrează mii de muncitori, cartiere care înainte de 23 August 1944 erau cu totul lipsite de orice mijloace de transport, așa cum erau spre exemplu uzinele foste Malaxa (23 August), bulevardul Armata Poporului etc.

Înainte de 23 August 1944 condițiile în care se călătorea la periferia capitalei erau deosebit de grele, mai ales în cartierele lipsite de orice mijloc de locomoție și unde locuitorii cartierului sau lucrătorii ce mergeau la întreprinderile de la periferia capitalei — trebuiau să facă drumul pe jos.

Un muncitor cazangiu de la uzinele „23 August” ne dă următoarea rela-tare privind felul în care venea la uzină :

„Ca să pot ajunge la timp în uzină, în urmă cu vreo 20 de ani, mă sculam cam pe la ora 3, trei și jumătate. Pînă la Sebastian, în Calea Rahovei, de unde luam tramvaiul 15, aveam de mers vreo doi kilometri. Schimbînd trei tramvaie ajungeam în sfîrșit la bariera Vergului și de acolo, ține-te fîrtate, pînă la Malaxa în marș forțat vreme de aproape un ceas și orbecăind vara prin praf gros pînă la glezne, toamna prin noroaie și băltoace, iarna prin troieni de zăpadă — ajungeam la atelier doborît de oboseală. Tîrziu, după-amiază, după 10 — 12 ore de muncă repetam drumul făcut dimineața. Era un chin de care mă cutremur aducîndu-mi aminte. Ce-i păsa lui Malaxa,

ce le păsa stăpînitorilor de acum 20 de ani că mii de muncitori se chinuiau zilnic cu kilometri prin zăpadă, noroi sau praf? Ce le păsa primarilor țărăniști sau liberali că muncitorii nu au mijloace de transport spre fabrici sau că drumurile periferiilor ajunseseră maidane pentru depozitat gunoaiile? Ei se plimbau cu mașinile și doar prin centru¹⁾.

În anii puterii populare miile de muncitori de la uzinele „23 August”, „Republica”, „Ciment București”, „215 Instalații” și „Industria Optică Română”, care folosesc tramvaiele 23 și 27, ne referim la porțiunea b-dul Muncii — sînt cei mai în măsură să aprecieze importanța introducerii mijloacelor de transport înspre locurile de muncă. Periferia orașului a fost împinșită cu noi linii de tramvaie și autobuze. Astfel, tramvaiul 14 merge pînă în comuna Militari, tramvaiul 10 pînă la Chitila, tramvaiul 13 pînă la stăvilarul Ciurel, tramvaiul 24 pînă la Dămăroaia, tramvaiul 18 pînă la B-dul Ion Sulea, tramvaiul 29 pînă la Combinatul de cauciuc Jilava, tramvaiul 5 pînă la lacul Floreasca, tramvaiul 15 pînă la șoseaua Măgurele etc.

În scopul satisfacerii permanente a nevoilor oamenilor muncii din capitală de a avea la dispoziție mijloace de transport confortabile, muncitorii, tehnicienii și inginerii de la întreprinderea de Tramvaie București au îmbogățit permanent harta cu traseele tramvaielor, autobuzelor și troleibuzelor care străbat capitala în lung și lat.

Aparent alcătuirea hărții traseelor de tramvaie pare la prima vedere un lucru simplu, de vreme ce ne-am obișnuit cu păienjenishul liniilor, cu stațiile, cu punctele terminus.

Zeci de specialiști de la I.T.B. au studiat vreme îndelungată, au parcurs străzile și bulvardele, au cercetat amănunțit cerințele pentru ca oamenii muncii să poată beneficia de o rețea de tramvaie care să lege în chip ingenios și practic cartierele, punctele industriale, gările, centrele școlare, așezămintele sanitare, locurile de recreație și odihnă, stadioanele și sălile de spectacole. Alte zeci de specialiști și muncitori de diferite profesii, au tradus în fapt rezolvările teoretice.

Transportul de călători orășenesc a devenit în anii puterii populare mai rapid, mai ieftin și mai confortabil. Dacă în anul 1950 lungimea totală a traseelor mijloacelor de transport în București era de 375,8 km, prin acțiunea de extindere a acestor trasee în toate părțile orașului în 1961 s-a ajuns a fi în funcțiune trasee totalizînd 637,3 km, ceea ce reprezintă aproape distanța de la Constanța la Cluj.

Pe cele 25 linii de tramvai care circullă pe trasee în lungime de 260 km (50 realizați în ultimii 18 ani), 38 de linii de autobuze, care străbat orașul pe o lungime de 340 km și 8 linii de troleibuze în lungime de aproape 90 km. cale dublă, se efectuează zilnic în medie 2.700.000 călătorii.

Parcul de transport în comun a parcurs în anul 1962 un număr de vehicul-km de 3,5 ori mai mare decît în anul 1948, ceea ce echivalează cu 14 ocoluri zilnice în jurul pămîntului.

La sfîrșitul anului 1954 s-au introdus în capitală taximetrele de stat. Acest fapt face ca populația să nu mai fie speculată de diferiții proprietari de taximetre, care pentru a transporta rapid pe orice cetățean ce avea nevoie să ajungă mai repede la o gară sau în diferite părți ale orașului, îi percepea o taxă deosebit de ridicată. Dacă în anul 1954 ele erau numai 17 la număr, în anul 1962 s-a ajuns la cifra de 397.

¹⁾ Muncitorul I.T.B., an XI, nr. 225 din 15 sept. 1959, p. 4.

Problema sistematizării capitalei în care desigur se include și rectificarea rețelei stradale prin lărgirea părții carosabile și reprofilarea acestora, a impus modificări în rețeaua actuală a liniilor de tramvai. Pentru asigurarea trăinicieii și a unui timp de folosire cât mai îndelungat al căilor de rulare, specialiștii întreprinderii de Transporturi București au conceput metode noi de construcții. Montarea șinelor pe platforme de piatră spartă și traverse de beton, constituie un pas important pe drumul atingerii unui nivel tehnic superior în construirea liniilor de tramvaie. Atelierele Centrale I.T.B. din șoseaua Ștefan cel Mare în trecut folosite numai pentru întreținere, au fost profilate pentru întreținerea parcului existent al tramvaielor cât și la confecționarea de vehicule noi. Iar ca urmare a directivelor trasate de cel de-al II-lea Congres al P.M.R. cu privire la ridicarea nivelului transportului în comun, I.T.B. a reorganizat și modernizat atelierele centrale.

Dotarea acestor ateliere cu utilaj de înaltă productivitate, a făcut posibilă să se treacă la transformarea și modernizarea vechiului parc, la construcții de noi vagoane de mare capacitate, cu caracteristici tehnice moderne, la dublarea puterii de tracțiune a motoarelor, la construcții de vehicule speciale.

În afara lucrărilor de reparații și modernizări, muncitorii din atelierele centrale au contribuit la îmbunătățirea transportului orașenesc, construind numeroase vagoane-remorci, troleibuze, vagoane basculante și de mare capacitate, autoturnuri moderne, diferite mașini și utilaje etc.

În cadrul întreprinderii de Transporturi București, având loc o creștere neîncetată a numărului de tramvaie, ca urmare a măririi rețelei de transport, s-a simțit nevoia să se mărească atât vechile depouri cât și să se construiască altele noi. Datorită acestor rezultate a fost nevoie ca I.T.B. să se reorganizeze în gospodării chibzuite. Astfel, fiecare din depourile de tramvaie pe care le are I.T.B.: „Ștefan cel Mare“, „Șerban Vodă“, „Ilie Pintilie“, „Bucureștii Noi“, „Panduri“, „Dudești“, și „Splaiul Unirii“ au devenit gospodării chibzuite.

S-au construit și amenajat baze de garare și întreținere pentru autobuze, troleibuze și taximetre, la Floreasca, Vasile Lascăr, Șerban Vodă, Băneasa, Vatra Luminoasă, Șoseaua Nordului etc.

În anii puterii populare la I.T.B. a existat o preocupare deosebită pentru îmbunătățirea condițiilor de trai ale salariaților. Întreprinderea de Tramvaie București a asigurat muncitorilor plecarea în case de odihnă, în timpul concediului la mare și în taberele de vară din diferitele stațiuni etc.

O realizare deosebit de mare o reprezintă locuințele muncitorești. O mare parte din muncitorii și tehnicienii de la I.T.B. sau mutat în apartamente moderne, confortabile, în blocurile „Lacul Tei“, „Grozăvești“, „Garofița“, „Pantelimon“, și altele, construite din fondurile întreprinderii.

Toate aceste realizări de care se bucură din plin și muncitorii din transport au fost posibile datorită politicii dusă de Partidul Muncitoresc Român pentru satisfacerea nevoilor materiale și culturale mereu crescînde ale oamenilor muncii din patria noastră.

Construcțiile uriașe ce se realizează în anii înfloritori ai socialismului în București, aduc după ele dezvoltarea transporturilor de călători în scopul satisfacerii nevoilor mereu crescînde ale oamenilor muncii pentru legarea centrului orașului cu diferitele zone industriale sau de locuințe ridicate în diferite cartiere ale orașului.

CONDIȚIILE DE MUNCĂ ÎN SERVICIILE PRIMĂRIEI ORAȘULUI BUCUREȘTI (1880—1900)

de P. CÎNCEA

Creșterea numerică a clasei muncitoare constituie principalul factor al evoluției sociale din România, în ultimele decenii ale secolului XIX. Prin dezvoltarea capitalismului, un număr mereu crescând de muncitori era cuprins în întreprinderile particulare. Numeroși muncitori lucrau în instituțiile de stat — C.F.R., Arsenalul Armatei, Pirotehnia armatei, Imprimeriile Statului etc. —; în marile orașe autoritățile comunale își lărgeau treptat activitatea, utilizând forța de muncă a unui număr apreciabil de muncitori.

Condițiile grele de muncă și nivelul scăzut al salariilor erau asemănătoare pentru muncitorii din întreprinderile particulare și instituțiile de stat. Date culese de la Arhivele Statului din București dau posibilitatea cunoașterii unor condiții de muncă și aspecte ale salarizării muncitorilor din serviciile: Drumuri (poduri și șosele), Ape, Transporturi și Salubritate ale Primăriei orașului București.

Deși este necesară îndeosebi cunoașterea dezvoltării celei mai înaintate părți a clasei muncitoare — proletariatul industrial — prezentăm datele următoare, pe baza convingerii că analiza materialelor referitoare la situația ori cărei categorii de muncitori contribuie la aprofundarea istoriei sociale a patriei noastre.

În Serviciul Drumuri al Primăriei orașului București, numărul muncitorilor pavatori varia de la un anotimp la altul, crescând în timpul verii, când erau condiții favorabile pentru activitatea de pavare. Statele de plată atestă existența unei formații permanente de muncitori pavatori, care creștea treptat și căreia i se adăugau, în cursul verilor, grupări de muncitori zilieri. În ultimul deceniu al secolului trecut, diferite grupări de muncitori pavatori, permanenți și zilieri, totalizau circa o sută cincizeci de muncitori ¹⁾. Materialele necesare pavării erau transportate de circa patruzeci căruțași, salariați ai aceluiași serviciu.

---

¹⁾ Arh. St. Buc., *Primăria București*. Dos. nr. 41/1890, P II, f. 124—129.

În serviciile Transporturi și Salubritate erau în total circa patru sute muncitori, utilizați pentru asigurarea transportului urban, inclusiv prin tramvaiele cu cai, și pentru întreținerea și curățirea străzilor¹⁾. Din documente nu reiese numărul muncitorilor din Serviciul Apelor, care executau lucrări de canalizare sau erau angajați la uzina hidraulică a orașului. Este probabil că în acest serviciu erau peste o sută de muncitori.

Fiecare serviciu al Primăriei avea câte un atelier cu zece sau cincisprezece muncitori de diferite specialități. De pildă, în atelierul anexat uzinei hidraulice din Serviciul Apelor și în atelierul de reparații al Serviciului Poduri și Sosele lucrau muncitori mecanici, fierari, lăcătuși, dulgheri, vopsitori, tinichigii²⁾. Așadar, minimum șase sute muncitori lucrau în serviciile Primăriei București.

Condițiile de muncă erau foarte grele, fiind caracterizate prin: durata excesivă a zilei de muncă, nerespectarea repaosului duminical, salarizare insuficientă cu tendința de scădere, amenzi și alte rețineri nejuste, abuzurile personalului supraveghetor. Programul zilnic de muncă era, în cel mai bun caz, de 11 ore; în perioadele anuale cu activitatea redusă — toamna, iarna — muncitorii lucrau între orele 6—19, cu două pauze de câte o oră³⁾. În perioadele cu activitate intensă programul de 11 ore zilnic era depășit. De pildă, regulamentul de lucru al muncitorilor pavatori preciza că ei erau obligați să lucreze „...de la începutul și pînă la finalul zilei... Cînd inginerul șef o va găsi necesar, pavatorii vor lucra la orice oră din zi și din noapte”⁴⁾ (sublinierea mea, P.C.). Căruțașii aveau un program de lucru similar, variabil în funcție de dispozițiile supraveghetorilor. În iulie 1889, mai mulți căruțași au adresat primarului un protest referitor, printre altele, la prelungirea programului de lucru zilnic⁵⁾.

Materialul documentar atestă nerespectarea repaosului duminical. Deși regulamentul muncitorilor din Serviciul Drumuri, prevedea că ei „...lucrează în toate zilele afară de duminică” dintr-o reclamație a lor⁶⁾ și dintr-un raport al șefului Serviciului Apelor⁷⁾ reiese că muncitorii din aceste servicii ale Primăriei lucrau dese ori și în ultima zi a săptămînii, formal recunoscută ca zi de repaos.

În privința salarizării, din statele de plată reiese faptul că muncitorii din serviciile Primăriei erau salariați îndeosebi pe unitate de timp și numai rare ori în acord. Salariile muncitorilor erau de 2—5 lei pe zi. Marea majoritate a muncitorilor primea 2—3 lei pe zi. În atelierelor anexate serviciilor Primăriei salariile se ridicau pentru unii muncitori — în deosebi mecanici și fierari — pînă la 4 lei pe zi. Salarii de 5 lei pe zi aveau numai maiștri; ei erau, în general, muncitori străini.

Deoarece salariile de 5 lei pe zi erau foarte rare, iar cele de 4 lei pe zi nu erau frecvente, salarizarea era insuficientă. Totalul cheltuielilor zilnice ale unei familii cu un trai modest ar fi trebuit să fie de 5 lei pe zi⁸⁾,

¹⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1889, P. I, f. 102—104; Dos. nr. 41/1890, P. II, f. 11—24.

²⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 51/1887, P. IV, f. 11; Dos. nr. 41/1889, P. II, f. 24, 27.

³⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 16/1880, f. 15.

⁴⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 14/1881, P. II, f. 73.

⁵⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1889, P. III, f. 219.

⁶⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 12250/1894, f. 1.

⁷⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1890, P. I, f. 125, 150.

⁸⁾ „Adevărul”, 16 decembrie 1890, p. 1 (în articol se arată că era necesară următoarea cheltuială zilnică: alimente 2,40 lei, lemne 0,30 lei, chirie 0,80 lei, îmbrăcăminte 1,50 lei).

deoarece mărfurile de primă necesitate aveau prețuri mari, fapt menționat în cererile muncitorilor pentru majorarea salariilor¹⁾)).

Referindu-se în general la situația muncitorilor supuși exploatații, K. Marx a arătat că una dintre tendințele producției capitaliste este aceea de scădere a salariilor²⁾. Această prezentare sintetică a evoluției salarizării muncitorilor se confirmă și pentru cazul de față. Prin cercetarea, în succesiunea lor, a statelor de plata salariilor se obține dovada scăderii treptate a salariilor muncitorilor din serviciile Primăriei orașului București. Dovada scăderii salariilor reiese din faptul că între anii 1880—1890 limita inferioară a salariilor rare ori coborâte sub 2 lei pe zi, iar după 1890 și în deosebi între anii 1897—1900 devin frecvente salarii ale muncitorilor de 1,80 pe zi.

Fenomene social-economice specifice dezvoltării capitalismului — ca ruinarea meseriașilor și pauperizarea țăranimii — determinau creșterea ofertei de forță de muncă și dădeau posibilitatea patronilor și autorităților — în cazul instituțiilor patronate de stat — de a scădea salariile muncitorilor. Un sistem utilizat de autoritățile comunale din București, avînd ca efect această treptată scădere a salariilor, reiese dintr-o cerere a muncitorilor pavatori adresată primarului capitalei în anul 1881. În cursul toamnei, cînd acțiunea de pavare descrescea, salariile se micșorau, iar vara, odată cu intensificarea acțiunii de pavare, nivelul lor creștea, rămînînd însă sub limita celui din anii precedenți. Prin asemenea procedeu, aplicat an de an, sensul dominant al evoluției salariilor muncitorilor pavatori — rezultat din totalizarea efectelor scăderilor și majorărilor, care nu ajungeau însă la nivelul anterior — era cel de descrescere. Muncitorii erau conștienți de acest fapt. În petiția susmenționată, mai mulți muncitori, pavatori cu vechime de 8—10 ani, arătau că: „S-a procedat în fiecare an ca ... scăzîndu-se salariile pe timpul de iarnă, cînd lucrările nu sînt așa importante, vara, cînd încep lucrările, se îmbunătățesc și salariile... Numele nostru nu figurează între cei îmbunătățiți. Nu invidiem pe cei îmbunătățiți, căci și ei abia au pe jumătate îmbunătățirea din anii precedenți“. Muncitorii pavatori cereau: „... a îmbunătăți și soarta noastră pe timpul de vară, luînd termenul mijlociu pe trei ani în urmă”³⁾.

În rezoluția acestei cereri, șeful Serviciului Drumurilor recunoștea că tuturor muncitorilor din acest serviciu li se scăzuseră salariile în toamna anului 1880 și numai pentru un număr foarte redus dintre ei se revenise la vechiul salariu în vara anului 1881. Totuși în multe cazuri se respingeau cereri colective similare celei de mai sus. De pildă, se aproba cererea a doi muncitori de revenire la vechiul salariu, dar se respinge aceiași cerere a altor șapte muncitori⁴⁾.

K. Marx a arătat că prin utilizarea, de către burghezie, a forței de muncă a femeilor se ajungea la devalorizarea forței de muncă a muncitorilor, deci la scăderea salariilor⁵⁾.

În ultimii ani ai secolului XIX, angajarea femeilor în unele servicii ale Primăriei orașului București a influențat scăderea salariilor muncitorilor sub limita, obișnuită între anii 1880—1890, de 2 lei pe zi. Deci și în cazul acestor

¹⁾ Arh. St. Buc., *Primăria București*, Dos. nr. 12250/1894, f. 1.

²⁾ K. Marx, *Salariu, preț și profit*, în: K. Marx, Fr. Engels, *Opere alese*, vol. I, București, 1955, p. 466.

³⁾ Arh. St. Buc., *Primăria București*, Dos. nr. 39/1881, f. 124.

⁴⁾ *Ibidem*, f. 165, 173.

⁵⁾ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, București, 1957, p. 409.

muncitori, scăderea salariilor la 1,80 lei pe zi — scădere amintită mai sus — coincidea în timp și era influențată de angajarea femeilor, ca salahori cu salarii de 1,20—1,80 lei pe zi ¹⁾).

În serviciile Primăriei orașului București ca și în alte instituții ale statului sau întreprinderi particulare, salariile muncitorilor erau diminuate prin rețineri. Muncitorilor din atelierele anexate serviciilor Primăriei și de la uzina hidraulică li se făceau rețineri de 15% din salarii; 10% pentru Casa Comunală, 5% era taxa fiscală impusă de stat în 1877 pentru înlăturarea deficitului bugetar. Muncitorii protestau atât împotriva reținerii de 10%, deoarece Casa Comunală nu le era utilă, cât și față de impozitul de 5% a cărui aplicare fusese inițial prevăzută numai asupra salariilor funcționarilor ²⁾. Cele mai frecvente rețineri erau amenzile, al căror cuantum, raportat la salariu, este impresionant. Deși în regulamentul susmenționat se preciza că muncitorii puteau fi amendați cu 1—5 lei, în realitate amenzile depășeau suma maximă fixată. Frecvența amenzilor și cuantumul lor reies din statele de plată salariilor. Amenzile aplicate muncitorilor pavatori erau frecvente și depășeau deseori suma fixată de regulament ca limită maximă. În cazul căruțașilor, angajați de Serviciul Drumuri, uneori dintr-un total de 33, erau amendați 20 căruțași cu câte 10 lei ³⁾. Muncitorilor din Serviciul Salubrității li se aplicau amenzi de 1—20 lei la un salariu de 50 lei lunar. De pildă, într-o lună, dintr-o grupă de 112 muncitori, 63 erau amendați cu sume care se ridicau și la o treime din salariul lor ⁴⁾. Erau frecvente amenzile mari; la acest serviciu, dintr-un total de 19 muncitori, într-o lună, 11 erau amendați astfel: unul cu 21 lei, unul cu 16 lei, unul cu 15 lei, unul cu 6 lei, doi cu câte 3 lei, doi cu câte 2 lei și trei cu câte 1 leu ⁵⁾.

Sistemul amenzilor era atât de extins, încât în statele de plată salariilor i se destinase o rubrică specială. Iată rubricile pentru rețineri ale unui stat de plată:

Rețineri de 10%		Economii prin vacanțe și altele	Amenzi
La casa comunală . . .	La casa de economii . .		

Este interesantă comparația între statele de plată salariilor muncitorilor, cu cele ale personalului de conducere; în timp ce primele au rubricile de la amenzi supraîncărcate, în celelalte aceleași rubrici sînt complet libere ⁶⁾.

Pretextele amendării muncitorilor erau variate. De pildă, pentru un răspuns la o observație, un muncitor, salariat cu 2 lei pe zi, a fost amendat cu 3 lei, sumă ce depășea salariul lui pe o zi de muncă. Altor doi muncitori salariați cu 2 lei pe zi, care au lipsit de la locul de muncă la ora 13, după pauza de prînz, li s-a aplicat o sancțiune foarte aspră — reținerea salariului pe ziua întreagă, deși lucraseră între orele 5—12 — și au fost amendați

¹⁾ Arh. St. Buc., *Primăria București*, Dos. nr. 4563/1898, f. 4, 7.

²⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 51/1887, P. II, f. 105; Dos. nr. 41/1889, P. IV., f. 336.

³⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1890, P. I, f. 261—263.

⁴⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1889, P. I, f. 216—220.

⁵⁾ *Ibidem*, f. 215—216.

⁶⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 33/1889, f. 10, 12, 18, 20.

cu 2 și 5 lei, deci cu amenzi însumând salariul lor pe o zi în primul caz, pe 2½ zile în al doilea caz. Alte ori amenziile pentru o zi se ridicau la 10 lei, sumă corespunzătoare salariului pe cinci zile al unui muncitor¹⁾.

Uneori, chiar unii reprezentanți ai autorităților comunale erau obligați să recunoască — dată fiind izbitoarea evidență a faptelor — că li se aplicaseră muncitorilor amenzi nedrepte²⁾.

Muncitorii protestau împotriva reținerilor făcute din salarii, sub pretextul amenzilor. În 1894 căruțașii din Serviciul Drumuri arătau că li se aplicaseră amenzi nedrepte și cereau: „...sporirea salariului și a suspendarea amenzilor”³⁾.

În afara acestor mari și frecvente rețineri, salariile muncitorilor se diminuau și prin abuzurile personalului supraveghetor. În Serviciul Salubrității, șefii de echipe, pentru a-i angaja la lucru pe muncitori, le cereau acestora diverse sume de bani. Într-o reclamație adresată primarului, un muncitor arăta că, sub acest pretext, șeful de echipă i-a luat bani, l-a obligat să lucreze zece zile fără a i se achita salariul, pentru ca în cele din urmă, muncitorului să-l fie respinsă cererea de angajare⁴⁾. Un alt șef de echipă, după ce a luat bani de la un muncitor pentru a-l angaja, l-a maltratat și persecutat, pînă cînd muncitorul a fost obligat să renunțe la rețenta sa angajare⁵⁾.

Un muncitor din Serviciul Transporturi reclama următoarele, referindu-se la abuzurile și brutalitatea supraveghetorului: „...de opt luni din leafă în leafă m-a stors de bani, spunîndu-mi că dacă nu dau bani mă dă afară din serviciu”. La un refuz al muncitorului de a-i da bani, supraveghetorul l-a „bătut foarte crunt, rupînd pe corpul și pe capul (muncitorului) bastonul ce-l avea în mînă”⁶⁾. Căruțașii din Serviciul Drumuri cereau primarului înlocuirea supraveghetorului, care-i maltrata și le cerea: „...să-l cinstim cînd luăm leafa și să-i dăm și lui ceva.....”⁷⁾. Un muncitor din același serviciu reclama pe supraveghetor care, sub amenințarea concedierii, îl exco-case cu suma de 58 de lei. Salariul lunar al muncitorului era de 60 lei înoît prin samavolnicia supraveghetorului, muncitorul pierdea salariul pe o lună.

Alte rețineri din salariile muncitorilor se făceau pentru achitarea uniformelor. Și în acest caz muncitorii erau nedreptățiți, ca urmare a abuzurilor personalului administrativ însărcinat cu reținerea sumelor pentru uniforme. De pildă, muncitorilor din Serviciul Salubrității li se rețineau din salariu cîte 12 lei pentru uniforme, care, la comercianții particulari, puteau fi achiziționate cu suma de 7 lei⁸⁾.

Uneori salariile erau achitate cu întîrziere⁹⁾; în aceste cazuri muncitorii pierdeau o parte din valoarea reală a salariilor, deoarece ei erau obligați să împrumute bani cu dobîndă, pînă cînd primeau salariile.

Este cunoscut faptul că, pe măsura răspîndirii marxismului, clasa muncitoare devenea treptat conștientă că burghezia realiza mari profituri, prin munca neplătită a muncitorilor. Traduceri și prelucrări ale operelor lui

¹⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 1/1880, f. 37, 44; „Adevărul”, 10 iunie 1894, p. 3.

²⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1889, P. I, f. 240; Dos. nr. 41/1892, P. I, f. 49.

³⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 12250/1894, f. 2.

⁴⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1893, P. II, f. 250.

⁵⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 51/1887, p. IV, f. 198.

⁶⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1892, P. II, f. 134, 152.

⁷⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1890, P. III, f. 263.

⁸⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1889, P. IV, f. 245—246. „Adevărul”, 10 iunie 1894, p. 3.

⁹⁾ *Ibidem*. Dos. nr. 41/1890, P. II, f. 184; Dos. nr. 41/1892, P. V, f. 83.

K. Marx, apărute în broșuri sau în presa epocii, expuse și explicate cu exemplificări concrete în cadrul întrunirilor din cercurile și cluburile muncitorești, îi ajutau pe muncitori să înțeleagă modul în care se creiază plus valoarea. În ultimii ani ai secolului XIX, ca și alți muncitori, pavatorii vedeau că, prin menținerea unui nivel scăzut al salariilor, Primăria orașului București avea profituri însemnate. Nouăzeci și șase de pavatori au adresat Primăriei, în anul 1894, o cerere colectivă în care arătau, pe baza a numeroase date și cifre, că prin munca unei singure grupe restrinse de muncitori, Primăria realiza: „...un venit de 10,50 lei, pe cind plata lor nu este decît 6,50 lei cel mai mult, aducînd un folos comunei de 4 lei pe zi, de fiecare pavator, adică îndoit produsul muncii sale așa de obositoare...”¹⁾. În continuare muncitorii cereau majorarea salariilor.

Muncitorii din serviciile Primăriei orașului București nu ajunseră, în secolul XIX, la o puternică dezvoltare a conștiinței de clasă și organizare, totuși nu au rămas pasivi în fața exploataării. Dimpotrivă, prin proteste și greve, ei au luptat pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și salarizare. Cele mai multe dintre datele de mai sus sînt cuprinse în proteste și reclamații ale muncitorilor; au fost menționate cereri pentru majorarea salariilor, proteste și reclamații ale muncitorilor împotriva amendărilor abuzive și a samavolniciei personalului de supraveghere. De asemenea materialul documentar cuprinde mărturii asupra unor greve ale muncitorilor din serviciile Drumuri, Transporturi și Salubritate ale Primăriei orașului București. În vara anului 1889, căruțașii din Serviciul Drumuri, după ce au adresat o reclamație primarului, au intrat în grevă din cauza scăderii salariilor, a muncii excesive și a prelungirii programului de lucru zilnic. Rezoluțiile primarului și ale personalului administrativ, referitoare la acest caz, denotă teama burgheziei față de acțiunile greviste ale muncitorilor. În aceste rezoluții se menționează: „Căruțașii ...au fost concediați pentru motivul că s-au pus în grevă”. „Se va nota numele lor și să nu se mai primească în serviciul Primăriei, deoarece s-au pus în grevă... a veghea să nu se mai strecoare acești căruțași printre căruțele ce se vor mai angaja la Primărie”²⁾.

În anul 1890 a avut loc o grevă a muncitorilor din Serviciul Transporturi. Cauzele grevei nu ne sînt cunoscute, probabil ele erau similare celor de mai sus³⁾.

Din cauza întârzierilor la plata salariilor în anul 1892, circa două sute de muncitori din Serviciul Salubrității ...„s-au pus în grevă”. În continuarea acestei scurte relatări, cuprinsă într-o adresă trimisă Primarului de șeful acestui serviciu, se arată că: „...m-au voit să iasă la lucru decît numai în urma unui angajament solemn ce am luat în fața lor ca să li se dea negreșit salariile. Dl. casier să elibereze negreșit azi salariile... căci mîine nu vor voi să iasă nicidecum la lucru”⁴⁾.

Așadar, ca și în alte instituții de stat și întreprinderi particulare, muncitorii din serviciile Primăriei orașului București au încercat, prin proteste și greve, să limiteze exploatarea, exercitată de burghezie, prin reprezentanții ei din conducerea autorităților comunale.

¹⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 12250/1894, f. 1.

²⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1889, P. II, f. 219, 233—234.

³⁾ „Adevărul”, 13 iulie 1890, p. 3.

⁴⁾ Arh. St. Buc., *Primăria București*, Dos. nr. 41/1892, P. V. f. 83.

Din cele de mai sus reiese că Primăria oraşului Bucureşti, organ al statului burghez, reprezentînd interesele claselor exploatatoare, se comporta în relaţiile cu muncitorii ca şi patronii întreprinderilor particulare. Condiţiile de muncă ale muncitorilor, angajaţi în serviciile Primăriei erau foarte grele, nivelul salariilor scădea, amenziile şi abuzurile supraveghetorilor erau foarte frecvente. Din munca neplătită a muncitorilor această instituţie realiza profituri similare celor obţinute de patroni, în fabricile şi atelierele particulare. Mai mult chiar posibilităţile muncitorilor din instituţiile publice — inclusiv Primăria oraşului Bucureşti — de a-şi impune revendicările erau mai reduse decît în întreprinderile particulare, deoarece instituţiile statului puteau să exercite o constrîngere mai puternică asupra muncitorilor, utilizînd instrumentele puterii de stat în scopul intensificării exploatării.

În prima parte a secolului XX, prin progresele organizării clasei muncitoare, în totalitatea ei, şi prin intensificarea luptei sale împotriva exploatării, s-au produs unele schimbări şi în situaţia muncitorilor din instituţiile statului, inclusiv autorităţile comunale. Însă schimbarea radicală a situaţiei tuturor muncitorilor din România a avut loc numai în epoca contemporană a istoriei patriei noastre, prin transformări totale în însăşi esenţa statului: înlocuirea instrumentului de oprimare, care a fost statul burghez, prin diotatura proletariatului, formă de stat reprezentată a intereselor clasei muncitoare.

VECHI MONUMENTE BUCUREȘTENE

de N. STOICESCU

I.

CASA MAVROCORDAȚILOR DE LA FOIȘOR

După cum se știe, în orașul nostru sînt cunoscute foarte puține construcții civile dinaintea de secolul al XIX-lea, cea mai veche păstrată fiind frumosul palat brîncovenesc de la Mogoșoaia (1702).

În București mai sînt însă și alte resturi de clădiri din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, care așteaptă să fie cercetate. Una din aceste clădiri este fosta casă a Mavrocordaților, din care astăzi mai există doar ruinele a două ziduri în curtea bisericii Foișor.

Această casă a fost construită de Nicolae Mavrocordat, primul domn fanariot al Țării Românești, înainte de anul 1724, probabil la foarte scurtă vreme după terminarea marelui sale fundații de la Văcărești (1722), în apropierea căreia se află biserica Foișor.

Într-un document din 1724 martie 2, domnul arată că „vrînd ca să fac domnia mea niște case domnești, cu curte împrejur, afară den oraș, ca să fie pentru plîmbarea domniei mele și altor domni ce s-ar întîmpla a fi în urma domniei mele și găsind domnia mea locu mai cu frumoasă priveală den josul orașului domniei mele, pre moșia sfintei mănăstiri (Radu vodă) ..., am făcut domnia mea acele case domnești cu curte împrejur și cu grădină, precum se vād”. Ca despăgubire pentru loc, domnul oferă anual mănăstirii 60 de taleri¹⁾.

Din acest document rezultă că domnul — urmînd exemplul lui Constantin Brîncoveanu — își construise o casă de agrement, pe un loc ce oferea o „frumoasă priveală”, afară din oraș. Locul este într-adevăr bine-ales; de aici se deschide o largă perspectivă peste lunca Dîmboviței (sau Lunca Foișorului, cum îi spun documentele de la începutul secolului al XIX-lea)²⁾, pînă la Văcărești.

¹⁾ Arh. St. Buc., *M-rea Radu vodă*, XLIII/10. Documentul a fost publicat în parte și de Stoica Nicolaescu, în „Gazeta municipală”, 1940, nr. 439.

²⁾ Arh. St. Buc., *M-rea Radu vodă*, ms. 256, f. 19.

Cum această casă avea și un foișor, locul a început a fi cunoscut sub numele de Foișor, mahalaua cu acest nume fiind menționată deseori în actele din secolul al XVIII-lea¹⁾.

Casa mai este amintită apoi în timpul domniei lui Constantin Mavrocordat, care locuia uneori aici. Chesarie Daponte, secretarul său, ne informează că, în 1737, domnul s-a retras „la chioșcul prințului Nicolae” cu un pașă (turc²⁾). La 11 iunie 1739, trecând prin București, un călător maghiar, Kelemen Mikes, afirmă și el că domnul „are grădină și casă afară din oraș”³⁾. Din păcate, nici unul nici celălalt nu ne dau detalii despre casa Mavrocordaților.

În 1745, cea de a treia soție a lui Nicolae Mavrocordat, Smaranda, a făcut lângă aceste case o frumoasă biserică, pe care a închinat-o ca metoh mănăstirii Radu vodă, proprietara locului⁴⁾.

În anul următor, nu știm din ce motive, Constantin Mavrocordat a renunțat la casele făcute de părintele său și le-a dăruit tot mănăstirii. În documentul său din 1746 oct. 17, domnul întărește otitoriei lui Radu Mihnea „ca să aibă supt stăpânire casele de piatră și biserica și cu satul care sînt pe moșia acestei numite mănăstiri . . . , unde se numește Foișorul, care case sînt făcute de răposatul întru fericire părintele domniei mele, Io Nicolae Alixandru voevod din domnia mării sale, iar biserica este zidită den temelie și înfrumusețată de măria sa maica noastră, doamna Smaranda”⁵⁾.

După această dată, casele nu au mai fost probabil locuite. La 1813 mai 25 — peste mai puțin de un secol de la data construirii lor — se constata că biserica și „zidirile” ei „au ajuns la stare proastă și dărăpănare . . . din vechimea anilor și din rea chivernisire” și se cerea „a se mernetisi și a se drege pre cît va fi cu putință”⁶⁾.

Clădirea a fost probabil avariată de marele cutremur din 1838, cînd se spune că la biserica din apropiere, „în oltar a căzut o bucată de pîrete deasupra sfintei mese și se vede afară”⁷⁾.

La mijlocul secolului trecut, în 1854, în curtea bisericii Foișor (probabil în fosta casă a Mavrocordaților sau într-una din celelalte trei mici clădiri din curte) exista o școală pentru copiii mahalalei. Clădirea în care învățau copiii era în stare destul de bună, de îndată ce nu se arată că localul școlii era „miserabil cu totul”, „foarte prost” sau „neîncăpător”, cum se spune despre alte localuri⁸⁾.

¹⁾ Arh. St. Buc., *M-rele Radu vodă*, XLIV/13, 14, 35, 46 etc.

²⁾ C. Daponte, *Ephemerides daces*, II, p. 27.

³⁾ „Analele Dobrogei”, IV, 1932, nr. 4, p. 177.

⁴⁾ Vezi pisanția la M. Dumitrescu, *Istoricul a 40 de biserici*, IV, p. 91—92 și descrierea bisericii la N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor din București*, Buc., 1961, p. 208—209. Despre casă vezi *ibidem*, p. 55.

⁵⁾ Arh. St. Buc., *M-rele Radu vodă*, XLII/12 și „Gazeta municipală”, 1940, nr. 439.

⁶⁾ V. A. Urechia, *Istoria rominilor*, X A., p. 1075—1076. Pentru lipsa de grije a egumenului m-rii Radu vodă față de clădirile aflate în proprietatea mănăstirii este semnificativ faptul că, la 1861, chiar morile de la Foișor, aducătoare de venituri însemnate, erau „în ruină și amenințătoare de perico!”, din care pricină se cere dărimarea lor, a stăvilarului și a podului, aflate în același stare (Arh. St. Buc., dosare m-rești, *M-rele Radu vodă*, dos. 346/1856, f. 27 v. și „Bul. municip.”, Buc., 25 febr. 1961, p. 2).

⁷⁾ „Cantor de avis”, 18 ian. 1838.

⁸⁾ V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, III, p. 103.

Casa Mavrocordaților figurează și în planul Borroczyn, din 1846, asupra căruia vom reveni.

Ruinele casei au fost remarcate de cei care s-au ocupat de istoria orașului nostru în a doua jumătate a secolului trecut. Preotul Grigore Musceleanu, autorul cunoscutelor *Calendare antice*, afirmă că „la altarul bisericii (Foișor) se vede niște ruine rămase din niște palate ce a fost, supt care sînt mai multe suptere”¹⁾.

Colonelul Pappazoglu adaugă la această sumară descriere și unele elemente de legendă. După părerea sa, „palatele” de aici — din care se vedea

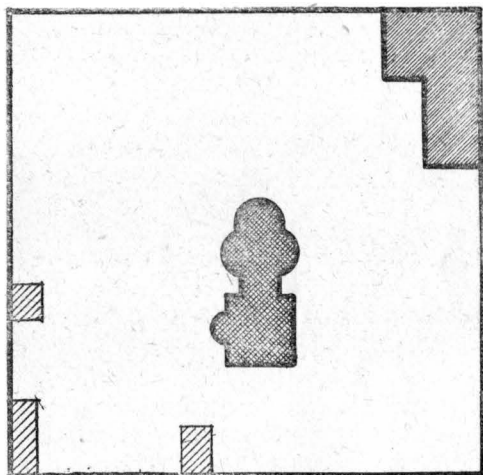

Fig. 1. Casa Mavrocordaților și biserica de la Foișor (detaliu din planul Borroczyn, 1846).

„numai o parte din zid” — fuseseră rezervate doamnei Smaranda. De la această casă „se făcuse un coridor (pălimar) lung ca un foișor și cu învelitoare, ce se întindea peste toată lunca Dimboviței, prin care mergea doamna de la haremul ei și se punea în comunicație cu mănăstirea Văcărești”. Acest așa zis „foișor” „era ridicat pe mai mulți stâlpi, pe un spațiu de o jumătate de oră călătorie și cu fereastre în amîndouă laturile”²⁾. De la colonelul Papazoglu legenda cu pălimarul lung acoperit a trecut la Ionescu-Gion³⁾ și la alt colonel, Popescu-Lumină⁴⁾. Pentru autorii *Marelui dicționar geografic*, numele de Foișor ar veni „de la un turn ce era aici și de unde se observa asupra orașului”⁵⁾.

Astăzi, despre fostele „case domnești” ale lui Nicolae Mavrocordat, nu mai avem decît oțeva mărturii palpabile :

- ruinele din curtea bisericii Foișor,
- planul lui Borroczyn din 1846 și planul Fr. Jung, din 1856 și

¹⁾ „Calendarul antic”, 1862, p. 42.

²⁾ Col. Pappazoglu, *Istoria fondării orașului București*, Buc., 1891, p. 23, 37. Vezi și „Vatra”, I, 1894, nr. 6, p. 190.

³⁾ Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, Buc. 1899, p. 131 ; Vezi și p. 188 și 328.

⁴⁾ Popescu-Lumină, *București*, Buc., 1935, p. 246.

⁵⁾ *Marele dicționar geografic al Romîniei*, I, p. 718.

— un tablou aparținând pictorului Trenk, semnat și datat din 1864, necunoscut încă cercetătorilor.

Ruinele se compun din două ziduri perpendiculare ¹⁾, unul spre est și celălalt spre sud, situate la limita dintre incinta bisericii și proprietățile particulare învecinate. Grosimea zidurilor este constantă și egală cu cca. 60 cm.,

Fig. 2. Casa Mavrocordașilor la 1864. Pictură de H. Trenk (colecția Muzeului de Artă R. P. R.)

iar înălțimea peste nivelul actual al incintei bisericii variază între 0,70 m. și 1,50 m. (funcție de denivelările terenului). Spre curțile învecinate însă, (denivelate față de curtea bisericii), înălțimea ajunge la cca. 2 m.

Ambеле ziduri au aceeași structură: cărămidă subțire, de 3½ cm, înecată în mortar.

Elementele de care dispunem pentru a încerca o reconstituire a edificiului sînt cu totul insuficiente.

Astfel, în zidul de la est nu se văd decît urmele unui alt zid, perpendicular, la o distanță de cca. 6 m. de cel de la sud iar în acesta din urmă, în afară de urmele a doi pereți perpendiculari, se mai observă un gol (umplut ulterior cu cărămidă mai nouă, de alte dimensiuni) care, după forma urechilor de ziduri, precum și după forma și dimensiunile unor baze poligonale, pare a fi fost acoperit în arcadă.

¹⁾ Descrierea de arhitectură aparține arh. V. Marion.

Cea mai mare parte a acestui zid a fost ulterior tencuită, așa că eventualele urme de intersecții cu alte ziduri sau alte elemente de arhitectură sînt acoperite.

Planul de situație al lui Borroczyn prezintă incinta bisericii și cuprinde — în afară de biserica propriu-zisă — trei construcții de dimensiuni reduse, amplasate în colțul de nord-vest al incintei, precum și un edificiu amplu, ale cărui dimensiuni indică, neîndoiește, amplasamentul casei domnești: colțul de sud-est, adică tocmai zona pe ale cărei două laturi perpendiculare se găsesc ruinele de azi.

Corectitudinea reprezentării lui Borroczyn, în ceea ce privește forma — în plan — a edificiului, este, deocamdată, necontrolabilă.

Ceva mai multe detalii ne oferă pictura lui Trenk, deși și aceasta nu prezintă decît tot niște ruine, dar mult mai puțin degradate decît cele de azi.

Examinînd-o cu atenție și comparînd-o cu situația actuală și cu planul lui Borroczyn, se pot stabili următoarele:

După poziția și orientarea crucilor ca și după umbra „purtată” a arcadei din centrul compoziției și cea „proprie” a peretelui din dreapta — în prim plan — orientarea ruinelor este evidentă: peretele plin din fund, stînga, este actualul zid de la est, iar întreaga desfășurare de volume despărțite prin ziduri cu arcade se afla pe latura de sud a incintei. Concluzia aceasta corespunde întru totul amplasamentul indicat de Borroczyn.

Din examinarea, mai departe, a picturii, se poate deduce o parte a planului construcției, și anume:

O sală amplă — probabil salonul de primire — flancată de două încăperi mai mici, de care este despărțită prin pereți cu goluri acoperite în arcadă.

Toate arcadele sînt de cărămidă și se reazemă pe pilaștri sau imposte, de asemenea din cărămidă, cu baze și capitele ce nu pot fi — din păcate — determinate ca formă.

Acestea sînt datele furnizate deocamdată de elementele care ne stau la dispoziție.

Calitatea inferioară a cărămidizilor și mortarului, simplitatea elementelor de arhitectură — arce în plin cintru, coloane și pilaștri din cărămidă — precum și lipsa de elemente decorative în piatră, pun sub semn de întrebare

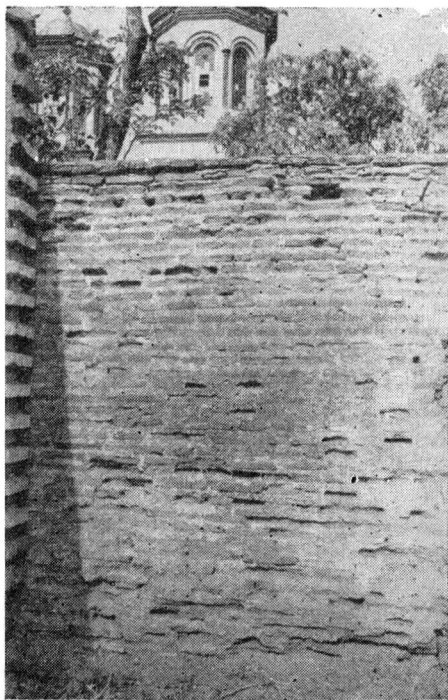

Fig. 3. Porțiune din zidul de incintă al casei Mavrocordaților (văzut din curtea locuitorului Ion Ciufu din str. Brînduși nr. 76).

bare apartenența acestei construcții la stilul brîncovenesc, corespondentul — pe plan arhitectonic — al epocii istorice din care face parte.

Rămîne ca viitoare săpături sistematice în incinta bisericii să descopere vestigii mai grăitoare decît cele pe care le avem astăzi la dispoziție.

II

HANUL LUI CONSTANTIN BRÎNCOVEANU

Se știe astăzi că apariția și înmulțirea hanurilor este strîns legată de dezvoltarea comerțului, de necesitatea adăpostirii mărfurilor și negustorilor. Se știe, de asemenea, că cele dintîi hanuri bucureștene au apărut în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, primul mare han fiind acela ridicat de Șerban Cantacuzino¹⁾. Al doilea mare han bucureștean este cel construit de Constantin Brîncoveanu²⁾, foarte probabil după modelul celui ridicat de predecesorul său.

Hanul Constantin vodă — cum a fost numit în secolul al XVIII-lea — a fost construit pe locurile confiscate de domn de la aga Constantin Bălăceanu, mort în lupta de la Zărnești³⁾. La 1694 mai 1, domnul anunța că a confiscat satele și moșiile rivalului său, care fiind „ficlean țărăi, făcîndu-se una cu nemții și aducînd pe nemți aici în țară”, „le-au pierdut pentru faptele lui cele rele, rămîind toate pe seama domniei”⁴⁾.

Locul caselor familiei Bălăceanu era situat la capătul Podului Mogoșoaiiei, în regiunea unde astăzi se găsește Palatul Poștelor, regiune numită uneori în documentele secolului al XVIII-lea mahala Bălăceanului⁵⁾. În apropierea caselor acestei familii se ridica biserica sf. Dumitru numită foarte adesea la sfîrșitul secolului al XVII-lea și biserica Bălăceanului⁶⁾ (fiind probabil paraclisul curților boierești).

Răzbunarea domnului a mers pînă acolo încît, după ce a expus capul lui Bălăceanu într-un „prepeleac”, în mijlocul ogrăzii, a dat poruncă „de i-au risipit și curțile și ograda, de au rămas numai jăriște”⁷⁾.

¹⁾ Vezi despre aceasta George Potra, *Hanurile bucureștene*, Buc., 1943, și N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Buc., 1961, cap. hanuri, p. 90—121.

²⁾ Nu știm pe ce se întemeia I. Popescu-Călieni cînd afirma că hanul zis al lui Constantin vodă a fost ridicat „din temelie” de patriarhul Avramie al Ierusalimului („Arhivele Olteniei”, 1942, p. 93). În realitate, acesta a construit hanul mării Văcărești la 1781 (vezi N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 112). Pentru bibliografie vezi *ibidem*, p. 96—97, la care trebuie adăugat Ionescu-Gion, *Ist. Buc.*, p. 326—328 (despre mahalaua Bălăceanului) și arh. Horia Teodoru, *Hanul Ancuței* (BCMI, 1944, p. 45—57).

³⁾ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, Buc., 1959, p. 31—32.

⁴⁾ Arh. St. Buc., ms. 723, f. 517—519.

⁵⁾ Vezi doc. din 1707 dec. 30, 1718 oct. 5 și 1789 iunie 20 (Arh. St. Buc., *Mitr. Țării Rom.*, COVI/9, CCLVI/6 și ms. 159, f. 15—16 v.).

⁶⁾ Vezi doc. din 1695 ian. 18, 1696 aug. 20, 1698 april etc. (Arh. St. Buc., ep. Buzău, LXXXV/10 și 12 și ms. 705, f. 84—85). În doc. din 1696 aug. 20 este amintită și „curtea Bălăceanului”.

⁷⁾ I. Neculce, *Letopisețul*, ed. I. Iordan, ed. II-a, p. 105.

Pe o parte din acest loc ¹⁾ — cuprins aproximativ între Calea Victoriei și străzile Stavropoleos, Smîrdan și 30 decembrie — domnul a ridicat marele său han, la sfîrșitul secolului al XVII-lea sau începutul celui următor. După construirea hanului, mahalaua a început a fi cunoscută și sub numele de mahalaua hanului Constantin vodă ²⁾.

La scurtă vreme după construirea acestui han, în jurul său au mai apărut și hanurile mănăstirilor Zlătari, Stavropoleos, Greci și Sf. Ioan Grecesc, a căror așezare o cunoaștem din planurile lui Borroczyn din 1852 și al lui Jung din 1856, din care reproducem porțiunea cuprinzînd aceste hanuri ³⁾.

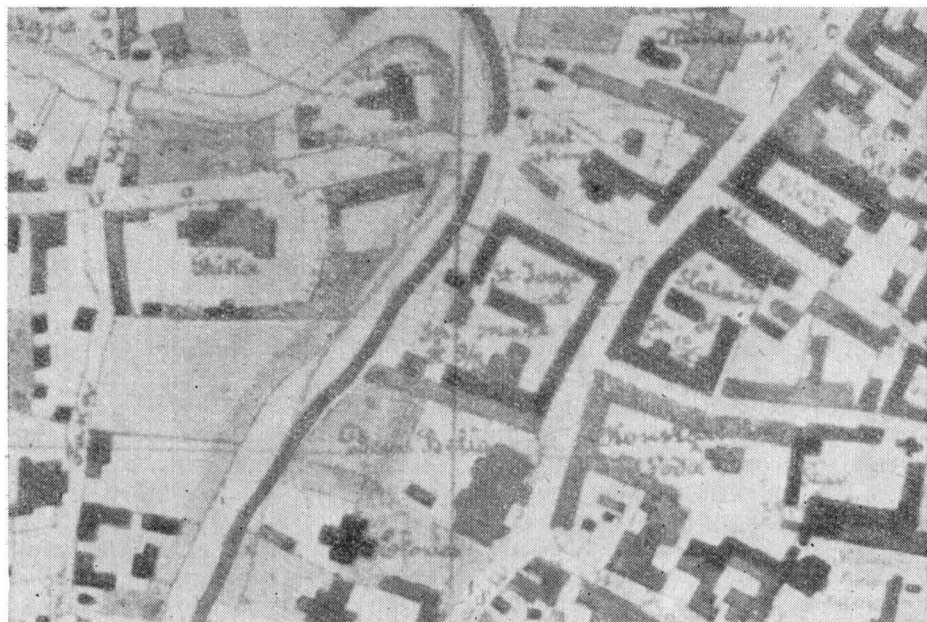

Fig. 4. — O porțiune din planul Jung (1856), în care sînt amplasate hanurile Constantin Vodă, Zlătari, Stavropoleos, și Sf. Ioan Grecesc.

Din documente și din mărturiile contemporanilor rezultă că hanul lui Constantin vodă era unul din cele mai mari din București ⁴⁾. La 1820, hanul

¹⁾ Vezi un plan al locului, din 1793 iunie 20, la Arh. St. Buc., *Mitr. Țării Rom.*, CCXVII/5.

²⁾ Doc. din 1779 april, 20 (*ibidem*, CCLIX/1).

³⁾ Vezi și planul alcătuit de arh. H. Teodoru, în B.C.M.I., 1944, p. 46.

⁴⁾ D. Fotino, *Istoria Daciei*, III, p. 166; Maiorul Rudolff von Borrocyn, în *marele său plan* din 1846, îl trece printre cele 10 hanuri de căpetenie din oraș (vezi acest volum, p. 39).

Deși D. Fotino amintește hanul printre cele fără biserici în curte, Ionescu-Gion, citind „niște notițe culese de la venerabilul d. Ștefan Greceanu”, crede că în mijlocul hanului era și o bisericuță (*op. cit.*, p. 416). În planul Borrocyn din 1852 și Jung din 1856 figurează în curtea hanului o clădire care seamănă cu o biserică, dar aceasta nu apare și în documente.

lui Constantin Brîncoveanu și un alt han mai mic din oraș, Filipescu, aduceau m-rii Văcărești, proprietara lor¹⁾, importantul venit de 14 000 de lei²⁾.

Fiind una din marile construcții ale orașului, hanul a fost folosit adesea drept spital sau cazarmă pentru trupele străine în trecere prin București³⁾.

Din documente cunoaștem și numele unora din chiriașii săi, printre care numeroși meșteșugari, ca Ianache cojocarul⁴⁾, Manole cojocarul⁵⁾, Mina argintarul⁶⁾, Iani cofetarul⁷⁾, negustorul Neculi Ion⁸⁾, Iosef Brand „pantofar bărbătesc din Viena”⁹⁾, sau spițerii Roth¹⁰⁾ și Andrei¹¹⁾.

La 1849, în cele 56 de „odăi” ale hanului locuiau 20 de chiriași, unele încăperi fiind neînchiriate¹²⁾.

Dacă știrile privind construirea hanului sînt destul de sărace, acelea privind dispariția lui sînt foarte bogate și ele arată împrejurările în care au fost dărîmate și alte cîteva mari hanuri din oraș.

Principala sursă de informare în această privință este un dosar din 1862, alcătuit cu ocazia procesului purtat după dărîmarea hanului cu unul din embaticarii m-rii Văcărești¹³⁾.

Aci se arată că, în anul 1847, după ce hanul a fost pîrjolit de marele incendiu din martie, prin adresa nr. 3647, Ministerul Cultelor a dispus ca încăperile hanului să nu mai fie închiriate, deoarece în anul următor trebuia să fie dărîmat¹⁴⁾ (așa cum fusese dărîmat și hanul m-rii Sf. Gheorghe Nou). La protestele proprietarului, care a arătat că, în afară de colțul din spre Ulița Franceză, restul clădirii este „foarte sănătoasă”, domnul a însărcinat pe inginerul maior Rudolf Borroczyński să facă planul hanului și „a-i da curată deslușire de ceea ce e de făcut”. Borroczyński a alcătuit planul hanului — atît al catului de sus, cît și al celui de jos, plan care ni s-a păstrat¹⁵⁾ și asupra căruia vom reveni — și a arătat domnului că „totalitatea corpului principal al hanului Constantin vodă este în stare bună și n-are trebuință de cît de reparații, condamnîndu-se dărîmării numai niște părți ale lui accesorie ce dă în Ulița Franceză și împotriva caselor d-lui Belu (de pe Podul Mogoșoaiei) și care n-au nimic comun cu corpul principal al hanului”. Domnul aprobînd propunerea, Ministerul Cultelor a anunțat Ministerul de Interne că se poate închiria „numai pe acel an curent partea cea sdravănă a

¹⁾ Nu cunoaștem împrejurările în care hanul a ajuns în stăpînirea mănăstirii Văcărești; el a fost dat acesteia foarte probabil de unul din cei doi Mavrocordați, Nicolae și Constantin, ctitori mănăstirii.

²⁾ Arh. St. Buc., *Mitr. Țării Rom.*, CDXX/3.

³⁾ V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, XI, p. 899—900 și Arh. St. Buc., *M-re Văcărești*, XXXVI/11.

⁴⁾ Doc. din 1758, april 23 (*idem*, *Mitr. Țării Rom.*, CCV/33).

⁵⁾ Doc. din 1764, dec. 15 (Arh. St. Buc., *M-re Văcărești*, XXXVI/1).

⁶⁾ Doc. din 1767, ian. 1 (*ibidem*, XXXVI/2).

⁷⁾ Doc. din 1849 (*idem*, *Obștescul Control*, dos. 1513/1849).

⁸⁾ Doc. din 1793, iulie 19 (*idem*, ms. 143, f. 230 v.).

⁹⁾ „Vestitorul românesc”, 1852, p. 280.

¹⁰⁾ Doc. din 1826, iulie 28 (Arh. St. Buc., *M-re Văcărești*, XXXVI/3).

¹¹⁾ Vezi nota 7.

¹²⁾ Arh. St. Buc., *Obștescul Control*, dos. 1513/1849. Vezi și lista de prăvălii din (c. 1825) (*idem*, *Mitr. Țării Rom.*, CDXX/27).

¹³⁾ Arh. St. Buc., *M-re Văcărești*, XXXVI/11. Vezi și *idem*, *Primăria București*, dos. 3730/1863, f. 238—240 v., 248—248 v. și 256—256 v.

¹⁴⁾ *Idem*, *M-re Văcărești*, dos. 65/1847 (dosar prelat Tribunalului cu ocazia procesului amintit).

¹⁵⁾ Arh. St. Buc., *Planuri Ilfov*, nr. 38 și 39/1848. Planul ne-a fost semnalat de colegul Paul Cernovodeanu, căruia îi aducem calde mulțumiri.

cercetarea stării hanurilor mănăstirești. Cei doi arhitecți însărcinați să cerceteze hanul Constantin vodă, Vilacrosse și Heft, conchideau la 9 oct. 1852, cu privire la corpul principal al hanului: „se va dărîma etajul de sus pe toată întinderea clădirii despre Podul Mogoșoaiei și Stavropoleos, lăsîndu-se numai magazinele boltite ale etajului de jos; se vor desființa gale-riile din lăuntru ale etajului de jos“. Ei au constatat că „partea din colț, despre Ulița Mogoșoaiei și Stavropoleos, etajul de sus se află în mai bună stare decît restul acestui etaj, dar, precum se află înbinat cu părțile otărîte de dărîmat, poate a se pricinui cu dărîmarea acelei alte părți o slăbire atît încît să ceară neapărat trebuința a ei dărîmare“.

Domnul însușindu-și și această propunere, a dispus să se dărîme ce este de dărîmat mai urgent pînă la 26 oct. 1852 iar restul pînă la 23 aprilie 1853.

La 31 oct. 1852, Sfatul orășenesc București anunța iarăși pe chiriașii hanurilor Constantin vodă, Greci, Sf. Ioan, Stavropoleos și Sf. Ecaterina că, „deși parte din hanuri urma a se dărîma îndată acum după Sf. Dumitru și parte la viitorul Sf. Gheorghe“, dărîmarea s-a aminat pînă la 23 aprilie 1853, fiind necesar a se lua măsuri „pentru apărarea de orice primejdie“¹⁾

Cînd egumenul m-rii Văcărești și alți egumeni proprietari de hanuri au făcut apel la domn, acesta a revenit asupra hotărîrii luate, arătînd că, dacă în urma anchetei se va dovedi că părți din clădire „nu amenință să cază, acelea pot rămîne deocamdată, mărîgîindu-se dărîmarea la acele clădiri care toată ziua pot fi pricinuitoare de primejdii pentru a lor dărăpănată stare, neputînd mijloci despre aceasta amînare, pentru cuvîntul că nu se pot reclădi îndată, reclădirea necerînd vreo pripă, ci rămîind a se face potrivit cu mijloacele și într-o vreme cumpănită“. Ca să cunoască mai bine situația, domnul a orînduit o a treia comisie de cercetare, formată din C. Pencovici și arhitecții Orăscu și Vilacrosse, care, la 31 dec. 1853, raporta, ca și Borroczyn, că „toate clădirile din partea hanului și pînă în Ulița Franceză, cum și partea din Ulița Mogoșoaiei, clădită din piatră, peste drum de dl. aga Belu, sînt în proastă și primejdioasă stare și, prin urmare, trebuiesc dărîmate fără întîrziere. Asemenea și casa părăsită din mijlocul curții“. Cît privește „toată cealaltă clădire despre ulițele Stavropoleos și Mogoșoaia, în totul este destul de solidă, însă, fiind lăsată în neglijare a ei întreținere, are trebuință de reparație, cînd ar fi bine ca toate bolțile etajului de sus să se desființeze“. Se cere ca egumenul să nu mai închirieze încăperile hanului după 23 aprilie 1854 și să aibă grijă de dărîmarea acelei părți care ajunsese în stare proastă²⁾.

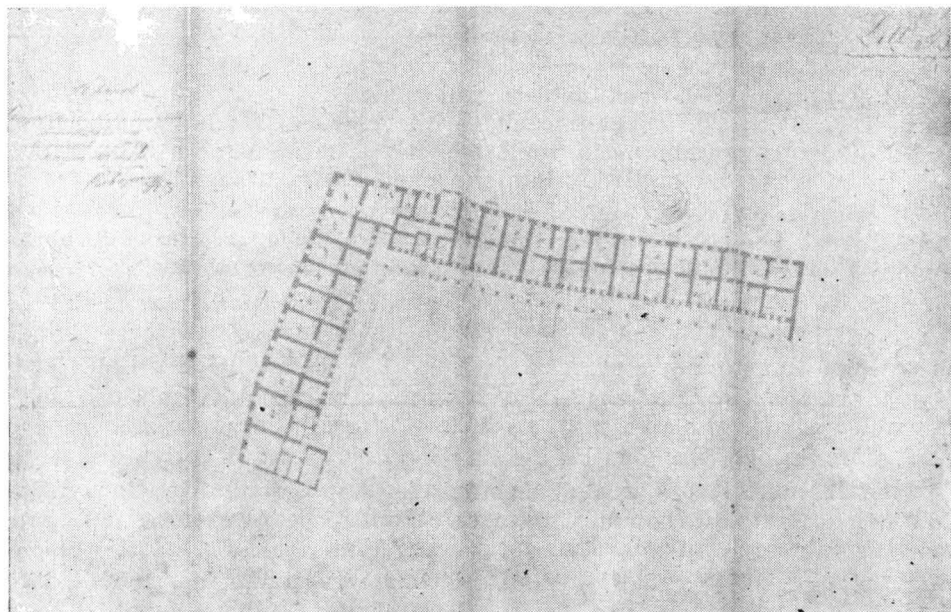
Curînd după aceia începe războiul Crimeii și hanul „primește sub acoperișul său“ ostirea plecată la luptă. „După ce se liniștiră vremurile“, Epitropia a vrut să-l repare, dar „află din svon că guvernul se opune la asemenea reparație și cere dărîmarea hanului“.

Într-adevăr, în sept. 1859, stăpînirea a dat un nou ordin pentru dărîmarea hanului, punînd în vedere proprietarului că, dacă pînă la Sf. Dumitru nu va lua măsuri pentru reclădirea hanului, „guvernul îl va dărîma în contul proprietarului lui“.

¹⁾ Ibidem, 5 nov. 1852, p. 349.

²⁾ „Buletinul Oficial“, 8 ian. 1854, p. 10 și „Vestitorul românesc“, 4 ian. 1854, p. 5.

În această nouă situație, Epitropia Sf. Mormint a răspuns că „zidirea hanului Constantin vodă este atîta de solidă, încît cu anevoință s-ar putea reclădi altul de asemenea soliditate și că este de prisos a se dărîma, cînd printr-o reparație ar deveni una din cele mai plăcute zidiri ale orașului“. Cum și chiriașii au cerut guvernului să amîne dărîmarea pînă la primăvară, pentru că nu au unde se muta, se răspunde că „hanurile mănăstirești, și

Fig. 6. — Planul etajului I al hanului Constantin Vodă, cu semnătura maiorului Borroczyn (foto).

anume: Constantin vodă, Sf. Ion, Stavropoleos și parte din Greci, ce de mai mulți ani sînt hotărîte a se dărîma, dupe jurnalul încheat de onorabilul Consiliu al miniștrilor, pentru mai multe considerații comunicate Consiliului Municipal cu adresa d-lui ministru din întru cu no. 7495, a chibzuit a se amîna pînă la Sf. George anul viitor, cu hotărîrea ca, dacă în termen de trei zile după trecerea Sf. George, nu se va începe dărîmarea lor, atunci să se execute această lucrare de guvern“, cheltuiala fiind suportată de egumeni ¹⁾. Pentru hanul Constantin vodă se invoca și legea alinierii ulițelor, potrivit căreia „într-o stradă mai puțin largă de cît șase stînjeni, (clădirea) are să se supue la legiuita retragere și prin urmare trebuie a se desființa și restul“ (hanului).

În această situație, Epitropia a început să dărîme acoperișul, arătînd din nou că clădirea este destul de solidă și că „legea obligă la retragere pe cel ce voește a zidi, iar nu autoriză pe Municipality a pretinde, pentru lărgirea uliței, dărîmarea unei zidiri care, despre soliditate, întrece orice s-ar putea dori“. Ca urmare, cere voie Municipality să repare hanul.

Sesizată de desfacerea învelitorii, Poliția dă ordin egumenului să repare învelitoarea de la apartamentul locuit de familia Ciocaneli, care ocupa

¹⁾ „Dimbovița“, 25 nov. 1859, p. 45.

de zeci de ani o parte din han. Când Epitropia solicită din nou ordin pentru repararea hanului, primește o altă dispoziție „de a desființa totalitatea hanului, cât mai în grabă”, sub amenințarea de măsuri „executive”. Cum Epitropia răspunde că nu știe ce să facă, să dărîme hanul sau să repare învelitoarea, în aprilie 1860, prefectura „trimite pompierii și se apucă de dărîmarea hanului”. La protestele egumenului m-rii Văcărești, după ce se dărîmasese mai mult de jumătate din etajul de sus dinspre Podul Mogoșoaiei, se primește ordin să se oprească dărîmarea că vine o a patra comisie de cercetare.

La 11 iunie 1860, noua comisie, mai numeroasă, compusă din: P. Poenaru, I. C. Petrescu, C. Păltineanu, arhitecții Al. Orăscu, I. Schlatter, P. Tabai, Beniș și Cuhnavschi, după o „scumpă esaminare” a hanului dezvelit și cu parte din bolți desființate, a constatat „puțina lui soliditate, ai cărui pereți despărțitori interiori, deși groși, se văzură cu mulțime de crăpături și plesnituri în diferite sensuri”. Zidurile dinspre uliță erau „mîncate și cu cărămizile măcinate la temelie”; prin spargerea zidurilor și mărirea ferestrelor de jos, „făcîndu-se din două una mare, zidul de deasupra fiecărui ochi a dobîndit crăpături, care în mare parte se întinde în sus pînă în catul superior, iar stîlpii dintre acele ochiuri și uși au rămas înguști și slabi”. Întrucît hanul înfățișa un aspect de „o adevărată urîciune”, la care se adăuga și starea sa de dărăpănare, comisia propune „grabnica lui desființare în totalitate, pînă jos în fața pămîntului, fără excepție”.

La 18 iunie 1860, Consiliul de miniștri și apoi domnul au încuviințat „dărîmarea în total a hanului”, după care pompierii au revenit și au continuat operația de demolare.

Epitropia Sf. Mormînt, știind că dărîmarea va costa foarte mult dacă o execută pompierii, „o dete unui antreprenor cu ghiotura, care săvîrși dărîmarea”. Așa a dispărut, în 1860, marele han Constantin vodă de pe Podul Mogoșoaiei.

La 8 mai 1861 Consiliul municipal al orașului hotăra „a se clădi încăperi provizorii pe tot tărîmul care a ocupat fostul han al lui Constantin Vodă, pe calea Mogoșoaie, pentru expozițiune agricole naționale și de instrumente aratorice fabricate în Principatele Unite”¹⁾. Clădirea trebuie să fie construită din lemn iar învelitoarea de metal; expoziția urma să se deschidă la 1 septembrie acel an. În acest mare pavilion de scînduri a fost instalat apoi un circ, ai cărui artiști dădeau reprezentații foarte gustate de publicul bucureștean.

După dărîmarea hanurilor Constantin vodă, Greci și Sf. Ioan Grecesc de pe Podul Mogoșoaiei, în 1863, rămăseseră pe locul lor maidane pline de ruine, „ocolite de ziduri diforme, împetecate, bălțate și arse, acoperite cu grămezi de molozuri și de gunoieri de tot felul”. Aceste maidane înfățișau străinilor un aspect „trist și barbar”. La această dată, se propunea zidirea pe locul lor a unor „case cu simetrie și uniformitate”²⁾. În 1866 pe locul

¹⁾ „Monitorul oficial”, 1861, p. 414.

²⁾ „Buciumul român”, 22 oct. 1863. Cf. și Ionescu-Gion, *Istoria Buc.*, p. 327, care arată că ruinele hanului se mai vedeau încă la 1863 iar zidurile din fundul curții au rămas în picioare pînă cînd a început clădirea Palatului Poștelor.

unde fusese hanul m-rii Sf. Ioan cel Mare sau Grecesc zăceau încă mor-mane de moloz și cărămizi ¹⁾, așa cum asemenea ruine se mai găseau și pe locul fostului han ²⁾, numit acum piața Constantin vodă ³⁾. La sfârșitul se-colului trecut, între 1894—1900, pe acest loc s-a înălțat Palatul Poștelor.

Din examinarea planurilor lui Borroczyn ⁴⁾, rezultă că hanul lui Constantin Vodă (ne referim numai la clădirea hanului propriu zis, făcând abstracție de construcțiile anexe din spre ulița Franceză ce fac parte din aceeași incintă) ocupa laturile de nord și vest ale incintei, avînd o formă generală de L, cu latura mare orientată către nord pe ulița Stravropoleos, unde se găsea și intrarea principală ⁵⁾. A doua intrare era prin ulița Franțuzească.

Clădirea, destul de amplă ⁶⁾, se compunea din două caturi, cu o distri-buție aproape identică, constînd dintr-o înșiruire de camere de-a lungul unui pridvor sau coridor deschis către curtea interioară.

Mai evoluat și — probabil — mai pretențios decît alte hanuri din acea vreme, fiecare cameră avea și cîte o anticameră de dimensiuni aproape egale, în care se acceda din coridorul care conducea la scări. Existau două scări exterioare, debușînd direct în coridor, amplasate pe latura nordică a clădinii, și două scări interioare: una la capătul sudic al aripei de vest și a doua în aripa de nord, la intersecția cu cea vestică. În zona scărilor interioare, către curtea interioară, se găseau așa numitele „plimbători” sau „umbilătoare” (closetele).

Structura constructivă precum și mărturiile din rapoartele amintite mai sus conduc la ipoteza că acoperirea fiecărui cat era rezolvată printr-o succesiune de bolți cilindrice, dispuse perpendicular pe fațade și rezemînd pe zidurile despărțitoare ale camerelor. Din păcate, planurile lui Borroczyn nu indică și sistemul de acoperire a încăperilor, așa încît orice apreciere în acest sens se reduce la o supoziție.

Considerînd că, la data întocmirii planurilor, funcțiunile încăperilor erau, probabil, cele originare, rezultă că hanul cuprindea 50 de „aparta-mente”, 25 la parter și 25 la etaj, compuse fiecare din două camere plus cîteva încăperi de serviciu.

---

¹⁾ Arh. St. Buc., *Primăria Buc.*, dos. 3730/1863, f. 171, 261.

²⁾ *Ibidem*, f. 28—33.

³⁾ *Ibidem*, dos. 90/1867.

⁴⁾ Desenul și descrierea planului au fost făcute de arhitectul V. Marion

⁵⁾ Într-un document din 1764, dec. 15, este amintită o cămăruță situată în partea de jos „a porții celei mari” (Arh. St. Buc., *M-reă Văcărești*, XXXVI/1).

⁶⁾ Din scara grafică a planului (1/200), rezultă că hanul avea aproximativ următoarele dimensiuni: latura de nord de circa 86 de m. iar cea de vest circa 88 m. cu anexe și 52 m. fără anexe (hanul propriu-zis) și o lățime de circa 14—15 m. Camerele aveau în medie dimensiunile de circa 4/4 m.

Grosimea zidului exterior era de circa 1,30 m., spre stradă, și 0,90, spre curte, iar al celor interioare de circa 0,60 m.

În ceea ce privește pridvorul, se pare că la data întocmirii relevului lui Borroczyn avea două structuri diferite: porțiunea adiacentă laturii nordice a hanului era rezolvată cu stâlpi din zidărie la parter și coloane din zidărie la etaj, iar porțiunea de pe latura vestică cu stâlpi din zidărie la parter și din lemn la etaj.

Privită în ansamblu și comparată cu alte clădiri de același gen, construcția hanului lui Constantin Brîncoveanu reprezintă un moment interesant în evoluția concepției constructorilor de clădiri publice în Bucureștii de odinioară.

CONTRIBUȚII PRIVIND „CIUMA LUI CARAGEA” ÎN BUCUREȘTI (1813—1814)

de M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA

La începutul veacului al XIX-lea Bucureștii au cunoscut o deosebită înflorire economică și, paralel, o creștere a nivelului demografic. Călătorii străini îl descriu ca unul din cele mai însemnate orașe din răsăritul Europei, puțin mai mic decât Moscova ¹⁾.

Această populație în plin avânt a avut de înfruntat un șir de calamități, începînd cu foametea din 1810—12 ²⁾ și terminînd cu „ciuma lui Caragea”.

Izvoarele narative interne sînt sărace în amănunte cu privire la rava-
giile făcute în capitală de această boală năpraznică. Dionisie Ecclesiarhul
care se afla la Craiova, se mărginește să spună că „în București a murit
mulțime de norod” și că „acolo era bucuria cea mai mare a ciocliilor și a
crailor după uliță” ³⁾. Popa Ilie de la mănăstirea Butoiul ⁴⁾ (Dîmbovița) dă
doar cîteva știri sumare: „din timpul ernei s-a lipit boala la ciumei și
trei ani d-arîndul a secerat o mulțime de lume. Bucureștiul și alte multe
orașe rămăseseră pustii din astă pricină adevă a bolii ciumei și din fuga
oamenilor care eșeau pe la sate și pe la munți de frica ciumei” ⁵⁾.

---

¹⁾ D. Bantiș-Kamenski, *Puteșestvie vâ Moldavii, Valakii i Serbiu, Moscova* 1810, p. 87. Cf. și descrierea generalului Kutuzov la Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 178.

²⁾ V. Andronescu, *Un fragment de cronică în volumul Contribuțiuni istorice I*, Constanța 1901, p. 9. N. Iorga, *O cronică neabgată în seamă în „Revista istorică”* III, 1917, p. 1.

³⁾ Dionisie Ecclesiarhul, *Cronograful Terei Ruminești*, ed. Dr. C. Nicolăescu-Ploșor, Rîmnicul Vilcea 1934, p. 210.

⁴⁾ Popa Ilie este autorul unor însemnări de cronică cuprinzînd povestirea evenimentelor din anii 1791—1836, după care urmează transcrierea „după hîrtii” aflate la tatăl său a fragmentului de cronică al logofătului Matei, fiul lui Braniste, pe care din eroare îl atribuie copistului, ieromonahul Ambrosie de la mănăstirea Cozia. În 1900, V. Andronescu le-a descoperit la mănăstirea Rătești (Buzău) într-un tetravanghel al mănăstirii Butoi, copiat în 1786. Cf. V. Andronescu, *op. cit.*, p. 4—5.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 9—10.

Cuprins de panica generală¹⁾, Dionisie Fotino s-a refugiat la Glimbocel, închiriind crama aceleiași popă Ilie de la mănăstirea Butoiul²⁾. Din această cauză, informațiile transmise sînt foarte generale. El socotește molima „așa de grea, încît de mai mulți secolii poate nu se întîmplase“, întrecînd prin virulența ei epidemiile din 1719³⁾, 1730⁴⁾ și 1793—95 care făcuse 10 000 victime în capitală⁵⁾. Istoricul grec arată că „n-a rămas nici Curtea Domnească neatinșă“ iar dintre „lăcuiitorii sărmani ai mahalalelor“ piereau „cîte o sută pe zi, fără a socoti pe acei ce muria în spitalele așezate în afară din oraș“⁶⁾.

Traiul oamenilor de rînd este descris de un mic meseriaș din București, Ioan Dobre și Dobrescu ot mahalaua Batiștei⁷⁾, cojocar și țircovnic — adică dascăl — la biserica cu același nume și autor al unor însemnări de cronică aflată într-un manuscris miscelaneu, descoperit și folosit de Gr. Ștefănescu într-o comunicare despre „Cutremurele de pămînt în România în timp de 1391 ani (455—1846)“⁸⁾.

Martor ocular, Ioan Dobre descrie panica ce pusesese stăpînire atît pe boieri, care își scoteau familiile din București, cît și pe negustori care-și descărcau „casele de calabalicuri“ și „prăvăliile de mărfuri“, trimițîndu-le pe la hanuri, prin biserici și chiar afară din oraș. S-a făcut astfel mare turburare în norod care nu știa de ce să se teamă mai mult: de venirea turcilor⁹⁾ sau de ciuma ce bîntuia la Giurgiu, fiind adusă de la Constantinopol unde făcuse două mii de victime¹⁰⁾.

Deși în Principate se răspîndiseră unele cunoștințe medicale datorită medicilor ruși Gustav Orreus¹¹⁾, Cristian Vit și Cednobaev, totuși autori-

¹⁾ „Atunci au început a se răspîndi toți în toate părțile și a fugi ca de sabie și de foc“ astfel că „în curînd au rămas orașul deșert, stînd pe loc numai domnul cu boierii de pe lingă el și consularurile“, Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, trad. G. Sion, București, 1859, II, p. 262.

²⁾ „Între boierii fugiți din București, un Dimitrie Fotino, boier de neam grec, au venit la mine de mi-au cerut cu chirie crama viei mele de la Glimbocel, pînă să înceteze ciuma. I-am dat-o. Iar în una din zile, văzîndu-mă că scriu oarecari însemnări, ne-am dat în vorbă și i-am arătat scrierile tatălui meu. Și mi-a cerut de s-au scos copie prin Alecul Ioanidis grămăticul mănăstirii Butoiul, ajutat și de Dimcea Logofătul“. (V. Andronescu, *op. cit.*, p. 10).

³⁾ Hurmuzaki, *Documente*, VI, p. 162, doc. XC; p. 165, doc. XCII.

⁴⁾ N. Iorga, *Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre după corespondențele diplomatice străine* I, 1700—1750 în „An. Acad. Rom.“, Mem. sect. ist., s. II, t. XXXII, p. 30.

⁵⁾ Cf. Dionisie Eclesiarhul, *op. cit.*, p. 66.

⁶⁾ Dionisie Fotino, *op. cit.*, p. 263.

⁷⁾ Ioan Dobre s-a născut la 26 ianuarie 1777 după cum rezultă dintr-o însemnare din 26 ianuarie 1813 cînd afirmă că împlinise 36 de ani (ms. Bibl. Acad. R.P.R., achiziții 87/1957, fol. 19). Era fiul lui Dobre cojocarul. A murit înainte de 1831 căci în *Catagrafia de toată suflarea orașului București* (Arhivele Statului București, *Politia orașului București*, 1831, nr. 1798 partea III-a) este trecută numai soția sa „Dochița Văduva“ stînd în casa nr. 2153 din mahalaua Batiștei.

Manuscrisul care aparținea în 1901 familiei Tărtășescu a intrat în 1957 în posesiunea bibliotecii Academiei R.P.R. (achiziții 87/1957). I. Corfus a pregătit o ediție care va apare sub titlul *Cronica meșesugarului Ion Dobrescu* în „Studii și Materiale de Istorie Medie“, VI.

⁸⁾ „An. Acad. Rom.“, Mem. sect. științ., s. II, t. XXIV, 1901—2, p. 9.

⁹⁾ Hurmuzaki, *Documente*..., Supl. 1/2, p. 705, doc. DCCCXXI (17 februarie 1813).

¹⁰⁾ *Idem*, XX, p. 52, doc. XLI (3 octombrie 1812).

¹¹⁾ G. Oraeus este autorul lucrării *Descriptio pestis quae anus MDCCCLXX in Jassie et MDCCCLXXI in Moscova grassata est*, Petropoli, MDCCCLXXXIV. Cf. V. Bologa, A. Simplăceanu și Teodor Ghitan, *Un document rusesc important pentru istoria ciumei de la Iași din 1770* în „Contribuțiuni la studiul legăturilor medicale romîno-ruse“, E.S.P.L.A., București, 1952, p. 23—61.

tățile românești nu au luat din timp măsuri riguroase, mărginindu-se să trimită supraveghetori în schelele dunărene¹⁾. Aceștia, nefiind plătiți la timp²⁾, nu-și făceau datoria. Prin meșterii dulgheri și prin salahorii³⁾ care lucraseră la repararea cetăților dunărene, epidemia s-a răspândit în toată țara. În capitală, după părerea autorizată a medicului german Friedrich Reinhold Grohman⁴⁾, microbul ciumii a fost adus de alaiul noului domn, Ioan Gheorghe Caragea, care n-a luat nici cele mai elementare măsuri de dezinsecție în timpul scurtei sale șederi la Văcărești, deși unul din oamenii curții murise în condiții suspecte în timpul călătoriei.

Din nenorocire boala nu a putut fi diagnosticată de la început, crezându-se că e o febră malignă⁵⁾. Dobre arată că nu a fost luată în serios nici ohiar după apariția primului caz caracteristic în sat la Văcărești. Domnul, care cunoștea simptomele ciumii din timpul șederii sale la Constantinopol, a atras atenția medicului-șef (arhi-iatros) al orașului, Constantin Filitti⁶⁾, precizând că a văzut „pe mulți copii și oameni stînd pe poduri, bolnavi unii avînd pe trupul lor multe bube”⁷⁾. Totuși, în ciuda măsurilor luate⁸⁾ boala nu a fost diagnosticată decît în iunie de doctorul Meschitz, pe care autoritățile nu-l luau în serios, astfel că molîma s-a transmis „de la un om la altul și de la o casă la alta”⁹⁾.

Primele măsuri radicale de izolare s-au luat abia după ce s-au contaminat vreo 16 familii¹⁰⁾. La 30 iunie 1813 domnul orînduia un zăpciu spă-tăresc cu 15 neferi pentru a păzi „napristan”¹¹⁾, toate drumurile de la Văcărești pînă în deal la Spîrea” cu poruncă „de a nu lăsa pe nimenea ori pe jos sau călare, sau cu carul să intre în politie”¹²⁾. La 1 iulie se închid barierele orașului, lăsîndu-se numai opt intrări pe unde mahalagii politiei erau siliți să facă, într-un soroc de 4 zile, porți ce trebuiau pázite cu strășnicie „ca nu cumva să lase să iasă măcar cine din tîrg afară” spune Dobre¹³⁾. Țiganii și cerșetorii sînt îndepărtați din capitală¹⁴⁾. Totodată se iau măsuri pentru

¹⁾ Pompei Gh. Samarian, *Ciuma, București 1932*, p. 258 (27 octombrie 1812).

²⁾ *Ibidem*, p. 259—60.

³⁾ V. Andronescu l. c. N. Iorga, *O cronică nebăgată în seamă*, l. c. Cf. asupra ciumei la Brăila, raportul lui Raab din 1 februarie 1813 în Hurmuzaki, *Documente*, XX, p. 79, doc. LXXIX cît și raportul lui Fornetty din 22 februarie în Supl. 1/2, p. 706.

⁴⁾ Grohmann, *Beobachtungen über die im Jahre 1813 herrschende Pest zu Bucharst*, Viena 1816, p. 1—2. Această părere este împărtășită și de scriitorul Ioan Ghica, *Din vremea lui Caragea. Scrisori către V. Alecsandri*, E.S.P.L.A., București, 1960, p. 29.

⁵⁾ R. Grohmann, *op. cit.*, p. 2. Febra e descrisă și de călătorul rus Ignatie Iakovenko, la Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 213.

⁶⁾ Pompei Gh. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. II, București 1938, p. 133.

⁷⁾ V. A. Urechia, *op. cit.*, X, p. 762 (mai 1815).

⁸⁾ Din octombrie 1812, preoții erau delegați să cerceteze mahalalele împreună cu vătăseii, fiind obligați să anunțe orice caz suspect și să nu înmormînteze pe nimeni fără avizul (turnereaua) Casei Lazareturilor. (Pompei Samarian, *op. cit.* p. 250).

⁹⁾ R. Grohmann, *op. cit.*, p. 3.

¹⁰⁾ *Ibidem*.

¹¹⁾ De la termenul slav „neprestanio” = numaidedît.

¹²⁾ V. A. Urechia, *op. cit.* X, p. 946 (30 iunie 1813).

¹³⁾ Pitacul domnesc dispune că „cei ce vor avea cară (fie măcar de orice bresle și veri ai căror poslușnici și scutelnici) să se îndatoreze a aduce parii, nuelile și mărăcinii ce vor fi trebuincioși, iar cei ce nu vor avea cară, să se îndatoreze a lucra la îngrădiș.” V. A. Urechia, *op. cit.* X, p. 948 (1 iulie 1813).

¹⁴⁾ *Ibidem* p. 763, 949—50.

combaterea epidemiei. La 1 iulie se orînduiesc în mahalale epistați care urmau să facă zilnic vizite domiciliare împreună cu preoții și vătășii¹⁾, raportînd starea sanitară boierilor epistați, banul Radu Golescu și fostul mare postelnic Costache Suțu²⁾. Se iau și primele măsuri de dezinfecție, spălîndu-se casele contaminate de către tulumbagii angajați anume de nazirul spitalelor³⁾.

Pentru a evita contagiunea, Caragea a dispus izgonirea tînuitorilor din oraș și arderea lucrurilor lor⁴⁾. Străinii și veneticii nu au mai fost primiți în gazdă prin hanuri sau prin case „decît cu teșcherele de la epistații lazareturilor”⁵⁾ iar din ianuarie 1814 kapanliii și cei care veneau în capitală cu „memorieturi către stăpînire” au fost obligați să conăcească numai la hanul beicului⁶⁾. Negustorii ambulanți și zarafii au fost opriți de a-și exercita comerțul⁷⁾, iar zarzavagii au fost siliți să rămîna cu marfa lor la marginea orașului⁸⁾. Cîrciumile și cafenelele au fost închise⁹⁾, iar Tîrgul Cucului care se ținea luna și adunarea tabacilor din fiecă lună au fost suspendate¹⁰⁾. Aceste măsuri, nu totdeauna respectate¹¹⁾, au fost extinse ulterior de „nizamul”¹²⁾ alcătuit de adunarea obștească convocată de Caragea. Se prevedea, printre altele, instituirea de carantine de 12 și 14 zile pentru oamenii și mărfurile aduse din țară și din Turcia, stabilîndu-se anumite căi de acces în București: Podul Tîrgului de afară, drumul Herăstrăului, Podul Mogoșoaiei, drumul Tîrgoviștei, Podul de Pămînt, drumul Antimului, Podul Calicilor, drumul Cismegiuului, Filaret și Podul lui Șerban Vodă. Totodată se reglementau mai strict vînzările de alimente și mărfuri pentru a evita ori ce contact între vînzător și cumpărător¹³⁾.

S-au luat măsuri și pentru îngrijirea bolnavilor, spitalizarea ciumaților și izolarea presupușilor contaminați. Medicii au fost obligați să stea „napristan la casa epistăsiei” și să facă pe rînd vizite la domiciliul bolnavilor împreună cu un delegat al Casei Lazareturilor¹⁴⁾. Cei molipsiți de „năpraznica boală” împreună cu vecinii cu care veniseră în contact erau internați în spitalul și în lazaretul de la Dudești¹⁵⁾, reparat¹⁶⁾ de curînd și înzestrat din fondul

¹⁾ *Ibidem*, p. 946—47 (pîtac de la 1 iulie 1813).

²⁾ *Ibidem*, p. 947.

³⁾ *Ibidem*, p. 977—78 (10 decembrie 1813).

⁴⁾ *Ibidem*, p. 953 (13 iulie 1813).

⁵⁾ *Ibidem*, p. 951 (21 iulie 1818).

⁶⁾ *Ibidem*, p. 970 (16 decembrie 1813).

⁷⁾ *Ibidem*, p. 953 (13 iulie 1813); p. 964 (11 august 1813).

⁸⁾ *Ibidem*, p. 941 (12 august 1813).

⁹⁾ *Ibidem*, p. 953 (13 iulie 1813); p. 964 (11 august 1813); p. 767 (18 august 1813).

¹⁰⁾ *Ibidem*, p. 953 (13 iulie 1813); p. 955 (7 ianuarie 1814).

¹¹⁾ *Ibidem*, p. 954 (11 august 1813).

¹²⁾ Termeq arab intrat în limba turcă cu sensul de ordin, regulament.

¹³⁾ V. A. Urechă, *op. cit.* X, p. 970—971 (16 decembrie 1813). Alimentele erau duse cu carele prin mahalale, iar vînzarea în prăvălii și spițării se făcea pe fereastră „cu chepeng deschis” (*Ibidem*, p. 971).

¹⁴⁾ *Ibidem*, p. 772 (iulie 1813).

¹⁵⁾ *Ibidem*, p. 952—53 (13 iulie 1813). Spitalul de ciumați de la Dudești înființat în 1796 de Ail. Moruzi (Arh. St. Buc., *Mitrop.* pachet CDIX și CDVII/7), cuprîndea un local cu 15 camere pentru „prostime” și un altul cu rezerve. Tot acolo era și un lazaret cu 40 de odăi și 12 căsuțe pentru izolarea contaminaților. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Edit. Acad. R.P.R., București 1961, p. 138—39 și G. Barbu, *Spitalul de ciumați Dudești în Din istoria medicinei romînești și universale*, București, 1962, p. 219—220.

¹⁶⁾ Arh. St. Buc., *Mitrop.* CDXI/7, 8 (20 februarie și 26 martie 1813).

mănăstirilor¹⁾. Dar măsurile nu au dat roade, căci sumele desemnate pentru întreținerea spitalului se risipeau²⁾, iar personalul medical și cel sanitar era lipsit de calificare³⁾.

Întețindu-se epidemia, domnul a dispus să fie slobozi oamenii a-și scoate familiile și calabalăcurile afară din oraș⁴⁾, iar pentru populația rămasă pe loc a edictat o serie de precepte empirice de igienă⁵⁾, dispunând să fie însoțite de cărți de blestem și afurisenie ale mitropolitului, preoților ortodocși și armeni și hahamilor evrei pentru a îngrozi pe cei care tănuiau bolnavii sau hainele molipsite⁶⁾. Dar în ciuda acestor dispoziții, virulența epidemiei a crescut în cursul verei și toamnei, făcând numeroase victime⁷⁾. Îngroziți de contagiune, medicii își părăseau bolnavii⁸⁾, iar când erau siliți să rămână la posturile lor, se fereau să-i examineze, umblând la nas cu cirpe muiate în oțet⁹⁾.

De teama spitalului¹⁰⁾ și a ciocilor, care grăbeau moartea bolnavilor pentru a-și însuși bunurile lor¹¹⁾, cei contaminați erau tănuiți de rude. În octombrie — arată Ion Dobre — „să întări o groaznică moarte care nici nu s-au mai pomenit să mai fi fost vreodată măcar și allocurea. Și să sparse orașul și se duseră care încotro le-a văzut ochii. Șă rămânea târgul putiu”¹²⁾. Zadarnic se închiseseră barierele; zadarnice erau poruncile domnului și blestemele mitropolitului. Locuitorii ieșeau „într-ascuns pe la marginea Bucureștiului prin crânguri, prin porumburi și peste câmpuri făcându-și colibi acolo”¹³⁾. Chiar bolnavii fugeau în băjenie, murind pe drumuri unde stăteau „năpustiți morți câte 4—5 zile și pe cei mai mulți îi mânca cîinii și alte jigăanii”¹⁴⁾. Dobre arată că asemenea cazuri se întâmplau și la București

1) V. A. Urechia, *op. cit.* X, p. 947. Hrisovul lui Al. Moruzi care dăruia spitalului de la Dudești veniturile mănăstirilor Tismana, Cozia și Cîmpulung (Arh. St. Buc., *Mitrop.*, CDVII/17) fusese anulat la 21 iulie 1898 (V. A. Urechia, *op. cit.* IV, p. 339) cu condiția ca în caz de epidemie toate mănăstirile să contribuie la întreținerea spitalului (*Ibidem* p. 950, 990—991).

2) Între 14—31 iulie s-au cheltuit 10614 taleri (*Ibidem*, p. 976) în august 15041 taleri (*Ibidem*, p. 1047), în septembrie 16640 taleri, iar în noiembrie 11476 taleri (*Ibidem* p. 1049). Totuși medicii austriaci Czikiart și Frank constată în martie 1814 lipsă de hrană, de medicamente și de îngrijire (Hurmuzaki, *Documente*, XX, p. 145—46, doc. CLX din 26 martie 1814).

3) În 1809 doctorii C. Filitti și Schina constatau că 11 medici nu aveau studii de specialitate. Cf. Al. Andrei, *Medicii români și străini din Moldova și Muntenia între 1800—1850*, Cluj 1927, p. 278—279.

4) V. A. Urechia, *op. cit.* X, p. 964 (3 august 1813).

5) Se preconiza înlăturarea contactului direct, izolarea copiilor, interdicția de a intra în case contaminate, afumarea și aerisirea alimentelor și obiectelor cumpărate, desinfectarea banilor cu oțet și izolarea bolnavilor (*Ibidem* p. 767, 18 august 1813).

6) Arh. St. Buc., *Mitrop.* CDXI/7, 9 (20 februarie și 26 martie).

7) Consulul francez Ledoux afirmă că ciurma făcuse pînă la 15/27 august 92 victime în 8 zile. Pompei Samarian, *op. cit.*, p. 287, 27 august 1813.

8) R. Grohmann, *op. cit.*, p. 189. V. A. Urechia, *op. cit.* X, p. 772 (24 septembrie 1813).

9) R. Grohmann, *op. cit.*, p. 189.

10) Vezi critica condițiilor spitalicești făcută de dr. C. Caracș la Dr. Pompei Samarian, *Topografia Țării Românești în O veche monografie sanitară a Munteniei* de C. Caracș, București 1937.

11) Hurmuzaki, *Documente...*, XX, p. 139, doc. CL (15 ianuarie 1814); V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 771 (27 octombrie 1813). Cf. și Ioan Ghica, *op. cit.*, p. 29—30.

12) Vezi anexa p. 264.

13) V. A. Urechia, *op. cit.* X, p. 765 (6 octombrie 1813).

14) *Ibidem*, p. 963 (9 octombrie 1813). Cf. și Ignatie Iakovenko la Gh. Bezviconi, *op. cit.* p. 213.

cu cei îngropați în ascuns prin grădini „carci, de frică nu-i îngropa adînc”¹⁾. Știrea este confirmată de o anafora din 3 decembrie 1813 care precizează că preoții „povățuitori spre rele și pricinuitori molefselelor” se uneau „cu epistatii și cu vătășii mahalalelor dînd voie să se îngroape prin taină oameni ciumați”²⁾).

Din relatarea lui Dobre, confirmată de rapoartele agentului austriac Fleischhagl, rezultă că în primele luni epidemia făcea victime printre oamenii de rînd, pe cînd boierii — spune Dobre — se izolau în casele lor spațioase, înconjurate de grădini, la adăpostul mijloacelor rudimentare de desinfecție ale vremii: oțelul și fumigația³⁾. Totuși, pe la începutul lunii septembrie, s-au înregistrat cazuri de ciumă atît la consultaul rus cît și în casele unor mari dregători ca banul Radu Golescu și marele postelnic Răducanu Clineanu, însărcinat cu supravegherea măsurilor anti epidemice. Molima a făcut victime și printre clerici, astfel că au rămas bisericile fără preoți — înseamnă Dobre⁴⁾. Iar la curte, a murit preceptorul de limbă franceză al beizadelei și sora secretarului domnesc Schina⁵⁾.

Epidemia care se întinsese foarte mult în timpul toamnei, umedă și deci prielnică dezvoltării bacilului ciumei, a atins punctul culminant la începutul iernii, cînd se înregistrează 80—100 cazuri pe zi⁶⁾. Dobre zugrăvește în cuvinte puține dar expresive grovăzia care domnea în orașul pustit de ciumă: „Încotrou ascultai, aceasta sîă auzia: „păziți, la o parte, că vin cioclii cu morții”, cîte opt, cîte zece, unul peste altul morți, și cei zmere-duiți⁷⁾, după cară, la ordie, cu copilașii plîngînd. Și-i cără du prin toate mahalalile, pînă cînd n-avea ce le mai face și stă pre ulițe morți pînă cînd venea cioclii cu cară dă-i rădică⁸⁾. Aceștia îi trînteau în care „claie peste grămadă” astfel că rareori ajungeau cu viață la cîmpul ciumaților din Dudești sau Cioplea unde erau aruncați „fără așternut și fără acoperămint, pe pămînt ud și înghețat”⁹⁾. Înarmorîntările — scrie un prie ten al funcționarului rus Ignatie Iakovenko — „se făceau fără slujbe religioase, fără aglomerări de populație. Cioclii luau cu mîinile goale cadavrele celor morți, le încărcau în căruțe și apoi îi aruncau în gropi anume făcute în afara orașului”¹⁰⁾. „Iară la spital — scrie Dobre — făcea grămăzi cîte 100 de trupuri goale, flăcăi tineri, fete mari, copii, bătrîni, bogați, săraci și să umfla ca borduşii de soare. Apoi făcea şanțuri și-i arunca acolo, unul peste altul, țiganu, boeru, ovreiu, armeanu, nu să căuta, la rînd.”

Creșterea epidemiei — explicabilă în lipsa unui tratament preventiv și curativ sigur¹¹⁾ — determină pe Fleischhagl să înființeze, cu cheltuiala

¹⁾ Vezi anexa p. 364.

²⁾ V. A. Urechia, *op. cit.* X, p. 973 (3 decembrie 1813).

³⁾ Ion Ghica, *op. cit.* p. 30.

⁴⁾ Vezi anexa l.c.

⁵⁾ Hurmuzaki, *Documente...* XX, p. 109, doc. CXX (25 septembrie 1813); p. 127, doc. CXL (5 decembrie 1813).

⁶⁾ R. Grohmann, *op. cit.* p. 5.

⁷⁾ De la verbul slav „sumeriti”. Înseamnă smeriți, supuși, umili.

⁸⁾ Vezi anexa l.c.

⁹⁾ Ion Ghica, *op. cit.* p. 30.

¹⁰⁾ Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 30.

¹¹⁾ Vezi capitolul lui Grohmann asupra terapiei ciumei (*op. cit.* p. 116 ș.u.) și „curei prezervative” (*ibidem* p. 182—89). Grohmann prescrie ca tratament camfor, praf de cantaridă, tinctură de scorțișoară, decoct de China și mai ales calomel (*ibidem* p. 135).

sa proprie, un lazaret pentru sudii austriaci¹⁾. Cu sprijinul generalului Kutuzov²⁾ începe tot în 1813 construirea spitalului de la Filantropia, amenajat pentru 200 de bolnavi.

Adunarea obștească convocată de Caragea la 25 noiembrie 1812³⁾ a luat măsuri severe pentru detectarea și spitalizarea ciumaților ce trebuiau declarați epistaților mahalalelor spre a fi internați de îndată. Iar pentru a stăvili întinderea contagiunii, noul nizam aplicat din 9 ianuarie 1814⁴⁾ a dispus internarea tănuitorilor în spital și izolarea în case a celor ce veniseră în contact cu bolnavii, orînduindu-se pentru cei cu stare pazarghideni⁵⁾ care să le cumpere alimente, și trimițîndu-se celor săraci mîncare de la casa lazaretului.

S-au luat măsuri și pentru o mai bună îngrijire medicală. Spitalul de la Dudești este mai bine aprovizionat, fiind pus sub supravegherea directă a unor mari dregători integri ca Barbu Văcărescu⁶⁾. Mănăstirea Radu Vodă e transformată în lazaret pentru suspeți⁷⁾. Iar în mahalale, epistații care controlau numărul locuitorilor din case spre a pune capăt îngropărilor tainice sînt supravegheați de oamenii dregătorilor pentru a împiedeca mituirea lor de către rudele ciumaților

Din datele statistice transcrise cu regularitate de Fleischhagl după rapoartele oficiale, rezultă că între 31 august și 30 septembrie 1813 s-au înregistrat 580 bolnavi de ciumă internați la spitalul de la Dudești și în cel german de la Florești și 705 decese⁸⁾. În luna octombrie, cînd „să întări o groaznică mortă” cum spune Dobre, numărul acestor bolnavi se urcă — după rapoarte — la 733 iar acela al morților la 757⁹⁾. Apar însă și 22 conalescenți¹⁰⁾. Iar numărul celor vindecați în cursul acestor două ultime luni se ridică la 226¹¹⁾. În luna decembrie, numărul cazurilor de ciumă scade la 266 și acela al deceselor la 315¹²⁾. În primele 7 zile ale lunii ianuarie se înregistrează numai 42 de bolnavi și 54 de morți¹³⁾. Epidemia fiind în descreștere, Fleischhagl nu mai socotește util să transcrie datele rapoartelor oficiale, menționînd îpuținarea cazurilor¹⁴⁾ chiar pe pașapoartele sudiiilor austriaci. Iar la 20 martie 1814 raportează că ciuma și-a pierdut mult din virulență¹⁵⁾, fiind destule cazuri de vindecări¹⁶⁾. La 27 aprilie anunță că de 4 zile nu se mai semnalase nici un caz de ciumă¹⁷⁾.

¹⁾ V. A. Urechia, *op. cit.*, X, p. 965—66 (4 septembrie 1813).

²⁾ Dr. Pompei Samarian, *Topografia Țării Românești*, p. 151. Vezi și *Contribuții la istoria medicinei în R.P.R. sub redacția prof. dr. V. Bologa*, București, 1956, p. 50.

³⁾ V. A. Urechia, *op. cit.* X, p. 775.

⁴⁾ *Ibidem* p. 969—72 (16 decembrie 1913). Vezi și traducerea nizamului de către Fleischhagl în Hurmuzaki, *Documente...* XX, p. 135—37 (5 ianuarie 1814).

⁵⁾ Termenul de pazarghiden (în limba turcă „bazarghiden” de la „bazar, pazar” = piață și „giden”, participiul imperfect al verbului „gîtmek” = a merge), înseamnă comisar pentru târguierile de pîine, de carne și zarzavaturi. Cf Ion Ghica, *op. cit.*, p. 30.

⁶⁾ Hurmuzaki, *Documente...*, XX, p. 139, doc. CL (15 ianuarie 1814).

⁷⁾ V. A. Urechia, *op. cit.* p. 778 (pitac domnesc din 7 ianuarie 1814).

⁸⁾ Hurmuzaki, *Documente...*, XX, p. 109—12, doc. CXX, CXXI.

⁹⁾ *Ibidem*, p. 112—13, 117—19, doc. CXXII, CXXIII, CXXXVI.

¹⁰⁾ *Ibidem* p. 120—21, 123—24, 127, doc. CXXXII, CXXXIII, CXXXVI, CXL.

¹¹⁾ *Ibidem* p. 124, doc. CXXXVI (17 noiembrie 1813).

¹²⁾ *Ibidem*, p. 127—31, 124, 137—38.

¹³⁾ *Ibidem* p. 138, doc. CXLIX.

¹⁴⁾ *Ibidem* p. 143, doc. CLVI (16 februarie 1814).

¹⁵⁾ Cf și Grohmann, *op. cit.* p. 6.

¹⁶⁾ Hurmuzaki, *Documente...*, XX, p. 146, doc. CLX (20 martie 1814).

¹⁷⁾ *Ibidem* p. 150, doc. CLXVIII (2 aprilie 1814).

Comparând cifrele rapoartelor oficiale care indică pentru o perioadă de 4 luni și 8 zile un total de 2031 de bolnavi, 2350 de decese, 292 de vindecări și 92 de convalescenți, — cu aprecierea făcută după zvonul public de Ioan Dobre, ne izbește numărul mare indicat de acesta: „mai mult de 20 de mii numai răportuiți” afară de cei îngropați prin grădini”. Iar doctorul Grohmann indică un număr și mai ridicat: 25—30.000 de decese datorite ciumei în decurs de un an la o populație de 80.000 locuitori¹⁾. Deosebirea dintre datele transmise de Dobre și Grohmann și cifrele înregistrate de Fleischhakl se explică prin faptul că numai un număr redus de decese era trecut în rapoartele oficiale, căci marele postelnic Răducanu Clineanu înregistra numai morții din două sau trei cartiere, astfel că din 300 de decese pe zi raportul cuprindea numai 50²⁾, adică o șesime. Ținând seama de proporția dintre numărul real și cel „răportuit”, obținem un total de 12.186 bolnavi și 14.100 de decese pentru perioada septembrie 1813—ianuarie 1814; iar dacă adăugăm și faptul că Fleischhakl nu ne-a transmis date pentru celelalte luni de molimă și că mai exista și tendința de a confunda toate celelalte boli cu ciuma³⁾, atunci se explică cifra indicată de Ioan Dobre care afirmă că „se prăpădiră două părți de lume și mai mult”.

Influențat de misticismul vremii, Dobre privește această epidemie ca o manifestare a voinței divine spre a pedepsi sau a îndemna la pocăință pe păcătoși. El zugrăvește un tablou viu și nu lipsit de umor al societății din acea epocă de tranziție între vechea influență orientală și cea occidentală, reprezentată de ofițerii armatelor imperiale, de preceptorii și secretarii străini.

Ioan Dobre e scandalizat de noua modă venită de la Paris și de la Viena⁴⁾ și de ușurătatea moravurilor⁵⁾, împotriva cărora însuși Caragea a fost silit să ia măsuri⁶⁾. Dascălul bucureștean protestează împotriva pătrunderii culturii occidentale și în special a spiritului voltairian care avea ca efect indiferentismul religios. El condamnă și mai virtos „mîncătoriile” săvîrșite de dregători, care căutau să-și procure astfel banii necesari atît achitării datoriilor contractate pentru cumpărarea slujbelor⁷⁾ cît și pentru ducerea unui trai de lux și desfrîu în capitală⁸⁾. Aprecierile sale prejorative se întîlnesc cu acelea ale generalului Langeron care considera că „boierii din Țara Romînească erau renumiți chiar printre Fanarioți... pentru imoralitatea și lăcomia lor⁹⁾”.

Dobre critică și pe membrii clerului care, în loc să ducă o viață smerită, alergau după bani, vînzîndu-și „darul” sau practicînd fără rușine camăta. Justețea acestei critici este confirmată de Ignatie Iakovenko care

¹⁾ R. Grohmann, *op. cit.* p. 1. Regăsim aceeași cifră și la Ignatie Iakovenko (Gh. Bezviconi, *op. cit.* p. 211).

²⁾ Hurmuzaki, *Documente...*, XX, p. 138, doc. CXLIX (8 ianuarie 1814). Grohmann (*op. cit.*, p. 7) scrie că „nu i-a fost cu putință să convingă autoritățile să ia măsuri ca să se poată constata zi cu zi creșterea și mai apoi scăderea epidemiei”.

³⁾ A. Lagarde, *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt*, Paris, 1834, p. 122, 324.

⁴⁾ Fapt constat de doctorii Czikart și Frank (*ibidem*, p. 145—146, doc. CLX din 26 martie 1814); vezi și p. 150, doc. CLXVII, (23 aprilie 1814).

⁵⁾ W. Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, London, 1820, p. 131, 144.

⁶⁾ V. A. Urechia, *op. cit.* X, p. 113 (25 septembrie 1815).

⁷⁾ Hurmuzaki, *Documente...*, Supl., I, 3, p. 75.

⁸⁾ *Ibidem*, p. 178. Vezi și Iakovenko, *ibidem*, p. 221—222.

⁹⁾ Hurmuzaki, *Documente...*, Supl., I/3, p. 133.

arăta că la baza „Ilaconiei nestăpînite” a clerului stătea nenorocitul sistem al cumpărării înaltelor demnități religioase. Pentru a putea plăti sumele însemnate cerute de domni, de boieri cît și de autoritățile din Turcia, arhimandriții, egumenii și chiar mitropoliții ajungeau să ipotecheze sau să vîndă moșiile mănăstirilor care nu mai puteau astfel îndeplini chemarea de a alina suferințele celor lipsiți¹⁾.

Rezultă deci că acest nou izvor narativ românesc are meritul de a corobora știrile cunoscute pînă astăzi cu privire la societatea bucureșteană din epoca teribilă epidemiei din anii 1813—1814. Înfățișează mărturia unui om din popor, dintre cei simpli, care nu se gîdea să mulțumească pe vreun boier de seamă, nici să cîștige bună voința vreunui membru influent al clerului, ci așternea pe hîrtie ceea ce vedea, auzea și simțea zi de zi, din simpla dorință de a nu lăsa ca faptele să se piardă. El scrie poate și din nevoia de a face și pe alții martori ai suferințelor îndurate de mase, într-o vreme cînd orînduirea feudală nu putea face față, în condițiile menținerii suzeranității otomane, unei calamități atît de grozave.

Relația umilului cojocar și dascăl din mahalaua Batiștei, care descrie în culori vii și pitorești, cu un remarcabil spirit de observație, evoluția celei mai cumplite molimi ce a lovit vreodată capitala Țării Românești, aruncă o lumină nouă asupra frământărilor vremuri prin care au trecut Bucureștii la începutul veacului al XIX-lea.

A N E X A

„CIUMA LUI CARAGEA” descrisă de Ioan Dobre zis Dobrescu
f 118 v. din mahalaua Batiștei (București)²⁾.

Aicea voi să încep a povesti și de năpraznica bola ciumii ce s-au întîmplat tot întru acest următor an cu leat 1813 și au mers și la 1814 pînă la luna aprilie și mai mult, care s-au adevărat și au fost adevărată și au fost o groazneacă morte, care n-au pomenit nimeni nici din bătrîni să mai fi fost vreodată aicea în țară.

Auziți, frații mei creștini pravoslavnici, după aceasta ce s-au întîmplat la acestu an cu leat 1813, luna lui iulie, au început a eși vorbă în București cum că iarăși au început a să scormoni cîinii de turci și vor să vie în țară³⁾. Atuncea unii din negustori, alții din boeri, au început a-și descărca casele de calabălicuri, prăvăliile de mărfuri, pă la hanuri, alții prin biserici, iar alții scotea de prin bererici și de prin hanuri și le trimitea afară din București. Și era o mare turburare între norod, pînă cînd cei mai aleși

¹⁾ La Bezviconi, op. cit., p. 218.

²⁾ Extras din manuscrisul miscelaneu păstrat în biblioteca Academiei R.P.R. (achiziții 87/1957) care poartă însemnarea: „Această carte, ce se numește Floare, care este adunată din multe istorii ale Țării Românești și pentru alte întîmplări ce s-au întîmplat într-însa de cînd au început a scrie pînă acum, cetînd, veți vedea și nu numai pentru aceasta, ci și alte multe învățături veți afla aicea, care poate aduce oareșcare știință omului. Și cetînd veri carii și văzînd osteneala mea, să mă pomenească și să mă erte. Și pă acela Dumnezeu să-l erte. Și veri la cine va rămînea după petrecerea mea de aicea, să nu o ție ascunsă, ci să o dea la frați să o citească. S-au început a să scri în zilele luminatului domn întru fericire răposat Ioan Constantin Alexandru Ipsilant voievod gospodar Țării Românești de Ioan Dobrescu ot mahalaoa Bateștii. S-au scris în zilele lui Nectarie pînă la Dionisie mitropolitu și la Dosithei. 1822 octombrie 9”, fol. 118—119.

³⁾ Acest zvon este înregistrat și de consulul francez Ledoulx. Cf Hurmuzaki, Documente..., Supl. 1/2, p. 705, doc. DCCCCXXI (17 februarie 1813).

începură a-și scoate familiile și să făcu o frică foarte tare, cît nu știam ce ne facem. Mai în scurt, frică mare era, și pre nimeni nu vedeam. Fierbea lumea în toate părțile; unii zicea: turcii vin, alții: ciună¹⁾, alții altfel. Și de nu oprea lumea domnul ce era întru acea vreme, Gheorghe Caragea voievod, să spărgea Bucureștii, după cum s-au și făcut mai în urmă. Atuncea dete poruncă strașnică tuturor zabiților orașului și puseră păzitori pre la toate ulițele du pă la margini, ca nu cumva să lasă să iasă măcar cine din tîrg afară²⁾. Atuncea să fi văzut frică! Și pentru ce? Nu putem să știm. Dacă pentru năpraznica bola, se auzia că este la Giurgiu. Pînă cînd nu trecu vreme multă la mijloc, numai ca vreo zece zile, și să auzi la Văcărești în sat, din jos de București, cum că s-ar fi primejduit o casă de astfel de bolă, încît s-au dat și foc. După aceasta au mai trecut cîteva zile. Socoteam glumă. Alții zicea: minciuni! Pînă s-au adevărat. În București lumea tot nu credea. Pînă cînd începu a să îndeși în luna lui avgust cît mergea mai rău³⁾. Iar cînd fu la octomvrie să întări o groaznică morte, care nici nu s-au mai pomenit să mai fi fost vreodată măcar și alocurea. Și să sparse orașul și se duseră care încotro le-au văzut ochii. Și rămînea tîrgul pustiu. Și ce era să vezi? Încotro ascultai, aceasta să auzia: „păziți, la o parte, că vin cioclii cu morții“, cîte opt, cîte zece, unul peste altul morți, și cei zmereduți după cară, la ordie, cu copilașii plîngînd. Și-i cară du prin toate mahalalele, pînă cînd n-avea ce le mai face și stă pre ulițe morți pînă cînd venea cioclii cu cară dă-i rădică. Și cîți eram vii ne socoteam morți și umblam amețiți. Apoi începură a să îngropa unul pă altul prin grădini, pînă să umplură. Unde intra, din zece scăpa unul sau doi. La alte locuri nici unul. Și pre cîți îi vedeai umblînd pre picioare, carii sculați după boală, alții veniți din ordie. Muriră preoți du pre la biserici⁴⁾. Alții fugiră. Rămaseră sfintele biserici fără de slujbe⁵⁾ și ți-era o jale a le privi. Săputiiră mahalalele. Și ținu tot monte groznică de la avgust pînă la ghenarie. Apoi de la ghenarie au mai rărit, că și casele mari, n-au scăpat, fără numai pre la cei boieri mari⁶⁾, carii sta închiși prin curți, cu mare pază. Iară aicea în București, cum să zicem, avea cine să-i îngroape, și de-au mîncat cîinii cîte unul pîn grădini, pe carii de frică nu-i îngropa adînc. Iar prin sate, pă afară, atît pă țărani, cît și pă orășani, cîți fugiseră în băjenie, pre aceia mai pre mulți i-au mîncat cîinii, că nu avea cine să-i îngroape; și spunea că pînă la ghenarie numai răportuiți în catastih morți mai mult de 20 de mii, afară de cei din grădini, carii să îngropa noaptea, cît și cei de prin sate, carii putem zice, nu știu, că mai mulți i-au îngropat, singuri, decît

¹⁾ În februarie 1813 se vorbea pe față la curtea domnească de ciuna ce bintuia la Constantinopol, unde făcuse două mii de victime. Cf. Auguste Lagarde, *Voeage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstatt*, Paris 1824, p. 336; Cf. și Hurmuzaki, *Documente...*, XX, p. 52, doc. XLI (3 octombrie 1812).

²⁾ E vorba de ordinul din 30 iunie 1813 (la V. A. Urechia, *op. cit.*, X, p. 946).

³⁾ R. Grohmann (*op. cit.* p. 5) arată că numărul cazurilor a crescut la 16—20 pe zi în cursul lunilor iulie și august. Cf. și Pompei Samarian, *op. cit.* p. 287, 27 august 1818.

⁴⁾ Printre alții și vlădica Stavropoleos. V. A. Urechia, *op. cit.* X, p. 975 (12 octombrie 1813).

⁵⁾ Nizamul din 16 decembrie 1813 hotărîse ca slujbele să se facă regulat, dar numai pentru enoriașii mahalalelor respective. V. A. Urechia, *op. cit.* X, p. 972

⁶⁾ „La fiecare poartă era cite o șandrama, un fel de gheretă, în care se adăpostea cite un servitor pus acolo pazarghidan. Nimic nu intra în curte decît după ce se purifica la fum și trecea prin hîrdăul cu apă sau prin strachina cu oțel“ Ion Ghica, *op. cit.* p. 30.

răportuiți. Iară la spital, făcea grămăzi câte 100 de trupuri goale, flăcăi tineri, fete mari, copii, bătrâni, bogați, săraci și să umfla ca bordușii de soare. Apoi făcea șanțuri și-i aruncă acolo, unul peste altul, țiganu, boeru, ovreiu, ameanu, nu să căuta, la rînd. || Și să prăpădiră două părți de lume și mai mulți. Acest fel de groznecă morte s-au făcut la acest leat.

Sa vedeți fraților, cită răutate s-au înmulțit la neamul nostru pentru fărădelegile noastre, că mai întîi după cum în apoi am arătat să cutremură pămîntul de căzură sfintele biserici și hanurile și casele, al doilea, arse focul tîrgul mai de tot. Noi tot n-am băgat de seamă încă. Ne-am pus împotriva cu dumnezeu, că întîi era învelite casele cu lemn, pă urmă le-am învelit cu her. Apoi după ce veniră muscalii, cu atîta neacaz ce am pătimit... apoi foametea groaznecă. Și tot n-am băgat seamă. Apururea cu frica în sîn, puțin de nu ne-au robît păgînii. Apoi, ce să vezi ? Muerile cu capetele goale și tunse, dezgollite pînă la briu. Oamenii își lepădaseră portul și-și luoașe portu strein ca păgînii, unii nemțește, alții franțozește, alții în alte chipuri, cu părul tuns cu zulufi ca muerile. Apoi ne amestecam cu ei și cei mai procopsiți le învăța cărțile lor, unii sfranțozește, alții nemțește, alții talienește. Și intră învățătura lui Volter ; acela urîtul lui dumnezeu, pe carele îl avea păgînii, ca pre un dumnezeu. Și sfintele posturi nu le mai băgau în seamă. Totdeauna cărnuri la mese. La biserică mergeau ca la o priveală, care și mai care cu haine mai bune, muerile cu feluri de podoabe drăcești... Mai în scurt, mîndria așăzase scaunu în București. Nu credeau în dumnezeu, numai în ziduri, în haine, în înșelătorii, în mîncări bune, în beții și mai virtos curvia de față. Aceste le aveau obicinuite, toți de opște. Iar mai marii noștri cu mîncătoriile, încît nu mai era de suferit și nu numai parte mirenească ci și cea bisericească. La care acestea sînt date numai păgînilor, că ei sînt fără nădejde, iar nu noastră, creștinilor... și de vor mai înceta dregătorii de jafuri și partea bisericească să smerească și să îndrepteze pe cei greșiți și să nu-și iasă din cimul său, să nu se bucure la dobinzi, să-și vinză darul cu preț, sau să dea voe cuivașilea pentru bani, apoi atunci martor sînt înaintea lui dumnezeu că nu ne va mai veni rele ca acestea asupra-ne ...

CONSIDERAȚII DOCUMENTARE ASUPRA ASISTENȚEI BOLILOR NERVOASE LA BUCUREȘTI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

de IOANA CRISTACHE-PANAIT

Deși medicina în primele decenii ale secolului XIX face progrese evidente în Țările Române, despre studierea bolilor specifice sistemului nervos — centrul diriguitor al corpului, nu se poate vorbi încă. De altfel, nici stadiul european al cercetării bolilor nervoase nu era cu mult mai ridicat. Începuturile asistenței alienaților mintali, în Anglia de exemplu, se fixează la sfârșitul secolului al XVIII-lea, iar pentru Franța la începutul celui de al XIX-lea. În aceiași perioadă sînt întîlniți și primii specialiști în Franța, Anglia, Italia, Germania.

Socotindu-li-se o ispășire a unor păcate ereditare, bolnavii erau desconsiderați de societate, nedemni de milă. Despre tratament medical propriu-zis nu se poate spune încă nimic, pentru aceste începuturi. Lanțurile de gît, și mîini, bătaia, pîinea și apa¹⁾ erau condiții ce nu puteau contribui decît la agravarea sănătății celui bolnav de nervi.

În țările noastre, cu toată tratarea neștiințifică a maladiilor psihice și nervoase, se poate remarca de la început o atitudine mai umană, în ceea ce privește comportarea față de oamenii atinși de aceste boli. Încă din secolul XVIII, întîlnim încăperi destinate bolnavilor mintali, precum și larga folosire a lăcașurilor mănăstirești în același scop. Condițiile acestea de trecere a pacienților într-un mediu liniștit contrastează puternic cu starea de degradare umană a alienaților din Europa în secolul XVIII. „Alienații erau socotiți ca infractori, aruncați în închisori grele de către autorități, alături de vagabonzii și criminalii de rînd... Cei agitați și furioși erau legați și izolați în grajduri, sau în cuști pentru nebuni pînă deveneau inofensivi”²⁾.

Ideile asupra cauzelor nebuniei erau diferite. Dr. Felix, analizînd această categorie de boli indica drept cauze ale acestora alcoolismul și pelagra, de aceea el observa un număr redus de alienați în România la începutul

¹⁾ D. Paulian, *Miscellanea*, București, 1940, p. 16.

²⁾ Idem, p. 15—16.

secolului XIX¹⁾. Condițiile economico-sociale de la noi din țară, și în primul rând ignoranța în care era ținut poporul, hrănea existența în mentalitatea sa a unor duhuri rele cu eroul principal — diavolul, care creiază suferința și bolile oamenilor. Dacă bolile, în general, aveau în mintea poporului astfel de cauze, cu atât mai mult tabloul clinic al maladiilor psihice și nervoase se adapta acestor explicații mistice, el impresionând în mod deosebit imaginația populară. Numai diavolul putea să muncească un om în chipul crizelor jalnice și înspăimântătoare de epilepsie; de aceea, singurul tratament consta din: descîntece, sfaturi și slujbe religioase. De altfel, această idee o găsim printre alte concepții referitoare la aceste boli și în restul Europei. În deceniul trei al secolului XIX medicul german Heinroth afirmă „sufletul celui alienat se impregnează cu dracul”²⁾.

Diavolul pătruns în trupul cuiva trebuia alungat, izolînd pe cel bolnav într-un mediu religios. De aceea nu este de mirare că la noi în țară primele așezări spitalicești care au servit ca loc de izolare a nebulului din mediul social au fost diferite mănăstiri din București sau din țară, constituindu-se astfel un nou izvor de îmbogățire a călugărilor. Se pare că mulți dintre bolnavii aduși la mănăstiri erau maniaco-depresivi în faza de agitație. Liniștea contribuia la însănătoșirea unora din ei, dînd acestor lăcașuri o reputație deosebită.

Încă din 1765, biv vel banul Constantin Năsturel a făcut cîteva chilii lângă biserica sf. Vineri din București. Ele au servit pentru izolarea bolnavilor mintali nefurioși. „Lecuitorul” bolnavilor de aici era icoana cuvioasei Paraschiva. Spitalul de la sf. Vineri a funcționat și în secolul al XIX-lea. La 20 septembrie 1819, Alexandru Suțu voievod scutește în favoarea acestui așezămînt pe brutarul Nicolae Adam de dajdii și prăvălia lui de fumărit și de dările ce dau alți brutari, precum și de ploconul vatafului. Această scutire fusese acordată și de vodă Caragea prin cartea din 1813 februarie 10³⁾. Încăperi pentru bolnavii de nervi existau și la mănăstirile sf. Gheorghe Nou, Sărindar și altele. La 22 iulie 1814, vodă Caragea trimite la mănăstirea sf. Gheorghe Nou pe paharnicul Alexandri „smintit de minte”⁴⁾.

Bolnavii furioși erau internați în chiliile mănăstirii Sărindar. Folosind icoana Maicii Domnului, „făcătoare de minuni”⁵⁾, egumenii mănăstirii luau de la bolnavi ultimele mijloace de existență. Afluența bolnavilor către această mănăstire determinase pe domnitorul N. Mavrogheni să interzică șederea aici a călugărilor, chiliile rămînînd numai pentru egumeni, soborul mănăstirii și pentru bolnavii de ambele sexe. Cu timpul domnia intervine în orînduirea bolnavilor în acest așezămînt. La 15 septembrie 1827, domnul Grigorie Ghica poruncește să fie închis la mănăstirea Sărindar nebulul Dumitrache în odaia care „din vechime este orînduită de se ține într-însa nebuni”⁶⁾.

Pe la sfîrșitul deceniului al treilea al secolului XIX majoritatea celor bolnavi de nervi din mănăstirile bucureștene au fost mutați în mănăstirea Negoești.

¹⁾ Dr. C. Parhon, *Studii asupra boalelor mintale și nervoase în România*, f. I, Buc., 1910, p. 9.

²⁾ D. Paulian, *op. cit.*, p. 20, 22.

³⁾ V. A. Urechea, *Istoria Romînilor*, vol. III, p. 347.

⁴⁾ P. G. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul romînesc*, vol. III, p. 65.

⁵⁾ *Idem*, p. 64, 65.

⁶⁾ P. G. Samarian, *op. cit.*, p. 64—65.

Înaintînd în anii începutului de secol se constată răspîndirea bolilor sistemului nervos și nu este întîmplător pentru o perioadă de pauperizare a populației, la care se adăugau deseale calamități ce se abăteau asupra capitalei, teren propice pentru astfel de maladii. Cei ce-și pierdeau echilibrul nervos proveneau în primul rînd din sinul populației nevoiașе. Viața grea pe care o duceau la care se adăuga grozăvia incendiilor, a ciumei, a războaielor, sdruncina cu ușurință sistemul nervos al celui sărac.

Pentru remedierea acestei situații nu puteau fi luate măsuri radicale dat fiind stadiul de dezvoltare a medicinei în prima jumătate a secolului XIX. Bolnavii de nervi erau găsiți pe uliți, gata să-și ridice viața sau prejudiciind liniștea vecinilor și a trecătorilor. Unii, erau trimiși la mănăstiri, de unde lipsiți de supraveghere, fugeau. În 1834, ianuarie 15, Departamentul Vorniciei din Lăuntru, dispune Agiei să caute pe Marin tabacu din București, fugit de la mănăstirea Mărgineni. Este găsit ascuns în podul casei sale, și în loc de îngrijire medicală se poruncește „să se certe polițienește — 25 toiege la spate”¹⁾).

Din documentele în care este constatată boala de nervi a unui om reiese că starea de mizerie era una din cauzele cele mai frecvente, la care se mai pot adăuga bolile venrice ș.a. Dobrița, femeia din mahalaua Ceauș Radu, se plînge Comisiei vopselei de negru că bărbatul ei Matache croitorul a înnebunit. Dobrița jeluiește Comisiei că are trei copii mici și sînt toți muritori de foame. Comisia îl trimite la Agie, fiind apoi repartizat la mănăstirea Mărgineni²⁾).

Epistatul mahalalei sf. Vineri, găsește o femeie, Marghioala, umblînd prin mahalla nebună, dînd cu pietre după oameni. Adusă la Comisie mai dă o dovadă de boală. Ia cuțitul de la brîul unui funcționar de Comisie și încearcă să lovească. Femeia aceasta era cu desăvîrșire săracă, nu avea nici măcar unde se locuiască. În noaptea de 9 spre 10 august 1837, o femeie sărmană este surprinsă de Epistatul mahalalei Curtea Veche umblînd pe podul de peste Dîmbovița la dreapta hanului lui Manuc „stînd gata să se arunce în Dîmbovița, zicînd că îl caută pe un copil al ei să-i dea un măr”³⁾).

Acești pacienți găsiți pe stradă erau trimiși la una din mănăstirile: Mărgineni, Cernica, Snagov, Căldărușani etc., dar cîți bolnavi de minte nevăzuți de nimeni nu-și puneau capăt zilelor în apa Dîmboviței, a Herăstrăului sau prin alte mijloace, o confirmare în plus a cuvintelor pline de revoltă ale Dr. Ț. Caracăș pentru o perioadă precedentă „Cîți muncitori, servitori și sârmani, locuitori și străini, prinși de boale și mizerie, lipsiți de ajutorul filantropic din spitale, mor spre nenorocirea familiilor lor și paguba orașului”⁴⁾).

Actele sînt grăitoare în privința neputinței medicilor din acea perioadă față de bolile sistemului nervos. Locuitorii orașului se adresau uneori medicilor iar aceștia se degrevau de răspundere sub cuvînt că nebunia nu este o boală, ci numai o intervenție a diavolului. Comisia de Negru raportează că Matache croitorul ieșit din minți „văzîndu-se și de dumnealui doctor nu i s-au găsit vreo boală asupra-i, decît se află înnebunit”⁵⁾).

¹⁾ Arh. St. Buc., *Politia Bucureștilor*, dos. 2287/1834, f. 1—3.

²⁾ *Idem* f. 13.

³⁾ *Idem*, f. 66, 79.

⁴⁾ Pompei P. Samarian, *O veche monografie sanitară a Munteniei „Topografia Țării Românești”* de Dr. C. Caracăș (1800—1828), Buc. 1937, p. 151.

⁵⁾ Arh. St. Buc., *Politia Bucureștilor*, dos. 2287/1834, f. 13.

Grigorie fiul lui Dan, din satul Herăstrău este bolnav de un an de zile „dar făcându-l cunoscut dumnealui doctorului vopselei au zis că prea puțin este lipsit și așa neluându-i în băgare de seamă jeluirile sale l-au izgonit”¹⁾.

Bolnavii de maladii nervoase aduși la mănăstiri se făceau uneori bine dacă erau în faza incipientă. Celor mai gravi însă, ajunși în mănăstire, lipsiți de îngrijire, neavînd nici măcar pază, li se agrava situația. Gheorghe, unchiul lui Grigorie sin Dan, face cunoscut Vorniciei în anul 1834, că nepotul său, dus de cîteva luni la Snagov, se simte din ce în ce mai rău, fapt pentru care cere stăpînirii să i-l dea în grija sa „să-l duc la mine să-i am purtarea a nu se prăpădi... căci poate să se îneco neavînd om pe lîngă el”²⁾.

În februarie 1834, Mihai sin Gheorghe din mahalaua Oborului vechi bolnav de nervi, deși fusese la mănăstirea Cernica „l-au întetit răul, umblă prin mahalale bătînd oameni”³⁾.

În anul 1838 Comitetul Carantinelor, în scopul de a constata apariția ciurmei, cere liste de la Comisiile de vopsele de starea sănătății din fiecare vopsea pe săptămînă⁴⁾. Rapoartele Comisiilor semnate și de doctorii de vopsele: N. Gusi (Vopseaua Neagră), V. Formion (Vopseaua Galbenă), C. Alexandridis (Vopseaua Roșie), A. Carazisu (Vopseaua Albăstră), F. Rasti (Vopseaua Verde), dau prețioase informații și asupra bolilor sistemului nervos. Ele sînt destul de diferite chiar pentru această perioadă și au unele denumiri precise: epilepsie, dambila, altele denumiri simptomatice: spasmos, zălizaeală etc. Într-o perioadă de șase luni, 1 ianuarie — 1 iulie 1838⁵⁾ printre cele 1548 decese înregistrate în București, 248 au drept cauze una din bolile sistemului nervos menționate și anume: 106 morți de spasmos, 94 de epilepsie, 40 de dambila, 4 apoplexie, 3 de zălizaeală și 1 „inebunit”, și anume Sevastița sin Maria văduva din mahalaua Livedea Gospod⁶⁾.

Informațiile găsite în aceste liste prezintă importanță și pentru faptul că dovedesc că în perioadă aceasta bolile sistemului nervos erau cunoscute într-un număr destul de mare. Punem la îndoială însă cifrele mari ale deceselor de maladii nervoase. Sînt desigur unele confuzii cauzate de asemănările dintre convulsiile nervoase și cele provocate de alte boli. Așa stînd lucrurile, ele dovedesc încă o dată nepriceperea medicilor în identificarea și îngrijirea bolilor nervoase. În statisticile din 1838 apar în București foarte multe cazuri de boli venerice.

Prin jurnalul Departamentului Credinței din 28 iunie 1838, întărit de domn la 27 octombrie același an, se hotărăște „vremelnicește primirea și ținerea smîntîților din Valahia Mare la Schitul Malamuc... unde se află trimiși și cerșetorii”⁷⁾.

Încă din 5 octombrie 1838⁸⁾, Departamentul din Lăuntru cere domnului ca pentru bolnavii de la Malamuc (mănăstire lîngă Gherghița — n. n.) să se orînduiască pe lîngă epistatul cu cheltuielile și un doctor care să meargă cel

¹⁾ Arh. St. Buc., Politia Bucureștilor, dos. 2287/1834 f. 13.

²⁾ *Idem*, f. 33.

³⁾ *Idem*, f. 24.

⁴⁾ Arh. St. Buc., *Adm. Com. Carantinei*, dos. 2376/1838.

⁵⁾ *Idem*, file 13—661.

⁶⁾ *Idem*, file 443—466.

⁷⁾ Arh. St. Buc., *Log. Pricin. Bis.*, dos. 5425/1838, file 6, v, 7, v.

⁸⁾ *Idem*, f. 2 v.

puțin de două ori pe săptămână să-i viziteze și să le dea doctoriile trebuincioase. Cererea aceasta nu este îndeplinită. În schimb, se rezolvă în numai trei zile adresa Departamentului, către Marea Vornicie din 1839, ianuarie 2, „de a se orîndui cu săptămîna cîte doi dorobanți de ai ocîrmuirii județului Ilfov pentru paza celor smintîți de la schitul Malamuc”¹⁾).

Tabloul trist al stării bolnavilor de la Malamuc este relatat într-un raport făcut de Eforia Spitalelor la 23 decembrie 1838, cu ocazia trecerii sub îngrijirea sa a celor internați acolo „Sînt toți mai goli, fără așternut, fără poșlușători, numai cu un îngrijitor și cu un dorobanț, care deabia îi păzesc să nu fugă, grămădiți toți într-o odaie”²⁾. În aceeași adresă se revine asupra necesității unui medic.

Eforia Spitalelor a insistat încă de la preluarea conducerii, pentru mutarea în alt loc a pacienților de la Malamuc, datrînd faptul că deși se repartizase o sumă de bani pentru a se face reparații clădirii, localul „nu este în stare de a primi ceruta îmbunătățire”³⁾.

În toamna anului 1839 bolnavii de nervi de la schitul Malamuc sînt mutați lîngă vechea mănăstire bucureșteană, Mărcuța, unde se înființează un ospiciu de nebuni și cerșetori pus de asemeni sub auspiciile Eforiei⁴⁾.

În 5 septembrie 1839, se cere încuviințarea domnitorului ca pentru cei 23 de bolnavi de la Institutul Mărcuța să se orînduiască „doctor dumnealui Nicolae Gănescu aflîndu-se cu știință spre a lua în băgare de seamă patimile lor, făcînd deosebire pentru cei mai cu seamă ieșiți din minți și care urmează a se ține în lanțuri precum și sălășluirea și hrana lor cum s-ar cuveni să fie. Fiindcă acum (din neștiință) li se urmează hrana deopotrivă care aceasta poate să-i și vaterne”⁵⁾. Cererea de a se da un doctor bolnavilor de nervi este aprobată de domnitor abia în 1840 februarie 10. Doctorul Nicolae Gănescu este numit doctor la Institutul Mărcuța cu leafă de 500 lei pe lună atît pentru pacienții de maladii nervoase cît și pentru cei 60 de cerșetori aflați acolo⁶⁾.

Încăperile de la Mărcuța unde au fost așezați bolnavii de la Malamuc, nu erau cu mult mai bune decît primele. Arhitectul orașului, Heinrich Gottfried Fauser, făcînd o cercetare a odăilor de la Mărcuța în vederea dregeri lor anunță, în mai 1840, Eforia Caselor Făcătoare de Bine că „o parte a încăperilor acestui spital se și află surpată cu totul nemai fiind în stare a primi dregere. Asemenea și la cealaltă parte se află temeliiile așa de putrede și slabe încît nici acestea nu se pot întrebuița căci numai din vreo vijelie li se poate pricinui surparea”⁷⁾.

După socotelile anului 1840⁸⁾, numărul alienaților a oscilat între 26 și 33. În anul următor găsim 35 de pacienți. Între cheltuielile acestui an sînt menționate, între altele, prețurile a 10 lanțuri cu lacătele lor și 12 cămăși de forță. Desigur, numărul bolnavilor era mic în comparație cu întinderea maladiilor nervoase, dată fiind pînă tîrziu, în a doua jumătate a secolului XIX, neîncrederea față de așezămîntul medical de la Mărcuța.

¹⁾ Arh. St. Buc., Log. princin. Bis., dos. 5425/1838, file 38, 43.

²⁾ Idem, f. 36, v.

³⁾ Idem, f. 45.

⁴⁾ V. Gomoiu, *Histoire de Marcoutza*, Buc., 1940.

⁵⁾ Arh. St. Buc., Log. Princin. Bis., dos. 5425/1838, f. 82.

⁶⁾ Idem, f. 86.

⁷⁾ Idem, dos. 2668/1840, f. 2.

⁸⁾ Dr. C. I. Parhon, *op. cit.*, p. 10.

În 1843, noiembrie 19, se întocmește un regulament de funcționare a Institutului Mărcuța de către forul nou de care depindea — Departamentul Trebilor Bisericești și Instrucției Publice. Regulamentul nu este însă totdeauna respectat, fapt dovedit chiar după 6 ani, în 1849, de protestele conducerii către Departamentul din Lăuntru „ca pe viitor când se va trimite asemenea rinduri de oameni la Institut să binevoiască a porunci dorobanților ca să treacă pe la acest Departament pentru a însemna în condica smintiiților chiar ziua în care se trimitt ei acolo”¹⁾. Aceasta în scopul bunei orînduieți a cheltuielilor. În luna mai a aceluiași an, Departamentul Trebilor Bisericești, protestează din nou că nu se păstrează regulamentul din 1843 și cere ca pacienții de maladii nervoase internați la Mărcuța să fie aduși cu acte doveditoare asupra bolii lor : mărturia doctorului și a mahalațiilor. Au fost aduși unii fără nici o dovadă „și în urmă, după cererea doctorului de acolo, se dovedesc că nu pătînesc de asemenea boală”²⁾. Exemplificarea acestei situații o dă cazul lui Vizanti neamțu, trecut în lista participanților la revoluția din 1848 și care, în urma cercetării sale de către Comisia întocmită pentru tulburătorii liniștei publice, este socotit cu desăvîrșire „lipsit de minte” și trimis la Institutul Mărcuța. Doctorul Gănescu, în urma unor atente cercetări, constată că nu are decît urme de bătaie și nicidecum semne de „smintire de minte”. Cere să-i fie aduse mărturii că numitul Vizanti a fost vreodată dovedit „ca smintit”³⁾.

Înființarea Institutului Mărcuța nu a însemnat că mănăstirile au încetat de a fi folosite ca loc de izolare a bolnavilor de maladii psihice și nervoase. Unele documente din 1849, pe lîngă menținerea continuării acestei practici, prezintă cîteva din condițiile găzduirii bolnavilor în mănăstiri, precum și noua concepție a medicilor față de rolul lăcașelor mănăstirești în cazul bolilor nervoase. În martie 1849⁴⁾ primind jalba Tiței, soția lui Hagi Simion din mahalaua Spiridon pentru „smintirea de minte” a fiului ei Ioachim, precum și constatările făcute de Comisia vopselii de Albastru la fața locului, cu mărturia mahalagiilor, Poliția cere Departamentului din Lăuntru să-l trimită pe acest Ioachim la vreo mănăstire. Departamentul hotărăște că pentru a lui îndreptare să fie trimis la mănăstirea Căldărușani. Dr. Atanasie Carazisu găsește cu cale trimiterea lui Ioachim la mănăstire nu pentru izgonirea duhurilor rele, ci pentru că acolo, „mesupărîndu-se, poate să se folosească”.

La mănăstire alienații erau ținuți mulți în aceeași încăpere, iar călugării nu aveau întodeuna o atitudine menită să atenueze suferințele bolnavilor. Această stare reiese clar din porunca făcută atît de Departamentul din Lăuntru cit și de Logofeția Treburilor Bisericești către starețul de la Căldărușani pentru primirea deosebită „ce trebuia s-o facă lui Ioachim, fiul lui Hagi Simion „mai cu seamă că numitul se afla din părinți cu bună conduită iar nu din cei de rînd”. Se cere în consecință starețului ca numitul Ioachim „ să se orînduiască într-o deosebită încăpere unde va fi îndeaproape îngrijire a nu se maltrata de către ceilalți frați călugări sau să i se aducă vreo supărare”. Insistența îndeplinirii acestor condiții dovedesc că ele nu erau nici pe departe respectate pentru bolnavii de rînd.

¹⁾ Arh. St. Buc., Min. Interne, Rural-communale, dos. 150/1849, f. 50.

²⁾ *Idem*, f. 124.

³⁾ *Idem*, file 8, 51, 52. Vezi și Ioana Cristache-Panait. *Unele probleme privind situația din București după 13 septembrie 1848*. în „Studii”, an XVI (1963) n. 4 p. 889.

⁴⁾ *Idem*, file 44, 46, 47—49.

Acele vremii confirmă îndărătnicia multora de a îndrepta bolnavii de nervi spre Institutul Mărcuța, preferînd în continuare mănăstirile. Autoritățile au de luptat cu refuzurile de a fi internați la Mărcuța diferiți pacienți arătînd în adresele lor că mai ales în cazuri de boală accentuată mănăstirile nu pot fi de folos. Anica soția lui Vasile, căpitan de foc, din mahalaua Batiștei cere Poliției ca soțul ei care a fost internat „în furia nebuniei” la spitalul Colțea să fie strămutat la mănăstirea Cernica.¹⁾ La solicitarea Poliției către Departamentul din Lăuntru de a rezolva cererea Anichii, Departamentul răspunde în 1849 aprilie 22, că „numitul înțelegîndu-se a fi bîntuît de smintirea minților, apoi trimiterea lui la o mănăstire poate fi vătămătoare și pentru dînsul și pentru cei de acolo, lipsind cuviincioasele mijloace de pază; de aceea orînduiala și trebuința cere ca el să se trimită la institutul Mărcuții unde poate fi îngrijit după toată cuviința”²⁾. Anica, însă, nu se lasă convinsă de argumentele Departamentului. Ea consideră că soțul ei merge spre însănătoșire și „fiindcă numitul nu este în poziție de a se trimite la Mărcuța”, cere dezlegare să-l ducă la Cernica cu propria ei cheltuială³⁾.

Reiese însă din aceste documente că există o delimitare în folosirea mănăstirilor și a Institutului Mărcuța: furioșii erau trimiși la Mărcuța iar cei puțin atinși de boală continuau să meargă la mănăstire. Dar lăcașurile mănăstirești erau folosite tot mai mult drept locuri de surghiun politic pentru cei ce puneau în pericol stăpînirea, cum este cazul cu detașamentele revoluționare ale ridicării burghezo-democrate de la 1848. De asemenea, erau trimiși la mănăstiri cei ce aveau o comportare supărătoare în familie. Astfel, în februarie 1849⁴⁾, Alexe sin Mihai din mahalaua Scaunelor primește aprobare de la Căimăcămie să trimită pe fiul său Ștefan în vîrstă de 18 ani la mănăstirea Căldărușani, pentru că are „proaste purtări”. Să fie ținut acolo vremelnicește „pînă își va lua îndreptare și atunci iarăși prin a mea reclamație voi cere a lui slobozire” în 1849 martie⁵⁾, Tarsache Vișoreanu, fiul răposatului agă Constantin Vișoreanu din mahalaua Antim este trimis de Căimăcămie la mănăstirea Cernica, după cererea vărului său Ioan Vișoreanu, căci din cauza beției a căzut într-o stare de totală decădere, și după cum arată vărul său „o asemenea stare a unui fecior de boier este defăimătoare nu numai pentru sine și familiei sale, ci și chiar neamului boieresc, cînd îl privește obștea prin cîrciumi rupt, dărăpănat și de multe ori căzut pe poduri fără simțire”.

La Institutul Mărcuța sînt trimiși pacienții de boli nervoase într-o stare îngrijorătoare, nu numai din București, ci din întreaga țară. În anul 1849, Ioniță Mărculescu, din mahalaua Popa Nan, îngrijitorul de la Institutul Mărcuța⁶⁾ primește numeroase adrese din partea Departamentului din Lăuntru pentru primirea în Institut a bolnavilor de nervi din diferite județe, trimiși de cîrmuirile respective. Astfel, la 8 martie 1849, este trimisă la Mărcuța, Uța fata din Giurgiu-smintită-ca „să se ție în Institut sub cuvenita pază și orînduială întocmită pentru asemenea smintîți”⁷⁾. La 13 aprilie

¹⁾ Arh. St. Buc., *Min. de Interne. Rural Comunale*, dos. 150/1849, f. 89.

²⁾ *Idem*, f. 90.

³⁾ *Idem*, f. 112.

⁴⁾ *Idem*, file 56, 58.

⁵⁾ *Idem*, file 92, 94.

⁶⁾ Arh. St. Buc., *Min. de Interne. Comunale*, dos. 289/1848, f. 16.

⁷⁾ *Idem*, *Min. de Interne. Rural Comunale*, dos. 150/1849, file 15—17.

1849, este înaintat la Mărcuța, Busuioc locuitor din satul Prundu, județul Ilfov „smintit de mințile sale” cu dovada doctorului județului „pentru a lui smintire”¹⁾. În iulie 1849, la cererea cîrmuirii județului Mehedinți, este internat la Mărcuța, Stan Troncea, birnicul, din satul Obârșia”, care se află „smintit de minte”²⁾. În aceeași categorie este trimis la Institut Ion Ciobanul din județul Ialomița, care, după mărturia ciobanilor din satul Ciocănești, era originar din satul Gustea, ținutul Sibiului³⁾. În 28 septembrie 1849, îngrijitorul de la Mărcuța este anunțat că i se trimite „Petre zet unchiaș Ilie — satul Stîlpeni, județul Muscel, fiind smintit de minte”⁴⁾. Documentele acestea ca și multe altele din perioada respectivă, atestă că majoritatea celor atinși de maladiile nervoase erau oameni simpli, sărmani din orașele și satele țării, care urmau să primească la Mărcuța tratamentul pe care știința medicală de atunci îl putea da.

---

¹⁾ Arh. St. Buc., Min. de Interne. Rural Comunale dos. 150/1849 file 84—86.

²⁾ *Idem*, file 205—206.

³⁾ *Idem*, file, 242, 263.

⁴⁾ *Idem*, f. 269.

ASPECTE ALE ÎNVĂȚĂMÎNTULUI BUCUREȘTEAN PÎNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

de MIOARA ZGÎBEA-TURCU

Învățămîntul, în evul mediu, avea un caracter religios fapt care a determinat și organizarea primelor școli pe lângă mănăstiri și biserici. Cu toate că aceste mici centre de cultură nu erau școli oficiale, cu un program de învățămînt, manuale și dascăli anume salariați, ele au contribuit mult la dezvoltarea culturală a clasei dominante feudale.

Învățămîntul în epoca feudală, ca de altfel întreaga suprastructură a vremii constituia un instrument de dominare al clasei feudale, întrucît dreptul la învățătură era rezervat numai fiilor de boieri, iar mai târziu și celor de orășeni și negustori înstăriți.

În școlile existente în jurul bisericilor în secolul al XVI-lea elevii învățau scrisul și cititul pe texte religioase, care la început se scriau în limba slavă, fiind astfel pregătiți viitorii clerici, dascăli, dieci și logofeți.

În secolul al XVII-lea învățămîntul s-a dezvoltat și s-a ajuns la trei forme de contact cu știința: studiile în stăinătate, cunoștințele predate în școli organizate de străini la noi în țară și categoria cea mai importantă, învățămîntului în școlile românești, fie mănăstirești de slovenie care pregăteau clerici, dieci și dascăli, fie domnești de slovenie în care folosirea extinsă a scrisului românesc impunea și învățarea limbii țării. Aici se instruiau viitorii dieci de cancelarie precum și fiii tîrgoveților și ai negustorilor.

Dintre tinerii care s-au pregătit în afara țării, făcea parte și stolnicul Constantin Cantacuzino; el a studiat la Padova, apoi la Viena, la Varșovia și prin alte centre ale Europei.¹⁾

Tot în secolul al XVII-lea se înființează și primele școli de învățămînt superior, cu caracter laic, avînd limba de predare greacă cum este aceea de pe lângă mănăstirea Sfîntul Sava din București.

În cursul secolului al XVIII-lea formele de învățămînt sînt cele întîlnite și în secolul precedent: școli domnești, școli organizate pe lângă instituțiile ecleziastice locale și învățămîntul particular dat elevilor în cadrul familiilor, completat cu studii în străinătate.

---

¹⁾ Mihail Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor* (ed. N. Iorga) București 1902 pag. 292.

În secolul al XVIII-lea dezvoltarea social-economică a păturilor orășenești, înmulțirea actelor scrise precum și existența unui aparat tot mai larg de dregători au făcut ca școlile diferitelor categorii să devină mai numeroase.

În afară de școlile domnești existente s-au înființat pe lângă biserici și școli slavo-române de instrucție elementară, care cuprindeau pe lângă învățătura religioasă și materii de caracter profan. O astfel de școală era aceea de la Colțea.

Trimiterile la studii în străinătate a „tinerilor vlăstare” boierești au continuat și în secolul al XVIII-lea.

Școlile vechi bucureștene s-au dezvoltat în epoca feudală, având la bază caracterul religios specific învățământului nostru în epoca amintită. Cea mai veche școală din București, cunoscută pînă în prezent din documente, este aceea care a funcționat în chiliile din jurul bisericii Sfîntul Gheorghe Vechi. Ea exista probabil încă din anul 1576¹⁾.

Scopul școlii de slovenie de la biserica Sfîntul Gheorghe Vechi era să pregătească viitorii preoți de mir și călugări din București și din eparhia Bucureștilor. În plus școala forma și logofeții și diecii necesari în cancelaria domnească.

Un Stan grămăticul a scris în 1576 „o carte lui Alexandru Voevod în cetatea de scaun București, la sfînta mănăstire numită a marelui mucenic a lui Cristos Gheorghe”. Fără îndoială este vorba despre școala domnească de slovenie de la Sfîntul Gheorghe Vechi, unde probabil că învățase și se formase și Stan grămăticul.

Datorită faimei pe care o căpătase această școală, elevii erau nu numai pămînteni ci și străini veniți aci din sudul Dunării.

În secolul al XVII-lea în București s-au înființat noi școli, care au funcționat tot pe lângă mănăstiri și biserici.

Din școlile existente în orașul București în secolul al XVII-lea s-au format o serie de grămălici și dieci. Astfel dintre grămălicii vremii din documente putem cunoaște următoarele: în anul 1686, martie 13, Bunea fiul lui Alexandru grămăticul de la biserica domnească den curte (e vorba de biserica de la Curtea Veche) se împacă cu fratele său. Martori la acestea au fost: Popa Fota de la aceeași biserică, Vasile grămăticul și Bunea grămăticul²⁾.

Școala de la Sfîntul Gheorghe Vechi și-a continuat activitatea și în secolul al XVII-lea. În primii ani de domnie, Șerban Cantacuzino, a reorganizat-o, și a transformat-o într-o școală „slovenească și romînească”. Pînă la acest domn școala era subvenționată din visteria domnească. Ea asigura întreținerea elevilor și plata dascălilor, care însă se făcea în mod cu totul neregulat. Prin reorganizarea făcută de Șerban Cantacuzino școala a funcționat în condițiuni bune. Situația s-a menținut și în timpul domniilor lui Constantin Brîncoveanu și ale lui Ștefan Cantacuzino³⁾ pînă în anul 1716.

¹⁾ *Istoria Romîniei* vol. II, pag. 1032; Gh. Nedioglu, *Cea mai veche școală romînească cu caracter statornic (școala de la Sf. Gheorghe Vechi)*. București în *Convorbiri Literare* 1913 nr. XLVIII pag. 211, arată că școala de la Sfîntul Gheorghe Vechi ființa din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

²⁾ Arh. St. București Mitrop. T. *Romînească*, VI/13.

³⁾ G. Potra, *Școala domnească de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi din București*, în *Glasul Bisericii* nr. 9—10 (sep. oct.) 1961, pag. 843.

În școlile de slovenie metodele de învățământ erau greoaie. Astfel, pentru a învăța citirea „buchiilor” (a literilor) dascălul scria pe o foaie buchiile, de pe care elevii învățau a le cunoaște și a le pronunța, fără a le scrie. După vreo lună trebuiau să știe, să le recite. Apoi începeau „slovenirea” adică legarea sunetelor după o metodă foarte grea, spre exemplu: „buchi — az = (ba), buchi — az = (ba) = baba, vedi — az = (va), lude — estu = (le) = vale¹⁾.

După acesta începea legarea a două consoane cu o vocală și în sfârșit a două vocale cu o consoană.²⁾ Munca dificilă de învățarea scrierii dura vreo 6 luni.

Elevii erau aspru pedepsiți, iar cărturarii noștri din veacurile trecute care aplicau asemenea „metode” pedagogice purtau numele de „învățați”.

Un deosebit progres face învățământul prin înființarea în secolul al XVIII-lea a primei școli de învățământ superior cu caracter laic, de la mănăstirea Sfântul Sava. Data exactă a înființării „Academiei domnești” nu este cunoscută, actul de întemeiere fiind pierdut.

Pe baza unei cuvântări a lui Sevastos Kymenites, primul director al școlii, aflăm că ea s-a înființat sub domnia lui Constantin Brîncoveanu în preajma anului 1695³⁾. Activitatea a fost organizată după modelul universităților renașterii italiene, de către stolnicul Constantin Cantacuzino care își făcuse studiile în străinătate.

Spre a corespunde cerințelor vremii și pentru a avea asigurată continuitatea, școala a fost pusă de la început sub egida domnească și directă oblăduire a patriarhului Ierusalimului.

În răsăritul bizantin, limba elină era mijlocul principal pentru răspîndirea culturii și din acest motiv a fost adoptată și la școala de la Sfântul Sava.

Sub domnia lui Constantin Brîncoveanu s-a stabilit programa școlii și s-au asigurat veniturile pentru întreținere, dîndu-i-se o parte din cei 300 de ducați depuși la Zecca din Veneția⁴⁾.

Primul organizator și director al școlii, Sevastos Kymenites din Trapezunt, vestit dascăl, a condus-o pînă în anul 1702. De la el a rămas obiceiul ca profesorii să fie recrutați dintre tinerii care au studiat la școlile înalte din Padova și Veneția, mulți dintre ei fiind doctori, mai ales în medicină și științe.

În această perioadă dintre profesori pe lângă Sevastos Kymenites erudit și mult apreciat de Constantin Vodă Brîncoveanu trebuie amintit și doctorul Ioan Comnen, numit după ce a trecut în viața monahală Ierotei. El a predat la Academia domnească de la Sfântul Sava științele fizico-matematice. (1680—1700).

Academia avea trei secții: la prima secție se predă: I. logica, II. retorica, III. fizica, IV. despre cer, (adică cosmografia), despre naștere și pieire (rudimente de biologie), VI, despre suflet, (adică psihologia), VII, despre metafizică. La celelalte două secții erau predate: I, poetica, II, retorica, și erau interpretate texte ale clasicilor greci și latini. Astfel erau stu-

¹⁾ C. Erbiceanu, *Cronicarii greci care au scris despre romîni*. București, 1888 pag. XXIV.

²⁾ Idem, p. XXXIII.

³⁾ V. Papacostea, *Doi bursieri ai lui Petru cel Mare la școlile din București*. În studii. XIV (1961) nr. 1 pag. 116.

⁴⁾ V. A. Urechea *Istoria școalelor*. vol. I pag. 14.

diați aproape toți scriitorii elini: Homer, Pindar, Sofocle, și Euripide, istoricii: Tucidide, Xenofon, și Plutarh¹⁾.

Predarea fizicii, despre materie și pieire, despre suflet și metafizica, se bazuau pe cursurile filozofului grec Teofil Corydaleu (1563—1646), format în centrul gândirii neoaristotelice de la universitatea din Padova. Acestea reprezintă elemente de gândire materialistă pătrunse în cultura românească²⁾.

Se predau și trei științe gramatice, fapt constatat din scrisorile lui Marcu Porfirovulos (Cypriotul) directorul școlii, către Hrizant Notara.

La Academia domnească veneau să studieze nu numai fiii de boieri și de mari negustori, dar și elevi străini din Orientul creștin și din Rusia cum a fost traducătorul de limbă greacă Andrei Mihailov, trimis la învățătură de Petru cel Mare³⁾.

Numărul studenților în Academie se ridica la 150, iar uneori trecea de 200⁴⁾.

Materiile de predare — matematici înalte, algebră, geometrie, filozofie, astronomie, istorie, geografie, fizică și chimie — erau prelucrate după autori occidentali la nivelul științific corespunzător al epocii⁵⁾.

Limba greacă veche se studia prin metoda parafrazării în limba greacă nouă vorbită. Limba latină se învăța prin traducere în limba română dar și în limba greacă veche. Limbile franceză și italiană se predau de către profesori specialiști, elevii fiind obligați în anumite ore, zilnic, să vorbească numai franceza sau italiana. Predarea și audierea cursurilor se făcea dimineața și după amiaza, în orele stabilite, după un anumit program. Orarul școlii stabilea 5 zile pe săptămână, toată ziua pentru învățătură iar zilele de joi și duminică „pentru odihna ucenicilor”⁶⁾.

Desfășurarea procesului de învățământ se făcea după modelul școlilor grecești superioare care funcționau în peninsula Balcanică (Adrianopol, Constantinopol, Trapezunt)⁷⁾.

În acest sens materiile respective erau predate ținând seama de vârsta și posibilitățile de înțelegere ale elevilor. În strânsă legătură cu nivelul lor de pregătire se făcea și succesiunea disciplinelor. Însemnările zilnice ale elevilor țineau loc de manuale tipărite. Profesorii își scriau de asemeni de mână cursurile. Cu toate acestea mulți și-au tipărit cursurile de predare ca de exemplu: Ioan Avramion, care a redactat o carte de legislație (1713), Iosif Masiodox a scris în anul 1765 un dialog și Ioan Comnen care deasemeni a scris manuale⁸⁾.

După moartea lui Constantin Brîncoveanu (1714), școala a cunoscut o vremelnică decădere, deoarece urmașii i-au neglijat activitatea.

¹⁾ N. Iorga *Istoria învățămîntului românesc* III Influențele italiene asupra școlii românești. Buc., 1928 pag. 50—51.

²⁾ Gléobul Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'oeuvre de Théophile Corydalée* (1963—1646) Bucarest 1948 pag. 63.

³⁾ V. Papacostea *op. cit.* pag. 115.

⁴⁾ Gh. Ionescu *Influența culturii grecești în Muntenia și Moldova cu privire la biserică, școală și societate. Academia din București. Istoria Academiei de la Șerban Cantacuzino pînă la Nicolae Mavrocordat*. Buc. 1900 pag. 158.

⁵⁾ C. Erbiceanu *op. cit.* pag. XXXVII.

⁶⁾ Hurmuzaki *Documente privitoare la Istoria Romînilor*, vol. XIV p. I pag. 392—396.

⁷⁾ C. Șerban *Academia Domnească din București de la Sf. Sava și Măgureanu*. Comunicare ținută la Societatea de științe istorice și filologice Buc., 25.III.1958. pag. 11.

⁸⁾ C. Șerban *op. cit.* pag. 14.

Academia Domnească de la Sf. Sava a fost condusă, după moartea lui Sevastos Kymenites (1702), de către Marcu Porfiropulos din Cypru, care în 1713 în luna mai dădea vești despre această școală patriarhului Hrizant, descriindu-i modul de predare în școală¹⁾. După moartea acestuia direcția școlii a fost dată lui Gheorghe Hypomenas din Trapezunt, prim dascăl al Academiei.

Domnul Nicolae Mavrocordat a pus director al Academiei domnești pe Panait Sinopeus. El a înființat în cadrul școlii catedra de limbă turcă.

În anul 1761 același domn a reorganizat printr-un hrisov, școala de la Sf. Sava, dispunând ca biserica și localul școlii să fie administrate de către un comitet²⁾.

Ø măsură cu anumite urmări (1746) a fost anaforaua purtând iscăliturile a numeroși boieri români, adresată lui Constantin Vodă Mavrocordat. Domnul a fost de acord cu propunerea făcută într-nsa ca fii de boieri să nu poată ajunge la dregătorii fără a trece prin școala elină. 15 ani mai târziu școala de la Sf. Sava avea nevoie de mai mult spațiu, ceea ce a hotărât pe domn să mute egumenul și călugării din clădirile învecinate mănăstirii pentru a le ceda școlii.

Școala domnească de la Sf. Gheorghe Vechi și-a continuat activitatea și în secolul al XVIII-lea. Odată cu începutul domniilor fanariote și în mod deosebit cu urcarea pe tron a lui Nicolae Mavrocordat (1716), existența școlii a trecut, însă printr-o perioadă grea. Una dintre dificultăți era plata cu întârziere a dascălilor fapt care prilejuia o serie de jalbe din partea acestora către domnie. Domnul Grigore Ghica a hotărât la 17 ianuarie 1749 ca plata dascălilor la cele două școli domnești (Sf. Gheorghe Vechi și Sf. Sava), să fie făcută din încasările realizate prin darea plătită de preoți, ce era strînsă de către mitropolit și apoi vărsată la Mitropolie. Importanța reformei constă în faptul că mitropolitul administra singur fondurile realizate din dările preoților, pe care tot el le plătea direct dascălilor sub formă de simbrie³⁾. Dar nici acest sistem de salarizare nu rezolva întru totul problema, întrucît încasările efectuate din dările preoților nu puteau acoperi în întregime simbriile dascălilor. Din această cauză Matei Ghica și Constantin Racoviță au întărit hrisovul din 1749, primul în 1752 iar al doilea în 1753.

Scarlat Ghica trecînd domn în Țara Românească a rezidit cu cheltuiala sa localul școlii în anul 1759, punînd ispravnic la zidirea noului local pe popa Flor⁴⁾, miniaturist talentat și copist a numeroase manuscrise. Cu privire la numărul școlarilor de la Sf. Gheorghe Vechi, se constată că nu a fost niciodată prea ridicat, mai ales că veniturile pentru întreținerea școlii erau foarte reduse și din această cauză în anul 1741 școala avea numai 12 elevi⁵⁾.

Pînă în secolul al XVIII-lea, din documente, nu este cunoscut nici un nume de dascăl la această școală. Primul dascăl de slovenie apărut documentar este Staico⁶⁾. În afara acestuia în școala de la Sf. Gheorghe Vechi au mai predat dascălul Lupu care în 1736 a fost martor înscris

¹⁾ N. Iorga *op. cit.* pag. 50.

²⁾ V. A. Urechia *op. cit.* vol. I pag. 27—28.

³⁾ G. Potra *op. cit.* pag. 844.

⁴⁾ V. A. Urechia *op. cit.* vol. I pag. 26—27.

⁵⁾ G. Potra *op. cit.* pag. 846.

⁶⁾ *Idem*, pag. 863.

pe un zăpăc. De la dascălul Lupu ne-a rămas Diata scrisă de mîna lui în let 7264 (1756) iulie 13. Temător de molima de ciumă ce izbucnise el și-a orînduit pentru moștenitori averea agonisită prin munca lui¹⁾.

Dintre dascăli mai făcea parte și popa Flor, copistul amintit²⁾. Al patrulea dascăl al școlii a fost Constantin, fratele acestuia din urmă.

Dintre școlile noi înființate în secolul al XVIII-lea în București, face parte și școala de la mănăstirea Colțea, întemeiată în chiliile mănăstirii de către spătarul Mihai Cantacuzino în anii 1703—1707. Numărul școlarilor de aici, romîni și străini, era destul de ridicat pentru acea vreme, dovadă că vornicul Șerban Cantacuzino a ridicat pentru ei un paraclis. Școala era la fel organizată ca și aceea de la biserica Sf. Gheorghe vechi din București, fiind o școală slavo-romînească, în care se învăța și muzica bisericească³⁾.

Școala de la Colțea funcționa cu cei trei dascăli prevăzuți: unul de științe, altul de învățături începătoare și un al treilea de cîntări bisericești. Numele lor nu este cunoscut pînă în anul 1732⁴⁾. În același an apare în documentele la școala de la Colțea un dascăl Lucin⁵⁾. În anul 1734 alături de Lucin în diferite acte sînt trecuți dascălii Ghiorghe⁶⁾ și Dima⁷⁾.

În anul 1739 la 27 februarie, atît peste școală cît și peste mînăstire și spital s-a abătut o mare calamitate, clădirile acestora fiind pustiite de un foc nimicitor. În același timp mor și dascălii Dima și Lucin, poate secerati de vreo molimă. Școala a rămas numai cu dascălul Ghiorghe iar în anul 1740 în diverse socoteli se vorbește și despre dascălul Ioan, adus aci în funcția amintită de către familia domnitoare Racoviță.

În București pe lîngă școlile existente încă din secolele precedente, s-a înființat în secolul al XVIII-lea și școala de la Domnița Bălașa, construită în anul 1743 —1744, odată cu biserica, de către Bălașa, fiica lui Constantin Brîncoveanu împreună cu soțul ei marele ban Scarlat Lambrino⁸⁾. Limba de predare în școală era romîna. Concomitent mai erau predate și limbi străine ca de pildă: latina, franceza, italiana și germana.

Asupra școlii de la Văcărești înființată de domnul Nicolae Mavrocordat, pe la anul 1721⁹⁾ există puține date.

Din însemnările unui elev, făcute pe un text al lui Hesiod aflăm că școala era elină; ea funcționa normal și în cursul anului 1727¹⁰⁾.

Învățămîntul din București, alături de cel din toată Țara Romînească, a fost reorganizat în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti, printr-un

¹⁾ Toma Gh. Bulat. *Știri noi cu privire la dascălii de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi, Lup. și Popa Florea*. În *Romanoslavica* VIII. Asociația Slavistilor din RPR Buc. 1963 sub tipar pag. 482—485.

²⁾ Gh. Potra *op. cit.*, pag. 864—865.

³⁾ I. Ionașcu. *Școala de la Colțea în veacul al XVIII-lea*. Buc. 1938 Extras din *Revista Biserica Ortodoxă Romînă* LVI nr. 11—12 pag. 8.

⁴⁾ I. Ionașcu *op. cit.* pag. 8.

⁵⁾ Idem.

⁶⁾ Idem pag. 9.

⁷⁾ Idem pag. 10.

⁸⁾ Virtosu E. și I. O sută de ani de la înființarea Așezămintelor Brîncovenesti (1838—1939). *Documente pentru istoria bisericii, școlii și azilului Domnița Bălașa precum și a Spitalului Brîncovenesc*. București, 1938 pag. 117—118; nr. 169 (doc. din 1 nov. 1767).

⁹⁾ N. Iorga *op. cit.* pag. 65.

¹⁰⁾ Pe textul lui Hesiod se afla următoarea însemnare: „Am început în anul 1727 în școala din Văcărești în luna februarie”. (N. Iorga *op. cit.* pag. 65).

hrisov pe care l-a dat în ianuarie 1776. Hrisovul a adus îmbunătățiri în privința organizării și a modului de funcționare a școlilor dar era conceput să slujească în continuare claselor dominante.

În concluzie învățământul în epoca feudală, datorită caracterului lui religios și de clasă nu dădea posibilitatea maselor de a-l urma. Clasele dominante aveau tot interesul să le mențină în întuneric și neștiință, fapt care explică pentru ce începuturile învățământului în orașul București au fost atât de timide în epoca feudală.

VECHILE CASE MIHĂLESCU DIN MAHALAUA ANTIMULUI

de GEORGE D. FLORESCU

Pe actuala cale a Rahovei, plecând din oraș spre periferie, pe dreapta — îndată după strada Sf. Apostoli — la numerele 38 — 42 —, se află încă în ființă două case vechi — ambele cu fațadele spre miază zi, foste pe o mare proprietate cu împrejmuire de pe Podul Calicilor, dar nu paralele cu acesta. Cea din stînga, mai scundă, cu parter și cu cat, privită din față se distinge printr-un contrafort la dreapta. În vedere că intrarea casei, ce este chiar la fațada ei, va fi trebuit să posede la origine și o aripă dreaptă de asemenea cu un parter, și un cat care azi lipsesc, zidul interior a devenit extern și din rațiuni de consolidare s-au ridicat patru contraforți laterali în toată adîncimea casei¹⁾. Casa din dreapta cu intrarea laterală dinspre apus, este de factură mai nouă, avînd deasemenea fața spre stradă și un cat, dar totuși de o vechime ce trece de un veac²⁾.

Din cele constatate personal acum cîțiva ani, nimeni din direcția acestor două localuri de școală nu avea cunoștință de vechimea caselor, care însă sînt totuși și azi aceleași — restaurate și retencuite în dese rînduri de la clădirea lor — căci cea din stînga datează de pe la sfîrșitul veacului al XVIII-lea iar cealaltă din prima jumătate a veacului următor.

Anexăm prezentării noastre un act interesant — singurul pe care l-am putut găsi — în care aflăm o fărîmă din istoricul vechii clădiri în care s-au perindat viețile a 3 generații ai unei familii timp de mai bine de șaizeci de ani iar după aceea a slujit, împreună cu cealaltă casă din dreapta, ca localuri de învățămînt în scurgere de mai bine de optzeci de ani. Din acest

---

¹⁾ Prezența primului contrafort crează impresia că acesta reprezintă o veche consolidare a casei. De fapt însă, această veche casă avea la origine o intrare prin fațada dinspre stradă — ce mai există și azi — cu un paralelism între cele două aripi, din care cea din stînga mai este în ființă, iar cea din dreapta a fost dărîmată la începutul secolului nostru, pentru a îngădui ridicarea actualei clădiri la stradă, unde funcționează în prezent direcția Școlii mixte nr. 18. Cele două case vechi slujesc ca săli de clase a acestei școli.

²⁾ În cursul vremurilor — și aceasta încă de prin veacul trecut — pentru rațiuni familiale, ambele case au fost legate printr-un coridor acoperit care a dispărut odată cu dărîmarea aripei drepte a vechii case.

act rezultă că Scarlat Mihălescu, pe atunci biv vel paharnic a cumpărat această casă cu dependențele ei de pe Podul Calicilor, în mahalaua Antimului, la 4 mai 1812, de la stolnicul Șerban Grădișteanu, pe 34.000 taleri. Cu toate că de obîrșie străină, fiind originar din Albania — unde tatăl său Costi (Costea) copilărise la Constantinopol cu Grigore II Matei Ghica Voevod — Scarlat Mihălescu, cumpărătorul vechii case — întâlnit cîteodată cu numele de Costinoiu¹⁾ — s-a născut în București la 1766 și a suit treptele celor mai înalte dregătorii ajungînd pînă la moartea sa la 2 martie 1838²⁾ mare logofăt al credinții, adică ministru al Cultelor.

Numele de familie — Mihălescu — și l-a luat Scarlat de la moșia Mihălești de pe malul Argeșului, la hotarele dintre fostele județe Ilfov și Vlașca.

Îl aflăm vel sluger între martie 1791 — ianuarie 1793 în divanele lui Mihail Constantin Suțu Voevod, apoi paharnic între anii decembrie 1808 — iunie 1812³⁾. De la sfîrșitul acestui an este întâlnit ca vel clucer pînă la 1818⁴⁾; din noiembrie 1820 și pînă în 1822 Mihălescu a ocupat dregătoriile de spătar și epistat al Marei Logofetii⁵⁾.

La 13 aprilie 1822 agentul consular al Prusiei, Kreuchely, raporta ministrului de afaceri externe a țării sale, că șapte boieri aleși de Poantă au fost chemați la Silistra printre care și marele logofăt Scarlat Mihălescu⁶⁾. Cu acest prilej incisivul diplomat a întocmit o caracterizare puțin măgulitoare a acestor șapte boieri în care distingea în termeni mai favorabili doar pe Scarlat Mihălescu pe care-l aprecia ca fiind „printre cei șapte cel mai terneinic”, adăugînd totuși că nu prea îl cunoaște, dar „se zice că are mai multă pricepere și mai multe cunoștințe, dar și mai multă șiretenie” și se miră de cunoștințele ce le va fi avînd „căci el nu știe alte limbi decît cele ale țării”⁷⁾ și afirmă totodată că era „zgîrcit”.

La 27 iulie 1822⁸⁾ spătarul Scarlat Mihălescu a fost numit al treilea Caimacam, atribuindu-i-se totodată și funcția de agă⁹⁾ — dregătorie destul de însemnată pe acele vremi. Numirea spătarului Scarlat Mihălescu,

¹⁾ Insuși Ludwig von Kreuchely Schwerdtberg, agentul consular prusian în Tara Romînească, cînd amintește de Scarlat Mihălescu la 1822, îl numește Mihalesco de Kostinov (Hurmuzaki, *Doc. privit. la Ist. Rom.*, vol. X Buc. 1897, p. 229 Vezi și Ilie Corfus, *Însemnările Androneștilor*, Buc., 1947 p. 73, cu toate că la p. 78, cînd se consemnează data morții lui Scarlat Mihălescu — 2 martie 1838 — îl arată că este: „sin Costiță Stolnicul”.

²⁾ Necrologul său în „Cantor de avis și comerț”, I (1838) nr. 54, (3 martie, p. 211).

³⁾ Arh. St. Buc., *Condica domnească* nr. 61, f. 2; V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, vol. IX, Buc., p. 206. La 1811 îl aflăm ispravnic de Saac (*Ibidem*, p. 289).

⁴⁾ Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Gr. Cantacuzino*, Buc., 1919 p. 94—95.

⁵⁾ Arh. St. Buc. *Condica Logofetiei Țării de Sus*, nr. 1076, p. 188, 207, 243. *Condica domnească*, nr. 103, f. 4—6; 11—15; *Cond. domn.* nr. 108, f. 113—4. *Documente privind istoria Romîniei — Răscoala din 1821* — vol. I p. 186; vol. II, p. 306, 347, 354, 370—1, 393; vol. III, p. 89, 167, 202, 256, 313.

⁶⁾ Hurmuzachi, *op. cit.*, X, p. 144; I. C. Filitti, *Domniile romîne sub Regulamentul Organic 1834—1848*, Buc. 1915, p. 20.

⁷⁾ Rezultă însă din unele acte particulare pe care le-am consultat că Scarlat Mihălescu poseda pe lîngă cunoașterea limbii romînești și a limbii grecești, uzitată foarte adesea pe acele vremuri chiar în corespondența oficială a stăpînirii, și limbile turcă și albaneză.

⁸⁾ Hurmuzaki, *op. cit.*, X, 17.

⁹⁾ *Ibidem*, p. 229.

vel agă hălea cu rang de mare logofăt de pricini străine este din 14 mai 1823¹⁾, deținând această slujbă pînă la 13 aprilie 1829²⁾.

Din 1831—1835 Scarlat Mihălescu a făcut parte din Adunarea Obștească a țării iar la 17 ianuarie 1835³⁾, Alexandru Dimitrie Ghica Voevod a înlocuit pe Barbu Știrbei (viitorul domn), în funcție de mare logofăt bisericesc, cu

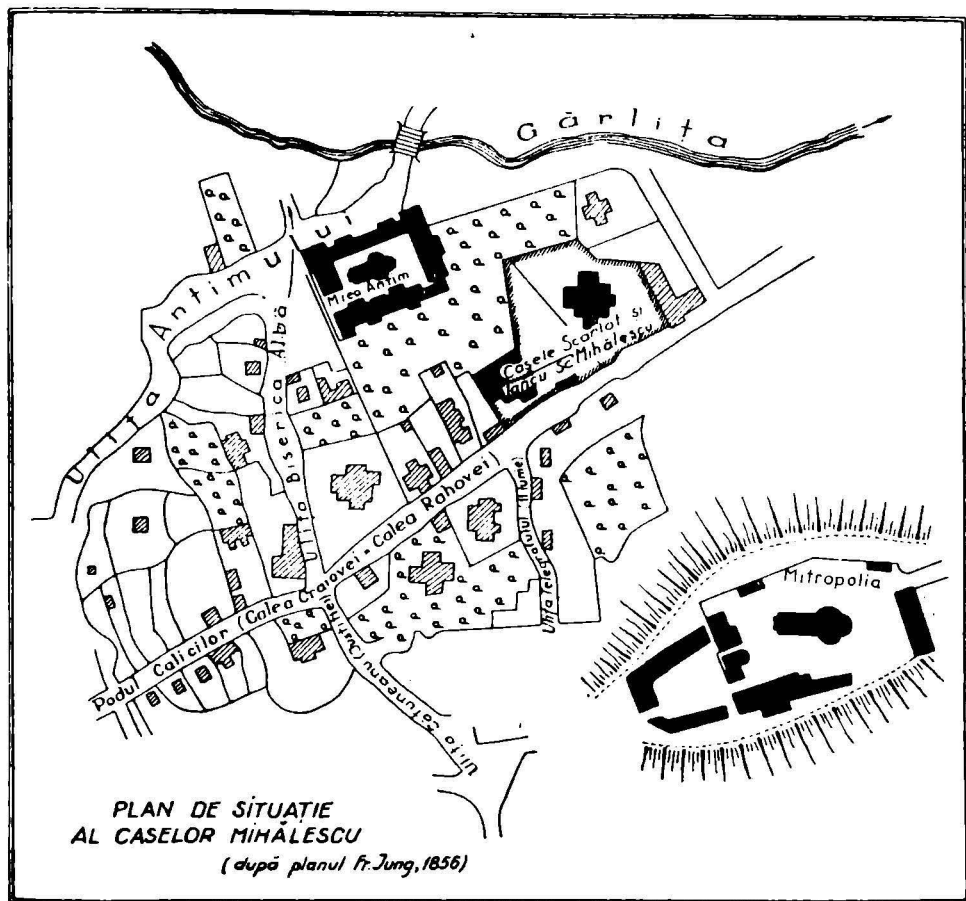

Fig. 2. — Plan de situație al caselor Mihălescu după planul Friedrich Jung (1856) (desen).

Scarlat Mihălescu, El a încetat din viață în București la 2 martie 1838 — precum am amintit mai sus — în vîrstă de 72 de ani și a fost înmormîntat la mănăstirea Cernica.

Scarlat Mihălescu nu a avut decît un singur fiu din a doua sa căsnicie la 1798 cu Anica Ioan Caramanlîu, pe Iancu Mihălescu, născut la

¹⁾ I. C. Filitti, *Arhondologia Munteniei de la 1820—1828*, „Revista Arhivelor”, vol. II (1927—1929), p. 22.

²⁾ Hurmuzaki *op. cit.* X, p. 275.

³⁾ *Buletinul oficial*, nr. 4, din 1835; Hurmuzaki, *Ibid*, X, p. 470.

1804. Pierzîndu-și soția a avut grijă de a da o creștere și educație aleasă singurei sale odrasle. După învățătura primită în casa părintească și apoi la Sibiu, Iancu a făcut studii superioare în Germania și Franța. La 28 iunie 1825¹⁾ Grigore Dimitrie Ghica Voevod oferă rangul de vtorî logofăt al Țării de Jos lui Iancu Mihălescu cu prilejul logodnei sale cu Maria Iordache Deșliu, căsătoria sa avînd loc în aprilie 1827. Aflăm pe Iancu Mihălescu cu rang de paharnic procuror la Divanul Judecătoresc, secția civilă, despărțirea

Fig. 3. — Vechea casă a lui Scarlat Mihălescu de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea din Calea Rahovei nr. 42.

vremelnicească, la 1836²⁾. El va fi deputat între anii 1839—1840, iar la 1842 vel clucer.

Cu prilejul căsătoriei sale, Iancu Mihălescu a fost pus de către părintele său în stăpînirea casei din mahalaua Antimului și după cîțiva ani, fiind tată a patru fiice, și-a clădit alături de vechea casă părintească, cumpărată de la Șerban stolnicul Grădișteanu, un nou corp de case, unde a locuit pînă la stingerea sa din viață, la 11 mai 1867.

¹⁾ I. C. Filitti, *Arhondologia...* p. 32. Tin aici să fac o corectare la indicele vol. V din *Documente privitoare la răscoala din 1821*, p. 613, unde se spune că Iancu Mihălescu a fost trimis (*ibid.* p. 344) la Silistra. Nu este vorba de Iancu ci de Scarlat Mihălescu tatăl său, trecut numai cu numele de familie, pronumele de Iancu referindu-se la boierul Cocorăscu ce urmează în act și care este unul din cei 7 boieri: Iancu Cocorăscu.

²⁾ *Almanahu Statului din Prințipatul a toată Țara Romînească*, Buda, 1836, p. 92.

Casa cea veche părintească Iancu a dat-o fiicei sale cele mai vîrstnice, Ecaterina, la căsătoria ei în 1850 cu beizadea Costache Mihai Șuțu. Casa cea mare, ridicată de el, a fost rînduită de către beizadea a oblădui numeroasă sa familie: un fiu și șase fiice. Șuțu a legat-o la parter printr-un coridor de casa cealaltă. Costache beizadea s-a stîns din viață la 3 noiembrie 1869 la vîrsta de 50 de ani, iar văduva lui a murit curînd după aceea, la 9 septembrie 1873, lăsînd 7 odrasle nevîrstnice sub oblăduirea văduvei

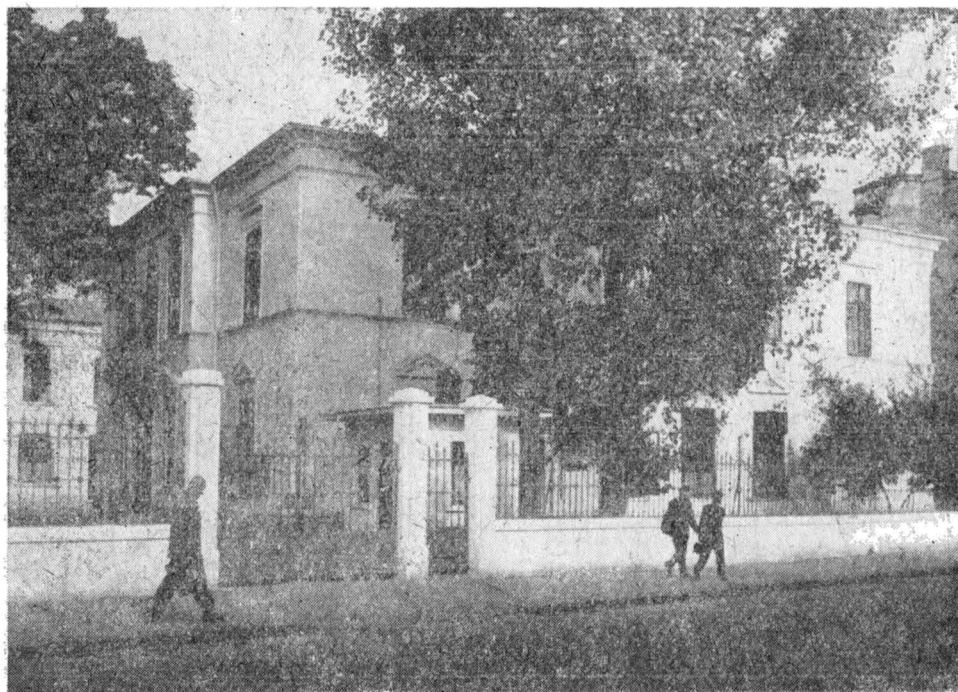

Fig. 4. — Casa lui Iancu Mihălescu din Calea Rahovei nr. 38.

lui Iancu Mihălescu: cocoana Marița Mihăleasca¹⁾). Cum una din nepoatele ei, Elena C. Șuțu²⁾, ajunse la vîrsta mărițișului, fiind logodită cu un Șuțu din Moldova, casele Mihălescu de pe Podul Calicilor au fost vîndute la mezat, cea fostă a lui Iancu Mihălescu — închiriată încă din 1867 lui G. Cotadi — a fost cumpărată de Constantin Cotadi, iar cealaltă mai veche a fost vîndută unui Păltineanu, cari le-a închiriat unor instituții de cultură a tineretului.

În aceste clădiri — meremetisite și orînduite pentru alt rost decît pe cel pe care l-au avut — s-a instalat în aprilie 1887 Școala Normală Superioară

¹⁾ Era născută la 1812 și s-a stîns din viață la 13 iunie 1890.

²⁾ Elena Costache Șuțu s-a născut la 18 noiembrie 1854 și a murit în 1890. S-a căsătorit la 1871 cu Grigore Gheorghe Șuțu, nepotul de fiu a lui Alexandru Nicolae Vodă Șuțu, care a murit la 1896. Elena s-a remăritat în 1897 cu reputatul arhitect francez Louis Pierre Blanc (1860—1903) căruia Bucureștii îi datorează frumosul edificiu de pură artă arhitectonică în stil Ludovic XIII, în care este astăzi adăpostit Consiliul Superior al Agriculturii de pe Bd. Republicii nr. 24.

mutată din Calea Griviței nr. 3, școală ce avea ca director pe reputatul profesor de filozofie și lingvistică Nicolae Chiriac Quintescu, (n. 4 febr. 1841 la Craiova — 12 aug. 1913). Printre figurile de dascăli ai acestei școli care au ilustrat învățământul din țara noastră la sfârșitul secolului al XIX-lea, remarcăm pe Ion Crăciunescu, profesor de pedagogie și estetică (n. Căcaleți-Romanați (azi Castra-Nova) — 27 iun. 1909), Epaminonda Francuți, elenistul (n. în Cipru 1829 — 8 mart. 1897), Emanoil Bacaloglu, enciclopedist și fizician (n. în Grecia 1830 — 30 aug. 1891), Dimitrie Brîndză, botanist (n. Bivol-Dorohoi 1846 — 3 aug. 1895) și Constantin Gogu, primul nostru astronom (n. Cîmpulung 1854 — 29 ian. 1897).

În prezent — după cum am mai amintit — vechile case Mihălescu sînt folosite ca săli de clase ale Școalei Mixte nr. 18 „Mihail Eminescu” de pe Calea Rahovei nr. 38—42.

A N E X Ă

1812 mai 4.

Încredințez cu zăpăsilul meu la mîna dum-lui biv vel paharnic Scarlat Mihălescu ca să fie de bună credință că prin bună învoială și tocmeală, am vîndut dum-lui casele mele cele pîrîntești de aici din orașul Bucureștilor după Podul Calicilor în mahalaoa Antimului după cum să află, care case, la împărțeala ce s-au făcut între frați miei, au rămas în partea mea, însă cu pămîntul lor obabnic, carele este în fața podului stînjini cinci zeci și noă, 'sau cit va fi, drept taleri trei zeci și patru mii; pe care bani luîndu-i toți deplin în mîinile mele, i-am dat dum-lui și toate sineturile, atît cele vechi cît și cele cu care le-a cumpărat răposatul tată-mieu ¹⁾ Deci să aibă dum-lui a le stăpîni în bună pace și nestrămutat atît dum-lui cît și moștenitorii dum-lui.

Și pentru a-și avea vînzarea aceasta tot temeiul, am adevărit acest zăpăsil cu chiar iscălitura mea și a dum-lor fraților miei rugînd și pe a'te cînstite obraze mai mari de au iscălit acest zăpăsil.

1812 mai 4

Șerban Grădișteanu stolnic vînzător.

Scarlat Grădișteanu ²⁾

Costandin paharnic ³⁾

Barbu Văcărescu martor ⁴⁾

Barbu Știrbei vornic ⁵⁾

Alecsandru Filipescu martor ⁶⁾

Mihai Filipescu ⁷⁾

Grigore Grădișteanu stolnic martor ⁸⁾

Constantin Filipescu martor ⁹⁾

Grigore Romanit martor ¹⁰⁾

Ștefan Belu paharnic martor

De la Divan

¹⁾ Vornicul Manolache Grădișteanu.

²⁾ Fratele vînzătorului.

³⁾ Asemenea.

⁴⁾ Unchiul vînzătorului.

⁵⁾ Viitorul domn, unchiul vînzătorului.

⁶⁾ Zis și „Vulpe”, văr primar al vînzătorului.

⁷⁾ Cumnatul vînzătorului.

⁸⁾ Fratele vînzătorului.

⁹⁾ Văr primar al vînzătorului.

¹⁰⁾ Vornicul Grigore Romanit era stăpînul impozantei case de pe vremuri ce era la colțul podului Mogoșoaiei cu actuala Cale a Griviței, casă ce a fost înglobată în fostul sediu al Ministerului de Finanțe. Peste drum — tot la începutul căii Griviței au fost pe întregul teren pînă la strada Banului stăpînirile lui Manolache Grădișteanu rămase fiului său mai mare Scarlat, de aceea Romanit semnează și el acest act.

Viind cu acest zapis inaintea noastră d-lui stolnic Șerban Grădișteanu, vinzătorul acestor case prin vechil fratele dumisale d-lui stolnic Grigorie Grădișteanu dinpreună cu d-lui paharnic Scarlat Mihălescu, cumpărătorul, cerind amândoă părțile de a să în-tări și de Divan cumpărătoarea aceasta, în care zapis văzînd și iscăliți, atît frații dum-lui și rudile cum și vecinii din sus și din jos ce au protimisîs după orînduială.

Intărește Divanul cumpărătoarea aceasta a dum-lui paharnic spre a-și avea stăpînirea ohabnică ca un bun cumpărător.

(ss) *Petrache Ritoridis*

(ss) *Constandin Kaliarhi*

(ss) *Dumitrache Racoviță*

(ss) *Scarlat Roset*

(ss) *Nestor căminar*

trecut în condică

(ss) *Zamfirache 3-ti logofăt*

procitită de mine

(ss) *Niță Sachelarie*

Prez. Tribunalului de Comerț

Copia aceasta scoțîndu-să după cel în original zapis spre a fi crezută, s-a adevărit cu a mea iscălitură și pecetea tribunalului.

Prezidentul : (ss) *C. Krețulescu*

(L. P.) (ss) *indescifrabil*

Muzeul de istorie a orașului București, nr. inv. 73475.

UN MEȘTER STICLAR DIN BOEMIA LA CURTEA DOMNEASCĂ DIN BUCUREȘTI (1698)

de NICOLAE VĂTĂMANU

A rămas necunoscută cercetătorilor noștri isorici călătoria unui meșter sticlar din Boemia, care s-a întâmplat să fie de față la nunta uneia dintre fiicele lui Brîncoveanu. Relația de călătorie s-a tipărit încă din 1870, dar într-o publicație regională cu o circulație restrînsă¹⁾. Știrile pe care ni le dă nu sînt multe; în schimb, ele sînt destul de interesante, cuprinzînd informații despre un spectacol la curtea domnească din București.

Călătorul se numea Georg Franz Kreybich și era de fel din Steinschönau (Boemia) unde se născuse în 1662 și unde a murit, pare-se în 1736. Se trăgea dintr-o familie de meseriași sticlari, dintre acei harnici lucrători șlefuitori și gravori ai sticlei, care au făcut faima cristalului de Boemia. El își vindea singur marfa, călătorind din loc în loc pe la sate și pe la bîlciuri. A început această călătorie de tînar, de la optsprezece ani. Pleca la drum în tovărășia mai multor sticlari sau neguțatori pentru a străbate drumurile lungi și necunoscute, în adevărate convoaie de căruțe. Între 1680 și 1719, Kreybich a întreprins peste treizeci de călătorii. El a străbătut toată Europa, la răsărit pînă la Moscova și la apus pînă la Londra și în Scoția; a ajuns spre nord, pînă în Danemarca și Suedia și a coborît spre sud pînă la Roma și la Constantinopol. Călătoria în mod obișnuit spre Varșovia și Riga, dar mai des decît oriunde, în Ungaria și în Ardeal. De aci a trecut și la noi, în Țara Romînească și în Moldova.

Ajuns la bătrînețe, Kreybich și-a încheiat călătoriile în 1719. În anii care i-au mai rămas de trăit, el a fost judecătorul și învățătorul satului său. Tot atunci, amintindu-și de întâmplările unei existențe bogate în evenimente, Kreybich și-a scris călătoriile, pe filele unui catastif. Manuscrisul a fost descoperit în 1870 de către Ludwig Schlessinger, în colecția lui Augustin Conrathsen din Leitmeritz, care l-a și publicat.

¹⁾ *Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, VIII Jahrgang 1870. Prag. p. 220 — *Reisebeschreibung eines deutschböhmischen Glas-schneiders*, mitgetheilt von Dr. Ludwig Schlessinger. Exemplarul se găsește în biblioteca tov. Acad. Prof. Dr. Wilhelm Knechtel, căruia îi mulțumim pentru că ni l-a pus la dispoziție.

În notele lui Kreybich se găsesc adunate privilegiile acordate de Wenzel N. O. Kinsky gravurilor și zugrăvirilor pe sticlă din satul Steinschönau în 1694 ; o genealogie a neamului Kreybich, pe 150 de ani ; o culegere de rețete medicale și gospodărești, în sfârșit, partea cu mult mai însemnată, atît prin cuprins cît și prin întindere, descrierea călătoriilor sale.

Din tot ce a scris Kreybich, o singură călătorie din Italia este mai colorată, ca un reflex tîrziu al plăcerii ce a simțit călătorind spre sud. Restul este mai mult un fel de contabilitate negustorească. Totuși, după cum se va vedea, trebuie să-i fim recunoscători și pentru puținul cît ni-l spune.

Din cele vreo treizeci de călătorii întreprinse de Kreybich, douăzeci și două au fost în Ardeal. De cîteva ori a trecut munții în Țara Romînească, dar știrile pe care ni le dă sînt foarte sărace¹⁾. Îl găsim, astfel, o dată la un bîlci din Cîmpulung, la 1710, unde se și îmbolnăvește. Episodul este doar o scurtă însemnare, un adaus la povestea întoarcerii la Sibiu, unde avea prieteni și nădăjduia să se simtă mai bine.

Cea mai însemnată călătorie a lui la noi în țară, a fost însă cea din 1698. Kreybich se întîmplase să fie în Ardeal, în 1697, cînd generalul Veterani a suferit din partea turcilor marea înfrîngere de la Lugoj. S-a înapoiat acasă, în Boemia, dar la sfîrșitul lui octombrie al aceluiași an era din nou la drum spre Ardeal. Nu întîrziase în satul său decît trei săptămîni. În Ardeal nu mai erau la vremea aceasta mișcări de trupe, dar nici pacea nu se încheiase încă între turci și austriaci. Kreybich, dorind însă să treacă munții, ceru să i se elibereze din țară permiția de a călători înapoi. Așteptînd rezultatul intervenției sale pe lîngă domnul Țării Romînești, el trăsese în gazdă la Brașov, la un prieten, care era consilier orășenesc „*Rathsherr*”. Cartea de drum i-a sosit și împreună cu ea o escortă care să-i asigure călătoria. În același timp escorta trebuia să conducă și pe un trimes al orașului Brașov, care aducea un dar din partea bogatei cetăți ardelenice pentru nunta fiicei lui Brîncoveanu. Întîmplarea a făcut să fie trimes cu darul, tocmai consilierul orășenesc la care fusese găzduit Kreybich. Astfel, ei au călătorit împreună. Sticlarul din Boemia a avut buna inspirație ca pe lîngă darul ce se aducea din partea Brașovului, să adauge și din partea lui un mic dar personal, în cristalluri. Datorită acestui gest, a avut cîntea să fie poftit la nuntă și cu multă mîndrie înseamnă în notele sale, că a stat la masă cu principele, cu patriarhul și cu cei mai mari boieri. Dar satisfacția lui a fost și mai mare cînd, după nuntă, principele i-a cumpărat cristalluri de 200 talleri (Löwenthaler) și i-a dăruit o bucată de postav englezească și o blană.

După cum am spus, Kreybich este în însemnările lui de o regretabilă zgîrcenie. El nu ne spune nici măcar cine era principele și nici la nunta cui a luat parte. Aceste lacune se pot însă ușor împlini. Cronica lui Radu logofătul Greceanu ne arată că în februarie 1698 Brîncoveanu și-a măritat cea de a treia fiică, pe Ilinca, cu paharnicul Scarlatache, feciorul puternic-

---

¹⁾ *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, vol. III, Brașov, 1918, p. 503 („Historica relatio de initio et progressu missionis Coronensis Societatis Jesu in Transilvania ab Anno Domini 1688 usque 1776” menționează prezența sticlarului Kreybich la Brașov și arată cum proceda în afaceri transferînd banii prin intermediari la Viena).

cului dragoman Alexandru Mavrocordat¹⁾. De asemenea, Kreybich nu ne spune nici orașul unde a călătorit și deci unde s-a făcut nunta. Știm însă, din aceeași sursă²⁾, că domnia se aflase pînă în decembrie 1697 la Tîrgoviște. Întîrziase acolo din cauza ciumei care bîntuia la București. Dar, a doua zi după praznicul sfîntului Nicolae, Brîncoveanu se ridicase cu toată casa și pornise la București, pe de o parte fiindcă mai slăbise virulența molimei și, pe de alta, fiindcă îl aștepta acolo un agă, care-i aducea caftan din partea noului vizir. Deci, nunta se făcu la curte, în București, unde a slujit patriarhul Ierusalimului, Dositheï, acela care în 1697, la Tîrgoviște, făcea rugăciuni pentru curmarea ciumei, și care apoi se găsea, în martie 1698, la București³⁾.

Importanța deosebită a știrilor pe care ni le dă Kreybich stă însă în menționarea petrecerilor la care a fost de față la curte. El spune că după ospăț, în aceeași sală în care mîncase, și bănuim să fi fost vestita spărtărie cu stelele, cea mai încăpătoare din palat⁴⁾, s-a ridicat un decor reprezentînd o cetate și s-a înjghebat un joc de război: cetatea care era apărată pe dinăuntru de ostași nemți, a fost atacată, asediată de către turci. Aceștia au bombardat-o cu ghiulele pînă ce au silit-o să se predea. Nu este greu să se vadă aci o aluzie la recente lupte din Ardeal și la înfrîngerea lui Veterani de la Lugoj. Acest joc de război, cu batjocorirea austriacilor, se potrivea și cu sentimentele intime ale domnului, jignit de generalii austrieci, Veterani și mai ales Heissler, dar și cu politica pe care, de voie-de nevoie, trebuia să o ducă. Mult socotitul Kreybich nu spune cum era înfățișată cetatea și cine erau actorii care închipuiau pe luptători. Este de crezut că vor fi fost tot niște „pehlivani“, dintre aceia care străbăteau țările orientului, arătîndu-și priceperea, dar poate să fi fost și pitici, dacă nu cumva animale, așa cum se obișnuia la asemenea petreceri. În orice caz, spectacolul trebuie să se fi desfășurat în zgomotul și lumina artificiiilor, a „giucărelelor de foc“ cum li se spunea pe atunci⁵⁾.

Cu toate că acea reprezentație reflecta stricta actualitate, procedeu era departe de a fi nou. Nu numai că la curtea lui Vasile Lupu se mai făcuse o asemenea petrecere cu prilejul nunții uneia dintre fete, aceea care a luat pe Radziwill, dar cu veacuri înainte lumea bizantină se delectase cu jocuri de felul acesta. După ocuparea Constantinopolului gustul spectacolelor trecuse la turci. Se dădeau la Stambul reprezentații mimate, fără text, care și ele înfățișau atacuri de cetăți și lupte de oștiri. Din cetatea cucerită, tot așa, cu multe explozii de artificii, scăpau animale înspăimîntate: „creștinii asediați erau reprezentați prin porci, omagiu față de ambasadorii poftiți să fie de față la reprezentații“⁶⁾.

Dar să ne reîntoarcem la Kreybich. Altă informație pe care ne-o mai dă el privește jocurile care au urmat după asediul cetății nemțești. A fost un întreg spectacol, bogat și variat, fiindcă informatorul nostru vorbește de „multe jocuri“. Abia după ce s-au terminat acestea, au început dansurile.

¹⁾ *Istoria Țării Românești de la 1689—1700* de marele logofăt Radul Greceanu, în *Cronici muntene*, II, Buc., 1961, p. 330.

²⁾ *Ibidem*, p. 94.

³⁾ N. Iorga, *Constantin Brîncoveanu*, Văleni, 1914, p. 190.

⁴⁾ A. M. Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, ed. N. Iorga, București, 1914, p. 27.

⁵⁾ G. Șincai, *Cronica*, vol. III, București, 1885, p. 225.

⁶⁾ N. Iorga, *La société roumaine du XIX-ème siècle dans le théâtre roumain*, în „Revue historique du Sud-Est européen“, III, 1926, nr. 4, p. 107.

Kreybich înșiră dansurile turcești, arăbești, chinezești, tătarăști, franțuzești, spaniole și polone; chiar dacă dansurile nu vor fi avut originea atribuită de autor, este de reținut totuși varietatea lor.

Petrecerea — ne spune Kreybich — a ținut toată noaptea, pînă la ziuă. Trebuie să înțelegem: doar petrecerea la care a fost poftit el! Fiindcă, după obicei, nunta trebuia să țină măcar o săptămînă. Dar, chiar așa, singura zi la care a fost de față, l-a uimit și l-a încointat într-atîta pe meșterul gravor de cristaluri, încît strîns și neîndurîndu-se să spună mai mult, încheie cu asigurarea că nici nu se pot descrie toate cîte le-a văzut!

A N E X A

TEXTUL LUI KREYBICH PRIVITOR ÎN CALATORIA LA BUCUREȘTI.

„...Und bin auch wiederumb in diesem Jahr am letztem Oktober, als ich drei Wochen zu Haus gewesen, wiederumb auf die fünfzehnte Reis' in Siebenbürgen und in die Wallachei gereiset. Es war zwar noch nicht Fried mit dem Türcken, aber es ward mir ein Pass von dem wallachischen Fürsten herausgeschickt, in welchem versichert war, dass ich mit sicherem Geleit sollte herauspassiret werden, wie es auch geschehen. Denn ich habe grosse Ehre alldorten empfangen, denn es ward von Kronstadt ein Rathsherr, bei welchem ich logirte, mit einem Präsent von der ganzen Stadt an den Fürsten geschickt auf des ältesten Prinzen¹⁾ seine Hochzeit oder Beilager, welches sehr angenehmen. Und ich machte auch einen kleinen Präsent unit Gläsern; so hatten wir die Ehr auf der Hochzeit mit an der Tafel, wo der Fürst und der Patriarch und die vornehmsten Minister sassen, zu speisen, und wurde auch noch nachdem der Fürst vor 200 Löwen Thaler Gläser gekauft mit einem englischen Tuch zu einem Pelz beschenkt. Da ging es lustig her, da war etwas zu sehen, das der Mühe werth zu sehen war. Denn es ward nach dem Essen in derselben Saal, wo gespeiset ward, eine Festung aufgebaut und wurde von denen Türcken belagert und in der Festung waren Deutsche, und die Türcken bombardirten die Festung mit Stucken und Bomben und zwangen sie zur Uibergab und zum Accord. Und wurden auch sonsten viel Spiel gehalten, auch allerhand Tänze, türkisch, arabisch, chinesisches, tatarisch, französich, spanisch und polnisch, und währte die ganze Nacht hindurch bis zum Tage, ich kann nicht Alles beschreiben“.

„...Și din nou în acest an la sfîrșitul lui octombrie, după ce am fost acasă pentru trei săptămîni, am făcut a cincisprezecea călătorie în Transilvania și Valahia. Deși pacea cu turcii încă nu fusese încheiată, mi-a fost trimis un pașaport din partea voievodului Munteniei, în care se spunea că pot părăsi țara, condus de o escortă sigură, ceea ce s-a și întîmplat. Căci am fost primit cu cînte pretutindeni, deoarece din Brașov fusese trimis un consilier — la care am locuit — cu un dar din partea întregului oraș voievodului pentru căsătoria domnească a celei mai mari dintre fiicele sale și care a fost foarte plăcută. Și eu, de asemenea, am făcut un mic dar în pahare; în acest fel am avut cîntea să prînzim la masa de nuntă, la care au luat parte voievodul, patriarhul și cei mai însemnați dregători; iar, după ce voievodul a cumpărat pahare pentru 200 de Löwen-taleri, mi s-a dăruit o ștofă englezească pentru o blană. A fost veselie, a fost ceva de privit, care merita să-și dea osteneala cineva să vadă, căci după terminarea prînzului, în aceeași sală, în care acesta a avut loc, a fost ridicată o cetate, împresurată de turci, iar în cetate erau germani. Turcii bombardau cetatea cu tunuri și bombarde și-i siliră să se predea și să ceară pace. Și s-au făcut și multe alte jocuri și tot felul de dansuri, turcești, arabe, chinezești, tătarăști, franceze, spaniole și poloneze și au ținut toată noaptea pînă la ziuă; nu pot descrie totul“.

¹⁾ Mai curînd să se citească „*ältesten Prinzessinen*“. Probabil greșeală de lectură sau de tipar.

ȘTIRI DESPRE „HANUL GALBEN“ DIN MAHALAUA FILANTROPIEI

de GEORGE POTRA

Marea majoritate a vechilor hanuri nu mai există astăzi. Au dispărut încă din a doua jumătate a secolului trecut. Unele au fost dărîmate din cauză că deveniseră cu totul insalubre, altele pentru că stăteau în calea noilor lucrări de aliniere, iar foarte puținele care au mai rămas, și nu dintre cele mari și vestite, au fost atît de mult modificate încît nu-ți mai pot spune nimic din ceea ce au fost și nici din agitata viață neguțăto-rească ce se ducea între groasele ziduri și curțile destul de întinse ce aveau.

Printre cele rămase, ca o mărturie al unui trecut de mult apus, se numără și *Hanul Galben* care însă și acesta nu mai servește de mult sco-pului pentru care a fost construit.

Hanul Galben se află la întretăierea Bulevardului Banu Manta cu strada Dr. Felix. E o clădire încă solidă, are parter, și în partea de mijloc un fel de etaj mansardat. Vechimea lui se cunoaște și prin faptul că nive-lul străzilor vecine e mult mai ridicat ca altădată, caldarîmul lor ajungînd azi pînă aproape de marginea de jos a ferestrelor.

Și acum dacă ne întoarcem cu o sută și ceva de ani în urmă vom vedea cînd a fost clădit și de cine anume.

În partea cea mai de nord a orașului, de o parte și de alta a Barierei Mogoșoaia adică Piața Victoriei de azi, era mai mult sat decît oraș; casele erau rare și cu aspect rural, iar multe din terenurile înconjurătoare erau locuri de agricultură sau grădini.

Din Bariera Mogoșoaiei porneau cîteva drumuri mai importante: unul, trecînd prin Bariera Herăstrăului și Bariera Nouă, ajungea la Bariera Tîr-gului de Afară acolo unde se termina Podul Tîrgului de Afară (Calea Moși-lor) și începea Drumul Focșanilor (Șoseaua Colentina); un alt drum era acela care ducea la Herăstrău, numit mai tîrziu Șoseaua Jianu; cel mai drept însă și foarte frumos era Șoseaua Kiselef avînd deoparte și de alta minunate alei și ronduri de flori unde protipendada orașului se ducea la plimbare. În stînga Șoselei Kiselef era un drum nepavat, foarte prăfos în timpul verii și cu noroaie mari toamna și primăvara. Aceasta era ulița Spi-

talului numită așa după spitalul „Iubirea de oameni” sau „Filantropia”, nu de mult clădit la acea dată.

Din planul orașului București litografiat de maiorul Rudolf Artur Borroczyński în 1852, la cererea domnitorului Barbu Știrbei, se poate vedea o uliță în spatele spitalului Filantropia ce corespunde actualei străzi Dr. Felix, care însă nu avea un nume oficial pe acea vreme. În afară de câteva căsuțe la linia uliței, tot terenul imens cuprins între Bulvardul N. Titulescu (fost Șoseaua Basarabilor), str. Dr. Felix și Bulvardul Banu Manta (fost Șoseaua Grozăvești) era în cea mai mare parte proprietatea clucerului Preda și era acoperit cu grădini de zarzavaturi, livezi de pomi și în special cu vie. Dar viile în această parte a orașului, de altfel ca și în celelalte părți, se țineau lanț și se continuau cu celelalte și mai întinse ale lui Ivancea Gherase, Dinu Precupețu și Iancu Ștemar. Pe unde e localul primăriei raionului Grivița Roșie, Cimitirul Evreesc și tot cartierul Filantropiei până departe erau numai vii. Pe locul unde este Piața Filantropiei zisă și Piața 1 Mai se afla o ghețarie imensă cu blocuri de gheață naturală, în greutate totală de milioane de kilograme. Puțin mai în centru, și tot pe partea dreaptă, se afla Cimitirul Protestant (Luteran) care a fost desființat acum 50—60 ani în urmă.

Având imaginea locurilor și ulițelor înconjurătoare, ne dăm seama că terenul proprietatea, poate prin cumpărare, a clucerului Preda era foarte bine plasat. Ca o consecință a acestui fapt, clucerul Preda și-a construit un han destul de mărieșor, situat la o răscruce importantă care făcea legătura cu marele drum al Țîngoviștii, pe unde se perindau zi și noapte țărani care veneau să-și vîndă produsele la oraș. Unii dintre aceștia, atît la ducere cît și la întoarcere poposeau la han, iar după ce-și vindeau marfa mai lăsau cîtiva lei și hanguliu pentru mîncarea și băutura ce-o consumau.

Hanul Galben numit așa dintru început, fiindcă era spoit cu culoare galbenă, a fost în proprietatea clucerului Preda. După moartea sa, moștenitorii lui voind să se împartă averea rămasă, au scos hanul în vînzare. Acest lucru l-au făcut cunoscut doritorilor și prin anunțare la ziar în care printr multe informații foarte interesante găsim că proprietarul era clucerul Preda Săulescu.

Din ziarul „Vestitorul Românesc”¹, pe anul 1850, aflăm că „hanul cel galben de la capu[1] Podului Mogoșoaie, afară din barieră, ce se învecinește cu spitalu[1] Filantropii” are patru încăperi, două cămări și o cuhnie (bucătărie) la etaj, iar în partea de jos cinci încăperi, o cîrciumă cu pivniță boltită, de zid, în care pot intra 18 buții de vin. În curtea destul de întinsă se afla un grajd mare în care pot intra zece perechi de telegari; două șoproane mari cu uși ferecate în care au loc patru trăsuri. În afară de asta, în spatele curții se afla o cărbunărie, o vîrzărie mare, o grădină într-o întindere însemnată, fînețe de șase care și o vie de 13 pogoane cu haracii ei și cu cramă cu tot edecul.

„Doritorii ce vor pofti ca să cumpere acest acaret, se vor înțelege cu pomeniții moștenitori” ai răposatului clucer Preda Săulescu.

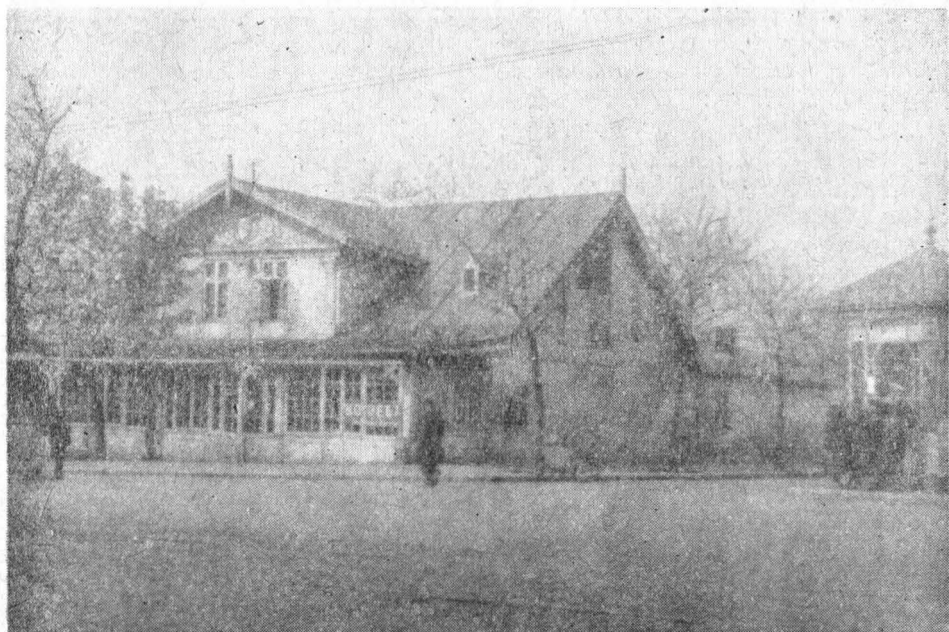
Nu am putut afla cine a cumpărat hanul și cu cît, și nici dacă via a fost vindută separat de han. E sigur însă că Hanul Galben se afla, pe la 1870, în proprietatea unui oarecare Cristea, iar de la acesta, prin cumpărare sau danie, a intrat în stăpînirea bisericii sf. Vineri-Nouă, actualmente dără-

¹) „Vestitorul Românesc” XIV (1850), nr. 63, p. 252.

mată, ce se afla pînă acum vreo 30 de ani pe Calea Griviței pe locul unde e azi clădirea Gării de Nord ce servește de mesagerie.

În 1890, epitropia zisei biserici anunța¹ că ține licitație publică pentru închirierea hanului pe termen de trei ani. Hanul e anunțat că se află în suburbia Cișmeaua Mavrogheni, pe strada Filantropiei, fiindcă aceasta era cea mai cunoscută. În ceea ce privește hanul, anunțul arată că el se compune din circiumă cu pivniță mare, șase camere, dependințe, brutărie, rotărie, curte spațioasă și grajd mare de zid. Nu se mai amintește nimic de

Hanul Galben de la întretăierea bul. Banu Manta cu str. Dr. Felix (vedere din 1930).

vărzărie, fînețe și vie. Poate că acest teren fusese parcellat de mult și se făcuseră pe el străzi și nenumărate case, un adevărat cartier.

Cît timp a fost în stăpînirea bisericii sf. Vineri-Nouă, și cine au fost chiriașii, iarăși nu știm. În orice caz, pe la începutul acestui secol, Hanul Galben era un local foarte cunoscut de prefectura poliției, pentru că în el puteai întîlni pungași la fiecare oră din zi și din noapte, în special borfași și hoți de păsări. Cînd prefectura sau comisariatele primeau reclamații pentru astfel de furturi, privirile și cercetările agenților de siguranță se îndreptau în primul rînd spre Hanul Galben.

Într-un reportaj de ziar¹ publicat în 1904, în legătură cu viața acestui han și a împrejurimilor se spune următoarele :

„Pe Șoseaua Filantropiei, după ce ne-am depărtat de Piața Victoriei cu cîteva sute de pași, viața bucureșteană dispare cu desăvîrșire din jurul nostru.

¹) „Monitorul comunal al Primăriei București” (XV (1890), nr. 30, p. 385.

²) Hanul Galben în „Adevărul de dimineată” I (1904), nr. 33, p. 1.

Pe trotuare întâlneam femei desculțe, nepieptănate, îmbrăcate murdar, bărbați cu fețele negre, uscate, înăsprite de miserie, tineri fără gulere și chiar fără cămăși, copii în zdrențe sau goi. Populația e alcătuită din hamali, căruțași, salahori, cerșetori, olteni-precupeți, spălătorese, proxenete, vinzătoare de flori, lăptărese, vrăjitoare, cerșetore, chivuțe etc.

Case mici, strâmte, pereți dărăpinați de ploi, fațade pline de noroiul improșcat din stradă, curți vaste și pline cu gunoaie iar pe alocurea mici livezi de pomi roditori.

La răspîntia unde se întâlnește Șoseaua Filantropiei cu strada Grozăvești, este un han mare cu pereți galbeni. Lumea s-a deprins să-l numească Hanul Galben. E o clădire joasă cu un acoperămint de tablă roșie închisă, prelungit cu o strașină largă ce întunecă fațada și-i dă astfel o înfățișare misterioasă.

În mijlocul acoperișului se ridică o mansardă luminoasă, înaltă și curată care face ca partea de jos a clădirii să apară mult mai lugubră de cît e în realitate. Astfel Hanul Galben atrage privirile, oprește pe trecător, fascinează, asemeni ochilor enigmatice și întunecați ai păsărilor de pradă.

Am recunoscut că pungașii nu puteau alege un mai potrivit loc de întîlnire."

Înăuntrul hanului se afla băcănie, cîrciumă și cafenea iar în curte era o fîntînă cu cumpănă și un mic maidan unde căruțașii și camionarii își lăsau vehiculele în așteptarea clienților.

Mahalaua din jurul Hanului Galben, numită și „Mahalaua Dracului“, cuprinzătoare de atîtea variate categorii de locuitori, promiscuitate, mizerie și zgomot, a fost un motiv de inspirație în arta plastică. Nu vom pomeni decît un singur caz.

Marele pictor Ștefan Luchian, între 1907—1909, a locuit pe strada Filantropiei nr. 24 (actualmente Bulvardul 1 Mai 34), peste drum de Hanul Galben. Fiind în imediata apropiere a atîtor tipuri caracteristice nu rămîne străin de ele și pe cele care i se par mai sugestive și mai interesante le pune pe hîrtie sau pe pînză, immortalizîndu-le prin marele său talent.

În „Mahalaua Dracului“, Ștefan Luchian a început să picteze încă din 1898, înainte de a se muta în ea. Dintre lucrările pictate sau inspirate din această mahala nu trebuie să uităm figura blajinului și truditului cărbunar, țigăncile, cocioabele, autoportretul *Un zugrav*, compoziția *Cheful*, cele mai strălucitoare din *Anemonele sale* (1908), precum și portretele lui Moș Nicolae și Alecu Literatu. De asemenea, dintre priveliști, aparțin acestui cartier, minunatul ulei în tonalități mov *Mahalaua Dracului*, înfățișînd o seamă de case cu cîte un etaj și scări, destul de înghesuite și oropsite, pastelul *Ghereta din Filantropia*, o măestrîtă lucrare cu atmosferă de iarnă, *Casele bătrînești* cu stîlpii aceia rotunzi ca niște coloane și cu pridvorul acoperit cu stuf, acuarela *Puful din strada Clucerului*, cu chițimiile din lemn și paiantă străjuite de doi copaci aplecați și între care se află puțul cu roată, iarăși o remarcabilă lucrare tipică pentru viața periferiilor bucu-reștene de atunci.¹⁾

Cartierul din jurul Hanului Galben, adică Mahalaua Dracului, avea o reputație cît se poate de proastă acum vreo 70 de ani, fiind populată de

¹⁾ Petru Comarnescu, Ștefan Luchian, București, 1957, Editura de stat pentru Literatură și Artă, p. 62—63.

borfași care atacau și jefuiau noaptea trecătorii, profitând de faptul că străzile din împrejurimi nu erau luminate.

În han o serie de pungăși și trișori de cărți de joc, ațineau calea țăranilor și-i ademeneau să joace, luându-le de multe ori toți banii ce-i aveau din vânzarea diferitelor mărfuri.

Mulți dintre nenorociții aceștia se întorceau acasă și fără bani și fără marfă, iar în cazuri mai rare, chiar fără caii de la căruțe ce repede erau vânduți prin diferite mahallale ale orașului de răufăcători ce roiau în jurul hanului de tristă amintire.

Iată deci, în câteva cuvinte, viața unui han bucureștean din care n-a mai rămas decât clădirea necuvîntătoare. Mulți trec prin fața ei, dar prea puțin îi știu trecutul.

DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA ORAȘULUI BUCUREȘTI
VOLUMREDACTAT DE FLORIAN GEORGESCU (redactor responsabil),
PAUL I. CERNOVODEANU ȘI IOANA CRISTACHE—PANAIT

(APĂRUT ÎN CADRUL MUZEULUI DE ISTORIE A ORAȘULUI BUCUREȘTI, 1961)

de NICOLAE GHINEA

Așa cum se arată în „Cuvîntul introductiv”, autorii urmăresc prin publicarea acestui volum de documente bucureștene dintr-un șir de volume pe care au intenția să le publice „să pună în valoare materialele documentare și colecțiile” de documente existente în arhiva Muzeului de istorie a orașului București (p. III). Din totalul de 605 documente originale și reproduceri fotografice existente în arhiva acestui Muzeu, volumul de față prezintă numai 173 documente și fotocopii, în majoritate originale românești, puține grecești și numai unul slavon, începînd cu anul 1636 și pînă la 1848, selecționate, care, așa cum se afirmă „corespund prin conținutul lor, unor probleme mai însemnate” (p. III).

Într-adevăr, documentele, prin conținutul lor, prezintă deosebit interes pentru urmărirea dezvoltării orașului București din punct de vedere economic, social și politic, cu deosebire în perioada descompunerii relațiilor de producție feudale și apariției noilor elemente de economie capitalistă. Ele arată că, mai ales de la mijlocul sec. XVII, orașul de scaun este într-o continuă creștere. Se dezvoltă forțele de producție, se înmulțesc și se specializează meseriile, ceea ce determină organizarea breslelor meșteșugărești. În sec. XVIII ele se întăresc, atelierele meșteșugă-

rești și manufacturile ocupă un loc tot mai însemnat în producție. Schimbările comerciale se intensifică și atrag spre oraș tot mai multe elemente provinciale și străine, care găsesc în capitala Țării Românești un loc favorabil dezvoltării afacerilor și unei acumulări rapide de averi. Pătrund aici numeroși levantini (greci, armeni, turci, albanezi, bulgari etc.) și sudiți care participă la dezvoltarea vieții economice în noile ei forme capitaliste. În lupta pentru acapararea de bunuri, numeroase conflicte se ivesc între vechii deținători de averi, — boieri, mănăstiri, biserici — și tîrgovețime care se ridică și-și face loc. Documentele arată goana după acapararea de bunuri imobiliare ca prăvălii, case, locuri de case, pivnițe, bolți, hanuri etc., al căror preț este în continuă creștere. Circa 80 de documente din volum au ca subiect vinzări și cumpărări de bunuri imobiliare. Un alt număr de documente cuprinde tranzacții comerciale din care se poate deduce tot mai marele rol pe care-l are creditul în viața economică. Din păcate numărul restrîns de documente prezentat nu dă posibilitatea cunoașterii amănunțite pe care viața economică a orașului București a luat-o către sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX. Drept urmare a dezvoltării economice orașul crește în întindere și populație. Se formează noi

malahale. Prin numeroase procedee abuzive boierimea înlătură populația săracă din centrul orașului silind-o să se așeze la margini. Protestele acesteia sînt numeroase. Ele arată ascuțirea luptei de clasă în perioada trecerii la noua economie capitalistă. De asemenea documentele prezentate aduc bogate informații cu privire la topografia orașului. Numeroase știri cu privire la mahalale, poduri, ulițe, case, piețe și locuri de interes comercial, biserici, mănăstiri, locuri de recreație, împrejurimile orașului vin să completeze informațiile de aceeași natură din alte documente și dau posibilitatea reconstituirii hărții orașului și urmăririi transformărilor lui în curs de mai mult de două secole. Dacă mai adăugăm la acestea informațiile privind edilitatea, administrația, justiția și asistența socială din cuprinsul orașului ne putem da seama de interesul pe care-l prezintă documentele din acest volum pentru istoria orașului București. Prin conținutul lor documentele publicate contribuie într-o bună măsură la cunoașterea dezvoltării vieții economice, sociale, politice și culturale a orașului București în secolele XVII—XIX.

Analizînd modul și principiile care au stat la baza alcătuirii acestui volum de documente trebuie recunoscut de la început că ele arată pricepere și intenția de a oferi un instrument de lucru bine pus la punct. Alcătuitoarii au folosit experiența altora în acest domeniu. Ei precizează în „Cuvîntul introductiv” că „în editarea documentelor au respectat principiile de transcriere stabilite de Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. pentru corpusul de „Documente privind istoria Romîniei” (p. VII). Mai mult decît atît, ei au evitat greselile strecurate chiar și în publicarea acestui corpus.

Se publică mai întîi lista documentelor cu regește complete și bine formulate. Faptul că în regestul documentului 41 se menționează o *danie*, cită vreme în document este vorba de o *împărțeață* sau că în regestul documentului nr 91 se întăresc numai *privilegii*, cită vreme în document se vorbește și de *danii* sau că, în sfîrșit, în regestul documentului 94 se menționează *scaune de curte* în loc de *scaune de carne* nu anulează aprecierea făcută, deoarece nu este vorba decît scăpări din vedere și nu de o regulă.

Transcrierea documentelor se face corect și consecvent. Ea respectă regulile stabilite de Institutul de Istorie al

Acad. R.P.R. La documentele grecești pe lîngă traducerea romînească se dă și transcrierea textului grecesc. Același lucru se face și cu singurul document slavon din volum. În ce privește documentele romînești, numai 18 dintre ele sînt date și în fotocopii de pe originale. Însă mărimea clișeului și condițiile aproximative tehnice în care sînt date nu aduc mare folos cercetătorului care ar voi să verifice exactitatea transcrierii. Transcrierea termenului grecesc *ῥάπτη* (pp. 202—203, 215) în loc de *ῥάσπη*-s-a făcut, credem, din neabăgare de seamă, căci altfel s-ar confunda cu termenul *ῥάπτης* care înseamnă crotitor (v. Νικόλα *ῥάπτης* p. 70). Se transcriu și traduc, în cazul cînd sînt într-o altă limbă, și însemnările ulterioare de pe documente. La sfîrșitul fiecărui document se dau informații privind materialul, peceteile, semnăturile de pe document și cota din inventar. Pentru copii nu se indică unde se află originalul sau dacă este pierdut.

La sfîrșit se adaugă un *glosar* cu termeni ieșiți din uz, întîlniți în documente, cărora li se dau explicații. Unii termeni puteau lipsi deoarece sînt în uz și astăzi (ex.: coprindere, a hărăzi, postăvar, strîmbătate, viclesug), iar alții trebuiau adăogați (ex.: erbărit-ierbărit-, megias, olanguu, urdină, verice etc.). Explicațiile date unor termeni, în unele cazuri, nu sînt suficient de clare și exacte (ex.: cezvirte, dedină, cosoroabă, metanie, oblastie).

Volumul se încheie cu un *Indice* de nume proprii, locuri și materii la întocmirea căruia autorii au folosit experiența colectivului de indici de la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. De aceea identificarea persoanelor și localităților întîlnite în documente a fost în prim rînd în atenția autorilor. Titlurile de persoane s-au imprimat cu o literă deosebită de cea a titlurilor de localități, iar trimiterile și materiile cu literă deosebită de a celor două. În paranteze puse imediat după nume se dau variantele existente în documente sau indicațiile privind ocalizarea topiceilor. Sînt titluri simple cu cite una, două sau mai multe trimiteri și titluri dezvoltate cu numeroase trimiteri (ex.: *București, Țara Romînească*). Cel mai dezvoltat titlu este *București*. Indicele astfel alcătuit face posibilă rapidă folosire a documentelor, înlesnind mult cercetarea lor.

Cu toate astea semnalăm cîteva lipsurile la *Indice*, care pot fi de folos la alcătuirea unui nou volum, sau la reeditarea acestuia.

În două cazuri se socotesc nume de familie, denumirea etnică a două persoane (Grecu Ene, Grecu Mihalache, p. 318). Credem că era mai nimerit ca aceștia să fie indexați la numele lor de botez (Ene grecu, Mihalache grecu) întrucât la sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX, cînd ei au trăit, denumirea lor etnică încă nu devenise nume de familie. De asemenea, ei trebuiau indexați și ca greci, la populația orașului.

Se fac frecvent trimiteri de identificare, însă scapă câteva necesare. De pildă, era util să se facă trimiteri de la Hagi Agop, la Nazaretoglu Hagi Agop sau de la Hagi Gheorghe, luminărar la Manciuc Hagi Gheorghe, unde este indexat.

Uneori se omite indexarea unei persoane la numele său propriu și este indexat la profesie (ex.: Pătru cizmarul, p. 27, indexat la *București*, cizmar) și invers (ex.: Opris, vîtaf de zidari, p. 99, indexat numai la nume).

Se indică și unele pagini greșite (ex. *București*, biserica Slobozia, p. 63; mahalaua Brostenilor, p. 65). Dacă totuși este vorba de identificări ale autorilor, ele trebuiau semnalate prin semne speciale, așa cum se face pentru nume.

Cu toată evidentă grijă a autorilor de a indexa toate elementele importante din documente, totuși au rămas numeroase informații prețioase neindexate. Astfel la titlul *București* n-au fost indexate toate informațiile cu privire la *ulițe* (pp. 50, 66, 175, 221, 230—231, 256—257, 280), *dascăli și grămăci* (pp. 61, 65, 93, 96, 98, 104—105, 112, 115—118, 119—122, 130, 145, unde este vorba de dascăli scriitori de acte sau dascăli la școala domnească de la sf. Gheorghe și ide dascăli sau protopsalți de biserică. Credem că trebuiau grupați la un loc, deoarece informații despre ei sînt puține și sînt greu de separat, mulți dintre ei îndeplinind frecvent ambele funcțiuni), case, măcar cele mai însemnate (pp. 108, 132, 197—198, 224, 234—237, 256, 259—260, 268, 285, unde este vorba de casele unor boieri și negustori bogați din București, unele dintre ele cu două caturi), *bolți* (pp. 285, 289—290), *evrei* (pp. 257, 260—261), *armeni* (pp. 230—233, 239—242, 247—248, 284—291), *sudiți* (p. 254—255), *incendiiul din 1847* (p. 285) ș.a. În câteva cazuri se fac interpretări greșite. Ex. mahalaua Foi-

șorului (de lingă Abator) este trecută la foșorul de foc (p. 138) sau numai la biserica Foșorului (p. 144). De asemenea mahalaua Sf. Gheorghe cel Mare este trecută la mănăstiri (p. 70).

În sfîrșit socotim că trebuia ca materialul adunat la titlul *București* să fie mai logic și mai precis grupat. Astfel văpselele — raioanele — orașului trebuiau trecute la *administrație*, xenodohionul de la metohul episcopiei de Rimnic la *asistența socială* și nu la *conomie* (tîrguri), breslele de negustori trebuiau trecute imediat după grupa negusturilor. De asemenea credem că era mai bine să se grupeze toate informațiile topografice sub un titlu numit *topografie* și mai logic separate de *edilitate*, așa fel încît pavările de ulițe să nu mai figureze la mahalale, foșoarele de foc, iluminatul ulițelor, măsuri împotriva incendiilor să nu mai figureze la curțile domnești. În ce privește *Mitropolia*, credem că toate informațiile care-o privesc, trebuiau grupate la *București* cu trimiterea de la *Mitropolia Ungro-Vlahiei* sau *Ungrovlahia la București*.

Toate aceste observații nu scad valoarea incontestabilă a lucrării, ci vin să completeze o muncă serios făcută și bine gîndită. Oprindu-ne numai asupra acestor observații, socotim că autorii, deși au avut la îndemînă un material restrîns ca număr și importanță, totuși prin munca lor perseverentă și serioasă, prin respectarea normelor impuse de Academie în această materie, dar mai ales printr-o permanentă grijă de a oferi cercetătorilor un bun instrument de lucru pentru cercetarea istoriei orașului București, merită toată lauda și mulțumirea.

În editura Academiei R.P.R. a mai apărut un volum de documente bucureștene¹⁾. Ne întrebăm: nu este oare mai indicat să se publice o colecție unică de documente bucureștene și să se evite publicarea unor volume izolate, care prezintă dezavantajul că nu sînt nici complete și nici uniform alcătuite? O asemenea realizare ar ușura mult munca de cercetare a istoriei țării noastre, reflectată adeseori în istoria orașului său de scaun.

¹⁾ Gh. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821)*, București, 1961, Ed. Acad. R.P.R.

NICOLAE STOICESCU „REPERTORIUL BIBLIOGRAFIC AL MONUMENTELOR FEUDALE DIN BUCUREȘTI“

Ed. Acad. R. P. R. (București, 1961, 363 p.)

de IOANA CRISTACHE—PANAIT și PAUL I. CERNOVODEANU

Istoria Bucureștilor a lui G. I. Ionescu-Giion, tipărită cu 63 de ani în urmă — cea mai importantă monografie a orașului —, sau alte câteva lucrări ulterioare mai puțin reprezentative, unele conținând numeroase neadevăruri istorice, au fost cu totul depășite de bogata documentație culeasă de cercetătorii istoriei Bucureștilor în ultimii ani prin largile posibilități de informare și prin punerea la îndemina istoricilor a întregului tezaur documentar aflat în Arhivele Statului și în alte biblioteci.

În cadrul desfășurării revoluției culturale din patria noastră, a progresului obținut de știința istorică se impunea o prezentare unitară a monumentelor orașului, dat fiind că meritoria lucrare a lui George D. Florescu *Din vechiul București* apărută în 1935 trata cu precădere monumentele religioase.

Din acest punct de vedere „Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București“, apărut în 1961 în cadrul Editurii Academiei R.P.R. prezintă o deosebită valoare, autorul folosind un uriaș material documentar, informarea, mai ales pentru perioada până la 1700, fiind aproape exhaustivă.

Pentru a prezenta cât mai veridic viața monumentului istoric de la nașterea sa și pînă la dispariția sau stadiul său actual, cu toate prefacerile suferite, autorul imbină materialul publicat pe care-l privește critic prin prizma învățăturii marxist-leniniste, cu datele certe izvorite din mii de documente, catagrafii și planuri, dând importanța cuvenită informațiilor pe care bogata activitate arheologică le-o procură și care sprijină din plin izvoarele narrative.

Pe lângă prezentarea istorică a monumentelor autorul face și aprecieri de arhitectură, pentru care a consultat specialiști cunoscuți.

Cercetătorul monumentelor feudale ajunge la concluzia că din numărul mare al monumentelor vechiului București, care niciodată nu erau trecute cu vederea de călătorii străini ce poposeau în orașul de pe malurile Dimboviței, astăzi nu mai există în forma lor originală decît 59 monumente religioase și 19 de arhitectură civilă. Evenimentele

politice și sociale, calamitățile naturale au distrus o parte din construcțiile însemnate ale orașului, sau și-au exercitat influența directă asupra arhitecturii bucureștene.

Vechile monumente — tezaur al culturii materiale a oricărui popor — se bucură în țara noastră de o prețuire meritată. Ele sînt păstrate cu grijă iar restaurările lor nu se mai fac la întîmplare spre a evita denaturarea stilului original, ci numai sub supravegherea Comisiei de Stat pentru Arhitectură și Construcții.

Tabloul monumentelor bucureștene existente este întregit de autor prin prezentarea și a monumentelor distruse de vremi sau transformate, ceea ce dă în plus lucrării o notă pozitivă, fiind un izvor de cercetare pentru istoricii care studiază trecutul Bucureștilor sau pentru cei preocupați de istoria arhitecturii în diferitele perioade ale evoluției Capitalei R. P. Romîne.

Cadrul istoric în care s-au născut și dezvoltat monumentele orașului este bine și plăcut expus în introducerea lucrării semnată de Acad. Andrei Ţețea. De la prima mențiune documentară a existenței Bucureștilor păstrată în rîndurile actului din 20 septembrie 1459 emis din cancelaria lui Vlad Ţepeș, de la prima dată certă a orașului-capitală, înscrisă de grămaticul Lațco după spusele voievodului Radu cel Frumos în documentul din 14 octombrie 1465, autorul introducerii urmărește cu minuțiozitate firul dezvoltării Bucureștilor. Perioadele de înflorire ale orașului — aduc cu ele prin înviorarea vieții economice, înfrumusețarea orașului, ridicarea unor construcții de seamă. Astfel, în cea de a doua jumătate a sec. XVI cînd Bucureștii devin capitală stabilă a Țării Românești, orașul cunoaște o înflorire a activității economice. În București se înalță impunătoarele mănăstiri Pumbuita, sf. Troiță, sf. Dumitru, Mihai Vodă, Sărandar, o serie de biserici din piatră și-si fac apariția primele case boierești. Îndelungată domnie a lui Matei Basarab (1632—1654) aducea așezării o viață prosperă. Se construiesc lăcașuri religioase noi și se refac cele vechi. După anul 1660 cînd Bucureștii rămîn

singura reședință de scaun, orașul cunoaște o nouă perioadă de înflorire ale cărei culmi sînt atinse în domnia lui Constantin Brîncoveanu cînd se înfrumusețează cu importante construcții religioase și civile: mănăstirea Colțea, Antim, Palatul reședință de vară de la Mogoșoaia, hanuri și primul așezămînt medical din țara noastră, spitalul Colțea.

În sec. XVIII, în București negustorii și meșteșugarii sînt numeroși și cunosc o intensă activitate. Dependența politică față de imperiul otoman influențează puternic edilitatea orașului care capătă un pronunțat aspect oriental.

Dezvoltarea Bucureștilor este întreruptă adesea de perioade de stagnare, de sărăcie, de pierderi de neînlocuit, de suferințe ale populației. Desele campanii turcești, ocupații austriace, invaziile și jafurile tătarăști, se înscriu printre cauzele de seamă ale frînării dezvoltării orașului. Alături de acestea, cutremurele și incendiile completează șirul necazurilor ce se abăteau asupra orașului feudal.

După fiecare calamitate însă, orașul se reface, renaște din propria sa cenușă, nedeșmințind buna sa așezare economică la care se adăuga de fiecare dată hărnicia populației bucureștene. În 1718 orașul este mistuit de un incendiu urmat de un altul în 1739, iar o prădalnică invazie turco-tătărăască în 1737 accentuează tabloul pustirii orașului. Orașul se reface, astfel încît călătorii străini începînd din 1742 descriu Bucureștii ca pe un oraș „bine zidit, cu biserici frumoase și bogate și cu case mărețe”. În 1802 un cutremur iar în 1804 un puternic incendiu, distrug cea mai mare parte din București. Dar numai după un an orașul era și mai frumos decît înainte de incendiu” cu ulițe drepte” după cum relatează Domisie Eclesiarhul sau călătorul străin Ali bey al Abbassy.

Toate aceste perioade de întrerupere a creșterii orașului au lăsat însă urme adînci în arhitectura sa; de numeroase construcții nu ne mai vorbesc astăzi decît izvoarele istorice, iar altele au fost prefăcute în așa fel încît pentru a cunoaște forma lor inițială ne sînt de folos tot documentele vremii sau mîna arheologului ce scoate la iveală de sub pămînt sau prin înlăturarea adăugirilor, temelia și forma vechiului edificiu.

Prin strădania sa autorul a reușit să prezinte vastul material documentar într-o formă clară, după un plan bine chibzuit ceea ce dă lucrării o plăcută și accesibilă citire.

Materialul este împărțit în două mari capitole: primul tratează monumentele de arhitectură civilă, iar partea a doua se ocupă de arhitectura religioasă.

După ce face o succintă expunere a problemei atît de discutate a cetății Dimbovița pentru prima dată întîlnită în 1368 a identificării ei cu București sau nu, autorul înclinînd de partea celor ce consideră cetatea Dimboviței tot una cu cetatea București, se oprește de asemenea puțin asupra sistemului de apărare a brașului în primele sale începuturi, aceste probleme constituind primul subcapitol al primei părți a lucrării. La punctul 2 găsim grupate curțile, palatele și casele domnești. Subcapitolul este tratat astfel: a) reședințele oficiale ale domnilor — cele 4 curți domnești folosite de voievozii romîni pe parcursul a 4 secole; 1) Curtea Veche, ale cărei urme dăinuiesc din sec. XV, ridicată pe malul stîng al Dimboviței, pe locurile căreia Mircea Ciobanul a ridicat la mijlocul veacului al XVI-lea un alt palat domnesc ale cărei semne de existență se văd și astăzi. Autorul nu pune la îndoială ridicarea unei noi Curți domnești de către Mircea Ciobanul. Există însă posibilitatea ca acest voievod să fi refăcut doar și completat complexul Curții Vechi. 2) Curtea nouă, a doua Curte domnească ale cărei construcții au început prin hotărîrea lui Alexandru Ipsilanti în martie 1775. A avut o existență scurtă, și zidurile pustiite de incendiile din 1789 și din 1812 i-au îndreptățit numele de Curte Arsă. 3) Palatul lui Caragea de pe Podul Mogoșoaiei. 4) Palatul Domnesc de pe Podul Mogoșoaiei, fostă casă a lui Dinicu Golescu construită între 1812—1815, reparată și modificată de arhitectul Xavier Vilacrosse, în 1837 pentru a fi „Domnească Curte”.

Punctul b) al subcapitolului II, tratează alte palate și case domnești apărute de puternicele ziduri ale mănăstirilor; Radu Vodă, Mihai Vodă, Plumbuita, Cotroceni, Văcărești. Din cele 7 palate existente în epoca feudală astăzi se mai pot vedea două: frumosul Palat Brîncovenesc de la Mogoșoaia și fostul palat Ghica Tei datînd din 1822 în incinta căreia astăzi este găzduită o școală mixtă.

Subcapitolul 3 cuprinde casele boierești care au început a fi ridicate în oraș din cea de a doua jumătate a sec. XVI. Ele au aparținut unor mari familii boierești din Țara Romînească din care erau recrutați înalți dregători sau chiar domni: Cantacuzinești, Brîncovenii

Duștii, Văcăreștii ș.a. Autorul documentează existența în oraș a 16 case boierești de-a lungul a 4 secole, plasate majoritatea din ele pe principală arteră de comunicație din oraș, Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei). Dintre acestea se păstrează fosta Casă Manu din Poștești-Leordeni, important monument de arhitectură civilă, Casa Melik de pe str. Spătarului nr. 22 datînd din 1760, Casa Suțu bd. 1848 nr. 2 construită de postelnicul Costache Suțu la 1832 după planurile arhitecților Vitul și Konrad Schwink. Cu puține modificări ale stilului Casa Suțu găzduiește din 1959 Muzeul de istorie a orașului București. Arheologii au reușit să scoată la iveală și resturi de ziduri ale altor case boierești cum sînt de exemplu vasele temelii ale casei Dulescu de pe str. Apolodor, descoperite în 1957—1958, sau cele două pivnițe declarate monument istoric provenite din casa lui Enăchiță Văcărescu de la Băneasa.

Subpunctul 4 se ocupă de 6 case de tirgovești, dintre care unele necunoscute, construite la sfîrșitul sec. XVIII sau în prima jumătate a sec. XIX de unii boieri, negustori sau meșteșugari. Considerăm că numărul celor tratate este insuficient și că o cercetare mai minuțioasă a vechilor cartiere ale orașului ar fi completat această categorie de case cuprinse doar în parte în lista monumentelor de cultură de pe teritoriul R.P.R. apărută în 1955 (de ex. casa Budișteanu din vecinătatea bisericii Maene Brutaru, casa lui Manuc bei din Calea Moșilor 132, casele Mihăilescu de pe Calea Rahovei 38 și 42, etc.)

Subcapitolul 5 al lucrării se ocupă de hanurile bucureștene, un domeniu destul de complicat, dat fiind lipsa de material publicat; mai mult decît atît, însăși documentația vremii nu oferă posibilitatea unor precizări cronologice și toponimice privitoare la aceste stabilimente comerciale.

Unități economice de seamă, antrepozite de mărfuri, hanurile apar începînd din a doua jumătate a sec. XVII, constituind indicii privind dezvoltarea pieței interne a Bucureștilor. Dată fiind imprecizia datelor de fundare, autorul prezintă în ordine alfabetică cele 64 de hanuri, insistînd asupra activității economice deosebite avută în istoria orașului de aceste așezăminte.

La acest capitol avem de făcut o singură observație: la p. 95 vorbind de Belic, trebuia să se arate că a fost construit pe la 1776 pe locul unde fusese un han cu 50 de odăi pentru...

musulmani (N. Vătămanu, *Băile din București în veacurile al XVI-lea — al XVII-lea*, în „Igienă” 1960, nr. 4, p. 361).

Clădirile ce au găzduit în diferite timpuri instituții variate-culturale, sanitare, administrative — sînt tratate în subcapitolul 6 în ordine cronologică. Primul subpunct din instituții a) se ocupă de cele 5 sedii de școală din epoca feudală: Școala de la sf. Gheorghe Vechi existentă la sfîrșitul sec. XVII, Școala de la Colțea, cea de la sf. Sava prima școală superioară din Țara Românească 1694, iar din 1818 tot în această clădire s-a deschis întîia școală românească condusă de Gh. Lazăr, Școala de la Domnița Băașa și cea de la Măgureanu.

În veacul XVIII ca urmare a dezvoltării economice a întinderii orașului și a creșterii populației, apar în București primele așezăminte medicale lărgindu-se astfel sfera edilitară a orașului. Aceste instituții sînt dateate în subpunctul b) începînd cu primul spital bucureștean, cel de la Colțea. Autorul tratează din punct de vedere istoric în ordinea apariției lor și celelalte spitaluri din București: Pantelimon, sf. Visarion, Duștii, sau Spitalul de Ciomați, Filantropia (Spitalul nemernicilor) și Spitalul Brîncovenesc. La p. 140 autorul arată că primul spital al nemernicilor funcționa la 1811 în clădirea ce fusese „Fabrica de postav ce funcționase în afara orașului.

În cadrul subpunctului c) alte instituții, sînt cuprinse: Carvasaraua (localul vămii), construită la 1778 pe un loc al Mănăstirii Colțea cuprins între bd. Colțea și str. Sfinților, Casa Sfatului Orășenesc întîlnită în 1835 și apărută ca urmare a îmbunătățirii administrației adusă prin Regulamentul Organic, Primăria Veche ridicată de arhitectul Vităcrosse în 1842, Cazărmile apărute odată cu înființarea armatei naționale, prevedere de seamă a Regulamentului Organic, Sala Obșteștii Adunări de lângă Mitropolia București și Teatrul Național, care însă nu este un monument feudal și dacă totuși a fost tratat aici era mai nimerit să fie cuprins lângă școli în cadrul instituțiilor culturale.

Ultimul subcapitol, 7, al monumentelor civile din oraș se ocupă pe scurt de băi, chioșcuri sau fîșoare, cișmele și poduri. În rîndul chioșcurilor (p. 140—150) trebuia citat însă și foșorul Ghiculeștilor de la Giulești (D. Russo, *Cronica Ghiculească în Buletinul Comisiei Istorice a României*, vol. II (1916), p. 81).

Podurile orăşului tratate în trei rânduri puteau fi omise din cadrul monumentelor, constituind cu totul alt capitol din istoria Bucureştilor.

În partea a 2-a a lucrării privind Arhitectura religioasă, autorul tratează în ordine alfabetică istoricul a 138 biserici şi mănăstiri şi a 15 paraclyse construite pînă la jumătatea sec. trecut, în afara menţionării din nota de la p. 159—160 a altor 17 lăcaşuri neidentificate, amintite doar în documente sau planuri.

Atragem atenţia însă că în şirul acestor 17 lăcaşuri neidentificate un număr de 4 se pot totuşi identifica şi anume: Biserica lui Dionisie, ce aproape sigur este paraclysul Mărturisitorului Dionisie Lupu din strada cu acelaşi nume, unde de altfel prelatul a şi locuit, apoi Biserica Doinei, pe care singur autorul o recunoaşte la p. 194 ca fiind Biserica Cuibul cu barză, Biserica Manul ce este biserica lui Manu cavaful, tratată la p. 225 şi în sfîrşit biserica Popii Plăcintă, care nu este alta decît Biserica Tabacilor din Tîrgul de Sus, dispărută la sfîrşitul sec. al XVII-lea de pe locul actualei biserici a Zlătarilor.

Metoda tratării monumentelor de arhitectură religioasă nu diferă de aceea a monumentelor civile, autorul prezentînd cite un scurt istoric al fiecărei biserici în parte, iar la biserici ce păstrează caracterul de monumente de arhitectură adăugînd o descriere a monumentului, cu reliefarea elementelor noi introduse în arhitectură prin construcţia respectivă. În cadrul istoricului fiecărei biserici s-au înfăişsat şi diverse alte ştiri legate de istoria meşesugurilor sau a culturii iar la sfîrşit bibliografia generală.

Autorul motivează ponderea pe care o deţin monumentele religioase în lucrarea sa — mai mult de jumătate — prin faptul că din cele 78 de monumente de arhitectură păstrate în Bucureşti în decursul a trei veacuri şi jumătate (din sec. XVI pînă la 1850), 59 sînt numai biserici sau mănăstiri, faţă doar de 19 monumente civile. De altfel posibilităţile de investigare a trecutului lăcaşelor bucureştene este ajutat şi de fondul arhivistice documentar deosebit de abundent păstrat asupra lor, fără a mai vorbi şi de piesele epigrafice care s-au conservat (pisani, pietre funerare, pomelnice la proscomidii etc.). Autorul procedează şi la o succintă încastrare a monumentelor religioase bucureştene în diferitele tipuri de arhitectură cunoscute (Cozia, Curtea de Argeş, şi altele), socotind că în sec.

XVI în prima parte a sa predomină influenţa sîrbo-bizantină (ex. Curtea Veche) în sec. XVII cele mai însemnate lăcaşuri aparţin stilurilor domniilor lui Matei Basarab (Plumbuita, Sfîinii Apostoli), Serban Cantacuzino (Cotroceni, Biserica Doamnei) şi Constantin Brîncoveanu (Fundeni Doamnei, Mogoşoaia etc.), iar în sec. XVIII, fără a mai vorbi şi de începutul sec. XIX — perioadă de o vădită confuzie arhitecturală şi de influenţe străine eterogene, nu prezintă o valoare artistică remarcabilă decît monumentele perioadei post-brîncoveneşti dintre care cel mai reprezentativ este fără îndoială Biserica Stravropoleos.

În ceea ce priveşte istoricul lăcaşurilor bucureştene, tratat de altfel de autor cu multă competenţă şi un vast aparat bibliografic, avem de formulat doar unele observaţii privitoare la biserica Doamnei Maria şi Doamnei Stana, ale căreia temelii nu au putut fi încă descoperite prin săpături arheologice. Tot ce se ştie doar cu siguranţă este faptul că nu pe temelile acestui lăcaş s-a ridicat la începutul sec. XVII, aşa cum s-a crezut mai înainte, biserica Sf. Anton, lucru dovedit prin rezultatele sondajului arheologic efectuat în primăvara anului 1962 la Piaţa de Flori.

În sfîrşit un ultim capitol tratat de autor este acela privind monumentele istorice bucureştene din epoca feudală, reprezentate numai prin cruci sau troiţe ridicate fie pentru comemorarea unor fapte deosebite (pe locul unor băştii), fie pentru pomenirea unor oameni decedaţi sau în viaţă. Majoritatea acestor cruci fiind dispărute, autorul nu menţionează în repertoriul său decît un număr de 7 avînd semnificaţie istorică. Atragem însă atenţia că nu Constantin Vodă Brîncoveanu ci fiul său — beizadeaua Constantin — a ridicat la 20 iulie 1713 o cruce de piatră în locul aceleia de lemn pusă pe locul uciderii tatălui domnului, postelnicul Papa din Brîncoveni, la 1655 de seimenii răsculaţi (p. 335).

Lucrarea este bogat ilustrată cu fotografii de stampe, piese epigrafice şi planuri inedite a celor mai de seamă monumente bucureştene dintre care menţionăm pe acela înfăţişînd vechiul palat de la Cotroceni (pictură de C. Szatmary) vechile releeve ale fostului palat Ghica Tei, planul casei parohiale a Bisericii Răzvan, pisanja hanului Văcăreşti sau a Şcolii de la Sf. Sava etc.

Repertoriul monumentelor feudale se încheie cu un indice cronologic al tuturor monumentelor bucureştene din sec.

XV și pînă la 1849, deosebit de util pentru fixarea apariției lor și cu o bibliografie generală, foarte bogată, sintetizînd principalele cărți și studii folosite în lucrare.

În concluzie, repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București, cu mici scăderi inerente care-și pot găsi

îndreptarea într-o viitoare ediție, reprezintă o lucrare deosebit de prețioasă și de folositoare pentru cercetătorii trecutului capitalei noastre, cărora le este pus astfel la dispoziție un amplu material bibliografic și documentar, indispensabil ori căror studii amănunțite de istorie a Bucureștilor.

S U M A R

Florian Georgescu	— Cuvînt introductiv	3
I. STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE		
Augustin Deac	— Momente din începuturile mișcării muncitorești în orașul București	5
Titu Georgescu	— Influența luptelor muncitorimii din 1933 asupra dezvoltării presei revoluționare și democratice îndrumate de P.C.R. din orașul București (1933—1944)	23
Florian Georgescu	— Marele plan al orașului București, ridicat de maiorul Borroczyn între 1844—1846	39
Dan Berindei	— Frământări social-politice bucureștene în anii 1859—1862	81
Alexandru Cebuc	— Aspecte din viața unor mahalale bucureștene în perioada anilor 1900—1944	101
Petre Daiche și Ana Bene	— Aspecte ale dezvoltării edilitar-urbanistice ale Capitalei între cele două războaie mondiale	119
P. Ș. Năsturel	— Cetatea București în veacul al XV-lea	141
Paul I. Cernovodeanu	— Considerații privitoare la organizarea administrativă a orașului București în sec. XVI—XVII	159
Ioan V. Cojocaru	— Materiale privind dezvoltarea industrială a orașului București în perioada Regulamentului Organic și în anii premergători Unirii Principatelor (1821—1859).	177
Gh. Vasilescu	— Contribuții la istoricul gărzii civice din București	189
Ana Toșa-Turdeanu	— Orașul București în cartografie pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea	203
P. I. Panalt	— Contribuții arheologice la cunoașterea satului în sec. XV pe teritoriul de azi al Bucureștilor	219
N. Vătămanu	— Asistența sanitară în orașul București în veacurile al XVI-lea și al XVII-lea	229
II. ARTICOLE DE MUZEOGRAFIE		
Matei Ionescu	— O nouă unitate a Muzeului de istorie a orașului București: Muzeul Pompierilor din Foișorul de Foc	241
C. Iacobovici	— Jetoane și fise din trecutul orașului București	249

Gh. Astancăi	— Obiecte de preț din Colecția „Maria și Dr. George Severeanu” (statuete de lut ars Thannagra; Colierul de pietre gravate; Sabia lui Gabriel Bethlen	267
Georgeta Pantelimon	— O metodă de restaurare a obiectelor antice din bronz	289
Al. Cebuc și Ioana Panait	— Rolul cultural-educativ al expozițiilor volante organizate de Muzeul de istorie a orașului București	299
Victoria Ionescu	— Albumul „Contemporani” de N. Petrescu-Găină	303
Elisabeta Anghelovici	— Cărți rare din biblioteca Muzeului de istorie a orașului București	311
Ștefan Ionescu	— O scrisoare inedită a poetului Al. Macedonski	321

III. NOTE ȘI COMUNICĂRI

Alexandru Cebuc	— Aspecte din dezvoltarea transportului de călători în București în anii puterii populare	327
P. Cincea	— Condițiile de muncă în serviciile Primăriei orașului București (1880—1900)	333
N. Stoicescu	— Vechi monumente bucureștene (I. Casa Mavrocordatilor de la Foișor; II. Hanul Constantin Vodă)	341
M. M. Alexandrescu-Dersca	— Contribuții privind ciurma lui Caragea (1813—1814) în București	355
Ioana Cristache-Panait	— Considerații documentare asupra asistenței bolilor nervoase în București în prima jumătate a secolului al XIX-lea	367
Mioara Zgibea-Turcu	— Aspecte ale învățămîntului bucureștean pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea	375
George D. Florescu	— Vechile case Mihălescu din mahalaua Antimului	383
Dr. N. Vătămanu	— Un meșter sticlărar din Boemia la Curtea domnească din București (1698)	391
George Potra	— Știri despre „Hanul Galben” din mahalaua Filantropiei	395

IV. RECENZII

Nicolae Ghinea	— Documente privind istoria orașului București (apărut în cadrul Muzeului de istorie a orașului București, 1961)	401
Ioana Cristache Panait și P. I. Cernovodeanu	— Nicolae Stoicescu, Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1961	404

Tehnoredactor : AL. ȚÎNȚĂREANU

---

*Dat la cules 5.12.1963. Bun de tipar 26.1.1964. Apărut 1964.
Tiraj 1500 ex. Hirtie tipar adinc 63 g/m². Format 700×100/16.
Coli edit. 24. Coli tipar 25 3/4. A. 14775.*

Tiparul executat sub comanda nr. 5178 la întreprinderea poligrafică „Informația” str. Brezoianu nr. 23—25, București, R.P.R.

E R A T Ă

Pagina	Rîndul	În loc de	Se va citi
12	8 de sus	Partidul social-democrat	Partidul Social Democrat al Muncitorilor
37	4 de jos	P. R. C.	P. C. R.
43	nota 4 rînd 6 de jos	120.000	12.000
46	nota 1 rînd 1 de sus	6 mai	6 iunie
52	2 de sus	proabate	aprobate
145	27 de sus	Tepeș, ⁵⁾ precum și de minș-tirea Snagovului înoită și în-tărită zice-se de	Tepeș ⁵⁾ , veghiau nu numai asu-pra țării amenințate de incursi-u-nile turcești
177	titlu	1821	1831
190	6 de sus	ale lunii din	ale lunii iunie din
314	nota 1 rînd 5	1956	1596

Muzeul de istorie a orașului București, c. 1342

